T.C. MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI | ORTAÖĞRETİM | DERS KİTABI

T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK 12. SINIF

Bu kitaba sığmayan daha neler var!

eba
www.eba.gov.tr

Karekodu okut, bu kitapla ilgili EBA içeriklerine ulaş!

Teknoloji Yolculuğumuz

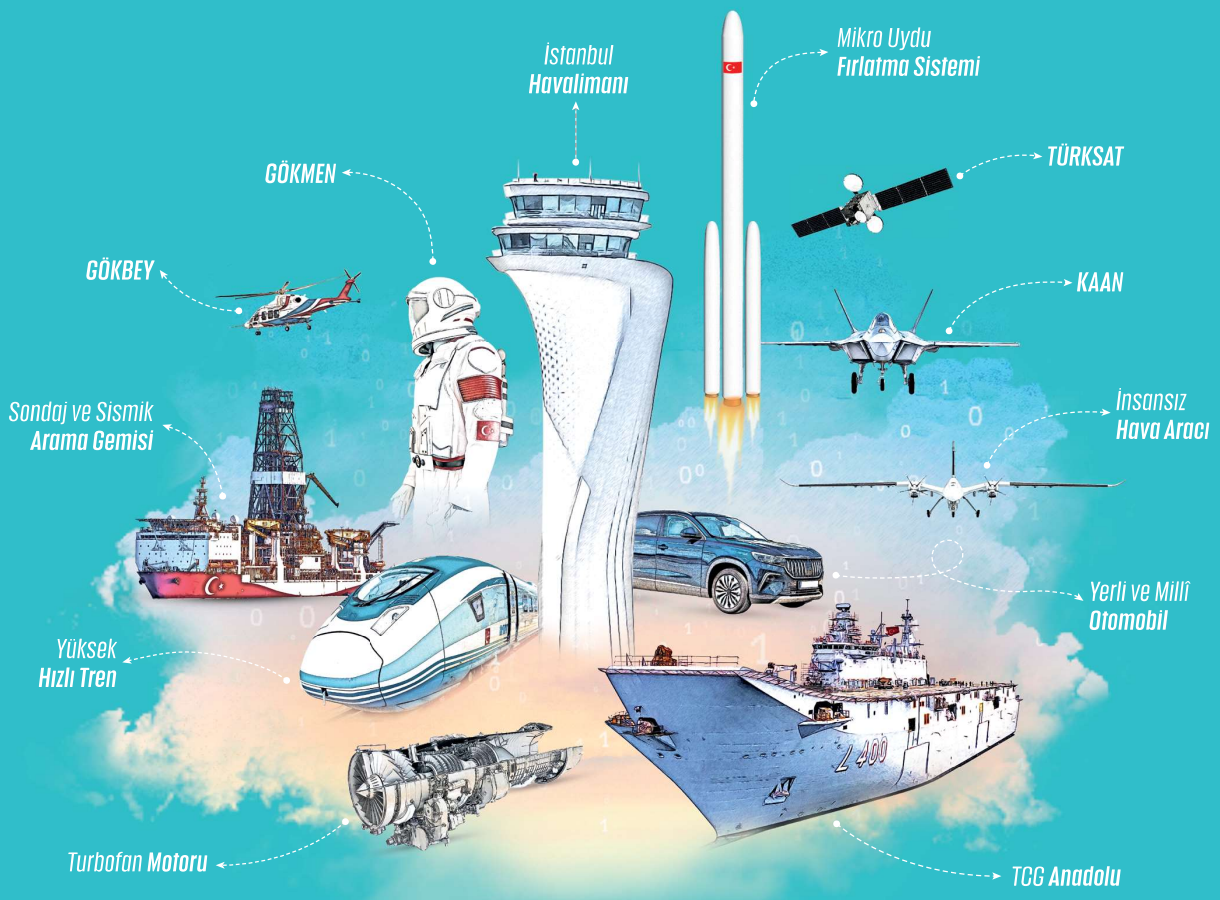

BU DERS KİTABI MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞINCA ÜCRETSİZ OLARAK VERİLMİŞTİR.
PARA İLE SATILAMAZ.

Bandrol Uygulamasına İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmeliğin Beşinci Maddesinin İkinci Fıkrası Çerçevesinde Bandrol Taşıması Zorunlu Değildir.

ORTAÖĞRETİM

T.C. İNKILAP TARİHİ VE ATATÜRKÇÜLÜK 12

DERS KİTABI

YAZARLAR

Ali HOCAOĞLU
Duygu KARA
Emrullah ALEMDAR
Savaş KELEŞ

DEVLET KİTAPLARI
……., 2022

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI .....: 8878
YARDIMCI VE KAYNAK KİTAPLAR DİZİSİ .....: 1893

Her hakkı saklıdır ve Millî Eğitim Bakanlığına aittir. Kitabın metin, soru ve şekilleri kısmen de olsa hiçbir surette alınıp yayımlanamaz.

HAZIRLAYANLAR

EDİTÖR
Prof. Dr. Rahmi ÇİÇEK

DİL UZMANI
Pınar HACISALİHOĞLU

PROGRAM GELİŞTİRME UZMANI
Fatih KUL
Vedat UZUNER

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME UZMANI
Dr. Ögr. Üyesi Yurdagül GÜNAL

REHBERLİK UZMANI
Ahmet CANSIZ

GÖRSEL TASARIMCILAR
Ahmet PEHLİVAN
Cansu BEŞGEN
Ercan AYÇİÇEK
Sedat AYDİN

ISBN 978-975-11-6775-0

Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulunun 28.11.2022 tarih ve 95 sayılı Kurul kararı ile 2023-2024 öğretim yılından itibaren 5 (beş) yıl süre ile Ders Kitabı olarak kabul edilmiştir. Kurulca bu kitabın kabul edilmiş olması ders kitabından yayınevi ve yazarın sorumluluğunu kaldırmaz.

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın.

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

GENÇLİĞE HİTABE

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

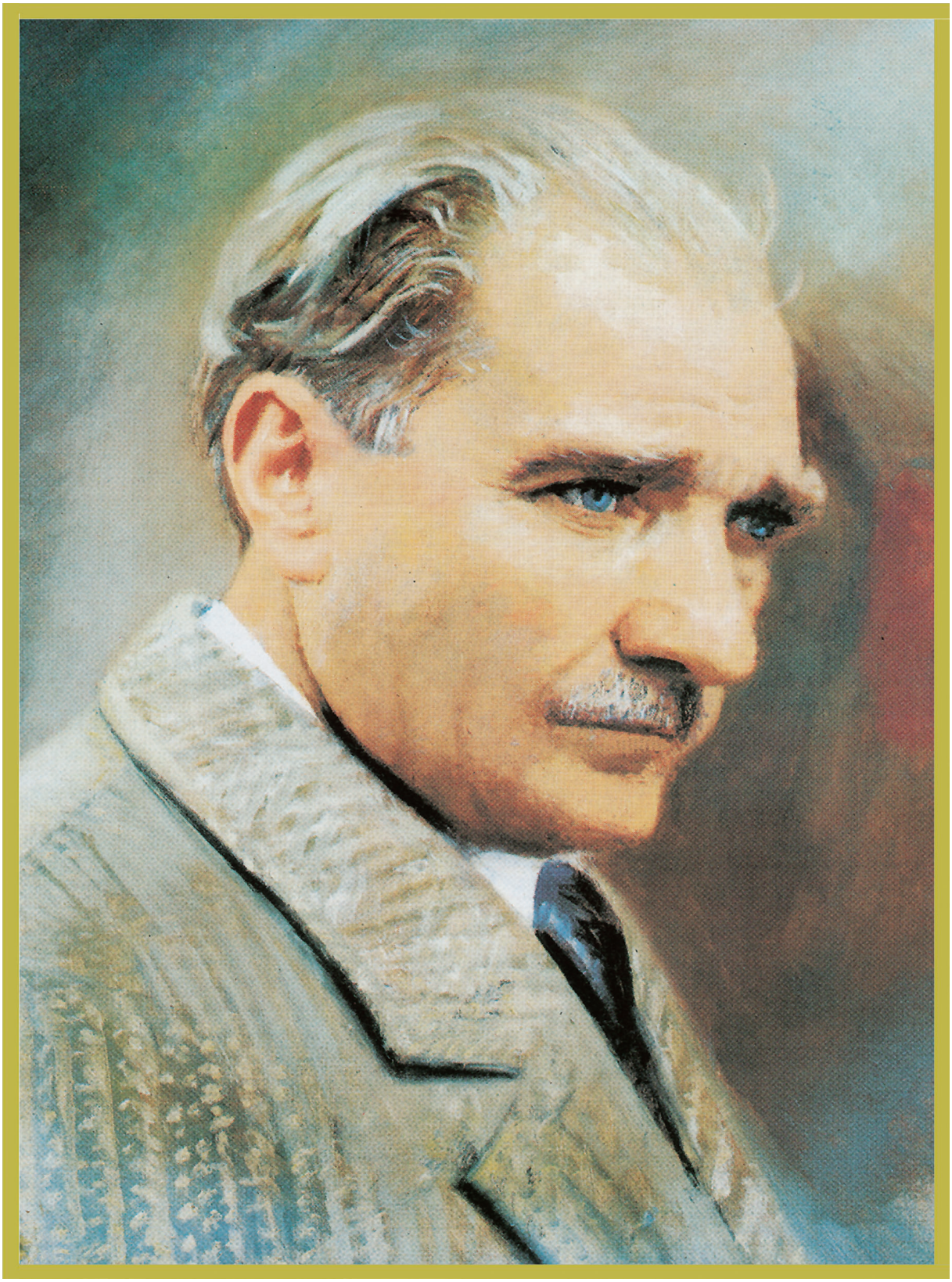

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

KİTABIN TANITIMI 11

1. ÜNİTE 20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE DÜNYA 12

1.1. MUSTAFA KEMAL'İN LİDER OLARAK YETİŞMESİNDE ETKİLİ KOŞULLAR..... 15
1.1.1. Mustafa Kemal'in Doğduğu Yüzyılda Osmanlı Devleti..... 15
1.1.2. Mustafa Kemal'in Okuduğu Okullar..... 16
1.1.3. Mustafa Kemal'in Hayatına Yön Veren Şehirler..... 17
1.1.4. Mustafa Kemal'in Fikir Hayatını Etkileyen Düşünürler..... 18
1.1.5. Mustafa Kemal'in Okuma Sevgisi..... 19
1.2. 20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ..... 19
1.2.1. Osmanlı Devleti'nde Fikir Akımları..... 19
1.2.2. Siyasi ve Askerî Gelişmeler..... 20
1.2.3. Ekonomik Hayat..... 26
1.2.4. Sosyal Hayat..... 27
1.3. I. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ..... 28
1.3.1. Büyük Savaşa Doğru..... 28
1.3.2. Osmanlı Devleti ve I. Dünya Savaşı..... 29
1.3.3. Osmanlı Devleti'nin Savaştığı Cepheler..... 31
1.3.4. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Zaferleri..... 33
1.3.5. I. Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal..... 38
1.3.6. 1915 Olayları, Sevk ve İskân Kanunu..... 40
1.3.7. Savaş Yıllarında Anadolu..... 42
1.3.8. I. Dünya Savaşı'nın Kader Yılı..... 43
1.4. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONUÇLARI..... 44
1.4.1. Mondros Ateşkes Antlaşması ve Antlaşmanın Uygulanması..... 46
1.4.2. Mondros Ateşkes Antlaşması'na Yönelik Tepkiler..... 47
1.4.3. Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919) ve İmzalanan Barış Antlaşmaları..... 48
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME..... 50

2. ÜNİTE MİLLÎ MÜCADELE 54

2.1. MİLLÎ MÜCADELE'YE HAZIRLIK DÖNEMİ..... 57
2.1.1. İzmir'in İşgali (15 Mayıs 1919) ve Kuvâ-yı Milliye 57
2.1.2. Cemiyetler..... 60
2.1.3. Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı (19 Mayıs 1919) 62
2.1.4. Millî Mücadele'nin Hazırlık Dönemi..... 64
2.1.5. Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Misak-ı Millî..... 69
2.2. BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI (23 Nisan 1920)..... 72
2.2.1. BMM'nin Açılış Gerekçeleri ve Genel Özellikleri..... 72
2.2.2. BMM'ye Karşı Ayaklanmalar..... 73
2.2.3. İstiklal Mahkemeleri..... 75
2.3. SEVR ANTLAŞMASI (10 Ağustos 1920) 77
2.4. DOĞU VE GÜNEY CEPHELERİ İLE BU CEPHELERDE ÖNE ÇIKAN ŞAHSİYETLER 80
2.4.1. Doğu Cephesi..... 80
2.4.2. Güney Cephesi..... 82
2.5. BATI CEPHESİ VE BU CEPHEDE ÖNE ÇIKAN ŞAHSİYETLER..... 83
2.5.1. Kuvâ-yı Milliye'den Düzenli Orduya Geçiş..... 83
2.5.2. I. İnönü Muharebesi 85

2.5.3. II. İnönü Muharebesi 88
2.5.4. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri..... 88
2.5.5. Sakarya Meydan Muharebesi..... 90
2.5.6. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi (26-30 Ağustos 1922)... 92
2.6. MİLLÎ MÜCADELE'NİN SONA ERMESİ VE LOZAN BARIŞ KONFERANSI..... 94
2.6.1. Mudanya Ateşkes Antlaşması..... 94
2.6.2. Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)..... 95
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME..... 98

3. ÜNİTE ATATÜRKÇÜLÜK VE TÜRK İNKILABI 102

3.1. ATATÜRK İLKELERİ..... 105
3.1.1. Cumhuriyetçilik..... 105
3.1.2. Milliyetçilik..... 105
3.1.3. Halkçılık..... 106
3.1.4. Laiklik..... 106
3.1.5. Devletçilik..... 107
3.1.6. İnkılapçılık..... 107
3.2. SİYASİ ALANDAKİ GELİŞMELER..... 109
3.2.1. Saltanatın Kaldırılması..... 109
3.2.2. Ankara'nın Başkent Olması (13 Ekim 1923)..... 110
3.2.3. Cumhuriyet'in İlanı (29 Ekim 1923) 110
3.2.4. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)..... 111
3.2.5. 1924 Anayasası..... 112
3.3. HUKUK ALANINDAKİ GELİŞMELER..... 113
3.3.1. Türk Medeni Kanunu (17 Şubat 1926)..... 114
3.4. EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDAKİ İNKILAPLAR..... 116
3.4.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924)..... 116
3.4.2. Harf İnkılabı (1 Kasım 1928)..... 117
3.4.3. Millet Mektepleri 118
3.4.4. Türk Tarih Kurumu 118
3.4.5. Türk Dil Kurumu (12 Temmuz 1932)..... 119
3.4.6. Üniversite Reformu 120
3.4.7. Güzel Sanatlar ve Spor Alanındaki Gelişmeler 122
3.5. TOPLUMSAL ALANDAKİ İNKILAPLAR 124
3.5.1. Kılık Kıyafet Düzenlemeleri..... 124
3.5.2. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (30 Kasım 1925)..... 124
3.5.3. Takvim, Saat ve Ölçülerde Değişiklik..... 125
3.5.4. Soyadı Kanunu (21 Haziran 1924)..... 125
3.5.5. Türk Kadınına Sağlanan Haklar..... 126
3.6. EKONOMİ ALANINDAKİ GELİŞMELER..... 129
3.6.1. Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)..... 129
3.6.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki Ekonomik Gelişmeler 130
3.6.3. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Türkiye'ye Etkileri 132
3.7. SAĞLIK ALANINDAKİ GELİŞMELER..... 134
3.8. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TEMELLERİ VE ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ 136
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME..... 139

4. ÜNİTE İKİ SAVAŞ ARASINDAKİ DÖNEMDE TÜRKİYE VE DÜNYA 144

4.1. ATATÜRK DÖNEMİ İÇ POLİTİK GELİŞMELER..... 147
4.1.1. I ve II. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşekkülü..... 147
4.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri..... 147
4.2. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI..... 151
4.2.1. Türkiye-Yunanistan İlişkileri..... 152
4.2.2. Türkiye-İngiltere İlişkileri ve Musul Sorunu..... 153
4.2.3. Türkiye-Fransa İlişkileri ve Hatay'ın Ana Vatana Katılması..... 155
4.2.4. Türkiye-SSCB İlişkileri..... 158
4.2.5. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi (18 Temmuz 1932)..... 158
4.2.6. Balkan Antantı (9 Şubat 1934)..... 158
4.2.7. Montreux Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936)..... 159
4.2.8. Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937)..... 160
4.2.9. Atatürk'ün Ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi..... 161
4.3. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDAKİ DÖNEMDE DÜNYADA MEYDANA GELEN SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER..... 161
4.3.1. I. Dünya Savaşı Sonrasında Barışı Sağlama Çabaları..... 161
4.3.2. 1929 Ekonomik Bunalımı (Kara Perşembe) ve Etkileri..... 163
4.3.3. İki Savaş Arasındaki Dönemde İdeolojilerin Etkileri..... 165
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME..... 168

5. ÜNİTE II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE VE DÜNYA 172

5. 1. II. DÜNYA SAVAŞI..... 175
5.1.1. II. Dünya Savaşı'nın Nedenleri..... 175
5.1.2. Savaşın Başlaması ve Seyrine Etki Eden Gelişmeler (1 Eylül 1939)..... 179
5.1.3. Birleşmiş Milletler Teşkilatının Kuruluşu (1 Ocak 1942)..... 184
5.2. II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE..... 185
5.2.1. II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'nin Dış Politikası..... 185
5.2.2. II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'deki İç Politik Gelişmeler..... 186
5.2.3. II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'deki Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları..... 187
5.3. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONUÇLARI..... 189
5.3.1. Barışı Sağlama Çabaları..... 189
5.3.2. II. Dünya Savaşı'nın Sonuçları ve İki Kutuplu Dünya Düzeni..... 191
5.3.3. Orta Doğu'nun Yeniden Şekillenmesi..... 192
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME..... 195

6. ÜNİTE II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE VE DÜNYA 200

6.1. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE..... 203
6.1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Siyasi Hayat..... 203
6.1.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Ekonomik Hayat..... 206
6.1.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sosyal Hayat..... 206
6. 2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI OLUŞAN GÜÇ DENGELERİ VE TÜRKİYE..... 207
6.2.1. İki Kutuplu Dünya..... 207
6.2.2. ABD ve SSCB Tarafından Kurulan Teşkilatlar ve Atılan Ekonomik Adımlar..... 208
6.2.3. İki Kutuplu Dünyada Türkiye..... 209

6.3. 1950'LERDE TÜRKİYE 210
6.3.1. Demokrat Partili Yıllarda Siyasi Hayat 210
6.3.2. Demokrat Partili Yıllarda Sosyal ve Ekonomik Hayat 212
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 215

7. ÜNİTE TOPLUMSAL DEVRİM ÇAĞINDA DÜNYA VE TÜRKİYE 218

7. 1. 1960 SONRASI DÜNYADA YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER 221
7.1.1. Bloklar Arası Rekabet ve Yumuşama Dönemi 221
7.1.2. Arap-İsrail Savaşları 223
7.1.3. İran-Irak Savaşı (1980-1988) 224
7.2. 1960 SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI 225
7.2.1. Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıs Barış Harekâtı 225
7.2.2. Kıta Sahanlığı Sorunu 232
7.2.3. Ege Adaları Sorunu 233
7.2.4. Batı Trakya Türklerinin Sorunları 234
7.2.5. ASALA ve Ermeni Diasporası 235
7.3. TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ, EKONOMİK, SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT 237
7.3.1. 1960-1990 Arasındaki Askerî Darbeler 237
7.3.2. 1961-1982 Anayasaları 240
7.3.3. Sosyo-Kültürel Gelişmeler 242
7.3.4. Ekonomik Gelişmeler 244
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 246

8. ÜNİTE 21. YÜZYILIN EŞİĞİNDE TÜRKİYE VE DÜNYA 250

8.1. 1990 SONRASINDA TÜRKİYE 253
8.1.1. Ekonomik Krizler Sarmalında Türkiye 253
8.1.2. Darbeler Sarmalında Türkiye 254
8.1.3. Terör Sarmalında Türkiye 258
8.1.4. Bilim, Sanat ve Spordaki Gelişmeler 260
8.2. 1990 SONRASINDA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ 263
8.2.1. SSCB'nin Dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarını Kazanmaları 263
8.2.2. Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye 265
8.2.3. Bosna-Hersek Savaşı (1992-1995) ve Balkanlardaki Gelişmeler 266
8.2.4. 1990 Sonrası Orta Doğu 268
8.2.5. 11 Eylül Saldırıları ve Küresel Terör 270
8.2.6. Irak ve Suriye'deki Siyasi Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri 271
ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME 272

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU 276
CEVAP ANAHTARI 277
SÖZLÜK 278
KAYNAKÇA 283
GÖRSEL, GENEL VE E-İÇERİK KAYNAKÇASI 286
TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI 287
TÜRK DÜNYASI HARİTASI 288

KİTABIN TANITIMI

Ünitenin Numarası, Adı ve İçeriği
İşlenecek ünitenin sırası, adı ve konu başlıklarının yer aldığı bölümdür.

Anahtar Kavramlar
Ünite içeriğinde öğrenilecek bazı kavramların bulunduğu bölümdür.

Ünitede neler öğrenileceğinin gösterildiği bölümdür.

Hazırlık Çalışmaları
Yeni bilgilerin öğrenilmesi amacıyla ön bilgileri harekete geçirme ve konuyu sezdirmenin amaçlandığı bölümdür.

Zaman Dizini
Konular içerisinde geçen olayların tarihsel akışının gösterildiği tablodur.

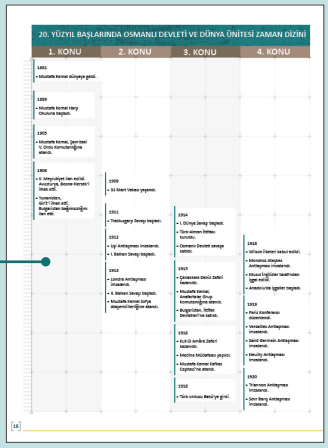

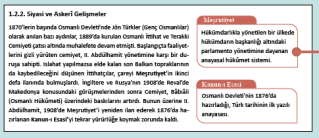

Anahtar Kavramlar
Ünitede geçen anahtar kavramların açıklandığı bölümdür.

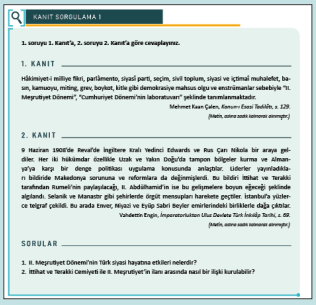

Etkinlik
Kanıt Sorgulama, Harita Okuma, Görsel Okuma, Ben Kimim?, Eşleştirme, Okuyorum, Yazıyorum, Kronolojik Düşünme etkinlikleriyle bilişsel süreçlere katılımın sağlanmasının amaçlandığı bölümlerdir.

Bilgi Kutusu
Konuya dair ilgi çekici bilgilerin yer aldığı bölümdür.

Zemin rengi koyu sarı kullanılan alanlar, konu ile ilgili dikkat çekilmek istenen tarihî şahsiyetlerin ve olayların aktarıldığı bölümdür.

Başlangıç Sorusu
Konu girişlerinde öğrenme isteği ve merak uyandıran soruların bulunduğu bölümdür.

Araştıralım
Araştırma becerisini ölçmeye yönelik bölümdür.

Tarihsel Düşünme
Konu içinde bilgiyi kullanma, analiz ve yorum becerilerine yönelik sorulardan oluşan bölümdür.

Karekod Alanları
Etkileşimli kitap, video, ses, animasyon, uygulama, oyun, soru vb. ilave kaynaklara ulaşılabilen karekodu gösterir.

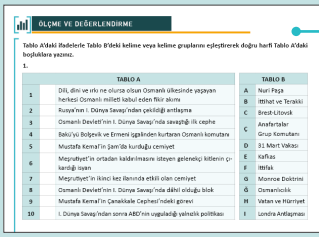

Ölçme ve Değerlendirme
Ünite sonlarında ölçme ve değerlendirmenin yapıldığı bölümdür.

1. ÜNİTE

20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE DÜNYA

ÜNİTE İÇERİĞİ

1.1. Mustafa Kemal'in Lider Olarak Yetişmesinde Etkili Koşullar
1.2. 20. Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devleti
1.3. I. Dünya Savaşı Sürecinde Osmanlı Devleti
1.4. I. Dünya Savaşı'nın Sonuçları

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Meşrutiyet**
- **Kanun-ı Esasi**
- **Panslavizm**
- **Emperyalizm**
- **Bolşevik**
- **Ateşkes**
- **Monroe Doktrini**

Ünite karekodu

Ünite sunumuna ait karekod

Bu ünitede

- Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı'na kadarki eğitim ve askerlik hayatını, içinde bulunduğu toplumun siyasi, sosyal ve kültürel yapısını,
- 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nin siyasi, sosyal ve ekonomik durumunu,
- I. Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî ve sosyal durumunu,
- I. Dünya Savaşı'nın Osmanlı Devleti ve Batılı devletler açısından sonuçlarını öğreneceksiniz.

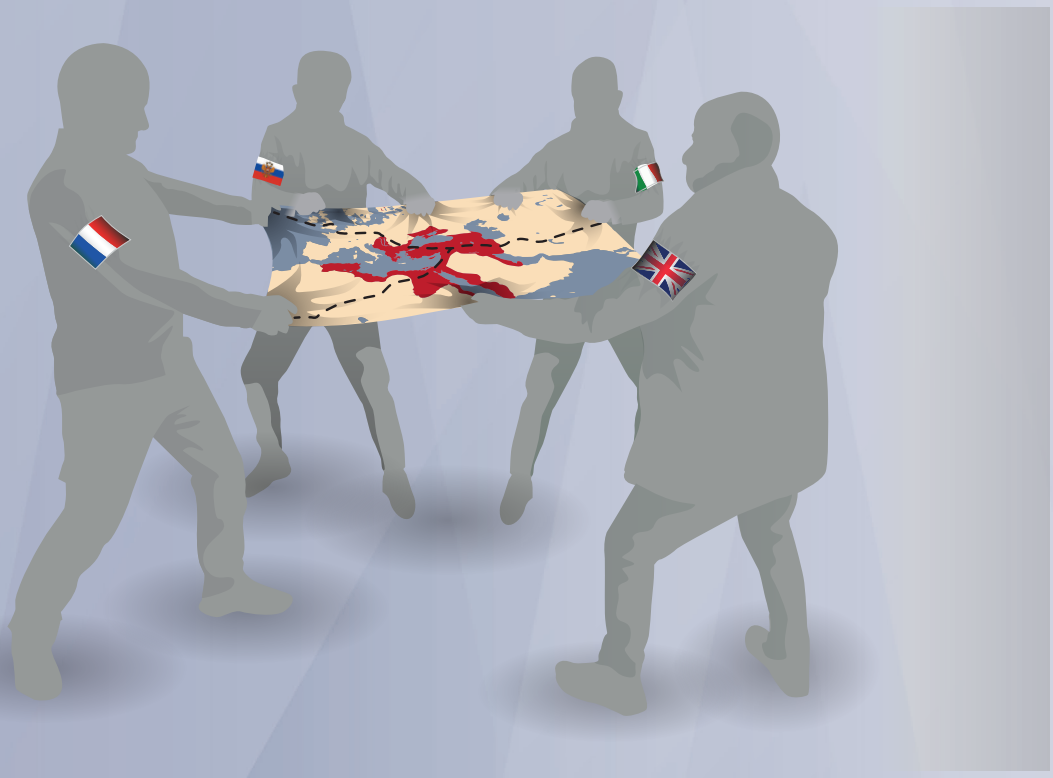

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Görselden yararlanarak I. Dünya Savaşı öncesinde Avrupa Devletleri arasındaki siyasi rekabetin Osmanlı Devleti'ne etkileriyle ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Mustafa Kemal'in kişiliğinin oluşmasında etkili unsurlar neler olabilir?
3. Siyasi egemenlik ile ekonomik güç arasındaki ilişki hakkında neler söylenebilir?

20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ VE DÜNYA ÜNİTESİ ZAMAN DİZİNİ

1. KONU

1881
- Mustafa Kemal dünyaya geldi.

1899
- Mustafa Kemal Harp Okuluna başladı.

1905
- Mustafa Kemal, Şam'daki 5. Ordu Komutanlığında göreve başladı.

1908
- II. Meşrutiyet ilan edildi.
- Avusturya, Bosna-Hersek'i ilhak etti.
- Yunanistan, Girit'i ilhak etti.
- Bulgaristan bağımsızlığını ilan etti.

2. KONU

1909
- 31 Mart Vakası gerçekleşti.

1911
- Trablusgarp Savaşı başladı.

1912
- Uşi Antlaşması imzalandı.
- I. Balkan Savaşı başladı.

1913
- Londra Antlaşması imzalandı.
- II. Balkan Savaşı başladı.
- Mustafa Kemal Sofya Ataşemiliterliğine atandı.

3. KONU

1914
- I. Dünya Savaşı başladı.
- Türk-Alman ittifakı kuruldu.
- Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na katıldı.

1915
- Çanakkale Deniz Zaferi kazanıldı.
- Mustafa Kemal, Anafartalar Grup Komutanlığına atandı.
- Bulgaristan, İttifak Devletleri'ne katıldı.

1916
- Kut'ül-Amâre Savaşı kazanıldı.
- Medine Müdafaası başladı.
- Mustafa Kemal Kafkas Cephesi'ne atandı.

1917
- Rusya'da Bolşevik İhtilali yaşandı.
- ABD I. Dünya Savaşı'na katıldı.

1918
- Türk ordusu Bakü'ye girdi.

4. KONU

1918
- Wilson İlkeleri kabul edildi.
- Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.
- Musul İngilizler tarafından işgal edildi.
- Anadolu'da işgaller başladı.

1919
- Paris Barış Konferansı başladı.
- Versailles Antlaşması imzalandı.
- Saint Germain Antlaşması imzalandı.
- Neuilly Antlaşması imzalandı.

1920
- Triannon Antlaşması imzalandı.
- Sevr Barış Antlaşması imzalandı.

1.1. MUSTAFA KEMAL'İN LİDER OLARAK YETİŞMESİNDE ETKİLİ KOŞULLAR

BAŞLANGIÇ SORUSU

Tarihî olaylar mı tarihî karakterlere, tarihî karakterler mi tarihî olaylara yön verir? Tartışınız.

1.1.1. Mustafa Kemal'in Doğduğu Yüzyılda Osmanlı Devleti

Mustafa Kemal, 1881'de Ali Rıza Efendi ile Zübeyde Hanım'ın dördüncü çocuğu olarak Makedonya'nın liman kenti Selanik'te dünyaya geldi (Görsel 1.1). Atatürk'ün soyu baba tarafından Aydın ilinin Söke ilçesine bağlı Kocacık köyündeki Kızıl Oğuz Yörüklerine, anne tarafından Karaman Konyar Yörüklerine dayanmaktadır. Her iki aile de Osmanlı Devleti'nin fethedilen yerleri Türkleştirme faaliyetleri kapsamında Balkan coğrafyasına yerleştirilen "evlâd-ı fâtihân'' göçerlerindendir.

Mustafa Kemal'in büyüdüğü Makedonya; Türk, Yunan, Sırp, Ulah, Bulgar, Arnavut gibi milletlerin Müslüman, Hristiyan, Musevi kimlikleriyle kendilerine özgü yaşayışlarını sürdürdükleri bir Osmanlı Devleti toprağıydı. O yıllar yükselen milliyetçilik akımının etkisiyle bölgede ayaklanmaların yaşandığı, paylaşım planlarının yapıldığı, Rumeli'de yaşayan çeşitli milletlerin birbirinden kopup dağıldığı yıllardı.

Görsel 1.1: Selanik'te Mustafa Kemal'in doğduğu ev

TARİHSEL DÜŞÜNME

19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Meydana Gelen Önemli Gelişmeler

- 1821-1829 — Yunan İsyanı
- 1830 — Fransa'nın Cezayir'i işgali
- 1839 — Tanzimat Fermanı'nın ilanı
- 1853-1856 — Kırım Savaşı
- 1856 — Islahat Fermanı'nın ilanı
- 1876 — Kanun-ı Esasi'nin ilanı
- 1877-1878 — Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi) ve Berlin Antlaşması
- 1881 — Düyûn-ı Umûmiye (Genel Borçlar) İdaresinin kurulması
- 1882 — İngiltere'nin Mısır'ı işgali

Zaman dizininden de yararlanarak Osmanlı Devleti'nin 20. yüzyıl öncesi genel durumu hakkındaki düşüncelerinizi belirtiniz.

1.1.2. Mustafa Kemal'in Okuduğu Okullar

Mahalle Mektebi ve Şemsi Efendi Mektebi — 1887

Mustafa Kemal modern eğitim veren Şemsi Efendi Mektebine geçişini şöyle anlatır: "Çocukluğuma dair ilk hatırladığım şey, mektebe gitme meselesine dairdir. Bundan dolayı annemle babam arasında şiddetli bir mücadele vardı. Annem ilâhilerle mektebe başlamamı ve mahalle mektebine gitmemi istiyordu. Babam, o zaman yeni açılan, Şemsi Efendi Mektebine devam etmem ve yeni usul üzerine okumama taraftardı. Nihayet babam işi mahirane bir suretle halletti. Evvelâ mutat merasimle mahalle mektebine başladım. Bu suretle annemin gönlü yapılmış oldu. Birkaç gün sonra da mahalle mektebinden çıktım. Şemsi Efendi Mektebine kaydedildim. Az zaman sonra babam vefat etti."

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, C. 1, s. 44-45.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Selanik Askerî Rüştiyesi — 1894

Görsel 1.2: Selanik Askerî Rüştiyesi

Selanik Mülkiye Rüştiyesine başlayan Mustafa Kemal, buradaki eğitimini tamamlamadan Selanik Askerî Rüştiyesine (Görsel 1.2) geçti. Rüştiyenin eğitim kadrosu askerlerden oluştuğu için okulda ordunun havası hissediliyordu. Devletin içinde bulunduğu durumun anlatıldığı ve vatan sevgisinin aşılandığı bu okulun kadrosundan matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Efendi, Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Naki Efendi, jimnastik öğretmeni Teğmen Hasip Efendi Mustafa Kemal'in gelişimine katkıda bulundular.

Manastır Askerî İdadisi — 1896

Görsel 1.3: Manastır Askerî İdadisi

1896'da Selanik Askerî Rüştiyesini bitiren Mustafa Kemal, Manastır Askerî İdadisi (Görsel 1.3) sınavlarına katılarak bu okula girmeye hak kazandı. Okulda arkadaşı Ömer Naci, Mustafa Kemal'in hitabet sanatı ve şiire ilgi duymasına katkıda bulundu. İdadide "Vatan ve Hürriyet Şairi" Namık Kemal'in, Türk olmanın gururunu anlatan "Millî Şair" Mehmet Emin'in eserlerini okudu ve sevdi. Tarih öğretmeni Kolağası Mehmet Tevfik Bey'in etkisiyle tarihe, özellikle Türk tarihine ilgi duydu. Fransızcasını geliştirmek için çalışmalar yaptı. Fransız düşünür ve yazarlardan Jean-Jacques Rousseau (Jan Jak Ruso), Voltaire (Volter), Auguste Comte (Ogüst Komt) ve Montesquieu'nun (Monteskiyu) siyasi eserlerini okuyup kendisi de fikirler üretmeye başladı.

BİLGİ KUTUSU

Askerî Rüştiyedeki matematik öğretmeni Yüzbaşı Mustafa Efendi; genç Mustafa'nın olgunluğunu, farklılıklarını, yeteneklerini, liderlik özelliklerini görmüş ve ismine Kemal'i eklemiştir. Fransızca öğretmeni Yüzbaşı Naki Efendi ise onu "Sen bu Fransızcanın peşini bırakma." diyerek desteklemiş, Atatürk'ün yabancı dil seviyesinin gelişmesine katkıda bulunmuştur.

Genel ağdan alınmıştır.

Görsel 1.4: Mustafa Kemal

1899 — Harp Okulu ve Akademisi

Mustafa Kemal; Harp Okulu yıllarında Namık Kemal, Tevfik Fikret ve Abdülhak Hamit'e ait eserleri okudu. Okuduğu bu eserler, girdiği yeni çevre ve edindiği tecrübeler Mustafa Kemal'in fikrî gelişimini hızlandırdı. Böylece memleket meselelerine ilgisi ve siyasi birikimi arttı. Tarihin akışına yön veren şahsiyetlerle yakınlığı yine bu dönemlerde başladı. Harp Okulunu (Görsel 1.5) bitiren Mustafa Kemal "teğmen" rütbesi ile Harp Akademisine devam etti ve 1905'te Akademiden "kurmay yüzbaşı" rütbesiyle mezun oldu. (Görsel 1.4)

Görsel 1.5: Harp Okulu (İstanbul)

1.1.3. Mustafa Kemal'in Hayatına Yön Veren Şehirler

Selanik başta olmak üzere Manastır, İstanbul, Şam ve Sofya; Mustafa Kemal'in fikirlerinin, siyasi ve askerî kabiliyetinin gelişmesinde önemli bir yere sahiptir (Harita 1.1).

Harita 1.1: Mustafa Kemal'in hayatına yön veren şehirler

Selanik

Avrupa'nın önemli şehirleriyle kara ve demir yolu bağlantısı bulunan Selanik, işlek bir limana sahipti. Bu özellikleriyle güçlü bir ticaret merkeziydi. Avrupa'ya yakınlığıyla Osmanlı Devleti'nin Batı'ya açılan kapısıydı. Etnik olarak Türk, Yunan, Makedon, Bulgar ve Yahudilerden oluşan Selanik'te azınlıklar ile Müslümanlar ayrı mahallelerde yaşıyordu. Düşüncelerin rahatlıkla ifade edilebildiği ve farklı siyasi görüşlerin boy gösterdiği şehirde çok zengin bir basın yayın ortamı göze çarpmaktaydı. Selanik'in bu özellikleri, Mustafa Kemal'in olaylar karşısında farklı bakış açıları geliştirebilmesinde ve hoşgörülü olmasında etkili oldu.

Manastır

Arnavutluk, Yunanistan, Sırbistan ve Bulgaristan sınırlarına hâkim durumda olan Manastır, büyük bir stratejik öneme sahipti. Makedonya'nın başlıca askerî merkeziydi. Balkanlardaki milliyetçilik hareketleri Manastır'ı etkiliyordu. Avrupa devletleri bölgede çeşitli maksatlar ve menfaatlerle aktif bir politika izliyorlardı. Manastır, bu hareketleri yakından takip eden Mustafa Kemal'in eğitiminde ve fikrî gelişiminde önemli rol oynadı. Mustafa Kemal, Şam'daki ilk askerî görevinden sonra 13 Ekim 1907'de merkezi Manastır'da bulunan 3. Ordu Karargâhı'na atandı.

İstanbul

Osmanlı Devleti'nin başkenti İstanbul; siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan önemli bir merkezdi. Farklı etnik unsurları barındıran çok kültürlü bir yapıya sahipti. Asırlardır Doğu ve Batı'ya ait yaşam tarzlarının bir arada olduğu şehir, basın yayın hayatı ve okul çeşitliliği açısından da zengindi. Bu zenginlik, Mustafa Kemal'in fikrî olgunlaşmasına ve ülke sorunlarıyla temas etmesine katkıda bulundu.

Şam

1905'te Harp Akademisini bitiren Mustafa Kemal aynı yıl ilk görevine Şam'daki 5. Orduda başladı. Bu bölgede ayrılıkçı Arap ayaklanmalarına karşı mücadele verirken toplumda ve devlet yönetiminde aksaklıklara tanık oldu. Akıl ve bilimden uzaklaşmanın en büyük düşman olduğunu anladı. Ona göre yabancıların bütün saldırgan tutumlarına rağmen Türk milleti onlardan ilmî, teknik, sosyal, kültürel vb. konularda faydalanabilir ve cehalet düşmanının üstesinden gelebilirdi. Mustafa Kemal, 1906'da Şam'da Vatan ve Hürriyet adlı gizli bir cemiyet kurdu. Bu cemiyet daha sonra İttihat ve Terakki Cemiyetine katıldı.

Sofya

Mustafa Kemal, Balkan Savaşlarından sonra 1913'te Sofya'ya ataşemiliter olarak atandı. Orada Avrupa siyasetini, kültürünü ve diplomasisini yakından tanıma fırsatı buldu. Avrupa'nın farklı ülkelerinden devlet adamlarıyla tanışan ve onların fikirlerinden etkilenen Mustafa Kemal, siyasi deneyim kazanmış oldu. Sofya yıllarında Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sorunlarıyla yakından ilgilendi. Modern Bulgaristan'ın kuruluşuna dair gözlemlerde bulundu. Böylece kendi ülkesinde milletinin nasıl bir yaşam düzeyine erişmesi gerektiği üzerine çeşitli fikirler edinmeye başladı.

TARİHSEL DÜŞÜNME

"Coğrafya kaderdir." yargısını Mustafa Kemal'in hayatına yön veren şehirlerle ilişkilendirerek yorumlayınız.

1.1.4. Mustafa Kemal'in Fikir Hayatını Etkileyen Düşünürler

Mustafa Kemal'in fikrî gelişimini Aydınlanma Çağı düşünürleri ve Osmanlı aydınlarının eser ve fikirleri biçimlendirdi (Görsel 1.6). Yeni Türk devletinin kurulması ve şekillenmesinde bu fikirler etkili oldu.

Görsel 1.6: Mustafa Kemal Atatürk ve onun fikir hayatını etkileyen düşünürler

ARAŞTIRALIM

Türk aydınlarının Mustafa Kemal'in fikir hayatı üzerindeki etkilerini araştırınız. Araştırmada edindiğiniz bilgilerle hazırladığınız elektronik sunuyu EBA'da arkadaşlarınızla paylaşınız.

1.1.5. Mustafa Kemal'in Okuma Sevgisi

Manastır Askerî İdadisi sıralarında arkadaşı Ömer Naci'nin de etkisiyle bilinçli bir okuma faaliyetine girişen Mustafa Kemal'in okuma sevgisi, ilerleyen yıllarda artarak devam etti. Manastır'da Mehmet Emin (Yurdakul), Namık Kemal gibi dönemin güçlü Türk şairlerinin şiirleriyle tanışan genç Mustafa, Harp Akademisi yıllarında özellikle ünlü Alman ve Japon komutanların hayatlarıyla ilgili kitaplar okumaya başladı. Ruşen Eşref (Ünaydın), Mustafa Kemal'in karargâhtaki odasını anlatırken "(...) Masasının üzerinde Balzac'ın (Balzak) *Colonel Chabert*'i (Kolone Şaber), Maupassant'ın (Mopasan) *Boule de Suif*'i (Bul dö Soif), Lavedan'un (Lavedon) *Cervir*'i (Sirvir) duruyordu. Şüphe yok ki Paşa, durgun dakikalarının boşluğunu edebiyatla dolduruyor." ifadelerini kullanmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Mustafa Kemal Atatürk kitap okurken

- Atatürk'ün kitap okumada dikkat çeken önemli bir özelliği okuduğu kitabın önemli bulduğu yerlerini kendine özgü işaretlerle belirlemesi, satır altlarını çizmesi ve sayfa kenarlarına notlar almasıdır. (...) Onun kitap okurken koyduğu işaretler ve bunların anlamları şu şekildedir:

"xx": Önemli.
"xxx": Çok önemli.
"müh.": Mühim.
"ç. müh.": Çok mühim.
"D.": Dikkat.
"?": Belirtilen fikri kabul etmiyor ya da şüpheli görüyor.

Ali Güler, *Atatürk'ün Okuduğu Kitaplar*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

- Mustafa Kemal iyi bir okur olmanın yanı sıra birçok önemli eser de kaleme aldı . Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş sürecini anlatan *Nutuk* başta olmak üzere Mustafa Kemal'in yazdığı bazı eserler *Medeni Bilgiler, Takımın Muharebe Talimi, Geometri, Cumalı Ordugâhı*'dır.

1.2. 20. YÜZYIL BAŞLARINDA OSMANLI DEVLETİ

BAŞLANGIÇ SORUSU

Devletlerin yönetim sistemindeki değişimler siyasi ve askerî tercihlerini nasıl etkilemiş olabilir?

1.2.1. Osmanlı Devleti'nde Fikir Akımları

Osmanlı Devleti, Batılı devletler karşısında geri kaldığını fark edince ayakta kalma mücadelesine girişti. Tanzimat ve Meşrutiyet Dönemlerinde dağılmayı önlemek amacıyla askerî ve sosyal birtakım yeniliklere ve yapısal değişikliklere yöneldi. Aydınların ortaya attığı farklı fikirlerden de yararlanarak halkı bir arada tutmanın yollarını aradı. Devletin devamlılığını sağlamak amacıyla ortaya atılan bu fikir akımları şunlardır:

Osmanlıcılık, Osmanlı toprakları üzerinde yaşayan ulusları dil, din ve ırk ayrımı gözetmeksizin haklar ve ödevler bakımından eşit duruma getirmeyi ve bir "Osmanlı milleti" oluşturmayı esas alır.

İslamcılık, Müslümanların coğrafya, kültür ve milliyet farkı gözetilmeksizin bir bütün hâlinde ve halife tarafından yönetilmeleri gerektiğini savunur.

Türkçülük, kurtuluşun Türk milliyetçiliği ile sağlanabileceği, Osmanlı topraklarında yaşayan Türkler arasında millî bilincin uyandırılması gerektiği düşüncesine dayanır.

Batıcılık, her alanda Batı medeniyetinin ve Batı'daki modern gelişmelerin takip edilmesi gerektiğini savunur.

BİLGİ HARİTASI 1

Aşağıda Osmanlı Devleti'nde etkili fikir akımlarına yönelik bir bilgi haritası verilmiştir. Buna göre soruları cevaplayınız.

.....

(...) müslim ve gayrimüslim ahaliye ayni siyasî hakları tanımak ve vazifeleri yüklemek; (...) fikirlerce ve dince tam serbestî vermek; (...) söz konusu ahaliyi aralarındaki din ve soy ihtilaflarına rağmen yekdiğerine karıştırarak temsil ederek (...) vatanla birleşmiş yeni bir milliyet, Osmanlı milleti meydana çıkarmak (...)

Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset, s. 19.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

.....

İçinde yer aldığı toplumun geleneksel inanç, düşünce ve kurumlarından vazgeçilerek, egemen uygarlık olan Batı uygarlığının öne çıkardığı düşünce ve kurumları benimseyip yerleştirme taraftarlığı.

Ömer Demir ve Mustafa Acar, *Sosyal Bilimler Sözlüğü, s. 63.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

FİKİR AKIMLARI

.....

(...) Osmanlı Devleti idaresindeki bütün Müslümanlar ve binaenaleyh onun bir parçası olan Türkler, pek güçlü bir bağ ile sımsıkı birleşecekler (...) İslam topluluğu, meydana getireceklerdi. (...)

Yusuf Akçura, *Üç Tarz-ı Siyaset, s. 31.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

.....

Gökalp (...) milleti aynı dili konuşan, aynı dine iman eden ve ortak bir geçmişi olan insan topluluğu olarak tanımlar. Ona göre bir ülkede farklı kavimlerden insanlar ortak bir kültür etrafında birleşerek bir milleti oluşturabilirler. (...)

Mehmet Emin Bars, *Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler,* s. 38-51.

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1. Bilgi haritasında yer alan ifadeler hangi fikir akımlarına aittir? Kutucuklardaki ilgili boşluklara yazınız.
2. 20. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti'nde etkili fikir akımlarının benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

1.2.2. Siyasi ve Askerî Gelişmeler

1870'lerin başında Osmanlı Devleti'nde Jön Türkler (Genç Osmanlılar) olarak anılan bazı aydınların, muhalefeti 1876'da I. Meşrutiyetin ilanında etkili oldu. 1877-1878 Osmanlı Rus harbi sürecinde yaşanan olumsuzluklar üzerine II. Abdulhamit Meclis-i Mebusanı kapattı (1878). II. Abdulhamit'in yönetimine muhalif olanlar 1889'da İttihâd-ı Osmanî adıyla örgütlendiler. Bu cemiyet Osmanlı Hürriyet Cemiyetiyle birleşerek İttihat ve Terakki Cemiyeti adını aldı (1907). Başlangıçta faaliyetlerini gizli yürüten cemiyet, anayasa ve meclise dayalı Meşrutiyet rejimini savunmuştu. I. Meşrutiyet'in ilanı ile kurulan anayasal düzenin ve Meclisin askıya alınmasından dolayı II. Abdülhamit yönetimine karşı bir duruşa sahipti. Islahat yapılmazsa elde kalan son Balkan topraklarının da kaybedileceğini düşünen İttihatçılar, çareyi Meşrutiyet'in ikinci defa ilanında bulmuşlardı. Bu sırada İngiltere ve Rusya arasında Reval Görüşmeleri gerçekleşti (1908). Görüşmeler, Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'ni paylaşma konusunda anlaştığı, dolayısıyla Rumeli'deki Osmanlı varlığının son bul-

Meşrutiyet

Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altındaki parlamento yönetimine dayanan anayasal hükûmet sistemi.

Kanun-ı Esasi

Osmanlı Devleti'nde 1876'da yürürlüğe giren, Türk tarihinin ilk yazılı anayasası.

duğu şekilde değerlendirildi.Gelişmelerin ardından İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bâb-ı Âli (Osmanlı Hükûmeti) üzerindeki baskılarını artırdı. Cemiyetin askerî kanadı adına Enver, Niyazi ve Eyup Sabri Beylerin komuta ettiği birlikler Makedonya'da isyan etti. Bunun üzerine II. Abdülhamit, 1908'de Meşrutiyet'i yeniden ilan ederek 1876'da hazırlanan **Kanun-ı Esasi'**yi tekrar yürürlüğe koymak zorunda kaldı.

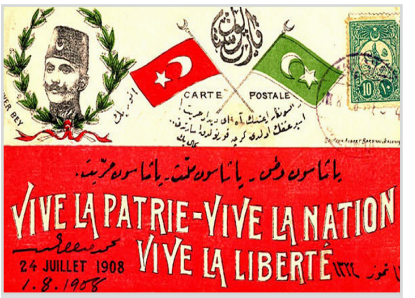

Görsel 1.7: II. Meşrutiyet'i kutlamak için hazırlanmış bir kartpostal (Osmanlı Türkçesi ve Fransızca yazılar: Yaşasın Vatan-Yaşasın Millet-Yaşasın Hürriyet)

II. Meşrutiyet'in ilanıyla İttihat ve Terakki Cemiyeti haricinde, Hürriyet ve İtilâf Fırkası, Osmanlı Ahrar Fırkası, İttihâd-ı Muhammedî Fırkası gibi birçok siyasi fırka kuruldu. Böylece Osmanlı tarihinde ilk defa çok partili hayata geçildi (Görsel 1.7). 1908'de Bulgaristan'ın bağımsız olması, Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından işgal edilmesi ve Girit Meclisinin Yunanistan'a katılma kararı alması Meşrutiyet rejimine karşı güçlü bir muhalefetin doğmasına zemin hazırladı. Bu gelişmeler Meşrutiyet'in ortadan kaldırılmasını isteyen gelenekçi kitlenin isyanına yol açtı. Rejimi değiştirmeye yönelik ilk isyan 13 Nisan 1909'daki 31 Mart Vakası oldu. İsyan, Selanik'ten gelen ve komutanlığını Mahmut Şevket Paşa'nın, kurmay başkanlığını da Mustafa Kemal'in yaptığı Hareket Ordusu tarafından bastırıldı. İsyanın akabinde Sultan II. Abdülhamit tahttan indirildi ve yerine Sultan Mehmet Reşat (V. Mehmet) tahta çıkarıldı.

Meşruti idarenin gerçek anlamda yerleşmesini sağlamak amacıyla 1909'da Kanun-ı Esasi'de düzenlemeler yapıldı. Bu düzenlemelerle yetki alanı genişletilen Meclisin padişah ve kabine karşısındaki konumu güçlendirildi. Mebuslara kanun teklif etme yetkisi tanındı, kişi hak ve hürriyetleri anayasal güvence altına alındı.

KANIT SORGULAMA 1

1. soruyu 1. kanıta, 2. soruyu 2. kanıta göre cevaplayınız.

1. KANIT

Hâkimiyet-i milliye fikri, parlâmento, siyasî parti, seçim, sivil toplum, siyasi ve içtimaî muhalefet, basın, kamuoyu, miting, grev, boykot, kitle gibi demokrasiye mahsus olgu ve enstrümanlar sebebiyle "II. Meşrutiyet Dönemi", "Cumhuriyet Dönemi'nin laboratuvarı" şeklinde tanımlanmaktadır.

Mehmet Kaan Çalen, *Kanun-ı Esasi Tadilâtı, s. 129.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

9 Haziran 1908'de Reval'de İngiltere Kralı Yedinci Edwards ve Rus Çarı Nikola bir araya geldiler. Her iki hükümdar özellikle Uzak ve Yakın Doğu'da tampon bölgeler kurma ve Almanya'ya karşı bir denge politikası uygulama konusunda anlaştılar. Liderler yayınladıkları bildiride Makedonya sorununa ve reformlara da değinmişlerdi. Bu bildiri İttihat ve Terakki tarafından Rumeli'nin paylaşılacağı, II. Abdülhamid'in ise bu gelişmelere boyun eğeceği şeklinde algılandı. Selanik ve Manastır gibi şehirlerde örgüt mensupları harekete geçtiler. İstanbul'a yüzlerce telgraf çekildi. Bu arada Enver, Niyazi ve Eyüp Sabri Beyler emirlerindeki birliklerle dağa çıktılar.

Vahdettin Engin, *İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılâp Tarihi, s. 69.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. II. Meşrutiyet Dönemi'nin Türk siyasi hayatına etkileri nelerdir?
2. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile II. Meşrutiyet'in ilanı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

Trablusgarp Savaşı (1911-1912)

Siyasi birliğini geç tamamlayan İtalya, sömürge elde etmek amacıyla 1911'de Osmanlı toprağı olan Trablusgarp'a saldırdı (Harita 1.2). İtalya donanmasının Akdeniz'deki gücü yanı sıra Çanakkale Boğazı'nı ablukaya alması; Mısır'ın ise İngiliz işgali altında olması nedeniyle Osmanlı Devleti, Trablusgarp'a denizden ve karadan asker gönderemedi. Bu nedenle bölgede Mustafa Kemal (Görsel 1.8), Enver Bey, Fethi Bey gibi gönüllü subaylar görevlendirildi. Bu subaylar halkı teşkilatlandırarak mücadele verdi. İlk savaşına katılan Mustafa Kemal'in Derne ve Tobruk'ta, Enver Bey'in Bingazi'de elde ettiği başarılar karşısında İtalya Çanakkale Boğazı'nı ablukaya aldı. Rodos ve On İki Ada'yı işgal etti. Balkan Savaşı'nın başlaması üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kaldı. 18 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti ile İtalya arasında imzalanan Ouchy (Uşi) Antlaşması sonucunda Trablusgarp İtalya'ya bırakıldı. Böylece Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'daki varlığı son buldu. İşgal altındaki Rodos ve On İki Ada ise antlaşma gereği geçici olarak İtalya'ya bırakıldı.

Görsel 1.8: Mustafa Kemal Trablusgarp'ta

Harita 1.2: Trablusgarp Savaşı

BİLGİ KUTUSU

Mustafa Kemal yolculuğa çıkmadan önce Fuat Bulca'ya şöyle diyordu: "Hükûmet aciz içinde.. Bunu Harbiye Nazırı elem ve üzüntüyle itiraf etti. İstanbul'dan hiçbir yardım göreceğimizi zannetmiyorum. Enver de aynı kanaatte... Evvelâ O gitmek istiyor. Eşref Bey'in Mısır'daki muhitinden ve dostlarından istifade edeceğiz. Sevkiyatın tehlikesiz oraya varması için Mısır'ın muhtelif yerlerinde teşkilât yapacak. Takma adlarımızla bu ünvanlara uygun mesleklerimizin listesi hazırlanıyor."

Cemal Kutay, *Trablusgarp'ta Bir Avuç Kahraman, s. 76.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Balkan Savaşları (1912-1913)

Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali'nin ardından ortaya çıkan milliyetçilik hareketleri ve Rusya'nın izlediği **Panslavizm** politikası sonucunda Balkanlarda zor duruma düştü. Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan ve Karadağ; topraklarını genişletmek ve Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki varlığına son vermek için aralarında ittifak yaptı. Karadağ, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarp'ta savaş hâlinde olmasından yararlanarak 8 Ekim 1912'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Böylece I. Balkan Savaşı başladı. Savaşa Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın da dâhil olmasıyla Osmanlı Devleti dört cephede birden mücadele etmek zorunda kaldı.

Panslavizm

Rusya'nın Slav kökenli Balkan uluslarını kendi hâkimiyetine alabilmek için uyguladığı politika.

Osmanlı Devleti, I. Balkan Savaşı'nda kısmi başarılar kazanmasına rağmen cephe savaşlarında ağır yenilgiler aldı ve geri çekilmek zorunda kaldı. Yaşanan askerî ve siyasi sorunlardan yararlanan Arnavutluk, bağımsızlığını ilan etti ve Osmanlı Devleti'nden ayrılan son Balkan devleti oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu yenilgiyi bahane ederek 1913'te **Bâb-ı Âli Baskını** ile hükûmeti ele geçirdi. Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalınca Avrupa devletleri durumu değerlendirmek ve savaşı sonlandırmak için Londra'da bir konferans düzenledi. Bunun sonucunda 30 Mayıs 1913'te Londra Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Edirne Bulgaristan'a bırakıldı, Midye-Enez hattı sınır kabul edildi ve Bozcaada ve Gökçeada dışındaki Ege Adaları Yunanistan'a verildi.

I. Balkan Savaşı'nın ardından Balkan devletleri arasında paylaşım mücadeleleri yaşandı. Bulgaristan, kendine karşı ittifak hâlinde olan Sırbistan ve Yunanistan'a saldırdı ve böylece II. Balkan Savaşı başladı. Durumdan yararlanan Romanya da Bulgaristan'a savaş açtı. Osmanlı Devleti, Balkan devletlerinin kendi aralarındaki bu çatışmadan yararlanarak Edirne, Kırklareli ve Dimetoka'yı geri aldı.

Bulgaristan'ın mağlubiyetiyle sonuçlanan II. Balkan Savaşı'nın nihayetinde Balkan devletleri 10 Ağustos 1913'te Bükreş Antlaşması'nı imzaladı. Osmanlı Devleti ise Balkan Savaşlarına katılan devletlerle ayrı ayrı antlaşmalar yaptı. Bulgaristan ile 29 Eylül 1913'te imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre Meriç Nehri iki devlet arasında sınır kabul edildi. 14 Kasım 1913'te Yunanistan'la imzalanan Atina Antlaşması'na göre Ege Adaları'nın geleceği büyük devletlerin kararına bırakıldı. Sırbistan ile 13 Mart 1914'te imzalanan İstanbul Antlaşması'na göre iki ülke arasında ortak sınır kalmadı. Makedonya'nın Sırbistan'a bırakılan topraklarında kalan Müslüman ve Türk ahalinin hak ve hukuku ile ilgili de anlaşmaya varıldı.

Beş yüz yıl kadar Osmanlı hâkimiyetinde kalan Balkanlar, Balkan Savaşları sonucunda kaybedildi ve Osmanlı Devleti'nin Ege Adaları'ndaki hâkimiyeti sona erdi. Balkanların kaybedilmesiyle burada yaşayan Türk nüfusun bir kısmı Türkiye'ye göç etti. Bölgede kalan ve azınlık durumuna düşen Türkler, zulüm ve baskılara maruz kaldı. Bu baskılar sonraki yıllarda devam etti.

Balkanlardan Anadolu'ya göçenler, Türkiye'de üretimi artırdıkları gibi yerli nüfusun yeni bilgi ve teknikleri öğrenmesine katkıda bulundular. Ancak söz konusu göçler, sosyal ve ekonomik bazı problemleri de beraberinde getirdi.

Balkan Savaşları, Osmanlıcılık fikrinin dağılmayı önlemede yeterli olmadığını ortaya çıkardı. Bu durum üzerine ülkede milliyetçilik düşüncesi hızla yayıldı.

BİLGİ KUTUSU

Bâb-ı Âli Baskını (23 Ocak 1913)

I. Balkan Savaşı'nda Edirne'nin Bulgarlara terk edileceği haberinin duyulması üzerine İttihat ve Terakki Cemiyeti, Bâb-ı Âli'ye baskın düzenledi. Bu olayla yapılan darbenin ardından mevcut hükûmet istifa ettirildi ve yönetim, İttihat ve Terakki tarafından tamamen ele geçirildi.

Genel ağdan alınmıştır.

HARİTA OKUMA I

I. haritada Balkan Savaşları öncesi sınırlar, II. haritada I. Balkan Savaşı sonrası sınırlar, III. haritada II. Balkan Savaşı sonrası sınırlar verilmiştir. Buna göre aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

I. Harita

II. Harita

III. Harita

Osmanlı Devleti sınırlarının Balkan Savaşları sonrasında değişmesinden Osmanlı toplumu nasıl etkilenmiş olabilir? Yorumlayınız.

OKUYORUM

Edebî metinden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Bizim Diyar

Ve göz kapaklarının arkasında eski Vatan
Bizim diyâr olarak kaldı tâ kıyâmete dek.
Yahya Kemal Beyatlı

(...)
İnce kar taneleri omuz başlarına konup çabucak eriyordu. Atlar yürüdüğünde birden bağırdı:
– Abe hiçbir şeyi almadık!
– Kendimize yetecek olanı aldık ana, dedi gelin.
Yüklü arabayı süren Agah Bey'di. Ağır ağır arkadan geliyordu. Cemil Bey başını yan çevirip ardına, kadınlara seslendi.
– Muşambayı üstünüze bürleyin! Bir de hastalık çıkmasın başımıza.
(...) Muhacir olmuşuz artık. Bağı bahçeyi, Abdullah Bey'in çeşmelerini, koyduğu, diktiği her taşı bırakıp gitmedeyiz. Arkamızda dimdik durur mu bu taşlar? Yıkarlar değil mi gelinim? Yıkar da geçerler. Kalk da gör benim cömert elli babam, fakirlerin babası Abdullah Bey! Rumeli ne hâle gelmiştir gör! Kızın, torunun yollara düşmekte ve senin ocağını terk etmektedir, gör! (...)
Sacide muşambadan sıyrıldı... İki eliyle yakasını tutup yırtmaya çabaladı. Yüreğine sığdırmaya çalıştığı acısını haykırdı. (...)
Mükerrem Hanım ona sarıldı.
– Gözünü yum benim garip anam, bakma sağa sola. Bakma ki yüreğin daralmasın.
İleride yüklü arabalara, koşar gibi yürüyen insanlara takıldı gözleri...
– Bakma, dedi. Görme bu selli gidişi. Bu sağanağı görme.
– Çeşmelerden geçtik mi kızım?
– Geçtik.
– Evimiz garip kaldı ötede. Yıkılmaz direkleri yıkılır bundan sonra.
Kar sıklaştı. Öndeki arabalar bir sis ardında kayboldu.
– Ellerin donmuş olmalı, dedi Mükerrem Hanım. Biraz da ben süreyim atları baba!
– Dayanacağım kadar dayanırım kızım (...) İleride bir köy var. Oraya ulaştık mı dinleniriz biraz.
Birden kar sisinin içinde atlılar belirdi. Cemil Bey dizginleri çekip atları durdurdu. Atlılar tez gelip kuşattı çevrelerini.
– Kesildi yolumuz, dedi. Mükerrem.
Sacide Hala'ya sokuldu. Ellerini tuttu. Elleri ürkütücü bir soğukluktaydı.
Sabırsız atların göğüslerine sığmaz nefeslerini işitiyor... Sonra Cemil Bey'in öfkeli, karşı çıkan sesini...
– Bre yolumuzdan çekilin! Memleketi bıraktık size, çekilin.
– Altın... altın isteriz diyor birisi...
– Memleketi bıraktık size. Elmas ve altın nedir ki onun yanında? Çekilin, savulun dedim size!
Mükerrem muşambayı aralayıp baktı. Bir süngü parladı, hızla indi. Cemil Bey yığılıp düştü. Mükerrem'in çığlığı göğsüne sığmadı. Can verecek gibi art arda titreyerek haykırdı.

Sevinç Çokum, *Bizim Diyar, s. 206-207.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Balkan Savaşlarının siyasi ve sosyal etkileri neler olabilir?

1.2.3. Ekonomik Hayat

Görsel 1.9: Düyûn-ı Umûmiye İdaresi binası (İstanbul)

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılın ikinci yarısında artan mali sıkıntılar sonucu Batılı devletlerden yüksek faizle ve büyük miktarda borç aldı. Alınan borçlar, ekonomiyi canlandırmaya yönelik yatırımlara yeterince dönüşemeden tüketildi. Bunun sonucunda devlet borç sarmalına girdi. Alacaklı ülkelerin, alacaklarını tahsil edememesi üzerine 1881'de Düyûn-ı Umûmiye İdaresi (Görsel 1.9) kuruldu. Osmanlı Devleti'nin gelir kaynaklarından bir kısmı, yabancı alacaklılar tarafından yönetilen bu kuruluşa devredildi. Osmanlı Bankasının bu dönemde takip ettiği politikalar en çok tüccarların ve yatırımcıların çıkarlarına hizmet etti. Devletin mali politikaları sonucu Düyûn-ı Umûmiye İdaresi, Osmanlı Bankası gibi kurumlar, Avrupa sermayesinin ülke ekonomisindeki denetiminin simgeleri durumuna geldi.

İttihat ve Terakki iktidarı, tarım ve sanayide kendine yetecek bir ekonomi oluşturmak için millî şirketler, bankalar kurmak istedi. Bu doğrultuda 1913'te yerli sanayiye ayrıcalıklar verildi. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla dış ticaret kesintiye uğradı. İmparatorluğun toplam tüketiminin yaklaşık %20'sini oluşturan mal ve gıda ithalatı hemen hemen durdu. Bunun üzerine Osmanlı Devleti, daha önce ithal edilen malları savaş boyunca kendi imkânlarıyla üretmeye çalıştı.

Osmanlı Devleti ekonomisi, 20. yüzyılın başlarında büyük ölçüde tarıma dayanan, dünya pazarlarına ve yabancı sermayeye açılmış bir yapıdaydı. Bu dönemde tarıma dayalı sanayi gelişti, iplik ve kumaş üreten fabrikalar kuruldu.

KANIT SORGULAMA 2

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Tablo 1.1: *Türkiye'nin Temel Toplumsal ve İktisadi Göstergeleri*

Temel Toplumsal ve İktisadi Göstergeler	1820	1913
Toplam Nüfus (milyon)	9,4	16
Okuryazarlık Oranı (%)	5'ten az	10?
Tarımın İş Gücü İçindeki Payı (%)	75-80?	75-80?
İhracat/GSYH (%)	2	11
İthalat/GSYH (%)	2	14

Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi, s. 157.*
(Tablo, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Tablo 1.2: Devletlerin Osmanlı Dış Borçlarındaki Alacak Oranı (%)

Ülkeler	1881	1890	1898	1914
Fransa	34,3	37,6	52,2	53,0
İngiltere	33,2	23,1	17,9	14,0
Almanya	7,5	11,7	15,0	21,0
Diğer	25	27,6	14,9	12

İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, s. 38.*
(Tablo, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

3. KANIT

Yüzyılımızın başında demiryol, uygarlığın nimetlerinden yararlanmayı sağlayacak en etkin araçtı. Bu nedenle ilk anlarda yolsuz, güvenliksiz ve hizmet götürecek örgütlerin olmadığı Anadolu'da, Alman demiryolları bazı yararlı sonuçlar sağladı. (...) hattın geçtiği yerlerde tarımsal üretimin miktarı arttı. (...) Kumpanya, hastane, tarım istasyonları gibi tesislerle demiryol etrafındaki nüfusun hayat düzeyinin yükselmesine yardımcı oldu. (...) Demiryolunun geçtiği yerlerde aşar gelirleri yirmi yıl içinde iki misline yakın arttı. (...) Rumeli'den gelen göçmenler hat boyuna yerleştirilerek Anadolu'nun ekonomik hayatının düzeyini yükseltmekte rol oynadılar. Demiryolu ile bu bölgelerin güvenliği de sağlanmış oldu.

İlber Ortaylı, *İkinci Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu, s. 101-102.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Osmanlı Devleti'nin son döneminde ülkelere göre dış borçlanma oranı, demir yolu yatırımları ve üretim arasında nasıl bir ilişki vardır? Yorumlayınız.

1.2.4. Sosyal Hayat

1789 Fransız İhtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımı dünyaya hızla yayıldı. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan ulusların, bağımsızlıklarını kazanmak için isyan etmeleri devletin bütünlüğünü olumsuz etkiledi. Aydınların devleti kurtarma isteğiyle öne sürdükleri fikir akımları, ilerleyen süreçte halkın kendi içinde ayrışmasına sebep oldu.

Görsel 1.10: İstanbul'da bir tramvay

Batı ile etkileşim sonucunda başkent İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerde sosyal ve kültürel bir dönüşüm başladı. Otomobil, tramvay (Görsel 1.10), telefon ve telgraf kullanımı yaygınlaştı; altyapı çalışmaları gözle görülür şekilde arttı. Basın yayın organlarının sayısı çoğaldı. Avrupa'daki örneklerden yararlanılarak kız öğrencilerin de eğitim alabileceği modern okullar açıldı. Güzel sanatlar alanında gelişme kaydedildi ve Osmanlı toplumu bale, opera gibi sanatlarla tanışmaya başladı.

BİLGİ KUTUSU

Büyük umutlarla kurulan Meşrutiyet düzeni Osmanlı halklarını bir arada tutmaya yetmemiş, bunun ardından millî savaşlar başlamıştı. 1910'lar Türkiye'sinde savaş âdeta kanıksanmış bir sosyal gerçek olmuştu. İmparatorluk toprak, itibar ve para ile birlikte çok sayıda insanını kaybetti. Yaklaşık dört milyon nüfusun yaşadığı Osmanlı Devleti'nin gözde bölgesi Rumeli, sınırlarımız dışında kaldı. Rumeli'de oturan savaş mağduru insanlar tarifi imkânsız acılar içine sürüklendiler. Malını mülkünü, evini barkını arkada bırakan insanlar, İstanbul yönüne akın etmeye başladı. Bu muhacir insanlar arasında tifo ve kolera salgınları görülür, birçok kişi bu nedenle hayatını kaybeder. Evsiz barksız, yurtsuz kişilerin çoğuna ne yazık ki gerekli konutlar sağlanamadı, çaresiz insanların çoğunluğu birkaç yılını gecekondularda geçirmek zorunda kaldı.

Mustafa Oral, *Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim, s. 587-588.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

1.3. I. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE OSMANLI DEVLETİ

BAŞLANGIÇ SORUSU

Bir savaşı "dünya savaşı" yapan ölçütler neler olabilir?

1.3.1. Büyük Savaşa Doğru

Bütün dünyada 19. yüzyılın sonu itibarıyla ekonomik ve politik değişimlerin hızlanması, mevcut uluslararası yapıyı istikrarsız bir hâle getirdi. Küresel güç sistemini etkileyen gelişmeler hızla yaygınlaştı. Ticaret ve ulaştırma ağları (telgraf, buharlı gemi, demir yolları) sayesinde bilim, teknoloji ve sanayideki yeni gelişmeler, kısa sürede bir kıtadan diğerine aktarılabildi. Ekonomi, strateji ve güç dengesi arasındaki bağlantı eskisine göre daha fazla ön plana çıktı. 20. yüzyılın ilk on yılında Avrupa barışı devam etti. Fakat barışın sürekliliği ile ilgili kaygılar mevcuttu. Fransız-Alman rekabeti, Balkan krizleri, **emperyalist** politikalar (Harita 1.3) ve silahlanma yarışı uluslararası gerginliği artırdı. Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya arasında Üçlü İttifak (1882); İngiltere, Fransa ve Rusya arasında Üçlü İtilaf kuruldu (1907). Bu güçlerin hepsi, daimî bir barış temenni ettiklerini söylemelerine rağmen hiçbiri savaşa hazırlanmaktan geri durmadı.

Emperyalizm

Bir devletin kendi çıkarları doğrultusunda başka devlet veya ulusları, özellikle kaynaklarını sömürme yoluna giderek etki altına alması.

28 Haziran 1914'te Avusturya-Macaristan veliahdı Arşidük Franz Ferdinand, Gavrilo Princip (Gavrilo Prinsip) adlı bir Sırp milliyetçisi tarafından öldürüldü. Olaydan hemen sonra Avusturya-Macaristan, Sırbistan'a ültimatom verdi. Sırpların bu ültimatoma olumlu yanıt vermemesi üzerine Avusturya-Macaristan, 28 Temmuz 1914'te Belgrat'ı bombaladı ve böylece savaş Balkan topraklarında fiilen başladı. Rusya Sırbistan'ın, Almanya ise Avusturya'nın yanında yer aldı. İngiltere ile Fransa'nın Rusya'yı desteklemesi sonucunda savaş Avrupa'da yayıldı. İttifak Devletleri grubunda yer alan İtalya savaş başlayınca tarafsızlığını ilan etti. 26 Nisan 1915'te İtilaf Devletleri ile yaptığı Londra Antlaşması'nda kendine vadedilen topraklar karşılığında taraf değiştirdi ve Üçlü İtilaf Devletleri'ne katıldı.

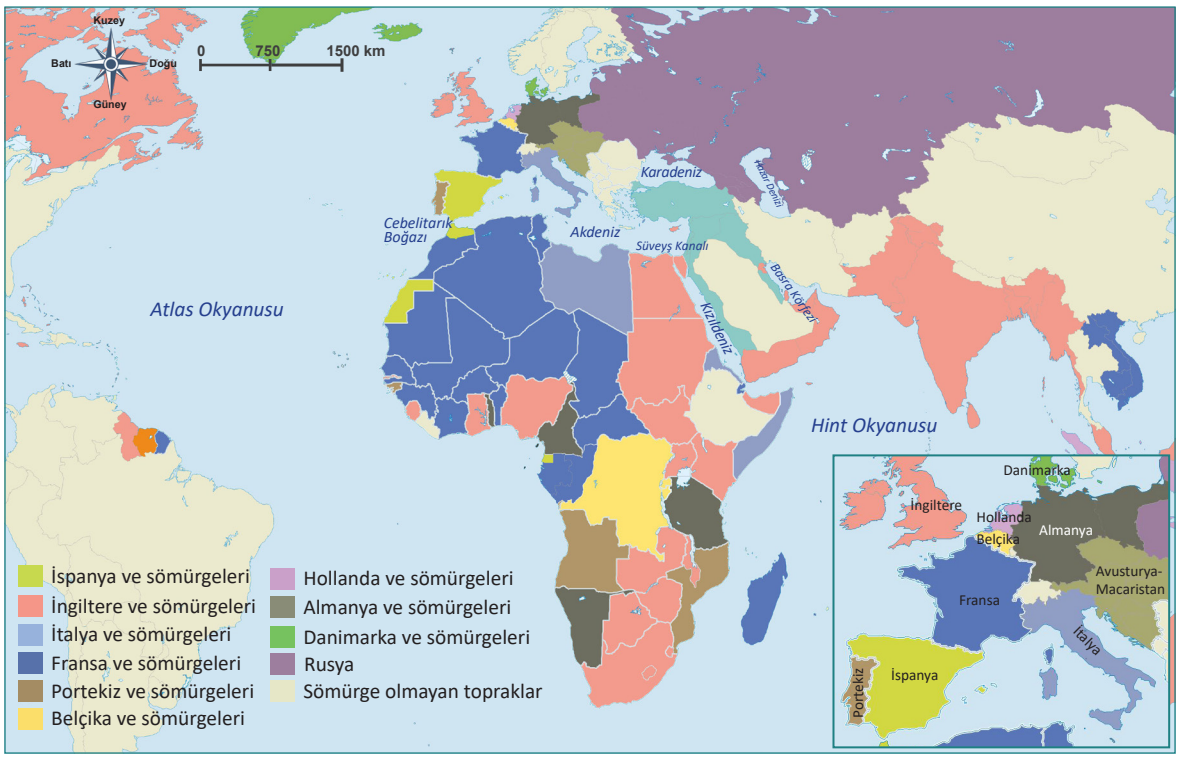

Harita 1.3: I. Dünya Savaşı öncesi Avrupa devletleri ve denizaşırı sömürgeleri

I. Dünya Savaşı'nın Sebepleri

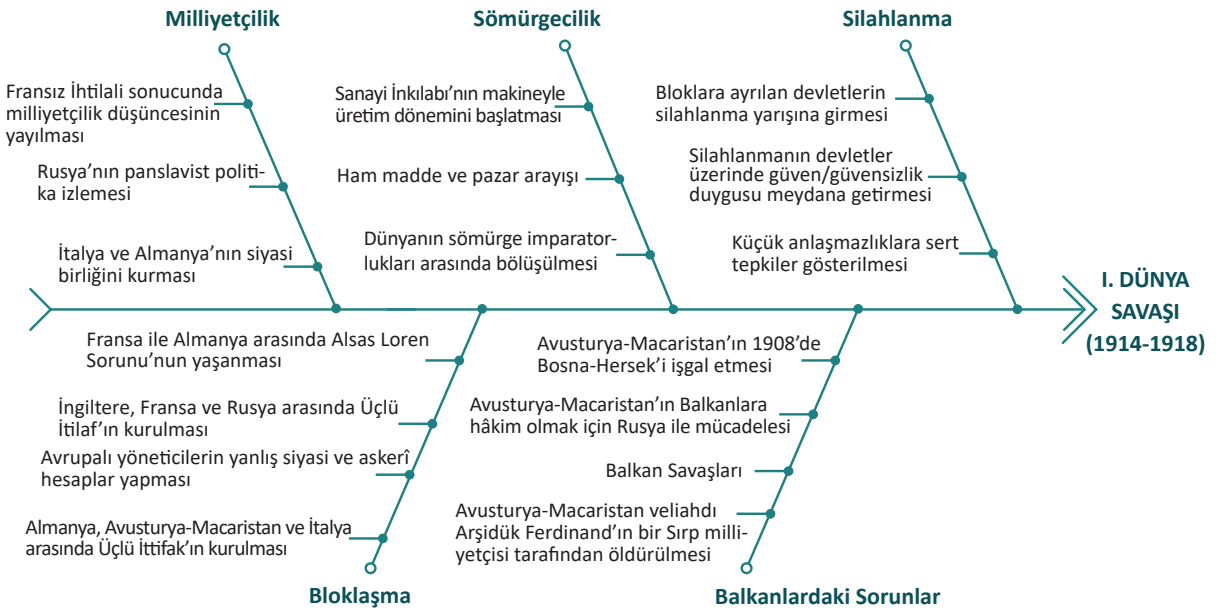

Balık Kılçığı 1.1: I. Dünya Savaşı'nın sebepleri

1.3.2. Osmanlı Devleti ve I. Dünya Savaşı

II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi ve İttihat ve Terakki'nin yönetimi ele geçirmesinden sonra Osmanlı Devleti'ndeki çözülme hızlandı. İttihat ve Terakki yöneticileri, bu çözülmeyi Osmanlı Devleti'nin giderek bloklaşan bir dünyada, özellikle Rusya karşısında yalnız kalmış olmasına bağlıyorlardı. İtilaf Devletleri'ne dâhil olma girişimleri karşılık görmeyen Osmanlı Devleti, bu yalnızlıktan kurtulmak ve kaybettiği toprakları geri almak amacıyla Almanya ile 2 Ağustos 1914'te bir ittifak antlaşması imzaladı. Almanya, Osmanlı Devleti'ni kendi yanında savaşa sokarak Avrupa'daki savaş yükünü hafifletmeyi, halifenin dinî gücünden ve Osmanlı Devleti'nin jeopolitik konumundan faydalanmayı amaçlıyordu. Osmanlı Devleti bu antlaşmaya rağmen savaşa hemen girmedi ve tarafsızlığını ilan etti. Ancak Akdeniz'de İngiliz donanmasından kaçan Almanlara ait Goeben (Goben) ve Breslau (Bireslav) gemileri Çanakkale Boğazı'na sığınınca Osmanlı Devleti İngiltere'ye bu gemileri satın aldığını bildirdi. Yavuz ve Midilli adı verilen gemiler Karadeniz'e çıkıp Ruslara ait Sivastopol ve Odesa limanlarını bombaladı. Bunun üzerine 2 Kasım 1914'te Rusya, 5 Kasım 1914'te İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne; Osmanlı Devleti ise 11 Kasım 1914'te İtilaf Devletleri'ne savaş ilan etti.

GÖRSEL OKUMA 1

Görselden yararlanarak küresel güçlerin Osmanlı Devleti'ne yönelik politikalarıyla ilgili kısa bir metin yazınız.

KANIT SORGULAMA 4

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Başta Maliye Bakanı Cavit Bey olmak üzere bazıları Almanya'ya güven beslemiyorlardı. Onlara göre Almanya, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i, İtalya'nın da Trablusgarp'ı almaları sırasında bu devletlerin yanını tutmuş, Osmanlı İmparatorluğu'nu yalnız bırakmıştı. Bu bakımdan, bir müttefik aranırken önce başka devletlerin, bu arada Fransa'nın kapısını çalmak gerekirdi. Eğer onunla anlaşılırsa, Fransa, dostu Rusya'nın Osmanlı toprakları üzerine isteklerini yumuşatıp dizginleyebilirdi. Buna karşılık içlerinde İttihat ve Terakki'nin kuvvetli adamı Savaş Bakanı Enver Paşa'nın bulunduğu bir başka kanattakiler, giderek küçülen İmparatorluğa yeniden ayakta durma gücü kazandırabilmek için istedikleri Pantürkist politikayı gerçekleştirmek yolunun Rusya'ya karşı Almanya ile anlaşmaktan geçtiğini düşünüyorlardı.

A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, s. 310.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Osmanlı Hükûmeti de öteden beri kendi mevcudiyetini Rus tasallutundan kurtarmak için kendi kuvvetiyle uzun müddet çabaladıktan sonra son asırlarda müttefikler aramaya muhtaç bir vaziyette kalmıştı. Meşrutiyetin ilanından sonra daha çok büyüyen ve yakınlaşan bu Rus tehlikesine karşı İttihat ve Terakki Hükûmeti dahi tutacak yardımcı eller aramakla uğraşıp duruyordu. Nihayet Balkan felaketi bu ihtiyacı azami derecede duyurdu. Cihan Harbi ise birçok meseleler arasında Türk-Rus davasını da kökünden halledecekti. İttihat ve Terakki Hükûmeti bu vaziyeti kavramıştı. Millî mevcudiyetimizi yaklaşan tehlikeden korumak için İngiliz ve Fransızlardan umduğu teminatı alamayınca uzatılan Alman ellerine sarılmaya mecbur oldu ve ister istemez Cihan Harbi'ne sürüklendi.

Kâzım Karabekir, *Birinci Dünya Savaşı Anıları, s. 127.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

Rıfat Paşa, 28 Eylül

Ülkenin fizikî durumu önderlerinin gerçeklerden uzak fetih hayallerinin peşinden koşmalarına izin vermemektedir(...) Mümkün olabilecek birtakım askerî başarıların aldatıcı cazibesi bizim sadece yok olmamıza sebep olur. Alman müdahalelerine bir an evvel son verilmelidir(...) Almanya'nın bizi kurtarmakta hiçbir çıkarı yoktur(...) Bizi sadece bir araç olarak kullanmaktadır. Yenilmesi hâlinde bizi galip devletlerin iştahını doyurmak için kullanacak, galip geldiği takdirde ise himaye rejimi altına alacaktır. İtilafçılar yenilseler dahi bize zarar verebilecek durumda olacaklardır. Dağılma yolundayız. Aşırıya kaçan dış politikaların bize her zaman felaket getirdiğini hatırlamalıyız.

Ahmet Emin Yalman, *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, s. 88-89.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasına dair farklı bakış açıları nelerdir? Yorumlayınız.

1.3.3. Osmanlı Devleti'nin Savaştığı Cepheler

Kafkas Cephesi: Osmanlı orduları I. Dünya Savaşı'nda ilk olarak Ruslarla Kafkas Cephesi'nde savaştı (Harita 1.4). Harbiye Nazırı Enver Paşa, bu taarruz neticesinde Orta Asya Türkleri ile bağlantı kurarak Turan ülküsünü gerçekleştirmeyi hedefliyordu. Ayrıca İngiltere'nin Hindistan ile ilişkilerini kesintiye uğratıp, bu bölgedeki müslümanları İngiltere'ye karşı kışkırtmayı planlıyordu. Osmanlı ordusu; bu cephede Ruslara karşı başlangıçta başarılar kazandıysa da askerî stratejik hatalar, şiddetli kış şartları ve erzak, kıyafet, teçhizat gibi alanlardaki lojistik eksikliği nedeniyle büyük kayıplar verdi. 22 Aralık 1914'te başlayıp 19 Ocak 1915'e kadar devam eden Sarıkamış Harekâtı'nda binlerce Türk askeri donarak veya salgın hastalıklar nedeniyle şehit düştü. Ruslar, Şubat 1916'dan itibaren taarruza geçerek Erzurum, Muş, Bitlis, Bayburt, Van, Trabzon ve Erzincan'ı işgal etti. Aynı yıl Kafkasya Cephesi'ne gönderilen Mustafa Kemal, Muş ve Bitlis'i geri aldı. 1917'de Ruslar ülkelerindeki Bolşevik İhtilali nedeniyle işgal ettikleri yerlerden geri çekildi. 3 Mart 1918'de ise Brest-Litovsk Antlaşması'yla Kafkas Cephesi kapandı. Bu antlaşmaya göre Sovyet Rusya; 93 Harbi ile aldığı Kars, Ardahan ve Batum'u (Elviye-i Selâse) Osmanlı Devleti'ne geri verdi.

Çanakkale Cephesi: İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti'ni savaş dışı bırakmak, Rusya'ya yardım gönderebilmek ve Balkanlar üzerinden İttifak Devletleri'ne karşı yeni bir cephe açmak amacıyla Çanakkale Boğazı'na saldırdılar. 18 Mart 1915'te Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışan İtilaf donanması, Osmanlı kuvvetleri tarafından durduruldu ve büyük kayıplar vererek çekilmek zorunda kaldı. Boğaz'ı geçemeyeceklerini anlayan İngiliz ve Fransızlar, İngiliz General Hamilton (Hemiltın) komutasında 25 Nisan 1915'te Gelibolu'ya çıktılar. Yarbay Mustafa Kemal ve emrindeki birliklerin Anafartalar, Arıburnu ve Conkbayırı'ndaki mücadelesi savaşın seyrini değiştirdi. İtilaf kuvvetleri, 9 Ocak 1916'da Gelibolu Yarımadası'nı terk etti.

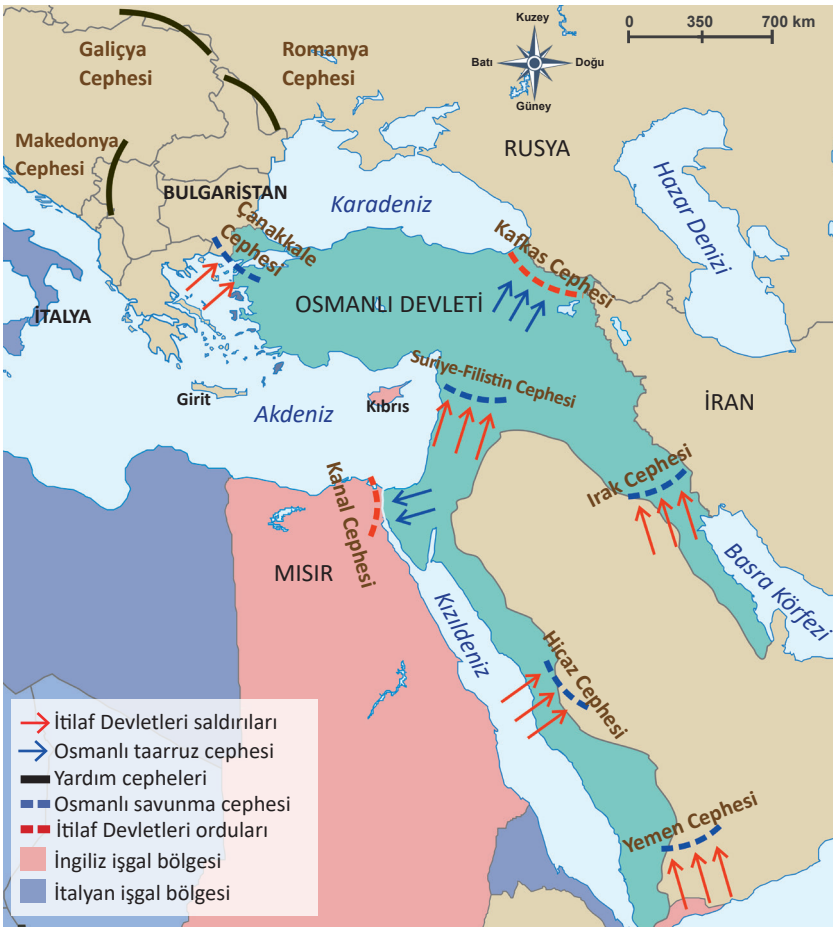

Harita 1.4: Osmanlı Devleti'nin savaştığı cepheler

Irak Cephesi: İngilizler tarafından petrol bölgesi Abadan'ı korumak ve kuzeye çıkıp Rusya'yı desteklemek için açıldı. Osmanlı kuvvetleri, Selmân-ı Pâk ve Kut'ül-Amâre'de İngiliz kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Bu nedenle İngilizler Irak'a yeni birlikler sevk ederek cepheyi güçlendirdi. 1917'de İngilizlerin Bağdat'ı ele geçirmesiyle bu cephe kapanmış oldu.

Galiçya, Makedonya ve Romanya Cepheleri: Osmanlı Devleti'nin, müttefikleri Bulgaristan ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na yardım etmek için asker gönderdiği cephelerdir. Bu cepheler Rusya'nın savaştan çekilmesiyle kapandı.

Kanal Cephesi: Osmanlı Devleti, Mısır'ı topraklarına kattığını ilan eden İngilizlere karşı 1915'te Süveyş Kanalı'na hücum etti. Bu cephenin açılmasıyla Osmanlı Devleti, Mısır'ı geri alabilecek, bölge Müslümanlarının desteğiyle İngilizleri bölgeden uzaklaştırabilecek ve İngiltere'nin sömürgeleriyle bağlantısını keserek insan ve ham madde teminini önleyecekti. Bahriye Nazırı Cemal Paşa komutasında kanala iki büyük harekât düzenlendi. İngilizlerin Sina Yarımadası'nı alması üzerine Osmanlı kuvvetleri bu cepheden çekilmek zorunda kaldı.

Hicaz ve Yemen Cephesi: İngilizler Mac Mahon (Mek Mehın) Antlaşması'nı imzalayarak Arapların isyan etmesi hâlinde Arap Yarımadası, Suriye ve Irak'ı içine alacak bağımsız bir Arap devletini tanımayı vadettiler. Bunun üzerine Hicaz Emiri Şerif Hüseyin ve kendisine bağlı aşiretler, Osmanlı Devleti'ne isyan etti. Osmanlılar isyanları bastırmak, İngiliz ilerleyişini durdurmak, kutsal yerleri korumak için İngilizler ve Şerif Hüseyin'e bağlı Araplarla savaştı. Mondros Antlaşması'nın imzalanması ile Osmanlı Devleti bölgeden çekilmek zorunda kaldı.

Suriye-Filistin Cephesi: Kanal Cephesi ile Sina Yarımadası'nı ele geçiren ve Filistin istikametine doğru ilerleyen İngilizlere karşı Osmanlı birlikleri Gazze Savaşlarında başarılı oldu. Ancak takviye edilen İngiliz kuvvetleri Kudüs ve Suriye'yi işgal etti. Yıldırım Ordularına bağlı 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal, yaptığı savunma savaşları ile düşmanı Antakya-Halep hattında durdurmayı başardı. Bu dönemde savaşı tüm cephelerde sonlandıran Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.

BEN KİMİM?

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin savaştığı cephelerle ilgili tabloda boş bırakılan yerleri örnekteki gibi doldurunuz.

Cephe	Taraflar ve Tarih	Taarruz/Savunma	Öne Çıkan Özellik
Irak Cephesi	Osmanlı-İngiliz 1916-1917	Savunma	Kut'ül-Amâre Zaferi
Çanakkale Cephesi			
Romanya-Galiçya-Makedonya Cephesi			
Kanal Cephesi			
Kafkas Cephesi			
Hicaz-Yemen Cephesi			
Suriye-Filistin Cephesi			

Savaş İçinde Gizli Diplomasi

I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri'nin açtığı cepheler, aslında bu devletlerin Orta Doğu'yu paylaşma amacı taşıdığının göstergesidir. Sömürgeci devletlerin Osmanlı topraklarını savaş henüz devam ederken ele geçirmek için yaptığı gizli antlaşmalar şunlardır:

1. **İstanbul Antlaşması (1915):** Fransa, İngiltere ve Rusya arasında imzalandı. İstanbul ve Boğazların savaştan sonra Rusya'ya bırakılması kabul edildi. Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, bu antlaşma çerçevesinde İngiltere ve Fransa tarafından resmî olarak onaylandı.
2. **Londra Antlaşması (1915):** İtalya, Fransa, İngiltere ve Rusya arasında imzalandı. İtilaf Devletleri'nin yanında savaşa katılması karşılığında On İki Ada ve Trablusgarp'ın yanı sıra Antalya'ya kadar uzanan Batı Anadolu toprakları İtalya'ya vadedildi.
3. **Sykes-Picot** (Saykıs Piko) **Antlaşması (1916):** İngiltere ve Fransa arasında imzalanan antlaşmaya sonradan Rusya da dâhil oldu. Bu antlaşma sonucunda Van, Erzurum, Trabzon ve Bitlis'in doğusu ile Diyarbakır, Elâzığ ve Sivas'ın bir bölümü Rusya'ya; Adana, Halep, Lübnan, Beyrut, Şam ve Harput illerinin bir kısmı Fransa'ya; Bağdat, Basra ve Güney Irak bölgesi İngiltere'ye bırakıldı.
4. **Saint Jean De Maurienne** (Sen Jan Dö Morien) **Antlaşması (1916):** Fransa, İngiltere ve İtalya arasında imzalandı. İzmir ve çevresi, Konya'nın önemli bir bölümü, Menteşe Sancağı ve Antalya toprakları İtalya'ya bırakıldı. Bunun yanı sıra İtalya'ya Mersin, İskenderun, Hayfa ve Akka'da ayrıcalıklar tanındı.

1.3.4. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Zaferleri

Çanakkale Deniz ve Kara Zaferleri

Ben size taarruzu emretmiyorum, ölmeyi emrediyorum. Biz ölünceye kadar geçecek zaman zarfında, yerimize başka kuvvetler ve komutanlar kaim olabilir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

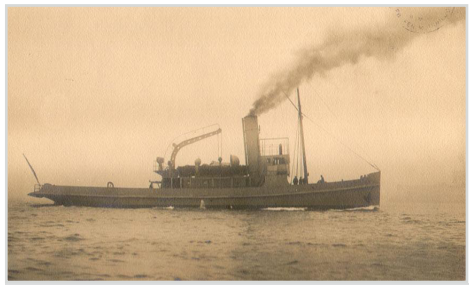

Görsel 1.11: Çanakkale Deniz Savaşı'nda Nusret Mayın Gemisi

Çanakkale Cephesi'nde başta deniz savaşları (Görsel 1.11) olmak üzere onu takip eden kara savaşlarında kazanılan zafer, Osmanlı Devleti'nin itibarını kurtardı ve I. Dünya Savaşı'nın sonucunu etkileyerek savaş tarihinin en önemli muharebelerinden biri oldu. Çanakkale Savaşları tarihte önemli bir yer tutmasının yanı sıra Mustafa Kemal'in askerî kariyerinde de dönüm noktasıdır. Bu zaferle ortaya çıkan millî bilinç, Anadolu'da Türk istiklal mücadelesinin başlamasında büyük pay sahibidir.

Çanakkale Zaferi'nin hangi şartlarda kazanıldığını ve Türk askerinin cesaretini Anafartalar Komutanı Gazi Mustafa Kemal şöyle anlatır: "Karşılıklı siperler arasında mesafe 8 metre. Yani ölüm muhakkak. Birinci siperdekilerin hepsi şehit oluyor, ikinci siperlerdekiler yıldırım hızıyla hemen onların yerlerini alıyor fakat ne kadar imrenilecek soğukkanlılık ve tevekkül ki üç dakika sonra öleceğini biliyor ama en ufak sarsılma, çekilme, korku ve endişe belirtisi yok. Bilenler Kur'an-ı Kerim okuyor, bilmeyenler salavat getiriyor ve cennete gitmeye hazırlanıyor. İşte Çanakkale ruhu budur."

Görsel 1.12: Mustafa Kemal Çanakkale Cephesi'nde

Çanakkale Savaşlarının kazanılmasında Mustafa Kemal'in karar alma yeteneği ve askerin başında savaşı bizzat yürütmesi etkili olmuştur. Mustafa Kemal, özellikle 1915'te Anafartalar'da gösterdiği üstün başarıyla İstanbul'un düşman eline geçmesini önlemiş ve hem Türk halkı hem de dünya tarafından "Anafartalar Kahramanı" olarak tanınmıştır.

Fahrettin Altay Paşa, Çanakkale Savaşları ile ilgili bir anısında şunları anlatmıştır: "19'uncu Tümen Komutanı Mustafa Kemal (Görsel 1.12) ile Kurmay Başkanı Binbaşı İzzettin (Çalışlar) Bey, ayaklı bir dürbünle düşman hatlarını gözetliyorlardı. Karargâhı, Arıburnu'nu kolayca gözetleyebilecek yüksek bir yere kurmuşlardı. Muharebenin gidişi hakkında bilgi aldım. Kolordu Kurmay Başkanı olarak Mustafa Kemal'in ihtiyaçlarını sordum. Tam ayrılırken 'Karargâhınız hep burada mı kalacak? Burasının adı nedir?'

Mustafa Kemal, biraz düşündükten sonra 'Evet burada kalacağız. Ama sel yarıntılarının ismi mi olur?' Bunu söylerken gülümsedi. 'Olur, olur... Mesela Kemalyeri olur...' dedim. Mustafa Kemal tebessüm etti."

Bu olayın ardından Mustafa Kemal'e mesaj gönderilirken yer adı olarak "Kemalyeri" yazılır ve onun Arıburnu Cephesi'nde ilk savaşlarını yürüttüğü gözetleme yerine de Kemalyeri ismi verilir.

Dur yolcu! Bilmeden gelip bastığın
Bu toprak bir devrin battığı yerdir.

Çanakkale'de Savaşan İtilaf Devletleri

Fransa

İngiltere

General Hamilton
Akdeniz Orduları Komutanı

Komutan : General Hamilton (Hemıltın)
Askerî güç : 410.000 (İngiltere ve sömürgeleri)
80.000 (Fransa ve sömürgeleri)
Kayıplar : 252.000 asker

Amiral Robeck (Robek)
Müttefik Donanması
Komutanı

ÇANAKKALE DENİZ SAVAŞLARI (19 Şubat 1915-18 Mart 1915)

3 Ocak 1914
Amiral Carden (Kardın) komutasındaki İngiliz donanması Çanakkale Boğazı'nı ablukaya aldı.

Ağustos 1914
Osmanlı ordusu Çanakkale Boğazı'na mayın döşemeye başladı. Kıyı şeridindeki tabyalar güçlendirildi.

19, 25, 26 Şubat 1915
İngiliz ve Fransız zırhlıları Çanakkale Boğazı'nın girişindeki Türk tabyalarını üç kez bombaladı.

7-8 Mart 1915 (Gece)
Nusret Mayın Gemisi, Erenköy önlerindeki Karanlık Liman bölgesine 26 mayın döşedi.

12 Mart 1915
Rus kruvazörü Askold (Eskold), Müttefik donanmasına katıldı.

18 Mart 1915
Müttefik donanması Çanakkale Boğazı'na girdi. Nusret Mayın Gemisi'nin döşediği mayınlar ve kıyıdaki bataryaların top atışı neticesinde Irresistible (İresistibıl), Ocean (Oşın) ve Bouvet (Buve) zırhlıları batırıldı; birçok zırhlı ağır hasar aldı.

Eğil de kulak ver, bu sessiz yığın
Bir vatan kalbinin attığı yerdir...

Necmettin Halil Onan

YARIMADASI

Osmanlı Devleti ve Müttefikleri

Osmanlı

Almanya

Avusturya-Macaristan

General Otto Liman Von Sanders
Osmanlı 5. Ordu Komutanı

Komutan : Otto Liman von Sanders (Otto Liman fon Sanders)
Askerî güç: 700.000 (Osmanlı)
Kayıplar : 250.000 asker

Miralay Cevat (Çobanlı) Paşa
Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanı

Seyit Onbaşı, 18 Mart'ta Çanakkale Boğazı'nı geçmeye çalışan İtilaf Devletleri donanmasının büyük zırhlısı Ocean'ı, sırtına yükleyerek taşıdığı yaklaşık 215 kg'lık top mermisiyle batırmayı başardı.

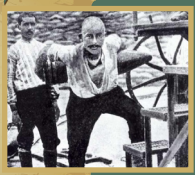
Seyit Onbaşı

1911'de açılan ilk hemşirelik kursunu bitiren Safiye Hüseyin Elbir, gönüllü katıldığı Balkan Savaşlarından sonra Çanakkale Savaşı'nda başhemşire olarak görevlendirildi. Türkiye'nin ilk hemşiresi olarak kabul görmektedir.

Safiye Hüseyin Elbir

Fransızların Turquoise (Turkuvaz) denizaltısı, Kilitbahir bataryasında görevli Müstecip Onbaşı tarafından top atışı ile periskopundan vurularak etkisiz hâle getirildi. El konulan ve adı "Müstecip Onbaşı" olarak değiştirilen bu denizaltı, Türk donanmasına dâhil edildi.

Müstecip Onbaşı

İngiliz ve Fransızlar tarafından uçaklardan atılan zehirli topukkıranlar (topukpatlatan) yüzünden yaklaşık 12.000 Türk askeri bacağını kaybetti.

Topukkıran

İttifak donanmasındaki 250 büyük topa Türk siperlerindeki topların karşı koyması mümkün değildi. Bu şartlar altında normalin katbekat üzerinde atış yapan Türk toplarının çoğu parçalandı.

Parçalanmış savaş topu

ÇANAKKALE KARA SAVAŞLARI (25 Nisan 1915-9 Ocak 1916)

25 Nisan 1915
İlk çıkarma İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından yapıldı. Savaş gemilerinin korumasında kıyıya yaklaşan Avustralya tümeni, akıntı sebebiyle Kabatepe yerine Arıburnu'na çıkmak zorunda kaldı.

28 Nisan-6 Haziran 1915
Kirte bölgesine üç kez yapılan taarruz, Türk birlikleri tarafından büyük ölçüde durduruldu.

1 Mayıs-19 Mayıs 1915
Merkeztepe ve Arıburnu'na yapılan Türk taarruzları başarısızlıkla sonuçlandı. Mevziler arasındaki mesafe 5 metreye kadar düştü.

21 Haziran-13 Temmuz 1915
Kerevizdere ve Zığındere bölgelerine yapılan saldırılar her iki taraf için de çok ağır kayıplara yol açtı.

10 Ağustos 1915
Mustafa Kemal'in, Conkbayırı'nda şafakla başlattığı süngü hücumu sonucunda birçok siper geri alındı.

21 Ağustos 1915
Müttefikler yaklaşık 30.000 askerle geniş bir alanda yaptıkları taarruzda büyük kayıplar verdi.

9 Ocak 1916
Müttefik saldırılarının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine 20 Aralık'ta başlayan geri çekilme 9 Ocak 1916'da tamamlandı.

Grafik Bilgi 1.1: Çanakkale Savaşları

Kut'ül-Amâre Zaferi (29 Nisan 1916)

Harita 1.5: Kut'ül-Amâre Savaşı'nın yaşandığı bölge

İngilizler, Bağdat'ı almak amacıyla General Townshend (Tavsınd) komutasında Dicle Nehri boyunca harekete geçti ve 26 Eylül 1915'te Bağdat ile Amâre arasındaki Kut şehrini işgal etti. İngilizler ve işgale karşı çıkan Osmanlılar arasındaki çarpışmalar Selmân-ı Pâk bölgesinde başladı (Harita 1.5). Mücadelelerinde başarılı olamayan İngilizler Kut'ül-Amâre'ye çekilirken Albay Halil (Kut) kumandasındaki Osmanlı kuvvetleri 5 Aralık 1915'te bölgeyi kuşattı. İngilizlerin kuşatmayı yarma girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Halil Bey ile General Townshend arasındaki görüşmelerde İngilizlerin Osmanlı Devleti'ne kayıtsız şartsız teslim olması konusunda uzlaşmaya varıldı. Türk kuvvetleri, halkın coşkulu gösterileri arasında Kut'ül-Amâre'ye girdi ve Nisan 1916'da İngiliz kuvvetlerini teslim aldı. Bu zaferden sonra Albay Halil, "Kut'ül-Amâre Fatihi" olarak anıldı ve "paşa" ünvanı ile ödüllendirildi.

Osmanlı ile İngiliz kuvvetleri arasındaki bu mücadele, I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale'den sonraki en büyük zafer kabul edilmektedir. Bütün dünyada şaşkınlığa sebep olan Kut Zaferi, İngilizlerin sömürge imparatorluğunu sarsmış, esaret altındaki milletlerde istiklal umudu yeşerten önemli bir başarı olmuş ve Bağdat'ı ele geçirmeye yönelik planlar yapan İngilizlere Irak Cephesi'nde büyük bir darbe vurmuştur. İngiliz tarihçi James Morris (Ceyms Morres), Kut'ül-Amâre'yi "Britanya askerî tarihinin en aşağılık teslimi!" diye tanımlamıştır. İngilizler, yenilginin ardından bir yandan Hicaz'da 1916 Şerif Hüseyin Ayaklanması'nı planlarken diğer yandan da Irak'taki kayıplarını geri almak için büyük hazırlıklarla saldırılarına devam etmiştir.

BİLGİ KUTUSU

Halil Paşa'nın Kut'ül-Amâre Zaferi'nden sonra 29 Nisan 1916'da birliklerine ilettiği genelge

Arslanlarım,

1. Bugün Türklere şan ve şeref, İngilizlere ise kara meydan olan şu kızgın toprağın güneşli semasında şehitlerimizin ruhları sevinç içinde uçarken, ben de hepinizin pâk alınlarından öpüyor ve hepinizi tebrik ediyorum. (...)

3.Ordumuz, gerek Kut kuşatmasında ve gerekse Kut'u kurtarmaya gelen ordular karşısında 350 subay ve 10.000 neferini şehid vermiştir. Buna karşılık Kut'ta, 13 General, 481 subay ve 13.300 er teslim alıyorum. Bu teslim aldığımız orduyu kurtarmaya gelen İngiliz kuvvetleri de 30.000 zayiat vererek geri dönmüşlerdir. 4. Şu hâle bakınca, dünyayı hayretlere düşürecek iki büyük fark görülür. Tarih, bu olayı yazmak için kelime bulmakta zorluk çekecektir. (...)

5. İşte, Türk sebatının İngiliz inadını kırdığı birinci olayı Çanakkale'de, ikinci olayı da burada görüyoruz.

6. (...) Bu zafer, yeni olgunlaşan savaş durumumuz karşısında gelecekteki başarımızın da parlak bir başlangıcıdır.

7. Bugüne "KUT BAYRAMI" adını veriyorum. (...)

Mehmet Emin Dinç, *Halil Kut Paşa ve Kut Zaferi, s. 468.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Kafkas İslam Ordusu

Azerbaycan; İngiliz güçleri, Bolşevik birlikleri ve Ermeni çetelerin işgaline karşı Osmanlı Hükûmetinden yardım istedi. Bunun üzerine Nuri (Killigil) Paşa, kurduğu Kafkas İslam Ordusunu Bakü ve Azerbaycan'ın diğer illerini Ermeni ve Bolşevik çetelerden kurtarmak için görevlendirdi. Kafkas İslam Ordusu, otuz saat süren şiddetli muharebelerden sonra 15 Eylül 1918'de Bakü'yü Ermeni zulmünden kurtardı (Görsel 1.13).

BİLGİ KUTUSU

28 Mayıs 1918'de Mehmed Emin Resulzâde'nin başkanlığında Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. Böylece tarihte cumhuriyet yönetimine geçen ilk Türk devleti kurulmuş oldu. Kızıl Ordu, 1920'de Azerbaycan'ı işgal ederek Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti'ne son verdi. SSCB'nin dağılmasıyla 18 Ekim 1991'de Azerbaycan bağımsızlığını ilan etti. Ancak Azerbaycan topraklarının Dağlık Karabağ'ı da içine alan %20'lik kısmı, Ermeniler tarafından herhangi bir hukuki dayanak olmaksızın işgal edildi. Azerbaycan, 2020'de Karabağ Savaşı sonrasında Dağlık Karabağ'ın bir kısmını geri aldı.

Genel ağdan alınmıştır.

Medine Müdafaası

İngilizlerle anlaşan Mekke Şerifi Hüseyin'in isyan etmesi üzerine Fahreddin Paşa, 28 Mayıs 1916'da Hicaz Cephesi'ne (Medine) gönderildi. Fahreddin Paşa, elinde bulunan son derece kısıtlı imkânlarla Medine'yi 2 yıl 7 ay boyunca müdafaa etti. Medine'de bulunan mukaddes emanetleri herhangi bir yağmaya karşı İstanbul'a nakletti.

Fahreddin Paşa, Medine'deki birliklerin tahliyesi için İstanbul'da alınan karara karşı çıktı. İstanbul Hükûmetine "Medine Kalesi'nden Türk bayrağını ben kendi elimle indiremem, eğer mutlaka tahliye edecekseniz buraya başka bir kumandan gönderin." cevabını verdi. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 16. maddesine göre teslim olması gereken Fahreddin Paşa buna yanaşmayarak şehri savunmaya devam etti. Ancak askerlerin çoğunun hastalanması; cephane, ilaç ve giyecek stoklarının bitmesi sebebiyle teslim olmak zorunda kaldı.

BAKÜ FATİHİ NURİ (KİLLİGİL) PAŞA (1890-1949)

(...) 1909 yılında başlayan askerlik hayatı 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Savaşı, Balkan Savaşı, Birinci Dünya Savaşı ve Türk Kurtuluş Savaşı'nda çeşitli muharebelerde başarılarla geçmiştir. (...)

Necdet Karaköse, *Askerî, Siyasi, Silah Sanayici Kişiliği ile Nuri Paşa, s. 138-187.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Görsel 1.13: Kafkas İslam Ordusu Bakü'de

ÇÖL KAPLANI FAHREDDİN (TÜRKKAN) PAŞA (1868-1948)

(...) Balkan Savaşı sırasında Çatalca savunmasındaki başarısıyla Edirne'nin geri alınmasında rol oynadı. (...) İngilizler'le anlaşan Mekke Şerifi Hüseyin'in isyana hazırlandığı haberinin alınması üzerine Fahreddin Paşa Dördüncü Ordu kumandanı Cemal Paşa tarafından Medine'ye gönderildi. (...) elinde bulunan son derece kısıtlı imkânlarla Medine'yi iki yıl yedi ay boyunca müdafaa etti. (...) İngilizler tarafından "Türk kaplanı" diye adlandırılan Fahreddin Paşa 27 Ocak'ta savaş esiri olarak Mısır'a gönderildi. (...) 5 Şubat 1936'da Türk Silâhlı Kuvvetleri'nden tümgeneral rütbesiyle emekliye ayrıldı. 22 Kasım 1948'de vefat etti ve vasiyeti üzerine Rumelihisarı'na defnedildi.

Süleyman Yatak, *Fahreddin Paşa, s. 87-89.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

1.3.5. I. Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal

I. Dünya Savaşı başladığı sırada Mustafa Kemal Sofya'da ataşemiliterdi. Başkomutan Vekili Enver Paşa'ya yazdığı mektupta "Vatanın müdafaasına ait faal vazifelerden daha mühim ve yüce vazife olamaz. Arkadaşlarım muharebe cephelerinde ateş hatlarında bulunurken ben Sofya'da ataşemiliterlik yapamam. Eğer birinci sınıf zabit olma özelliğine sahip değilsem bana açık söyleyin." diyerek cephelerde aktif görev almak istediğini belirtti.

Mustafa Kemal; I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Cephesi'nde Anafartalar Grup Komutanı [1915 (Görsel 1.14)], Kafkas Cephesi'nde 16. Kolordu Komutanı (1916), Suriye-Filistin Cephesi'nde 7. Ordu Komutanı (1917) ve Yıldırım Orduları Grup Komutanı (1918) olarak görev yaptı.

Görsel 1.14: Mustafa Kemal ve silah arkadaşları Çanakkale Cephesi'nde

KANIT SORGULAMA 5

Kanıtlardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. KANIT

İlk askerî başarısını Trablusgarp'ta gösteren Mustafa Kemal, sorumluluk ve görevden zevk duyan bir komutan özelliği taşıyordu. Daha 25 Nisan sabahı 19. Tümenle ve hiçbir yerden emir almaksızın kendiliğinden çatışmaya katılarak düşmanı kıyıya kadar püskürtmüş ve bundan sonra üç ay süreyle kırılmaz bir güçle sürekli düşman saldırılarına karşı koymuştu. Ona tam anlamıyla güvenilebilirdi.
(...)
15 Ağustos günü öğleden önce Kocaçimen dağına ve bitişiğindeki Conkbayırı tepesine, Mustafa Kemal'in kendisinin düzenlediği ve yönettiği taarruzla düşman piyadesi, bu tepelerin kuzey yamaçlarına doğru geri sürüldü.

Liman von Sanders, *Türkiye'de Beş Yıl, s. 112.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Muş ve Bitlis'i işgal eden Rusların daha güneye inmesinin engellenmesi ve işgal edilen yerlerin kurtarılması düşüncesiyle yapılan bu planın uygulanabilmesi için tecrübeli bir komutana ihtiyaç doğmuştur. Çanakkale'deki komutanlığıyla dikkat çeken Miralay Mustafa Kemal ideal bir aday olarak görülmüş ve 16'ncı Kolordu Komutanı olarak atanmıştır. Göreve miralay rütbesiyle başlayan Mustafa Kemal, 16'ncı Kolordu Komutanlığı karargâhını Silvan'da konuşlandırmıştır. Kolorduya bağlı 5 ve 8'inci Tümenler ile yapılan başarılı harekâtlar sonucunda Bitlis ve Muş işgalden kurtarılmıştır.

Recep Büyüktolu ve Oral Ateş, *Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın 16'ncı Kolordu Komutanlığı ve Muharebelerinin Harp Prensipleri Bakımından Değerlendirilmesi, s. 410.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

Filistin Cephesi'nde görevli Yıldırım Ordular Grubu, Gazze Muharebeleri, Şeria Muharebeleri ve Nablus Meydan Muharebesi sonunda bozguna uğramış, sırasıyla Dera, Şam ve Halep'e kadar çekilmişlerdir. (...) Daha sonra Millî Mücadele kadrosunun temelini teşkil edecek olan Mustafa Kemal (Atatürk), Mustafa İsmet (İnönü), Mustafa Fevzi (Çakmak), Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Fahrettin (Altay) Paşalar ve Osmanlı birliklerinin çoğunluğu Filistin Cephesi'nde General Allenby [Alenbi] tarafından sevk ve idare edilen İngiliz Ordusuna karşı savaşmışlardır. (...) 7. Ordu Komutanı Mustafa Kemal Paşa, 26 Ekim 1918'de Halep kuzeyinde İngiliz ve Arap Ordularının taarruzunu durdurmayı başarmıştır.

Cemal Kemal, *Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi, s.37-69.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı'nda oynadığı role dair neler söylenebilir?
2. Mustafa Kemal'in I. Dünya Savaşı'nda elde ettiği başarıların Millî Mücadele'deki liderliğine etkilerini yorumlayınız.

Çanakkale Cephesi Komutanları

Mustafa Kemal, Çanakkale Cephesi'nde önce 19. Tümen Komutanı sonra Anafartalar Grup Komutanı olarak görev yapmıştır.

Enver Paşa (Görsel 1.15), dönemin Harbiye Nazırı olarak askerî harekâtların yönetilmesinde görev almıştır.

Görsel 1.15: Enver Paşa

Otto Liman von Sanders, 1913'te Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Alman Askerî Misyon Başkanlığı görevine getirilmiştir. Aynı yıl Alman ordusunun Osmanlı birliklerine eğitim hizmeti ve lojistik destek vermek amacıyla oluşturduğu komisyona başkan olarak atanmıştır. 24 Mart 1915'te 5. Ordu Komutanı sıfatıyla Enver Paşa'nın teklifi üzerine Gelibolu'ya gönderilmiş ve Çanakkale Savaşlarını yönetmiştir.

Cevat (Çobanlı) Paşa, 1914'te Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı görevine atanmış, katıldığı deniz ve kara muharebelerinin zaferle sonuçlanmasında büyük rol oynamıştır.

Esat (Bülkat) Paşa, Çanakkale Cephesi'nde Kuzey Grubu Komutanı olarak görev yapmış ve özellikle Gelibolu savunmasında çok önemli yararlılıklar göstermiştir.

Fevzi (Çakmak) Paşa, Çanakkale Cephesi'nde 5. Kolordu Komutanlığı yapmış, Mustafa Kemal'in 16 Aralık 1915'te cepheden ayrılması üzerine vekâleten Anafartalar Grubu Komutanlığına getirilmiştir.

Ali Fuat (Cebesoy) Paşa (Görsel 1.16), İtilaf Devletleri'nin 25 Nisan 1915'te Çanakkale'de karadan çıkarma harekâtını başlatması üzerine komuta ettiği 25. Tümen ile Çanakkale'ye çağrılmış, Bolayır bölgesinde savunma yapmıştır.

Kazım (Karabekir) Paşa, 14. Tümen Komutanlığına atanarak Çanakkale'ye gönderilmiş, Seddülbahir'de başarılı bir savunma gerçekleştirmiştir.

Görsel 1.16: Ali Fuat Paşa

1.3.6. 1915 Olayları, Sevk ve İskân Kanunu

Osmanlı Devleti asırlarca adaletle hükmederek farklı dil, din ve ırktan insanı bir arada ve barış içinde yaşatabilme başarısı göstermiştir. Bu ahenkli yapının unsurlarından biri olan Ermeniler, her alanda olduğu gibi yönetimin üst kademelerinde de görev üstlenmişti. Ancak Batılı devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki siyasi ve ekonomik emellerini hayata geçirmek için farklı etnik grupları kışkırtması ülkedeki huzuru bozdu. Gayrimüslim milletler, millî birliklerini kurabilmek amacıyla Osmanlı Devleti'ne zarar verebilecek faaliyetlere giriştiler.

Ruslar, 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) sırasında işgal ettikleri şehirlerde yaşayan Ermenileri Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtmaya başladı. Ermeniler bu süreçte çeşitli dernek ve cemiyetler kurarak kanlı eylemler düzenledi. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na katılmasını fırsat bilen Ermeni çeteleri; Van, Erzurum, Bitlis, Diyarbakır gibi Anadolu'nun pek çok yerinde huzursuzluk yaratmaya ve savunmasız Türkleri katletmeye başladı. Bu olaylar karşısında Osmanlı Devleti çeşitli tedbirler almak zorunda kaldı. 24 Nisan 1915'te alınan kararla Ermeniler tarafından kurulmuş komiteler (Taşnaksutyun, Hınçak vs.) kapatıldı, komite üyeleri hakkında yakalama kararı çıkarıldı. Alınan tüm tedbirlere rağmen Ermeni Olayları durulmayınca Osmanlı Devleti 27 Mayıs 1915'te **Sevk ve İskân Kanunu**'nu çıkardı. Bu kanuna göre hükûmet emirlerine, ülke bütünlüğü ve güvenliğine karşı hareket eden, terör hareketlerine katılan Ermeniler; Osmanlı toprağı olan Suriye ile Irak'a göçe tabi tutuldu. Sevk ve İskân Kanunu çerçevesinde

- Ermenilerin kendilerine tahsis edilen bölgelere can ve mal emniyetleri sağlanarak rahat bir şekilde nakledilmesi,
- Yeni evlerine yerleşinceye kadar iaşelerinin devlet tarafından karşılanması,
- Eski mali durumlarına uygun olarak kendilerine emlak ve arazi verilmesi,
- Muhtaç olanlar için hükûmet tarafından konut inşa edilmesi,
- Çiftçi ile ziraat erbabına tohumluk, alet ve malzeme temin edilmesi,
- Geride bıraktıkları taşınır malların kendilerine ulaştırılması, taşınmaz malların tespit ve kıymetleri takdir edildikten sonra buralara yerleştirilecek Müslüman göçmenlere dağıtılması kararlaştırıldı.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle Osmanlı Hükûmeti sevk ve iskâna tabi tutulan Ermenilerden isteyenlerin eskiden yaşadıkları yerlere dönebilmesi için 31 Aralık 1918'de Geri Dönüş Kararnamesi çıkardı.

Osmanlı Hükûmeti, Ermenileri katletme düşüncesinde olmadan, savaş sırasında devletin güvenliği için ve tedbiren zorunlu göç uygulamıştır. Bu süreçte Osmanlı Devleti'nin kararları ve uygulamaları, asılsız Ermeni iddialarını gerçekleştirmiş bir devletin adımları değildir. 1948 Birleşmiş Milletler Soykırım Sözleşmesi'ne göre soykırım; etnik veya dinî bir grubun mensuplarına ciddi oranda bedensel ve psikolojik zarar vermek, doğumları önlemek amacıyla önlemler dayatmak, onları kısmen veya tamamen yok etmeye yönelik hayat şartlarına kasten tabi tutarak katletmektir. Döneme ait belgelerin hiçbirinde Ermenilerin katledildiğinden bahsedilmemekte hatta böyle bir durum ima dahi edilmemektedir. Ayrıca başta Amerika konsolosları olmak üzere pek çok yabancı gazeteci ve misyon şefinin, göç uygulamasını takip ettiği hatta fotoğrafladığı ve bir katliamdan söz etmediği belgelerden anlaşılmaktadır. Öte yandan İngilizler, soykırımla suçladıkları Osmanlı ileri gelenlerinden pek çoğunu Malta'ya göndermiş, yargılamış ancak mahkeme sonunda suçlayacak bir delil bulamamışlardır.

Asılsız Ermeni iddiaları, gerçeklikten uzak gerekçelerle ortaya atılarak sürekli gündemde tutulmaktadır. Osmanlı Devleti'nin aldığı bütün tedbirlere rağmen ulaşım güçlüğü, olumsuz hava koşulları, salgın hastalık gibi nedenlerle göç sırasında hayatını kaybeden Ermeniler olmuştur. Ermeniler ve onları destekleyenler, göç sürecinde 1 milyon 500 bin Ermeni'nin hayatını kaybettiğini iddia etmektedir. Oysaki o dönemde Osmanlı Devleti'nin toplam nüfusu içinde bile o kadar Ermeni bulunmamaktadır. Ermeni kayıplarının dile getirilen sayılarda olması asla mümkün değildir. Dolayısıyla söz konusu iddiaya bakarak Osmanlı Devleti'ni kasıtlı, planlı ve insanlık dışı bir eylemle suçlamak tarihî gerçeklerle bağdaşmamaktadır.

Asılsız Ermeni iddialarının tam tersine Ermeni çeteleri söz konusu süreçte yüz binlerce Türk'ü katletmiştir. Türkiye'yi işgal eden Rus, İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin yanında önemli sayıda Ermeni'nin bulunduğu ve Müslüman halka yapılan akıl almaz işkence ve katliamlarda Ermeni grupların nasıl rol oynadığı işgalci devletlerin kendi resmî belgelerine de yansımıştır. Üstelik işgalcilerin Anadolu'yu terk etmeleri üzerine büyük oranda Ermeni'nin de Anadolu'dan çekildiği bilinmektedir.

KANIT SORGULAMA 6

Kanıtlardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. KANIT

Erzincan'daki olaylar, işlenen vahşetler bir örnek teşkil eder. Erzincan'daki bir Taşnak çetesi ilk önce önde gelen pozisyonlardaki erkekleri infaz etti. Ardından, geriye kalan Müslümanlar kılıçtan geçirildi, birçokları evlerde ve büyük binalarda yakılarak öldürüldü. Çevredeki köylüler toplanarak şehre getirilmişti ve onlar da orada öldürüldüler. Ermeniler kendilerinin bir daha geri dönemeyeceklerini biliyorlardı ve Türklere de bir şey bırakmak istemediler. Devlete ait olanlarla bütün İslami binaları, tahminen 1000 evi yaktılar. Askerler şehri ele geçirdiklerinde sokak ortalarında saçılmış ve kuyulara doldurulmuş 900'den fazla insan vücudu buldular. Ermeni çetelerin önlerine katarak şehirden uzaklaştırdığı 600 kişinin akıbeti ise bilinmiyordu.

Justin McCarthy (Castin Makarti), *Türkler ve Ermeniler, s. 203-204.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Bütün emirlerde, yeri değiştirilen Ermenilerin sağlığının korunmasına ilgi gösterildiği de ilave edilmelidir. Emirlerin hiçbiri, Ermenilerin ölmesine sebep olabilecek bir isteğin sinyalini vermedi. Savaş sonrasında İngiltere İstanbul'u işgal ettiği ve Ermenilerin yok edilmesi niyetini gösteren bir evrak bulmak için devlet arşivlerini araştırdığı hâlde, Ermenilerin öldürülmesini emreden bir evrak hiçbir zaman bulunmadı. Cemal Paşa, her zaman takındığı adil tavrını Ermenilerin yerinin değiştirilmesi konusunda da gösterip onlara adaletli davranılmasına gayret etti. Komuta merkezine de aynı şekilde davranmaları için baskı yaptı:

"Yola çıkan Ermenilerin çiftlik hayvanlarını ve at arabalarını satın alınız. Fakat bu insanlara hiçbir zarar verilmemelidir. Bu arabaların ve hayvanların gerçek değerini tayin edecek bir komisyon oluşturun ve mal sahiplerine ödemeyi doğrulukla yapın."

Dördüncü Ordu Komutanı Cemal

Justin McCarthy, *Türkler ve Ermeniler, s. 172.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

Ermenilerin bulundukları yerlerden çıkarılarak tayin edilen mıntıkalara sevklerinden hükûmetçe takip edilen gaye, bu unsurun hükûmet aleyhine faaliyetlerde bulunmalarını ve bir Ermenistan Hükûmeti teşkili hakkındaki millî emellerini takip edemeyecek bir hale getirilmelerini temin esasına matuftur. Bu kimselerin imhası söz konusu olmadığı gibi, sevkiyat esnasında kafilelerin emniyeti sağlanmalı ve muhacirin tahsisatından sarfiyat yapılarak iaşelerine ait her türlü tedbir alınmalıdır. Yerlerinden çıkarılıp sevk edilmekte olanlardan başka, yerlerinde kalan Ermeniler bundan sonra yerlerinden çıkarılmamalıdır. Daha önce de tebliğ edildiği gibi, asker aileleriyle ihtiyaç nispetinde sanatkâr, Protestan ve Katolik Ermenilerin sevk edilmemesi hükûmetçe kesin olarak kararlaştırılmıştır.

Talât Paşa

Yusuf Halaçoğlu, *Osmanlının Son Döneminde Ermeniler, s. 7-8*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Sevk ve İskân Kanunu'nu zorunlu kılan sebepler nelerdir? Açıklayınız.
2. Osmanlı Devleti Sevk ve İskân Kanunu'nu uygularken nelere dikkat etmiştir?

1.3.7. Savaş Yıllarında Anadolu

I. Dünya Savaşı yıllarındaki sancılı süreç Osmanlı Devleti'nin toplumsal hayatında büyük sıkıntılara neden oldu. Savaş, özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinde kalıcı izler bıraktı. Seferberliğin ilanıyla erkek nüfusun silahaltına alınması toplumsal dengeyi değiştirdi. Cephe gerisinde kalan kadınlar, erkeklerin sorumluluklarını da üstlendi, pek çok çocuk yetim kaldı.

Görsel 1.17: Savaş yıllarında hastalıkla mücadele eden bir sağlık ekibi

Savaş ilanından sonra yükselen fiyatlar halkın alım gücünü hızla düşürdü. Temel gıdaların temininde sıkıntı çekilmesi kıtlığa yol açtı; stokçuluk, karaborsacılık, hırsızlık, eşkıyalık gibi olumsuzluklar arttı.

Savaş yıllarındaki kargaşa ve buna bağlı olarak yaşanan göçler Osmanlı Devleti'nin demografik yapısını değiştirdi. Savaş tehdidi ve eşkıyalık faaliyetleri sebebiyle halkın güvenli görülen yerlere göç etmesi; göç edilen yerlerde barınma, güvenlik ve salgın hastalık sorunlarına yol açtı (Görsel 1.17).

Savaşın ağır şartları eğitimi de olumsuz etkiledi. Öğrenci ve öğretmenler cephelere gittiği için okullar boşaldı. Okul binaları farklı hizmet alanlarının ihtiyaç duyduğu hastane, karargâh gibi mekânlara dönüştü; eğitim ciddi biçimde aksadı.

KANIT SORGULAMA 7

Kanıttan yararlanarak soruları cevaplayınız.

KANIT

Tablo 1.3: *I. Dünya Savaşı Yıllarında İstanbul'daki Perakende Fiyatlarının Yükselişi**

İstanbul'da Perakende Fiyatların Yükselişi					
	1914	**1915**	**1916**	**1917**	**1918**
Un	1,75	2,3	12	30	45
Makarna	3	4,5	24	65	90
Pirinç	3	5	20	45	92
Şeker	3	7,5	30	112	195
Çay	60	120	250	400	500
Soğan	0,5	1	4	8	15
Patates	1	1,6	3	14	27
Süt	2	3,5	7	15	45
Peynir, kaşar	12	20	40	100	210
Zeytinyağı	8	14,5	25	88	160
Yumurta (Adet)	0,5	0,8	1,2	3	6
Koyun Eti	7	8,5	16	35	125

*Yıllık ortalama Kıyye/Kuruş olarak gösterilmiştir.

Alev Gözcü, *I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler, s. 142.*

(Tablo, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

SORULAR

1. Fiyatı en fazla artan ürün hangisidir? Bu durumun sebebi ne olabilir?
2. Savaş yıllarında fiyat artışlarının sebepleri ve toplum üzerindeki etkileri neler olabilir? Yorumlayınız.

BİLGİ KUTUSU

Harp sebebi ile uygulanan vergiler ve tedbirler yüzünden İstanbul'un gıda sıkıntısı çekmemesi için Dahiliye Nazırı'nın başkanlığında toplanan komisyonun; gerek yurt dışından gerekse dâhilden getirilecek gıda maddelerinin söz konusu tedbirler haricinde tutulmasına, askerî ihtiyaçlar için el konulan fırınların halka ekmek vermeye devam etmesine, halk da dâhil hiç kimsenin stokçuluk ve karaborsacılığa yeltenmemesine, bu tür davranış sergileyenler hakkında gecikmeden yasal işlem yapılacağına ve gıda fiyatlarında aşırı artışa sebep olmamak için hazırlanmış olan listedeki fiyatların cari olacağına dair aldığı kararlar...

İstanbul Vilayeti Mektubculuğu
8 Ağustos 1914

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 130.

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

1.3.8. I. Dünya Savaşı'nın Kader Yılı

1917 yılı I. Dünya Savaşı'nın kader yılı olmuştur. Bu tarihe kadar durum, genel olarak İttifak Devletleri'nin lehinde görünüyordu. Bununla birlikte özellikle uzayan savaşın ortaya çıkardığı ekonomik sıkıntılar nedeniyle kamuoyunda bir bıkkınlık ve moral çöküntüsü başladı. **Bolşevik**lerin "Barış, toprak, ekmek!" sloganını kullanarak 1917'de Bolşevik İhtilali (Ekim Devrimi) ile iktidarı ele geçirmeleri, Rusya'nın savaştan çekilmesine yol açtı. Alman denizaltılarının ticari taşımacılığa karşı sınırsız savaş açtıklarını duyurması ve Almanların Meksika'ya gizli ittifak önerilerinin açığa çıkması, ABD'nin İtilaf Devletleri yanında savaşa girmesine sebep oldu (Görsel 1.18). ABD'nin müttefiklerine takviye kuvvetler göndermesi, İtilaf Devletleri'nin savaşı kısa sürede galip tamamlamasını sağladı.

U. S. AT WAR WITH GERMANY;
PRESIDENT SIGNS RESOLUTION

EXECUTIVE IN PROCLAMATION CALLS ON ALL CITIZENS AND OFFICERS TO SUPPORT NATION

HUNDRED MILLION SPESIAL WAR FUND VOTED BY SENATE

GERMANY IGNORES PRESIDENT'S SPEECH

GERMAN VESSELS IN ALL U. S. PORTS ARE TAKEN OVER.

PRESIDENT PROCLAIMS WAR BETWEEN U.S. AND GERMANY CALLING CITIZENS TO COLORS

Görsel 1.18: ABD'nin savaşa girmesiyle ilgili gazete haberi

Bolşevik

Rusya'da 20. yüzyıl başlarında doğan ve Lenin tarafından geliştirilen komünist harekete mensup kişilere verilen, çoğunluktan yana anlamındaki ad.

KANIT SORGULAMA 8

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

(...) Lenin, bir yandan askerin bıkkınlığını ve barış isteğini, öte yandan savaşa son vermeden Bolşevik hükûmetin otoritesini kurup yaymanın olanaksız bulunduğunu göz önüne alarak her ne pahasına olursa olsun, Almanya ve müttefikleriyle barış gereğini savunmuştur. Lenin'in barış için her fedakârlığı göze alması üzerine, 1918 Mart'ında, Rusya ile ona karşı savaşan devletler arasında Brest-Litovsk Barışı imzalanmıştır.

(...) Rusya'yı büyük toprak kayıplarına uğratan bu barışın önemli hükümleri şöylece özetlenebilir:

I. Rusya, Ukrayna ve Finlandiya'nın bağımsızlığını tanımıştır.

II. Baltık ülkeleri ve Polonya'nın Rus yönetimi altındaki kesimi Rusya'dan ayrılmış ve Alman himayesi altına bırakılmıştır.

III. Kars, Ardahan ve Batum Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmiştir.

A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, s. 353-357.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

2. KANIT

Birleşik Amerika'nın savaşa girmesiyle birlikte, İtilaf Devletleri, bu ülkenin geniş mali ve endüstriyel olanaklarını arkalarına alarak, donatım sorununu çözmüş bulunuyorlardı. Üstelik, savaş uzayıp giderse Birleşik Amerika yalnız bu olanaklarıyla değil, hızla artan nüfusundan rahatça derleyebileceği yeni birliklerle de İtilaf devletlerinin yardımına koşabilirdi. (...) Gerçekten, savaşa katılmakla, Birleşik Amerika savaş sonu düzeninin kurulmasında da söz sahibi oluyordu. (...) Birleşik Amerika ise, ilhaksız ve tazminatsız bir barış istiyordu. (...) Eğer bu savaşın bütün savaşları sona erdirecek savaş olması isteniyorsa getirilecek yeni düzen açık diplomasiyle milliyetler ilkesine, demokratik yönetimlere ve kısıtsız uluslararası ticarete dayanmalı ve bunu korumak için gerekirse ortak yaptırım yetkisiyle donatılmış, uluslararası bir örgüt kurulmalıydı. (...)

A. Haluk Ülman, *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, s. 345.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

SORU

1917'nin "kader yılı" olarak tanımlanmasında, yaşanan iki olaydan hangisi daha etkili olmuştur? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

1.4. I. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

BAŞLANGIÇ SORUSU

Bir savaşın sonunda imzalanan barış antlaşmalarına rağmen daha büyük bir savaşın ortaya çıkma sebepleri neler olabilir?

Dört yıl süren I. Dünya Savaşı, 1918'de İtilaf Devletleri'nin üstünlüğü ile sonuçlandı. Savaşın sonunda Osmanlı Devleti, Almanya, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve Çarlık Rusyası yıkıldı. Yıkılan imparatorlukların topraklarında yeni devletler (Türkiye, Çekoslovakya, Polonya, Yugoslavya, SSCB, Avusturya, Macaristan) kuruldu. Savaş sonrası dünyaya hâkim olmak isteyen sömürgeci güçler, yönetimde manda ve himaye sistemine geçtiler. Savaşta kullanılan yeni silah teknolojileri (Görsel 1.19, 1.20) ile cephe ve cephe gerisi ayrımı ortadan kalktı, sivil savunma kavramı yaygınlaştı. Yeni dünya düzeninde barışı kalıcı hâle getirmek için Cemiyet-i Akvam (Milletler Cemiyeti) kuruldu. İmzalanan barış antlaşmalarının ortaya çıkardığı siyasi, sosyal ve ekonomik baskı ortamı faşizm, komünizm, nazizm gibi yeni rejimlerin doğmasına yol açtı. Savaş sonrasında imzalanan antlaşmaların barışı tesis edememesi, II. Dünya Savaşı'na zemin hazırladı.

Görsel 1.19: I. Dünya Savaşı'nda kullanılan bir top

Görsel 1.20: I. Dünya Savaşı'nda kullanılan bir tank

HARİTA OKUMA 2

I. haritada I. Dünya Savaşı'na katılan Avrupa devletleri, II. haritada I. Dünya Savaşı sonrasındaki Avrupa devletleri verilmiştir. Bu haritalardan yararlanarak Avrupa'nın siyasi yapısında meydana gelen değişiklikleri yorumlayınız.

I. Harita

II. Harita

1.4.1. Mondros Ateşkes Antlaşması (30 Ekim 1918) ve Antlaşmanın Uygulanması

Ateşkes

Savaşan iki kuvvetin karşılıklı olarak savaşı durdurması, bırakışma, mütareke.

I. Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru Padişah V. Mehmet Reşat'ın vefatı üzerine VI. Mehmet Vahdettin tahta çıktı. Savaş 1918'de İttifak Devletleri'nin yenilgisiyle sonuçlandı. Osmanlı Devleti'nin müttefiki Bulgaristan'ın savaştan çekilmesi ve İngilizlerin İstanbul'a yönelmesi Osmanlı Devleti'ni zor durumda bıraktı. 8 Ekim 1918'de Sadrazam Talat Paşa kabinesinin istifası üzerine 14 Ekim'de Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti kuruldu. Yeni kurulan Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti, Wilson İlkeleri doğrultusunda bir **ateşkes** için hazırlıklara başladı. Hükûmet adına Bahriye Nazırı Rauf Orbay başkanlığındaki heyet ile İngilizlerin Akdeniz Filosu Komutanı Amiral Calthorpe (Kalthorp), Limni Adası'ndaki Mondros Limanı'nda görüştü. Yapılan görüşmeler sonucunda 30 Ekim 1918'de 25 maddeden oluşan Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandı.

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın Bazı Maddeleri

1. Çanakkale ve İstanbul Boğazları İtilaf Devletleri'ne açılacak, Karadeniz'e girişler serbest bırakılacak istihkamlar İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecek.
5. Sınırların emniyeti ve iç asayişin temini için gerekli görülen kuvvetten başkası hemen terhis edilecek.
6. Osmanlı ordularında bulunan bütün harp gemileri teslim edilecek ve Osmanlı Devleti limanlarında alıkonulacak.
7. İtilaf Devletleri, güvenliklerini tehdit edecek bir durum ortaya çıkarsa herhangi bir stratejik noktayı işgal edebilecek.
8. Tüm liman ve tersaneler İtilaf Devletleri'nin kontrolünde olacak.
10. Toros tünelleri İtilaf Devletleri tarafından işgal edilecek.
12. Hükûmet haberleşmesi hariç bütün telsiz ve telgraflar İtilaf Devletleri'nin memurları tarafından kontrol edilecek.
14. Memleketin ihtiyacı temin edildikten sonra İtilaf Devletleri'nin kömür vb. ihtiyaçlarının Türkiye kaynaklarından sağlanması için kolaylık gösterilecek.
24. İtilaf Devletleri, Vilayet-i Sitte'de (Erzurum, Van, Bitlis, Sivas, Elâzığ, Diyarbakır) karışıklık çıkarsa bu vilayetleri işgal etme hakkına sahip olacak.

Osmanlı Devleti'ni fiilen yok sayan bu antlaşmanın imzalanmasının ardından İtilaf Devletleri, Osmanlı Devleti topraklarını işgal etmeye başladı. İtilaf kuvvetleri Musul'dan başlayarak İstanbul, Doğu Trakya, Boğazlar, Hatay, Antakya, Çukurova ve çevresini işgal etti (Harita 1.6).

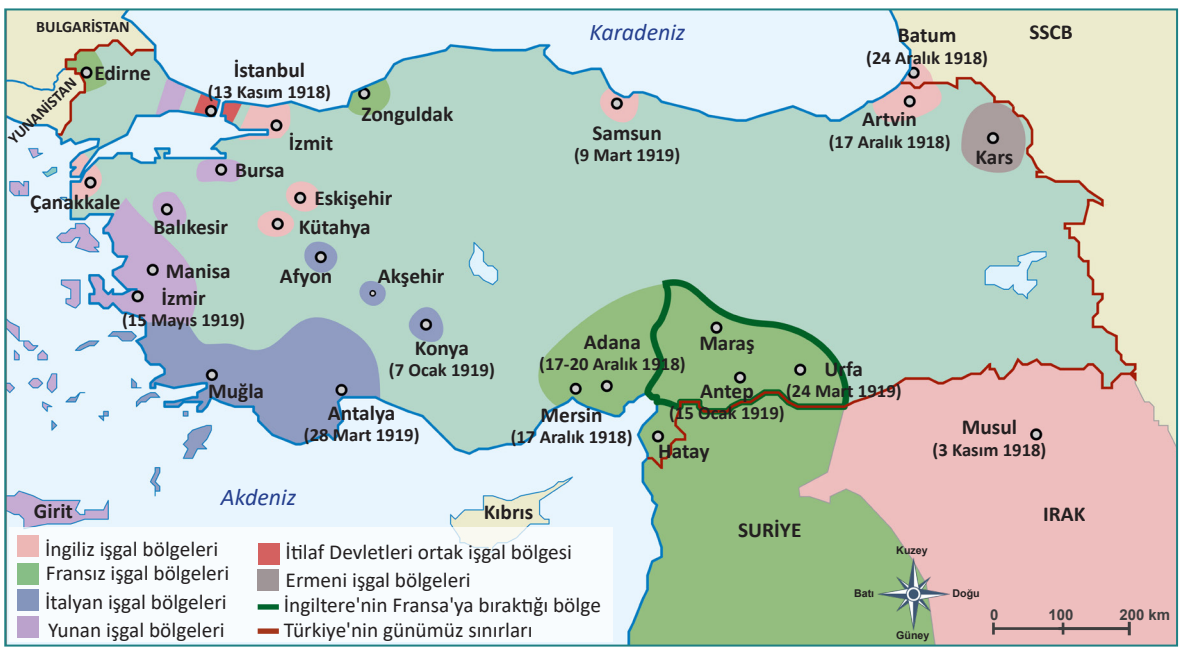

Harita 1.6: Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası işgaller

Wilson İlkeleri (8 Ocak 1918)

ABD Başkanı Woodrow Wilson'un [Vudrıv Vilsın (Görsel 1.21)] I. Dünya Savaşı'na girerken ilan ettiği 14 maddelik Wilson İlkeleri, İtilaf Devletleri tarafından kabul edilmişti. Bu ilkelerden bazıları şunlardır:

Görsel 1.21: W. Wilson ABD Başkanı (1856-1924)

- Galip devletler, mağlup devletlerden toprak ya da savaş tazminatı almayacak.
- Gizli antlaşmalar yapılmayacak, açık diplomasi uygulanacak.
- Uluslar arasındaki bütün ekonomik sınırlandırmalar kaldırılacak.
- Silahlanma yarışının durdurulması için gerekli önlemler alınacak.
- Osmanlı Devleti'nde Türklerin çoğunlukta oldukları bölgelerin bağımsızlığı sağlanacak, Türklerin egemenliği altında bulunan diğer unsurlara da özerk gelişme imkânları verilecek, Türk Boğazları uluslararası garanti altında tüm devletlerin ticaret gemilerine açılacak (12. madde).
- Bütün devletlerin bağımsızlıklarını ve toprak bütünlüklerini garanti altına alacak uluslararası bir örgüt olan Cemiyet-i Akvam kurulacak.

Wilson İlkeleri, adil bir barış tesis edileceği düşüncesiyle mağlup devletlere umut oldu. İtilaf Devletleri, ABD'nin desteğini alabilmek için bu ilkeleri kabul etmelerine rağmen Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesini bahane etti ve Anadolu'yu işgale başladılar.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. "Mondros, ateşkes olmaktan ziyade kayıtsız şartsız bir teslimiyet antlaşmasıdır." yargısının gerekçeleri nelerdir? Açıklayınız.
2. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra işgallerin bu kadar hızlı gerçekleşmesini nasıl açıklarsınız?
3. İtilaf Devletleri tarafından kabul edilen Wilson İlkeleri ile Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında yaşanan işgaller arasındaki çelişkiyi değerlendiriniz.

1.4.2. Mondros Ateşkes Antlaşması'na Yönelik Tepkiler

Türk halkı uzun yıllar süren savaşlardan oldukça bitkin düşmüş ve perişan olmuştu. Bu sebeple barış düşüncesi ilk günlerde bütün ülkede olumlu karşılandı. Sadrazam İzzet Paşa, görüşmeler sırasında Türk heyetinin gördüğü iyi karşılamadan dolayı Amiral Calthorpe'a teşekkür mektubu gönderdi. Başdelege Rauf Bey de oldukça iyimserdi. Yıldırım Orduları Komutanı Mustafa Kemal Paşa ve cephe komutanları, bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin düşmanlara kayıtsız şartsız teslimiyete razı olduğu gerekçesiyle hükûmeti sürekli uyarmakta ve memleketin müdafaası için tedbirler düşünmekteydi.

Anadolu'nun işgali karşısında İstanbul Hükûmetinin tutumu, halkın kendi kendine örgütlenmesini zorunlu hâle getirdi. Türk milletinin ilk tepkisi millî direniş kuvvetleri oluşturmak oldu. Böylece bölgesel direniş cemiyetleri ve silahlı mücadele gerçekleştirecek Kuvay-ı Millîye birlikleri kuruldu. Mitingler ve protestolar düzenlenerek işgallerin haksızlığına tepki gösterildi.

KANIT SORGULAMA 9

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Rauf Bey, demecinde "Mütarekeyi imza ederken bugünkü gibi sevinçli döneceğimi tahmin etmiyordum. Görüşmeler sırasında İngilizler çok açık kalpli ve samimi hareket ettiler. Bu mütareke ile devletimizin istiklâli ve saltanatımızın hukuku tümüyle kurtarılmıştır. Bu mütareke yenen ile yenilen arasında yapılmış bir mütareke değil, savaş hâlinden çıkmak isteyen iki denk kuvvetin aralarındaki düşmanlığı durdurmaları gibi bir şeydir." demiş ve aynı zamanda İstanbul'a bir tek düşman askerinin çıkmayacağını da sözlerine eklemiştir.

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mondros-mutarekesi

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından bir gün sonra Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığını devralan Mustafa Kemal Paşa, Sadrazam ve Başkumandanlık Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisi Ahmet İzzet Paşa'ya gönderdiği telgrafta mütareke maddelerinin açık olmadığına, bunun çok çeşitli tefsirlere yol açabileceğine dikkat çekerek "... mütareke şartları arasında yanlış anlamaları giderecek önlemler almadan orduları terhis edecek ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak İngiliz ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır." şeklinde bir uyarıda bulunmuştur. (...)

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/mondros-mutarekesi

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Aynı antlaşma metnine farklı tepkiler verilmesinin nedenleri nelerdir? Yorumlayınız.

1.4.3. Paris Barış Konferansı (18 Ocak 1919) ve İmzalanan Barış Antlaşmaları

18 Ocak 1919'da başlayan Paris Barış Konferansı, I. Dünya Savaşı'ndan sonra galip devletlerin (İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, ABD vb.) mağlup devletlere (Osmanlı Devleti, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Almanya ve Bulgaristan) imzalatacakları barış antlaşmalarının esaslarını görüşmek ve savaş sonrası oluşacak yeni dünya düzeninin temellerini kurmak üzere toplandıkları uluslararası bir konferanstır.

Monroe Doktrini

ABD Başkanı James Monroe'nün (Ceymis Monrö) 1823'te ilan ettiği, ABD'nin Avrupa'daki olaylara karışmayacağını ve Avrupalı güçlerin de ABD meselelerine müdahalesini kabul etmeyeceğini açıkladığı doktrin.

Bu konferansta ABD Başkanı Wilson için asıl mesele, uluslararası ilişkilerde kalıcı barışı sağlayacak ve koruyacak bir örgütün kurulmasıydı. Milletler Cemiyetinin kurulmasıyla amacına ulaşan ABD konferanstan ayrıldı, Monroe Doktrini adı verilen yalnızlık politikasına yöneldi. Bu ayrılıştan sonra barış antlaşmalarını konferansa egemen olan İngiltere ve Fransa şekillendirdi. Gizli antlaşmalarda İtalya'ya vadedilen Batı Anadolu'nun Yunan işgaline bırakılmasına karar verildi. Yunanistan, sunduğu sahte belgelerle İzmir ve çevresinde Rumların çoğunlukta olduğunu iddia ederek bu işgalin konferansa katılan diğer devletler tarafından da kabul edilmesini sağladı. Savaş yıllarında İtilaf Devletleri'nin aralarında yaptıkları gizli antlaşmaların yanı sıra Osmanlı ülkesindeki Türk olmayan unsurların da toprak talebinde bulunmaları nedeniyle konferansta en çok tartışılan konu, Osmanlı topraklarının paylaşılması oldu. Galip devletlerin çıkar çatışmaları nedeniyle Osmanlı Devleti ile imzalayacakları barış antlaşması sonraya bırakıldı. Mağlup devletlere şartları çok ağır antlaşmalar imzalatıldı.

BİLGİ KUTUSU

Barış Konferansı'nda kararların nasıl alındığını İngiliz heyeti danışmanlarından Arnold Toynbee [Arnıld Tonbi] şöyle aktarmaktadır: "Lloyd George'un [Loyd Corc] benim varlığımı unutup yüksek sesle düşünmeye başlaması beni çok sevindirdi, Mezopotamya... evet... petrol... Mezopotamya'yı almalıyız, Filistin, ... evet... kutsal topraklar... Siyonizm... Filistin'i almak zorundayız, Suriye... hım... Ne var Suriye'de? Orayı Fransızlar alsın."

Hanefi Yazıcı, *1919 Paris Barış Konferansı'nda Türk Tezleri, s. 1046.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

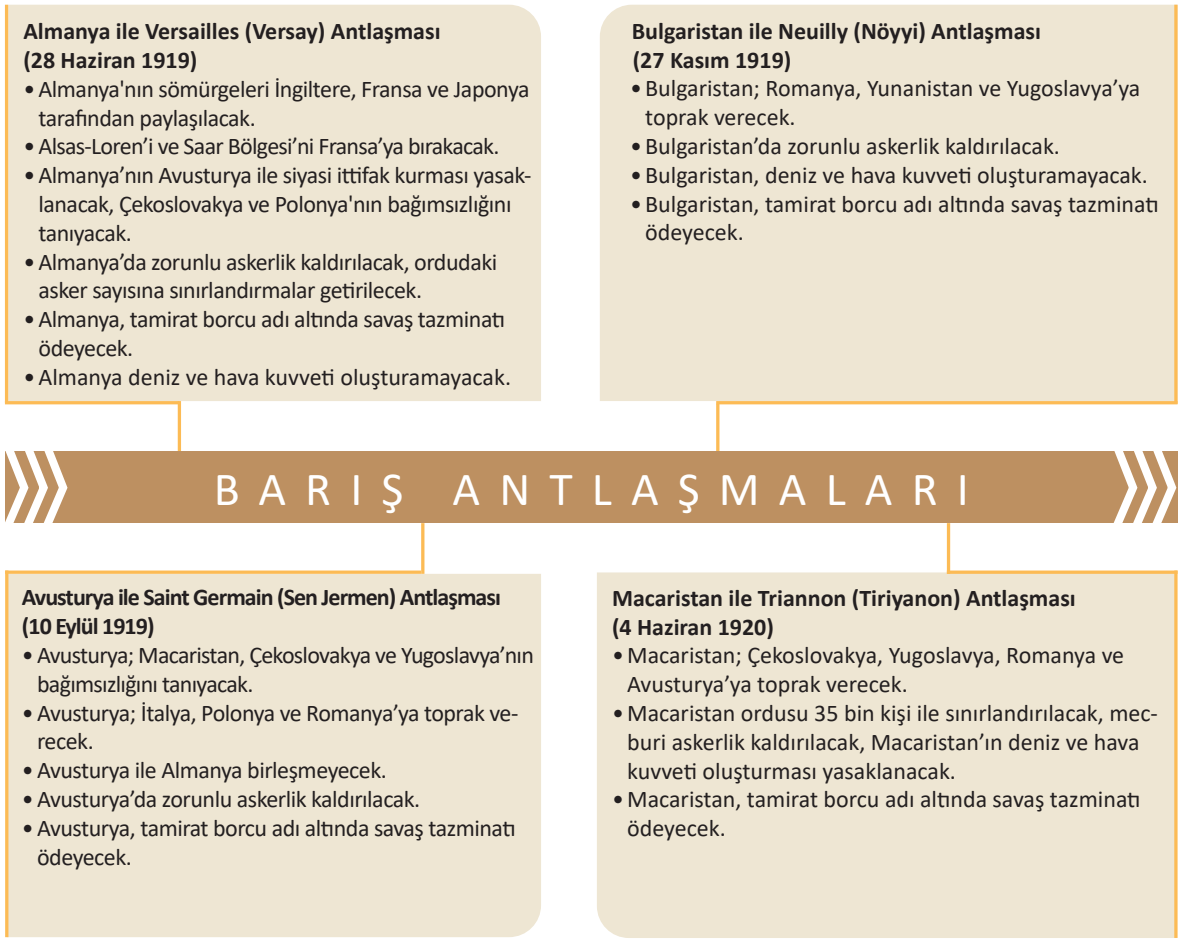

Bilgi Haritası 1.1: I. Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan barış antlaşmaları

TARİHSEL DÜŞÜNME

I. Dünya Savaşı sonrasında yapılan barış antlaşmalarının ortak özellikleri nelerdir?

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Tablo A'daki ifadelerle Tablo B'deki kelime veya kelime gruplarını eşleştirerek doğru harfi Tablo A'daki boşluklara yazınız.

1.

TABLO A		
1		Dili, dini ve ırkı ne olursa olsun Osmanlı ülkesinde yaşayan herkesi Osmanlı milleti kabul eden fikir akımı
2		Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekildiği antlaşma
3		Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda savaştığı ilk cephe
4		Bakü'yü Bolşevik ve Ermeni işgalinden kurtaran Osmanlı komutanı
5		Mustafa Kemal'in Şam'da kurduğu cemiyet
6		Meşrutiyet'in ortadan kaldırılmasını isteyen gelenekçi kitlenin çıkardığı isyan
7		Meşrutiyet'in ikinci kez ilanında etkili olan cemiyet
8		Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda dâhil olduğu blok
9		Mustafa Kemal'in Çanakkale Cephesi'ndeki görevi
10		I. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin uyguladığı yalnızlık politikası

TABLO B	
A	Nuri Paşa
B	İttihat ve Terakki
C	Brest-Litovsk
Ç	Anafartalar Grup Komutanı
D	31 Mart Vakası
E	Kafkas
F	İttifak
G	Monroe Doktrini
Ğ	Osmanlıcılık
H	Vatan ve Hürriyet
I	Londra Antlaşması
İ	Enver Paşa

Aşağıdaki 2-6. soruları cevaplayınız.

2. Mustafa Kemal'in yetişmesini etkileyen sosyal ve kültürel koşullar nelerdir? Açıklayınız.

.....
.....
.....
.....

3. 20. yüzyılın başında Osmanlı ekonomisini etkileyen kurumları belirtiniz.

.....
.....
.....
.....

4. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesinin sebepleri nelerdir? Belirtiniz.

.....
.....
.....
.....

5. I. Dünya Savaşı'na sonradan katılan ABD'nin savaşın seyrine etkileri neler olmuştur?

.....
.....
.....
.....

6. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın imzalanmasında hangi gelişmeler etkili olmuştur?

.....
.....
.....
.....

Aşağıdaki 7-15. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

7. I. Balkan Savaşı'nda Osmanlı orduları Balkan devletlerine ağır şekilde yenilmiştir. Bu yenilgide ordudaki savaş öncesi terhisin ve subaylar arası siyasi çekişmelerin büyük etkisi vardır. İletişim ve koordinasyon sağlayamayan Osmanlı ordusu, büyük kayıplar vermiş ve Midye-Enez hattının doğusuna kadar çekilmiştir.

Bu bilgiye göre aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) İç çekişmelerin devletin savunmasını zayıflattığı
B) Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki egemenliğini devam ettirdiği
C) Osmanlı ordusunun yenilik karşıtı olduğu
D) Osmanlı Devleti'nin Doğu Trakya'yı kaybettiği
E) Osmanlı ordusunun eski gücünü koruduğu

8. Mustafa Kemal, Trablusgarp Savaşı'nda Derne ve Tobruk bölgelerinde dönemin en gelişmiş silahlarına sahip İtalyan ordusu karşısında önemli başarılar elde etmiştir. Bu başarıları Mustafa Kemal'in tanınmasına, saygınlığının artmasına ve Millî Mücadele yıllarındaki liderliğine zemin hazırlamıştır.

Bu durumla ilgili aşağıdakilerden hangisi <u>söylenemez</u>?

A) Mustafa Kemal'in askerî alanda tanınmasında etkili olmuştur.
B) Trablusgarp'taki direniş düşmanın işini zorlaştırmıştır.
C) Mustafa Kemal'in askerî tecrübeleri Millî Mücadele'de etkili olmuştur.
D) İtalya, Trablusgarp'ı Osmanlı Devleti'ne bırakarak geri çekilmiştir.
E) İtalya teknik anlamda daha güçlü olsa da başarı elde edememiştir.

9. İtilaf Devletleri'nin Osmanlı coğrafyasında Rusya'ya yardım ulaştırmak amacıyla açtığı cephe aşağıdakilerden hangisidir?

A) Çanakkale B) Hicaz C) Kafkas D) Kanal E) Makedonya

10. Rusya'nın savaştan çekilmesiyle Doğu Anadolu Bölgesi için yeni pazarlıklar yapılmış, sonuçta bu bölgede Ermeni devletinin kurulması kararlaştırılmıştır.

İtilaf Devletleri'nin bu hedefi Mondros Ateşkes Antlaşması'nın aşağıdaki hangi hükmünden çıkarılabilir?

A) Vilayet-i Sitte'de bir karışıklık çıkarsa bu bölgeler işgal edilecektir.
B) Anadolu dışındaki Türk komutanlar İtilaf Devletleri'ne teslim olacaktır.
C) Osmanlı ordusu dağıtılacaktır.
D) Boğazlar dünya ticaretine derhâl açılacaktır.
E) Boğaz istihkâmları İtilaf Devletleri'ne bırakılacaktır.

11. Sanayi İnkılabı ve Fransız İhtilali'nin etkileri 20. yüzyıldan itibaren yoğun bir şekilde hissedilmeye başlanmıştır. Sanayileşen ülkeler ham madde ihtiyaçlarını karşılamak için Osmanlı topraklarına yönelmiştir. Osmanlı Devleti, Fransız İhtilali'nden sonra Avrupalı devletler tarafından desteklenen azınlık isyanları ile önemli toprak kayıpları yaşamıştır.

Aşağıdakilerden hangisi bu durumun sonuçları arasında gösterilemez?

A) Yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması
B) Osmanlı aydınlarının yeni bir devlet kurmak için harekete geçmesi
C) Kaybedilen topraklarda yaşayanların Anadolu'ya göç etmesi
D) Osmanlı Devleti'nin sınırlarının daralması
E) Osmanlı topraklarının Avrupalı devletlerin açık pazarı hâline gelmesi

12. Mustafa Kemal'in doğduğu yıllarda Selanik'te hâkim olan çok uluslu yapının aşağıdakilerden hangisine ortam hazırladığı söylenemez?

A) Kültürel çeşitliliğin görülmesine
B) Milliyetçilik akımının etkilerinin görülmesine
C) Osmanlı Devleti'nin İslamcılık fikrini devlet politikası hâline getirmesine
D) Mustafa Kemal'in fikir hayatının şekillenmesine
E) Yabancı devletlerin Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışmasına

13. Aşağıdakilerden hangisi Mustafa Kemal'in Türk halkı tarafından tanınmasında etkili olan askerî olaylardan değildir?

A) Kafkas Cephesi'nde Rusların işgali altındaki Muş ve Bitlis'in geri alınması
B) Trablusgarp Savaşı'nda İtalyanlara karşı başarılı savunma savaşlarının yapılması
C) Hareket Ordusu tarafından 31 Mart Vakası'nın bastırılması
D) Çanakkale Savaşlarında düşmanın yenilgiye uğratılarak geri püskürtülmesi
E) Kut'ül-Amâre'de İngiliz kuvvetlerinin bozguna uğratılması

14. I. Savaşın daha geniş alanlara yayılması
II. Almanya'nın cephelerde rahatlaması
III. İtilaf Devletleri'nin daha fazla cephede savaşmak zorunda kalması

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılması yukarıdaki sonuçlardan hangileri üzerinde etkili olmuştur?

A) Yalnız I B) Yalnız II C) Yalnız III D I ve III E) I, II ve III

15. "Balkan Savaşlarından önce İttihatçılar, Osmanlı Devleti'nin emperyalist İtilaf Devletleri tarafından parçalanacağına kesin olarak karar verdikleri için bunlardan biriyle ittifak yapma çareleri aradılar. Önce Maliye Bakanı Cavit Bey aracılığıyla Ekim 1911'de İngiltere'nin kapısını çaldılar. Aldıkları cevap 'yeni yükümlülük altına giremeyecekleri' gerekçesiyle 'hayır'dı. 1914'te Cemal Paşa aracılığı ile ittifak teklifi Fransa'ya yapıldı. Cevap, Rusya'nın birlikteliğe onay vermediği gerekçesiyle 'hayır'dı. Sırada Rusya ile ittifak vardı. Talat Paşa, Rus Çarı ile Yalta'da bu teklifin olası olup olmadığını araştırdı. Cevap 'İngiltere ve Fransa ile müttefik olduklarından onların rızası olmadan olmaz.' gerekçesiyle yine 'hayır'dı. İttifak yapılacak tek devlet Almanya kalmıştı. İttihatçılar da Enver, Talat ve Said Halim Paşa'nın bilgisi dâhilinde 2 Ağustos 1914'te Almanya'yla gizli ittifak antlaşması imzaladı."

Buna göre Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na giriş süreci ile ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Osmanlı devlet adamları devletin kurtuluşu için siyasi çözümler aramıştır.
B) Emperyalist devletlerin Osmanlı Devleti'nin paylaşımına yönelik tehditleri vardır.
C) Osmanlı Devleti'nin kurtuluşu emperyalist politikalar güden devletlerde aranmıştır.
D) Osmanlı Devleti 20. yüzyılın başında Almanya'dan beklediği desteği görmemiştir.
E) Avrupa devletleri kendi aralarında bir bloklaşma içine girmişlerdir.

Daha fazla "Ölçme ve Değerlendirme" sorusuna ulaşmak için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorulara ulaşmak için karekodu okutunuz.

2. ÜNİTE

MİLLÎ MÜCADELE

ÜNİTE İÇERİĞİ

2.1. Millî Mücadele'ye Hazırlık Dönemi
2.2. Büyük Millet Meclisinin Açılması
2.3. Sevr Antlaşması
2.4. Doğu ve Güney Cepheleri ile Bu Cephelerde Öne Çıkan Şahsiyetler
2.5. Batı Cephesi ve Bu Cephede Öne Çıkan Şahsiyetler
2.6. Millî Mücadele'nin Sona Ermesi ve Lozan Barış Konferansı

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Megali İdea**
- **Müdâfaa-i Hukuk**
- **Genelge**
- **Sine-i Millete Dönmek**
- **Kongre**
- **Manda ve Himaye**
- **Güçler Birliği**
- **Anayasa**
- **Tekâlif-i Millîye**
- **Mübadele**

Ünite karekodu

Ünite sunumuna ait karekod

Bu ünitede

- Kuvây-ı Milliye hareketinin oluşumundan Büyük Millet Meclisinin açılışına kadar olan süreçte meydana gelen gelişmeleri,
- Büyük Millet Meclisinin açılış sürecini ve sonrasında meydana gelen gelişmeleri,
- Sevr Antlaşması'nın Millî Mücadele sürecine etkilerini,
- Doğu ve Güney Cephelerinde verilen mücadelelerin ülkemizin bağımsızlık sürecine katkılarını ve bu mücadelelerde öne çıkan isimleri,
- Düzenli ordunun kurulmasından Mudanya Ateşkes Antlaşması'na kadar meydana gelen gelişmelerin Türkiye'nin bağımsızlık sürecine katkılarını ve bu süreçte öne çıkan isimleri,
- Millî Mücadele sonucunda kazanılan diplomatik başarıların ülkemizin bağımsızlığı açısından önemini öğreneceksiniz.

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Görselden yararlanarak Mustafa Kemal liderliğindeki Millî Mücadele süreciyle ilgili düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.
2. Mustafa Kemal'in Millî Mücadele'de başarılı olmasını sağlayan etkenler neler olabilir?
3. Mondros Ateşkes Antlaşması'nın uygulanışı ile Atatürk'ün *Gençliğe Hitabesi* arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?
4. İşgallerin yaşandığı dönemde BMM'nin açılma gerekçeleri neler olabilir?
5. Askerî başarıların diplomasi üzerindeki etkileri neler olabilir?

MİLLÎ MÜCADELE ÜNİTESİ ZAMAN DİZİNİ

1. KONU

1919

- İzmir işgal edildi.
- Hasan Tahsin şehit edildi.
- Mustafa Kemal Samsun'a çıktı.
- Havza Genelgesi yayımlandı.
- Amasya Genelgesi yayımlandı.
- Erzurum Kongresi düzenlendi.
- Sivas Kongresi düzenlendi.
- Amasya Görüşmeleri yapıldı.
- Heyet-i Temsiliye Ankara'ya geldi.

1920

- Son Osmanlı Mebusan Meclisi toplandı.
- Misak-ı Millî kabul edildi.
- İstanbul resmen işgal edildi.

2. KONU

1920

- Anadolu Ajansı kuruldu.
- Mebusan Meclisi resmen dağıldı.
- Büyük Millet Meclisi açıldı.
- Hıyanet-i Vataniye Kanunu kabul edildi.
- İstiklal Mahkemeleri kuruldu.

3. KONU

1920

- Sevr Antlaşması imzalandı.

4. KONU

1920

- Urfa düşman işgalinden kurtuldu.
- Maraş düşman işgalinden kurtuldu.
- Gümrü Antlaşması imzalandı.

1921

- Antep düşman işgalinden kurtuldu.

5. KONU

1921

- I. İnönü Savaşı yapıldı.
- Teşkilât-ı Esasiye Kanunu çıkarıldı.
- İstiklal Marşı kabul edildi.
- Londra Konferansı düzenlendi.
- Türk-Afgan Dostluk Antlaşması imzalandı.
- Moskova Antlaşması imzalandı.
- II. İnönü Savaşı yapıldı.
- Kütahya-Eskişehir Muharebeleri yapıldı.
- Başkomutanlık Yasası çıkarıldı.
- Tekâlif-i Millîye Kararları yayımlandı.
- Maarif Kongresi toplandı.
- Sakarya Meydan Muharebesi yapıldı.
- Kars Antlaşması imzalandı.
- Ankara Antlaşması imzalandı.

6. KONU

1922

- Büyük Taarruz yapıldı.
- Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı.

1923

- Lozan Barış Antlaşması imzalandı.

2.1. MİLLÎ MÜCADELE'YE HAZIRLIK DÖNEMİ

BAŞLANGIÇ SORUSU

Bir mücadeleyi "millî" kılan unsurlar neler olabilir? Belirtiniz.

2.1.1. İzmir'in İşgali (15 Mayıs 1919) ve Kuvây-ı Milliye

GÖRSEL OKUMA 1

İzmir'in işgali ile ilgili temsilî görselden yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. İzmir'in işgalinde hangi güçler etkili olmuştur?
2. İzmir'in Yunanistan tarafından işgali Türk milleti için ne anlam ifade etmiştir? Yorumlayınız.

Yunanistan, 1917'de İtilaf Devletleri'nin yanında I. Dünya Savaşı'na katıldı. Savaş sona erince Paris Barış Konferansı'nda Yunanistan'ın İzmir'i işgal etmesi kararlaştırıldı. İşgal ihtimali üzerine İzmir'de Redd-i İlhak Cemiyeti kuruldu. İstanbul Hükûmeti ise olası halk direnişini önleyecek bazı tedbirler aldı. Yunanlar 15 Mayıs 1919 sabahı **Megali İdea**'yı (Büyük İdeal/Fikir) gerçekleştirmek amacıyla Rumların sevgi gösterileri arasında İzmir'e çıktı. İşgalcilerin üzerine ateş

Megali İdea

Bizans İmparatorluğu ve Pontus Rum Devleti'ni yeniden canlandırma, Rumların yaşadığı yerleri Yunanistan bayrağı altında birleştirme ideali.

eden ilk kişi olan gazeteci Hasan Tahsin şehit edildi. Türk kışlası Yunan askerleri tarafından ateşe tutuldu. Ardından Türk askerleri "Yaşasın Venizelos!" diye bağırmaya zorlandı. Yunanlar yakıp yıkarak, yağmalayarak, öldürerek işgallerine devam etti. 17. Kolordu Komutanı Albay Süleyman Fethi Bey'in şehit edilmesiyle cesaretini artıran Yunan ordusu ilerlemeyi sürdürdü. İzmir'den sonra Manisa ve Aydın'ı da işgal etti.

İzmir'in işgali haberi 16 Mayıs 1919'da İstanbul gazetelerinde Türk halkının tepkisini yansıtacak şekilde yayımlandı. Halk, işgali protesto etmek amacıyla İstanbul ve Anadolu'da mitingler düzenlemeye başladı. Mitinglerde Halide Edip (Adıvar), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mehmet Emin (Yurdakul), Nakiye Hanım (Elgün) gibi aydınlar halkın duygularına tercüman oldu. Hükûmet Yunan işgaline kayıtsız kalınca Türk halkı örgütlenerek silahlı mücadeleye girme ihtiyacı duydu. Böylelikle Kuvây-ı Milliye (Millî Kuvvetler) birlikleri kuruldu, **Müdâfaa-i Hukuk** örgütlenmesi yaygınlaştı.

Milis kuvvetler yoluyla mücadele veren ve merkezî bir komutanlığa bağlı olmayan Kuvây-ı Milliye birlikleri; terhis edilmiş askerler, din adamları, bürokratlar, efeler, eşraf gibi toplumun farklı kesimlerinden oluşmaktaydı. Eşraf, kendi imkânlarıyla müfrezeleri silahlandırdı ve onların başında savaştı. Din adamları, Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetlerinin idare heyetlerinde ve kongrelerde aktif rol oynadı. İzmir'in işgalinin ertesi günü, Denizli Müftüsü Ahmet Hulusi Efendi "Her ne pahasına olursa olsun Yunanlılara karşı koymak gerekir. (...) Ben fetva veriyorum. Silah ve cephane azlığı veya yokluğu hiçbir zaman kavgaya mani olmayacaktır. Hiçbir müdafaa vasıtası olmayan bir Müslüman dahi yerden üç taş alarak düşmana atmaya mecburdur." diyerek halkı mücadeleye çağırdı.

Müdâfaa-i Hukuk

Millî Mücadele'de Türk milletinin varlığını ve haklarını savunmak amacıyla kurulan sivil örgütlenme.

HASAN TAHSİN
(OSMAN NEVRES BEY)
(1888-1919)

Asıl adı Osman Nevres olan Gazeteci-Yazar Hasan Tahsin, Osmanlı Devleti'nin istihbarat örgütü "Teşkilat-ı Mahsusa"nın üyesidir. İzmir'in 15 Mayıs 1919 günü Yunanlılar tarafından kanlı bir biçimde işgal edilmesi sırasında Yunan Efzun Alayı'na atıldığı bilinen "ilk kurşun" olayıyla tanınmış ve ünlenmiş; o gün Kordon'da Yunan askerleri tarafından acımasızca öldürülmüştür.

Kemal Arı, *Hasan Tahsin*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

HALİDE EDİP
ADIVAR
(1884-1964)

Halide Edip, 16 Mayıs 1919 sabahında (...) İzmir'de Türk halkının başına gelenleri, Vali İzzet Bey de dâhil memurların Kordonboyu'nda "Zito Venizelos!" diye bağırmaya zorlanmalarını, bir hayli kanlı olayların cereyan ettiğini ve bütün bunların İtilaf donanmasının gözü önünde yapıldığını dostlarından öğrenir.

(...) kendisi için bu andan itibaren hiçbir şeyin önemli olmadığını söyler ve ekler: "(...) İstiklâl Mücadelesi hissi bende bir çeşit mukaddes bir cinnet hâlini almıştı. Artık fert olmaktan çıkmıştım. 1922'de İzmir'i aldığımız güne kadar hiçbir şeyin önemi yoktu. O tarihe kadar muhteşem millî cinnetin bir parçası olarak çalıştım, yazdım ve yaşadım."

Hacı Murat Arabacı, *Millî Mücadele'nin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adıvar'ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk, s. 276.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

ARAŞTIRALIM

İzmir'in işgaline karşı verilen tepkileri araştırınız. Araştırmada edindiğiniz bilgilerle hazırladığınız elektronik sunuyu EBA'da arkadaşlarınızla paylaşınız.

KANIT SORGULAMA 1

Kanıtlardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. KANIT

Sultanahmet Mitingi'nde Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey'in nutku:

(...) Hâlbuki böyle olmadı, İzmir'den Aydın'a İzmir'den Manisa'ya, içerilere doğru uzanan bütün yollara dikkat ediniz. Yunanlılar nereden geçmiştir, anlarsınız. Yakılmış yüzlerce köyler, halkı kaçmış, kara duvarlarının kovuklarından başka bir şey kalmamış şehirler, ateşe verilmiş harmanlar, otlak edilmiş tarlalar, yerlerinde çürüyen milyonlarca kıymeti haiz her cins mahsul size haber verir ki, buralara girmiştir ve yerli, birbirlerinin soygun yardakçıları; yalanda, katilde, hırsızlıkta el ele vermiş, birbirini tamamlamış, bu iki hain kuvvet Anadolu'nun en mamur ve mesut bir vilâyetini artık bir harabeye çevirmiş bulunuyor.

Kemal Arıburnu, *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri, s. 29.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Dâhiliye Nazırı Ali Kemal'in 22/23 Haziran 1919 tarihli emri: "Tarafımdan verilen açık talimata sizin ve arkadaşlarınızın uymaması, bu felaketlere sebep oldu. Defalarca söyledim. Ne kadar gaddarane ve haksızca olursa olsun, biz bu işgallere karşı sarih haklarımızı ancak siyaseten savunabiliriz. Saflıkla yahut aşırı hamiyetle gayrete kapılanları yeniden uyarınız. Harp ve darp ile bu müthiş davayı fasledecek vaziyette değiliz. Bu açık talimata aykırı hareket edenlerden hesap soracağım."

Bilumum Vilayet Sancak Kaza Nahiye Belediye Riyasetlerine

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, C. 2, s. 79.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

İzmir ve havalisi Yunan'a ilhak ediliyor. İşgal başladı. İzmir ve mülhakatı kâmilen ayakta ve heyecandan İzmir'in son ve tarihî gününü yaşıyor. Son imdadımız sizin göstereceğiniz muavenete bağlıdır. Mitingli telgraflarla her yere başvurunuz. Ve vatan ordusuna iltihaka hazırlanınız.

Vakar ve sükûnetinizi son derece muhafaza ederek kimsenin incinmemesine itina ve dikkat olunması

14 /5/1335

İlhak-ı Red Heyet-i Millîyesi

Kâzım Karabekir, *İstiklâl Harbimiz, C. 1, s. 27.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. İzmir'in işgali karşısında Türk aydını, İstanbul Hükûmeti ve halk nasıl tepki göstermiştir? Karşılaştırınız.
2. Sultanahmet Mitingi'nde konuşmacı olduğunuzu varsayarak kısa bir söylev metni yazınız.

Amiral Bristol Raporu (22 Haziran 1919)

İzmir'in işgali ve Yunanların bölgede yaptığı mezalim, dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırdı. Olayın sorumlusu olan İtilaf Devletleri, tepkiler ve İstanbul Hükûmetinin talebi üzerine kamuoyunu yatıştırmak ve İzmir civarındaki durumu öğrenebilmek için bir heyet oluşturdu. ABD'li Amiral Bristol [Brıstıl (Görsel 2.1)] liderliğindeki bir heyet, olayları yerinde incelemek üzere İzmir'e gönderildi ve inceleme sonuçları bir rapor hâlinde yayımlandı. Bu rapora göre

1. Bölgedeki olayların sorumlusu Türkler değil Yunan ordusu ve yerli Rumlardır.
2. Bölgede Türkler çoğunluktadır.
3. Yunanların bölgeyi işgal etmesi güvenliği sağlamaya değil ilhaka yöneliktir.
4. Yunanlar bölgeden çekilmeli, onların yerine bölgeye İtilaf Devletleri'nin güvenlik birlikleri yerleştirilmelidir.

Görsel 2.1: Amiral Bristol (1868-1939)

Böylece Rumların Paris Barış Konferansı'nda sahte nüfus belgeleriyle İzmir civarında hak iddia ettiği anlaşıldı, işgalin haksız olduğu resmî bir raporla tespit edilmiş oldu. İngiltere her ne kadar bu raporu dikkate almak istemediyse de Mustafa Kemal Paşa, raporu Millî Mücadele'yi desteklemek için her defasında kullandı.

Amiral Bristol Raporu, Millî Mücadele'nin haklılığını ortaya koyan ilk uluslararası belgedir.

2.1.2. Cemiyetler

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından İtilaf Devletleri stratejik noktaları işgal etmeye ve azınlıkları kendi çıkarları doğrultusunda kışkırtmaya başladı. Bu durum Anadolu'da büyük bir kargaşa doğurdu. Rum ve Ermeniler, azınlık cemiyetleri kurarak bazı eylemlere girişti. Diğer taraftan da halifeliği devam ettirmek, İngiliz ve Amerikan mandasına girmek gayesiyle millî varlığa düşman cemiyetler kuruldu. Bunun üzerine Türk milleti, işgallere karşı koymak, bu tür yapılanmaların yıkıcı ve haksız eylemlerini engellemek için çeşitli bölgelerde cemiyetler kurdu.

BİLGİ KUTUSU

İzmir'in İşgalinden Bir Gün Önceki Mitinge Çağrı

Ey bedbaht Türk! Wilson Prensipleri ünvan-ı insaniyet kararnamesi altında senin hakkına gasp ve namusuna hakaret ediliyor. Buralarda Rum'un çok olduğu ve Türklerin Yunan ilhakını memnuniyetle kabul edeceği söylendi. Ve bunun neticesi olarak güzel memleketin Yunan'a verildi. Şimdi sana soruyoruz. Rum senden daha mı çoktur? Yunan hâkimiyetini kabule taraftar mısın? Artık kendini göster. (...) Burada zengin, fakir, âlim, cahil yok fakat Yunan hâkimiyetini istemeyen bir kitle-i kahire vardır. Bu sana düşen en büyük vazifedir. Geri kalma! Hüsran ve nekahet faide vermez! (...) Ve Hey'et-i Millîye'nin emrine itaat et!

"İlhak-ı Red Hey'et-i Millîyesi."
14 Mayıs 1919 Redd-i İlhak Cemiyeti bildirisi

Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar C.1, s. 187.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

CEMİYETLER

MİLLÎ VARLIĞA DÜŞMAN CEMİYETLER

Devletin içinde bulunduğu zor durum karşısında kurtuluşun gerekirse büyük bir devletin manda ve himayesiyle sağlanacağını savunan millî varlığa düşman cemiyetler, İstanbul Hükûmetinin tutumunu desteklediler.

- **1. Kürt Teâlî-i Cemiyeti:** Bu cemiyet, Wilson İlkeleri'ne dayanarak Doğu Anadolu'da bağımsız bir Kürt devleti kurmayı hedefledi.
- **2. Hürriyet ve İtilaf Fırkası:** İttihat ve Terakki Partisine ve Batılılaşmaya karşı bir duruş sergileyen cemiyet, İngilizlerle iş birliği yaparak saltanatın devamı için çalıştı.
- **3. Teâlî-i İslam Cemiyeti:** İngilizler tarafından desteklenen ve Osmanlı Devleti'nin dinî esaslara bağlı kalınarak kurtarılabileceği düşüncesindeki cemiyet, saltanat ve hilafetin güçlendirilmesi gerektiğini savundu.
- **4. İngiliz Muhipleri Cemiyeti:** Cemiyetin temel amacı, İngiliz himayesine girmekti. İstanbul'da siyasi ve askerî casusluk faaliyeti gösteren cemiyet, özellikle basın yayın yoluyla yürüttüğü propaganda çalışmalarıyla etkili oldu.
- **5. Wilson Prensipleri Cemiyeti:** Millî Mücadele'den hemen önce toplanan, çoğunluğu gazeteci, yazar, doktor ve avukatlardan oluşan cemiyetin amacı Amerikan himayesine girmek ve Amerika'dan yardım almaktı.
- **6. Sulh ve Selâmet-i Osmaniye Fırkası:** İngilizlerden talimat alan cemiyet, ülkede kurtuluşun padişah ve halifenin emirlerine bağlılıkla sağlanacağını savundu.

Azınlıkların Kurduğu Cemiyetler

Rum, Ermeni ve Yahudi azınlıklar, ülkeyi içten yıkmak amacıyla örgütlenmeye ve cemiyetler kurmaya başladılar. Wilson İlkeleri'ni kendi menfaatlerine uygun biçimde kullanabilmek için sahte nüfus kayıtları düzenlediler. Türk ve Müslüman halkı çeteler aracılığıyla göçe zorladılar.

- **1. Ermenilerin Kurduğu Cemiyetler**
  Hınçak ve Taşnaksutyun Cemiyetleri: Doğu Anadolu ve Çukurova'da bağımsız bir Ermeni devleti kurmak amacı güden bu cemiyetler, Ermeni Patriği Zaven Efendi tarafından desteklenmekteydi.
- **2. Rumların Kurduğu Cemiyetler**
  - **a. Pontus Rum Cemiyeti:** 1904'te Merzifon Amerikan Koleji bünyesindeki cemiyetin amacı Batum'dan İnebolu'ya kadar uzanan bir Rum devleti kurarak ileride Yunanistan ile birleşmekti.
  - **b. Mavri Mira Cemiyeti:** Fener Rum Patrikhanesi ve İngilizlerin desteğiyle kurulan cemiyetin amacı Megali İdea'yı gerçekleştirmekti.
  - **c. Etniki Eterya Cemiyeti:** Patrikhanenin desteği ile Batı Anadolu'daki Rum nüfusu artırmak ve Doğu Karadeniz'de bir Rum devleti kurmak amacındaydı.
- **3. Yahudilerin Kurduğu Cemiyetler**
  Alyans İsrailit ve Makabi Cemiyetleri: Filistin'de bir Yahudi devleti kurmak amacındaki bu cemiyetler Osmanlı Devleti'nde yaşayan Yahudilerin ticari çıkarları için faaliyet gösterdiler.

MİLLÎ CEMİYETLER

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışından önce vatanın yer yer işgal edileceğini anlayan vatansever Türk halkı, Anadolu ve Rumeli'de teşkilatlanmaya başladı. Teşkilatlanmalar bölgesel nitelik taşımaktaydı. Bu süreçte kurulan yararlı cemiyetler, özellikle düşmanların niyetlerini halka açıklayıp onları aydınlatarak kurtuluş çareleri aramaya gayret gösterdiler.

- **a. Kars İslam Şûrası:** Osmanlı orduları Mondros Ateşkes Antlaşması'nın hükümlerine göre "Elviye-i Selâse"den (Kars, Ardahan, Batum) çekilmek zorunda kalınca Ermenistan ve Gürcistan Cumhuriyetlerinin istilasına engel olmak üzere Wilson İlkeleri'ne göre toplandı.
- **b. Trakya-Paşaeli Müdâfaa-i Heyet-i Osmaniye Cemiyeti:** Batı Trakya'yı düşman işgaline karşı savunarak bu bölgenin Yunanlara verilmesini önlemek amacıyla kuruldu. Ayrıca vatan işgalden kurtulmazsa bağımsız bir Trakya Cumhuriyeti kurmayı amaçladı.
- **c. İzmir Müdâfaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti:** İzmir'in Yunanlara verileceği haberinin duyulması üzerine kurulan cemiyet, Wilson İlkeleri'ne dayanarak bölgenin Türklüğünü göstermeye çalıştı.
- **ç. İzmir Redd-i İlhak Cemiyeti:** İzmir Müdâfaa-i Hukuk-ı Osmaniye Cemiyeti ile birleşerek bölgenin Türklüğünü göstermeye çalıştı ve İzmir'i Yunan işgaline karşı savundu. Balıkesir ve Alaşehir Kongrelerinin toplanmasında etkili oldu.
- **d. Kilikyalılar Cemiyeti:** Merkezi İstanbul'da olan cemiyet Çukurova'nın Türk yurdu olduğunu ispat etmek ve bölgenin Ermenilere verilmesini engellemek amacıyla kuruldu.
- **e. Trabzon Muhâfaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti:** Trabzon ile civarının Rumlara verilmesini ve bölgede bir Pontus devleti kurulmasını önlemek için mücadele etti.
- **f. Millî Kongre Cemiyeti:** İstanbul'daki aydınlar tarafından kuruldu. Ermeni ve Rum propagandalarına karşı Türk milletinin haklılığını basın yayın yoluyla bütün dünyaya duyurmaya çalıştı.
- **g. Karakol Cemiyeti:** Anadolu'ya personel, silah, teçhizat kaçırarak ve Anadolu'yla haberleşmeyi sağlayarak Millî Mücadele'ye destek olmayı amaçladı.
- **ğ. Doğu Anadolu (Vilâyât-ı Şarkiyye) Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti:** Merkezi İstanbul'da olan cemiyet Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurulmasını engellemek ve bölgenin Türklüğünü savunmak için mücadele verdi.
- **h. Anadolu Kadınları Müdâfaa-i Vatan Cemiyeti:** Türk kadınlarının Millî Mücadele'deki varlığını simgeleyen cemiyet, Kuvâ-ı Milliye birliklerine nakdî ve ayni (eşya, erzak vb.) yardım kampanyaları yaparak Millî Mücadele'yi destekledi.

TARİHSEL DÜŞÜNME

Cemiyetler Millî Mücadele'nin seyrini nasıl etkilemiştir? Yorumlayınız.

Pontus Meselesi

MÖ 301'de Pers Satrapı'nın oğlu Mithridates (Mitridates) tarafından Amasya merkezli Pontus Devleti kuruldu. Pontus Kralı V. Mithridates, Roma ordusuna yenilince bölgede Roma hâkimiyeti başladı. Roma İmparatorluğu'nun ikiye ayrılması üzerine bölge Doğu Roma idaresine geçti. 1204'te İstanbul'un Latinler tarafından işgal ve talan edilmesi üzerine Trabzon'a gelen Komnenos (Komnenos) ailesinden Alexios (Aleksios) ve David (Deyvid), Trabzon Komnenos Krallığı'nı kurdu. Trabzon'un 1461'te Fatih Sultan Mehmet tarafından fethiyle Trabzon Komnenos Krallığı sona erdi ve bölge Osmanlı Devleti'ne bağlandı.

Görsel 2.2: Merzifon Amerikan Koleji

1791'de Yunan asıllı Filistinli şair Riga Ferreros (Riga Ferrorus) tarafından Bükreş'te basılan bir yazı ile "Megali İdea" ortaya atıldı. Megali İdea'nın önemli bir parçası kabul edilen Pontus Meselesi, Rumların Karadeniz'de bir devlet kurarak Yunanistan'la birleşme hayalinden kaynaklandı. Bu ideal doğrultusundaki ilk örgütlenme 1814'te Rus Çarı'nın yaveri tarafından kurulan Filiki Eterya Cemiyetidir.

20. yüzyılda Trabzon eyaletinde açılan konsolosluklar ve başta Merzifon Amerikan Koleji (Görsel 2.2) olmak üzere bazı yabancı okullar, misyonerlik faaliyetlerinde bulundu. Pontus olarak adlandırılan bölgedeki Ortodoks kiliseleri, Trabzon ve Merzifon'daki metropolitler ve onlara bağlı din adamları Pontus davasının yürütücüleri oldu.

14 Nisan 1916'da Rusların Trabzon'u işgali üzerine Ermeni ve Rum çeteleri Rus ordusunun desteğiyle faaliyetlere başladı. Mondros Ateşkes Antlaşması ile Anadolu'nun işgali, Rum hareketliliğini yeniden artırdı. Özellikle Trabzon Metropoliti Hrisantos (Hırisantos) ve Amasya Metropoliti Germanos'un liderlik ettiği Rum çeteler, Türklere yönelik zulüm ve katliamlara girişti. Amaçları bölgede yaşayan Müslüman ahaliyi göç etmeye zorlamak ve dışarıdan Rum nüfus getirerek boşalan topraklara yerleştirmekti. Böylece bölgede Rum nüfusun çoğunluğu teşkil ettiği uluslararası alanda ispat edilecek ve Pontus Devleti'nin kurulmasının önü açılacaktı.

Büyük Millet Meclisi, kurduğu Merkez Ordusu ile Pontus çetelerine karşı mücadele etti. Cumhuriyet'in ilk yıllarında gerçekleştirilen mübadele ile Rumlar Anadolu'dan gönderilince Pontus Meselesi'nin dayanağı ortadan kalkmış oldu. Buna rağmen Yunanistan, tarihî ve bilimsel gerçekliği hiçe sayarak 1994'te siyasi bir iddia ile 19 Mayıs'ı "Pontus Soykırımı'nı Anma Günü" ilan etti ve Pontus Meselesi'ni gündeme getirmeyi sürdürdü.

2.1.3. Mustafa Kemal'in Samsun'a Çıkışı (19 Mayıs 1919)

Mondros Ateşkes Antlaşması sonrasında 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen Mustafa Kemal'de "millî egemenlik ve millî bağımsızlık" düşüncesi gitgide şekillenmekteydi. İstanbul'un İtilaf Devletleri donanması tarafından işgali karşısında Mustafa Kemal, tereddütsüz bir şekilde "Geldikleri gibi giderler." dedi ve hedefleri doğrultusunda Anadolu'ya geçmek üzere uygun koşulları bekledi. Bu sırada İngilizler, Samsun ile çevresinde Pontus Rum çetelerinin saldırılarının artmasına sebep olarak Türkleri göstermiş ve asayişin sağlanmaması durumunda bölgenin işgal edileceğini Hükûmete bildirmişti. Bunun üzerine Osmanlı Hükûmeti, Mustafa Kemal'i 9. Ordu Müfettişi olarak geniş askerî ve mülki yetkilerle görevlendirdi. Mustafa Kemal'e verilen görevler şunlardı:

Görsel 2.3: Bandırma vapuru

1. Bölgede iç güvenliği sağlamak ve asayiş sorunlarının ortaya çıkış sebeplerini tespit etmek.
2. Dağınık hâldeki silah ve cephaneyi bir an evvel toplatmak ve muhafaza altına almak.
3. Bölgede kurulan komitelerin faaliyetlerine son vermek.

Mustafa Kemal, 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Bandırma vapuru (Görsel 2.3) ile yola çıkarak 19 Mayıs'ta İngilizlerin

ve Pontus Rum çetelerinin bulunduğu Samsun'a ulaştı (Görsel 2.4) ve Millî Mücadele'yi başlattı. 22 Mayıs 1919'da Damat Ferit Paşa Hükûmetine gönderdiği bir raporla İzmir'in Yunanlar tarafından haksız biçimde işgal edildiğini ve bölgedeki asayiş sorunlarının Rumların emellerinden kaynaklandığını bildirdi.

Görsel 2.4: Mustafa Kemal'in Samsun'da halk tarafından karşılanışı

KANIT SORGULAMA 2

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Erzurum'da XV. Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa Hazretlerine,
Ahvâl-i umûmîyemizin almakta olduğu vahim şekilden müteessir ve elemliyim. Millet ve memlekete borçlu olduğumuz en son vicdani vazifemizi yakından ve bir arada çalışarak, en iyi ifa etmek mümkün olacağı kanaati ile bu son memuriyeti kabul ettim. Bir an evvel zatıâlinizle buluşmak arzusundayım. Ancak Samsun ve havâlisinin vaziyeti, asayişsizlik yüzünden fena bir akıbete duçar olmak mahiyetindedir. Bu sebeple burada, birkaç gün kalmak zarureti vardır. Bendenizi şimdiden tenvire yarayacak hususlar varsa bildirilmesini rica eder ve gözlerinizden öperim kardeşim.

IX. Ordu Kıtaatı Müfettişi, Fahri Yaver-i Hazreti Şehriyârî
Mirliva (Tümgeneral) Mustafa Kemal

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, C. 2, s. 26.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Yunanlıların İzmir'e çıkışının, Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçişiyle aynı günlere rastlaması, pek garip olduğu kadar hayırlı bir tesadüf olmuştur. Çünkü Yunan darbesi en miskin ruhlarda bile bu kadar da olmaz isyanını yaratmıştı. Bütün gönüller ıstırap içinde, sanatını bilen basiretli bir lider için bundan daha büyük cesaret ve kuvvet kaynağı olamazdı. Mustafa Kemal, milyonların gönül ıstırabından, millî mukavemet iradesini yoğuracaktı.

Tevfik Bıyıklıoğlu, *Atatürk Anadolu'da* (1919-1921), *s. 64.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Mustafa Kemal'in Samsun'a çıktığı dönemin şartları Millî Mücadele'yi nasıl etkilemiştir? Yorumlayınız.

2.1.4. Millî Mücadele'nin Hazırlık Dönemi

Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkarak BMM'nin açılışına kadar attığı adımlarla Millî Mücadele'yi millete mal etmiştir. Böylece Millî Mücadele'nin hazırlık dönemi tamamlanmıştır.

19 Mayıs 1919
Samsun'a Çıkış

Havza Genelgesi
(28 Mayıs 1919)

9. Ordu Müfettişi Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtikten sonraki ilk tepkisidir. Genelge, işgallerin haksızlığını dile getirmiş ve millî bilinci uyandırmada etkili olmuştur.

Amasya Genelgesi
(22 Haziran 1919)

İstanbul Hükûmetinin yetersizliğini dile getirdiği ve milletin geleceğini milletin azim ve kararının kurtaracağını vurguladığı için "ihtilal bildirisi" niteliği taşımaktadır.

Erzurum Kongresi
(23 Temmuz-7 Ağustos 1919)

Ulusal egemenliğin koşulsuz olarak gerçekleştirilmesine karar verilen ilk kongredir. Bölgesel amaçlarla toplanmasına rağmen yurdun bütününü ilgilendiren kararlar aldığı için ulusal bir nitelik taşır.

Sivas Kongresi
(4-11 Eylül 1919)

Mustafa Kemal'in "Burada bir milletin kurtuluşuna karar verildi." sözüyle önemini vurguladığı kongre, manda ve himayeyi kesin olarak reddeder. Yurdun bütününü ilgilendiren kararlarıyla ulusal bir nitelik taşır.

Amasya Görüşmeleri
(20-22 Ekim 1919)

Heyet-i Temsiliyenin İstanbul Hükûmeti tarafından resmen tanınmasını sağladığı için Millî Mücadele'nin önemli adımlarından biri kabul edilir.

23 Nisan 1920
BMM'nin Açılması

Grafik Bilgi 2.1: Millî Mücadele'nin hazırlık süreci

Havza Genelgesi (28 Mayıs 1919)

Genelge

Herhangi bir konuda aydınlatmak, yol göstermek, dikkat çekmek üzere ilgililere gönderilen yazı, tamim.

9. Ordu Müfettişi sıfatıyla Samsun'a ulaşan Mustafa Kemal, Rum çetelerin ortaya çıkardığı asayiş sorunlarını önlemek amacıyla yerel yetkililerle görüştü. Onları Millî Mücadele etrafında toplamanın yollarını aradı. Samsun'dan Havza'ya geçen Mustafa Kemal, ilk millî tepki kabul edilen Havza Genelgesi'ni yayımladı. Bu **genelge**yle bütün İtilaf Devletleri temsilcilerine ve Bâb-ı Âli'ye dokunaklı telgraflar çekilmesini, vatanın bütünlüğünü korumak ve Samsun'da yakılan bağımsızlık ateşini bütün yurda yaymak için mitingler tertip edilmesini istedi. Mitinglerde taşkınlıklardan özellikle de Hristiyan halka düşmanca saldırılardan kaçınılması gerektiğini vurguladı.

Havza Genelgesi'nin yayımlanması İtilâf Devletleri ile İstanbul Hükûmetini rahatsız etti. Genelgenin ardından Harbiye Nezareti tarafından İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal Paşa, çağrıya rağmen İstanbul'a dönmeyerek Amasya'ya hareket etti.

Amasya Genelgesi (22 Haziran 1919)

12 Haziran'da Mustafa Kemal Paşa Amasya'ya ulaştı. Halk tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. 19 Haziran'da Amasya'da Refet, Rauf ve Ali Fuat Paşalarla buluştu. 20 Haziran'da Amasya Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyetinin düzenlediği mitinge katıldı. Amasya Genelgesi hem orada hazır bulunanlar hem de şehir dışında olmasına rağmen düşüncelerini ileten 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir ve Ordu Müfettişi Cemal Paşa'nın katkılarıyla hazırlanarak ilan edildi (22 Haziran 1919).

Amasya Genelgesi Kararları

1. Vatanın bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir.
2. İstanbul Hükûmeti, üzerine aldığı sorumluluğu yerine getirememektedir. Bu durum ise milletimizi yok olmuş gibi göstermektedir.
3. Milletin istiklalini, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
4. Milletin haklı sesini ve haklarını dünyaya duyurmak için her türlü tesir ve baskıdan uzak, millî bir heyetin varlığı mecburidir.
5. Askerî ve millî örgütler hiçbir surette dağıtılmayacaktır.
6. Anadolu'nun her bakımdan en güvenilir yeri Sivas'ta millî bir kongre toplanacaktır.
7. Bunun için bütün vilayetlerin her sancağından milletin güvenini kazanmış üç temsilcinin mümkün olduğu kadar çabuk yetişmek üzere yola çıkarılması gerekmektedir.
8. Her ihtimale karşı bu meselenin millî bir sır hâlinde tutulması ve temsilcilerin seyahatlerini lüzum görülen yerlerde kendilerini tanıtmadan yapmaları gerekmektedir.
9. Doğu vilayetleri adına Erzurum'da 10 Temmuz'da bir kongre toplanacaktır. Bu tarihe kadar diğer vilayetlerin temsilcileri de Sivas'a gelebilirse Erzurum Kongresi'nin üyeleri, Sivas Kongresi'ne katılmak üzere hareket edeceklerdir.

Amasya Genelgesi Millî Mücadele'nin gerekçe, amaç ve yöntemini açıkça belirtmiştir. Bu açıdan ihtilal bildirisi özelliği taşımaktadır.

BİLGİ KUTUSU

Mustafa Kemal Paşa, Amasya Genelgesi yayımlanmadan önce 18 Haziran 1919'da Edirne'de bulunan Albay Cafer Tayyar Bey'e gönderdiği telgrafta yeni stratejisini açıklarken İstanbul'daki hükûmetin gücünü yitirmesine karşın Anadolu halkının millî bağımsızlığı için birleşmeye başladığını ifade etmesi de millî iradeye olan inancını açıkça ortaya koymaktadır. Ayrıca 21 Haziran 1919'da, İstanbul'da millî dâvayı sevk ve idare işlerinde çalışanlara gönderdiği hususi mektupta da "İstanbul'un artık Anadolu'ya, millî his ve emellere hâkim değil tâbi olmak vatanî mecburiyetinde bulunduğu"nu bildirmiştir

Fuat Uçar, *Birinci TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisi Açış Konuşmalarında "Millî İrade" Kavramı, s. 713.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

İstanbul Hükûmeti, gelişmelerden rahatsız olan İngiltere'nin baskısıyla Mustafa Kemal'i İstanbul'a çağırdı ancak Mustafa Kemal bu emre uymayarak Erzurum'a hareket etti ve 3 Temmuz'da Erzurum'a ulaştı. 8-9 Temmuz gecesi kendisine iletilen "O hâlde resmî göreviniz sona ermiştir." telgrafı sonrasında "**sine-i millete dönme**" kararı aldı. Askerlik mesleğinden çekildiğini haber veren karşı bir telgrafla istifasını bildirdi.

Sine-i Millete Dönmek

Kişinin askerî ya da siyasi kimliğini kendi isteğiyle terk ederek mücadelesini halkın arasında sürdürmesi.

TARİHSEL DÜŞÜNME

"Amasya Genelgesi Millî Mücadele'nin gerekçe, amaç ve yöntemini ortaya koyar." tespitinde bulunan bir tarihçi, bu yargıya genelgenin hangi maddelerini kanıt gösterebilir?

Erzurum Kongresi (23 Temmuz-7 Ağustos 1919)

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Trabzon ve yöresinde Rum, Erzurum ve yöresinde Ermeni devletlerinin kurulması söz konusu olunca bu bölgelerde güçlü bir direniş bilinci oluşmaya başladı. Mart 1919'da 15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa'nın Erzurum'a gelmesi halka büyük bir güven ve sevinç verdi.

Kongre

Belli bir amaç için delegelerin katılımıyla yapılan toplantı.

Mustafa Kemal Paşa ve beraberindekiler, 3 Temmuz'da Erzurum'a geldiler. 23 Temmuz'da Doğu Anadolu Müdâfaa-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti ve Trabzon Muhâfaza-i Hukuk-ı Millîye Cemiyeti bir araya gelerek doğu illerinin durumunu görüşmek üzere Erzurum Kongresi'ni topladı. Gizli oylama sonucunda Mustafa Kemal Paşa **kongre** başkanı seçildi.

Erzurum Kongresi'nde Alınan Kararlar

1. Millî sınırlar içinde bulunan vatan bir bütündür, bölünemez.
2. Her türlü yabancı işgal ve müdahalesine karşı hatta Osmanlı Hükûmetinin dağılması hâlinde millet, kendisini topyekûn savunacak ve direnecektir.
3. İstanbul Hükûmeti vatanı koruma ve istiklali elde etme gücünü gösteremediği takdirde bu gayeyi gerçekleştirmek için geçici bir hükûmet kurulacaktır.
4. Kuvây-ı Milliye'yi etkin, millî iradeyi hâkim kılmak esastır.
5. Hristiyan azınlıklara siyasi hâkimiyet ve sosyal dengemizi bozacak imtiyazlar verilemez.
6. Manda ve himaye kabul edilemez. Ancak işgal emeli taşımayan devletlerin yardımları kabul edilecektir.
7. Millî Meclis derhal toplanacak ve hükûmet işleri Meclis tarafından kontrol edilecektir.

Kongrede doğu illerini temsilen dokuz kişiden oluşan **Heyet-i Temsiliye** üyeleri seçildi. Heyetin başkanlığına Mustafa Kemal getirildi. Kongrede ilk kez millî sınırlardan ve yeni bir hükûmet kurulmasından söz edildi. Manda ve himaye fikri ilk kez Erzurum Kongresi'nde reddedildi. Böylece toplanış şekli açısından bölgesel olan kongrede bütün yurdu ilgilendiren kararlar alınmış oldu.

TARİHSEL DÜŞÜNME

Erzurum Kongresi'nin kararlarında yeni bir devletin kurulmasına işaret eden maddeler hangileridir? Açıklayınız.

BİLGİ KUTUSU

15. Kolordu Komutanı Kazım Paşa (Karabekir), kendisine Mustafa Kemal'i tutuklama emri verilmesine rağmen "Emrinizdeyiz Paşam! Ben, subaylarım, erlerim, Kolordum, hepimiz emrinizdeyiz!..." diyerek Mustafa Kemal'e ve Millî Mücadele'ye desteğini göstermiştir.

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, C. 2, s. 105.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

General Harbord Raporu (1919)

ABD Başkanı Wilson'un görevlendirdiği General James Harbord (Jems Harbırd, Görsel 2.5) başkanlığındaki heyet, Anadolu ve Kafkasya'da ABD mandası altına alınması düşünülen bölgelerdeki Ermeni taleplerini inceledi ve bir rapor hazırladı. Raporda Ermenilerin bölgede çoğunlukta olmadığı, katliama uğrayanların Ermeniler değil Türkler olduğu belirtildi. General Harbord'ın hazırladığı raporla Millî Mücadele'nin amacı dünyaya duyurulmuş oldu. Mustafa Kemal'in güçlü kişiliği, liderlik yönü ve Anadolu hareketinin göz ardı edilmemesi gerektiği de raporda yer aldı.

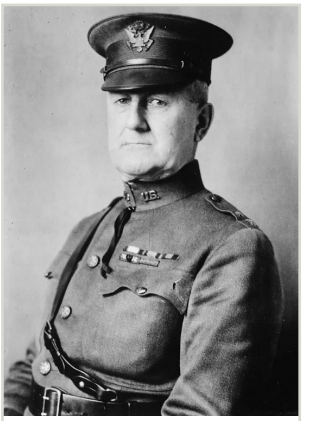

Görsel 2.5: General James Harbord

Sivas Kongresi (4-11 Eylül 1919)

Sivas'ta millî bir kongrenin toplanmasına Amasya Genelgesi'yle karar verilmişti. Kongreyi toplamak için 2 Eylül 1919'da Sivas'a gelen Mustafa Kemal, halk tarafından coşkuyla karşılandı. İtilaf Devletleri'nin ve İstanbul Hükûmetinin her türlü tehdit ve engellemelerine rağmen 4 Eylül'de toplanan kongrede Mustafa Kemal oy çokluğuyla başkan seçildi (Görsel 2.6).

Erzurum Kongresi'nde alınan kararlar Sivas Kongresi'nde bazı değişikliklerle kabul edildi. Kongrede **manda ve himaye** fikri uzun ve sert tartışmalara neden oldu, sonunda kesin olarak reddedildi. Ülkede faaliyet gösteren millî cemiyetler "Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti" adı altında birleştirildi. Başkanlığını Mustafa Kemal Paşa'nın yürüttüğü Heyet-i Temsiliye için "Doğu Anadolu'nun tamamını temsil eder." yerine "Heyet-i Temsiliye bütün vatanı temsil eder." denerek Heyet-i Temsiliyenin ulusal bir nitelik kazanması sağlandı. Misak-ı Millî'nin temel esasları üzerinde duruldu. Ali Fuat Paşa, Batı Anadolu Kuvâ-yı Milliye Kumandanlığına tayin edildi. 13 Eylül'de Sivas'ta Millî Mücadele'nin yayın organı olarak İrade-i Millîye adlı bir gazete yayımlandı.

Sivas'ta millet temsilcilerinin bir araya geleceği genel kongrenin toplanmasına dair ortaya konan irade, İtilaf Devletleri yetkililerini ve Damat Ferit Paşa Hükûmetini harekete geçirdi. Damat Ferit Paşa, Elâzığ Valisi Ali Galip Bey aracılığıyla Sivas Kongresi'ni dağıtma girişiminde bulundu ve halkı, Mustafa Kemal ve arkadaşlarına karşı kışkırttı. Gelişmeler üzerine Heyet-i Temsiliye, Damat Ferit Paşa Hükûmeti görevden çekilene kadar İstanbul ile Anadolu arasındaki her türlü haberleşmenin kesilmesine karar verdi ve bütün haberleşmelerin kendileriyle yapılmasını istedi. 30 Eylül 1919'da Damat Ferit Paşa Hükûmeti istifa etmek zorunda kaldı, yerine Ali Rıza Paşa Hükûmeti kuruldu. Bu istifa, Heyet-i Temsiliyenin ilk siyasi başarısı kabul edilmektedir.

Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra yaşanan işgaller karşısında direnişi örgütleyebilmek amacıyla bölgesel nitelikte kararlar alan yerel kongreler de toplandı. Balıkesir, Alaşehir, Nazilli ve Pozantı Kongreleri başta olmak üzere yerel kongrelerde, Kuvâ-yı Milliye birliklerinin işgallere karşı güçlendirilmesi ve millî birliklerin birleştirilmesi karara bağlandı.

Manda ve Himaye

Manda: Savaştan mağlup olarak çıkan devletlerden ayrılacak milletlerin kendi kendilerini idare edebilecek duruma gelinceye kadar galip devletler tarafından yönetilmesi.
Himaye: I. Dünya Savaşı'ndan sonra küresel güçlerin dünyanın farklı bölgelerindeki milletleri koruma bahanesiyle kaynaklara el koyarak yönetimi ele geçirdiği sistem.

Görsel 2.6: Mustafa Kemal Sivas Kongresi'nde

KANIT SORGULAMA 3

Kanıttan yararlanarak soruları cevaplayınız.

KANIT

Vasıf Bey'in Sivas Kongresi'ndeki Konuşması

(...)

Bütün devletler bizi tamamen bağımsız bile bırakacaklarını söyleseler, yine yardıma muhtacız. 400 ila 500 milyon borcumuz var, bu parayı kimse kimseye bağışlamaz. Bize bunu ödeyiniz, diyecekler. Hâlbuki bizim gelirlerimizin faizine bile kâfi değildir! O zaman müşkül bir vaziyette kalacağız. Bunun için bağımsız yaşamağa mali durumumuz müsait değildir. Sonra yanı başımızda bizi taksim etmeği emel edinmiş devletler var. Onların ihtiraslarına karşı mahvoluruz! Parasız, ordusuz ne yapabiliriz? Onlar tayyare ile havada uçuyorlar, biz henüz kağnı arabasından kurtulamıyoruz. Onlar dretnot yapıyorlar, biz yelkenli gemi yapamıyoruz. Bu hâllerle bugün bağımsızlığımızı kurtarsak bile yine günün birinde bizi taksim ederler.

Recep Toparlı (Haz.), *Sivas Kongresi Tutanakları , s. 180.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

1. Sivas Kongresi'nde manda ve himayeyi savunanların gerekçeleri nelerdir? Belirtiniz.
2. Türk milletinin tarih boyunca sahip olduğu istiklal anlayışı ile manda ve himaye fikrini karşılaştırınız.

Amasya Görüşmeleri (22 Ekim 1919)

Mustafa Kemal'in başkanlığındaki Heyet-i Temsiliye ile Anadolu hareketine ılımlı bakan Ali Rıza Paşa Hükûmetini temsil eden Bahriye Nazırı Salih Paşa arasında 20-22 Ekim 1919'da yapılan görüşmeler sonrasında bir protokol imzalandı. Görüşmelerdeki asıl amaç, Erzurum ve Sivas Kongrelerinde kabul gören esaslar üzerinde uzlaşıya varmaktı.

Amasya Görüşmeleri'nde Alınan Kararlar

1. Türk vatanının bütünlüğü ve istiklali korunacaktır.
2. Azınlıklara Türk milletinin siyasi ve sosyal dengesini bozacak haklar verilmeyecektir.
3. Serbest ve müdahalesiz bir seçim yapılarak Mebusan Meclisi derhâl açılacaktır. Mebusan Meclisinin İstanbul'da toplanması güvenlik bakımından uygun olmadığından Anadolu'nun daha güvenli bir yerinde toplanacaktır.
4. İstanbul Hükûmeti; Heyet-i Temsiliyenin rızası olmadan düşmanla barış görüşmeleri yapılmaması ve Mebusan Meclisinin toplanması hususunda üzerine düşeni yapacaktır.
5. İstanbul Hükûmeti, Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetinin hukuki varlığını kabul edecektir.
6. İtilaf Devletleri ile yapılacak barış görüşmelerine Heyet-i Temsiliyenin de uygun gördüğü kişiler gönderilecektir.

Salih Paşa alınan kararları hükûmete kabul ettireceğini, aksi takdirde istifa edeceğini söylemesine rağmen Meclisin açılması dışındaki konularda hükûmeti etkileyemedi. İstanbul Hükûmeti Mebusan Meclisinin İstanbul'da toplanması şartıyla açılmasını kabul etti. Amasya Görüşmeleri sonucunda İstanbul Hükûmeti, Heyet-i Temsiliyenin varlığını resmen tanımış oldu.

BEN KİMİM?

Aşağıda Millî Mücadele'nin hazırlık süreciyle ilgili bilgiler verilmiştir. Bu bilgilerin başındaki sayıları ilgili kutucuklara yazınız.

1. Yararlı cemiyetler Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti adı altında birleştirildi.
2. Manda ve himaye fikri bir daha gündeme gelmemek üzere kesin olarak reddedildi.
3. Yeni bir hükûmet kurmaktan ilk kez söz edildi.
4. İstanbul Hükûmeti, Heyet-i Temsiliyenin varlığını resmen tanıdı.
5. Ulusal bilinci uyandıran ilk adım atıldı.
6. Meclis-i Mebusanın açılmasına karar verildi.
7. Millî sınırlardan ilk kez bahsedildi.
8. İhtilal bildirisi niteliği taşımaktadır.
9. Halkın işgallere tepki göstermesi ve mitingler düzenlemesi istendi.
10. Millî Mücadele'nin gerekçesi, amacı ve yöntemi açıkça belirtildi.

Havza Genelgesi	Amasya Genelgesi	Erzurum Kongresi	Sivas Kongresi	Amasya Görüşmeleri

2.1.5. Son Osmanlı Mebusan Meclisi ve Misak-ı Millî

Amasya Görüşmeleri'nde Mebusan Meclisinin açılması kararı doğrultusunda yapılan seçimleri Anadolu'nun genelinde Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti adayları kazandı. Erzurum mebusu seçilen Mustafa Kemal, İstanbul'un işgal altında olması ve kendisi hakkındaki tutuklama kararı sebebiyle İstanbul'a gitmedi; Heyet-i Temsiliye ile Ankara'ya geldi. 27 Aralık 1919'dan sonra Ankara, Millî Mücadele'nin merkezi oldu. Ankara'nın merkez olarak seçilmesinde

- Anadolu'nun merkezinde yer alması,
- İşgale uğramamış ve güvenli olması,
- Haberleşme ve ulaşım imkânları açısından elverişli bir konumda olması,
- Batı Cephesi'nin yakınında bulunması etkili oldu.

Görsel 2.7: İşgal altındaki İstanbul

Ankara'da İstanbul'a gidecek mebuslarla görüşen Mustafa Kemal, onlardan kendisini meclis başkanı seçmelerini, Müdâfaa-i Hukuk Grubu kurmalarını ve Misak-ı Millî'yi kabul ettirmelerini istedi. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisinde Mustafa Kemal'in Misak-ı Millî'nin ilan edilmesi dışındaki istekleri gerçekleşmedi. Müdâfaa-ı Hukuk Grubu yerine Felâh-ı Vatan Grubu kuruldu. Meclis, 28 Ocak 1920'de yapılan gizli oturumda Misak-i Millî'yi kabul etti. Bu kararlarla vatanın bölünmez olduğu bütün dünyaya ilan edildi. Devletin hangi sınırlar çerçevesinde olacağının altı çizilirken Millî Mücadele'nin ve yeni devletin temelleri atıldı. Alınan kararlardan rahatsız olan İtilaf Devletleri 16 Mart 1920'de İstanbul'u resmen işgal etti (Görsel 2.7). Mebusan Meclisi dağıtılarak bazı vekiller tutuklandı, bazıları sürgün edildi. Vekillerin bazıları da Mustafa Kemal'in çağrısına uyarak Ankara'ya geldi.

HARİTA OKUMA 1

Misak-ı Millî sınırlarını gösteren haritaya göre bugün Türkiye sınırları içinde yer almayan hangi şehirleri ziyaret ettiğinizde Misak-ı Millî sınırları içinde bulunduğunuz söylenebilir?

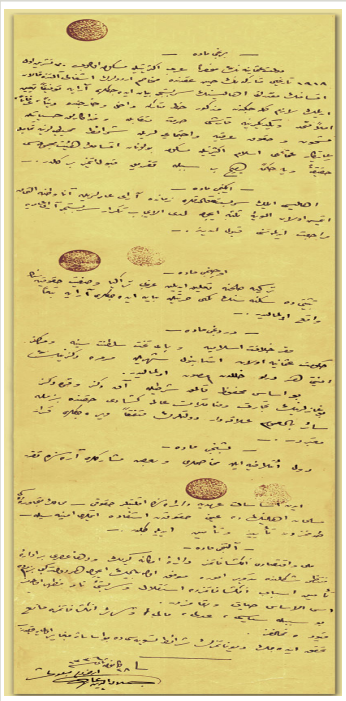

Görsel 2.8: Misak-ı Millî'nin orijinal metni

Misak-ı Millî Kararları

28 Ocak 1920'de kabul edilen Misak-ı Millî Kararları (Görsel 2.8)

1. Mondros Ateşkes Antlaşması imzalandığında işgal altında olmayan Osmanlı toprakları bölünmez bir bütündür. İşgal altında bulunan bölgelerin ve Arap topraklarının geleceğine bu bölgede yaşayan halk karar verecektir.
2. Elviye-i Selâse dâhilinde bulunan Kars, Ardahan ve Batum'un durumu, Arap bölgelerinde olduğu gibi halk oylamasıyla karara bağlanacaktır.
3. Batı Trakya'nın durumu halk oylaması ile belirlenecektir.
4. İstanbul ve Çanakkale Boğazlarının güvenliği ve tehlikeden uzak tutulması ile ilgili önlemler alınacaktır. Bu boğazların ticaret gemilerine açılıp açılmamasıyla ilgili kararlar, Türkiye ve ilgili devletler arasında yapılacak anlaşmaya göre belirlenecektir.
5. Azınlıkların hakları, komşu ülkelerdeki Müslüman halkların da aynı haklardan faydalanması şartıyla kabul edilecektir.
6. Türkleri mali, idari ve siyasi yönden etkileyecek engeller (kapitülasyonlar) kesinlikle kaldırılacaktır.

TARİHSEL DÜŞÜNME

Misak-ı Millî Kararları alınırken nelere dikkat edilmiştir?

OKUYORUM

Edebî metinden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

Esir İstanbul

Mehmet Ali Bey, hayatının son yıllarını cephelerde geçirmiş; Çanakkale, Kafkasya ve Filistin'de kahramanca çarpışmıştır. Şiirle ve edebiyatla uğraşan, çok hassas, 21 yaşında bir Türk subayıdır. İstanbul'un işgali karşısında bir şey yapamamak onu bunalıma sürükler. Bir mektup ve günlükle Albay Şevket Bey'e yaşadıklarını anlatır.

(...)

"Uzun uzadıya düşündükten sonra günlük tutmağa karar verdim. Nedenini kestiremiyorum. Belki de kendime hakaret içindir. Başımıza gelenlerin neresinden başlayacağımı da uzun boylu düşündüm. Katıldığım savaşlardan söz etmeyi kalemim göze alamadı. Kendimi duygularıma bıraktım. Düşman gemilerinin edepsiz bir kibirle Boğaz'dan geçişleri gözümün önüne geldi. Bunu geriye itmek, unutmak istedimse de beceremedim. Önce on torpido, ortada kruvazörler, arkada, dretnotlar, hiç bitmeyeceklermiş gibi temiz Marmara'mıza giriyorlardı. Yirmi ikisi İngiliz, on ikisi Fransız, on yedisi İtalyan, dördü Yunan'dı. (...) Buradan geçen gemiler, İstanbul'a varınca hemen karaya asker döküp şehrin önemli noktalarını tutmuşlar. Haydarpaşa'dan, Eskişehir'e kadar tren yoluna İngilizler el koymuş. İzmir hattını Fransızlar, Konya'ya kadar da İtalyanlar almış. Demir yolu bir memleketin can damarıdır. Can damarımızı kestiler demek? N'apacağız biz... N'apabiliriz?

Top kamalarımızı almak için düşman subayları geliyor. Komutanımdan izin istedim. Bir şey sormadan 'peki' dedi. İstanbul'a gideceğim. İstanbul'a... Esir İstanbul'a... Hak ettik miydik bütün bunları biz? Komutanımla vedalaşırken bunu sorayım dedim. Bir türlü cesaret edemedim. Belki on kere davrandım. On keresinde de vazgeçtim. Hak ettik miydi? Hak ettik mi? Hak etmek ne demek? Hak ne demek?

(...)

Dün gece düşümde bir alay sancağı önde, bando arkada, Orta Asya'ya doğru gidiyormuşuz. Ana yurda... Turana doğru... Dağlardan sayısız atlılar akıyor ovaya... Hepsi de bizden, hepsi bizim atlılarımız...

Bin atlı akınlarda çocuklar gibi şendik
Bin atlı o gün dev gibi bir orduyu yendik!

Marş sözleri yapmışız Yahya Kemal Bey'in Atlılar şiirini...

Stepi gümbürdetiyoruz. Ter içinde uyandım. Ter! Haşa! Sevinç denizine dalıp çıkmışım sanki... Yüreğimle değil derimle seviniyorum. Bütün gövdemle... Bütün varlığımla... Sabaha kadar yumruklarımı dişleyerek ağladım."

(...)

Kemal Tahir, *Esir Şehrin İnsanları, s. 31-37.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Savaş dönemlerinde Türk halkını motive eden unsurlar neler olabilir? Yorumlayınız.

2.2. BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN AÇILMASI (23 Nisan 1920)

GÖRSEL OKUMA 2

BMM'nin açılışıyla ilgili görselden yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. BMM'nin açılışına halkın ilgisi hakkında neler söylenebilir?
2. BMM'nin açılmasını ve Millî Mücadele'nin başarıya ulaşmasını sağlayan duygu ve düşünceler neler olabilir?

2.2.1. BMM'nin Açılış Gerekçeleri ve Genel Özellikleri

Misak-ı Millî'nin kabulünden sonra İstanbul'un resmen işgal edilmesi üzerine Mebusan Meclisi bir daha toplanamadı ve 11 Nisan 1920'de hukuken son buldu. Bu durum mücadeleye temkinli yaklaşan Anadolu'daki vatanseverlerin Millî Mücadele saflarına geçmesini hızlandırdı. Mustafa Kemal, 19 Mart 1920'de Anadolu'daki tüm ilgili kişi ve kurumlara bir genelge göndererek Ankara'da millî bir meclisin toplanacağını bildirdi. Bu genelgeye göre

- Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclis toplanacak.
- Her sancaktan liyakatli 5 üye seçilecek ve on beş gün içinde Ankara'ya gelecek.
- Dağıtılan Mebusan Meclisinin üyeleri de bu meclise katılabilecektir.

Yapılan seçimlerle belirlenen vekillerin ve son Mebusan Meclisinden gelen mebusların katılımıyla Büyük Millet Meclisi 23 Nisan 1920'de cuma namazından sonra dualarla açıldı.

BMM'nin 24 Nisan 1920 Kararları

- Hükûmet kurmak zorunludur.
- Geçici olarak bir hükûmet başkanı tanımak ya da padişah vekili atamak uygun değildir.
- Meclisin temsil ettiği millî iradeyi, vatanın mukadderatına hâkim tanımak esastır.
- BMM'nin üstünde bir kuvvet mevcut değildir.
- BMM, yasama ve yürütme yetkilerini kendinde toplar. Meclisten seçilecek ve vekil olarak görevlendirilecek bir kurul, hükûmet işlerine bakar. Meclis başkanı bu kurulun da başkanıdır (Meclis Hükûmeti Sistemi).
- Padişah ile halife, baskı ve zorluktan kurtulduğu zaman meclisin düzenleyeceği yasal ilkeler içinde konumunu alır.

I. Büyük Millet Meclisinin Genel Özellikleri

- Kurucu ve ihtilalcidir.
- **Güçler birliği** ilkesini esas alır.
- Gayesi millî birliği, bağımsızlığı sağlamak ve Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmektir.
- Üyeleri arasında azınlık temsilcileri yer almadığı ve yeni kurulmakta olan ulus devletin temellerini attığı için millîdir.

Güçler Birliği

Yasama, yürütme ve yargı yetkilerinin tek elde toplanması.

8 Şubat 1921'den itibaren Meclis, Türkiye Büyük Millet Meclisi olarak adlandırılmıştır.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir." ifadesiyle BMM'nin açılması arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?
2. BMM'nin açılması hangi kurumları işlevsiz hâle getirmiştir?
3. BMM'nin hangi kararlarına bakılarak "olağanüstü meclis" tanımlaması yapılabilir?
4. BMM'nin kurucu ve ihtilalci bir meclis olduğunu hangi kararlarına dayanarak söylersiniz?

2.2.2. BMM'ye Karşı Ayaklanmalar

İtilaf Devletleri işgallerini sürdürürken İstanbul Hükûmeti, azınlıklar ve Millî Mücadele karşıtları tarafından memleketin farklı bölgelerinde ayaklanmalar çıkarıldı (Harita 2.1). BMM'nin açılmasıyla bu ayaklanmalar daha da yayıldı ve şiddetlendi. Ayaklanmaların yaygınlaşmasında şeyhülislam fetvalarının yanı sıra İstanbul Hükûmeti ve İtilaf Devletleri'nin destekleri de etkili oldu. BMM Hükûmeti, bir taraftan işgalci devletlerle mücadele ederken diğer taraftan iç isyanları bastırmakla uğraşmak durumunda kaldı. Bu süreçte halkı bilgilendirmek için Hâkimiyet-i Millîye gazetesi yayımlandı. Millî Mücadele hakkındaki gelişmeleri yurtta ve dünyada duyurmak amacıyla 6 Nisan 1920'de Anadolu Ajansı kuruldu.

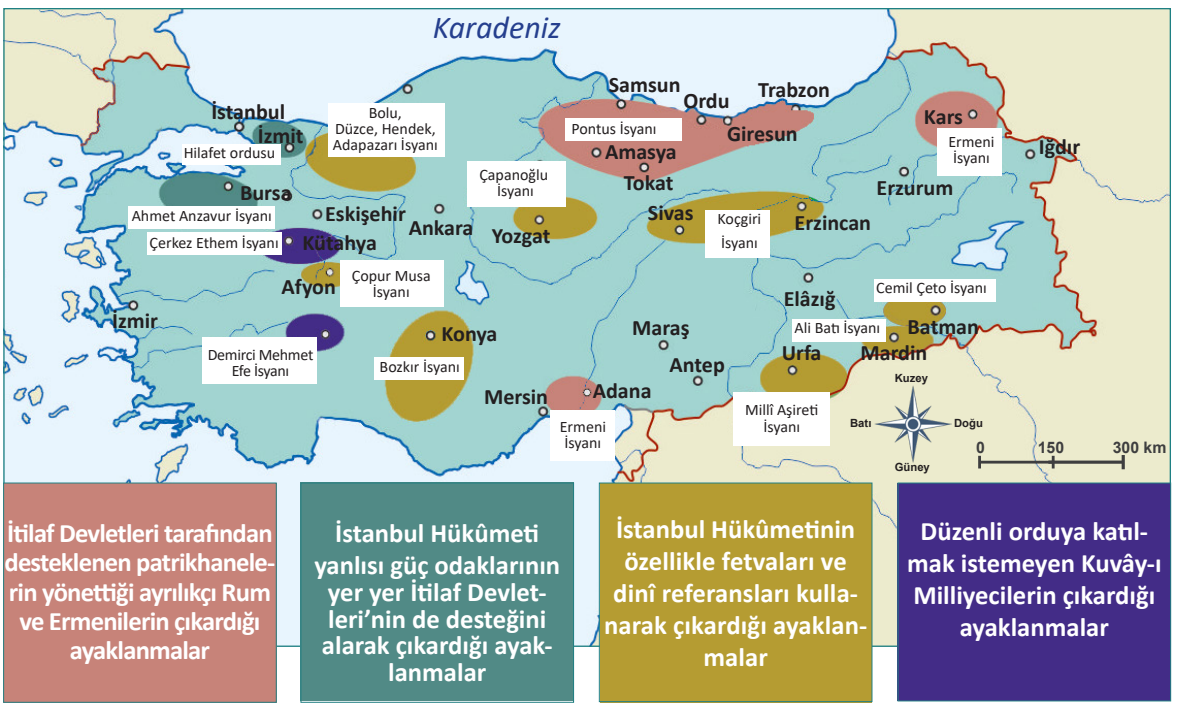

Harita 2.1: BMM'ye karşı ayaklanmalar

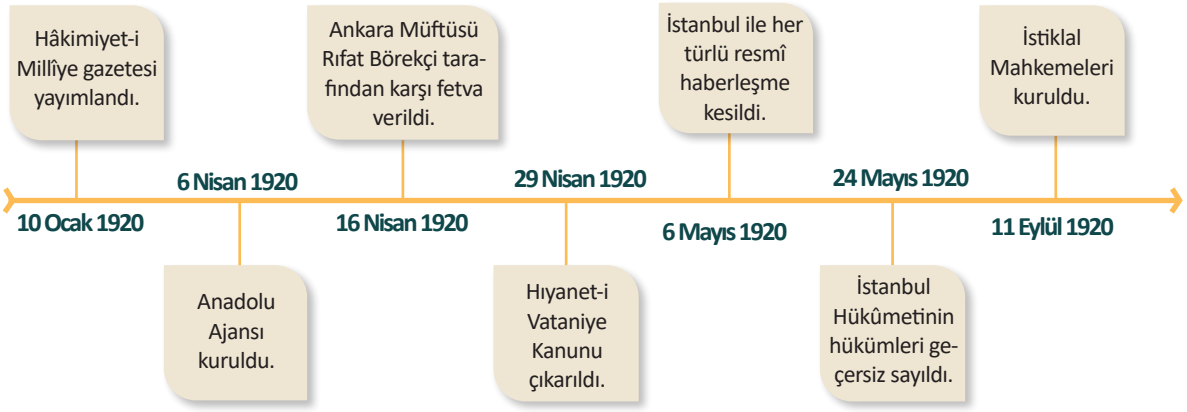

Tarih Şeridi 2.1: BMM'nin ayaklanmalara karşı aldığı tedbirler

BİLGİ KUTUSU

ANADOLU AJANSI

Millî Mücadele'ye katılan gazeteciler Halide Edip (Adıvar) ve Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından Mustafa Kemal'in desteği ile kurulan ajanstır. Anadolu halkını aydınlatmak, Türk'ün haklı davasını dünyaya duyurmak ve Ankara ile Anadolu'nun bağını güçlendirmek gayesiyle faaliyetlerde bulunmuştur.

Genel ağdan alınmıştır.

KANIT SORGULAMA 4

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

... Bazı kötü kimseler anlaşarak ve birleşerek ve kendilerine elebaşılar seçerek Padişahın sadık uyruklarını hile ve yalanlarla aldatmakta, yoldan çıkartmaktadırlar. Padişahın yüksek buyrukları olmaksızın asker toplamaktadırlar. (...) Bu işleri yapan yukarıda söylenmiş elebaşılar ve yardımcıları ile bunların peşlerine takılanların... Allah'ın "öldürünüz" emri gereğince öldürülmeleri şeriata uygun ve farz mıdır? Beyan buyrula. Cevap: Allah bilir ki olur. (...)

(...) Halife askerlerinden asileri öldürenler gazi, asilerin öldürdükleri şehit sayılırlar mı? Beyan buyrula. Cevap: Allah bilir ki, sayılırlar. (...) Padişahın asilerle savaşmak için verdiği emre itaat etmeyen Müslüman, günahkâr ve suçlu sayılıp şeriat yargılarına göre cezalandırılmayı hak ederler mi? Beyan buyrula. Cevap: Allah bilir ki, ederler.

Şeyhülislam Dürrizade El-Seyyid Abdullah

Gültekin K. Birlik, *İstanbul Hükûmetlerinin Bursa'da Millî Mücadele'yi Önleme Girişimleri, s. 1059-1108.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Dünya düzeninin sebebi olan İslâm Halifesinin hilâfet makamı ve saltanat yeri olan İstanbul, mü'minlerin Emiri'nin varlık sebebine aykırı olarak Müslümanların düşmanı olan devletler tarafından fiilen işgâl edilerek, İslâm askerleri silahlarından uzaklaştırılmış, bazıları haksız olarak şehit edilmiş, Halifelik merkezini koruyan bütün istihkamlar, kaleler, savaş aletleri zapt edilmiş, (...) Müslüman halkın bütün kutsal inançlarına hakarete kalkışmışlardır. Anlatılan şekilde hakarete ve esarete uğrayan halifeyi kurtarmak için ellerinden geleni yapmaları bütün Müslümanlara farz olur mu? Cevap: Hakikati Allah en iyi bilir ki, Halife'yi esaretten kurtarmak farz olur.

Bu suretle Halifeliğin meşru hakkını elinden alanlardan kurtarmak ve fiilen saldırıya uğrayan vatan topraklarını düşmanlardan temizlemek için uğraşan ve çalışan İslâm halkı şeriatça Allah yolundan ayrılmış olurlar mı? Cevap: Hakikati Allah en iyi bilir ki, olmazlar.

Halifeliğin gasbedilen haklarını geri almak için düşmanlara karşı açılan mücadelede ölenler şehit, kalanlar gazi olurlar mı? Cevap: Hakikati Allah en iyi bilir ki, olurlar. (...)

Bu suretle din uğrunda savaşan ve görevini yapan halka karşı düşman tarafını iltizam ederek İslâm arasında silah kullananlar ve adam öldürenler dinî bakımından en büyük günahı işlemiş ve fesatçılık işlemiş olurlar mı? Cevap: Hakikati Allah en iyi bilir ki, olurlar.

Bu suretle aslında istemediği hâlde düşman devletlerinin zoru ve kandırması ile olaylara ve gerçeğe uymayarak çıkarılan fetvalar Müslümanlar için şeriatça dinlenir mi ve ona uyulur mu? Cevap: Hakikati Allah en iyi bilir ki, uyulmaz.

Ankara Müftüsü Mehmet Rıfat (Börekçi)

Osman Oral, *Millî Mücadele'de Çıkarılan Ankara Fetvası'nın Psikososyal Dinî Temelleri, s. 279-305.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

İki fetvanın Millî Mücadele'ye yaklaşımlarındaki benzerlik ve farklılıkları açıklayınız.

2.2.3. İstiklal Mahkemeleri

1920'de çıkarılan "Firariler Hakkında Kanun" ve "Hıyanet-i Vataniye (Vatana İhanet) Kanunu"nun uygulanması sürecindeki yargılamalar, mevcut mahkemelerle uzun sürüyor ve beklenen sonucu vermiyordu. Bunun üzerine söz konusu kanunların uygulanışındaki aksaklıkları gidermek amacıyla İstiklal Mahkemeleri kuruldu (Görsel 2.9). Başlangıçta askerden kaçmaları önlemek, düzenli orduyu kurmak ve onun devamlılığını sağlamak amaçlandı. Zamanla ortaya çıkan isyan, bozgunculuk, casusluk gibi olumsuzluklar da mahkemenin yetki alanına dâhil edildi.

Görsel 2.9: İstiklal Mahkemeleri

Meclis tarafından seçilmiş üç üyeden oluşan mahkemeler, öncelikle olayların yoğunlaştığı şehirlerde kuruldu. Mahkemeler seyyar olarak hareket ediyor ve suçluları olay yerinde yargılıyordu. Mahkemelerin kararları kesindi ve kararlar kolluk kuvvetleri tarafından uygulanıyordu. Tüm devlet görevlileri yanı sıra halk da mahkeme ve üyelerinin emirlerini yerine getirmekle yükümlüydü. Mahkemeler sadece BMM'ye karşı sorumluydu.

İstiklal Mahkemeleri, kuruluş amaçları ve uygulamaları bakımından iki dönem hâlinde incelenebilir. Şubat 1921'e kadar süren birinci dönemde mahkemeler iç güvenliğin sağlanmasına, BMM'nin otoritesinin artmasına ve düzenli ordunun kurulup güçlenmesine yardımcı oldu.

1925-1927 arasında yeniden açılan seyyar mahkemeler, meclisin seçtiği beş üyeden oluştu ve ilgili olay mahallinde yargılama yaptı. Mahkemelerin amacı yeni kurulan devleti, rejimi ve inkılapları korumaktı. Bu bağlamda mahkemeler; Şeyh Said İsyanı, Atatürk'e suikast girişimi, Şapka Kanunu gibi pek çok davayı karara bağladı. 1927'de Ankara İstiklal Mahkemesinin kapatılmasıyla işlevini büyük oranda yitiren mahkemeler daha sonra yürürlükten kaldırıldı.

KANIT SORGULAMA 5

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Her ümidin dayanağı idiler.
(…) Onlarca, istiklal mahkemesi demek yalnız sehpa ve yalnız asmak, demekti. Çok tarih okumakla övünen bu efendiler gözlerinin önüne başka milletlerin inkılaplarındaki ihtilal mahkemelerini getiriyorlardı. O ihtilal mahkemeleri ki, baştan aşağı kan ve tehdit idi. En günahsızların bile rüyalarına giren bir kâbus, en masumların bile kellelerini uçuran bir giyotin idi.
Aksine İstiklal Mahkemeleri, çabuk ve şiddetli, adil ve yurtseverce kararlarıyla halkı kendine bağlamıştı. (…) Suçluları ürküten, suçsuzları esirgeyen (…). Ulusal mücadelenin binlerce güçlük arz eden birçok aşamalarında BMM'nin ülkenin bazı yerlerine gönderdiği mahkemeler, kararlarındaki çabukluk ve doğruluk, uygulamalarındaki ciddiyetle devletin kurulmasına büyük hizmette bulunmuşlardır.

Hulusi Turgut, *Kılıç Ali'nin Anıları, s. 374.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

(...) İkinci Grup lideri Erzurum Mebusu Hüseyin Avni Bey'in 14 Ocak 1922 günü yaptığı konuşma:
Olağanüstü tedbirler almak için İstiklal Mahkemeleri kuruldu. Fakat bir zaman oldu ki, hükûmet bütün icraatı İstiklal Mahkemeleri'ne verir bir şekilde bize bir kanun kabul ettirdi. Artık İstiklal Mahkemeleri'nin el uzatmadığı, el koymadığı bir şey kalmadı ve bütün hükümetin icraatını ele aldı… Efendiler… İhtilalin de hukuku vardır. Olağanüstülüğün de hukuku vardır. Fakat böyle kendi oyuyla hüküm verecek, maddi ve manevi suç, zarar takdiriyle hüküm verecek bir kuruluş dünyada mevcut değildir… Asker kaçakları için gerekli ise yalnız onunla sınırlayalım. Böyle maddi ve manevi zarar takdirine yetkili, genel cümlelerle, sınırsız yorum ve tersdüz etmeye müsait cümlelerle verilen yetkiyle ve kendi oyuyla her şeyi hüküm altına almak, her şeye hüküm vermek yetkisini artık ortadan kaldırmak üzerimize farzdır.

Taha Akyol, *Atatürk'ün İhtilal Hukuku, s. 117.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

1. Millî Mücadele Dönemi'nde İstiklal Mahkemelerine yönelik yaklaşımlar nelerdir?
2. İstiklal Mahkemelerine yönelik farklı yaklaşımların sebepleri neler olabilir?

2.3. SEVR ANTLAŞMASI (10 Ağustos 1920)

GÖRSEL OKUMA 3

Sevr Antlaşması'nın imzalanmasıyla ilgili görselden yararlanarak soruyu cevaplayınız.

İstanbul Hükûmeti Sevr Antlaşması'nı imzalamaya karar verdiği sırada Avam Kamarasında İngiltere Başbakanı Lloyd George "Turkey is no more!" (Türkiye artık yok!) diye müjde veriyordu.

Avrupa'nın başat güçlerinden İngiltere'nin Sevr Antlaşması'na bakışı hakkında neler söylenebilir? Yazınız.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra toplanan Paris Barış Konferansı'nda Osmanlı Devleti'nin paylaşılmasıyla ilgili konularda uzlaşıya varılamadığından Osmanlı Devleti ile ilgili herhangi bir karar alınmadı. Bu sırada Anadolu'da yaşanan işgaller karşısında Millî Mücadele başladı. İtilaf Devletleri bu mücadeleyi sonlandırmak için İstanbul Hükûmeti ile Sevr Antlaşması'nı imzalama sürecini hızlandırdı. 18-26 Nisan 1920'de düzenlenen San Remo Konferansı'nda imzalanacak barış antlaşmasının koşulları hazırlandı. Osmanlı Devleti, Ahmet Tevfik Paşa başkanlığında bir heyeti Paris'e gönderdi (Görsel 2.10).

Görsel 2.10: Sevr Antlaşması'nı imzalayan heyet (Soldan Sağa: Rıza Tevfik, Damat Ferit Paşa, Hâdi Paşa ve Reşat Hâlis)

Antlaşma koşullarının ağırlığı karşısında Osmanlı Devleti'nin çekimser davranması üzerine Yunan kuvvetleri 22 Haziran 1920'de taarruza geçti. Batı Anadolu'nun büyük bir kısmı ile Osmanlı Devleti'ne başkentlik yapmış olan Bursa ve Edirne'yi işgal etti. Bu durum İstanbul'a yönelik tehditleri artırdı. Mebusan Meclisinin kapalı olması nedeniyle eski komutan ve nazırlardan oluşan Saltanat Şûrası toplandı. Şûra üyelerinden Topçu Feriki (Korgeneral) Rıza Paşa, maddelerin çok ağır olduğunu ileri sürerek antlaşmanın imzalanmasına karşı çıktı. Buna rağmen Paris'e giden Osmanlı Heyeti ve İtilaf Devletleri arasında 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması imzalandı.

Sevr Antlaşması'nın Bazı Maddeleri

- İstanbul ve çevresi Osmanlı Devleti'ne bırakılacak ancak antlaşma hükümlerine uyulmazsa İstanbul Osmanlı Devleti'nden alınacak.
- Arap toprakları, İngiltere ve Fransa'nın mandası altına alınacak.
- Doğu Trakya ve Batı Anadolu Yunanistan'a verilecek.
- Anadolu'nun doğusunda Ermenistan ve Kürdistan kurulacak.
- Antalya, Muğla, Aydın ve Afyon İtalyan nüfuz bölgesi olacak.
- Rodos ve On İki Ada İtalyanlara, diğer Ege Adaları Yunanlara bırakılacak.
- Mardin, Urfa, Antep Fransa'ya kalacak; Adana'dan Kayseri ve Sivas'ın kuzeyine kadar olan bölge Fransız nüfuzuna dâhil edilecek.
- Boğazlar, Osmanlı Devleti'nin üye olmadığı "Boğazlar Komisyonu" adlı uluslararası bir örgütün yönetimi altında ve bütün devletlerin gemilerine açık olacak.
- Osmanlı silahlı kuvvetlerindeki asker sayısı en çok 50.700'e çıkarılabilecek ve deniz gücü sınırlandırılacak.
- Kapitülasyonlardan tüm İtilaf Devletleri yararlanacak ve Osmanlı Devleti savaş tazminatı ödeyecek.
- Mondros Ateşkes Antlaşması'nın 7. maddesi yürürlükte kalacak.

Sevr Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti sınırları aşağıdaki haritada (Harita 2.2) verilmiştir.

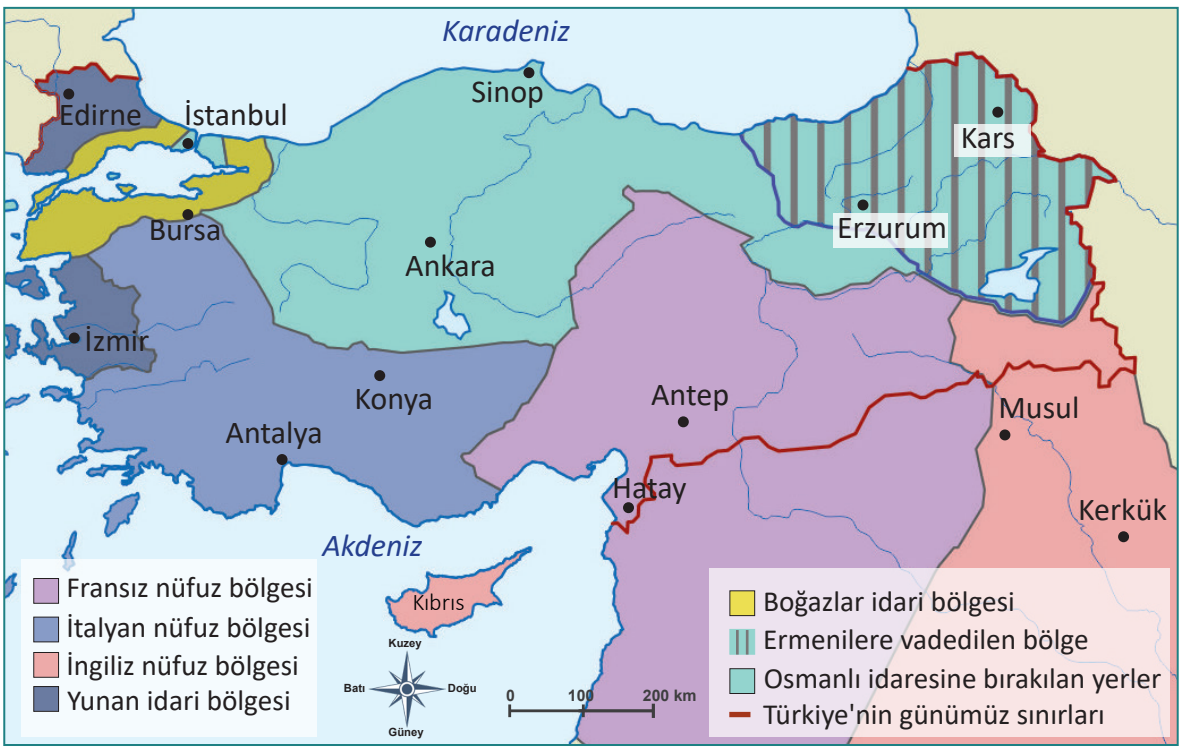

Harita 2.2: Sevr Antlaşması'na göre sınırlar

TARİHSEL DÜŞÜNME

Sevr Antlaşması'nı "barışa son veren barış" ifadesi ile ilişkilendiriniz.

Sevr Antlaşması'na Yönelik Tepkiler

Türk milletine hayat hakkı tanımayan ve oldukça ağır hükümler içeren Sevr Antlaşması, Türk halkının Millî Mücadele arzusunu ve kurtuluşa olan inancını daha da artırdı. Anadolu ve İstanbul'daki birçok gazete, antlaşmayı eleştiren yayınlar yaptı. BMM, 7 Haziran 1920'de çıkardığı kanunla İstanbul Hükûmetinin yapacağı antlaşmaların Türk mil-

letini bağlamayacağını ilan etmişti. 19 Ağustos 1920'de Mecliste alınan kararla Sevr Antlaşması'na imza atanların vatan haini olduğu ilan edildi. Mustafa Kemal, Sevr'i Türkler için yüzyıllardan beri hazırlanan büyük bir suikast olarak görmekteydi. Antlaşmayı imzalayan Damat Ferit Paşa Hükûmeti, 17 Ekim 1920'de istifa etmek zorunda kaldı. Yerine Anadolu'yla daha ılımlı ilişkiler kurabilecek Tevfik Paşa Hükûmeti geçti.

Fransa'da yayın yapan Le Temps (Lö Temps) gazetesi, "Bir Türk sulh antlaşması hazırlandı. Fakat bunu imzalayacak olan kimlerdir? Ordusu, hükûmet otoritesi bulunmayan, sadrazam ünvanı taşıyan Damat Ferit'e kalemi vermekle ne elde edilecektir? Varlığı olmayan bir hükûmetle hiç uygulanmayacak bir antlaşma mı yapılacaktır?" yorumunda bulundu. Sevr Antlaşması Mebusan Meclisi tarafından onaylanmadığı için hukuken geçersiz sayılmış, Millî Mücadele'nin başarıya ulaşması ile de uygulanabilirliğini fiilen kaybetmiştir.

KANIT SORGULAMA 6

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Mustafa Kemal, 17.01.1921'de United Telgraph [Yunaytıd Telgıraf] muhabirine verdiği demeçte, "Siyasi, adli, iktisadi ve mali bağımsızlığımızı imhaya ve sonuç olarak yaşama hakkımızı inkâr ve ortadan kaldırmaya yönelik olan Sevr Antlaşması bizce mevcut değildir." demiştir. (...) "Oysa Türk'ün onuru, kendine güveni ve yetenekleri çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, tutsak yaşamaktansa yok olsun, daha iyidir."

Gülnihal Bozkurt, *Sevr'i Bilmek Lozan'ı Anlamak, s. 491.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

27 Ağustos 1920 tarihli Hâkimiyet-i Millîye'de Sulh Muahedesi "Türkiye ve İslam Âleminde Galeyan" başlığıyla çıkan makalede milletin anlaşmayı kabul etmediği, Damat Ferit Hükûmetinin bu son hareketiyle memlekette derin bir karışıklığa sebep olduğu vurgulanmıştır. Gazete, bu durum karşısında Anadolu'nun kendisini İslam'ın gövdesine dayandırarak bu ölüm kararını reddettiğini ifade etmiştir. Yine aynı yazıda Damat Ferit'in yapmış olduğu Sevr Antlaşması'nın kabulü harekâtına karşı Tokat, Amasya, Çankırı, Kırşehir, Beypazarı, Koçhisar, Antalya ve ayrıca memleketin birçok yerinden gelen telgraflarda Türk halkı vatana karşı indirilmek istenen ölüm darbesini reddedeceğini ve Sivas ve Erzurum Kongrelerinde tespit edilen millî sınırlar dışında hiçbir anlaşmayı kabul etmeyeceğini, vatanın selametini Millet Meclisinden beklediğini bildirmiştir.

Mustafa Şahan, *Sevr Antlaşması'nın Hâkimiyet-i Millîye ve İkdam Gazetelerine Yansımaları, s. 80-81.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

Mustafa Kemal Paşa ve hükûmeti, Türkiye'nin haritadan silinmesi anlamına gelen bu antlaşmaya başkaldırdı. Meclis daha 18 Temmuz 1920'de yaptığı gizli toplantıda "Misâk-ı Millî sınırları içindeki milleti ve vatanı kurtarmak" için and içerek, tutumunu belli etti. 19 Ağustos 1920'de "Türkiye'de tatbik olunacak barış antlaşmasını Türkiye'de yaşayan ve Türkiye'nin bütün arazi ve hukukuna sahip bulunan Türk Milletinden başka kimsenin imza edemeyeceğini ve Türk İstikbal-i Millîsi tanınıncaya kadar mücadeleye devam olunacağını" karara bağladı.

Asuman Demircioğlu, *Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetleri'nin Barışçı Politikası ve İstikbâl Gazetesi (1919-1922), s. 281.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Sevr Antlaşması'na gösterilen tepkilerin Millî Mücadele'ye etkileri nelerdir? Yorumlayınız.

2.4. DOĞU VE GÜNEY CEPHELERİ İLE BU CEPHELERDE ÖNE ÇIKAN ŞAHSİYETLER

BAŞLANGIÇ SORUSU

Türk milletinin istiklal anlayışı hakkında neler söyleyebilirsiniz?

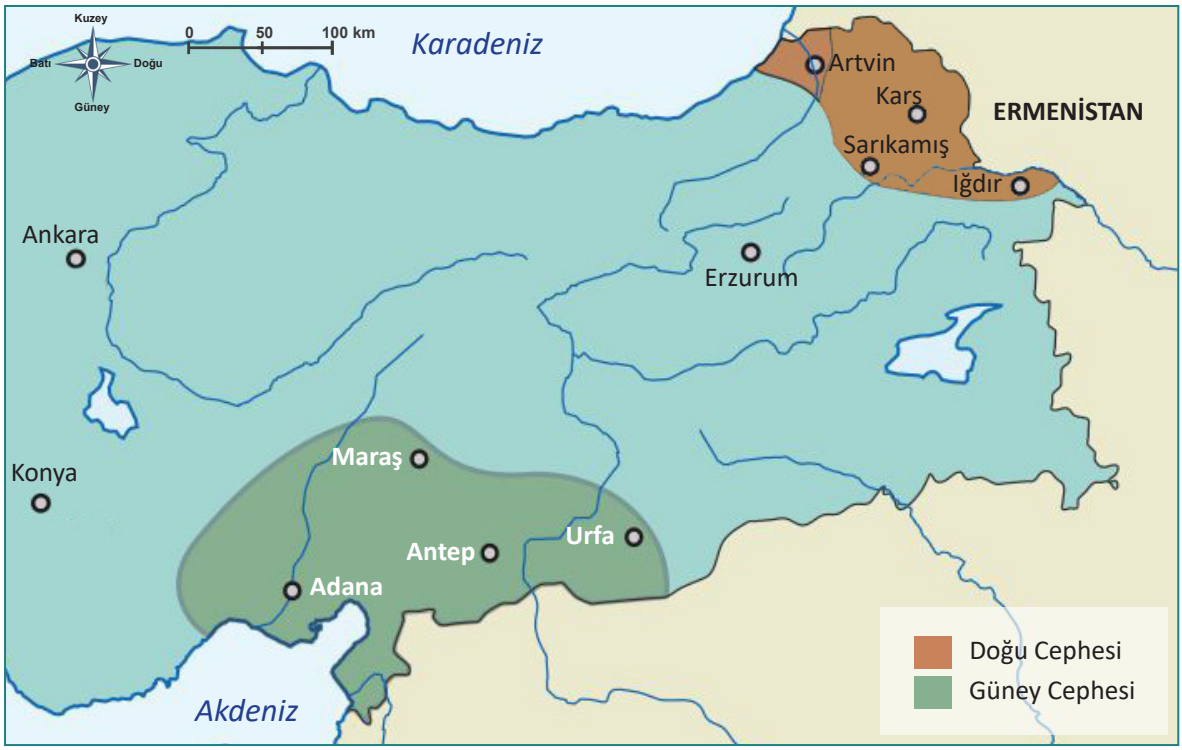

Harita 2.3: Millî Mücadele'de Doğu ve Güney Cepheleri

2.4.1. Doğu Cephesi

Bolşevik Rusya'nın 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması ile I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi üzerine Türk ordusu Kafkasya'nın bazı bölgelerini geri aldı. Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra Türk orduları bölgeden çekilince İngilizler bölgeyi işgal ederek Ermenileri silahlandırdı. Devlet kurmak için harekete geçen Ermeniler, Erzurum ve Van'da köy ve kasabalara saldırarak Türklere karşı katliama başladı. Ermeni saldırılarının artması üzerine Doğu illerinin haklarını savunmak için Doğu Anadolu Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti kuruldu. Ermenilerin Müslüman Türk unsurlara karşı giriştikleri katliamlar, BMM ile Ermenistan arasında savaşlara sebep oldu (Harita 2.3).

Ermeni işgaline karşılık veren Kazım Karabekir Paşa komutasındaki Türk ordusu, 29 Eylül'de Sarıkamış'ı, 30 Ekim'de Kars'ı Ermenilerden kurtardı. Türk ordusunun Gümrü'ye yaklaşması üzerine Ermeniler barış istedi. BMM'nin bu ilk askerî zaferinin ardından Ermenilerle 3 Aralık 1920'de **Gümrü Antlaşması** imzalandı.

KAZIM KARABEKİR
(1882-1948)

Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı'nda görev aldı. Mart 1919'da Erzurum'daki 15. Kolordu Komutanlığına atandı ve Millî Mücadele hareketine katılan ilk komutanlardan biri oldu. Doğu Cephesi komutanı olarak görev yaptı. 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdu.

Doğu Anadolu'da karşılaştığı binlerce yetim ve öksüz çocuğu koruma altına aldı, iyi bir eğitim almaları için okullar açtırdı. Sadece kimsesiz Türk-Müslüman çocukları değil, Ermeni çocukları da sahiplenen Paşa, "yetimlerin babası" olarak anılmaktadır.

Genel ağdan alınmıştır.

Gümrü Antlaşması'na göre

1. Osmanlı hududu dâhilinde Ermeni ekseriyetini içeren hiçbir arazi parçası mevcut değildir.
2. Kars ve çevre bölgeleri Türkiye'ye geri verilecektir.
3. Ermenistan Hükûmeti, Büyük Millet Meclisi tarafından kesin olarak reddedilmiş olan Sevr Antlaşması'nı yok hükmünde addettiğini kabul ve ilan etmektedir.
4. BMM Hükûmeti Ermenistan'dan savaş tazminatı istemeyecektir.
5. Türkiye'den göç eden Ermeniler, Türklere yönelik herhangi bir olaya karışmadıkları takdirde altı ay içerisinde Türkiye'ye geri dönebilecektir.

Gümrü Antlaşması Millî Mücadele'nin ilk siyasi zaferidir. Bu antlaşma ile Doğu Anadolu'da Misak-ı Millî sınırları içinde kalacak bir Ermeni devleti kurma düşüncesi sonlandırıldı ve Sevr Barış Antlaşması'nı uygulama girişimi darbe aldı. Böylece uluslararası kamuoyunda Türk Millî Mücadelesi lehine görüşler belirmeye başladı. Bu savaşın ardından Türk birliklerinin bir kısmı silah ve mühimmatlarıyla Batı Cephesi'ne sevk edildi. Ayrıca Rusya'dan BMM'ye gelecek yardımların ulaşması kolaylaştı.

KANIT SORGULAMA 7

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

(...) bilinmektedir ki Mondros Antlaşması'ndan beri Ermeniler, gerek Ermenistan içinde gerek sınıra yakın yerlerde Türkleri toplu olarak öldürmekten bir an geri durmuyorlardı. 1920 yılının Sonbaharında Ermenilerce yapılan zulümler dayanılmaz bir kerteye geldi ve Ermenistan seferine karar verdik. 9 Haziran 1920 tarihinde Doğu Bölgesi'nde geçici seferberlik ilan ettik. 15'inci Kolordu Komutanı Kâzım Karabekir Paşa'yı Doğu Cephesi Komutanı yaptık.

Mustafa Kemal Atatürk

https://*www.atam.gov.tr/nutuk/dogu-cephemizde-ermenilerle-savas-basliyor*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2.KANIT

Kars, 14.12.1336

Antep Kahramanlarına,

Şarka vatanımızın emniyet ve istiklali için daimî bir tehlike olan Taşnak Sütyun zulüm ve tecavüzü, adalet-i ilahiyenin bir lütf-ı mahsusu olarak yapılan bir faaliyette tamamen imha edildi. Sevgili vatanımız artık bu cihetten emin ve müsterihtir. Diğer aksam-ı vatanımızdaki emperyalist düşmanlarımız hakkında da aynı tecelliyat-ı ilahiyeye mazhar olacağımız ve davamızı kazanacağımız mutmaindir. Bütün İslamiyet'in ve Türklüğün şerefli tarihi, kahraman Antep müdafilerinin ibraz ettiği kudret ve besalet ile bihakkın iftihar eder. Bütün mücahitlerimizin ve Antep'in fedakâr halkının yüksek alınlarından kemal-i takdirle öperim. İfa ettiğiniz büyük kahramanlık sayesinde muvaffakiyet muhakkak bizimdir.

Şark Cephesi Kumandanı Kâzım Karabekir, *İstiklal Harbimiz, C. 2, s. 1003.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Doğu Cephesi'nin açılma nedenlerini belirterek Millî Mücadele üzerindeki etkilerini açıklayınız.

2.4.2. Güney Cephesi

Osmanlı topraklarının işgalinde savaş sürecindeki gizli diplomasi etkili oldu. Sykes-Picot Antlaşması'na göre İngiltere 1918'de Musul ile İskenderun'u işgal etti ve askerî harekâtını Adana, Antep, Maraş yönünde genişletti. Fransızlar da Aralık 1918'de Dörtyol ve Mersin'e çıkarma yaptı. İngiltere, Fransa ile anlaşıp Irak ve Musul'a karşılık Adana, Maraş, Antep ve Urfa'yı Fransa'ya bıraktı. Bölgede Fransız-Ermeni iş birliği ile yapılan baskı ve zulümlere karşı ilk silahlı direniş, 19 Aralık 1918'de Hatay'ın Dörtyol ilçesinde başladı. Bu bölgede Kuvâ-ı Milliye, Sivas Kongresi'nden sonra daha etkin bir duruma geldi.

21 Aralık 1918'de Fransız işgaline uğrayan Adana'ya Ermeni göçü başladı ve bölgede Ermeni idaresi kurulması yönünde faaliyetler gerçekleştirildi. Fransızların ve Fransız himayesindeki Ermenilerin yağmalama ve saldırılarına karşı Türk halkı bölgede büyük bir mücadele verdi. Adana, Ankara Antlaşması sonucu Fransızların bölgeyi tamamen boşaltmalarından sonra işgalden kurtulmuştur (5 Ocak 1922).

Halk, Maraş'ta 1919 sonlarında Ermenilerin saldırganlıkları ve Fransızların kalede asılan Türk bayrağını indirmeleri üzerine işgale karşı amansız bir mücadeleye girişti. Sütçü İmam, Maraş'taki kurtuluş mücadelesinin sembol isimlerinden biri oldu. Mustafa Kemal, Maraş'taki bu mücadeleye katkıda bulunmak ve halkı teşkilatlandırmak amacıyla Kılıç Ali, Yörük Selim ve Cemil Cahit'i bölgeye gönderdi. 21 Ocak 1920'de başlayan çarpışmalarda şehir halkı bütün varlığı ile mücadele etti ve Maraş 12 Şubat 1920'de düşman işgalinden kurtuldu. TBMM, bu zaferden 53 yıl sonra, 7 Şubat 1973'te çıkardığı bir kanunla Maraş'a "Kahraman" ünvanı vermiştir.

Antep cephesinde "Şahin Bey" takma adlı Teğmen Said, Fransızlara karşı mücadele etti. Onun şehit düşmesinin ardından bölgedeki Kuvâ-ı Milliye'nin başına Kılıç Ali Bey geçti. Antep, yaklaşık bir sene süren savunmanın sonunda açlık, hastalık ve cephane sıkıntısı nedeniyle Fransızlara teslim olmak zorunda kaldı. 8 Şubat 1921'de Antep'e "Gazi" ünvanı verildi. Gaziantep, 25 Aralık 1921'de Fransız işgalinden kurtularak hürriyetine kavuştu. TBMM, Millî Mücadele'de gösterdiği hizmetlerinden dolayı Gaziantep'e 2008'de İstiklal Madalyası vermiştir.

Fransızlar Urfa'da da Ermeni azınlıkla iş birliği yaptı. 29 Aralık 1919'da Urfa Jandarma Komutanlığına tayin edilen Yüzbaşı Ali Saip (Ursavaş), Fransızları bölgeden çıkarmak için teşkilat faaliyetlerinde bulundu. Ali Saip Bey ve Nuri Bey komutasındaki kuvvetler, 9 Şubat 1920'den sonra Fransız işgal güçlerini çekilmeye mecbur etti. 12 Haziran 1984'te TBMM'nin aldığı kararla Urfa'nın adı Şanlıurfa olarak değiştirilmiş ve şehre 2016'da İstiklal Madalyası verilmiştir.

Şehir mücadeleleriyle öne çıkan Güney Cephesi, 20 Ekim 1921'de Sakarya Meydan Muharebesi'nin ardından Fransızlarla imzalanan Ankara Antlaşması ile kapandı.

TAYYAR RAHMİYE
(1890-1920)

Tayyar Rahmiye, Güney Cephesi'nde 9. Tümen'de gönüllü olarak bir müfrezenin komutanlığını yapmıştır. Osmaniye'de Fransız Karargâhı'na saldırı için görevlendirilen müfreze 1 Temmuz 1920'de harekete geçmiştir. Fakat bu arada askerlerde bir duraklama meydana gelmiş, bunun üzerine, "Ben kadın olduğum hâlde ayakta duruyorum da, siz erkek olduğunuz hâlde yerlerde sürünmekten utanmıyor musunuz?" diyerek erkekleri hareketlendiren Tayyar Rahmiye, karargâhın alındığını göremeden şehit düşmüştür.

Cemile Şahin ve Mustafa Şahin, *Osmanlı Son Dönemi ile Millî Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasi ve Askerî Faaliyetleri, s. 67.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

ŞAHİN BEY
(1877- 1920)

Yoğun ateş altındaki merkez kuvvetleri (...) çekildi. Bu sırada geri çekilmeyen Şahin Bey, Elmalı köprüsünde taşları siper ederek son ana kadar mücadelesini sürdürdü. Mermisi bitince süngüsüyle hücum eden Şahin Bey, Fransız piyadelerinin süngü darbeleriyle şehit edildi. Şahin Bey'in ölümü üzerine millî kuvvetler, Ayntâb'ın [Antep] kuzeyine çekildiler. (...) Şahin Bey'in vefatı, Ayntâb ve çevresinde derin üzüntüye sebep olsa da halkı müthiş derecede hırslandırdı.

Genel ağdan alınmıştır.

BİLGİ KUTUSU

SÜTÇÜ İMAM (1884-1922)

(...) 31 Ekim 1919 tarihi Maraş Milli Mücadelesinde şanlı bir direnişin başladığı gündür. Bu tarihte Fransızlardan güç alan Ermeniler, Maraş sokaklarına dağılarak önlerine gelen Türklere hakaret ediyor, mukaddesata dil uzatıyorlardı. Bir grup Fransız-Ermeni devriyesi akşama doğru Uzunoluk Caddesi'nden kışlaya dönüyordu. O sırada Ermeni askerlerinden birisi Uzunoluk Hamamı'ndan çıkan bir hanımefendiye saldırarak peçesini yırttı ve ardından "Artık burası Türklerin değildir, Fransız memleketinde peçe ile gezilmez." diye onu tehdit etti. Bu durumu gören vatandaşlar, hemen dışarı çıkıp olay yerine geldiler. Olaya müdahil olan Çakmakçı Sait ise işgalci kuvvetlerin açtığı ateş sonucu şehit düşmüştür. Bu olaya şahit olan Sütçü İmam, işgalcilere karşı silahını ateşlemiş ve işgalci askerlerden birini etkisiz hâle getirmiştir. Sütçü İmam'ın attığı ilk kurşun, Fransız ve Ermenilere karşı "Maraş bize mezar olmadan düşmana gülzar olmaz!" parolasıyla Maraş'ın kurtuluş mücadelesinin de başlangıcını teşkil etmiştir.

https://www.ksu.edu.tr/Default.aspx?SId=21362

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

TARİHSEL DÜŞÜNME

Millî Mücadele'de Güney Cephesi'ni farklı kılan özellikler nelerdir?

2.5. BATI CEPHESİ VE BU CEPHEDE ÖNE ÇIKAN ŞAHSİYETLER

BAŞLANGIÇ SORUSU

Batı Cephesi Millî Mücadele'nin kazanılmasını nasıl etkilemiş olabilir?

2.5.1. Kuvâ-yı Milliye'den Düzenli Orduya Geçiş

Mondros Ateşkes Antlaşması'nın ardından Anadolu'daki işgaller ve bu işgallere İstanbul Hükûmetinin tutumu karşısında yurdu savunma görevi Türk halkına düştü. Memleketin kurtuluşunu sağlamak amacıyla Kuvâ-yı Milliye adı verilen silahlı direniş kuvvetleri kuruldu. Bu kuvvetler düzensiz bir yöntemle mücadele eden, sevk ve idareleri merkezî bir komutaya bağlı olmayan milis gruplardı.

Kuvâ-yı Milliye birlikleri düzenli ordu kuruluncaya kadar Yunan ilerleyişini yavaşlattı, işgallerin iç kesimlere yayılmasını engelledi ve halka moral vererek millî bilincin gelişmesine katkıda bulundu. Ancak bu milis güçlerden bazıları ihtiyaçlarını karşılamak için halktan zorla para ve erzak topluyor, vermek istemeyenleri cezalandırıyor, halkla zaman zaman çatışıyordu. Bu durum halkın bir kısmının Kuvâ-yı Milliye'den uzaklaşmasına yol açarken İstanbul Hükûmetine de yıkıcı propaganda fırsatı veriyordu.

Mevcut kuvvetleri daha disiplinli hâle getirmek için Batı Anadolu'daki milis kuvvetler birleştirildi ve yeni birliğin başına Ali Fuat Paşa getirildi. 24 Ekim 1920'de Gediz Taarruzu'ndaki yenilgi üzerine Batı Cephesi'nde köklü bir düzenlemeye gerek duyuldu. 9 Kasım 1920'de BMM Hükûmeti tarafından alınan kararla Batı Cephesi, Batı ve Güney olarak ikiye ayrıldı. Batı kuvvetleri İsmet Paşa, Güney kuvvetleri ise Refet Paşa komutasına bırakıldı.

ŞERİFE BACI
(?-1921)

(...) İnebolu'dan Kastamonu'ya cephane taşıyan kahraman Türk kadınını temsil etmektedir. Şerife Bacı 1921 yılının çetin kış şartlarının hüküm sürdüğü aralık ayında sırtında çocuğu, önünde kağnısı ile kışla önüne kadar gelmiş, mermileri ve çocuğunu korumak uğruna donarak şehit olmuştur. (...)

Genel ağdan alınmıştır.

TARİHSEL DÜŞÜNME

Kuvâ-yı Milliye'nin Millî Mücadele üzerindeki etkileri nelerdir? Yorumlayınız.

BİLGİ KUTUSU

İSTİKLAL YOLU

Kastamonu vilayeti, İstiklal Savaşı boyunca Doğu Cephesi'nden Batı Cephesi'ne yapılan askerî sevkiyatın bir kısmı ile İstanbul'dan kaçırılan veya Rusya'dan temin edilen silah ve mühimmatın bir bölümünün geçiş güzergâhı olmuştur. Bu güzergâhın stratejik noktalarından biri olan İnebolu, sahip olduğu kara ve deniz taşımacılığı imkânlarıyla askerî nakliyat ve sevkiyatta âdeta ana kapı görevi görmüş, İstanbul'u Ankara'ya bağlayan önemli kavşak noktası olmuştur. (...) Karadeniz üzerinden İnebolu Limanı'na ulaştırılan askerî malzemeler burada kağnılara tahmil edilerek Kastamonu'ya sevk edilmiş, buradan da cephelere dağıtılmıştır.

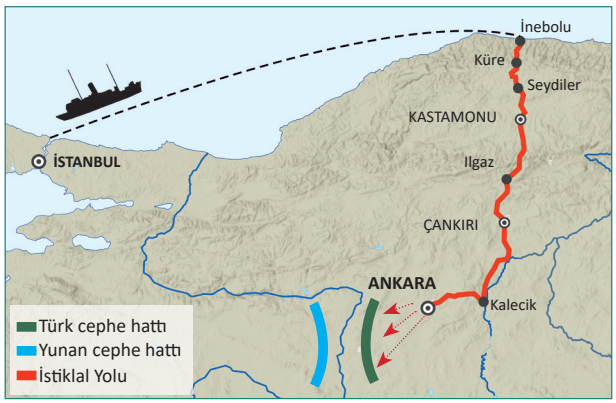

Harita 2.4: İstiklal Yolu

Hüsnü Özlü, *İstiklal Savaşı'nda Bir Yol, s. 157-158.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

KANIT SORGULAMA 8

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Efendiler, 8 Kasım 1920'de Fuat Paşa Ankara'ya geldi. Karşılamak için bizzat istasyonda bulunuyordum. Fuat Paşa'yı omuzunda bir filinta olduğu hâlde Kuvâ-ı Milliye kıyafetinde gördüm. Batı Cephesi Komutanı'na bu kıyafeti benimseten düşünce ve zihniyet akımının bütün Batı Cephesi üzerinde ne kadar etkili olduğunu anlamak için artık tereddüde yer kalmamıştı. Onun için Fuat Paşa'ya kısa bir görüşmeden sonra alabileceği yeni görevi söyledim. Memnuniyetle kabul etti. Aynı günün gecesi, İsmet ve Refet Paşaları davet ederek yeni durumu ve görevlerini kararlaştırdık. Kendilerine verdiğim kesin direktif: "Süratle düzenli ordu ve büyük süvari gücü meydana getirmekten" ibaretti.

Mustafa Kemal Atatürk

www.kho.msu.edu.tr/

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Gediz taarruzundan beklenen başarı sağlanamayınca, Kuva-yı Seyyare ve taraftarları bunun sorumluluğunu düzenli ordu birliklerine yükleyerek askerlerin iyi muharebe edemediğini öne sürüp aleyhte propaganda başlattı. Buna karşılık kıta komutanları ve subaylar da Kuva-yı Seyyare'nin düşman karşısında ciddi muharebeye girişmediğini ve savaşın kaybedilmesinin sorumlularının Kuva-yı Seyyare olduğunu iddia etti. Harekâta katılan tümen komutanlarının anılarında bu konu şöyle yer aldı: Yarbay Arif Bey Kuva-yı Seyyare'nin vazifesini yerine getirmediğin belirterek "... seyyar kuvvetler düşman karşısında sakız çiğniyor. Muharebeye girişmiyorlar... Maksatları bizi yıpratıp meydanı boş bulmaktır..." derken; Yarbay İzzettin Bey "... bu seyyar kuvvetler çok acayip. Hiçbir yere bağlı olmadan ve emir almadan hareket ediyorlar. Sonra kaçıp yanlarını açık bırakıyorlar. Bunlarla birlikte muharebe etmek çok kötü" şeklinde yorumlar yaptı.

Mustafa Kemal Atatürk

www.kho.msu.edu.tr/

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Düzenli ordunun kurulmasını zorunlu kılan sebepler nelerdir? Yorumlayınız.

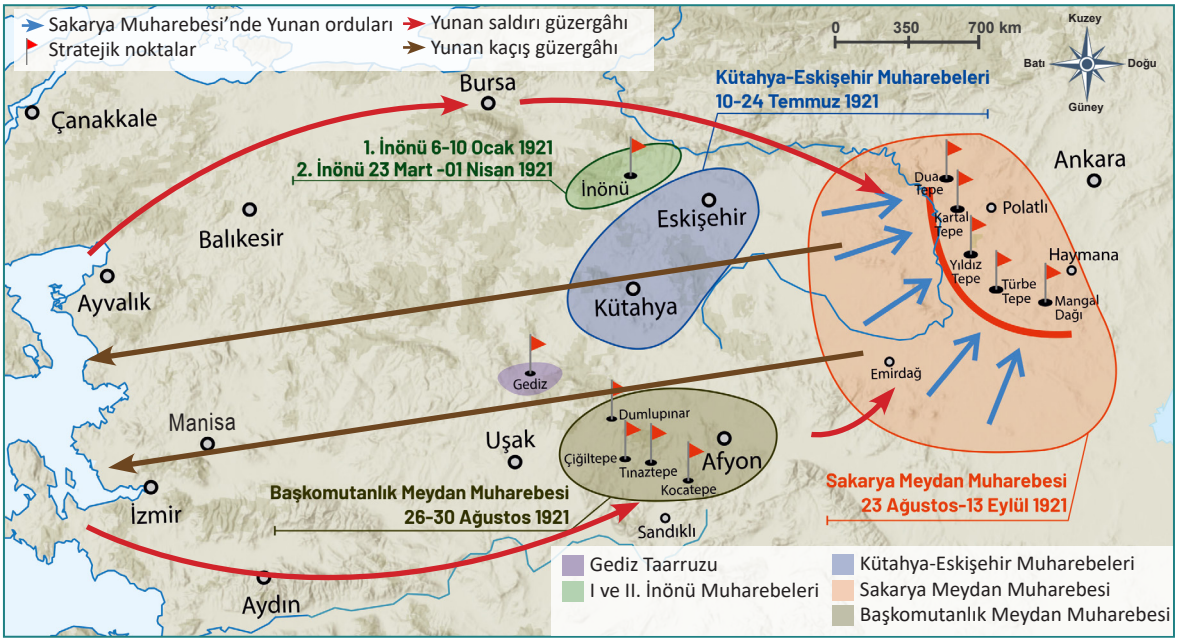

Harita 2.5: Millî Mücadele'de Batı Cephesi

2.5.2. I. İnönü Muharebesi (6-10 Ocak 1921)

Düzenli orduya karşı en büyük tepki, Millî Mücadele'nin başladığı günden itibaren düşman işgallerini durdurmak gayesiyle uğraşan Ethem Bey'den geldi. İç isyanların bastırılmasında önemli katkılarda bulunmasına rağmen Ethem Bey, düzenli orduya katılmayarak isyan çıkarıyordu. Bu durumu fırsat bilen Yunan ordusu, 6 Ocak 1921'de Millî Mücadele'yi çökertmek üzere Bozöyük üzerinden saldırıya geçerek İnönü yakınlarına geldi. Silah ve asker sayısı bakımından üstün olan Yunanlar 9 Ocak'ta taarruza başladı. Batı Cephesi'ndeki (Harita 2.5) ilk harekâtı İnönü'den yöneten İsmet Paşa komutasındaki düzenli ordu birliklerinin gerçekleştirdiği savunma, Yunan ordularını 10 Ocak'ta geri çekilmek zorunda bıraktı.

Düzenli ordunun ilk savunma savaşında aldığı bu galibiyet, halk arasında büyük bir coşkuyla karşılandı. BMM Hükûmetinin otoritesini ve düzenli orduya güveni artırdı. İsmet Bey albaylıktan generalliğe terfi etti. Teşkilât-ı Esasiye (1921 Anayasası) ve İstiklâl Marşı kabul edildi. Afganistan ile Dostluk Antlaşması, Sovyet Rusya ile Moskova Antlaşması imzalandı. BMM Hükûmeti Londra Konferansı'na davet edildi.

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu (20 Ocak 1921)

20 Ocak 1921'de kabul edilen Teşkilât-ı Esasiye Kanunu, dönemin ihtiyaçları için düzenlenmiş, kuvvetler birliği ve meclis hükûmeti sistemini kabul eden olağanüstü bir **anayasa**ydı. Türkiye adını kullanarak millî devlete vurgu yapıyordu. Hükûmetin adı "Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" olacak ve milletvekilleri yalnızca seçildikleri ilin değil bütün milletin vekili sayılacaktı.

İSMET PAŞA
(1884-1973)

1906'da Erkân-ı Harbiye Mektebi'nden gene birincilikle mezun olarak kurmay yüzbaşı rütbesiyle Edirne'deki 2. Ordu'nun 8. Alayı'nda bölük komutanlığına atandı. (...) I. Dünya Savaşı sırasında Kafkas Cephesi'nde Kolordu Komutanı olarak Atatürk'le birlikte çalışırken, dostlukları ve devletin geleceği hakkında ortak fikirleri gelişti. (...) I ve II. İnönü savaşlarında Yunan ordusunun Anadolu içlerine ilerleyişini durdurdu. (...) Mudanya Ateşkes toplantısında Büyük Millet Meclisi'ni temsil etti. (...) Lozan Barış Konferansı'na Dışişleri Bakanı ve Türk heyeti başkanı olarak gönderildi. (...) Atatürk'ün ölümünden sonra 1938 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Türkiye'nin ikinci cumhurbaşkanı olarak seçilen İnönü, cumhurbaşkanlığının yanı sıra CHP Genel Başkanlığı'na da getirildi.

Genel ağdan alınmıştır.

Anayasa

Bir devletin yönetim biçimini belirten; yasama, yürütme, yargılama güçlerinin nasıl kullanılacağını gösteren; yurttaşların kamu haklarını bildiren temel yasa.

Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun Bazı Maddeleri

1. Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir. Yönetim şekli, halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına dayanır.
2. Yasama ve yürütme yetkileri, milletin tek ve gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisinde toplanır.
3. Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur ve "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti" ünvanını taşır.
4. Din buyruklarının yerine getirilmesi, anlaşma ve barış yapılması, savaş kararı verilmesi gibi temel haklar BMM'nindir.

Londra Konferansı (21 Şubat-12 Mart 1921)

I. İnönü Zaferi'nden sonra İtilaf Devletleri arasında görüş ayrılıkları arttı. İtilaf Devletleri, Sevr Antlaşması'nı küçük değişikliklerle Türk tarafına kabul ettirmek amacıyla 21 Şubat 1921'de Londra'da Yunanistan'ın da katıldığı bir konferans düzenlendi. Konferansa hem İstanbul Hükûmetini hem de İtalya aracılığıyla TBMM temsilcilerini davet etti. İtilaf Devletleri bu politikayla iki taraf arasındaki anlaşmazlığı körükleyerek Sevr'i kabul ettirmeyi hedefliyordu. TBMM, konferanstan olumlu bir sonuç alınamayacağını bilmesine rağmen Türk milletinin haklı davasını ve Misak-ı Millî'yi tüm dünyaya duyurmak, Türk milletinin gerçek temsilcisinin TBMM olduğunu kanıtlamak amacıyla konferansa katıldı.

Konferansta söz hakkı Türk tarafına gelince toplantıya İstanbul Hükûmetini temsilen katılan Tevfik Paşa "Söz hakkı milletin asıl temsilcilerine aittir." dedi ve sözü TBMM temsilcisi Bekir Sami Bey'e bıraktı. İtilaf Devletleri Sevr'i küçük değişikliklerle kabul ettirmeye çalışırken Türk heyeti Misak-ı Millî'ye dayanarak Sevr'i asla kabul etmeyeceğini bildirdi. Bunun üzerine konferans sonuç alınamadan dağıldı. İtilaf Devletleri TBMM'yi konferansa davet etmekle hukuken tanımış oldu. Bu durum TBMM adına uluslararası bir siyasi zafer kabul edildi.

Türk-Afgan Dostluk Antlaşması (1 Mart 1921)

Afganistan Devlet Başkanı Amanullah Han, Mustafa Kemal'e gönderdiği mektuplarda Millî Mücadele'yi desteklediğini bildiriyordu. İyi ilişkiler neticesinde Moskova'da bir araya gelen TBMM ve Afganistan heyetleri arasında 1 Mart 1921'de Türk-Afgan Dostluk Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre her iki ülke birbirinin bağımsızlığını tanıyacak, taraflardan biri saldırıya uğrarsa diğeri ona yardım edecekti. Ayrıca TBMM Hükûmeti Afganistan'a subay ve öğretmen gönderecekti. Bu süreçte Afganistan, TBMM'yi tanıyan ilk İslam ülkesi oldu.

İstiklâl Marşı'nın Kabulü (12 Mart 1921) ve Mehmet Âkif Ersoy

Millî Mücadele'nin sancılı günlerinde, Anadolu'daki mücadele ruhunu yansıtacak ve Türk ordusuna şevk verecek bir millî marşa ihtiyaç duyuldu. Bu maksatla güfte yarışması düzenlendi. Yarışmaya katılan 724 eserden hiçbiri milletin marşı olmaya layık görülmedi. Bunun üzerine Maarif Vekili Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Millî Mücadele'ye yazı, şiir ve vaazlarıyla destek veren büyük şair Mehmet Âkif'ten bir marş yazması ricasında bulundu. Millî bir marşı ödül karşılığında yazmayı doğru bulmadığı için yarışmadan uzak duran Âkif, ödülün bir hayır kurumuna bağışlanması şartıyla teklifi kabul etti. Eserini Tâceddin Dergâhı'nda geceli gündüzlü bir çalışmayla ve bütün ruhuyla tamamladı. Âkif'in şiiri birinci seçilerek 12 Mart 1921'de Büyük Millet Meclisince "Türk milletinin İstiklâl Marşı" ilan edildi (Görsel 2.11). Ardından "Kahraman Ordumuza" ithafıyla gazete ve dergi sayfalarında yer alarak milletle buluştu, halkın bağımsızlık bilincine katkıda bulundu. Yıllar sonra Âkif, yazılan marşın milletin en zor günlerinden doğduğuna işaret ederek "Allah, bir daha bu millete İstiklâl Marşı yazdırmasın!" temennisinde bulundu.

İSTİKLÂL MARŞI

Görsel 2.11: İstiklâl Marşı

1930'da Osman Zeki Üngör tarafından bestelenen İstiklâl Marşı, Türkiye Cumhuriyeti'nin simgelerinden biri olmuştur.

KANIT SORGULAMA 9

Kanıttan yararlanarak soruları cevaplayınız.

KANIT

Mehmet Âkif Ersoy'un Balıkesir Vaazı'ndan

(...) Müslümanlar, aralarında ayrılığı gayrılığı mucib olacak en ufak hadiselerden, dargınlığı intac edecek en hafif hareketlerden, sözlerden katiyyen çekinmelidir. Fırkacılık, kavmiyetçilik... Bunlar artık susmalı. El birliğiyle bugün vatanı müdafaa etmeli. Asla me'yûs olmamalı. Emin olmalıyız ki canla başla çalışırsak, aradaki tefrika sebeplerini kaldıracak olursak vatan-ı İslâm'ı kurtarırız.

(...)

Cemaat içinde herkesin uhdesine düşen bir vazife-i vataniye, bir fariza-i diniye vardır ki onu ifada zerre kadar ihmal göstermek caiz değildir. Bu hususta hiçbir ferd kenara çekilerek seyirci kalamaz. Çünkü düşman kapılarımıza kadar dayanmış, onu kırıp içeri girmek, harim-i namus ve şerefimizi çiğnemek istiyor. Bu namerd taarruza karşı koymak kadın erkek, çoluk çocuk, genç ihtiyar... Her ferd için farz-ı ayn olduğu bir lahza hatırdan çıkarılmamalıdır. Bugün herkes vüs'ünü sarf ile mükelleftir. Osmanlı saltanatını i'lâ için "Karesi"nin [Balıkesir], bu kahraman İslâm muhitinin vaktiyle ne büyük fedakârlıklar gösterdiği herkesin malumudur. Rumeli'yi baştanbaşa fetheden hep bu topraktan yetişen babayiğitlerdi. O kahraman ecdadın torunları olduğunuzu ispat etmelisiniz. Anadolu'yu müdafaa hususunda diğer vilâyetlere önayak olmak şerefini siz ihraz ettiniz. Sa'yiniz meşkûrdür. İnşallah bu şan ve şeref kıyamete kadar artar gider. İnşallah vatanımızın haysiyeti, istiklâli, saadeti, refahı, ümranı dünyalar durdukça masun ve mahfuz kalır.

https://www5.tbmm.gov.tr/pdf/Istiklal_marsi_ve_MAE_belgeler.pdf

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Mehmet Âkif'in Millî Mücadele'de zafere ulaşabilmek için vurguladığı noktalar nelerdir?
2. O dönemde yaşasaydınız halkı Millî Mücadele'ye teşvik etmek amacıyla hangi unsurları öne çıkarırdınız? Açıklayınız.

Moskova Antlaşması (16 Mart 1921)

İtilaf Devletleri, Rusya'daki rejim değişikliği ile ortaya çıkan sosyalist ideolojinin kendi ülkelerini olumsuz etkileyeceği fikri ve gizli antlaşmaların ifşa edilmesi sebebiyle Rusya'ya tavır aldı. İtilaf Devletleri'nin Anadolu'yu işgali ve Boğazların denetimini ele geçirmesi Rusları güvenlik açısından tehdit etmeye başlayınca Sovyet Rusya ile TBMM yakınlaştı. Bu yakınlaşma sonucunda 16 Mart 1921'de Moskova Antlaşması imzalandı. Buna göre

- Bir tarafın tanımadığı antlaşmayı diğer taraf da tanımayacak,
- Kars ve Ardahan TBMM'ye, Batum ise Gürcistan'a bırakılacak,
- Sovyet Rusya, Misak-ı Millî'yi tanıyacak ve kapitülasyonlardan vazgeçecek,
- Boğazların geleceğine Karadeniz'e kıyısı olan ülkelerin katılacağı konferansta karar verilecek,
- Osmanlı Devleti ile Çarlık Rusyası arasında yapılmış olan antlaşmalar geçersiz sayılacaktır.

Batum'un Gürcistan'a bırakılması Misak-ı Millî'den verilen ilk tavizdir. Sovyet Rusya, TBMM'yi tanıyan ilk Avrupa devletidir.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. İtilaf Devletleri, Londra Konferansı'na İstanbul ve Ankara Hükûmetlerini bir arada çağırarak neyi amaçlamıştır? Açıklayınız.
2. I. İnönü Zaferi'nin Millî Mücadele'ye etkileri neler olmuştur? Yorumlayınız.

2.5.3. II. İnönü Muharebesi (23 Mart-1 Nisan 1921)

Yunanların amaçları Eskişehir ve Kütahya üzerinden hareket ederek demir yollarını ele geçirmek ve Ankara'ya ulaşıp TBMM'ye Sevr'i kabul ettirmekti. TBMM'nin Londra Konferansı'nda barış önerilerini kabul etmemesi üzerine İngiltere'nin yönlendirmesiyle Yunan kuvvetleri yeni bir harekât başlatarak güneyden Afyon'a, kuzeyden Eskişehir'e doğru ilerledi. Bu sırada TBMM, Koçgiri Ayaklanması ve Pontus çeteleri ile mücadele ederken İsmet Paşa komutasındaki Türk ordusu ise Yunan ordusunu İnönü'de ikinci kez mağlup ederek geri çekilmeye zorladı. Bu zafer, Mecliste büyük bir coşkuyla karşılandı. TBMM'nin otoritesini ve saygınlığını artırdı. Fransızlar TBMM ile anlaşma zemini aramaya başladı, İtalyanlar Güney Anadolu'dan çekilme kararı aldı. İngilizler ise Malta'daki Türk esirlerden bir kısmını serbest bıraktı.

BİLGİ KUTUSU

II. İnönü Muharebesi'nden Sonra Mustafa Kemal'in İsmet Paşa'ya Çektiği Telgraf

Bütün dünya tarihinde, sizin İnönü Meydan Muharebelerinde üzerinize yüklendiğiniz görev kadar ağır bir görev yüklenmiş komutanlar pek azdır. Milletimizin istiklal ve varlığı, dâhice idareniz altında görevlerini şerefle yapan komuta ve silâh arkadaşlarınızın kalbine ve vatanseverliğine büyük bir güvenle dayanıyordu.

Siz orada yalnız düşmanı değil, milletin makûs talihini de yendiniz. İstila altındaki talihsiz topraklarımızla birlikte bütün vatan, bugün en ücra köşelerine kadar zaferinizi kutluyor. Düşmanın istila hırsı, azminizin ve vatanseverliğinizin yalçın kayalarına başını çarparak paramparça oldu. (...)

Mustafa Kemal

https://www.atam.gov.tr/nutuk/ikinci-inonu-zaferi-ve-ismet-pasanin-metristepede-gordugu-durum

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2.5.4. Kütahya-Eskişehir Muharebeleri (10-24 Temmuz 1921)

II. İnönü Muharebesi'nden sonra Refet Bele'ye bağlı birliklerin Aslıhanlar ve Dumlupınar civarındaki Yunanlar üzerine yaptığı taarruz başarısızlıkla sonuçlandı. 13 Haziran'da İzmir'e gelen Yunan Kralı Konstantin başkanlığında toplanan Yunan heyeti, Ankara'ya kadar uzanacak yeni bir taarruz kararı aldı. 10 Temmuz'da saldırıya başlayan Yunan kuvvetleri kısa sürede Afyon, Kütahya, Eskişehir ve Bilecik'i ele geçirdi (Görsel 2.12). Bu durum karşısında Türk ordusu Mustafa Kemal'in talimatı üzerine zaman kazanmak için 25 Temmuz 1921'de Sakarya Irmağı'nın doğusuna çekildi. Bu geri çekiliş halk arasında ve TBMM'de paniğe neden oldu. Mustafa Kemal'e muhalefet şiddetlendi. Hükûmet merkezinin ve Meclisin Kayseri'ye taşınması gündeme geldi. Meclisteki vekillerin çoğu Yunan ilerleyişini ancak Mustafa Kemal'in durdurabileceğini düşünerek ordunun başına onun geçmesini istiyordu. Mustafa Kemal, bu göreve hazır olduğunu belirtti. 5 Ağustos 1921'de kabul edilen "Başkomutanlık Yasası" ile Meclis, yetkilerini üç ay süreyle Mustafa Kemal'e devretti.

Görsel 2.12: Yunan Kralı Konstantin ile Yunan komutanları Eskişehir'de, Temmuz 1921

Tekâlif-i Millîye

Kütahya-Eskişehir Muharebesi'nden sonra Başkomutan Mustafa Kemal tarafından ordunun ihtiyaçlarını gidermek ve orduyu güçlendirmek için yayımlanan millî yükümlülükler.

Başkomutan Mustafa Kemal Paşa, kendisine verilen yetkiye dayanarak orduyu savaşa hazırlamak ve ordunun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla 7-8 Ağustos 1921'de **Tekâlif-i Millîye** Emirleri'ni yayımladı. Buna göre

- Her ilçede birer Tekâlif-i Millîye Komisyonu kurulacak.
- Her ev; birer takım çamaşır, birer çift çorap ve çarık teslim edecek.
- Tüccarın ve halkın elinde bulunan her türlü bez, pamuk, yün, kumaş, kösele gibi giyim eşyası ile beslenme malzemelerinin yüzde kırkına bedeli sonradan ödenmek şartıyla el konacak.
- Halk, elinde bulunan taşıma araçlarıyla her ay en az 100 km ulaşım hizmeti verecek.

- Ordunun ihtiyacını karşılamak amacıyla gerekli görülen sahipsiz mallara el konacak.
- Halk, elinde bulunan bütün silah ve cephaneyi üç gün içinde komisyonlara teslim edecek.
- Benzin, saat, makine yağı, araç lastiği, telefon, kablo, pil gibi teknik malzemenin yüzde kırkına el konacak.
- Marangoz, demirci, tesviyeci, dökümcü gibi ustalar ve orduya malzeme üretebilecek imalathaneler tespit edilecek. Gerekli görüldüğünde bu zanaatkârlar ordu hizmetine alınacak.
- Halkın elinde bulunan dört tekerlekli yaylı arabalar, at ve öküz arabaları, topçeker hayvanlar ile yük hayvanlarının yüzde yirmisine el konulacak.

Millî Mücadele sürecinde ordunun ihtiyacı olan nakdin ve askerî malzemelerin önemli bir kısmı yurt içinden sağlandı. Bunun yanı sıra Moskova Antlaşması'nın imzalanmasından sonra top, tüfek ve diğer mühimmatın bir kısmı Sovyetlerden temin edildi. Fransa ve İtalya işgal ettikleri yerlerden çekilirken ellerinde bulunan silah, cephane ve diğer savaş araçlarının bir bölümünü TBMM'ye bıraktı. Hint Müslümanları, Buhara ve Azerbaycan halkı ve Kıbrıs Türklerinin yanı sıra diğer bazı İslam ülkeleri de nakdî yardımlarda bulundu.

KANIT SORGULAMA 10

Kanıtlardan yararlanarak soruları cevaplayınız.

1. KANIT

(...) Orduyu Eskişehir'in kuzey ve güneyinde topladıktan sonra, düşman ordusuyla aramıza büyük bir açıklık bırakmak gerekir ki, orduyu derleyip toparlamak, güçlendirmek mümkün olabilsin. Bunun için Sakarya'nın doğusuna kadar çekilmek yerindedir. Düşman hiç durmadan takip ederse hareket üssünden uzaklaşacak ve yeniden menzil hatları kurmaya mecbur olacak; herhalde beklemediği birçok güçlüklerle karşılaşacak, buna karşılık bizim ordumuz toplu bulunacak ve daha elverişli şartlara sahip olacaktır. Bu şekildeki çekilişimizin en büyük sakıncası, Eskişehir gibi önemli yerlerimizi ve birçok topraklarımızı düşmana bırakmaktan dolayı kamuoyunda doğabilecek manevi sarsıntıdır. Fakat kısa zamanda elde edebileceğimiz başarılı sonuçlarla bu sakıncalar kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Askerliğin gereğini kararsızlığa düşmeden uygulayalım. Başka türden sakıncalara karşı koyabiliriz.

https://kho.msu.edu.tr/hakkinda/harbiyeli_ataturk/nutuk/13/2.html

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

(...) İlk 6 emirde, ordunun ihtiyaçları için yapılacak zorunlu satın almalar için her ilde valiler başkanlığında ücretsiz komisyonlar kuruluyor, asker için her evin birer takım çamaşır, bir çift çarık ve çorap vermesi hükmü getiriliyor, fakirlerin bu yükümlülüğünü zenginlerin karşılaması emrediliyor. Orduya verilmek üzere bez, kumaş ve gıda gibi maddelerin yüzde 40'ına el konuluyor. At arabası ve kağnı gibi ulaştırma araçları olanların, ordu ihtiyaçları için 100 kilometre mesafeye kadar ücretsiz taşıma yapmaları mecburiyeti getiriliyor.

Ertesi gün 7-10 numaralı Tekâlif-i Milliye emirleri çıkarılıyor: Herkes elinde bulunan silah ve cephaneyi, sonradan geri almak üzere orduya teslim edecek, herkes elinde bulunan benzin, tutkal, kablo, lastik, telefon gibi araçların yüzde 40'ını orduya verecek, kılıç ve silah yapabilecek demirci, dökümcü, marangoz gibi ustalar ismen tespit edilecek, at, eşek gibi hayvanlarla araba ve kağnıların yüzde 20'si orduya verilecek. (...)

Taha Akyol, *Atatürk'ün İhtilal Hukuku, Doğan Kitap, s.172-173.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Millî Mücadele sürecindeki ordu-millet ilişkisini Tekâlif-i Millîye Emirleri bağlamında yorumlayınız.
2. Türk ordusunun Kütahya-Eskişehir Muharebeleri sırasındaki geri çekilişi hangi sonuçları doğurmuş olabilir?

Maarif Kongresi (16-21 Temmuz 1921)

Millî Mücadele'nin hem cephede hem cephe gerisinde çoluk çocuk, genç yaşlı bütün halkın desteğiyle sürmesi, eğitim öğretim faaliyetlerini aksattı. Okullar dışında da sorumluluk üstlenen öğretmenler, Millî Mücadele'nin her aşamasında halkı bilinçlendirmeye katkıda bulundu, miting ve kongrelerde görev aldı, Kuvâ-ı Milliye'nin güçlenmesine destek verdi.

Eğitimin bağımsızlık savaşı kadar önemli olduğuna inanan Mustafa Kemal, savaş ortamına rağmen öncelikle mevcut okulların açık tutulmasını ve iyi idare edilmesini hedeflemişti. TBMM'nin açılışının hemen ardından Maarif Vekilliği adıyla bir teşkilat kuruldu. 25 Kasım 1920'de çıkarılan kanunla öğretmen ve öğrencilerin askerlik yükümlülükleri ertelendi.

Yunanların Kütahya-Eskişehir üzerinden saldırıya geçtiği tarihlerde Ankara'da Maarif Kongresi'ni toplayarak millî bir eğitim öğretim seferberliği başlatan Mustafa Kemal, bu girişimiyle hem ordusuna duyduğu güveni hem de eğitime verdiği önemi gösterdi. Yurdun her yerinden 250'den fazla kadın ve erkek öğretmenin katıldığı kongrenin açılış konuşmasını cepheden henüz gelen Mustafa Kemal bizzat yaptı. Konuşmasında millî ve çağdaş bir eğitim sisteminin kurulması gerekliliğinden bahsetti.

BİLGİ KUTUSU

Mustafa Kemal'in Maarif Kongresi'nin Açılışında Yaptığı Konuşma

(...) Gelecek için hazırlanan vatan çocuklarına, hiçbir zorluk karşısında baş eğmeyerek sabırla çalışmalarını ve eğitimdeki çocuklarımızın ana babalarına da yavrularının eğitimlerini tamamlamak için her fedakârlığa katlanmaktan çekinmemelerini öneririm. (...) Milletimizin temiz karakteri yetenek ile doludur. Ancak bu doğal yeteneği ortaya çıkarabilecek yöntemlerle donatılmış vatandaşlar gereklidir. Bu görev de sizlere düşüyor. Millî hükûmetimizin ciddiyet ve içtenlikle istediği derecede Türkiye kadın ve erkek öğretmenlerinin hayat ve refahını henüz sağlayamamakta olduğunu biliyorum fakat milletimizi yetiştirmek gibi kutsal bir görevi üzerine alan yüce heyetimizin bugünün durumunu dikkate alacağından ve her zorluğu yenerek bu yolda gayet sabırla yürüyeceğinden şüphem yoktur. Göreviniz çok önemli ve hayatidir. Bunda başarılı olmanızı Yüce Allah'tan dilerim.

Hâkimiyet-i Millîye, 21.7.1921

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s. 232-233.
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

TARİHSEL DÜŞÜNME

Maarif Kongresi'nin toplandığı tarih ve açılış konuşması göz önünde bulundurulduğunda Mustafa Kemal'in millî eğitimden beklentileri hakkında neler söylenebilir?

2.5.5. Sakarya Meydan Muharebesi (23 Ağustos -13 Eylül 1921)

Kütahya-Eskişehir Muharebeleri ile Türk ordusunun geri çekilmesinden sonra Yunan orduları Sakarya Irmağı'nın batısına yerleşti. 23 Ağustos'ta harekete geçen Yunanlar, Haymana'da bulunan ve stratejik öneme sahip Mangal Dağı'nı ele geçirerek Türk mevzilerine saldırdı. Yüz kilometrelik bir alanda cereyan eden savaşta, savunma hattı yer yer parçalandı ve Türk kuvvetleri zor anlar yaşadı. Mustafa Kemal'in "Hattı müdafaa yoktur, sathı müdafaa vardır. O satıh bütün vatandır. Vatanın her karış toprağı vatandaşın kanı ile ıslanmadıkça terk olunamaz!" emriyle savunma hattı yeniden kuruldu. Türk ordusu 10 Eylül'de taarruza geçti. Yunan ordusu dağılmış ve perişan bir hâlde Sakarya'nın batısına çekildi.

22 gün ve gece süren Sakarya Meydan Muharebesi ile Ankara'nın işgali engellendi (Görsel 2.13). 350 subayın şehit edilmesi sebebiyle "Subaylar Savaşı" olarak adlandırılan bu savaş ile Türk ordusunun 1683'te Viyana önlerinde başlayan geri çekilişi son buldu. Yunan ordusunun taarruz gücü kırıldı ve İtilaf Devletleri'nin Yunanlara duyduğu güven azaldı. İtalya, Anadolu'dan tamamen çekildi. Ayrıca Kafkas Cumhuriyetleri ile Kars, Fransa ile Ankara Antlaşmaları imzalanarak dış politikada da önemli adımlar atıldı.

Meclis, 19 Eylül 1921'de bir kanunla Mustafa Kemal'e "Gazi" ünvanı ve "Mareşal" rütbesi verdi.

Görsel 2.13: Mustafa Kemal Sakarya Meydan Muharebesi'nde

GÖRDESLİ MAKBULE (1902-1922)

Makbule Hanım, her baskında yanına elinden hiç ayırmadığı Japon filintasını alır, düşmandan ele geçirdiği doru atına biner, müfrezenin artçısı olarak birliğin gerisindeki yeri alırdı. Ata, efelerin çoğundan daha iyi biner, tehlike anında silahı herkesten önce o ateşlerdi. Akıncı kollarıyla beraber Demirci, Gördes, Simav ve Sındırgı Dağlarında dolaşan Makbule Hanım, en ümitsiz zamanlarda bile efeleri cesaretlendirir ve her çarpışmada kahramanca savaşırdı. Kocasıyla beraber iki defa pusuya düşürüldü fakat bunlardan ustaca sıyrılmasını bildi. Güvemdere Muharebesi'nin kazanılmasında kahramanlığıyla büyük rol oynadı. Bozulup çekilen müfrezeleri yüreklendirip onların düşmana yeniden taarruz etmelerini sağladı.

Genel ağdan alınmıştır.

KANIT SORGULAMA 11

Kanıttan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

KANIT

Efendiler, bütün cihanın bilmesi lâzımdır ki: Türk halkı, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükûmeti, uşak muamelesine tahammül edemez. Her medeni millet ve hükûmet gibi varlığının, bağımsızlığının ve istiklâlinin tanınması talebinde katiyen musirdir. Ve bütün dâvası da bundan ibarettir. (...) Sulhperveriz. Ve bir an evvel sûlhün teessüsünü görmek ve ona yardım ve hizmet etmek isteriz. (...) Açık ve hakiki cephemizi tamamen arz edebilmek için işte bu kürsüden teşrii, icraî salâhiyeti vakıaya malik olan Heyeti Celilenizin Reisi sıfatı ile beyan ederim ki: Biz cenk değil sulh istiyoruz. Sulh yapmaya hazırız ve bence buna mani hiçbir sebep yoktur. Eğer Yunan ordusunun bizi, meşru olan, haklı olan dâvamızdan sarfı nazar ettireceği düşünülüyorsa, bu gayri mümkündür.

Mustafa Kemal Atatürk

TBMM Zabıt Ceridesi, C. 12, s. 262.

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Türk milleti ve ordusunun savaşa bakışı hakkında neler söylenebilir?

BİLGİ KUTUSU

- Er rütbesindeki **Halide Edip** Sakarya Meydan Muharebesi'nde Halide Onbaşı olmuştur.
- Binbaşılığa kadar yükselen **Selanikli Ayşe (Altıntaş)** rütbeli olarak savaşa katılan ilk Türk kadınıdır.
- **Çete Emir Ayşe** "efe" ünvanı alan ilk Türk kadınıdır.
- İstiklal Madalyası sahibi **Halime Çavuş (Kocabıyık)** çavuş rütbesi almış ve üniformasını ölene değin giymiştir.
- **Erzurumlu Nezahat (Baysel)** on iki yaşındayken onbaşı rütbesi almıştır.

Genel ağdan alınmıştır.

Kars Antlaşması (13 Ekim 1921)

Sakarya Zaferi'nin ardından SSCB'ye bağlı Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan ile TBMM arasında 13 Ekim 1921'de bir dostluk antlaşması imzalandı. Buna göre

- Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Türkiye'nin tanımadığı bir antlaşmayı tanımayacaktır.
- Nahçıvan'a Azerbaycan koruyuculuğunda özerklik verilecektir.

Bu antlaşmayla taraflar birbirinin varlığını hukuki olarak tanımış ve Türkiye'nin doğu sınırı son şeklini almıştır.

Ankara Antlaşması (20 Ekim 1921)

TBMM ile Fransa arasındaki savaşa son veren bu antlaşmaya göre savaş esirleri karşılıklı olarak serbest bırakılacak, İskenderun ve Antakya bölgesi Fransız mandasındaki Suriye sınırları içinde kalacak fakat burada özel bir yönetim kurulacak ve resmî dil Türkçe olacaktı. Süleyman Şah'ın mezarının bulunduğu Caber Kalesi Türk bayrağı altında ve Türk mülkü olarak kalacaktı. Bu antlaşma sonrasında TBMM'yi tanıyan ilk İtilaf Devleti Fransa, işgal ettiği topraklardan çekilmeye başladı. Böylece İtilaf Devletleri grubu dağıldı.

BİLGİ KUTUSU

Kara Fatma [Fatma Seher Erden (1888-1955)]

Millî Mücadele Dönemi'nde vatanını korumak için mücadeleye atılan kadınların ortak adı Kara Fatma'dır. (...) Millî Mücadele ve Kara Fatma denilince ilk akla gelen Fatma Seher Hanım'dır (...) Fatma Seher Hanım, kendi deyimiyle "Anadolu'daki Kara Fatmaların en güçlüsü"dür. Kara Fatma lakabını ona Mustafa Kemal vermiştir. Millî Mücadele'de milis kumandan olarak gönüllü görev yapmış ve Büyük Taarruz sonrasında "üsteğmen" rütbesiyle ordudan emekliye ayrılmıştır. Bolu'dan, İzmit'e, Afyon'dan Bursa'ya kadar pek çok bölgenin kurtuluşuna katkı sağlamıştır. (...)

Kara Fatma savaş boyunca ve sonrasında esasen Meşrutiyet Dönemi ile ortaya konulmaya çalışılan örnek Türk kadını modelinin de önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Ülkesi için düşmana korku salan ve her türlü fedakârlığa hazır bir kadın olduğu kadar, eşi ve çocukları için de şefkatli ve sevgi dolu iyi bir anne ve eş modelidir. (...)

Esma Torun Çelik, *Türk Kadın Kahramanlarından Kara Fatma, s. 131.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2.5.6. Büyük Taarruz ve Başkomutanlık Meydan Muharebesi (26-30 Ağustos 1922)

Sakarya Zaferi'nden sonra Yunan ordusunun geri çekilmesi üzerine İtilaf Devletleri'nin Sevr'i esas alan barış önerileri TBMM tarafından kabul görmedi. Yunan ordusu savunma hattı oluştururken Türk ordusu da kesin sonuçlu bir taarruz için hazırlık yapmaya başladı. Doğu ve Güney Cephelerinin teçhizatı ve askerleri; Rusya, İtalya ve Fransa'dan satın alınan askerî malzemeler; İtilaf Devletleri'nin depolarından kaçırılan silahlar Batı Cephesi'ne nakledildi. Mecliste tartışma konusu olan ve daha önce üç kez uzatılan Başkomutanlık Yasası 20 Temmuz 1922'de süresiz olarak uzatıldı.

Uzunca bir hazırlık döneminden sonra 26 Ağustos sabahı Türk topçularının açtığı ateşle taarruz başladı. Mustafa Kemal Paşa, taarruzu yönetmek üzere Kocatepe'de bulunuyordu. 30 Ağustos'ta Yunan ordusunun etrafı ani bir baskınla sarıldı, ardından ağır kayıplar veren Yunan ordusu geri çekilmeye başladı. Böylece düşman ordusunun ana kuvvetleri yok edildi. Başkomutan Mustafa Kemal tarafından bizzat yönetilen bu savaş, tarihe "Başkomutanlık Meydan Muharebesi" olarak geçti. 1 Eylül'de Mustafa Kemal'den "Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir. İleri!" emrini alan Türk ordusu, geri çekilen Yunan ordusunu takip ederek İzmir'e doğru ilerlemeye başladı. Yunan kuvvetleri çekilirken Batı Anadolu'daki köy ve kasabaları tahrip etti. İzmir'e 9 Eylül 1922'de giren Türk ordusu, Türk halkı tarafından büyük bir coşkuyla karşılandı. 18 Eylül 1922'de Batı Anadolu düşman işgalinden kurtarıldı.

BİLGİ KUTUSU

Millî Mücadele'nin son gazisi Piyade Mülazım Mustafa Şekip Efendi, bir ulusun yeniden doğuşuna bizzat el verenlerin yaşayan son temsilcisiydi. Büyük Taarruz sırasında Afyon'un güneyinde I. Kolorduya bağlı 38. Alayda çarpıştı (26 Ağustos 1922). 11 Kasım 2008'de 105 yaşında vefat etti.

Genel ağdan alınmıştır.

FEVZİ ÇAKMAK
(1876-1950)

I. Dünya Savaşı'nda Çanakkale Muharebelerine katıldı. (...) Filistin ve Şeria'da İngilizler'e karşı giriştiği savaşlardaki başarılarından dolayı ferik rütbesine yükseltildi (1918). (...) Fevzi Paşa Kozan milletvekili olarak katıldığı Büyük Millet Meclisi tarafından kurulan İcra Vekilleri Heyetine Müdâfaa-i Milliyye Vekili seçildi. (...) Sakarya Savaşı'nın kazanılmasında büyük rol oynadı. (...) Yunan ordusunu kesin yenilgiye uğratan Başkumandanlık Meydan Muharebesi'nin savaş planları da Fevzi Paşa tarafından hazırlandı. 30 Ağustos Zaferi'nin kazanılmasında büyük rolü olan Fevzi Paşa'ya Mustafa Kemal'in teklifi ile Büyük Millet Meclisi tarafından mareşallik rütbesi verildi (31 Ağustos 1922). (...)

Ayfer Özçelik, *Fevzi Çakmak, s. 190-192.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

BEN KİMİM?

Tabloda Batı Cephesi ile ilgili boş bırakılan yerleri örnekteki gibi doldurunuz.

Cephe	Taraflar ve Tarih	Taarruz/ Savunma	Öne Çıkan Özelliği
I. İnönü Muharebesi	Türk-Yunan (6-10 Ocak 1921)	Savunma	Batı Cephesi'ndeki ilk savaştır.
II. İnönü Muharebesi			
Kütahya-Eskişehir Muharebeleri			
Sakarya Meydan Muharebesi			
Büyük Taarruz			

2.6. MİLLÎ MÜCADELE'NİN SONA ERMESİ VE LOZAN BARIŞ KONFERANSI

BAŞLANGIÇ SORUSU

Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanmasını hangi gelişmeler etkilemiş olabilir?

2.6.1. Mudanya Ateşkes Antlaşması (11 Ekim 1922)

Batı Anadolu kurtarıldıktan sonra Misak-ı Millî doğrultusunda İstanbul, Boğazlar ve Trakya'ya doğru ilerleyen Türk kuvvetleri karşısında sadece İngilizler kaldı. İngilizlerin müttefikleri İtalya ve Fransa, yeni bir savaşa olumlu yaklaşmazken dominyonları da (Kanada, Güney Afrika, Avustralya, Yeni Zelanda) savaşa asker göndermek istemiyorlardı. İtilaf Devletleri bu şartlar altında Fransa aracılığıyla ateşkes talebinde bulundu. 3 Ekim'de başlayan görüşmeler bazı maddelerde kilitlendi ve kesintiye uğradı. Bunun üzerine Türk ordusunun yaptığı ileri harekât, görüşmelerin yeniden başlamasını ve antlaşmanın imzalanmasını sağladı.

MUDANYA ATEŞKES ANTLAŞMASI (11 EKİM 1922)

Sebebi

İzmir'in Yunan işgalinden kurtarılarak Millî Mücadele'nin askerî safhasının başarı ile sonuçlanması

İtilaf Devletleri ve Amaçları

İngiltere Fransa İtalya

- Askerî harekâtın durdurulması
- İşgal kuvvetleri ile Türk birlikleri arasındaki çatışmanın önlenmesi

Temsilciler
İngiliz General Harrington (Heringtın)
Fransız General Charpy (Çarpi)
İtalyan General Monbelli (Monbelli)

Türkiye ve Amaçları

- Yunanların en kısa zamanda Türk topraklarını terk etmesi
- Edirne dâhil bütün Doğu Trakya'nın tahliyesi ve Türk idaresine teslimi

Temsilci
Batı Cephesi Komutanı İsmet Paşa

Maddeleri

- 14-15 Ekim'de yürürlüğe girecek.
- Türk ve Yunan kuvvetleri arasındaki çarpışmalar sona erecek.
- Doğu Trakya -Edirne dâhil olmak üzere- en geç 15 gün içinde tahliye edilecek.
- İtilaf Devletleri, Çanakkale ve İstanbul Boğazları ile İstanbul üzerindeki hâkimiyetlerini barış imzalanıncaya kadar koruyacaklar.
- Barış Konferansı'na kadar güvenliği sağlamak için Trakya'da 8000 jandarma görev alacak.
- İstanbul ve Boğazlar, TBMM Hükûmetinin mülki idaresine bırakılacak.

Sonuçları

- Doğu Trakya, İstanbul ve Boğazlar diplomasi ile geri alındı.
- Refet Bele komutasındaki Türk kuvvetleri 19 Ekim 1922'de İstanbul'a girdi.
- İngiliz Başbakanı Lloyd George görevinden istifa etti.
- Barış Konferansı yolu açıldı.

Tarihsel Önemi

- Millî Mücadele'nin askerî safhasını sona erdirerek diplomasi safhasını başlatması
- Millî Mücadele'nin Türk zaferiyle sonuçlandığını gösteren ilk diplomatik belge olması

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. Batı Cephesi'nde Yunanlarla savaşılmasına rağmen Mudanya'daki ateşkes görüşmelerinin İngiltere, Fransa ve İtalya ile yapılma nedenlerini değerlendiriniz.
2. İstanbul ve Boğazların yönetiminin TBMM Hükûmetine bırakılmasını, İstanbul Hükûmetinin varlığı açısından değerlendiriniz.
3. Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın Millî Mücadele açısından önemi nedir? Yorumlayınız.

2.6.2. Lozan Barış Antlaşması (24 Temmuz 1923)

Lozan Barış Konferansı'na Katılan Devletler

Çağrı yapan devletler: İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya

Boğazlar konusunda katılımcı devletler: Bulgaristan, SSCB

Gözlemci devlet: ABD

Bütün görüşmelere katılan devletler: Türkiye, Yunanistan, Romanya, Yugoslavya

Ticaret sözleşmelerine katılan devletler: Belçika, Portekiz

Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın ardından sıra barış görüşmelerine geldi. Mustafa Kemal görüşmelerin İzmir'de yapılmasını önerdi. Ancak önerisi kabul edilmedi ve Barış Konferansı'nın İsviçre'nin Lausanne (Lozan) kentinde toplanmasına karar verildi. İtilaf Devletleri, Barış Konferansı'na Ankara Hükûmetinin yanında İstanbul Hükûmetini de davet etti. Bu durumun TBMM'de meydana getirdiği infial ortamında 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırıldı. Konferansta Türkiye'yi Hariciye Nazırı İsmet Paşa başkanlığındaki bir heyet temsil etti (Görsel 2.14). TBMM Hükûmeti, dünyaya karşı verilen mücadeleyle 20 Kasım 1922-24 Temmuz 1923 tarihleri arasındaki barış görüşmelerinde Misak-ı Millî'de öngörülen hususları Batılılara kabul ettirmeyi hedefliyordu. Lozan'a gönderilen heyetten Ermeni yurdu ve kapitülasyonlar konusunda pazarlık yapmaması, tam bağımsızlık ve ülke bütünlüğü ilkelerinden taviz vermemesi istendi.

Görsel 2.14: Lozan'daki Türk heyeti

Görsel 2.15: Lozan Barış Antlaşması imzalanırken

21 Kasım 1922'de başlayan Lozan Görüşmeleri'nde Türkiye'ye başta kapitülasyonlar ve Ermeni yurdu olmak üzere Türk milletinin adli, mali ve ekonomik bağımsızlığına aykırı maddeler içeren bir barış taslağı sunuldu. Türk heyetinin bu tasarıyı kabul etmemesi üzerine görüşmeler 4 Şubat 1923'te kesintiye uğradı. 23 Nisan'da Lozan Barış Görüşmeleri'nin ikinci aşaması başladı. 24 Temmuz 1923'te İsmet Paşa Lozan Barış Antlaşması'nı imzaladı (Görsel 2.15). Görüşmelerdeki bu ortamı Nutuk'ta Gazi Mustafa Kemal Atatürk, "Lozan sulh masasında bahse mevzu olan meseleler, üç dört senelik yeni bir devreye münhasır kalmıyordu. Konferansta asırlık hesaplar görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık, bu kadar mülevves hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay değildir." şeklinde ifade etmiştir.

Müttefikler; Osmanlı Devleti üzerindeki ekonomik imtiyazlarından, Boğazlar üzerindeki hâkimiyetlerinden, Hatay ve Musul konularından ödün vermek istemediler. Hatay ve Musul Sorunlarının çözümleri ileri tarihlere ertelendi. Boğazların askersiz bölge hâline getirilmesi, İstanbul ve Batı Trakya dışında kalan Türk ve Yunan nüfusun mübadele edilmesi kararlaştırıldı. Lozan'da Misak-ı Millî'de hedeflenen hususların tamamı gerçekleşmemiştir.

Görsel 2.16: Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü

Ordusuyla bütünleşen Türk milleti, büyük fedakârlıklarla verdiği mücadele sonucunda istiklale ulaşmayı başarmıştır. Lozan Barış Antlaşması ile tam bağımsız yeni bir Türk devleti kurulmuş, Türkiye'nin Hatay hariç bugünkü sınırları tanınmış, istiklal ve hâkimiyeti onaylanmıştır. Lozan Antlaşması uluslararası ilişkilerde bağımsız ve millî bir devlet olan Türkiye Cumhuriyeti'nin kendini dünyaya kabul ve tescil ettirdiği bir belge olmuştur. Ayrıca Türkiye, medeni ülkeler arasında yerini alarak devletler hukuku açısından dış ilişkilerdeki statüsünü belirlemiştir. Türkiye'nin zaferi ve Lozan Barış Antlaşması, sömürge halkları için umut uyandıracak örnek bir gelişme olmuştur (Harita 2.6).

Atatürk (Görsel 2.16), Lozan Antlaşması'nın "Türk milleti aleyhine yüzyıllardan beri takip edilen ve Sevr Antlaşması'yla tamamlandığı zannedilen yok etme faaliyetlerine set çeken bir belge niteliği taşıdığı ve Osmanlı tarihinde benzeri bulunmayan siyasi bir zafer eseri olduğu" düşüncesindedir.

İsmet Paşa, "(...) mütecanis, yeknesak bir vatan; bunun içinde dışa karşı olumsuz kayıtlardan ve devlet içinde devlet ifade eden iç imtiyazlardan kurtulmuş bir durum; savunma hakkı kesin, kaynakları bol ve hür bir vatan... Bu vatanın adı Türkiye'dir. O Türkiye'yi bu antlaşmalar ifade ve izah etmektedir." diyerek Lozan Antlaşması'nın Türkiye için önemini vurgulamıştır.

Harita 2.6: Lozan Antlaşması'na göre Türkiye sınırları

Barış Antlaşmaları

Sevr Barış Antlaşması'nın Bazı Maddeleri	Lozan Barış Antlaşması'nın Bazı Maddeleri
İzmir, Batı Anadolu'nun büyük kısmı ve bütün Doğu Trakya Yunanistan'a bırakılacaktır.	Yunanistan verdiği zarara karşılık Karaağaç kasabasını Türkiye'ye verecektir. Meriç Nehri iki ülke arasında sınır olacaktır.
Mardin, Urfa, Antep Fransa'ya kalacak; Adana'dan Kayseri ve Sivas'ın kuzeyine kadar olan bölge Fransız nüfusuna dâhil edilecektir.	20 Ekim 1921 Fransa ile imzalanan Ankara Antlaşması'nda belirlenmiş olan sınır esas alınacaktır.
Rodos ve On İki Ada İtalyanlara, diğer Ege Adaları Yunanlara bırakılacaktır.	On İki Ada İtalya idaresinde; Gökçeada (İmroz), Bozcaada ve Tavşan Adaları Türkiye'de; diğer Ege Adaları Yunanistan'da kalacaktır.
Boğazlar, Osmanlı Devleti'nin üye olmadığı "Boğazlar Komisyonu" adlı uluslararası bir örgütün yönetimi altında ve bütün devletlerin gemilerine açık olacaktır.	Boğazlar Türkiye'nin başkanlığında uluslararası bir komisyon tarafından yönetilecektir. Türkiye, Boğazların her iki yakasında da asker bulundurmayacaktır.
Kapitülasyonlardan tüm İtilaf Devletleri yararlanacaktır.	Adlî, mali, idari ve ekonomik ayrıcalıklar içeren kapitülasyonlar tamamen kaldırılacaktır.
Anadolu'nun doğusunda Ermenistan ve Kürdistan kurulacaktır.	Ermeni devleti meselesi Türkiye'nin sert tepkisi ile reddedilerek müzakerelerden çıkarılmıştır.
Osmanlı silahlı kuvvetlerindeki asker sayısı en çok 50.700'e çıkarılabilecek ve deniz gücü sınırlandırılacak.	Ordudaki tüm sınırlandırmalar kaldırılacaktır.

Mübadele

Türk ve Rum nüfusun karşılıklı olarak yer değiştirmesi.

Lozan Barış Antlaşması'nın diğer bazı maddeleri

- Osmanlı Devleti'nin borçları, topraklarından ayrılan ülkeler arasında pay edilerek ödenecektir. Türkiye'nin payına düşen borçlar taksitlere bağlanacaktır. Ayrıca Düyûn-ı Umûmiye İdaresi kaldırılacaktır.
- Türkiye ile Irak arasındaki hudut anlaşmazlığı (Musul Sorunu), dokuz ay içinde Türkiye-İngiltere görüşmeleriyle çözümlenecektir.
- İstanbul'da yaşayan Rumlar ve Batı Trakya'da yaşayan Türkler hariç, Türk ve Rum nüfus **mübadele** edilecektir.
- Patrikhane İstanbul'da kalacak fakat onun ekümenik yetkileri elinden alınacaktır.
- Azınlıklar Türk vatandaşı olacak, Türk kanunlarına tabi tutulacaktır.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. Lozan Barış Antlaşması'nda Türkiye lehine çözümlenen ve çözümlenemeyen konular nelerdir?
2. Sevr ile Lozan Antlaşmalarının farklılıklarını yorumlayınız.
3. Lozan Barış Antlaşması'nın Türkiye'nin bağımsızlığına etkisini değerlendiriniz.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Tablo A'daki ifadelerle Tablo B'deki kelime veya kelime gruplarını eşleştirerek doğru harfi Tablo A'daki boşluklara yazınız.

1.

TABLO A		
1		Millî Mücadele'nin haklılığını ortaya koyan ilk uluslararası belge
2		Millî Mücadele sürecinin ilk millî tepkisi
3		Manda ve himaye fikrinin kesin olarak reddedildiği yer
4		İstanbul Hükûmetinin Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Cemiyetinin hukuki varlığını ilk defa kabul etmesi
5		Anadolu halkını aydınlatmak ve Türklerin haklı davasını dünyaya duyurmak için kurulan kuruluş
6		Ordunun ihtiyaçlarını gidermek amacıyla çıkarılan kanun
7		TBMM'yi tanıyan ilk İslam devleti
8		TBMM'yi tanıyan ilk Avrupa devleti
9		TBMM'yi tanıyan ilk İtilaf Devleti
10		Misak-ı Millî'den ilk taviz
11		Türkiye'nin doğu sınırının son şeklini aldığı antlaşma
12		Kapitülasyonların kesin olarak kaldırılması
13		İstanbul, Boğazlar ve çevresinin savaş yapılmadan TBMM'ye teslim edilmesi

TABLO B	
A	Amasya Görüşmeleri
B	Afganistan
C	Fransa
Ç	Amiral Bristol Raporu
D	Kars Antlaşması
E	Lozan
F	Anadolu Ajansı
G	Mudanya
Ğ	Havza Genelgesi
H	SSCB
I	Sivas Kongresi
İ	Tekâlif-i Millîye
J	Batum
K	Erzurum Kongresi
L	Harbord Raporu

Aşağıdaki 2-8. soruları cevaplayınız.

2. Millî Mücadele yıllarında hangi amaçlarla genelgeler hazırlanmış ve kongreler toplanmıştır?

.....
.....

3. Doğu Cephesi'nin Millî Mücadele'ye siyasi ve askerî katkıları neler olmuştur? Belirtiniz.

.....
.....

4. Güney Cephesi'ni diğer cephelerden farklı kılan özellikler nelerdir? Açıklayınız.

.....
.....

5. Misak-ı Millî'nin belirlenmesinde hangi unsurlar etkili olmuştur? Açıklayınız.

.....
.....

6. Misak-ı Millî'ye göre Osmanlı Devleti toprağı sayılmasına rağmen günümüzde Türkiye sınırları dışında kalan yerleri belirtiniz.

.....
.....

7. Millî Mücadele'nin askerî safhasında hangi isimler öne çıkmıştır?

.....
.....

8. Misak-ı Millî ruhunu nasıl tanımlarsınız?

.....
.....

Aşağıdaki 9-18. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

9. "Erzurum Kongresi, amacı, toplanış şekli ve niteliği bakımından bölgesel olmakla beraber millî bir kongredir." **diyen bir tarihçi aşağıdakilerden hangisini bu yargısına kanıt olarak gösterebilir?**

A) Heyet-i Temsiliyenin doğu illerini kapsamasını
B) Delegelerin halkın güvenini kazanmış kişiler olmasını
C) Vatanın bütünlüğü ile ilgili kararlar alınmasını
D) Doğudaki derneklerin birleştirilmesini
E) İstanbul Hükûmetine karşı çıkılmasını

10. Türkiye'nin bugünkü doğu sınırı, evvela Ermenistan'la Gümrü (2 Aralık 1920); arkasından Sovyet Rusya ile Moskova (16 Mart 1921); Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan'la Kars (13 Ekim 1921) Antlaşmaları yapılarak tespit edilmiştir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) Doğu Cephesi, Millî Mücadele'de sonuca ulaşılan ilk cephedir.
B) Üç antlaşma birbirini teyit eden maddeler içermektedir.
C) Askerî zaferler, siyasi antlaşmaların imzalanmasını kolaylaştırmıştır.
D) Doğu sınırı birden fazla antlaşmayla belirlenmiştir.
E) Doğu sınırının çizilmesi BMM'nin ilk siyasi başarısı olmuştur.

11. Millî Mücadele'de en büyük nakit yardımı Hindistan'dan geldi. Bombay'daki Hint Hilafet Komitesi, Millî Mücadele için yardım kampanyası açtı ve Mustafa Kemal'in İstanbul temsilcisi ile temasa geçti. Bu arada Rusya'dan da nakit gelmeye başladı ve yardımın büyük kısmı özellikle İtalya'dan silah alımı için harcandı. Fransa gibi İtalya da Türkiye'yi güney limanları yoluyla Akdeniz'de besleyen kaynak oldu.

Buna göre Millî Mücadele'de dış yardımlarla ilgili aşağıdaki bilgilerden hangisi yanlıştır?

A) İtilaf Devletleri arasındaki birliktelik ortadan kalkmıştır.
B) Millî Mücadele'de Mustafa Kemal'in konumu güçlenmiştir.
C) Millî Mücadele uluslararası alanda destek görmüştür.
D) Ordunun eksikleri günbegün tamamlanmıştır.
E) Türk ordusu üzerindeki taarruz baskısı artmıştır.

12. Bir tarih öğretmeni, öğrencisi Deniz'den "Millî Varlığa Düşman Cemiyetler ve Amaçları" ile ilgili bir tablo yapmasını istemiştir. Deniz'in hazırladığı tablo aşağıda verilmiştir.

	CEMİYETLER	AMAÇLARI
I	İngiliz Muhipleri Cemiyeti	Devlet menfaatlerinin İngiliz desteği ile korunabileceğini düşünerek İngiliz himayesine girmek.
II	Mavri Mira Cemiyeti	Çukurova ve Doğu Anadolu'da bir Ermeni devleti kurmak.
III	Teâlî-i İslam Cemiyeti	Osmanlı Devleti'nin dinî esaslara bağlılıkla kurtarılabileceği fikriyle saltanat ve hilafeti güçlendirmek.
IV	Wilson Prensipleri Cemiyeti	Amerikan himayesine girmek ve Amerika'dan yardım almak.
V	Pontus Rum Cemiyeti	Merkezi Samsun olan bir Rum devleti kurarak ileride Yunanistan ile birleşmek.

Buna göre tabloda hangi cemiyetin amacı yanlış verilmiştir?

A) I B) II C) III D) IV E) V

13. İstanbul Hükûmeti, Mustafa Kemal'in faaliyetlerine engel olamayınca 8 Temmuz 1919'da resmî görevine son verdiğini kendisine bildirmiştir. Bu haberi alan Mustafa Kemal karşı bir telgraf çekmiş, görevinden istifa ettiğini belirterek sine-i millete dönmüştür.

Mustafa Kemal'in aldığı kararla ilgili olarak aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Millî Mücadele'nin sivil örgütlenmesini yürüteceğinin göstergesidir.
B) Milletin menfaatini kendi çıkarlarından üstün görmektedir.
C) Görüşleri İstanbul Hükûmeti ile uyuşmamaktadır.
D) Millî Mücadele sürecindeki liderliği için önemli bir adımdır.
E) Padişah ile iş birliği yapacağının sinyalini vermektedir.

14. **I. TBMM'de alınan "**Padişah ve halife, baskı ve zordan kurtulduğu zaman Meclisin düzenleyeceği yasal ilkeler içinde durumunu alır.**" kararı aşağıdakilerden hangisinin göstergesi olamaz?**

A) Meclisin en önemli amacı saltanatı baskıdan kurtarmaktır.
B) Meclis iradesi padişah iradesinden üstün tutulmuştur.
C) Birlik ve beraberlik amaçlanmıştır.
D) Mecliste saltanat ve hilafet yanlısı mebuslar da vardır.
E) Egemenlik kaynağının değişebileceğinin sinyali verilmiştir.

15. "Bu zafer ile Millî Mücadele'nin ve İstiklal Harbi'nin bir cephesi kapanmış, Anadolu İhtilali'nin de 1920 yılı ortalarında geçirdiği tehlikelerden sonra saygınlığı artmış oluyordu. Asıl harbi Batı'da yapacak olan Türk ordusu, artık arkası emin şekilde dövüşecek ve bu cephedeki birliklerden bir kısmı Batı Cephesi'ne nakledilecekti. Bunlardan başka Rusya'dan gelecek yardımlar için yol açılmış bulunuyordu."

Bu parçada bahsedilen askerî mücadele aşağıdakilerden hangisidir?

A) Güney Cephesi B) Doğu Cephesi C) Çanakkale Cephesi
D) Büyük Taarruz E) Başkomutanlık Meydan Muharebesi

16.

Olaylar	Sonuçlar
I. Sakarya Zaferi	Fransa'nın TBMM'yi hukuken tanıması
II. II. İnönü Zaferi	İtalya'nın Anadolu'yu boşaltma kararı alması
III. Moskova Antlaşması	Misak-ı Millî'den ilk tavizin verilmesi
IV. Kütahya-Eskişehir Muharebesi	Başkomutanlık Yasası'nın ilan edilmesi
V. Büyük Taarruz	İstiklâl Marşı'nın kabul edilmesi

Tabloya göre I. sütunda verilen olaylardan hangisinin II. sütundaki bir sonuca ortam hazırladığı söylenemez?

A) I B) II C) III D) IV E) V

17. I. TBMM, Hıyanet-i Vataniye Kanunu'nu etkili biçimde uygulayabilmek için İstiklal Mahkemelerini kurdu. Üyeleri meclis içinden seçilen bu mahkemeler düşmanla iş birliği yapanları, asker kaçaklarını, ayaklanma çıkaranları yargılayıp cezalandırıyordu. Ayrıca ayaklanmaların çıktığı bölgeye gidiyor, seyyar olarak faaliyet gösteriyordu.

Buna göre İstiklal Mahkemeleri ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) TBMM yargı gücünü kullanmıştır.
B) Millî Mücadele karşıtlarıyla mücadele edilmiştir.
C) Gezici olarak faaliyet göstermiştir.
D) Uygulamaları meclis içinde tartışmalara sebep olmuştur.
E) Meclis otoritesini sağlamak için çalışmıştır.

18. Mustafa Kemal, Nutuk'ta Lozan Konferansı'yla ilgili şunları söylemiştir: "Bir süre Ankara'da Lozan Konferansı görüşmelerini takip ettim. Görüşmeler hararetli ve tartışmalı geçiyordu. Türk haklarını tanıyan olumlu bir sonuç görülmüyordu. Ben bunu pek tabii buluyordum. Çünkü Lozan barış masasında ele alınan meseleler yalnız üç dört yıllık yeni devreye ait ve onunla sınırlı kalmıyordu. Yüzyılların hesabı görülüyordu. Bu kadar eski, bu kadar karışık ve bu kadar kirli hesapların içinden çıkmak, elbette o kadar basit ve kolay olmayacaktı."

Mustafa Kemal'in "Yüzyılların hesabı görülüyordu.**" şeklinde ifade ettiği diplomatik sorunlar arasında aşağıdakilerden hangisi yoktur?**

A) Dış borçlar
B) Devletin sınırları
C) Yeni Türk devletinin yönetim biçimi
D) Kapitülasyonlar
E) Ermeni Yurdu Meselesi

Daha fazla "Ölçme ve Değerlendirme" sorusuna ulaşmak için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorulara ulaşmak için karekodu okutunuz.

3. ÜNİTE

ATATÜRKÇÜLÜK VE TÜRK İNKILABI

ÜNİTE İÇERİĞİ

3.1. Atatürk İlkeleri
3.2. Siyasi Alandaki Gelişmeler
3.3. Hukuk Alanındaki Gelişmeler
3.4. Eğitim ve Kültür Alanındaki İnkılaplar
3.5. Toplumsal Alandaki İnkılaplar
3.6. Ekonomi Alanındaki Gelişmeler
3.7. Sağlık Alanındaki Gelişmeler
3.8. Türkiye Cumhuriyeti'nin Temelleri ve Atatürkçü Düşünce Sistemi

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Millî Egemenlik**
- **Sosyal Devlet**
- **Karma Ekonomi**
- **Kabine Sistemi**
- **Kliring**

Ünite karekodu

Ünite sunumuna ait karekod

Bu ünitede

- Çağdaş Türkiye'nin temeli olan Atatürk ilkelerini, siyasi alanda meydana gelen gelişmeleri,
- Hukuk alanında meydana gelen gelişmelerin Türk toplumunda meydana getirdiği değişimleri,
- Eğitim ve kültür alanında yapılan inkılapları ve gelişmeleri,
- Toplumsal alanda yapılan inkılapları ve meydana gelen gelişmeleri,
- Ekonomi alanında meydana gelen gelişmeleri,
- Sağlık alanında yapılan çalışmaları,
- Atatürkçü düşünce sistemi açısından Atatürk ilke ve inkılaplarını oluşturan temel esasları öğreneceksiniz.

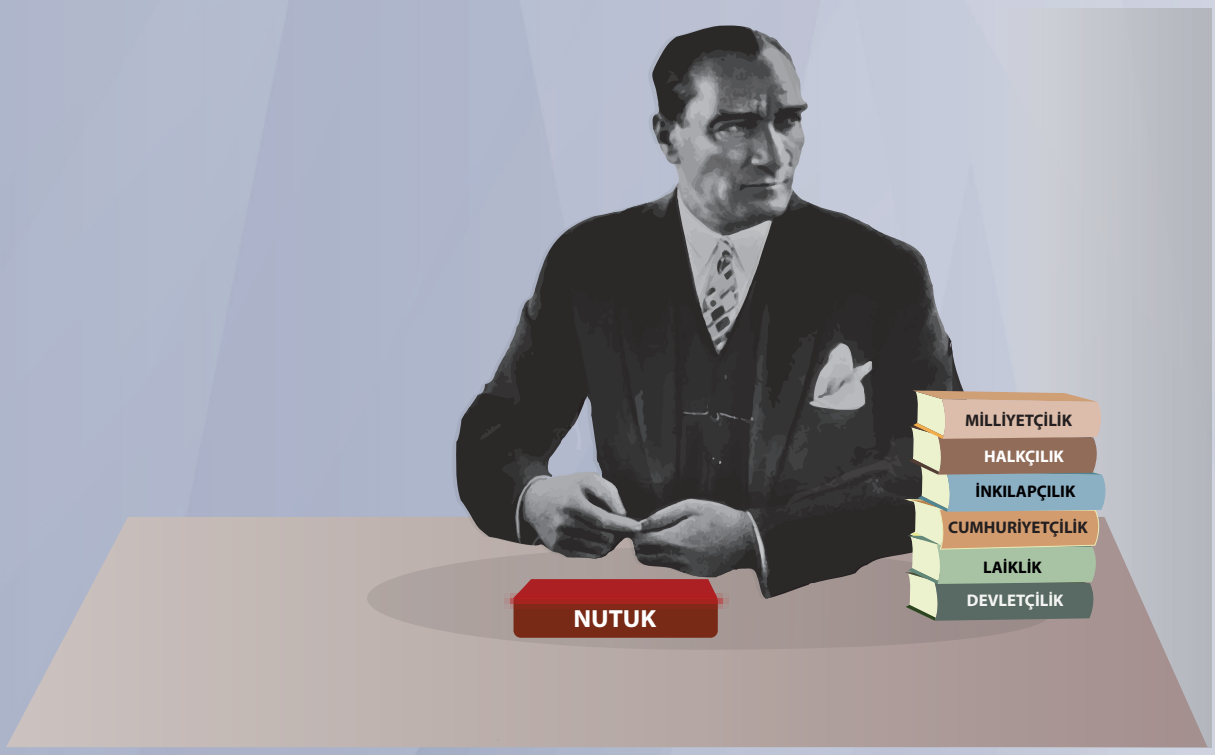

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Çağdaşlaşan Türkiye'nin temellerinin atılmasında etkili unsurlar hakkında görselden de yararlanarak neler söylersiniz?
2. Bir devlet ve toplum düzeni inşa edilirken yenilik yapmaya hangi alandan başlanabilir?
3. Cumhuriyet'in ilk yıllarında sosyal alanda meydana gelen değişimler bugünün Türkiye'sini nasıl etkilemiş olabilir?

ATATÜRKÇÜLÜK VE TÜRK İNKILABI ÜNİTESİ ZAMAN DİZİNİ

1. KONU

1937
- Atatürk ilkeleri anayasaya dâhil edildi.

2. KONU

1922
- Saltanat kaldırıldı.

1923
- Ankara başkent oldu.
- Cumhuriyet ilan edildi.

1924
- Halifelik kaldırıldı.
- Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kaldırıldı.
- Erkân-ı Harbiye Vekâleti kaldırıldı.
- Teşkilât-ı Esasiye kabul edildi.

3. KONU

1925
- Ankara Hukuk Mektebi açıldı.

1926
- Türk Medeni Kanunu kabul edildi.

4. KONU

1924
- Tevhid-i Tedrisat Kanunu kabul edildi.
- Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası kuruldu.

1933
- Üniversite Reformu yapıldı.

5. KONU

1925
- Şapka Kanunu kabul edildi.
- Tekke, zaviye ve türbeler kapatıldı.
- Miladi takvim kabul edildi.

1927
- Karma eğitime geçildi.

1928
- Uluslararası saat sistemi kabul edildi.
- Harf İnkılabı yapıldı.

1929
- Millet Mektepleri açıldı.

1931
- Türk Tarih Kurumu kuruldu.

1932
- Türk Dil Kurumu kuruldu.

6. KONU

1923
- Türkiye İktisat Kongresi düzenlendi.

1924
- İş Bankası kuruldu.

1925
- Aşar vergisi kaldırıldı.
- Sanayi ve Maadin (Maden) Bankası kuruldu.

1926
- Kabotaj Kanunu kabul edildi.

1927
- Teşvik-i Sanayi Kanunu kabul edildi.

1929
- Dünya Ekonomik Bunalımı yaşandı.

1933
- Sümerbank kuruldu.

1934
- I. Beş Yıllık Sanayi Planı yürürlüğe girdi.

1935
- Etibank kuruldu.

7. KONU

1920
- Sağlık Bakanlığı kuruldu.

1928
- Hıfzıssıhha Enstitüsü kuruldu.

3.1. ATATÜRK İLKELERİ

BAŞLANGIÇ SORUSU

Siyasi, toplumsal ve kültürel yapıda köklü değişiklikler yapmanın gerekçeleri neler olabilir?

Türk inkılabı, Türk milletini akıl ve bilimin rehberliğinde çağdaş medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarmayı amaç edinmiştir. İnkılaplar sürecinde özgürlük ve millî iradeden taviz verilmemiş, fikrî altyapı "Atatürk ilkeleri" ile oluşturulmuştur. Mustafa Kemal Atatürk'ün dünya görüşünü yansıtan ilkeler, birbirini tamamlamakta ve tutarlılık göstermektedir. Ayrıca devlet ve millet hayatına kademeli olarak dâhil edilmiştir.

Farklı ihtiyaçlardan doğan ilkelerden cumhuriyetçilik ve laiklik, siyasi; devletçilik, ekonomik; inkılapçılık, milliyetçilik ve halkçılık ise sosyal alanla ilişkilidir. 1931'de Halk Fırkasının yeni programının 3. maddesinde yer alan "Türkiye; milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçı bir cumhuriyettir." şeklindeki düzenleme 1937'de Anayasa'ya aynen dâhil edilmiştir.

3.1.1. Cumhuriyetçilik

Cumhuriyet; milletin egemenliği kendi elinde tuttuğu ve bunu belirli süreler için seçtiği milletvekilleri aracılığıyla kullandığı devlet şeklinin ve siyasi rejimin adıdır. Dayanağı **millî egemenlik** olan bu rejimde halk, tercihlerini özgür şekilde hayata geçirir ve demokrasi tam anlamıyla gerçekleşir. Millî Mücadele süresince Atatürk'ün uyguladığı politikaların temelini "millete yönetimde söz hakkı tanıma" fikri oluşturmuştur. Ona göre "Cumhuriyet, milletvekillerinden meydana gelen meclisi ve sınırlı bir zaman için seçilen devlet başkanıyla millî egemenliği korumanın en iyi yoludur." Cumhuriyet'in ilanı için gerekli zemin ve şartlar, Millî Mücadele'nin başarıyla sonuçlanması, saltanatın kaldırılması ve Lozan Barış Antlaşması'nın imzalanması ile oluşmuştur. Devletin yönetim şeklinin "cumhuriyet" olduğu 29 Ekim 1923'te ilan edilmiştir.

Millî Egemenlik

Devlet yönetiminin kişilere veya belirli bir zümreye değil doğrudan millete ait olması.

Mustafa Kemal Atatürk, "Cumhuriyet, milletin kendi istek ve arzusu ile oluşmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşu ile hükûmet ile millet arasında ayrılık kalmamıştır." diyerek cumhuriyetçilik ilkesi ile millet kavramı arasındaki ilişkiye dikkat çekmiştir. Atatürkçü düşünce sisteminde cumhuriyetçilik ilkesi milliyetçi olduğu kadar demokratik, özgürlükçü ve çoğulcu bir nitelik taşır.

3.1.2. Milliyetçilik

Ortak değerlere sahip toplumları ifade eden "millet" kavramının özünde bir vatan ile bu vatandaki insanları birleştiren maddi ve manevi bağlar yatmaktadır. Millet, kültürel ve sosyal değerlerin yanı sıra bir ülkü etrafında kenetlenen insanlardan oluşur. Mustafa Kemal Atatürk "Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran Türkiye halkına Türk milleti denir." ifadesiyle millet kavramına dikkat çekmiştir. Millî Mücadele yılları boyunca Millî Mücadele, hâkimiyet-i millîye, Kuvây-ı Milliye, Büyük Millet Meclisi gibi birçok kavram ve girişimde millîlik vurgusu yapılmıştır.

Millet ve milliyet kavramlarına dayanan milliyetçilik ilkesi, Millî Mücadele yıllarında vatanın savunulması ve kurtarılması anlamını taşımaktadır. Cumhuriyet'in ilanından sonra anlamı genişleyen milliyetçilik; siyasi, kültürel ve ekonomik faaliyetlerin hepsiyle ilişkili bir kavram hâlini almıştır.

Mazlum milletlere kurtuluş mücadelelerinde ışık tutan Mustafa Kemal Atatürk, sınıf ve ırk ayrımını reddeder. Millî değerleri güçlendiren en önemli ideal olarak milliyetçilik ilkesini benimser ve Türk milliyetçiliğini "(…) ilerleme ve gelişme yolunda ve milletlerarası temas ve münasebetlerde, bütün çağdaş milletlere paralel ve onlarla dengeli bir şekilde Türk toplumunun özel karakterlerini ve başlı başına bağımsız kimliğini saklı tutmaktır." şeklinde tanımlar. Onun milliyetçilik anlayışı çağdaşlaşmayı öne çıkaran aktif bir yapıya sahiptir. Bağımsızlığı ve halkın egemenliğini esas alır.

3.1.3. Halkçılık

Halk, toplum olarak aynı toprak üzerinde yaşayan, kültürel bağlarla politik kurumlarla birleşmiş insan bütünüdür. Halkçılık ise bireyler arasında hiçbir fark gözetmeksizin halkı tek ve eşit kabul etmek; **sosyal devlet** anlayışıyla halkı gözetmek, halktan yana siyaset yapmaktır. Halkçılık, milliyetçilik ilkesinin doğal bir sonucudur. Millî Mücadele yıllarında bürokrat, eşraf, köylü, çiftçi vb. kesimler arasında oluşan ittifak, halkçılık ilkesinin doğuşuna zemin hazırlamış; anlaşılmasını ve uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Mustafa Kemal Atatürk, Türk halkını "ırken, dinen, kültür bakımından birbirine karşı saygılı ve özverili; geleceği ve çıkarları ortak bir toplumsal heyet" şeklinde nitelendirmiştir. Ayrıca söylemlerinde "imtiyazsız, sınıfsız, kaynaşmış bir kitle" olarak tanımladığı halkın kendi kendini yönetmesi, aydınların halka inmesi ve halkla bütünleşmesi gerekliğini vurgulamıştır.

Sosyal Devlet

Vatandaşlara daha iyi hizmet sunabilmek için elindeki tüm imkânları kullanarak politikalar üreten, sosyal adaleti ve düzeni sağlamayı amaçlayan devlet modeli.

Halkçılık, Millî Mücadele'nin ilk günlerinden itibaren milliyetçilik, millî egemenlik ve tam bağımsızlık ilkeleriyle bir arada ele alınan ve en çok vurgulanan kavramlardan biridir. Halk Fırkasının 1931'deki programında halkçılık ilkesinin esasları şöyle sıralanmıştır: "İrade ve hâkimiyetin kaynağı millettir. Kanunlar önünde mutlak bir eşitlik kabul eden; hiçbir ferde, hiçbir aileye, hiçbir sınıfa, hiçbir cemaate imtiyaz tanımayan yurttaşları halktan ve halkçı kabul ederiz." Halkın yönetimde pay sahibi olması, sınıf mücadelesinin olmaması ve eşitlik halkçılık ilkesinin üç önemli unsurudur.

3.1.4. Laiklik

Laiklik, din ile devlet işlerinin birbirinden ayrılması ve her bir vatandaşın din ve vicdan hürriyetine sahip olması demektir. Atatürk'e göre laiklik, yalnız din ve devlet işlerinin ayrılığı değil bütün yurttaşların vicdan, ibadet ve din özgürlüğüne sahip olmasıdır. Laik dünya görüşünü Türk milletine kazandıran Atatürk, başta anayasa olmak üzere çeşitli yasalarla laikliğin hukuki yanını tamamlamış; "Din, bir vicdan meselesidir. Herkes vicdanının emrine uymakta serbesttir. Biz dine saygı gösteririz. Düşünüşe ve düşünceye muhalif değiliz. Biz sadece din işlerini, millet ve devlet işleriyle karıştırmamaya çalışıyor; kasta ve fiile dayanan taassupkâr hareketlerden sakınıyoruz." sözleriyle din ve laiklik hakkındaki düşüncelerini dile getirmiştir.

Falih Rıfkı Atay'ın "Dumlupınar Zaferi, vatan bütünlüğünü kurtarmıştır. Millet bütünlüğünü kurtaran da eğitim birliği ve laikliktir." şeklinde dile getirdiği gibi laiklik, milletin bütünlüğünü pekiştiren bir kavramdır.

Laiklik, millî hâkimiyet fikriyle yakından ilişkili ve onu destekleyici özelliktedir. Sosyal hayat, eğitim sistemi ve hukuk kuralları laiklik anlayışıyla yeniden düzenlenirken akıl ve bilim esas alınmış; çağdaşlık hedeflenmiştir. Laiklik, ihtiyaç ve şartlara göre devlet, hukuk ve eğitim sistemlerine kademe kademe yerleştirilmiştir. İnkılapların temelini teşkil ederek Türk milletinin maddi, manevi ve fikrî tercihlerini çağdaşlık istikametine yöneltmiştir.

Cumhuriyet idaresinde devlet ve hukukun laikleşmesi, yeni kurulan modern devletin esas prensibini ve inkılabın esas hedefini teşkil etmiştir.

3.1.5. Devletçilik

Devletçilik, 1920'li yıllarda özel sektörün sanayileşmeye yönelik beklentilere karşılık verememesi ve 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın getirdiği sıkıntılar karşısında geliştirildi. Devlet, siyasi ve ekonomik koşullar nedeniyle müteşebbislerin desteklere rağmen yetersiz kaldığı durumlarda ekonomik planlamayı ve yatırımları üstlendi. Bu dönemde devletin ekonomiye müdahaleleri arttı ve sanayileşme yolunda önemli adımlar atıldı. Devletçilik politikasının somut karşılığı, 1934'te I. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanması oldu. Plan, özellikle ham maddelerin Türkiye'den sağlanabildiği bir sanayileşme politikasına ağırlık vermekteydi (Görsel 3.1).

Görsel 3.1: Atatürk bir fabrika gezisinde

Mustafa Kemal Atatürk, "Türkiye'nin uyguladığı devletçilik sistemi, 19. yüzyıldan beri sosyalizm kuramcılarının ileri sürdükleri fikirlerden alınarak tercüme edilmiş bir sistem değildir. Bu, Türkiye'nin gereksinimlerinden doğmuş, Türkiye'ye özgü bir sistemdir." sözleriyle devletçilik ilkesinin kaynağını açıklamıştır. Devletçiliği "Bireylerin özel girişimlerini ve faaliyetlerini esas tutmak fakat büyük bir milletin bütün gereksinimlerini ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak memleket ekonomisini devletin eline almak." şeklinde tanımlamıştır.

Başbakan İnönü, 1930'da demir yolunun Sivas'a ulaşması vesilesiyle yaptığı konuşmada, "Biz iktisadiyatta mutedil devletçiyiz. Bizi bu istikamete sevk eden, memleketin ihtiyacı ve bu milletin fikrî temayülüdür." diyerek devletçiliği hem liberalizmden hem de sosyalizmden ayırmıştır.

Kalkınma sürecinde kamu yararının söz konusu olduğu alanlarda şartlara göre bireysel girişimin yanı sıra devlete de görev yükleyen Atatürkçü devletçilik ilkesi, **karma ekonomi**yi benimsemiştir.

Karma Ekonomi

Özel kesim ile kamu kesimini kaynaştırma amacını güden, her iki kesimin birlikte girişimlerini öngören ekonomi siyaseti.

3.1.6. İnkılapçılık

İnkılap, kurulu düzenin hızla yıkılıp yerine farklı bir dünya görüşünün ürünü yeni bir düzenin getirilmesidir. İnkılapçılık, Türk inkılabının çağın ihtiyaç ve gerçeklerine, akıl ve bilimin esaslarına göre sürekli geliştirilmesi, yenilenmesidir. Bu ilke, akıl ve bilimin rehberliğini her yerde, herkes için geçerli kılmayı hedeflemiştir. Mustafa Kemal Atatürk, "Biz büyük bir inkılap yaptık. Memleketi bir çağdan alıp yeni bir çağa götürdük. Birçok eski müesseseleri yıktık." ifadeleriyle inkılabın ne amaçla ve nasıl yapıldığını anlatmaktadır.

Türk inkılabı; toplumun ümmet esasından millet esasına, kişinin egemenliğinden millet egemenliğine, dine bağlı devlet düzeninden laik devlet düzenine geçişini sağlamıştır. Türkiye bütün bu değişimlerle yönünü Batı'ya hızla dönmüş, Batı medeniyeti dairesine girmek için büyük adımlar atmıştır.

Atatürk, Türk inkılabının temel amacını "Türkiye Cumhuriyeti halkını tamamen modern ve bütün anlam ve biçimi ile uygar bir toplumsal heyet durumuna getirmektir. İnkılabımızın temel ilkesi budur." sözleriyle açıklamıştır. İnkılapçılığın temel felsefesi, yapılan inkılapları korumak, yaşatmak ve ilerleyen dünya karşısında durmaksızın yenilemektir.

YAZIYORUM

Bilgi haritasındaki kavramları kullanarak yeni Türk devletinin ideallerini anlatan kısa bir metin yazınız. Metninizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

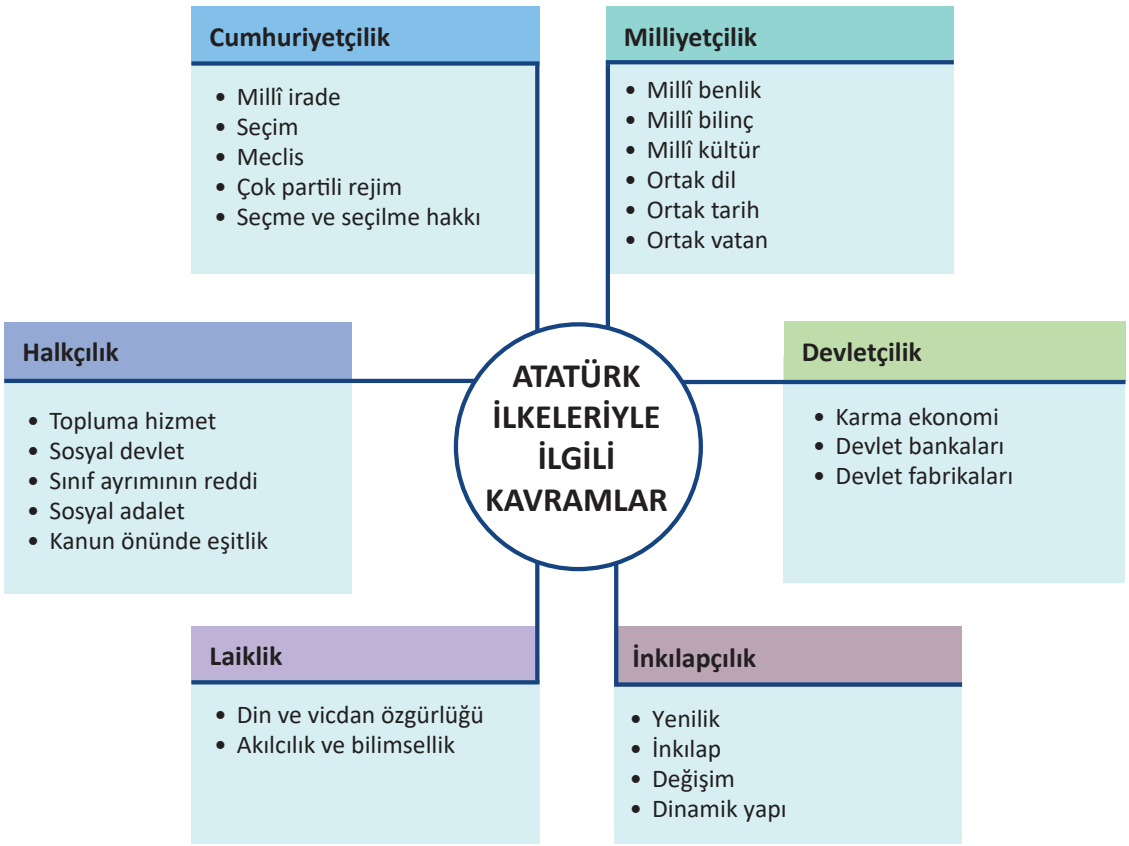

3.2. SİYASİ ALANDAKİ GELİŞMELER

BAŞLANGIÇ SORUSU

Siyasi alandaki inkılapların zamana yayılarak yapılmasının sebepleri neler olabilir?

3.2.1. Saltanatın Kaldırılması (1 Kasım 1922)

23 Nisan 1920'de BMM'nin açılmasıyla Anadolu'da "Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir." ilkesini esas alan yeni bir Türk devleti kuruldu. Ancak savaş yıllarında birlik ve beraberliğin sağlanabilmesi açısından millet egemenliğine dayalı yeni bir devlet kurma düşüncesi açıkça dile getirilmedi.

Görsel 3.2: Sultan Vahdettin

İtilaf Devletleri, Mudanya Ateşkes Antlaşması'nın ardından Lozan'da bir barış konferansı düzenlemeyi kararlaştırdı ve 27 Ekim'de bir nota ile konferansa Ankara Hükûmetinin yanı sıra İstanbul Hükûmetini de davet etti. Sadrazam Tevfik Paşa, İstanbul Hükûmeti adına Ankara'ya çektiği bir telgrafla Lozan'a iki hükûmetin bir arada katılmasını teklif etti. Mustafa Kemal Paşa ise Türkiye'nin tek temsilcisinin TBMM Hükûmeti olduğunu söyleyerek teklifi reddetti.

TBMM Hükûmeti, İstanbul Hükûmetinin gerek kazanılan zafere gerekse Lozan Barış Konferansı'na gidecek heyete ortak olma eğilimini sürdürmesi üzerine bu siyasi ikiliğe son vermek için harekete geçti. 1 Kasım 1922'de çıkarılan bir kanunla saltanat ile hilafet birbirinden ayrıldı ve saltanat kaldırıldı. Sultan Vahdettin (Görsel 3.1), 17 Kasım'da Malta Adası'na gitmek üzere ülkeyi terk etti.

Saltanatın kaldırılmasıyla Osmanlı Devleti hukuken sona erdi. Halifelik makamı siyasi yetkilerinden arındırılarak Osmanlı hanedanında bırakıldı. Millî iradeyi esas alan TBMM, Türk milletinin yegâne temsilcisi oldu. I. TBMM'nin gerçekleştirdiği tek inkılap olan saltanatın kaldırılmasıyla yönetimde millî egemenlik hâkim kılınarak demokratikleşme adına önemli bir adım atıldı. Cumhuriyet'in ilanına zemin hazırlayan bu köklü değişiklik cumhuriyetçilik, laiklik ve halkçılık ilkeleri ile uyumlu bir adım oldu.

BİLGİ KUTUSU

Peyam-ı Sabah gazetesi muhabirinin "Barış Konferansı'na İstanbul Hükûmetinden bir heyet gidecek mi?" şeklindeki sorusuna Refet Paşa'nın verdiği yanıt:
"Mudanya Mukavelesi yalnız TBMM Hükûmeti namına imza edildi. Binaenaleyh bu defa da konferansta Türk devletini yalnız bu devletin yegâne meşru hükûmeti olan TBMM Hükûmeti temsil edebilir. Başka hiçbir taraftan bir temsil vaziyeti alınmasına kalkışılacağını zannetmiyorum. Bu gibi bir hareket şimdiye kadar yapılan hataların en büyüğünü teşkil eder. Zannetmem ki bu kadar büyük bir hatayı yapmaya kalkışacak kimseler bulunabilsin..."

Peyam-ı Sabah gazetesi, 1 Kasım 1922

Nurten Çetin, *Lozan Barış Konferansı Arifesinde İstanbul-Ankara Münasebetleri ve İstanbul Hükûmeti'nin İstifası, s. 94.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

TARİHSEL DÜŞÜNME

İtilaf Devletleri'nin Lozan Konferansı'na iki hükûmeti de davet etmesi ile saltanatın kaldırılması arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.

3.2.2. Ankara'nın Başkent Olması (13 Ekim 1923)

Anadolu'nun ortasında ve cephelere yakın bir şehir olan Ankara (Görsel 3.3), haberleşme ve ulaşım açısından çok elverişli bir konumdaydı. Bu jeopolitik ve stratejik özellikleri sebebiyle Millî Mücadele'nin merkezi hâline gelmişti. Ankara halkının Heyet-i Temsiliyeye gösterdiği sıcak ilgi ve Millî Mücadele'ye verdiği destek ise Mustafa Kemal Paşa'nın dikkatini çekmişti.

Görsel 3.3: Millî Mücadele yıllarında Ankara

Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanması ve saltanatın kaldırılmasının ardından yeni devletin başkentinin neresi olacağı yüksek sesle konuşulmaya başlandı. Bazı mebuslar başkentin İstanbul olması yönünde görüş bildirdi. Ancak TBMM'nin Ankara'da olması bu şehri yeni devletin fiilî başkenti yaptı. 13 Ekim 1923'te "Türkiye Devleti'nin başkenti Ankara'dır." hükmü tek maddelik bir kanunla kabul edildi.

Ankara'nın başkent oluşuyla yeni bir devlet inşa etme sürecinde önemli bir adım daha atıldı. Ülke yönetimiyle ilgili siyasi ve ekonomik kararlar artık Millî Mücadele'nin sembol şehri başkent Ankara'dan alınacaktı. Ankara, kısa sürede kültür ve sanat faaliyetleriyle de ülkenin merkezi hâline geldi. Başkentin kıyı ve sınır bölgelerinden uzaklaştırılması muhtemel güvenlik açığı sorununu çözdü. Bazı Avrupa devletlerinin Ankara'da büyükelçilik açma konusundaki isteksizliğine karşın Türkiye Cumhuriyeti'nin kararlı duruşu sayesinde bu direnç kırıldı, yeni devletin dış politikadaki otoritesi güçlendi. Ankara'nın başkent oluşu cumhuriyetçilik ve inkılapçılık ilkeleriyle ilişkilidir.

3.2.3. Cumhuriyet'in İlanı (29 Ekim 1923)

Mustafa Kemal (Görsel 3.4), Millî Mücadele'nin hazırlık döneminde "Milletin bağımsızlığını, milletin azim ve kararı kurtaracaktır." inancını taşımış ve kesin zafer kazanıldıktan sonra devletin yönetim şeklinin değişeceği sinyalini vermişti. 23 Nisan 1920'de BMM'de "BMM'nin üstünde bir güç yoktur." ilkesiyle millî egemenliğe yine vurgu yapmış, kamuoyunu cumhuriyet fikrine hazırlamaya çalışmıştı.

1921 Anayasası'ndaki "Egemenlik kayıtsız ve şartsız milletindir." kararı ve saltanatın kaldırılması, cumhuriyete giden yolda atılmış önemli adımlardı. 24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Antlaşması imzalandı, 13 Ekim 1923'te Ankara yeni devletin başkenti oldu. Bundan sonra mevcut rejimin isminin konması ve yeni devletin başkanının seçilmesi gerekiyordu.

Kabine Sistemi

Halkın oylarıyla seçilen başbakanın birlikte çalışacağı bakanları bizzat seçmesi ve cumhurbaşkanının onayı ile kurulan hükûmet şekli.

Bu dönemde TBMM içinde bazı fikir ayrılıkları ve "hükûmet buhranı" olarak adlandırılan siyasi bir kriz yaşanıyordu. Krizi fırsata çeviren Mustafa Kemal, 28 Ekim akşamı yakın arkadaşlarıyla bir toplantı yaparak Cumhuriyet'i ilan etme düşüncesinden bahsetti. 29 Ekim'de TBMM'ye sunulan "Türkiye Devleti'nin yönetim şekli cumhuriyettir, Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından idare olunur." ifadelerini içeren tasarı Mecliste kabul gördü ve 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet resmen ilan edildi. Böylece rejimin ve devletin adı belirlenmiş oldu.

Görsel 3.4: Mustafa Kemal Atatürk

Cumhuriyet'in ilanı sonrasında TBMM'de yapılan seçimle Mustafa Kemal Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı, İsmet Paşa ilk başbakanı, Fethi Okyar ise ilk meclis başkanı oldu. "Meclis hükûmeti" sisteminden **kabine sistemi**ne geçildi, böylece hükûmet buhranı da sona erdi.

Türkiye Cumhuriyeti, Cumhuriyet'in ilanı ile modern bir devlet hâline geldi ve bu yeni rejim sayesinde Batı ile uyum kolaylaştı. Cumhuriyet; ırk, dil, din ve cinsiyet farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlara eşit yaklaşan demokrat niteliğiyle çok değerli bir kazanım oldu. Ayrıca sonraki yıllar için planlanan inkılaplara da zemin hazırladı. Cumhuriyet'in ilanı; cumhuriyetçilik, laiklik, halkçılık ve inklapçılık ilkeleriyle uyumlu bir adım oldu.

KANIT SORGULAMA 1

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Abdurrahman Şeref: "Hâkimiyet-i millîye, kayıtsız şartsız milletindir; kime sorarsanız sonuç bu, Cumhuriyet demektir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelmesin."

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam Mustafa Kemal, C. 3, s. 150.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Efendiler,
Saltanat Devri'nden Cumhuriyet Devri'ne geçebilmek için herkesin bildiği üzere bir geçiş dönemi yaşadık. Bu dönemde iki ayrı düşünce ve görüş, birbiriyle sürekli olarak çarpıştı. O düşüncelerden biri, Saltanat Devri'nin devam ettirilmesiydi. Bu görüşün sahipleri belli idi. Diğer bir düşünce, saltanat rejimine son vererek Cumhuriyet rejimini kurmaktı. Bu bizim düşüncemizdi. Biz düşüncemizi açıkça söylemeyi başlangıçta sakıncalı buluyorduk. Ancak düşünce ve görüşlerimizi daha sonra zamanı geldiğinde uygulayabilmek için, saltanat taraftarlarının görüşlerini yavaş yavaş uygulama alanından uzaklaştırmak mecburiyetinde idik. Yeni kanunlar yapıldıkça özellikle Teşkilât-ı Esasiye Kanunu yapılırken, saltanat taraftarları padişah ve halifenin hak ve yetkilerinin açıkça belirtilmesi için ısrar ediyorlardı. Biz, bunun zamanı gelmediğini veya gerekli olmadığını söyleyerek o tarafı geçiştirmekte yarar görüyorduk. (...)

www.atam.gov.tr/nutuk/

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Mustafa Kemal'in Millî Mücadele yıllarında Cumhuriyet'in ilanı fikrini açıkça dile getirmemesinin sebeplerini açıklayınız.

3.2.4. Halifeliğin Kaldırılması (3 Mart 1924)

1 Kasım 1922'de saltanat ile halifelik kurumlarının birbirinden ayrılması ve saltanatın kaldırılması sonrasında Osmanlı hanedanından Abdülmecit Efendi (Görsel 3.5), 18 Kasım 1922'de TBMM'de alınan bir kararla halife seçildi. Halifeye uyması gereken kurallar bizzat Mustafa Kemal tarafından aynı gün bildirildi. Halife yalnızca "Müslümanların halifesi" ünvanını kullanacak, siyasi meselelere karışmayacak, TBMM ve hükûmetinin aleyhinde bir girişimde bulunmayacaktı. Abdülmecit Efendi'nin davranışları, halifelik makamının millî egemenlikle örtüşmemesi, laik bir devlet düzeni oluşturma arzusu ve yeni rejim karşıtlarının halifelik makamı etrafında toplanması halifeliğin kaldırılmasına zemin hazırladı.

Görsel 3.5: Abdülmecit Efendi portresi

3 Mart 1924'te TBMM tarafından kabul edilen bir kanunla halifelik kaldırıldı. Devlet sisteminde var olan ikiliği ortadan kaldırmak amacıyla Halife Abdülmecit Efendi ve bütün Osmanlı hanedanı aynı kanunla yurt dışına çıkarıldı. Halifeliğin kaldırılması ile Türkiye Cumhuriyeti millî, demokratik ve laik devlet olma yolunda önemli bir adım daha attı.

Aynı gün Şer'iye ve Evkaf Vekâleti kaldırılarak yerine Diyanet İşleri Başkanlığı ve Vakıflar Genel Müdürlüğü, Erkân-ı Harbiye Vekâleti kaldırılarak yerine Genelkurmay Başkanlığı ve Millî Savunma Bakanlığı kuruldu. Bu kanunlarla siyasi ve askerî yetkiler birbirinden ayrıldı, sivilleşme ve laikleşme yolunda ilerleme kaydedildi.

Halifelik ile Şer'iye ve Evkaf Vekâletinin kaldırılması laiklik ilkesinin, Erkân-ı Harbiye Vekâletinin kaldırılması cumhuriyetçilik ilkesinin hayata geçirilmesinde etkili oldu.

BİLGİ KUTUSU

Halife Abdülmecid Efendi, kültürlü bir şehzadeydi. Resim yapıyordu ve bazı tabloları müzeliktir. Ama asıl önemlisi, güçlü bir bestekâr oluşudur. Mütareke Dönemi ve İstiklal Savaşı sırasında Anadolu Hükûmetiyle olumlu ilişkiler kurmuştu; bununla birlikte halifenin bazı hanedan üyelerinin de belirttiği gibi siyasetten anlamadığı, Ankara Hükûmetiyle dengeli ilişkiler sürdürmek yerine alayişli selamlık alayları tertiplediği, hatta bunlardan birinde Fatih Sultan Mehmed kıyafetiyle geçtiği biliniyor. Maalesef protokol ve bütçe işlerinde de ölçülü bir idare kuramamıştı ve Ankara'yla gerilimli ilişkilere girdi. Yeni cumhuriyetin iktidar savaşına tahammülü yoktu. (…) Hilafet ruhani bir makam değildir. Dünyevi iktidar sahibi olmak gerekir. Bu sonuç kaçınılmazdı.

İlber Ortaylı, *Türkiye'nin Yakın Tarihi, s. 95.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3.2.5. 1924 Anayasası

1921 Anayasası (Teşkilât-ı Esasiye), Millî Mücadele'nin zor günlerinde ihtiyaçları karşılamak için hazırlanmış bir anayasaydı. Olağanüstü koşulların ürünü bu anayasada yeni siyasi düzenin adı konmamıştı. Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanından sonra devletin gereksinimlerine cevap verecek ve toplumu yönlendirecek yeni bir anayasa ihtiyacı doğdu. Bu sürecin sonunda hazırlanan Anayasa, 20 Nisan 1924'te II. TBMM tarafından kabul edildi. Yeni devletin bu ikinci anayasası yine "Teşkilât-ı Esasiye Kanunu" adıyla çıkarıldı. 1924 Anayasası sayesinde 1921 Anayasası'nda var olan eksiklikler giderildi. Anayasa metni zamanla bazı değişikliklere uğradıysa da 1961 Anayasası'na kadar yürürlükte kaldı. 1924 Anayasası'nın kabulü cumhuriyetçilik ve inkılapçılık ilkeleri doğrultusunda atılan bir adımdır.

1924 Anayasası'nın Bazı Önemli Maddeleri

- Türkiye Devleti bir cumhuriyettir.
- Türkiye Devleti'nin dini İslam'dır, resmî dili Türkçedir, başkenti Ankara'dır.
- Hâkimiyet kayıtsız şartsız millete aittir.
- Yasama TBMM'ye, yürütme cumhurbaşkanı ve hükûmete, yargı ise bağımsız mahkemelere aittir.
- Vatandaşların hak ve özgürlükleri devlet tarafından düzenlenir.

1924 Anayasası'nda zamanla bazı değişikliklere gidilerek 1928'de "Devletin dini İslam'dır." ifadesi anayasadan çıkarıldı. Kadınlara 1930'da belediye seçimlerinde, 1933'te muhtarlık seçimlerinde, 1934'te de genel seçimlerde seçme ve seçilme hakkı verildi. 1937'de "Türkiye Devleti; cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır." ifadesi ile Atatürk ilkeleri de anayasaya girdi.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. 1921 Anayasası ile 1924 Anayasası'nı temel özellikler açısından karşılaştırınız.
2. Kadınların 1924 Anayasası'na dâhil edilen siyasi haklarını Atatürk ilkelerinden hangileriyle ilişkilendirebilirsiniz? Açıklayınız.

KRONOLOJİK DÜŞÜNME

1. Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasi gelişmeleri ilgili kutucuklara yazarak zaman dizinini tamamlayınız.

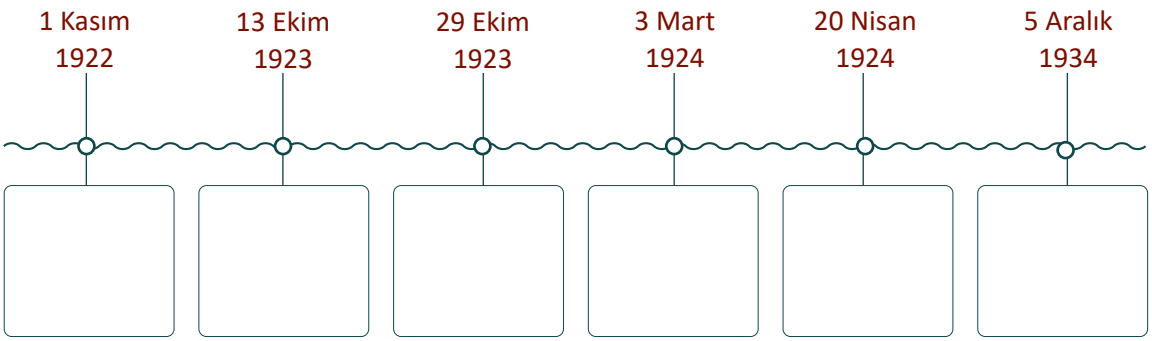

2. Tamamladığınız zaman dizininden yararlanarak Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki siyasi gelişmelerle ilgili kısa bir metin yazınız.

3.3. HUKUK ALANINDAKİ GELİŞMELER

BAŞLANGIÇ SORUSU

Toplum mu hukuku, hukuk mu toplumu şekillendirir? Tartışınız.

Osmanlı Devleti'nde örfi ve şeri hukuk sistemleri uygulanıyordu. Gayrimüslimler kendi din kuralları ve kültürlerine göre yargılanıyordu. Tanzimat Dönemi'nde değişen dünya şartları ve ihtiyaçlardan dolayı hukuk sisteminde çeşitli yenilikler yapıldı. İslam hukukuna dayanan Mecelle adlı medeni kanun uygulandı. Karma mahkemeler, konsolosluk mahkemeleri gibi Batı tarzı mahkemeler kuruldu. Yabancılara adli imtiyazlar tanındı. Ancak Osmanlı Devleti'nin hukuk sistemindeki bütün bu uygulama farklılıkları hukuk birliğine engel teşkil etmekteydi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla monarşi yönetiminden cumhuriyete, teokratik yapıdan laik anlayışa geçildi. Bu düzenlemelerle millî değerler üzerine kurulan Türk devletinin yönetim sistemini oturtmak, ihtiyaçlarını karşılamak, dünyayla irtibatını güçlendirmek ve hukuk birliğini sağlamak amaçlanıyordu. Cumhuriyet, ülke içinde hukuk birliğini ve evrensel hukuk sistemine geçişi sağladığından azınlıklar için talep edilen imtiyazların dayanağını da ortadan kaldırdı. Mustafa Kemal, "Adliye politikamızda takip edilecek gaye, evvela halkı yormaksızın süratle, isabetle, emniyetle adaleti dağıtmaktır. İkinci olarak toplumumuzun bütün dünya ile teması doğal ve zorunludur, bunun için adaletimizin seviyesini bütün medeni toplumların derecesinde bulundurmak mecburiyetindeyiz. Bu hususları sağlamak için mevcut kanun ve usullerimizi bu bakış açılarına göre yenilemekteyiz ve yenileyeceğiz." diyordu.

Görsel 3.6: 1928-1941 yılları arasında Hukuk Mektebi olarak kullanılan bina

Çağdaş ve demokratik bir hukuk düzenine geçmek için ilk girişim 5 Kasım 1925'te yeni hukuk sistemini uygulayacak insanları yetiştirecek Ankara Hukuk Mektebini açmak oldu (Görsel 3.6). 1926-1930 yılları arasında çıkarılan diğer kanunlarla hukuk sistemi şekillendirildi.

TARİHSEL DÜŞÜNME

"Adalet mülkün temelidir." sözü bağlamında yürütme ve yargı arasındaki ilişkiyi açıklayınız.

3.3.1. Türk Medeni Kanunu (17 Şubat 1926)

Medeni Kanun, hukuk sisteminin esasını teşkil eder. Vatandaşların birbirleriyle ve devletle ilişkilerini düzenleyen kurallardan oluşur; evlenme, boşanma, miras, velayet, mülkiyet hakkı gibi konuları içerir.

Yeni Türk devletini millî, çağdaş, laik ve demokratik esaslara dayandırma hedefi, medeni hukuk alanında da birtakım düzenlemeleri gerekli kıldı. Mustafa Kemal'in isteğiyle çeşitli ülkelerdeki medeni kanunlar ve uygulamalar incelendi. Türk Medeni Kanunu, Türk milletinin karakterine en uygun medeni kanun olan İsviçre Medeni Kanunu esas alınarak hazırlandı. 17 Şubat 1926'da TBMM'de kabul edilen Türk Medeni Kanunu, 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girdi.

Türk Medeni Kanunu ile

- Tek eşle evlilik kuralı getirildi ve kadınlara boşanma hakkı tanındı.
- Kadınlara istedikleri alanda çalışma hakkı tanındı.
- Çocukların velayeti anne ve babanın ortak yükümlülüğüne verildi.
- Evlilikte yaş sınırı ve resmî nikâh mecburiyeti getirildi. Resmî nikâhtan sonra dinî tören yapma hakkı da verildi.
- Mahkemelerde şahitlik konusunda ve miras paylaşımında kadın ile erkek eşit kabul edildi.
- Patrikhanenin din işleri dışında başka işlerle uğraşması, patrikhane ve konsoloslukların mahkeme kurmaları yasaklandı.

Görsel 3.7: Atatürk ve Türk kadınları

Türk Medeni Kanunu ile din ve mezhep ayrımı kaldırılarak hukuk birliği sağlandı. Yapılan düzenlemelerle kadınların hakları güvence altına alındı, aile içinde ve toplumda saygınlığı artırıldı (Görsel 3.7). Bu kanunla hukuk sisteminin laikleşmesi adına önemli bir adım atılmış oldu. Türk Medeni Kanunu halkçılık, laiklik ve inkılapçılık ilkeleriyle de örtüşmektedir.

Türkiye'de azınlıklar, Lozan Antlaşması gereğince aralarındaki hukuki sorunlarda kendi geleneklerine göre uygulamalar yapma hakkına sahipti. Buna rağmen hükûmete müracaat ederek Türk Medeni Kanunu hükümlerinin kendileri için de uygulanmasını istediler. Bu isteklerin hükûmet tarafından kabulüyle hukuk birliği sağlandı, böylece önemli bir sorun da çözülmüş oldu.

Türk Medeni Kanunu haricinde İtalyan Ceza Kanunu'ndan yararlanılarak Türk Ceza Kanunu (1926); Alman ve İsviçre Kanunlarından yararlanılarak Türk Ticaret Kanunu (1926), Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu (1927), Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu (1929), İcra ve İflas Kanunları (1932) hazırlandı ve yürürlüğe kondu.

KANIT SORGULAMA 2

Kanıtlardan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

1.KANIT

Efendiler,
Çağdaş gelişme, ulusların uygar ihtiyaçlarındaki genişleme, çoğalma ve çeşitlenme bu uygar ihtiyaçlar ile orantılı olarak uygar hakların gelişmesini gerektirir. Her devletin ilişkili olduğu sosyal yaşamın uygarlık derecesine uygun, hukuki mevzuatı vardır. Dünyada bulunan, bütün uygar devletlerin medeni kanunları hemen hemen birbirlerine benzemektedir. Bizim milletimizin ve hükûmetimizin adalet düşüncesi ve anlayışı, bu konuda hiçbir uygar ulusunkinden aşağı değildir. Belki tarih bu noktada yüksek olduğumuza tanıklık eder. Bu nedenle hukuki mevzuatımızın bütün uygar devletlerin kanuni mevzuatından eksik olması düşünülemez. Gayretli çalışmalarımızın amacı olan tam bağımsızlık kavramında adli bağımsızlığın da bulunması doğaldır. Bundan dolayı her bağımsız devletin ayrılmaz bir bütünü olan adalet dağıtımı görevine kimseyi karıştıramayız.

Mustafa Kemal Atatürk, M*eclis Açılış Konuşmaları*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2.KANIT

Efendiler,
Bizim hâlen yürürlükte olan medeni kanunumuz Mecelle'dir. Bu medeni kanun yaklaşık olarak yarım asır önce merhum Cevdet Paşa'nın başkanlığındaki bir bilimsel kurul tarafından hazırlanmıştır. İşte, o Mecelle'nin genel kuralındaki "Zamanın değişmesi dolayısıyla hükümlerin değiştirilmesinden vazgeçilemez." fıkıh kuralı, adli politikamızın temelini oluşturmaktadır. Bu ana kural içinde hareket eden Adalet Bakanlığımız, Mecelle'nin içermediği veya belirlemediği güç ve açık olmayan durumların, uygun hükümlerle genişletilmesi ve sağlamlaştırılması gereğine inanmıştır. (...)

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, C. 1-3, s. 128.

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Türk hukuk sisteminde düzenlemelere neden gerek duyulmuştur? Açıklayınız.

3.4. EĞİTİM VE KÜLTÜR ALANINDAKİ İNKILAPLAR

BAŞLANGIÇ SORUSU

Eğitim ve kültür arasında nasıl bir etkileşim olabilir?

Bugün hepimize düşen ortak görev; ulusal değerlere, bilince, Cumhuriyet'e sahip çıkmak, Çanakkale'yi, Kurtuluş Savaşı'nı kazanan ruhu korumak ve bu bilinci gelecek kuşaklara aktarmaktır. Türk ulusu; dili, kültürü, tarihi ve saygın kimliğiyle aydınlık yarınlara el ele güçlü biçimde yürüyecektir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

Osmanlı Devleti'nde eğitim öğretim asırlarca geleneksel tarzda sürdürüldü. 18. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Batılı anlamda bazı modern eğitim kurumları oluşturuldu. Son dönemde özellikle II. Abdülhamit zamanında yatırım ve düzenlemelerle çeşitlendi. Eğitim ortamına Batı tarzında kurumların eklenmesiyle yaşanan duyuş, düşünüş ve yaşantı farklılıkları bir yandan zenginleşme doğururken bir yandan da zihniyet çatışmalarına, sınıfların birbirine yabancılaşmasına yol açtı.

I. Dünya Savaşı'nda eğitim öğretim bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de durma noktasına geldi. Türk milletinin savaşla imtihanının Millî Mücadele'yle devam etmesi eğitimdeki sorunları daha da derinleştirdi. Eğitimin bir milletin gelecek inşasında ne kadar önemli olduğunu bilen Mustafa Kemal, Millî Mücadele henüz devam ederken Ankara'da 16-21 Temmuz 1921'de Maarif Kongresi'ni topladı. Kongrede eğitim, kültür ve öğretmenlik mesleği konularında Türk milletinin geleceğini şekillendirecek millî politikalar geliştirildi ve **Misak-ı Maarif** için yol haritası çizildi.

Savaşın sona ermesiyle şartlar ve ihtiyaçlar gözetilerek eğitim ve kültür alanında çeşitli inkılaplar uygulamaya kondu.

BİLGİ KUTUSU

Misak-ı Maarif

Cumhuriyet'in eğitim alanındaki hedeflerini yansıtan Misak-ı Maarif, "yeni nesilleri iktisadi hayatta etkin ve başarılı kılacak bilgilerle donatma ve öğrencileri hayata hazırlama" amacındaki eğitim idealidir.

Genel ağdan alınmıştır.

3.4.1. Tevhid-i Tedrisat Kanunu (3 Mart 1924)

Öğretmenler! Ordularımızın kazandığı zafer, sizin ve sizin ordularınızın zaferi için yalnız ortam hazırladı. Gerçek zaferi siz kazanacaksınız. Ben ve bütün arkadaşlarım sarsılmaz bir inançla sizi izleyeceğiz, sizin karşılaştığınız engelleri kıracağız.

Mustafa Kemal ATATÜRK

Osmanlı Devleti'nde eğitim öğretim alanında birlik yoktu. Farklı tarzlarda eğitim veren okullar, her yönüyle birbirine yabancı bireylerin yetişmesine sebep olarak toplumdaki kutuplaşmaları derinleştiriyordu. Mektep ve medrese ayrılığı millî birliğe zarar verirken yabancı okulların yıkıcı faaliyetleri millî varlığı tehdit ediyordu. Bu nedenle tek elden yönetilecek millî ve çağdaş bir eğitim sistemine ihtiyaç duyuldu.

Mustafa Kemal Atatürk, "Milletimizin, memleketimizin irfan yuvaları bir olmalıdır. Bütün memleket evladı, kadın ve erkek aynı surette oradan çıkmalıdır." diyerek eğitim öğretimin birleştirilmesine dikkat çekti. 3 Mart 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu TBMM'de kabul edildi.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm eğitim öğretim kurumları tek çatı altında birleştirildi. İlköğretim zorunlu ve parasız duruma getirildi. Karma eğitime geçildi. İmam ve hatip okulları ile İlahiyat Fakültesi açıldı. Çağdaş normları özümsemiş bireyler yetiştirilmeye başlandı. Azınlıklara ve yabancılara ait okullar, sıkı kontrol altına alındı. Bu okullarda din propagandası yasaklandı. Maarif Vekâletinin hazırladığı bir genelgeyle Türkçe, tarih, coğrafya, yurt bilgisi derslerinin Türk öğretmenler tarafından ve Türkçe verilmesi zorunlu tutuldu. Kurallara uymayan okullar kapatıldı. Maarif Vekâletine bağlanan askerî ortaokul ve liseler, yeni bir kanunla tekrar Millî Savunma Bakanlığına bağlandı. Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitim laik, millî ve çağdaş bir mahiyet kazandı. Bu bakımdan Kanun; laiklik, milliyetçilik, halkçılık ve inkılapçılık ilkeleriyle ilişkilidir.

BİLGİ KUTUSU

Muallime ve Muallimler Derneği'nin düzenlediği eğitimle ilgili konferansların birinde Kâzım Karabekir Paşa, eğitim birliğinin sağlanabilmesi için eğitimde merkezileşmeye gidilmesi gerektiğini vurgulayarak "Bir milletin bedeni terbiye, ahlaki ve fikrî terbiyesinin birliği, düşünce birliğini meydana getirir." demiştir.

ataturkansiklopedisi.gov.tr

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3.4.2. Harf İnkılabı (1 Kasım 1928)

Tarih boyunca çok geniş bir coğrafyaya yayılarak farklı kültürlerle etkileşim hâlinde yaşayan Türkler; Kök Türk, Uygur, Çin, Kiril ve Hint alfabelerini kullandı. İslam dininin kabulünden sonra ise yüzyıllar boyunca ağırlıklı olarak Arap alfabesini benimsedi.

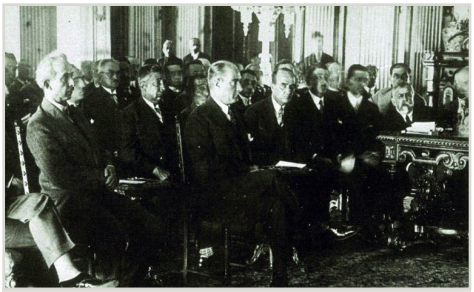

Görsel 3.8: Mustafa Kemal yeni Türk harfleri konusunda verilen konferansı dinlerken

Osmanlı Devleti, 19. yüzyılda Batı ile yoğun ilişkiler içindeydi. Bu dönemde bazı aydınlar ve devlet adamları Arap harflerinin günün ihtiyaçlarına cevap vermediği ve Batı ile uyumu güçleştirdiği gerekçeleriyle Latin alfabesi kullanılmasına dair görüşler ortaya attı. Harf İnkılabı ile ilgili çalışmalar Türk dünyasında da 1922'den sonra yaygınlaştı. 1926'da Bakü'de Türkiye'nin de katıldığı bir toplantıda Latin harfleri meselesi tartışıldı ve Sovyet idaresi içindeki Türk cumhuriyetleri Latin harflerini kabul etti.

Çağdaşlık yolunun Batı ile bütünleşmekten geçtiğini düşünen Atatürk'ün isteğiyle Dil Encümeni kuruldu. Encümenin hazırladığı Elifba Raporu doğrultusunda Türkçenin ses yapısına uygun olan Latin harfleri esas alınarak yeni Türk alfabesi oluşturuldu. TBMM'de 1 Kasım 1928'de "Türk Harflerinin Kabulü ve Tatbiki Hakkındaki Kanun" kabul edildi ve bir okuma yazma seferberliği başlatıldı (Görsel 3.8). Mustafa Kemal, yurt gezileriyle çalışmaları yerinde bizzat inceleme ve bu inkılabın gerekçelerini halka anlatma imkânı buldu (Görsel 3.9).

Görsel 3.9: Mustafa Kemal Atatürk yeni harfleri halka tanıtırken

Genç kuşaklarda millî duygular uyandıran Harf İnkılabı, milliyetçilik ve inkılapçılık ilkeleriyle ilişkili olmasının yanı sıra Cumhuriyet'in birbirini takip eden inkılapları arasında önemli bir yere sahiptir.

3.4.3. Millet Mektepleri (1 Ocak 1929)

Yeni alfabenin kısa sürede öğretilmesi, yaygınlaştırılarak okuryazar oranının artırılması için tüm memlekette bir eğitim öğretim seferberliği başlatıldı. 11 Kasım 1928'de Millet Mekteplerinin kurulmasına karar verildi. İlgili Yönetmelik 24 Kasım 1928'de uygulamaya kondu ve Mustafa Kemal'e "Millet Mektepleri Başöğretmenliği" ünvanı verildi (Görsel 3.10).

Millet Mekteplerinin faaliyetleri valiler, kaymakamlar, nahiye müdürleri ve muhtarlar tarafından yürütüldü. Mekteplerin çalışmalarıyla okuryazar sayısında artış sağlandı. 1925'te %10,5 olan okuryazar oranı 1935'te %20,4'e yükseldi. 1936'da kapatılan Millet Mektepleri, yerini halkevleri ve halk odalarına bıraktı.

Millet Mektepleri halkın bütün kesimlerine yeni alfabeyi öğretmek hedefiyle topyekûn bir eğitim öğretim hamlesi gerçekleştirmiştir. Bu hamlenin kaynağı Atatürk'ün halkçılık ilkesidir.

Görsel 3.10: Başöğretmen Atatürk

KANIT SORGULAMA 3

Kanıttan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

KANIT

Öğretmen okullarındaki son sınıf öğrencilerine Maarif Bakanı Mustafa Necati tarafından gönderilen mektup

(...) bilhassa bu sene yeni Türk harflerini yayma gibi şerefli bir vazifen daha vardır. Bütün memleket ve evlatlarını bir an evvel yeni harflerle okutarak Türkiye'de okuma yazma bilmeyen bir fert bırakmayacak kadar geniş bir azimle çalışmak mecburiyetindesin. Bunun için yeni Türk harflerini çabuk öğren ve hemen herkese öğretmeye başla. Bu hedefe varmak için kürsü, mektep lazım değildir. Her yerde her gördüğüne, kadın, erkek, fakir, zengin, tüccar, köylü ve şehirli ayırmayarak derhâl öğreteceksin. Milletimize yeni bir yükselme alanı yaratacak olan bu büyük zaferi kısa bir zamanda kazanacağına inanarak vazifelerinde muvaffakiyet dilerim aziz meslektaşım.

Maarif Vekili Mustafa Necati

Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi Ansiklopedisi, s. 615.
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Latin alfabesi kullanımının yaygınlaştırılması sürecinde nasıl bir yol takip edilmiştir?

3.4.4. Türk Tarih Kurumu (15 Nisan 1931)

Tarih yazmak, tarih yapmak kadar mühimdir. Yazan yapana sadık kalmazsa değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak mahiyet alır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

Mustafa Kemal, Türklerin dünya medeniyetine katkılarını araştırmak ve Avrupa devletlerinin Türkler hakkındaki ders kitaplarında yer alan olumsuz iddialarına karşılık vermek gerektiğini düşünüyordu. Millî kültürün

temelinin millî tarih anlayışından geçtiğine inanan Mustafa Kemal, bu fikrini destekleyecek bir dizi çalışmaya öncülük etti. "Türk Tarih Tezi" olarak adlandırılan ve millet eksenli tarih yazımını esas alan yeni bir anlayış geliştirdi. Tezde Türklerin dünyaya uygarlık yayan bir millet olduğu, Anadolu'ya binlerce yıl önce göç ettiği, Anadolu'nun Türklerin ana yurdu olduğu vurgulanıyor; böylelikle toprak ve millet arasında güçlü bir bağ kurmak hedefleniyordu. Bu tez doğrultusunda ilk çalışmalar Mustafa Kemal'in talimatıyla Türk Ocakları bünyesinde kurulan Türk Tarihi Tetkik Heyeti tarafından yapıldı. Heyet, "Türk Tarih Tezi"nin derli toplu sunulduğu ilk eser sayılan *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı bir çalışma yayımladı. Türk Ocaklarının kapatılması üzerine heyetin çalışmaları son buldu.

15 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti kuruldu. Bu cemiyetin öncelikli görevi millî ve uluslararası kongrelerde Türk Tarih Tezi'ni savunmaktı. 1932'de Mustafa Kemal'in de katıldığı I. Türk Tarih Kongresi'nde Türk tarihinin ana hatlarına dair önemli tespitlerde bulunuldu (Görsel 3.11). Türk Tarihi Tetkik Cemiyetinin adı Türk Tarih Kurumu olarak değiştirildi (1935). Türk Tarih Kurumunun temel amaçları "Türk tarihini, Türkiye tarihini ve bunlarla ilgili konuları, Türklerin medeniyete hizmetlerini ilmî yoldan incelemek, araştırmak, tanıtmak, yaymak; bunlara dayanarak Türk tarihini ve Türkiye tarihini yazmak." şeklinde belirlendi. Türk Tarih Kurumu 1937'den itibaren Atatürk'ün adını bizzat koyduğu Belleten dergisini yayımlamaya başladı.

Tarih alanında bilim insanları yetiştirmek için 1935'te Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi kuruldu.

Tarih alanında yapılan bu çalışmalar Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi gereğidir.

Görsel 3.11: Mustafa Kemal Atatürk, I. Türk Tarih Kurultayı'nda

AFET İNAN (1908-1985)

Atatürk'ün manevi kızı Afet İnan, öğretmen, tarihçi ve sosyoloji profesörüdür. 1925'te Bursa Kız Öğretmen Okulundan mezun olduktan sonra İzmir'de göreve başladı. Mustafa Kemal tarafından dil öğrenmesi için İsviçre'ye gönderildi. Ankara Musiki Muallim Mektebinde tarih ve yurt bilgisi derslerini okutmak üzere görevlendirildi. Atatürk'ün öncülüğünde başlatılan tarih araştırmalarında aktif olarak çalıştı. Atatürk'ün isteğiyle Türk Tarih Tezi'ne temel teşkil edecek *Türk Tarihinin Ana Hatları* adlı kitabın yazarları arasında yer aldı.

Genel ağdan alınmıştır.

3.4.5. Türk Dil Kurumu (12 Temmuz 1932)

Ulusunu ve yüksek bağımsızlığını korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı diller egemenliğinden kurtarmalıdır.

Mustafa Kemal ATATÜRK

Türklerin İslam dinini kabul etmesinden sonra din ve coğrafya etkisiyle Arapça ve Farsçanın, 19. yüzyılda ise Avrupa ile ilişkilerin yoğunlaşmasıyla Avrupa dillerinin Türkçe üzerindeki etkisi arttı. Türk dilinin yabancı dillerin etkisiyle değişime uğraması zaman zaman aydınların tepkisine sebep oldu. 1911'de yayımlanan Genç Kalemler dergisi Türkçenin korunması ve yaşatılmasına dair mücadele vermişti. Türk yurdunun düşman işgalinden kurtarılmasından sonra sıra kültürel mücadeleye geldi. Dil birliğinin, millî kültür ve siyasi bağımsızlığın ön koşulu olduğuna inanan Mustafa Kemal, Türk dilini öz benliğine kavuşturmak, onu yeryüzü dilleri arasında

değerine yaraşır yüksekliğe eriştirmek amacıyla 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyetini kurdu (Görsel 3.12). Dil bilimciler, şairler, yazarlar ve gazetecilerin katılımıyla I. Türk Dili Kurultayı toplandı (26 Eylül-5 Ekim 1932). 1936'daki III. Türk Dili Kurultayı'nda "Türk dilinin dünyadaki esas dil olduğu ve dünya dillerindeki birçok kelimenin de Türkçeden türediği" tezine dayanan "Güneş Dil Teorisi" tartışıldı ve önemli kararlar alındı. Ayrıca Cemiyetin adı Türk Dil Kurumu olarak değiştirildi. Dil alanında yapılan bu çalışmalar Atatürk'ün milliyetçilik ilkesi doğrultusundadır.

Görsel 3.12: Türk Dili Tetkik Cemiyeti toplantısı

BİLGİ KUTUSU

Atatürk, geometri alanındaki terimleri büyük oranda Türkçeleştirerek bir geometri kitabı yazdı. Açı, uzay, konum, kesit, üçgen, dikey, dörtgen, artı, eksi, yarıçap, eşit, çarpı, oran vb. kelimeler Türk diline Atatürk tarafından kazandırıldı.

Genel ağdan alınmıştır.

ARAŞTIRALIM

Türk Tarih Kurumu ile Türk Dil Kurumunun kuruluş amaçlarını ve faaliyetlerini araştırınız. Araştırmanızı 1. Ek'te verilen Öz Değerlendirme Formu'na göre değerlendiriniz.

3.4.6. Üniversite Reformu (1933)

Osmanlı Devleti'nde Batılı anlamda ilk yükseköğretim kurumu Darülfünundur. Ancak inkılap hareketlerine uymayan yapısı, ilmî ihtiyaçlara cevap verememesi ve işleyişindeki aksaklıklar nedeniyle zamana ayak uyduramayan Darülfünunun ıslahına karar verildi.

Türkiye'ye davet edilen İsviçreli Pedagoji Profesörü Albert Malche (Albert Malş) yükseköğretimle ilgili bir rapor hazırladı (1932). Profesör Malche ve Atatürk'ün tespitlerinden yararlanılarak yapılan düzenleme ile 31 Mayıs 1933'te Darülfünun kapatıldı, yerine İstanbul Üniversitesi kuruldu (Görsel 3.13). 1933'te Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesiyle özellikle Yahudi kökenli ve muhalif bazı Alman bilim insanları ülke dışına çıkmak zorunda kaldı. Türkiye'ye davet edilen bu bilim insanlarının önemli bir kısmı İstanbul Üniversitesinde görevlendirildi.

Görsel 3.13: Atatürk üniversitede ders dinlerken

Üniversite Reformu ile Cumhuriyet'in ilk yıllarında açılan İstanbul Üniversitesi (1933), Yüksek Ziraat Enstitüsü (1933), Dil ve Tarih, Coğrafya Mektebi (1935), İstanbul Teknik Üniversitesi (1944), Ankara Üniversitesi (1946) gibi kurumlar yükseköğretimin temelini oluşturmuştur. Evrensel boyutlardaki bilimsel çalışmaların öncüsü üniversiteler aynı zamanda Türkiye'nin Batı'ya açılan kapısı durumundadır. Atatürk'ün laiklik ve inkılapçılık ilkelerinin bir sonucu olan Üniversite Reformu, modern Türkiye'nin inşasına katkıda bulunmuştur.

Üniversite Reformu'nun Getirdiği Yenilikler

1. Üniversitelere ilmî ve idari özerklik verilmiştir.
2. Akademik kariyer sistemi kanunla düzenlenmiştir.
3. Üniversitelerin idaresi katma bütçe ile sağlanmıştır.
4. Bütçeler, eskisiyle kıyaslanmayacak bir düzeye yükseltilmiştir.
5. Her dalda öğretim elemanı yetiştirilmiştir.
6. Öğretim ve araştırma araçları artırılmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Malche'ın Maarif Bakanı'na Sunduğu Rapordan Bazı Maddeler

(...) Fakülteler arasında bilimsel iş birliği yoktur. Hocalar ders vermekle yetinmekte, araştırma yapmamakta, çevirileri tez olarak kabul etmekte, derslerde çok yüzeysel not tutturmaktadırlar. Öğrenciyi araştırmaya yöneltmeyen, düşünmeden kabule zorlayan ezberci bir yöntem uygulamaktadırlar. Hocaların öğrencilere rehberlik yapmaya ve görevlerini ciddiye almaya zamanları yoktur, çünkü kurum dışındaki özel işlerini ön plâna koymaktadırlar. Aralarında bilimsel iş birliği değil, çekişme, sürtüşme, nefret, makam ihtirasları hâkimdir. (...)

Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi, s. 326.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

KANIT SORGULAMA 4

Kanıttan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

KANIT

ATATÜRK'ÜN TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİNİN V. DÖNEM
3. YASAMA YILINI AÇIŞ KONUŞMALARI (1 KASIM 1937)

(...)

Arkadaşlar!

Büyük davamız, en uygar ve en refaha kavuşmuş memleket olarak varlığımızı yükseltmektir.

Bu, yalnız kurumlarında değil, düşüncelerde de köklü bir inkılâp yapmış olan büyük Türk milletinin dinamik ülküsüdür. Bu ülküyü en kısa bir zamanda başarmak için, düşünce ve eylemi birlikte yürütmek zorundayız. Bu girişimden başarı, ancak hukukî bir planla ve en gerçekçi bir biçimde çalışmakla gerçekleşebilir. Bu nedenle, okuyup yazmayı bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, memleketin büyük kalkınma savaşının ve yeni yapısının istediği, teknik elemanları yetiştirmek gerekir. Memleket davalarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, nesilden nesile yaşatacak, kişi ve kurumları yaratmak, işte bu önemli ilkeleri en kısa sürede sağlamak, Kültür Bakanlığı'nın üzerine aldığı büyük ve ağır zorunluluklardır.

(...)

Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesine ayırarak, Batı bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan düzemleme programını daha köklü bir biçimde uygulayarak cumhuriyete gerçekten modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için Ankara Üniversitesi'ni az zamanda kurmak gerekir. Doğu bölgesi için Van gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her bölümden ilk okulları ve en sonunda üniversiteyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdiden harekete geçilmelidir.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, s.856-857.

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Türkiye'nin çağdaşlaşmasında üniversiteler nasıl bir rol üstlenmiştir? Açıklayınız.

3.4.7. Güzel Sanatlar ve Spor Alanındaki Gelişmeler

Bir millet ki resim yapmaz, heykel yapmaz, bilimin gerektirdiği şeyleri yapmaz; itiraf etmeli ki o milletin ilerleme yolunda yeri yoktur. Oysaki bizim ulusumuz, gerçek nitelikleriyle uygarlığa erişmeye layıktır, uygarlığa erişecektir ve ilerleyecektir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

Atatürk, Türk inkılabının tamamlayıcı unsurunun güzel sanatlar olduğu fikrindeydi. Çağdaş Türkiye Cumhuriyeti'nin estetik değerler üzerinde yükselebileceğine inanıyor, güzel sanatlarda başarılı olamayan milletlerin ileri medeniyetler arasında kendilerine yer bulabilmelerini mümkün görmüyordu. İhmal edilen birçok sanat dalına bu bilinçle özel ilgi gösteriyor ve güzel sanatlar eğitimine önem veriyordu.

Atatürk'ün sanat alanındaki yaklaşımları doğrultusunda 1924'te Riyaset-i Cumhur Filarmoni Orkestrası (Cumhurbaşkanlığı Flarmoni Orkestrası) kuruldu. Aynı yıl Musiki Muallim Mektebi açıldı, kurumda hem Türk musikisi hem de Batı musikisi eğitimi verildi. 1934'te millî musiki ve sahne sanatları alanında öğretmen ve sanatçı yetiştirmek amacıyla "Millî Musiki ve Temsil Akademisi" kuruldu. Bale Bölümü de açılan Akademide 1940'tan itibaren "Devlet Konservatuarı" adıyla eğitim hayatına devam edildi (Görsel 3.14).

Görsel 3.14: Devlet Konservatuvarı

Türkiye'de opera çalışmaları Atatürk'ün istek ve desteğiyle Cumhuriyet Dönemi'nde hız kazandı. 1934'te Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası şefliğine getirilen Ahmet Adnan Saygun ilk Türk operasını besteledi.

Temelleri 1914'te atılan Darülbedayi (Şehir Tiyatroları), Atatürk Dönemi'nde tiyatro sanatının merkezi oldu. Müdürlüğünü Muhsin Ertuğrul'un yaptığı Darülbedayi'deki sanatçılar modern Alman ve Fransız piyeslerinden örnekler sergiledi. Mustafa Kemal beğenisini "Siz benim ta ataşemiliterlik çağımdan beri memleketimizde görmeyi candan özlediğim bir hayali gerçekleştirdiniz. Böylesine birbirine bağlı bir sanat topluluğunu kendi imkânlarınızla hazırlayıp bize getirdiniz, gösterdiniz. Efendiler, hepiniz mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, hatta reisicumhur olabilirsiniz. Fakat sanatkâr olamazsınız. Hayatlarını büyük bir sanata vakfeden bu çocukları sevelim." sözleriyle dile getirdi.

Sanatın her dalına ilgi gösteren Mustafa Kemal, "Sinema öyle bir keşiftir ki bir gün gelecek, barutun, elektriğin ve kıtaların keşfinden çok dünya medeniyetlerinin veçhesini değiştireceği görülecektir. Sinema, dünyanın en uzak köşelerinde oturan insanların birbirlerini sevmelerini, tanımalarını temin edecektir. Sinema insanlar arasındaki görüş, düşünüş farklarını silecek, insanlık idealinin tahakkukuna en büyük yardımı yapacaktır. Sinemaya layık olduğu ehemmiyeti vermeliyiz." diyerek sinema sanatının gücüne dikkat çekti.

AHMET ADNAN SAYGUN
(1907-1991)

İzmir İttihat ve Terakki İdadisinde İsmail Zühtü Bey'den müzik, Rossati'den (Rossati) piyano dersleri aldı. 1928'de Maarif Vekâletinin açtığı sınavı kazanarak müzik öğrenimi görmek üzere Paris'e gitti. Bach (Bah), Beethoven (Bethofin) ve Wagner (Vagnar) gibi dünyaca ünlü bestecilerin eserleriyle yakından ilgilendi. 1934'te kısa bir süre Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasını yönetti. Atatürk'ün isteğiyle *Taşbebek* operasını besteledi. 1943'te bir Türk tarafından bestelenmiş ilk oratoryo kabul edilen *Yunus Emre Oratoryosu*'nu tamamladı.

Kendisine 1971'de "ilk devlet sanatçısı" ünvanı verildi. Öğretmenlik ve şefliğin yanı sıra Türk halk müziği üzerine de araştırmalar yapan Adnan Saygun, çok sayıda besteye imza attı.

Genel ağdan alınmıştır.

Atatürk, halk kültürünün ve güzel sanatların önemli dallarından halk oyunları ve dansla da yakından ilgilendi. Batı danslarına ilgisiyle bilinen Atatürk, Cumhuriyet balolarında özellikle tango ve vals çaldırır, kendisi de piste çıkarak dans edenlere eşlik ederdi. Zeybek, sanatta millî değerlere önem veren Atatürk'ün en sevdiği halk oyunuydu.

Cumhuriyet'in ilanıyla görsel sanatlardan resim ve heykel oldukça ilerleme gösterdi. Resimde özellikle "Atatürk, Millî Mücadele, millî birlik ve bağımsızlık" temalarına ağırlık verildi. İbrahim Çallı, Fahrelnisa Zeid gibi isimler resim sanatına önemli katkılarda bulundu. Türkiye'de heykel sanatının gelişmesi de yine Atatürk'ün öncülüğünde oldu. Türk tarihi ve kültürüne hizmet etmiş şahsiyetlerin heykel ve anıtlarının yapılması konusunda hassasiyet gösteren Atatürk; Fatih Sultan Mehmet, Kanuni Sultan Süleyman, İbn-i Sina, Mimar Sinan gibi Türk büyüklerinin heykellerinin yapılmasını teşvik etti.

"Sağlam kafa sağlam vücutta bulunur." özdeyişiyle sporun sağlık için önemini dile getiren Atatürk, beden eğitimi derslerinin eğitim öğretim programına alınmasını şart koştu. Spor alanında öğretmen yetiştiren okulların açılmasını istedi. Türk kadınını spora teşvik etti, şehit çocukları için spor alanları hazırlattı. En sevdiği spor olan güreşin yanı sıra binicilik, kürek (Görsel 3.15), yüzme, futbol, boks gibi spor dallarının gelişmesi için de girişimlerde bulundu.

Güzel sanatlar ve spor alanındaki gelişmeler Atatürk'ün inkılapçılık ilkesi ile ilişkilendirilebilir.

MUHSİN ERTUĞRUL
(1892-1979)

Çağdaş Türk tiyatrosunun kurucusu kabul edilen Muhsin Ertuğrul, tiyatro çalışmalarına rüştiyede öğrenciyken başladı. Türkiye'de sahnelenen ilk *Hamlet* piyesinde rol aldı. 1911'de eğitim için Paris'e gitti, burada dünyaca ünlü tiyatro topluluklarıyla tanıştı. Şehir Tiyatrolarında müdürlük yaptı. Birçok tiyatro oyunu yazdı ve yönetti. 1953'te Türk sinemasında tamamı renkli ilk film olan *Halıcı Kız*'ı çekti. *Leblebici Horhor Ağa* filmiyle 2. Venedik Film Festivali'nde Türk sinemasına ilk uluslararası ödülü kazandırdı.

Genel ağdan alınmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Çok sesli müziğin öncülerinden Cemal Reşit Rey, 1926'da İstanbul Şehir Orkestrasını kurdu. Ankara ve İstanbul Radyolarında Batı Müziği Bölümü şefliği yaptı. *Onuncu Yıl, Yedek Subay, Denizciler* ve *Himaye-i Etfalin* marşlarını besteledi.

Genel ağdan alınmıştır.

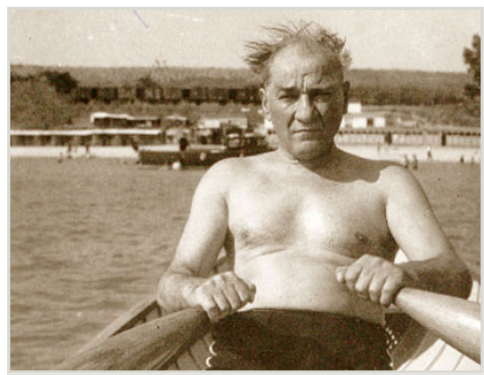

Görsel 3.15: Atatürk kürek çekerken

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. Cumhuriyet'in ilk yıllarında güzel sanatların hangi dallarında çalışmalar yapılmıştır?
2. Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi ve hukuki inkılaplardaki yaklaşım ile güzel sanatlar alanındaki çalışmalar arasında nasıl bir ilişki vardır? Açıklayınız.
3. Toplumsal gelişme ile güzel sanatlara verilen değer arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Açıklayınız.

BİLGİ KUTUSU

Sorbonne (Sorbon) Üniversitesinde arkeoloji eğitimi alan Halet Çambel, eskrim ve binicilikle uğraşmış, 1936'da Atatürk'ün isteği üzerine eskrim dalında Berlin Olimpiyatları'na katılmıştır. Çambel, olimpiyatlara katılan ilk Türk kadın sporcu olarak tarihe geçmiştir.

Genel ağdan alınmıştır.

Halet Çambel

3.5. TOPLUMSAL ALANDAKİ İNKILAPLAR

BAŞLANGIÇ SORUSU

Toplumsal alanda inkılaplara ihtiyaç duyulmasının sebepleri neler olabilir?

Cumhuriyet'in ilanından sonra modernleşme ve laikleşme isteği birtakım inkılapları gerekli kıldı. Hedef; yeni Türkiye'ye sosyal, kültürel ve hukuksal alanlarda Batı ile uyumlu, çağın ihtiyaçlarına cevap veren bir hayat tarzını yerleştirmekti.

3.5.1. Kılık Kıyafet Düzenlemeleri

Görsel 3.16: Atatürk Kastamonu ziyaretinde

Mustafa Kemal, 25 Ağustos 1925'te Kastamonu ve çevresine yaptığı seyahatte çağdaş olmanın gerekliliklerinden biri olarak "kıyafet"i gösterdi. Elinde bir Panama şapkası tutarak (Görsel 3.16) yaptığı konuşmada "Medeniyet öyle bir ateştir ki ona kayıtsız kalanları yakar, mahveder. İçinde bulunduğumuz medeniyet ailesinde bize yaraşan yeri bulacağız ve onu koruyarak sürdüreceğiz." dedi. Mustafa Kemal'in şapka takmayı tavsiye etmesi üzerine önce yakın çevresi ve meclis üyeleri şapka kullanmaya başladı. Ardından halk arasında da şapka kullanımı yaygınlaştı. Kamuoyunun bu konuda hazır hâle geldiği görülünce 25 Kasım 1925'te Şapka İktisası Hakkında Kanun kabul edildi. Bakanlar Kurulu kararı ile devlet memurlarına belirli bir kıyafet ve şapka giyme zorunluluğu getirildi. 1934'te Bazı Kisvelerin Giyilemeyeceğine Dair Kanun ile din adamlarının ibadet yerleri ve dinî törenler dışında dinî kıyafet giymeleri yasaklandı. Kılık kıyafetle ilgili bütün bu düzenlemeler laiklik, halkçılık ve inkılapçılık ilkeleri gereğidir.

3.5.2. Tekke, Zaviye ve Türbelerin Kapatılması (30 Kasım 1925)

Selçuklu ve Osmanlı Devleti Dönemlerinde öncelikle dinî olmak üzere sosyal, kültürel, ekonomik işlevler yüklenen tekke ve zaviyeler; zamanla bütün kurumlar gibi bozulmalardan etkilenmiş, kuruluş gayesinden uzaklaşmıştı. Mustafa Kemal, "Efendiler ve ey millet! İyi biliniz ki Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, dervişler, müritler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en gerçek tarikat medeniyet tarikatıdır. Medeniyetin emir ve talep ettiğini yapmak insan olmak için kâfidir." sözleriyle bu kurumların yeni medeniyet anlayışındaki yerini işaret etti. İslam dünyasında önemli şahsiyetlerin anıt mezarı olan türbeler, zamanla halkın bir kısmı için geçim kaynağı sayılmış ve mucize beklenen mekânlara dönüşmüştü. Gazi Mustafa Kemal, İnebolu'dan Kastamonu'ya dönüşünde "Ölülerden medet ummak medeni bir cemiyet için lekedir." diyerek türbelerin istismar edilmesine tepkisini ortaya koydu. Kasım 1925'te çıkarılan kanunla tekke, zaviye ve türbeler kapatıldı; şeyhlik, dervişlik, müritlik gibi ünvanların kullanılması, dinî kıyafetlerin giyilmesi yasaklandı. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılmasıyla Atatürk ilkelerinden laiklik ilkesinin gereklerinden biri daha yerine getirilmiş oldu.

3.5.3. Takvim, Saat ve Ölçülerde Değişiklik

Takvim, saat, rakam ve tatil uygulamaları gerek yurt içinde gerekse uluslararası ilişkilerde çeşitli güçlükler çıkarıyordu. Aksaklıkları gidermek ve dünyayla bütünleşmek için 26 Aralık 1925'te hicri ve Rumi takvim yerine miladi takvim ile uluslararası saat sistemi, 20 Mayıs 1928'de ise uluslararası rakamlar kabul edildi. 1931'de ağırlık ve uzunluk ölçülerine yönelik bir düzenleme yapıldı; arşın, endaze, okka, dirhem, çeki, kile gibi eski ağırlık ve uzunluk ölçü birimleri kaldırılarak yerine metre, kilogram gibi uluslararası ölçü ve tartı birimleri getirildi. Türkiye Cumhuriyeti 1934'te Batı ile yürüttüğü iktisadi ve ticari ilişkileri geliştirmek amacıyla pazar gününü resmî tatil ilan etti. Böylece hem iç hem de dış ticarette karşılaşılan aksaklıklar giderildi.

Takvim, saat ve ölçülerde yapılan değişiklikler çağdaşlaşma ve laikleşmeyi sağlarken uluslararası fikrî, siyasi ve iktisadi temasları kolaylaştırdı; inkılapçılık ilkesinin toplumsal alandaki önemli bir yansıması oldu.

KANIT SORGULAMA 5

Kanıttan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

KANIT

Maarif Vekili Necati Bey:
Zaten mekteplerde okuyan evlatlarımız, bu esaslar etrafında biraz mesafe almışlardır. Nitekim cebir işlemlerinde biz beynelmilel rakamları kullanmaktayız ve ticaret konularında kolaylık olsun diye bunları öğretmekteyiz. Onun için evlatlarımız bu rakamları öğrenmişlerdir. Zaten coğrafi ve iktisadi mevki itibariyle bütün dünya ile alakadar olan ve her türlü iktisadi münasebetlerde özel bir mevkiye sahip olan milletimiz; bu rakamları kullanmakla ticaret sahasında da iktisat sahasında da beynelmilel âleme iştirak etmiş olacaktır.

Taha Akyol, *Atatürk'ün İhtilal Hukuku, s. 522.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Toplumsal alandaki inkılaplarla hedeflenen nedir? Açıklayınız.

3.5.4. Soyadı Kanunu (21 Haziran 1934)

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarında yalnızca şahıs isimlerinin kullanılması özellikle resmî işlemlerde bazı karışıklıklara sebep oluyordu. Bu sorunların giderilmesi için 1934'te TBMM'de Soyadı Kanunu kabul edildi. Mustafa Kemal, 24 Kasım 1934'te İsmet Paşa ve arkadaşlarının teklifiyle TBMM'de Atatürk soyadını aldı (Görsel 3.17). Ardından Soyadı Kanunu'nu tamamlamak üzere ünvanların kaldırılması ile ilgili bir kanun teklifi hazırlandı. Mecliste yapılan görüşmeler sonucunda "ağa, hacı, hafız, molla, efendi, bey, beyefendi, paşa, hanım, hanımefendi, hazretleri" gibi lakap ve ünvanlar kaldırıldı. Böylece vatandaşların kanun karşısında ve resmî belgelerde yalnızca isimleriyle anılması sağlandı.

Görsel 3.17: Atatürk'ün nüfus cüzdanı

Atatürk, Soyadı Kanunu'nu sahiplendiğini göstermek amacıyla pek çok kişiye soyadı önermiş; İsmet Paşa'ya İnönü, Mahmut Celal Bey'e Bayar, Tevfik Rüştü Bey'e Aras, Fethi Bey'e Okyar, Nuri Bey'e Demirağ soyadlarını bizzat kendisi vermiştir.

Kişi hak ve özgürlüklerindeki gelişmelerle yaygınlaşan soyadı uygulaması, bireyin bağlı bulunduğu aileyi işaret etmenin yanı sıra toplum içindeki konumunu güçlendirme açısından da önem taşımaktadır (Görsel 3.18). Soyadı Kanunu'nun çıkarılması, ünvan ve lakapların kaldırılması halkçılık, laiklik ve inkılapçılık ilkelerinin sosyal hayata yansımasıdır.

9 uncu sene No. 3162 SALI 27 T. SANI 1934 Tek

Mecliste Büyük Bir Gün

Sınıf farkını gösteren ünvanlar yıkıldı

Lâkap ve ünvanların kaldırılmasına dair kanun dün Meclisten çıktı. Müşüre Mareşal, Paşaya General denilecektir. Ağa, Hacı, Hoca, Ef. Bey, Hanım yok

Adın önüne gelmek şartiyle er kişiye "Bay,, kadına da "Bayan,, denecek

"İnönünün çıplak dağlarında bin bir güçlük içerisinde bu değişmenin, bu büyük ulusun temel taşını atan Çankayanın yalçın kayaları üstünde taş gibi, demir gibi örsle bir millet dögen ATATÜRK'e sonsuz saygılar...,

Görsel 3.18: Soyadı kanunu ile ilgili gazete haberi

3.5.5. Türk Kadınına Sağlanan Haklar

Mustafa Kemal Atatürk'ün tesis ettiği toplum ve devlet düzeninde Türk kadınının sosyal, kültürel, siyasi ve hukuki hakları önemli bir yer tutmuştur. Kadının toplumsal statüsü, medeniyet ölçütü kabul edilerek modernleşme sürecinin sembollerinden biri olmuştur.

Türk kadını haklarının en büyüğünü aldı

Büyük Millet Meclisi, dün yaptığı tarihî toplantıda kadınların meb'us seçme ve seçilmelerini alkışlar arasında ittifakla kabul etti

Bugor saldırışı Karşısında Balkan andlaşması

Yunanistana ne oluyor?

Kıyafet kanunu lüzumsuz asabiyet uyandırdı

Görsel 3.19: Kadın hakları konulu gazete haberi

Kadının toplumda hak ettiği yere ulaşmasının eğitimle mümkün olduğu bilinciyle 1924'te Tevhid-i Tedrisat Kanunu (Öğretim Birliği Kanunu) kabul edildi. Bu kanunla kadın ve erkeklerin öğretim imkânlarından eşit oranda yararlanması sağlandı. 1927-1928 Eğitim Öğretim Dönemi'nden itibaren karma eğitime geçildi.

1926'da Medeni Kanun'un kabulü, Türk kadınının toplumsal hayatta erkeklerle eşit haklara ulaşmasını sağlayan en önemli ve etkili hukuki adım oldu.

Cumhuriyet Dönemi'nde kadınlara çalışma, eğitim ve aile hayatında sunulan imkânların yanı sıra siyasal alanda da haklar verildi. 1930'da kadınlara belediye seçimlerine katılma hakkı, 1933'te muhtar ve aza seçilme hakkı, 1934'te yapılan anayasa değişikliğiyle de milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı (Görsel 3.19). 1935 seçimlerinde 17 kadın, mebus olarak TBMM'ye girdi. 1936 ara seçimlerinde kadın mebus sayısı 18 oldu.

Kadınlara sağlanan haklarla tüm iş kollarında çalışan kadın sayısı hızla arttı. Eğitim öğretim başta olmak üzere sanayiden ticarete, sanattan zanaata, bilimden fene bütün alanlarda kadının katkısı hissedildi.

Türk kadınına verilen haklarla inkılapların toplumdaki bütün kesimlere hitap etmesi sağlanmış ve halk, yönetimde tam olarak yer bulmuştur. İnkılapların başarıyla yürütülen alanlarından biri olan kadın hakları; cumhuriyetçilik, halkçılık ve inkılapçılık ilkeleri doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Toplumsal uzlaşı içinde hayata geçirilen bu adımlarla inkılap sürecinde dinamizm yakalanmıştır.

PROF. DR. NÜZHET GÖKDOĞAN
(1910-2003)

Türk astronom, matematikçi ve akademisyen Prof. Dr. Nüzhet Gökdoğan (...) Atatürk'ün ülke gençlerine sağladığı olanaklarla Fransa'ya gönderilerek 1932'de Lyon Üniversitesinde matematik lisansını tamamlamış, (...) İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde 1934'te kurulan Astronomi Enstitüsüne doçent olarak atanmıştır. (...) 1948'de de profesörlüğünü almasının ardından fen fakültesini temsilen üniversite senatörü ve daha sonra 1954'te dekan seçilmiştir. Böylece ülkemizdeki ilk kadın dekan ve senatör olmuştur. (...) 20 yıl kadar başkanlık görevini üstlenmiş olduğu, 1954'te kurulan Türk Astronomi Derneğinin de kurucularındandır.

Genel ağdan alınmıştır.

BİLGİ KUTUSU

Kadınlara Seçme ve Seçilme Hakkı Hangi Ülkede, Ne Zaman Verildi?

1893 Yeni Zelanda
1906 Finlandiya
1918 İngiltere, Almanya, Avusturya
1920 ABD, Arnavutluk, Çekoslovakya
1930 Güney Afrika (beyaz kadınlar)
1933 Brezilya
1934 Türkiye
1944 Bulgaristan, Fransa
1945 İtalya, Macaristan, Japonya, Yugoslavya
1947 Arjantin, Pakistan
1952 Lübnan, Yunanistan
1966-1971 İsviçre
2005 Kuveyt
(...)

NTV Tarih Dergisi, *Seçme Seçilme Hakkı Hangi Ülkede, Ne Zaman Verildi?, s. 32.*

(Veriler, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

BİLGİ KUTUSU

Türk kadınları, 6 Ekim 1933'te köy ihtiyar heyetleri ve muhtarlık için seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir. 6 Kasım 1933'te Aydın ili Çine ilçesi Demircidere köyünde yapılan seçimlere sekiz muhtar adayı katılmış, adaylar arasındaki tek kadın olan Gül Esin (Übbül) seçimleri kazanarak "Türkiye'nin ilk kadın muhtarı" ünvanını almıştır.

Genel ağdan alınmıştır.

Gül Esin

TARİHSEL DÜŞÜNME

Kadınlara diğer ülkelerde tanınan siyasi haklar ile Türkiye'de tanınan siyasi hakları tarihsel süreç açısından karşılaştırınız.

KRONOLOJİK DÜŞÜNME

Cumhuriyet Dönemi'ndeki değişimleri gösteren tablodan yararlanarak soruları cevaplayınız.

CUMHURİYET

ÖNCESİ	SONRASI
Osmanlı Devleti'nin dinî ve toplumsal hayatında tekke, zaviye ve türbeler önemli yer tutmaktaydı.	Tekke, zaviye ve türbeler kapatıldı.
Arap alfabesi ve rakamları kullanıldı.	Latin alfabesine ve rakamlarına geçildi.
ا ب ت ث ج ح خ د ذ ر ز س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك ل م ن ه و ي	A B C Ç D E F G Ğ H I İ J K L M N O Ö P R S Ş T U Ü V Y Z
١, ٢, ٣, ٤, ٥, ٦, ٧, ٨, ٩, ١٠	1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10
Okka, dirhem, endaze, arşın kullanıldı.	Kilogram ve metre kabul edildi.
Güneşin batışına göre ayarlanan alaturka saat sistemi kullanıldı.	Uluslararası saat sistemi kabul edildi.
Hicri ve Rumi takvim kullanıldı.	Miladi takvim kabul edildi.
İsimlerin yanında aile ünvanları ve doğum yerleri kullanıldı. "Mustafa Kemal Selanik"	Soyadı Kanunu kabul edildi. "Mustafa Kemal Atatürk"
Seçimlerde sadece erkekler oy kullandı.	Kadınlara seçme ve seçilme hakkı tanındı.
Eğitim öğretim hayatında erkekler, öncelikli haklara sahipti.	Karma eğitim başladı.

1. İnkılaplar hangi alanlarda yapılmıştır?
2. Cumhuriyet Dönemi'nde yapılan inkılapların genel hedefleri nelerdir?

3.6. EKONOMİ ALANINDAKİ GELİŞMELER

Cumhuriyet'in ilanından sonra çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak için gerçekleştirilmesi gereken önemli hususlardan biri de ekonomik kalkınmaydı. Devletin ekonomi politikası, milletin gereksinimleri doğrultusunda şekil aldı. Tarım, ticaret, sanayi faaliyetleri ve bütün bayındırlık işleri bir bütün olarak düşünüldü. Bu doğrultuda büyük atılımlar yapıldı ve millî ekonomi dönemi başlatıldı.

3.6.1. Türkiye İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında İzmir'de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi, Mustafa Kemal'in siyasal bağımsızlığın yanı sıra ekonomik bağımsızlığın önemine ilişkin nutkuyla açıldı. Kongre başkanlığına seçilen Kazım Karabekir; konuşmasında hayvanları ve ürünleri korumanın, üretimi artırmanın ve ürünlerin pazara ulaşabilmesi için ulaşım yollarının işlerliğini sağlamanın önemini vurguladı. İşçi, tüccar, çiftçi ve sanayi temsilcilerinden oluşan 1135 kişinin katıldığı kongrede savaştan yeni çıkmış Türkiye'nin izleyeceği iktisat politikaları belirlendi ve dünyaya duyuruldu. Kongrede Misak-ı İktisadi Kararları alınarak ekonomik kalkınmayla birlikte tam bağımsızlığı sağlayacak adımlar atıldı.

Kongrede alınan kararların birçoğu ilerleyen yıllarda da uygulandı. Ülke kaynaklarının verimli kullanımı yolundaki tedbirler ile ekonomideki millîleşme bir yandan devlet ve toplum hayatında tasarruf bilinci geliştirdi, diğer yandan ülkenin dışa bağımlılığını azalttı. Türkiye İktisat Kongresi girişimi ve kongrede alınan kararlar, Atatürk ilkelerinden devletçilik ve milliyetçilikle ilişkilidir.

Kongrede Alınan Kararlar

- Aşar vergisi ve Reji İdaresinin kaldırılması
- Demir yolları inşasının hükûmetçe bir programa bağlanması
- Koruyucu gümrük tarifelerinin kabulü ve bu konudaki dış müdahalelerin reddedilmesi
- Devlete ait ticaret ve sanayi bankalarının kurulması
- Ham maddesi yurt içinden temin edilebilen sanayi tesislerinin kurulmasına ağırlık verilmesi
- Türk limanlarına kabotaj hakkının tanınması
- Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun günün ihtiyaçlarını karşılar hâle getirilmesi
- Günlük çalışma süresinin azami sekiz saatle sınırlandırılması

KANIT SORGULAMA 6

Kanıttan yararlanarak soruları cevaplayınız.

KANIT

Misak-ı İktisadi

1. Türkiye, milli hudutları dahilinde, lekesiz bir istiklal ile, dünyanın sulh ve terakki unsurlarından biridir.
2. Türkiye halkı milli hakimiyetini, kanı ve canı pahasına elde ettiğinden, hiçbir şey feda etmez, ve milli hakimiyete müstenit olan meclis ve hükümetine daima zahirdir.
3. Türkiye halkı, tahribat yapmaz, imar eder. Bütün mesai iktisaden memleketi yükseltmek gayesine matuftur.
4. Türkiye halkı, sarf ettiği eşyayı mümkün mertebe kendi yetiştirir. Çok çalışır: vakitte, servette ve ithalatta israftan kaçınır. Milli istihsalini temin için icabında geceli gündüzlü çalışmak şiarıdır.
5. Hırsızlık, yalancılık, riya tembellik büyük düşmanımız, taassuptan uzak dindarane bir salabet her şeyde esasımızdır.
6. Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan
7. milletlere daima dosttur; ecnebi sermayesine aleyhtar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz.
8. Türk açık alın ile serbestçe çalışmayı sever, işlerde inhisar istemez.

(...)

Mehmet Kayıran ve Selami Saygın, *İzmir İktisat Kongresi, s. 46-47.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır)

SORULAR

1. Misak-ı İktisadi'ye göre Türklerin yabancı sermayeye bakışı nasıldır?
2. Toplumun tasarruf bilincine sahip olmasının ekonomiye etkileri neler olabilir?

TARİHSEL DÜŞÜNME

Millî Mücadele'nin üç misakı (Misak-ı Millî, Misak-ı Maarif, Misak-ı İktisadi) arasında nasıl bir ilişki kurulabilir? Açıklayınız.

3.6.2. Cumhuriyet'in İlk Yıllarındaki Ekonomik Gelişmeler

Türk milleti, bütün tarihinde savaş meydanlarında birçok zafer taçları giymiştir. Bununla övünür, daima övünecektir. Ancak bu övünç tacını daha çok süsleyerek milletin başında tutabilmek için diğer bir alanda da kesinlikle başarılı olması gerekir, o da ekonomidir.

Mustafa Kemal ATATÜRK

1920'li yıllarda devletin temel amacı ekonomiyi millîleştirmekti. Millî ekonominin gelişmesi için müteşebbis bir sınıfın oluşturulması ve sanayileşme şarttı. Bu yıllarda iktisat politikalarının temel yaklaşımı, özel sektör lehine ve özel sektörü güçlendirmek amacıyla sınırlı bir devlet müdahaleciliği şeklinde oldu. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın etkisiyle devletin sanayideki denetimi gittikçe arttı, devletçilik tam anlamıyla benimsendi.

1924'te kurulan İş Bankası, özel sektörün gelişmesine katkıda bulundu ve özel sektöre dayalı iktisadi kalkınma modelinin sembolü oldu. Sanayi ve maden sektörüne mali destek vermek amacıyla 1925'te Sanayi ve Maadin Bankası, 1935'te Etibank kuruldu. Yer altı kaynaklarının araştırılması için Maden Tetkik Arama Enstitüsü (MTA) kuruldu (Görsel 3.20). 1927'de kabul edilen Teşvik-i Sanayi Kanunu da sanayi kuruluşlarına çeşitli destek ve teşviklerde bulundu. Bu kanun ile teşvikten yararlanacak işletmelere bedelsiz arsa tahsisi ve birçok vergiden muafiyet tanındı. Fiyat farkı %10'u geçmemek üzere kamu sektörü için yerli malı sanayi ürünü kullanımı zorunluluğu getirildi. Devlet tekelindeki bazı malların indirimli satılması gibi önemli kolaylıklar sağlandı.

Cumhuriyet'in tarımı desteklemek için attığı ilk adımlardan biri 1925'te aşar vergisini kaldırmak oldu. 1927 ve 1929'da çıkarılan yasalarla topraksız köylülere toprak dağıtıldı. 1924'te Ziraat Bankası tarımsal kredi vermenin yanı sıra her türlü bankacılık faaliyetinde bulunabilme yetkisiyle donatıldı. Tarım Kredi Kooperatifleri ve örnek çiftlikler kuruldu. Tarım eğitimiyle ilgili politikalar geliştirilerek tarım okulları açıldı, ülkeye yabancı uzmanlar getirildi ve öğrenciler yurt dışına gönderildi. Ayrıca çiftçilere ucuz kredi sağlanması ve traktör sayısının artırılmasına yönelik girişimlerde bulunuldu. 1933'te modern tarım ile sanayiyi uyumlu bir şekilde birleştirerek güçlü bir ekonomik yapı oluşturmak, kalkınmayı millî imkânlarla hızlandırmak amacıyla Sümerbank açıldı.

1920'li yıllardan itibaren ülke içi ulaşım bağlantısını güçlendirmek amacıyla demir yolları yapımına büyük kaynaklar ayrıldı. 1926'da Kabotaj Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Türk kara sularında taşımacılık yapma hakkı sadece Türk müteşebbislere tanındı. Deniz Yolları İşletmesinin ve Türk Ticaret Filosunun gelişimine destek vermek amacıyla 1937'de Denizbank kuruldu. Bütün bu ekonomik girişimlerle milliyetçilik, devletçilik ve halkçılık ilkeleri hayata geçirilmiş oldu.

Görsel 3.20: Maden Tetkik Arama Enstitüsü

HARİTA OKUMA 1

Türkiye'deki demir yolu ağlarının tarihsel süreci konulu haritadan yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

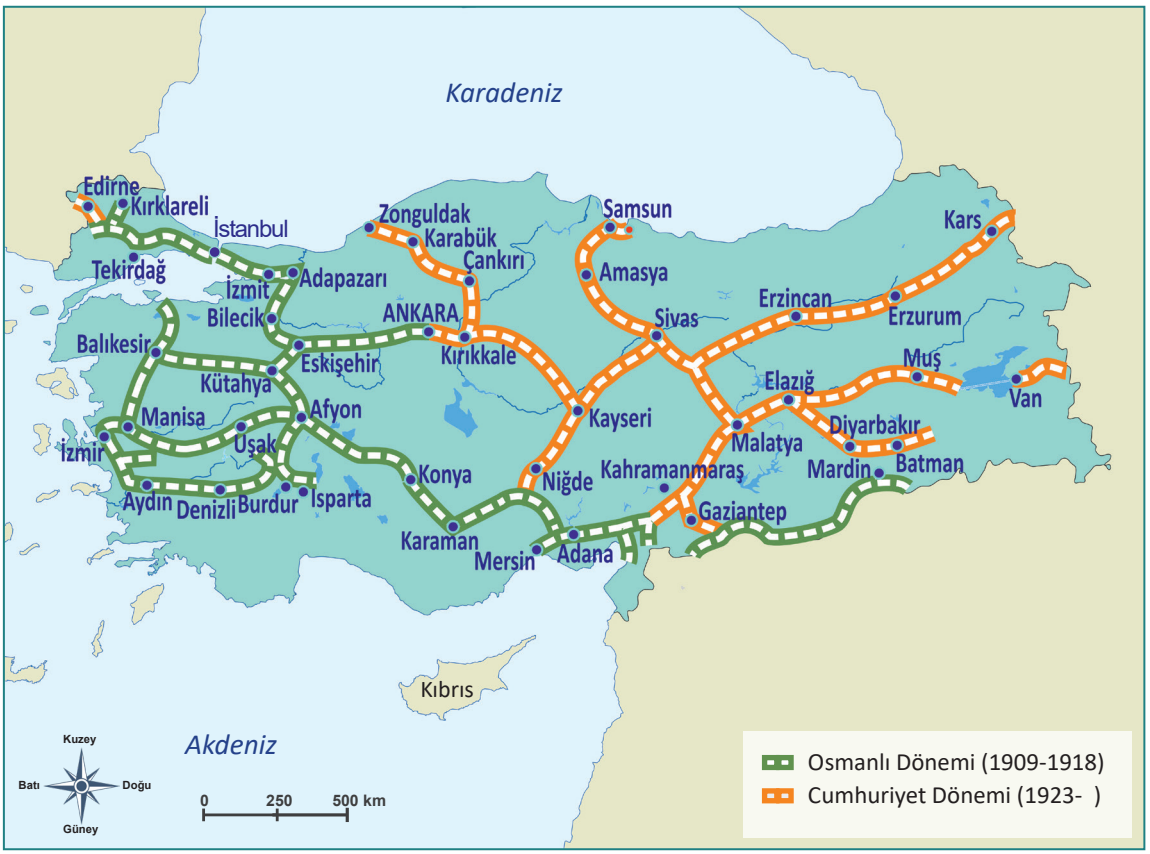

Demir yollarının yaygınlaşmasının Türkiye'ye hangi siyasi, sosyal ve ekonomik katkıları olabilir? Belirtiniz.

BİLGİ KUTUSU

- Sümerbank ve Etibankın isim babası Mustafa Kemal Atatürk'tür.
- İlk Türk uçağı Nu.D-36, 1936'da Nuri Demirağ Uçak Fabrikasında üretilmiştir.

Genel ağdan alınmıştır.

Atatürk Sümerbank Fabrikasının açılışında

3.6.3. 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı ve Türkiye'ye Etkileri

I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan siyasi sorunların aşılamaması ve büyük ülkelerin hatalı iktisat politikaları 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'na sebep oldu. Bu durum karşısında Avrupalı devletler ekonomide korumacılık eğilimi gösterdi. 1930'lu yıllarda dünya ekonomisi parçalanma, dünya ticareti ve uluslararası sermaye hareketleri gerileme sürecine girdi.

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı, Türkiye gibi tarım ağırlıklı üretim yapan ülkeler üzerinde çok ciddi sarsıntıya yol açtı. İhraç edilen buğday fiyatlarında yüzde %60; tütün, kuru üzüm, fındık, pamuk gibi ürünlerin fiyatlarında ise %50 düşüş meydana geldi. Türk dış ticaretinde **kliring** (kıliring) türü düzenlemelere, ithalat kısıtlamalarına gidildi. Bunların sonucunda ekonomide içe kapanma eğilimleri arttı.

1929 sonrası Türk ekonomisinde yaşanan zorluklar, devlet öncülüğünde sanayileşme stratejisini ve tasarruf tedbirlerini biçimlendirdi. 1930'dan itibaren iktisat politikası olarak benimsenen devletçilik ilkesi ile devlet, ekonomide yatırımcı ve üretimci kimliğiyle öne çıktı. 1934'te I. Beş Yıllık Sanayi Planı yürürlüğe girdi (Görsel 3.21). Devlet; Sümerbank, Etibank gibi kuruluşlarla demir-çelik, tekstil, şeker, cam, çimento, madencilik gibi sektörlerde yatırımlarını artırmaya başladı. 1936'da II. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın hazırlıklarına girişildiyse de II. Dünya Savaşı bu plana engel oldu.

Cumhuriyet yönetimi halkta tasarruf fikrini uyandırmak ve özellikle yerli malların kullanılmasını sağlamak için bir dizi sosyal ve idari tedbire başvurdu. Bu amaç doğrultusunda 14 Aralık 1929'da faaliyetlerin belirli bir merkezden yürütülmesi için yarı resmî bir kuruluş niteliğindeki Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kuruldu. Cemiyetin kuruluş amacı "Halkı israfla mücadeleye, hesaplı, tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak; yerli malların sürümünü artırmak suretiyle milletin iyi yaşamasını temin etmek." şeklinde açıklandı (Görsel 3.22). 1929'dan beri 12-19 Aralık arasındaki hafta, tüm ülkede Tasarruf ve Yerli Malı Haftası olarak kutlanmaktadır.

Kliring

Ülkeler arasındaki ticaretin dövizle değil malla yapılması, uluslararası takas.

Görsel 3.21: I. Sanayi Planı kitapçığı

Millî Tasarruf Cemiyeti yerli mallarının teşhiri için iki büyük içtima tertip ediyor

Maruf kadın terzilerinin de hazır bulunacağı ilk içtimaa bütün hanımlar davetlidir

Görsel 3.22: Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti konulu gazete haberi

BİLGİ KUTUSU

Yerli Malı Tasarruf Haftası

(...) Batılı ülkelerde ve ABD'de 31 Ekim 1924'te ilân edilen Dünya Tasarruf günü her yıl 31 Ekim gününde düzenli bir şekilde kutlanmaktadır. Ülkemizde de uygulanan iktisât politikası doğrultusunda 1929 yılından itibaren 12-18 Aralık'ta kutlanmaya başlanmış, kutlama etkinlikleri uzun yıllar millî bir bayram havasında geçmiştir. (...) 1934'te Millî Ekonomi ve Yerli Mallar Haftası, 1936'da Ulusal Ekonomi ve Arttırma Haftası, 1946'da Yerli Malı Haftası ve 1983 yılında da Tutum, Yatırım ve Türk Malları Haftası olarak değiştirilmiştir. (...)

M. Korkud Aydın, *Malatya Halk Evi Öncülüğünde Kutlanan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Etkinlikleri (1932-1951), s. 115.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

TARİHSEL DÜŞÜNME

Atatürk'ün gerçekleştirdiği inkılaplar onun ilkelerinden hangileriyle ilişkilendirilebilir? Örneklerle açıklayınız.

KANIT SORGULAMA 7

1. soruyu 1. kanıta, 2. soruyu 2. kanıta göre cevaplayınız.

1. KANIT

(...) Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, temel tüketim maddelerinin yurt içinde üretilmesini öngören ithal ikameci bir anlayışla hazırlanır. Planda özellikle üç beyazlar (un, şeker ve pamuk) ve üç siyahlar (petrol, kömür ve demir) üretimine ağırlık verilmesi hedeflenir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nda öngörülen yatırımların finansmanı için İş Bankası ve Sümerbank görevlendirilir. (...) Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulamasını sağlamak amacında olan Sümerbank'ın genel direktörü Nurullah Esat Sümer, 1936 yılında sanayileşmek için planlamanın önemini şu şekilde vurgular: "Türkiye'nin fiilî ve vazıh bir hedef olarak endüstrileşme hareketi, devletin yüksek otoritesinin millet ekonomisine müdahalesi ile başlar. Bu müdahalenin mevzuu, Türkiye'de ana sanayiyi devlet eliyle kurmak ve Türkiye'yi hava gibi, su gibi ve güneş gibi artık ihmal edilemez birer ihtiyaç hâlini almış olan ana sanayi branşlarında muhtar bir hâle getirmekten ibarettir. Türkiye'de ziraat kısır, ormanlar harap, madenler metruk (terk edilmiş), tezgâhlar kırık ve memleket tenha idi. Bu manzara yüzündendir ki emperyalist politikaya dayanan ekonomi nizamı, bu memlekete bir sömürge gözü ile bakar oldu ve burada bir nevi politik boyunduruk tesisine kalkıştı. Cumhuriyet bunu bir hamlede yıktı. Türkiye'de organik ve planlı bir ekonominin yaratılmasını da bizzat devlet eline aldı."

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Mustafa Kemal Paşa, (...) köylü ve çiftçi tabakasını çağımızdaki yenilik yollarında yürütmek ve refaha kavuşturmak için bizzat çiftçilik yaparak onlara rehber olmak istiyordu. Bu sebeple, Ankara şehri civarında örnek bir çiftlik kurulması tasavvurundaydı.

Fakat ilgililer Gazi hazretlerine: "Ankara yazları kurak geçen son derece değişik bir yayla iklimidir, toprağı kireçli, verimsiz, çorak ve kısırdır. Gıda kuvveti zayıf olan bu topraklar, başarılı bir ziraat yapmaya ve her çeşit bitki yetiştirmeye elverişli değildir, burada asla ideal bir çiftlik işletmek mümkün olmaz ve ziyanla neticelenir. Siz İzmir ve Aydın havalisinin münbit bir yerinde bir numune çiftliği kurarsanız daha iyi edersiniz diyorlardı.

Gazi hazretleri, bunları söyleyenlere: "Çok iyi konuşuyorsunuz ama ben İzmir veya Aydın'da oturacak değilim ki!" diye cevap veriyordu.

(...)

Söylenenlere ehemmiyet vermeyerek 1925 yılının başlangıcında Ankara'ya beş kilometre mesafede, ortasından Ankara-Eskişehir tren yolu geçen bir bozkır olan çıplak, ağaçsız, içerisinde bataklık ve sazlık bulunan 20.000 dönümlük arazi Gazi hazretleri tarafından satın alındı. Satın alınan yerin Ankara'nın merkezine yakın olması ve sahasının geniş bulunması sebebiyle örnek çiftliğin burada kurulmasına karar verdi.

Fazıl Dalay, *Atatürk, Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Niçin Kurdu?, s. 503-510.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Devletin ekonomiye müdahalesini I. Beş Yıllık Sanayi Planı bağlamında açıklayınız.
2. Atatürk Orman Çiftliği örneğinden hareketle Atatürk'ün ekonomiye bakışını açıklayınız.

3.7. SAĞLIK ALANINDAKİ GELİŞMELER

BAŞLANGIÇ SORUSU

Mustafa Kemal Atatürk'ün "Devlet olma savındaki siyasal kuruluşların en birinci görevi, halkının sağlığı ve sağlamlığıdır." sözünün hayat bulması için devlet sağlık alanında neler yapmalıdır?

23 Nisan 1920'de TBMM'nin açılması pek çok alanda olduğu gibi sağlık alanında da önemli gelişmelere zemin hazırladı. Mustafa Kemal, Cumhuriyet'i kuran cumhurun sağlıklı ve dinamik bir yapıya sahip olmasına büyük önem veriyordu. Devletin öncelikli hedefi; halkın sağlığını en iyi biçimde korumak, bulaşıcı hastalıklarla mücadele ederek ölüm sayılarını azaltmak ve yalnız şehirlere değil köylere kadar sağlık hizmeti götürebilmekti. Bu amaçlarla 3 Mayıs 1920'de Sağlık Bakanlığı kurularak sağlık hizmetleri tek çatı altında toplandı.

1923'ten sonra sağlık hizmetleri yaygınlaştı ve tıbbi araştırmalar hız kazandı. Dönemin Sağlık Bakanı Refik Saydam birçok çalışmaya öncülük etti. Sivas, Erzurum, Trabzon, İstanbul ve Ankara'da numune hastaneleri, doğumhaneler ve çocuk bakımevleri açıldı. Başta hekim olmak üzere ebe, eczacı, hemşire vb. sağlık çalışanları yetiştirmek için meslek okulları açıldı; sağlık personeli sayısında belirgin bir artış sağlandı.

1928'de bulaşıcı hastalıklarla mücadele amacıyla Ankara'da Hıfzıssıhha Enstitüsü kuruldu. Kurumun modern cihazlarla donatılması ve teknik alanda yaşanan gelişmelerin bu merkezden takip edilmesi kararı alındı. Enstitünün kuruluşundan bir yıl sonra ülkenin ihtiyacını karşılayacak miktarda serum üretildi. 1933'te kuduz aşısı üretimine geçildi. 1934'te aşı işlemleri Hıfzıssıhha Enstitüsüne devredildi ve çiçek aşısı üretimi bütün ülkenin ihtiyacına cevap verecek düzeye ulaştı.

1930'da Umumi Hıfzıssıhha Kanunu çıkarıldı. Kanuna göre sağlık şartlarını iyileştirmek, bulaşıcı hastalıklarla mücadele etmek ve halkın tıbbi imkânlardan yararlanmasını sağlamak devletin görevi sayıldı. Sıtma, frengi, trahom ve diğer hastalıklarla mücadele edildi.

1868'de "savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere hiçbir ayrım gözetmeksizin yardım etmek arzusu" ile kurulan Osmanlı Yaralı ve Hasta Askerlere Yardım Cemiyeti; 1877'de Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti, 1923'te ise Türkiye Hilâl-i Ahmer Cemiyeti adını aldı. 1935'te Atatürk tarafından Türkiye Kızılay Cemiyeti olarak adlandırılan kurum; günümüzde toplumsal dayanışmayı sağlamak, yardıma muhtaç kişilere barınma, beslenme ve sağlık yardımı ulaştırmak, kan ihtiyacını karşılamak, afetlerde halka yardım etmek gibi birçok alanda faaliyet göstermektedir.

BİLGİ KUTUSU

Tablo 3.1: *Yıllara Göre Sağlık Personeli Sayısı*

Sağlık Personeli	1923	1925	1930	1935
Hekim	344	728	1182	1625
Eczacı	60	-	127	135
Hemşire	?	-	202	325
Ebe	136	-	400	451
Sağlık teknisyeni	560	-	1268	1365

Umut Karabulut, *Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr. Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937), s. 153.*

(Veriler, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

OKUYORUM

Metinden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

ONUNCU YIL SÖYLEVİ

Türk Milleti!

Kurtuluş Savaşı'na başladığımızın 15'inci yılındayız. Bugün cumhuriyetimizin onuncu yılını doldurduğu en büyük bayramdır.

Kutlu olsun!

Bu anda büyük Türk milletinin bir ferdi olarak bu kutlu güne kavuşmanın en derin sevinci ve heyecanı içindeyim.

Yurttaşlarım!

Az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan Türkiye Cumhuriyeti'dir.

Bundaki muvaffakiyeti Türk milletinin ve onun değerli ordusunun bir ve beraber olarak azimkârâne yürümesine borçluyuz.

Fakat yaptıklarımızı asla kâfi göremeyiz. Çünkü daha çok ve daha büyük işler yapmak mecburiyetinde ve azmindeyiz. Yurdumuzu dünyanın en mâmur ve en medenî memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Millî kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız.

Bunun için, bizce zaman ölçüsü geçmiş asırların gevşetici zihniyetine göre değil, asrımızın sürat ve hareket mefhumuna göre düşünülmelidir. Geçen zamana nispetle, daha çok çalışacağız. Daha az zamanda, daha büyük işler başaracağız. Bunda da muvaffak olacağımıza şüphem yoktur. Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti millî birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda, elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihî bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtrî zekâsını, ilme bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek inkişaf ettirmek millî ülkümüzdür.

Türk milletine çok yaraşan bu ülkü, onu, bütün beşeriyete hakiki huzurun temini yolunda, kendine düşen medeni vazifeyi yapmakta, muvaffak kılacaktır.

Büyük Türk Milleti! On beş yıldan beri giriştiğimiz işlerde muvaffakiyet vadeden çok sözlerimi işittin. Bahtiyarım ki, bu sözlerimin hiçbirinde, milletimin hakkımdaki itimadını sarsacak bir isabetsizliğe uğramadım. Bugün, aynı inan ve katiyetle söylüyorum ki, millî ülküye, tam bir bütünlükle yürümekte olan Türk milletinin büyük millet olduğunu bütün medeni âlem, az zamanda bir kere daha tanıyacaktır.

Asla şüphem yoktur ki, Türklüğün unutulmuş büyük medeni vasfı ve büyük medeni kabiliyeti, bundan sonraki inkişafı ile âtinin yüksek medeniyet ufkunda yeni bir güneş gibi doğacaktır.

Türk Milleti!

Ebediyete akıp giden her on senede, bu büyük millet bayramını daha büyük şereflerle, saadetlerle huzur ve refah içinde kutlamanı gönülden dilerim.

Ne mutlu Türk'üm diyene!

29 Ekim 1933

Mustafa Kemal Atatürk, *https://www.ktb.gov.tr*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Onuncu Yıl Söylevi'ne göre Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra yapılması gerekenler nelerdir? Açıklayınız.

3.8. TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN TEMELLERİ VE ATATÜRKÇÜ DÜŞÜNCE SİSTEMİ

BAŞLANGIÇ SORUSU

Atatürkçü düşünce sisteminin çok yönlü gelişmesinin sebepleri neler olabilir?

Cumhuriyet'in ilanı ile başlayan ve Mustafa Kemal Atatürk'ün vefatı ile noktalanan dönem (1923-1938) sosyal bilimciler tarafından "millî devletin inşası" veya "bir milletin yeniden inşası" olarak adlandırılır. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk ve Türk milletinin yegâne temsilcisi olan TBMM; bir yandan millî devletin siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel değişimini sağlayacak yeni kanunlar ve düzenlemeler yapmış diğer yandan bu değişim ve dönüşümün temel felsefesini esas alan ilkelerin oluşumunu sağlamıştır. Toplumsal yapının değişimini sağlayan düzenlemeler "inkılaplar", devletin felsefi temellerini oluşturan ilkeler ise "Atatürk ilkeleri" olarak adlandırılmaktadır.

Millî devlet inşa edilirken Türk milletini meydana getiren uzun tarihsel geçmişten kaynaklanan temel değerler esas alınmış; Türk dili ve kültürü, tarihî kaynaklara ve akademik çalışmalara dayanarak biçimlendirilirken Türk tarihine yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Böylece Osmanlı Devleti'nin hanedan-kul anlayışının yerini devlet-yurttaş anlayışı almıştır. Türk milleti, bu yeni millî değerler etrafında birleşmiştir. Yeni siyasal sistem, geleceğin Türkiye'sini ve Türk milletini şekillendirirken sadece geçmişin değer yargılarıyla hareket etmemiş, milletin varlığını ve devamlılığını sağlayacak çağdaş değer yargılarını da millet tanımının içine almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti bu temel esaslara dayanarak birlik ve beraberlik içinde varlığını devam ettirmektedir. Cumhuriyet tarihinin inişli çıkışlı siyasi ortamına rağmen temel değerler her dönemde olduğu gibi günümüzde de devlet ve milletin özünü temsil etmektedir. Millî Eğitim Bakanlığı, gelecek nesilleri Atatürk ilke ve inkılaplarına dayanarak düzenlenen kanunlarla yetiştirmeyi amaçlamaktadır.

BİLGİ KUTUSU

Milletin umumî tarifi [Mustafa Kemal Atatürk'e göre]: "Bundan sonra müşterek millî fikrin, ahlakın, hissin, heyecanın hâtıra ve an'anelerin millet efradında meydana gelmesini ve kökleşmesini temin eden müşterek mazinin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren müşterek dilin, milletin teşekkülünde en mühim âmiller olduğunu bir defa daha kaydettikten sonra millet hakkında, ikincil derece unsurları kaale almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tarifi biz de alalım:

a) Zengin bir hâtıra mirasına sahip bulunan,

b) Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimi olan,

c) Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek olan insanların birleşmesinden vücuda gelen cemiyete millet namı verilir."

A. Afet İnan, *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım, s. 57-58.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

KANIT SORGULAMA 8

Kanıttan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

KANIT

Tarihsel Dönemeç

Mustafa Kemal, tarihsel bir dönemeçte dünyaya gelmişti. O dönemeci iki büyük olgu belirliyordu: Fransız Büyük Devriminin temel ilkeleri olan insan hakları, özgürlük, bağımsızlık ve ulusallık gibi kavramların Avrupa'dan sonra Asya'da da yayılıp etkilerinin artması ve yüzyılların gerisinden gelen Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanıp çöküşünün hızlanması.

Mustafa Kemal, yönetimin tüm yasaklarına rağmen öğrencilik yıllarında Fransız Devrimi hakkında ilk bilgileri edinmiş, sonraları ilgi alanının genişliği, okuma zevki ve öğrendiği yabancı dil sayesinde dünyada olup bitenleri, dönemin başlıca düşün akımlarını ana çizgileriyle de olsa izleme olanağına kavuşmuştu. Öte yandan değişik kentlerde tamamladığı öğreniminden sonra genç bir subay olarak başka başka bölgelerde ve koşullarda aldığı görevler nedeniyle görünüşte kocaman olan İmparatorluğun nasıl çöktüğünü gözleriyle görmüştü.

Çağın etkisinin İmparatorluk içerisinde en belirgin olduğu Rumeli'de geçen öğrencilik yıllarından sonra, 1910'da askeri manevralara katılmak için gittiği Fransa'daki günler ve özellikle bağımsızlığına yeni kavuşan Bulgaristan'ın başkentindeki ataşemiliterlik yılları, M. Kemal'in Batı'yı, Avrupa'yı oldukça yakından tanımasını sağlamıştı. Trablusgarb'ta bu uygar görünüşün sömürgeci öbür yüzüyle karşı karşıya gelmiş, vatan savunmasının ilk uygulamalarını orada yapmıştı. Şam'da geçen günlerle Balkan bozgunu ise İmparatorluğu kurtarmanın artık mümkün olamayacağını göstermişti.

Bu tarihsel dönemeç, Mustafa Kemal'i çökmekte olan Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine, ulusal değerlere ve çağdaş ilkelere dayanan yeni bir Türkiye'nin kurulmasını düşünmeye sürüklemiş ve O'nun düşüncelerinin mayasını oluşturmuştur.

Şerafettin Turan, *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar, s. 3.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Mustafa Kemal Atatürk'ün düşünce dünyasını şekillendiren olay ve durumları yazınız.

YAZIYORUM

Tabloda 1924, 1961, 1982 Anayasalarında yer alan devlet ve millet anlayışına ilişkin bazı maddeler verilmiştir. Bu maddelerden yararlanarak Türkiye Cumhuriyeti'nin devlet ve millet anlayışını anlatan kısa bir metin yazınız. Metninizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

	1924 Anayasası	1961 Anayasası	1982 Anayasası
Millet Anlayışı	Türkiye'de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese "Türk" denir.	Türk milleti; bütün fertlerini, kaderde, kıvançta ve tasada ortak, bölünmez bir bütün hâlinde, millî şuur ve ülküler etrafında toplayan ve milletimizi, dünya milletleri ailesinin eşit haklara sahip şerefli bir üyesi olarak millî birlik ruhu içinde daima yüceltmeyi amaç bilen Türk milliyetçiliğinden hız ve ilham alarak...	Hiçbir düşünce ve mülahazanın Türk millî menfaatlerinin, Türk varlığının devleti ve ülkesiyle bölünmezliği esasının, Türklüğün tarihi ve manevi değerlerinin, Atatürk milliyetçiliği, ilke ve inkılapları ve medeniyetçiliğinin karşısında koruma göremeyeceği ve laiklik ilkesinin gereği kutsal din duygularının, devlet işlerine ve politikaya kesinlikle karıştırılmayacağı...
Devlet Anlayışı	Türkiye Devleti cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, laik ve inkılapçıdır. Devlet dili Türkçedir. Başkenti Ankara'dır.	Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve "Başlangıç"ta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.	Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Tablo A'daki ifadelerle Tablo B'deki kelime veya kelime gruplarını eşleştirerek doğru harfi Tablo A'daki boşluklara yazınız.

1.

TABLO A		
1		Egemenliğin doğrudan halka verilmesi ile ilgili Atatürk ilkesi
2		Cumhuriyet'in ilanından sonra kabul edilen ilk anayasa
3		Evlenme, boşanma, miras gibi sosyal hakları düzenleyen kanun
4		I. TBMM'nin gerçekleştirdiği tek inkılap hareketi
5		Türk kara sularında yük ve yolcu taşıma hakkının sadece Türklere ait olmasını sağlayan kanun
6		Yeni harfleri öğretmek ve okuryazar oranını artırmak için açılan kurum
7		Ordunun siyasetten ayrılmasını sağlayan inkılap
8		Cumhuriyet'in ilanıyla beraber uygulamaya konan hükûmet sistemi
9		1937'den itibaren Türk Tarih Kurumu tarafından çıkarılan dergi
10		Cumhuriyet Dönemi'nde bulaşıcı hastalıklarla mücadele amacıyla açılan kurum

TABLO B	
A	Belleten
B	Cumhuriyetçilik
C	Erkân-ı Harbiye Vekâletinin kaldırılması
Ç	Hıfzısıhha Enstitüsü
D	Kabine sistemi
E	Kabotaj Kanunu
F	Medeni Kanun
G	Millet Mektepleri
Ğ	1924 Anayasası
H	Tevhid-i Tedrisat Kanunu
I	Saltanatın kaldırılması

Aşağıdaki 2-7. soruları cevaplayınız.

2. Cumhuriyetçilik ilkesinin Türk inkılabına etkileri nelerdir?

.....
.....

3. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun Türk millî eğitimi üzerindeki etkileri nelerdir?

.....
.....

4. Kadınlara tanınan siyasi hakları kronolojik olarak yazınız.

.....
.....

5. 1924 Anayasası'nda Atatürk Dönemi'nde yapılan değişiklikler nelerdir?

.....
.....

6. Halifeliğin kaldırıldığı gün (3 Mart 1924) çıkarılan diğer kanunlar nelerdir?

.....
.....

7. İzmir İktisat Kongresi'nde alınan kararlar nelerdir?

.....
.....

8 ve 9. soruları aşağıdaki metne göre cevaplayınız.

Millî Eğitimin Genel Amaçları

Türk milletinin bütün fertlerini,

1. Atatürk inkılap ve ilkelerine ve Anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı, Türk milletinin millî, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yükseltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasanın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyetine karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek;
2. Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan, yapıcı, yaratıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;
3. İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek gerekli bilgi, beceri, davranışlar ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak (...).

Millî Eğitim Temel Kanunu

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

8. *Türk Millî Eğitiminin Amaçları*, Türk milletine hangi alanlarda bireysel ve toplumsal sorumluluklar yüklemektedir?

.....
.....
.....
.....
.....

9. *Türk Millî Eğitiminin Amaçları* ile Atatürk ilkeleri arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

.....
.....
.....
.....
.....

Aşağıdaki 10-20. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

10. Mustafa Kemal öncülüğünde başlayan tarih çalışmalarıyla ortaya atılan "Türk Tarih Tezi"nin, Türk benliğini oluşturacak bir araç ve gelecek kuşaklar gözünde onurlu bir amaç olması isteniyordu. Teze göre "Türk milletinin tarihi şimdiye kadar tanıtılmak istendiği gibi yalnız Osmanlı tarihinden ibaret değildir. Türk'ün tarihi çok daha eskidir. Türk sarı ırktan değildir. Türkler beyaz ırktan insanlardır. Bugünkü yurdumuzun sahipleri, eski kültür kurucuları ile aynı vasıfları taşıyan insanlardır. Orta Asyalıların torunları olan bugünkü Türkler, dünya uygarlığını yaratan insanların soyundandırlar ve bu uygarlığa önemli katkılarda bulunmuşlardır."

Buna göre Türk Tarih Tezi ile ilgili aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Türk tarihi çalışmalarında devamlılık esastır.
B) Savunma kaynaklı bir yaklaşım söz konusudur.
C) Dünya medeniyetinin inşasında Türkler başat unsurlardandır.
D) Tarih çalışmalarında milliyetçilik ilkesi etkili olmuştur.
E) Tarih, milletin inşasında bir araç olarak kullanılmıştır.

11. Medeni Kanun'un kabulü ile Türkiye'deki Müslüman olmayan topluluklar, Lozan Antlaşması'nın kendilerine tanıdıkları haklardan vazgeçtiklerini ve Medeni Kanun'a uymak istediklerini bildirdiler.

Bu bilgiden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) Toplumda dinî hukuk kuralları hâkimdir.
B) Toplumda hukuk birliği sağlanmıştır.
C) Din işleri devlet işleri üzerinde etkilidir.
D) Lozan'da azınlıklara tanınan haklar yeterlidir.
E) Medeni Kanun azınlıkların siyasi haklarını düzenlemiştir.

12. "3 Mart 1924 bizim tarihimizde en önemli dönüşümü ifade eder. Türkler eski devlet geleneği olan bir toplumdur ve devlet hükümdarlıklarla aynîleşmiştir. Henüz son padişahın tahttan feragat edip yurt dışına çıkması ve saltanatın ilgasının üzerinden 2 yıl bile geçmiş değildir. Cumhuriyet'in ilanı dört ay önceydi. Şimdi ise halifelik kaldırılıyordu. Bu pek özgün bir olaydır. Öyleyse Türk devletinde halifelik neydi? İkinci Meşrutiyet Devri'nden beri Cavit Bey ve Ahmet Şuayip gibi halifelikle saltanatı ayırmaktan söz edenler vardı."

Bu metne göre aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Türkler devlet teşkilatlanması konusunda tecrübelidir.
B) Halifelik ve saltanatın ayrılması 3 Mart 1924'ten önce de gündeme gelmiştir.
C) Saltanat ve halifelik farklı zamanlarda kaldırılmıştır.
D) Cumhuriyet, halifeliğin kaldırılmasından önce ilan edilmiştir.
E) Halifeliğin kaldırılması ile millî egemenlik resmen ilan edilmiştir.

13. I. Medeni Kanun'un kabulü
II. Tevhid-i Tedrisat Kanunu
III. Belediye seçimlerine katılma hakkı
IV. Kılık kıyafete ilişkin düzenleme
V. Milletvekili seçme ve seçilme hakkı

Verilenlerden hangileri kadınların eğitim, hukuk ve siyaset alanında erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlamıştır?

A) I, II ve III B) I, II ve IV C) II, III ve IV D) I, III, IV ve V E) I, II, III ve V

14. Türkiye dâhilindeki bütün ilim ve eğitim kurumları Maarif Vekâletine bağlandı. Şer'iye ve Evkaf Vekâletinin yanı sıra özel vakıflar tarafından idare edilen bütün medrese ve mektepler Maarif Vekâletine devredildi.

Buna göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Türkiye'de eğitim kurumlarının birleştirilmesi sağlanmıştır.
B) Eğitim alanında ortaya çıkan ikiliklerin önlenmesi amaçlanmıştır.
C) Ulus devlet inşasında karma eğitim uygulaması başlatılmıştır.
D) Osmanlı Devleti'nden kalan eğitim kurumları faaliyetlerine devam etmiştir.
E) Eğitim öğretim faaliyetlerinde devletin etkisi artmıştır.

15. 3 Mart 1924'te halifeliğin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına gönderilmesi hakkındaki kanun kabul edilmiştir.

Bu bilgiden yola çıkarak aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Laikleşme yolunda önemli bir aşama kaydedilmiştir.
B) Hanedan, Cumhuriyet için bir tehdit olarak değerlendirilmiştir.
C) Yeniliklerin önündeki önemli bir engel kaldırılmıştır.
D) Yeni Türk devleti resmen kurulmuştur.
E) Demokratik yönetimin gelişiminde büyük bir adım atılmıştır.

16. "Efendiler, tam bağımsızlık için şu kural vardır, millî hâkimiyet için bir kanun vardır, diyoruz. Bugün de büyük bir zaferin gerçekleştirici etkenleri ve yapanları olduğumuzu söylüyoruz. Bu noktada çok kesin olan bir gerçeği hep beraber tekrar etmek zorundayız. Bu kadar büyük, bu kadar kutsal ve büyük hedefler yalnız kâğıt üzerinde kurallarla ve kanun maddeleriyle ve sadece hırslarla, arzularla çözüm bulamaz. Tam gerçekleşmesini sağlayabilmek için tek kuvvet, gerçek ve en kuvvetli temel ekonomidir."

Aşağıdaki inkılaplardan hangisi Atatürk'ün bu sözü doğrultusunda yapılmıştır?

A) İzmir İktisat Kongresi'nin toplanması
B) Millet Mekteplerinin açılması
C) Medeni Kanun'un kabulü
D) Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü
E) Saltanatın kaldırılması

17. **Mustafa Kemal Atatürk'ün** "Diyarbakırlı, Vanlı, Erzurumlu, Trabzonlu, İstanbullu, Trakyalı ve Makedonyalı hep bir soyun evlatları ve hep aynı cevherin damarlarıdır." **ifadesi aşağıdaki ilkelerden hangisiyle ilişkilendirilebilir?**

A) Devletçilik B) Halkçılık C) İnkılapçılık D) Laiklik E) Milliyetçilik

18. **Atatürk'ün** "Millî eğitimin ne demek olduğunu bilmekte artık bir yol karışıklığı kalmamalıdır. Bir de millî eğitim gerçekleştikten sonra onun dilini, metodunu, araçlarını da millî yapmak zorunluluğu tartışılmazdır. Millî eğitim ile açılmak ve yükseltilmek istenilen genç beyinleri, bir yandan da paslandırıcı, uyuşturucu, gerçek dışı fazlalıklarla doldurmaktan dikkatle kaçınmak gereklidir." **sözünde aşağıdakilerden hangisini zorunlu gördüğü söylenemez?**

A) Türk Dil Kurumunun kurulması
B) Türk Tarih Kurumunun kurulması
C) Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü
D) Latin harflerinin kabulü
E) Medeni Kanun'un kabulü

19. Mustafa Kemal, TBMM'nin ilk dönemlerinde rejimi eleştirmesine rağmen saltanat ve hilafetin kaldırılmasına yönelik bir girişimde bulunmamıştır.

Bu durum aşağıdakilerden hangisi ile açıklanabilir?

A) Çok partili hayata öncelik verilmesi
B) Saltanatın kaldırılacak olması
C) Birlik ve beraberliğe ihtiyaç duyulması
D) Padişahın gücünden çekinilmesi
E) Mecliste inkılap taraftarlarının fazla olması

20. I. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulü
II. Soyadı Kanunu'nun kabulü
III. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması
IV. Şapka Kanunu

Yukarıdaki inkılap hareketlerinden hangileri laiklik ilkesi ile ilişkilidir?

A) I ve II B) I ve III C) II ve III D) II ve IV E) I ve IV

Daha fazla "Ölçme ve Değerlendirme" sorusuna ulaşmak için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorulara ulaşmak için karekodu okutunuz.

4. ÜNİTE

İKİ SAVAŞ ARASINDAKİ DÖNEMDE TÜRKİYE VE DÜNYA

ÜNİTE İÇERİĞİ

4.1. Atatürk Dönemi İç Politik Gelişmeler
4.2. Atatürk Dönemi Türk Dış Politikası
4.3. İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Dünyada Meydana Gelen Siyasi ve Ekonomik Gelişmeler

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Kurucu Meclis**
- **Fırka**
- **Takrir-i Sükûn**
- **Ekümenik**
- **Antant**
- **Enflasyon**

Ünite karekodu

Ünite sunumuna ait karekod

Bu ünitede

- Atatürk Dönemi'nde (1923-1938) Türkiye Cumhuriyeti'nin iç politikasındaki önemli gelişmeleri,
- Dış politikasındaki başlıca gelişmeleri,
- Dünyada meydana gelen siyasi ve ekonomik gelişmeleri öğreneceksiniz.

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Görselden yararlanarak Atatürk Dönemi Türk dış politikası hakkında neler söylersiniz?
2. Bir ülkenin dış politikasının belirlenmesine etki eden faktörler neler olabilir?
3. Demokrasi ile çok partili hayat arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?
4. Devletlerin siyasi ve ekonomik olarak farklı ideolojileri tercih etmesinin sebepleri neler olabilir?

İKİ SAVAŞ ARASINDAKİ DÖNEMDE TÜRKİYE VE DÜNYA ÜNİTESİ ZAMAN DİZİNİ

1. KONU	2. KONU	3. KONU
1923 • II. TBMM açıldı. • Halk Fırkası kuruldu.		
1924 • Terakkiperver (İlerici) Cumhuriyet Fırkası kuruldu.		
1925 • Şeyh Said İsyanı çıktı. • Takrir-i Sukûn (Huzuru Sağlama) Kanunu çıkarıldı.		**1925** • Locarno Antlaşması imzalandı.
1926 • Mustafa Kemal'e suikast girişiminde bulunuldu.	**1926** • İngiltere ile Ankara Antlaşması imzalandı.	
		1928 • Briand-Kellogg Paktı imzalandı.
		1929 • Dünya Ekonomik Bunalımı yaşandı.
1930 • Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu. • Menemen Olayı yaşandı.		
	1932 • Türkiye Milletler Cemiyetine üye oldu.	
	1934 • Balkan Antantı imzalandı.	
	1936 • Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı.	
	1937 • Sadabat Paktı imzalandı.	
	1938 • Bağımsız Hatay Devleti kuruldu. • Atatürk hayata gözlerini yumdu. • İsmet İnönü cumhurbaşkanı seçildi.	
	1939 • Hatay ana vatana katıldı.	

4.1. ATATÜRK DÖNEMİ İÇ POLİTİK GELİŞMELER

BAŞLANGIÇ SORUSU

Millî Mücadele'nin hemen ardından mücadeleyi birlikte yürütenler arasında siyasi görüş farklılıklarının ortaya çıkmasını nasıl açıklarsınız?

4.1.1. I ve II. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşekkülü

23 Nisan 1920'de açılan ve **kurucu meclis** olarak anılan BMM, Millî Mücadele'yi başarıyla yönetmişti. Bu Meclisin önceliği Misak-ı Millî'de kararlaştırılan millî sınırları korumak ve vatanın tam bağımsızlığını sağlamaktı. Yeni Türk devletinin temellerini atan ve millî egemenliği gerçekleştirmeye çalışan Meclis, toplumun her kesiminden ve farklı düşüncelere sahip milletvekillerinden oluşmaktaydı. Bu durum; Tesanüt Grubu, İstiklal Grubu, Müdâfaa-i Hukuk Zümresi, Islahat Grubu, Halk Zümresi gibi grupların ortaya çıkmasına zemin hazırladı.

Kurucu Meclis

Millet adına yeni bir anayasa yapma gücü ve kurucu iktidar yetkisine sahip özel meclis.

Meclisin daha aktif ve verimli çalışması amacıyla Mustafa Kemal, farklı grupları birleştirmeye çalıştı. İstediği sonucu alamayınca 10 Mayıs 1921'de Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu'nu kurdu. Mustafa Kemal'in başkanlığına seçildiği bu gruba 1. Grup, muhalif diğer gruplara da 2. Grup adı verildi. 1. Grup millî irade ve çağdaşlaşma yanlısı iken 2. Grup daha gelenekçi, saltanat ve hilafet yanlısı bir tutum sergiliyordu. Gruplar arasında devam eden tartışma ve gerginlik Meclisi yıprattı, 1 Nisan 1923'te seçimlerin yenilenmesine karar verildi.

Yenilenen seçimler sonrasında Mustafa Kemal'in kurduğu Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu, çoğunluğu elde etti. 11 Ağustos 1923'te açılan II. TBMM'nin ilk icraatı Lozan Antlaşması'nı onaylamak oldu. İnkılap hareketlerinin yasal altyapısını hazırlayan Meclis, 1 Ekim 1927'ye kadar faaliyetlerine devam etti.

4.1.2. Çok Partili Hayata Geçiş Denemeleri

Büyük Millet Meclisinin açılmasıyla millet egemenliğine dayanan yeni bir devlet kuruldu. BMM'nin önceliği ülkeyi düşman işgalinden kurtarmak olduğu için olağanüstü yetkilere sahipti. I. Mecliste yeni devletin rejimi belirlenmemişti, demokrasinin gereği farklı fikirleri yansıtan partiler de yoktu. Her ne kadar farklı düşünceleri temsil eden gruplar varsa da demokrasinin gelişimi için bu yeterli değildi. Millî Mücadele'nin kazanılması ve seçimlerin yenilenmesinin ardından demokrasinin işlerlik kazanması için Mecliste siyasi fırkaların olması gerekiyordu. Bu doğrultuda Atatürk Dönemi'nde ilk yıllarında üç siyasi **fırka** kuruldu.

Fırka

Kendilerine özgü siyasi düşüncelere sahip bireylerin ülke yönetiminde etkili olmak amacıyla bir araya gelerek oluşturdukları topluluk, siyasi parti.

Cumhuriyet Halk Fırkası (9 Eylül 1923)

II. Meclis için yapılacak seçimler öncesinde Mustafa Kemal, dokuz ilke üzerine kurulu Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubu programını belirledi. Seçimler sonrasında Ankara'ya gelen mebuslarla yaptığı ilk toplantıda Anadolu ve Rumeli Müdâfaa-i Hukuk Grubunun Halk Fırkasına dönüştürüleceğini ifade etti. 9 Eylül 1923'te kurulan Halk Fırkası, Cumhuriyet'in ilanından sonra Cumhuriyet Halk Fırkası adını aldı. Dokuz ilkeden oluşan parti programında planlanan inkılaplara yer verildi. Halk Fırkası başkanlığına seçilen Mustafa Kemal bu görevi vefatına kadar yürüttü. Yeni Türk devletinin bu ilk siyasi partisi, ülkeyi 1950'ye kadar tek parti olarak yönetti.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (17 Kasım 1924)

Yeni Türk devletinin kuruluş ilkeleri ve inkılaplar, milletvekilleri arasında fikir ayrılıklarına ve tartışmalara sebep olmaktaydı. Özellikle saltanat ve hilafetin kaldırılmasıyla hükûmete karşı tutumunu sertleştiren parti içindeki muhalefet, 17 Kasım 1924'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurdu (Görsel 4.1). Partinin kurulmasıyla Türkiye'de çok partili hayata geçildi. Bu süreçte muvazzaf subayların milletvekilliği yasaklandı. Böylece siyasette demokratikleşme süreci başladı.

Görsel 4.1: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Kurucuları [Soldan sağa: Adnan (Adıvar), Ali Fuat (Cebesoy), Kazım (Karabekir), Rauf (Orbay), Refet (Bele)]

Türkiye'nin ilk muhalefet partisi olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kadroları Millî Mücadele'de etkin görevler üstlenmişlerdi. Parti başkanı Kazım (Karabekir), ikinci başkan Rauf (Orbay), genel sekreter Ali Fuat'tı (Cebesoy). Kurucular arasında Refet (Bele), Adnan (Adıvar) ve Cafer Tayyar (Eğilmez) de yer alıyordu. Parti programında cumhuriyetin ve liberalizmin desteklendiği, farklı düşünce ve dinî inançlara saygılı olunduğu ifade ediliyordu. Saltanat ve hilafetin kaldırılmasına karşı çıkanlarla cumhuriyeti ortadan kaldırmak isteyenler de yeni fırka saflarında toplandılar.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki nüfus mübadelesi ve Musul Sorunu'na yönelik politikalar muhalefetin eleştirilerine sebep oluyordu. Musul Sorunu'nu çıkarları doğrultusunda çözmek isteyen İngiltere, Türkiye'yi zor durumda bırakmak gayesiyle Doğu Anadolu'daki rejim karşıtı grupları devlete karşı kışkırttı. Bu durum 13 Şubat 1925'te Şeyh Said İsyanı'nın çıkmasında etkili oldu. İsyanı bastırmak için 4 Mart 1925'te **Takrir-i Sükûn Kanunu** çıkarıldı ve İstiklal Mahkemeleri yeniden kuruldu. Suçlular yargılanarak cezalandırıldı. Bölgedeki parti yöneticilerinin isyanla alakalı olduğu ve partinin dini siyasete alet ettiği gerekçe gösterilerek 3 Haziran 1925'te Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı. Böylece çok partili siyasi hayata geçişin ilk denemesi başarısızlıkla sonuçlandı.

Takrir-i Sükûn Kanunu

Hükûmete cumhurbaşkanının onayıyla devlet aleyhinde her türlü faaliyeti yasaklama yetkisi veren 1925 tarihli kanundur. 1929'a kadar yürürlükte kalmıştır.

Mustafa Kemal'e Suikast Girişimi (16 Haziran 1926)

İnkılap karşıtları ve kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının bazı mensupları, şahsi husumet taşıdıkları Mustafa Kemal Paşa'ya İzmir seyahati sırasında bir suikast planladılar. Mustafa Kemal, yurt gezisi programı dâhilinde 15 Haziran 1926'da İzmir'de olacaktı. Gezi planındaki bir günlük erteleme üzerine suikastçıları Yunan adalarına kaçıracak Giritli Şevki, suikast planının ifşa olduğunu düşündü ve bildiklerini İzmir Valisi Kazım Bey'e anlattı. Suikastçılar silahlarıyla yakalandı. Olayla ilişkisi tespit edilenler İstiklal Mahkemelerinde yargılandı. Mahkemece suçları sabit bulunanlar hakkında hapis ve ölüm cezaları uygulandı.

Mustafa Kemal, 16 Haziran 1926'da halkın coşkulu sevgi gösterileri arasında İzmir'e girdi. Suikast girişimi sonrasında "Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır." ifadesiyle Türk devletinin ve milletinin devamlılığı konusundaki kararlılığını bir kez daha ortaya koydu.

Serbest Cumhuriyet Fırkası (12 Ağustos 1930)

İnkılaplar sayesinde insan hakları ve demokrasi adına önemli adımlar atılmıştı. Ancak Cumhuriyet'in ilk yıllarında ülkede sadece tek partinin varlığı, yapılan işleri denetleyecek muhalefetten yoksunluk, ülke içinde ve dışında eleştirilere sebep oldu. Bunun yanı sıra 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın Türkiye'yi sarsması tek parti yönetimine tepkileri artırdı. Mustafa Kemal, halkın isteklerini de değerlendirerek yeni bir partinin kurulmasına karar verdi.

Mustafa Kemal'in teşvikiyle 12 Ağustos 1930'da Türk siyasi hayatının ikinci muhalefet partisi, Serbest Cumhuriyet Fırkası kuruldu (Görsel 4.2). Partinin kurucu başkanı o sırada Paris Büyükelçiliği görevini yürüten, eski başbakanlardan Fethi Bey'di. Kurucular arasında Mustafa Kemal Paşa'nın kız kardeşi Makbule Hanım da vardı. Serbest Cumhuriyet Fırkasının tüzüğünde partinin cumhuriyetçilik, laiklik, milliyetçilik ilkelerine bağlı ve Türk kadınına siyasal hakların tanınmasından yana olduğu, ekonomide liberal yaklaşımları benimsediği ifade edildi.

YENİ FIRKANIN MERKEZİ ANKARA

Yeni Fırkanın Teşekkülü Etrafında Söylenen Sözler:

İzmir Mutemedi Salih Beyin Fikirleri Tashih Edilmelidir..

Serbest Cümhuriyet Fırkasının Doğacağı İki Ay Evvelinden Malûm Olabilir, Fakat Bir Gölgeden İbaret Kalacağı Nasıl İddia Edilir?

Piyanko

Başvekil

Bugünün Meselelerinden

Rüsumat Motörlerinin Bir Senelik Masrafı Yavuz'unki Kadardır.

Görsel 4.2: Serbest Cumhuriyet Fırkasının kuruluşu haberi

Serbest Cumhuriyet Fırkası halktan kısa sürede büyük ilgi gördü. Ancak rejime ve inkılaplara karşı bir kesimin parti tabanına yerleşmesi engellenemedi. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası denemesinde olduğu gibi durumun kötüye gittiğini ve teşkilatların kontrol edilemediğini fark eden Fethi Bey'in isteğiyle parti 17 Kasım 1930'da kendini feshetti. Böylece Cumhuriyet Dönemi'nde çok partili hayata geçiş denemelerinin ikincisi de başarısızlıkla sonuçlandı. Partinin kapatılmasını fırsat bilen laiklik ve inkılap karşıtları propagandalarını artırdılar. 23 Aralık 1930'da ülkenin çok partili hayata henüz hazır olmadığını gösteren Menemen Olayı yaşandı. Derviş Mehmet ve taraftarları, halkı devlete karşı isyana teşvik etti. Yedek subay rütbesiyle askerliğini yapmakta olan Öğretmen Kubilay, isyanı bastırmak isterken isyancılar tarafından şehit edildi. Yaşananlar sonrasında olayla ilgisi tespit edilenler mahkeme kararıyla tutuklanıp cezalandırıldı.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında yeni devlet düzenini yerleştirmek, inkılapları ve demokrasiyi güçlendirmek için yapılan çok partili hayata geçiş denemeleri, saltanat ve hilafeti geri getirmek düşüncesinde olanların tepkileri sebebiyle başarısızlıkla sonuçlandı. Gerek Şeyh Said İsyanı gerekse Menemen Olayı, Türkiye'de siyasi ve sosyal ortamın çok partili hayata geçişe henüz elverişli olmadığını ve demokrasi kültürünün yeterince gelişmediğini göstermiştir.

KANIT SORGULAMA 1

Kanıttan hareketle soruları cevaplayınız.

KANIT

Gazi bu partinin kuruluş sebeplerini kendi açısından anlatırken ondan dinlediği sözleri ve tabi bu arada kendi görüşlerini de Afet İnan'a şöyle nakleder: "İnsanların tarihten alacakları mühim dikkat ve intibah dersleri vardır. Cumhuriyet Halk Fırkası, Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti yerine kuruldu. Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti esas olmak üzere siyasi bir fırka vücuda geldi: Cumhuriyet Halk Fırkası. Bu fırkanın karşısında teşkil edilmek istenen bazı siyasi zümreler, cumhuriyetçilik ruhuna malik olmadıklarından yaşamak hakkını bulamadılar. Cumhuriyet Halk Fırkası memlekette tek kaldı. Büyük Millet Meclis bu fırkanın mensuplarından ibaret oldu. Fakat bu vaziyetin devamında, hatıra gelen ve görülen mühim mahzurlar vardır. İlk akla gelen mahzur, meclis yalnız bir fırkanın mensuplarından ibaret olunca, o fırkanın iktidar mevkiinde tuttuğu hükûmetin icraatını kâfi derecede münakaşa ve tenkit edememesidir."

Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam, C. 3, s. 367.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Mustafa Kemal'e göre çok partili rejim demokrasi açısından neden önemlidir?
2. Mustafa Kemal'e göre çok partili hayata geçişte başarısızlığa yol açan sebepler nelerdir?

OKUYORUM

Edebî metinden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

BAŞKA BULUTLAR

(...)

Rahmi, diye başladı; yağmurun ne demek olduğunu, üç, beş maaşlı ile beş, on haytadan başka herkes biliyor. Yağmurun nasıl beklendiğini de. Dua boyunca hep bunu düşündüm. Ve düşündüm ki, insanların ve cem'iyetin duasını bilmedikleri, çünkü ne olduğunu bilemedikleri, bekleyişleri.. şöyle söyleyeyim.. idrak edemedikleri ihtiyaçları da vardır. Halk onları, ancak toprağın yağmur bekleyişi gibi bekler: Dilsiz, kelimesiz, aksülamelsiz. Toprak için yağmur duasını insanlar yaptı.. bir saat önce. Yağmursuzluk yüzünden toprak adına insanlar yandı. İmdi.. peki diyorum Rahmi.. demeden de yapamıyorum ki halkın, anlatmaya çalıştığım ve anladığından emin olduğum o bilemediği bekleyişleri, idrak edemediği ihtiyaçları, bulamadıkları için kavruk ve hatta kısır kaldığı ihtiyaçları te'mine kimler medâr olacak?

(...)

Rahmi, günlerden beri hep bunu düşünmüş ve kesin kararını vermiş gibi, aklına o anda gelen sözleri, bir kitaptan okur gibi söyleyiverdi:

– Ağabey, o işlerle ben uğraşabilirim.

Fazıl bey bakakalmıştı. Rahmi ona tatlı tatlı güldü. Kenan Bey de ancak sekiz, on saniye sonra konuşabildi:

– Rahmi.. sen sağ olasın Rahmi.

Ve, nereden bulduğuna akıl sır ermez bir güçle coştu; konuya, neredeyse iyileşti dedirtecek bir canlılıkla sarıldı:

(...)

– Ve çağımızda bu bütünleşmeyi sağlamanın tek yolu, gerçek bir parlâmento.. kökü millette bir parlâmento'dur, diyordu. Gene ona göre, üçüncü Millet Meclisi böyle bir nitelik taşımaktan çok uzaktır; birinci ve ikinci meclislerin yarattığı ümitleri zedelemekte, aşındırmaktadır. (...)

Kenan Bey, (...) Rahmi'nin "korku" konusuna geçti:

– İktidar hırsının ne olduğunu bütün insanlık öğrenmiştir. Tarihin en kanlı gaddarlıkları iktidar için, iktidarı kaybetmemek veya ele geçirmek için yapılmıştır. Lâkin.. çok yavaş yavaş da olsa.. tarih değişiyor.. çünkü insan değişiyor. 1789'un üstünden bile bir buçuk asır geçti. Namık Kemal de bir nesil arkada kaldı.. onunla aramıza bir Lenin girdi. Amerika girdi. Hülâsa, başşehirlerin mânası değişti. Milletler bu yeni mânayı kavramak için çok zorluk çekmiş, çok zaman harcamıştır. (...) Evet; Garb'da çok zor alınmıştır bu netice.. kanlara ve gözyaşlarına mâl olmuştur. Lâkin bizim milletimiz, ırkî ve millî hasletlerinin ve harsının sâyesinde, aynı neticeyi, münevverleri ve mesuliyetlerini müdrik hâle geldiği an istihsâl edebilecektir. Buna inanıyorum.. ve.. o kıymetli ânın geldiğine inanıyorum. İsmet Paşa hazretlerinin ve hizbinin iktidar için geçen asra gömülen ihtiraslara kapılmayacağına.. kapılamayacağına inanıyorum. Olmaz, olmaz diyelim ve bir ân için kapılacaktır, hattâ kapılır farzedelim. O zaman da, ulu Gazi'nin samimiyetine inanıyorum: Bizzat açtırdığı çığıra karşı, değil gaddarca davranılmasına, kanunsuzluklara bile müsamaha göstermeyeceğine inanıyorum:

Kenan Bey, bunun kuru bir inanç olmadığını da ilk defa açıkladı:

– 1908 öncesinden beri (...) hemfikir olduğumuz ve hâlen mühim siyâsî mevkîlerde bulunan ahbaplarım bunu bana ayrı ayrı yazmışlardır. Onların adreslerini sana vereceğim Rahmi. Şimdi demek isterim ki, yeni fırka Gaazi paşa hazretlerinin, sadece teşvîk ve müsaadeleriyle değil, asıl mühimmi, en eski ve en yakın arkadaşlarının tavzifiyle (görevlendirme) kurulmuştur. Hülâsa, bugünkü vaz'iyetin İttihat Terakkî ile de, Terakkîperver Cumhuriyet devriyle de zerre alâkası bulunmamaktadır; buna hissen ve fikren eminim.

(...)

Tarık Buğra, *Yağmur Beklerken, s. 101-116.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

---

1. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çok partili hayata geçiş denemelerinin gerekçeleri nelerdir?
2. Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplumun iktidara yaklaşımı hakkında neler söylenebilir? Açıklayınız.

4.2. ATATÜRK DÖNEMİ TÜRK DIŞ POLİTİKASI

BAŞLANGIÇ SORUSU

Millî Mücadele sonrası Türk dış politikası hangi değerler esas alınarak inşa edilmiş olabilir? Yorumlayınız.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk dış politikasının temel hedefi, yeni Türk devletini dünyaya tanıtmaktır. Atatürk bu hedefi gerçekleştirebilmek için "gerçekçi, bağımsız, barışçıl, akılcı ve millî" bir dış politika yaklaşımı benimsemiştir. Dönemin Türk dış politikası iki bölümde incelenebilir.

- 1923-1930 yılları arasında Türk dış politikası, Lozan Konferansı'nda kesin olarak sonuçlandırılamayan ve konferansta karara bağlanmış olmasına rağmen tekrar gündeme gelen konular üzerine yoğunlaşmıştır.
- 1930-1938 yılları arasında Almanya ve İtalya'nın mevcut siyasi dengeleri tehdit eden genişlemeci politikalarına karşı Türkiye'nin güvenliğini sağlamaya yönelik ittifakları etrafında şekillenmiştir.

EŞLEŞTİRME

Tabloda verilen Atatürk'ün bazı görüşleri ile Türk dış politikasının esaslarını eşleştirerek doğru rakamı parantezin içine yazınız.

	Atatürk'ün Bazı Görüşleri	Türk Dış Politikasının Esasları
(1)	Büyük hayalî işler yapmadan yapmış gibi görünmek yüzünden dünyanın düşmanlığını, kötü niyetini, kinini bu milletin ve memleketin üzerine çektik. (...) Biz böyle yapmadığımız ve yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızın sayısını ve üzerimize olan baskılarını artırmaktan ise tabii duruma, meşru duruma dönelim. Haddimizi bilelim.	**Millî** ( )
(2)	Tam bağımsızlık denildiği zaman elbette siyasi, mali, iktisadi, adli, askerî, kültürel ve benzeri her hususta tam bağımsızlık ve tam serbestlik demektir. Bu saydıklarımın herhangi birinde bağımsızlıktan mahrumiyet, millet ve memleketin gerçek manasında bütün bağımsızlığından mahrumiyet demektir.	**Gerçekçi** ( )
(3)	Harp zaruri ve hayati olmalı... Öldüreceğiz diyenlere karşı, ölmeyeceğiz diye harbe girebiliriz. Lakin millet hayatı tehlikeye uğramadıkça harp bir cinayettir.	**Akılcı** ( )
(4)	Her işin esas hedefine kısa ve kestirme yoldan ulaşmak arzu edilir olmakla beraber yolun makul, mantıki ve özellikle bilimsel olması şarttır.	**Bağımsız** ( )
(5)	Millî sınırlarımız içinde her şeyden önce kendi gücümüze dayanarak varlığımızı koruyup, milletin ve yurdun gerçek mutluluğuna ve bayındırlığına çalışmak; gelişigüzel, ulaşılmayacak istekler peşinde milleti uğraştırmamak ve zarara sokmamak, uygarlık dünyasının uygarca ve insanca davranışını ve karşılıklı dostluğunu beklemektir.	**Barışçıl** ( )

4.2.1. Türkiye-Yunanistan İlişkileri

1923-1930 yılları arasında Türkiye-Yunanistan ilişkilerindeki temel sorunlar **nüfus mübadelesi** ve Patrikhane konularıdır. Lozan Konferansı'nda Batı Trakya'daki Türkler ile İstanbul'daki Rumlar hariç Türkiye'deki Rumlarla Yunanistan'daki Türklerin değişimine karar verilmişti. Buna karşın Yunanistan, 30 Ekim 1918'den önce geçici dahi olsa İstanbul'daki her Rum'un **etabli** (yerleşik) sayılacağı iddiasını ileri sürdü. Yunanistan'ın amacı İstanbul'da daha çok Rum bırakmak ve Batı Trakya'daki Türkleri göçe zorlamaktı. Bu durum Türkiye-Yunanistan ilişkilerinde gerginliğe sebep oldu. Sorun, Milletler Cemiyetine taşındı ancak sonuç elde edilemeyince Yunanistan ile yeni bir savaşın eşiğine gelindi. İki taraf arasında 10 Haziran 1930'da imzalanan antlaşmaya göre (Görsel 4.3) doğum yerleri ve bölgeye yerleşme tarihleri ne olursa olsun İstanbul Rumları ile Batı Trakya Türklerinin tamamı "etabli" kabul edildi. Böylece Lozan'dan beri devam eden anlaşmazlık sona erdirildi.

Türk-Yunan Muahedeleri İmzalandı

Ankara'da Cumhuriyet Bayramı

Büyük geçit resminde Yunan ve Macar Başvekilleri de bulundular

Cumhuriyet balosu fevkalâde oldu. Gazi Hz. Madam Venizelos'la dans ettiler ve çok alkışlandılar. Gazi Hz. misafir Başvekillerle görüştüler

Gazi Hz.

Misafir Yunan gazetecilerine beyanatta bulundular

Görsel 4.3: Türk-Yunan Antlaşması hakkında gazete haberi

Ekümenik

İstanbul'daki Rum Patriğinin dünyadaki bütün Ortodoks Hristiyanlarının dinî lideri kabul edilmesi.

Türkiye ile Yunanistan arasındaki bir başka uzlaşmazlık Patrikhane Sorunu olmuştur. Türk heyeti Lozan Görüşmeleri'nde Patrikliğin Türkiye dışına çıkarılmasında ısrar etmiş ancak heyetin isteği Batılı devletlerce kabul edilmemişti. Patriğin siyasetle uğraşmaması ve sadece İstanbul'da kalacak Rumların dinî meseleleriyle ilgilenmesi şartıyla Patrikhanenin İstanbul'da kalmasına karar verilmişti. Bundan sonra seçilecek patriğin mübadele kapsamı dışında olması gerekiyordu. 1924'te patrik seçilen VI. Konstantinos ise mübadeleye tabi idi. Türkiye bu duruma itiraz etti. Yunanistan, konuyu Uluslararası Lahey Adalet Divanına taşımak istedi. Ancak Türkiye iç sorunu olarak değerlendirdiği bu konuda taviz vermeyince Patrik istifa etti, yerine mübadeleye dâhil olmayan Vasil Georgiadis (Vasil Yorgiadis) seçildi. Türkiye, bu süreçteki tutumuyla Patrikhanenin **ekümenik**liğini tanımayacağını ve kendi iç işlerine müdahaleye izin vermeyeceğini ortaya koydu.

Görsel 4.4: Venizelos ve Atatürk

1928'de Yunanistan'da Eleftherios Venizelos'un [Elefterios Venizelos (Görsel 4.4)] iktidara gelmesiyle Türk-Yunan ilişkilerinde yeni bir dönem başladı. Venizelos, 30 Ağustos 1928'de İsmet Bey'e bir mektup gönderdi ve "Sizi temin etmek isterim ki benim en büyük arzum, iki ülke ilişkilerinin düzenlenmesiyle iki ülke arasında yakın bir dostluğun sağlanması ve bu yakın dostluğu, bu sefer mümkün olan en geniş şekliyle bir dostluk antlaşması, saldırmazlık ve hakemlik antlaşmasıyla resmîleştirmektir. Türkiye'nin bizim topraklarımızda gözü olmadığını iyi bildiğim için seçim süresi boyunca her fırsatta halk önünde Yunanistan'ın da Türk topraklarında hiçbir şekilde gözü olmadığını defalarca tekrarladım." diyerek Türkiye ile dostluk ve iyi komşuluk ilişkileri kurmak istediğini belirtti. İki ülke arasında 30 Ekim 1930'da Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakem Antlaşması imzalandı. Venizelos, 1934'te Atatürk'ü Nobel Barış Ödülü'ne aday göstererek dünya siyaset tarihinde bir ilke imza attı. İki ülke arasındaki dostane ilişkiler Kıbrıs Sorunu'na kadar sürdü.

4.2.2. Türkiye-İngiltere İlişkileri ve Musul Sorunu

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türk-İngiliz ilişkilerini belirleyen temel etken **Musul Sorunu** oldu (Görsel 4.5). Musul konusunda Türkiye'nin istediği sonuca Lozan Barış Konferansı'nda ulaşılamamış ancak sorunun nasıl çözüme kavuşturulacağına dair bir yol haritası çizilmişti. Buna göre Musul Sorunu'nun Türkiye ile İngiltere arasındaki ikili görüşmelere bırakılması, tarafların dokuz ay içinde çözüme ulaşamaması hâlinde sorunun Milletler Cemiyetinde görüşülmesi kabul edilmişti.

Görsel 4.5: Musul'a destek yürüyüşü

Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından kısa süre sonra Musul'un İngilizler tarafından bombalanması Türk-İngiliz ilişkilerinde gerginliğe sebep oldu.

Musul Sorunu'nun çözümü için 19 Mayıs 1924'te İstanbul'da Haliç Konferansı toplandı. Türkiye, Misak-ı Millî Kararları gereği Süleymaniye, Musul ve Kerkük bölgesinin kendi sınırları içinde kalmasını talep ediyordu. İngiltere ise Hakkâri'nin dinî çoğunluğunun Nasturilerden oluştuğunu, Musul ve Kerkük mebuslarının TBMM'de yer almadığını ileri sürüyor; bölgenin Irak sınırları içinde kalması hususunda ısrar ediyordu. Amacı, sorunu kendi lehine bir karar çıkacağına inandığı Milletler Cemiyetine götürmek ve Musul'un Irak sınırı içinde kalmasını sağlamaktı. İngiltere'nin bu tutumu, sorunu çözümsüz hâle getirdi.

Haliç Konferansı'nda çözülemeyen Musul Sorunu, Milletler Cemiyetine taşındı (20 Eylül 1924). Türkiye'yi temsil eden Fethi Bey; Musul'un işgalinin kabul edilemeyeceğini, Türkiye'nin bir parçası olduğunu ve bölge sakinlerine kendi kaderlerini plebisit (halk oylaması) ile belirleme hakkı verilmesi gerektiğini savunuyordu. İngiltere adına görüş bildiren Lord Parmoor (Parmor), bölge halkının cahil olduğunu öne sürerek Türk tarafının plebisit teklifini reddetti.

Milletler Cemiyeti 30 Eylül 1924'te Musul Sorunu'nu incelemek üzere 3 kişilik bir komisyon kurdu. Komisyon, sorunu inceleyerek nihai kararını 16 Aralık 1925'te açıkladı. Karara göre Musul, Irak'a bırakılacaktı. Türkiye, Milletler Cemiyetinin bu kararına oldukça sert tepki gösterdi. İlişkilerin gerginleşmesine rağmen taraflar yeni bir savaşı göze alacak durumda değildi. Türkiye, iç güvenliğini tehdit eden Şeyh Said İsyanı nedeniyle savaş taraftarı değildi. Bu şartlar altında Türkiye, Milletler Cemiyetinin kararını kabul etmek zorunda kaldı.

Türkiye ve İngiltere arasında 5 Haziran 1926'da imzalanan Ankara Antlaşması'na göre

1. Türkiye ile Irak arasındaki sınır, Milletler Cemiyetinin 29 Ekim 1924'te belirlediği sınır olacaktır.
2. Hakkâri Türkiye'ye bırakılacaktır.
3. Süleymaniye, Musul ve Kerkük İngiliz mandası altındaki Irak'a bırakılacaktır.
4. Irak, bölgedeki bazı petrol şirketlerine ait gelirlerin %10'unu 25 yıl süreyle Türkiye'ye ödeyecektir.

İngiltere ile yaşanan bütün bu sorunlara rağmen 1926'dan sonra iki ülke arasında dostluk köprüsü kurulmuştur. 1936'da İngiltere Kralı VIII. Edward'ın (Edvırd) Atatürk'e resmî bir ziyarette bulunması (Görsel 4.6) ikili ilişkilerin daha da gelişmesini sağlamıştır.

Görsel 4.6: Kral VIII. Edward'ın Atatürk'ü ziyareti

BİLGİ KUTUSU

Musul

Bölgede Hüküm Süren Türk Devletleri: Milattan önceki yıllarda Musul bölgesinin de üzerinde bulunduğu Mezopotamya'da çok önemli uygarlıklar kurulmuştur. Büyük Selçuklu Devleti, Irak Selçuklu Devleti, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safevîler ve Osmanlı Devleti bölgeye hâkim olmuşlardır.

Etnik Yapı: 20. yüzyıl başlarında Musul bölgesinde Türk, Arap ve Kürt Müslümanların yanı sıra Süryânî, Keldânî, Musevi gibi gayrimüslimler de bulunmaktadır. Gayrimüslimler, bölgedeki Müslümanlara oranla çok az sayıda olmalarına rağmen yüzyıllar boyu Osmanlı Devleti tarafından himaye edilmiş ve vatandaşlık haklarından eşit şekilde faydalanmışlardır.

Doğal Kaynaklar: Ilıman bir iklimin yanında verimli topraklara sahip Musul bölgesi, tarım ve hayvancılık için uygundur. Bu özelliklerinin dışında başta petrol olmak üzere yer altı kaynaklarının zenginliği bölgeyi ilgi odağı hâline getirmiştir.

Genel ağdan alınmıştır.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. Musul'un Irak'a bırakılmasını Misak-ı Millî bağlamında açıklayınız.
2. Musul'un Irak'a bırakılması konusunda İngiltere'nin ısrarlı tutumunu nasıl açıklarsınız?

KANIT SORGULAMA 2

Kanıttan hareketle soruyu cevaplayınız.

KANIT

Millî Mücadele'den yeni çıkmış ve bu mücadelede önemli kayıplara uğramış bulunan Türkiye'nin bu durumundan yalnız İngiltere değil, savaştan galip çıkan diğer büyük devletler de faydalanmak istemişlerdir. Gerçekten Fransa ve İtalya da İngiltere gibi savaş meydanlarında elde edemediklerini diplomasi ve tehdit yolu ile elde etmek teşebbüslerinde bulunmuşlardır (...)

Bu olaylar Türkiye'nin Millî Mücadele sırasında izlediği dış politikaya dönmesini gerektirmiştir. Millî Mücadele'de Türkiye'yi anlayan devletler Lausenna'dan (Lozan) sonra anlamamakta devam etmişler ve bu devlete karşı davranışlarını değiştirmemişlerdir. Batılı devletlerin bu davranışları karşısında yalnız kalan Türkiye yeniden büyük bir devletin desteğine ihtiyaç duymuştur. O sırada Türkiye ile dostane münasebetlerini devam ettirmek isteyen tek büyük devlet Sovyetler Birliği idi. Nitekim 17 Aralık 1925'te yani cemiyet meclisinin Musul hakkındaki kararından bir gün sonra Sovyetler Birliği ile Paris'te bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalamıştır.

Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 75.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Türk dış politikasının şekillenmesinde etkili unsurlar nelerdir?

4.2.3. Türkiye-Fransa İlişkileri ve Hatay'ın Ana Vatana Katılması

20 Ekim 1921'de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan Ankara Antlaşması iki ülkenin yakınlaşmasını sağladı. Ancak Lozan Konferansı'nın ardından taraflar arasında yaşanan sorunlar nedeniyle Türk-Fransız ilişkileri gerginleşti.

Görsel 4.7: Eski Fransız Okulu (Kırıkhan/Hatay)

Türkiye ile Fransa arasında ilk sorun **Türkiye-Suriye sınırı**nın belirlenmesinde yaşandı. Sınırın Ankara Antlaşması'na göre kurulacak karma bir komisyon tarafından tespit edilmesi kararı alındı. Komisyon 1925'te sorunu çözemeden dağıldı. 30 Mayıs 1926'da Türkiye ile Fransa arasında imzalanan "Dostluk ve İyi Komşuluk İlişkileri Sözleşmesi"yle Hatay haricindeki Türkiye-Suriye sınırı belirlendi ve iki ülke arasındaki anlaşmazlıkların barışçıl yollarla çözülmesine karar verildi.

Türkiye ile Fransa arasındaki diğer bir anlaşmazlık, Türkiye'deki **Fransız okulları** (Görsel 4.7) nedeniyle çıktı. Lozan'dan önce Türkiye'deki yabancı okullar arasında Fransız okulları önemli bir yer tutuyordu. Fransız okulları, kendi dinî kurumları tarafından yönetiliyor ve Fransız Hükûmetinden ekonomik destek alarak misyonerlik yapıyordu. Yabancı okullar sorunu Lozan Konferansı'nda gündeme gelmiş, Fransızların daha önce elde ettikleri ayrıcalıkları devam ettirme ve okul sayılarını artırma ısrarları Türk heyeti tarafından reddedilmişti. Maarif Vekâletinin hazırladığı bir genelgeyle okullarda Türkçe, tarih, coğrafya ve yurt bilgisi derslerinin Türk öğretmenler tarafından Türkçe okutulması, dinî eğitim ve propaganda yapılmaması kararı alındı. Fransa bu karara karşı çıktıysa da Türkiye'nin tutumu karşısında meseleyi Türk Hükûmetinin isteği yönünde kabul etmek zorunda kaldı.

Midilli açıklarında 2 Ağustos 1926'da Bozkurt adlı Türk gemisi ile Lotus adlı Fransız gemisinin (Görsel 4.8) çarpışması Türk-Fransız ilişkilerini etkileyen olaylardan biri oldu. İki ülke arasındaki bu sorun Bozkurt-Lotus Davası olarak Milletlerarası Adalet Divanına taşındı ve Türkiye'nin lehine sonuçlandı.

Türkiye-Fransa ilişkilerinde bir diğer sorun ulaşımda yaşandı. Türkiye, **Adana-Mersin demir yolu**nu satın alarak millîleştirmek istedi ancak Fransa bu isteğe karşı çıktı. Tüm itirazlara rağmen Adana-Mersin demir yolu 1929'da Türkiye tarafından satın alındı.

Lozan Konferansı'nda görüşüldüğü hâlde Türkiye ile Fransa arasında tekrar gündeme gelen konulardan biri de **Osmanlı borçları**ydı. Osmanlı Devleti en fazla Fransa'ya borçlanmıştı. 13 Haziran 1928'de Türkiye adına Fethi Bey ile Düyûn-ı Umûmiye İdaresi adına hareket eden temsilciler arasındaki protokole göre Osmanlı borçlarının ödenmesi belirli bir sisteme bağlandı. Türkiye ilk ödemeyi zamanında yaptı. Ancak 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrası kur farklarında meydana gelen değişimler Türkiye'nin ödeme güçlüğü yaşamasına neden oldu. Sorun 1933'teki antlaşmada yer alan daha uygun ödeme şartlarıyla çözüldü. Türkiye, Osmanlı Devleti'nden kalan borçlarının son taksidini 1954'te ödedi.

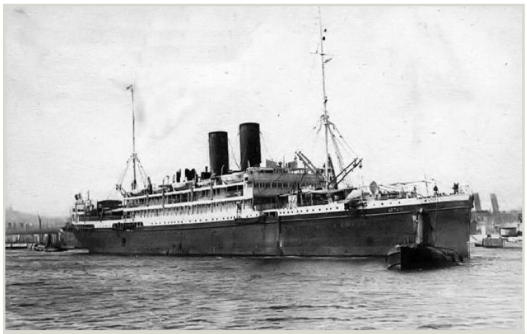

Görsel 4.8: Fransız Lotus gemisi

Osmanlı borçları sorununun çözülmesinden sonra Türkiye ile Fransa arasındaki en önemli anlaşmazlık Misak-ı Millî sınırları içerisindeki **İskenderun Sancağı** (Hatay) nedeniyle yaşandı. Hatay, 1921'de Fransa-Türkiye arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile bazı şartlar

karşılığında Fransız işgalindeki Suriye'ye bırakıldı. 15 Mart 1923'te Adana'ya giden Mustafa Kemal, Hataylı küçük bir kızın "Gazi Baba, bizi de kurtar!" seslenişine "Kırk asırlık Türk yurdu ecnebi elinde kalamaz." diye cevap vererek Hatay'ı sahiplendiğini açıkça belirtti. Türkiye, 1936'ya kadar bu konuda aktif bir politika izleyemedi. Fransa'nın Hatay üzerindeki haklarını devrederek Suriye'ye bağımsızlık vermeye hazırlandığı bir dönemde Hatay'ı gündeme getirdi. Atatürk, 1 Kasım 1936'da TBMM'nin açılışında yaptığı konuşmada "Bu sırada, milletimizi gece gündüz meşgul eden başlıca büyük bir mesele, hakiki sahibi öz Türk olan İskenderun, Antakya ve havalisinin mukadderatıdır. Bunun üzerinde ciddiyetle ve katiyetle durmaya mecburuz." sözleriyle Hatay konusunda kararlılığını vurguladı. Hatay, bu tarihten itibaren Türk dış politikasının en önemli sorunu hâline geldi.

TAYFUR SÖKMEN
(1908-1985)

Antakya, İskenderun, Belen, Reyhaniye, Ordu ve Bayır-Bucak bölgelerini işgal eden Fransızlar'a karşı direniş hareketinin örgütlenmesine önayak oldu.(...)

1935'te Antalya bağımsız milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne girdi. (...) Atatürk Tayfur Bey'e "Sökmen" soyadını verdi.

2 Eylül 1938'de Hatay Meclisi açıldı ve Hatay Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilân edildi. Tayfur Sökmen cumhurbaşkanlığına seçildi. Hatay Devleti Meclisi 23 Haziran 1939'da Türkiye'ye ilhak kararı aldı ve Hatay Devleti'ne son verdi. Cumhurbaşkanlığı görevi sona eren Tayfur Sökmen 1950'ye kadar Antalya, 1950-1954'te Hatay milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yer aldı.

Şerafettin Can Erdem, *TDV İslam Ansiklopedisi, C. 37, s. 391-392.*

(Metin, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

Türkiye, Hatay Sorunu'nu Fransa ile ikili görüşmelerle çözmek üzere girişimlerde bulundu ancak görüşmelerden sonuç alamadı. Türkiye'nin ısrarlı tutumu karşısında konunun Milletler Cemiyetine götürülmesine karar verildi. Cemiyet, İsveçli temsilci Sandler'ı (Sendlır) Hatay'a göndererek konuyla ilgili bir rapor hazırlamasını istedi.

Hatay'ın Anavatan'a katılması ile ilgili videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

27 Ocak 1937 tarihli Sandler Raporu'na göre

- Hatay, iç işlerinde bağımsız fakat dış işlerinde bazı koşullarda Suriye'ye bağlı "ayrı bir varlık" olacak.
- Hatay'ın toprak bütünlüğü Türkiye ile Fransa arasında yapılacak bir antlaşma ile teminat altına alınacak.
- Hatay'ın resmî dili Türkçe olacak, ordusu bulunmayacak.
- Hatay için ayrı bir anayasa hazırlanacak.

Rapor çerçevesinde 29 Mayıs 1937'de Türkiye ile Fransa arasında Hatay'ın toprak bütünlüğünü teminat altına alan bir antlaşma imzalandı. Türkiye yeni kararların derhâl uygulanmasını istediği hâlde Suriye Hükûmeti, Sandler Raporu'nu tanımadığını ilan ederek Türkler aleyhinde gösteriler yapmaya ve bölgede yaşayan Arapları kışkırtmaya başladı. Bu gelişmeler üzerine Türkiye, Hatay sınırında askerî tedbirler almaya başladı. Hastalığı ağırlaşan Atatürk, Fransız gazetelerindeki yersiz haberlere tepki vererek Mersin'e gitme kararı aldı. Adana ve Mersin'deki askerî birlikleri denetleyerek Fransa'ya karşı askerî seçenek dâhil her şeyi göze aldığı mesajını verdi.

1937 Anayasası ile "ayrı bir varlık" kabul edilen Hatay'da seçimler yapıldı ve meclis toplandı. Tayfur Sökmen'in devlet başkanı, Abdurrahman Melek'in başbakan olduğu "Hatay Devleti" 2 Eylül 1938'de kuruldu ve yaklaşık bir yıl bağımsız bir devlet olarak varlığını sürdürdü. Hatay Meclisi, bu süreçte Türkiye ile iş birliğinde bulunarak Türkiye'ye katılma isteğini farklı vesilelerle ifade etti ve 29 Haziran 1939'da oy birliğiyle ana vatana katılma kararı aldı. Böylece Türkiye, Atatürk'ün ifadesi ile "şahsi bir dava" olan Hatay Sorunu'nu uluslararası hukuk ve diplomasi yoluyla çözüme ulaştırmayı başardı.

BİLGİ KUTUSU

Bu benim şahsi meselemdir. Durumu büyükelçiye daha başlangıçta açıkça ifade ettim. Dünyanın bu durumunda böyle bir meselenin Türkiye ile Fransa arasında silahlı bir anlaşmazlığa sürüklenmesi kesinlikle mümkün değildir. Fakat ben bunu da hesaba katmış bulunuyorum ve kararımı vermiş bulunuyorum. Şayet ufukta bu yolda binde bir ihtimal belirirse Türkiye Cumhurreisliğinden ve hatta Büyük Millet Meclisi azalığından çekileceğim ve bir fert olarak bana katılacak birkaç arkadaşla beraber Hatay'a gireceğim. Oradakilerle el ele verip mücadeleye devam edeceğim.

Mustafa Kemal Atatürk

Adem Kara, *Hatay'ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge, s. 124.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Mustafa Kemal Atatürk

KRONOLOJİK DÜŞÜNME

Zaman dizininden yararlanarak Hatay'ın ana vatana katılma süreci ile ilgili kısa bir metin yazınız.

- **1918 Mondros Ateşkes Antlaşması**
  Fransızlar tarafından işgal edildi.
- **1921 Ankara Antlaşması**
  Suriye'ye bırakıldı.
- **1923 Lozan Barış Antlaşması**
  Ankara Antlaşması geçerli sayıldı.
- **1936**
  Türkiye, Hatay'a bağımsızlık verilmesi için Milletler Cemiyetine başvurdu.
- **1938**
  Bağımsız Hatay Cumhuriyeti kuruldu.
- **1939**
  - Hatay Meclisi Türkiye'ye katılma kararı aldı.
  - TBMM, Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kabul etti.

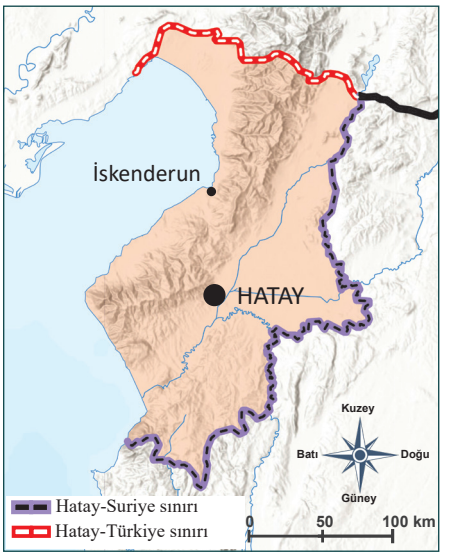

4.2.4. Türkiye-SSCB İlişkileri

TBMM ve Sovyet Rusya arasında 16 Mart 1921'de imzalanan Moskova Antlaşması'yla Türkiye-Sovyet ilişkilerinde yakınlaşma dönemi başladı. Sovyet Rusya, Misak-ı Millî'yi tanıyarak Millî Mücadele'ye desteğini ortaya koymuştu. Ardından Boğazlar Sorunu dolayısıyla Lozan Konferansı'na ilgi göstermiş ve bu konuda Türkiye'yi desteklediğini gösteren bir tavır sergilemişti. Musul Sorunu'nda Milletler Cemiyetinin olumsuz tutumu Sovyet Rusya ile Türkiye'yi birbirine yaklaştırmış, 17 Aralık 1925'te iki devlet Paris'te bir tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşması imzalamıştı.

1930'dan itibaren Türkiye'nin Batılı devletlerle yakınlaşmaya başlaması Sovyet Rusya'yı endişelendirdi ve Türkiye-Sovyet ilişkilerinin zayıflamasına yol açtı.

4.2.5. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine Girişi (18 Temmuz 1932)

I. Dünya Savaşı sonrasında dünya barışını sağlamak ve korumak amacıyla galip devletler tarafından Paris Barış Konferansı'nda Milletler Cemiyetinin kurulması kararı alındı. Türkiye, I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğradığı için cemiyetin asli üyeleri arasında değildi. İlerleyen süreçte mağlup devletler cemiyete teker teker alınmaya başladı. Ancak Türkiye, Milletler Cemiyetinin gerek Musul Sorunu'ndaki taraflı tutumu gerekse müttefiki Sovyet Rusya'nın cemiyete yönelik olumsuz tavrı nedeniyle üyelik için girişimde bulunmadı.

Milletler Cemiyeti, Türkiye'yi İspanya'nın önerisi ve diğer üyelerin desteğiyle 6 Temmuz 1932'de üyeliğe davet etti. Türkiye, barış yanlısı tavrından ve dünya barışına katkıda bulunma isteğinden dolayı teklifi kabul ederek 18 Temmuz 1932'de Milletler Cemiyetine üye oldu.

KANIT SORGULAMA 3

Kanıttan hareketle soruyu cevaplayınız.

KANIT

Teşkilâta girmek hususunda Türkiye'nin tereddütlerini Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras 15 Temmuz 1931'de TBMM'de yaptığı bir konuşmada şöyle izah etmiştir: "Cemiyet-i Akvam fikri, Türkiye Cumhuriyeti'nin ve Türk inkılabının pek hoşlandığı bir fikirdir. Âdeta kendi fikrimizdir, diyebiliriz. Bir de o fikri tatbik için yapılan bir müessese vardır. Fikir ile müesseseden ayrı ayrı bahsedişim, tatbikat ile nazariyat arasındaki mesafeyi işaret içindir. Yoksa bu müesseseye karşı da çok muhabbetli ve dostane hareket ediyoruz. Ve onun teşebbüs ettiği her işe memnuniyetli iştirak ediyoruz... Birçok noktalarda beraber, bir hava içinde, bir muhit dâhilinde çalışıyoruz... Böyle iken niçin girmedik?"

Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 95-96.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üyelik sürecindeki temel tereddüdü nedir?

4.2.6. Balkan Antantı (9 Şubat 1934)

1933'te Almanya'da Nazilerin iktidara gelmesi, İtalya'nın Akdeniz'de ve Balkanlarda yayılma çabası ve Avrupa devletlerinin silahlanma yarışı dünya barışını tehdit etmeye başladı. Türkiye de bölgesel güvenliğini sağlama yolları aradı. Bu doğrultuda Balkan devletleriyle iş birliğine büyük önem verdi.

Antant

Anlaşma, uzlaşma, mutabık kalma.

Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya ve Romanya arasında (Harita 4.1) 9 Şubat 1934'te Atina'da Balkan Antantı imzalandı. Antantı imzalayan devletler, sınırlarını birbirlerine karşı güvence altına aldı. Birbirlerine danışmadan herhangi bir Balkan devleti ile bir siyasi harekette bulunmamayı veya bir antlaşma yapmamayı kabul ettiler. "Büyük Bulgaristan" hayaliyle yayılmacı bir politika izleyen Bulgaristan ve İtalya'nın baskısı altında bulunan Arnavutluk, Balkan Antantı'na katılmadılar.

1936'dan itibaren Avrupa'da krizlerin şiddetlenmesi ve Berlin-Roma Mihveri'nin ağır basmaya başlaması Balkan Antantı'nı zayıflatmıştır. 1 Eylül 1939'da II. Dünya Savaşı'nın başlaması ve Ekim 1940'ta İtalya'nın Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırması ile Balkan Antantı işlevini yitirmiştir. Nihayetinde 18 Nisan 1941'de Balkan Antantı resmen ortadan kalkmıştır.

Harita 4.1: Balkan Antantı'na katılan devletler

4.2.7. Montreux (Montrö) Boğazlar Sözleşmesi (20 Temmuz 1936)

Karadeniz ile Akdeniz'i bağlayan İstanbul ve Çanakkale Boğazları jeopolitik ve jeostratejik açıdan dünyanın önemli su yollarındandır. Boğazların denetimi ve korunması Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası bir komisyona ve garantör devletlere bırakılmıştı. Garantör devletler öngörülen tehlikelere karşı Milletler Cemiyeti tarafından belirlenen önlemleri almak ve Boğazları her türlü saldırıdan korumakla yükümlüydü.

Almanya'nın Versay Antlaşması'na aykırı olarak Ren bölgesine asker çıkarması ve İtalya'nın saldırgan tutumu dünyayı yeni bir savaşın eşiğine getirdi. Garantör devletlerden Japonya, Milletler Cemiyetinin amacına aykırı olmasına rağmen Mançurya'yı işgal etti. İtalya da 1935'te Habeşistan'a saldırdı. Bu ortamda Türkiye'nin, Boğazların silahsızlandırılması ve güvenliğinin garantör devletlere bırakılmasına dair endişeleri arttı. Bunun üzerine Türkiye, Milletler Cemiyetine başvurdu ve Boğazlar konusunun yeniden görüşülmesini istedi. Türkiye'nin teklifi İtalya ile Japonya dışında SSCB, Bulgaristan, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya, Fransa ve İngiltere tarafından olumlu karşılandı.

Atatürk Türkiyesinin Yeni Zaferi

Boğazlar mukavelesi bu gece Montröde imzalandı.

İMZADAN SONRA

Felik Rifki ATAY

Görsel 4.9: Montreux Boğazlar Sözleşmesi konulu gazete haberi

Konferans, konuyu görüşmek üzere 22 Haziran 1936'da İsviçre'nin Montreux kentinde toplandı (Görsel 4.9). İngiltere, Boğazlardan geçişin yine uluslara-

rası denetim altında devam etmesini istedi. Türkiye bunu reddederek Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını ayrıca bölgenin Türk askerlerine bütünüyle açılmasını talep etti. SSCB ise Boğazlar Komisyonu'nun kaldırılmasını destekledi ve Boğazların bütün savaş gemilerine kapatılması görüşünü ileri sürerek Karadeniz'de kendi güvenliğini sağlamaya çalıştı.

Yaklaşık bir ay süren görüşmeler sonucunda Türkiye, İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği, Avustralya, Japonya, Romanya, Bulgaristan, Yunanistan ve Yugoslavya tarafından 20 Temmuz 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi imzalandı. Konferansa iştirak etmeyen İtalya ise sözleşmeyi 2 Mayıs 1938'de imzaladı.

Atatürk Beyanat Yaptı. Mehmetçik Boğazların Anahtarlarını Aldı.

Ordumuz Çanakkale'ye girdi. Mukavele imzalandı. Bayramlarınız kutlu olsun!.

Atatürk, bu konferans, cidden sevinmeğe ve sevindirmeğe değer tarihi bir eserdir, dediler..

Görsel 4.10: Boğazların savunmasının Türkiye'ye bırakıldığına dair gazete haberi

Montreux Boğazlar Sözleşmesi'ne göre

1. Boğazlar Komisyonu kaldırıldı.
2. Boğazlar bölgesine Türk askerinin girmesini önleyen düzenlemeye son verildi. Boğazların savunması Türkiye'ye bırakıldı (Görsel 4.10).
3. Ticaret gemilerinin Boğazlardan geçişi serbest bırakıldı, savaş gemilerinin geçişine ise sınırlama getirildi.

Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Türkiye'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini ve bağımsızlığını sınırlandıran hükümler kaldırılmış ve Türkiye Boğazlarda tam hâkimiyet kurmuştur. Karadeniz'e kıyısı olan devletler ise olmayanlara göre daha fazla hak elde etmiştir. Boğazlara egemen olmak Türkiye'yi küresel sorunlar karşısında etkili bir güç hâline getirmiştir. Sözleşme bölgenin güvenliğini sağlayan bir niteliğe de sahiptir.

4.2.8. Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937)

İki dünya savaşı arasındaki dönemde Mussolini (Musolini) liderliğindeki İtalya'nın Doğu Akdeniz Bölgesi'ndeki saldırgan politikası ve 1935'te Habeşistan'ı işgali bölgede bir güvenlik ittifakını zorunlu hâle getirdi. Türkiye'nin öncülüğünde İran, Irak ve Afganistan 8 Temmuz 1937'de Tahran'daki Sadabat Sarayı'nda bir araya geldi ve Sadabat Paktı imzalandı (Harita 4.2). Suriye, Hatay Sorunu ve Irak ile toprak sorunu nedeniyle Sadabat Paktı'na katılmadı. Bu antlaşmayla taraflar, birbirlerinin iç işlerine müdahale etmemeyi, birbirlerine saldırmamayı ve ortak sınırların dokunulmazlığına saygı göstermeyi taahhüt ettiler. Türkiye, Sadabat Paktı ile bölgeye barışın yanı sıra dengeyi getirecek bir ittifak ve güvenlik sistemi kurmuş, böylece doğu sınırlarının güvenliğini sağlamıştır.

Harita 4.2: Sadabat Paktı'na katılan devletler

4.2.9. Atatürk'ün Ölümü ve İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Yıkılmakta olan bir imparatorluktan çağdaş bir ulus devlet kuran, öngörüleri ve inkılaplarıyla tarihe yön veren Atatürk'ün hayatı birçok zorlu mücadeleyle geçti. Yaşadığı dönemin şartları ve askerlik mesleğinin de etkisiyle sağlığı erken yaşlarda bozulmaya başladı. 1923-1927 yılları arasında kalp rahatsızlığı yaşamış, 1936'da zatürre geçirmişti. Atatürk, 1937'den itibaren ciddi bir hastalık olan siroz ile mücadele etmek durumunda kaldı ve tedavisi devam etmesine rağmen devlet işlerini aksatmamaya çalıştı. İlerleyen hastalığına ve doktorların tüm itirazlarına karşın Mersin ve Adana seyahatlerine çıkan Atatürk, bu seyahatlerden sonra iyice kuvvetten düştü. 1 Haziran 1938'den itibaren Savarona Yatı'nda, 25 Temmuz 1938'den itibaren de Dolmabahçe Sarayı'nda tedavisine devam edildi.

Atatürk, 5 Eylül 1938'de servetinin büyük bir kısmını Türk Tarih ve Türk Dil Kurumuna bağışladığı vasiyetini hazırlattı. 17 Ekim'de ilk kez ağır bir komaya girdi. 1 Kasım 1938'de TBMM'nin açılış törenine katılamadı. 8 Kasım'da durumu iyice ağırlaşan Atatürk, 10 Kasım 1938 Perşembe günü saat 09.05'te Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yumdu.

Atatürk'ün ölümünden sonra ülkede millî yas ilan edilerek bütün bayraklar yarıya indirildi. Atatürk'ün naaşı, 16 Kasım'da İstanbul halkının gözyaşları arasında Dolmabahçe Sarayı'ndaki katafalka kondu (Görsel 4.11); cenaze namazından sonra Yavuz Zırhlısı ile İzmit'e ardından özel bir trenle Ankara'ya götürüldü. 20 Kasım'da Ankara'da gözyaşlarıyla karşılanan Atatürk'ün naaşı, 21 Kasım 1938'de on binlerce insanın katıldığı büyük bir törenle Etnografya Müzesindeki geçici kabre kondu. 10 Kasım 1953'te ise Türk milletinin onun için yaptırdığı ebedî istirahatgâhı Anıtkabir'e nakledildi. Kabrinin etrafına yurdun her bir ilinden getirilen vatan toprakları bırakıldı.

Atatürk'ün ölümü üzerine 11 Kasım 1938'de toplanan TBMM, İsmet İnönü'yü Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı seçti (Görsel 4.12).

Görsel 4.11: Atatürk'ün cenaze töreni

İsmet İnönü Cumhurreisi seçildi

Büyük Millet Meclisi, 348 mevcudun tam ittifakile Lozan kahramanını Devlet Riyasetine intihab etti

Atatürk ve İsmet İnönü

Dünkü tarihî celse

Ebedi Şefimiz Atatürkün hatırası hıçkırıklar arasında tâziz olundu

İsmet İnönünün nutku

Görsel 4.12: İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesine dair gazete haberi

4.3. İKİ DÜNYA SAVAŞI ARASINDAKİ DÖNEMDE DÜNYADA MEYDANA GELEN SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

BAŞLANGIÇ SORUSU

Dünyada barışın sağlanamamasının nedenleri neler olabilir?

4.3.1. I. Dünya Savaşı Sonrasında Barışı Sağlama Çabaları

I. Dünya Savaşı sonrasında dünya barışı ve barışın devamlılığı için birtakım uluslararası girişimlerde bulunuldu. Bu girişimlerin en önemlisi galip devletlerin idaresinde ve 32 devletin katılımıyla düzenlenen Paris Barış Konferansı'dır. Konferansta alınan kararlarla sömürgeciliğin yerini manda-himaye sistemi, savaş tazminatlarının yerini ise tamirat borçları uygulaması aldı. Wilson İlkeleri'nin selfdeterminasyon (ulusların kendi kaderlerini belirleme yetkisi) ve yenilen devletlerden toprak alınmamasına yönelik kararları ihlal edildi. Bu olumsuzluklara rağmen barışın kalıcılığı ve düzenin devamlılığı için bazı adımlar atıldı.

a) Milletler Cemiyeti: ABD Başkanı Wilson, dünyada barış ve güvenliğin sağlanması için uluslararası bir cemiyetin kurulması fikrini savundu. Müttefikler, I. Dünya Savaşı sonrası yeniden şekillenecek dünya düzeni hakkında farklı düşüncelere sahip olsalar da uluslararası güvenliğe yönelik bir cemiyetin kurulması fikrini kabul ettiler. Paris Barış Konferansı'nda hazırlanan 26 maddelik sözleşme metni, 10 Ocak 1920'de İsviçre'nin Cenevre kentinde imzalandı ve Milletler Cemiyeti kuruldu (Görsel 4.13). Milletler Cemiyeti; dünyada kalıcı barışı, adaleti, güvenliği sağlamak, sorunları iş birliğiyle çözmek ve uluslararası hukuk kurallarını hâkim kılmak amacıyla faaliyet gösteren ilk kuruluştur.

Görsel 4.13: Milletler Cemiyeti logosu

Daimî üyelerin yetkisi ve etkinliğinin fazla olduğu Milletler Cemiyetinde denge galip devletlerden yanaydı. Cemiyet bu nedenle uluslararası sorunları çözmeyi başaramadı. ABD ve Sovyetler Birliği'nin Cemiyet içinde yer almaması, Cemiyetin büyük devletlerin çıkarlarına aracılık etmesi, Japonya'nın Mançurya'ya, İtalya'nın da Habeşistan'a saldırması karşısında gereken yaptırımların devreye sokulamayışı Milletler Cemiyetini işlevsiz bıraktı. İtalya, Japonya ve Almanya Cemiyetten ayrıldı. II. Dünya Savaşı sırasında Birleşmiş Milletler yapılanması için çalışmalar başlatılması üzerine Cemiyet 18 Nisan 1946'da dağıldı. Milletler Cemiyeti tecrübesi, Birleşmiş Milletlerin kurulmasında ve faaliyetlerinde önemli rol oynamıştır.

b) Locarno Antlaşması: I. Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'ya imzalattırılan Versay Antlaşması'yla Avrupa'daki güçler dengesi bozuldu. Avrupa büyük güvenlik problemleriyle karşı karşıya kaldı. Fransa, Milletler Cemiyetinin varlığına rağmen Versay Antlaşması ile belirlenen sınırların Almanya tarafından kabul görmeyeceğini ve değiştirileceğini düşünüyordu. Fransa'nın siyasi ve tarihî gerekçelerle bir yandan Almanya'yı zayıf bırakma isteği diğer yandan Almanya ile bir savaş durumunda kendini koruyacak müttefikler bulma çabası sonuçsuz kaldı.

Almanya, Versay Antlaşması'yla belirlenen tamirat ve tazminat konularında birtakım kolaylıklar elde etmek için Fransa ile iyi ilişkiler kurmak istedi. Bu amaçla Şubat 1925'te Fransa'ya bir nota vererek karşılıklı güvenlik paktı kurmayı önerdi. Bunun üzerine 1 Aralık 1925'te Almanya, Fransa, İngiltere, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında Locarno (Lokarno) Antlaşması imzalandı. Locarno Antlaşması ile Almanya-Fransa arasındaki ilişkiler normalleşti, Almanya yeniden Avrupa'nın büyük devletleri arasında yerini aldı ve 1926'da Milletler Cemiyetine üye oldu.

c) Briand-Kellogg Paktı: Fransa I. Dünya Savaşı'ndan en çok etkilenen ülkelerden biriydi. 1927'de Fransa Dışişleri Bakanı Aristide Briand (Aristid Birian), verdiği bir demeçte ABD ile Fransa arasındaki münasebetlerde savaşı "kanun dışı" ilan ederek karşılıklı yükümlülük üstlenmeyi önerdi. ABD Dışişleri Bakanı Kellogg ise "savaşı ulusal politikanın aleti olmaktan çıkarma yükümlülüğünün çok taraflı antlaşmalarla sağlanması" üzerinde durdu.

Kellogg'un savaşla ilgili önerisini içeren Briand-Kellogg (Birian-Kellog) Paktı; 27 Ağustos 1928'de ABD, İngiltere, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Çekoslovakya, Polonya ve Belçika olmak üzere dokuz devlet arasında imzalandı. Devletler "uluslararası ilişkilerde savaşı ulusal politikalarına alet etmeyeceklerini, anlaşmazlıkların çözümü için savaş yoluna gitmeyeceklerini, uyuşmazlıkları barışçıl yollarla çözeceklerini" bu paktla kabul etmişlerdir (Görsel 4.14). Pakt bütün devletlerin katılımına açık tutuldu. Kellogg Paktı'na 1929 yılının sonuna kadar Türkiye ve SSCB de dâhil 46 devlet katıldı. Bu dönemde SSCB, Batılılardan daha büyük bir adım atarak bazı devletlerle Kellogg Paktı'nın güttüğü amacı aynen kapsayan Litvinov (Lidvinıf) Protokolü'nü imzaladı.

Görsel 4.14: *Şiddetsizlik* heykeli, C. Fredrik Reuterswärd (Firedrik Roydırsverd)

Briand-Kellogg Paktı, iki savaş arasındaki dönemde bütün dünyaya getirdiği barış havası dolayısıyla önemli bir antlaşmaydı ancak uzun ömürlü olamadı. 1930'lardan sonra Almanya, İtalya ve Japonya'nın saldırgan politikaları paktı işlevsiz hâle getirdi.

4.3.2. 1929 Ekonomik Bunalımı (Kara Perşembe) ve Etkileri

1929'da Amerika'da başlayıp kısa sürede Avrupa'ya ve dünyanın diğer bölgelerine yayılarak devam eden ekonomik çöküş, sanayileşmiş Batı dünyasının gördüğü en büyük ve en uzun bunalım oldu.

Görsel 4.15: 1927 model bir Amerikan otomobili

I. Dünya Savaşı yıllarında ABD'de sanayi hızla gelişti ve tarımsal üretimde büyük artışlar yaşandı. Savaş sonrası ABD, Avrupa ülkelerine borç veren ülke konumuna geldi ve dünyanın en alacaklı devleti oldu.

ABD'de dayanıklı tüketim mallarına yönelik üretim, hızlı bir ekonomik büyümeyi beraberinde getirdi. Bu dönemde gayrimenkule talepte önemli bir artış oldu. 1930'da her beş Amerikalıdan biri otomobil (Görsel 4.15) sahibi olurken ülkede 13 milyon radyo ve diğer ülkelerdekinden fazla telefon vardı. Fakat bu verilere rağmen ekonomide dengesizlikler ve zayıflıklar mevcuttu. Savaş nedeniyle ekonomik kayıplara uğrayan Avrupa pazarlarında daralma meydana geldi. Bu nedenle ABD, Avrupa'ya mal satmakta zorlandı. Ülkede savaş döneminde yüksek fiyatlandırmalarla bir hayli yatırım yapılmıştı ancak savaş sonrasında koşulların normalleşmesiyle fiyatlardaki düşüş birçok işletmeyi zor durumda bıraktı. Öte yandan ABD'nin ulaştığı refah seviyesi ülkedeki bütün kesimlere dengeli yansımamıştı.

ABD, 1920'li yıllarda reklam sektörüne yenilikler getirdi ve bu sektörde ilerleme kaydetti. Ancak üretimdeki artışla maaşlardaki artışın dengesizliği zamanla tüketimin düşmesine sebep oldu. Bazı büyük şirketlerin üretim ve satış faaliyetleri yavaşladı, işsizlik oranları yükselmeye başladı. 1929'da Amerikan ekonomisinin yüzde ellisi bu büyük şirketlerin kontrolündeydi. Bunlardan birinin yaşayabileceği iflasın ekonomi üzerindeki etkisi son derece olumsuz sonuçlar doğurabilirdi. Ayrıca bankacılık sistemi düzensiz yapılanmıştı, sermaye esasları ve kredi oranlarını belirleyen yasalar yoktu. Ekonomideki gidişatı tahmin edemeyen ABD Başkanı Hoover (Huvır), bu süreci doğru yönetemedi.

Enflasyon

Paranın değerinin düşmesi ve fiyatların yükselmesi şeklinde kendini gösteren ekonomik durum.

1920'li yıllarda büyük sermaye sahiplerinin ve bankadan kredi çeken halkın bir kısmının üretim sektöründen ziyade borsaya yönelmesi spekülatif bir hareketlenme doğurdu (Görsel 4.16). Kredilerin ödenmesinde yaşanan aksaklıklar, yüksek **enflasyon**a yol açtı. Bu durum inşaatların azalmasına, çelik ve otomobil üretiminin düşmesine neden oldu. Borsadaki hisse fiyatları dört kat yükselirken üretim iki katına bile çıkamadı, millî gelir ise sadece üçte bir oranında arttı.

Görsel 4.16: Dünya Ekonomik Bunalımı'nda banka önünde bekleyenler

1929'un yaz aylarında banka kredilerinin kısıtlanması kararı verildi. Bu karar çöküşe zemin hazırladı. New York (Niv York) Menkul Kıymetler Borsasında [Wall Street (Vol Sitrit)] fiyatların düşmeye başladığı 24 Ekim Perşembe günü büyük bir panik yaşandı ve ekonomik çöküş başladı. Panik havası ABD'deki borsa ve emlak fiyatlarını düşürürken üretim, sanayi gibi alanlarda fiyatların aşırı yükselmesine neden oldu. Bankacılar ve Başkan Hoover'ın "Kara Perşembe" adıyla anılan o gün ortaya çıkan

olumsuzlukları düzeltmeye yönelik çabaları yeterli olmadı (Görsel 4.17).

Ekonomideki panik havası ham madde ve sanayi sektörlerine aşırı pahalılık şeklinde yansıdı. ABD'de kısa sürede yaklaşık dokuz bin küçük çaplı banka kapandı, yüzlerce şirket iflas etti, hisse senetleri dört yıl öncesine göre %75 değer kaybetti ve zarar yaklaşık 75 milyar dolara ulaştı. Dünyada üretim %42, ticaret %65 geriledi. Gıda ürünlerindeki fiyat düşüşlerini engellemek için gıdaların imha edilmesi açlığa sebep oldu. 50 milyon civarında insan işsiz kaldı. Terk edilen topraklar, kapatılan fabrikalar, gecekondulara sığınan aileler (Görsel 4.18), iş aramak için yollara dökülen 2 milyon insan, Amerika'nın düştüğü bunalımın boyutlarını yansıtıyordu.

Görsel 4.17: 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı sonrası halkın para yakma eylemi

1933'te ekonominin dibe vurduğu ABD'de 1929 seviyesine ancak 1940'ta ulaşılabildi. 1929 Ekonomik Bunalımı'nın etkilerinin görüldüğü yıllarda dış ticarette korumacılık arttı; kliring, kota, gümrük tarifesi gibi kısıtlayıcı uygulamalara gidildi.

Amerika'da başlayan ekonomik kriz; dünyanın her yerinde üretimde ve millî gelirde ciddi azalmaya, işsizlik oranında artışa yol açtı. Dünya genelinde iflaslar arttı ve sefalet yaşandı. Ekonomideki çöküş özellikle gelişmiş ülkeleri çok derinden sarsan siyasi değişimlere yol açtı. Ekonomik krizi engelleme ve tedbir almada geciken ABD Başkanı Hoover seçimleri kaybetti. Yeni başkan Franklin Delano Roosevelt (Frenklin Delano Rozvelt) "New Deal" (Niv Dııl) olarak adlandırılan ekonomi programını hayata geçirdi. Yüksek enflasyonun yaşandığı Almanya'da Nazi Partisi iktidara gelirken ekonomik çöküntü yaşayan İtalya'da Faşist Parti iktidarı daha da güçlendi. Diğer gelişmelerle birlikte bu siyasi değişimler yeni bir dünya savaşının habercisi oldu.

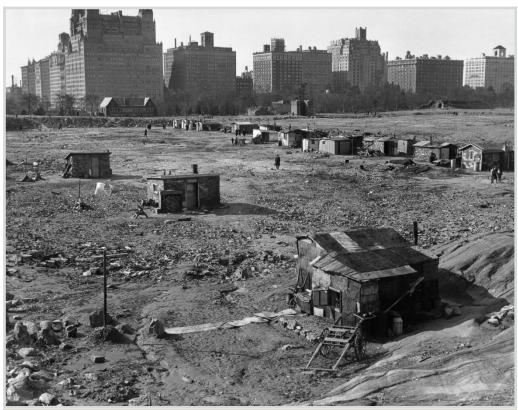

Görsel 4.18: 1933'te New York Central (Sentrıl) Park'ın olduğu alanda gecekondular

BİLGİ KUTUSU

New Deal (Yeni Düzen)

ABD Başkanı Roosevelt tarafından 1929 Ekonomik Bunalımı'nın ortaya çıkardığı iktisadi depresyonu yenmek amacıyla yürürlüğe konan programdır. ABD ekonomisinde yaşanan durgunluk ve istikrarsızlığı aşmak için alınacak tedbirleri ve uygulanacak sosyal politikaları içermektedir. Bu çerçevede işçi haklarının korunması, çalışma sürelerinin sınırlandırılması, asgari ücret uygulamasının getirilmesi, sendikalaşma, toplu pazarlık gibi hakları içeren düzenlemeler yapılmıştır.

Genel ağdan alınmıştır.

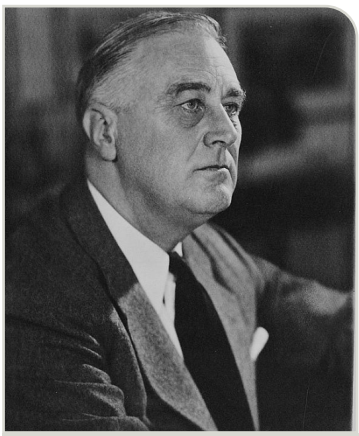

Franklin Delano Roosevelt (1882-1945)

KANIT SORGULAMA 4

Kanıttan hareketle soruyu cevaplayınız.

KANIT

TARIMDA KARIŞIKLIK

(...)

Küçük çiftçiler borçlarının arttığını, borçlarının arkasında iflas hayalinin belirdiğini görüyorlardı. Ağaçlarla ilgileniyorlar ama ürünü satamıyorlardı; buduyorlar, biçiyorlar, aşılıyorlar ama ürünlerini toplayamıyorlar. Bilirkişiler görevlerini hakkıyla yapmış, ağaçlardan maksimum düzeyde verim almak için çalışmışlardı ama meyvalar tarlada çürüyordu.

(...)

İnsan ve doğanın emeği, bağların, ağaçların ürünü, kurları ayakta tutmak için zayi olmak zorundaydılar; bu bütün her şeyi aşan iğrenç bir şeydi. Portakal yükleri herhangi bir yere atılmıştı. İnsanlar uzaklardan bunları almak için geliyordu ama bu olamazdı. Eğer arabalarını alıp bedavaya toplayabiliyorlarsa niye portakalın bir düzinesini 20 sente satın alacaklardı? Su fışkırtıcıları ile donatılmış insanlar portakal yığınları üzerine petrol serpiyorlardı. İnsanlar bunu yapmaktan öfke duyuyorlardı. Kızgınlıkları bunları toplamak için gelen insanlara yönelmişti. Bir milyon aç insanın meyvaya ihtiyacı vardı ve yaldızlı dağlar petrolle sulanıyordu.

(...)

Kahveler yakılıyor, ısınmak için mısır yakılıyor; mısır güzel ateş yapıyor. Elmalar nehirlere dökülüyor ve zavallıların bunları toplamasının engellenmesi için nehir boylarına muhafızlar konuluyor. Domuzlar kesilerek öldürülüyor ve gömülüyor, çürümeleri toprağa sızıyor. Burada sağduyuyu aşan korkunç bir cinayet var.

(...) İnsanların ruhundaki gazap üzümleri şişiyor ve gelecek bağ bozumunu bildirerek olgunlaşıyor.

Georges Langlois (Corc Lengluis), *20. Yüzyıl Tarihi, s. 134.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

1929 Ekonomik Bunalımı'nın sosyal ve ekonomik hayata etkileri hakkında neler söylenebilir?

ARAŞTIRALIM

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın sonuçlarını araştırarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Ekonomik bunalımların bireylerin yaşantılarında meydana getirdiği değişimler neler olabilir?
2. Dünya Ekonomik Bunalımı'nın göç ve şehirleşmeye etkileri neler olmuştur? Açıklayınız.

4.3.3. İki Savaş Arasındaki Dönemde İdeolojilerin Etkileri

18 ve 19. yüzyıllarda dünyada yaşanan siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeler fikir dünyasında etkili olmuştur. Düşünürlerin ortaya koyduğu fikirler zamanla değişim ve gelişim göstermiş, ideolojilere dönüşmüştür. Bu ideolojiler, iki savaş arasındaki dönemin koşullarında farklı ülkelerde yayılma imkânı bulmuş ve liderlerin siyasetleri doğrultusunda kullanılarak dünya düzenini yeniden şekillendirmiştir.

İDEOLOJİLER

FAŞİZM

ÖZELLİKLERİ

İtalya'da 1920'lerde ortaya çıkan ve uzun yıllar içinde son hâlini alan totaliter, siyasi bir ideolojidir.

I. Dünya Savaşı sonrası yeni dünya düzeninin dışında bırakılan İtalya'da liberalizm ve sosyalizme tepki olarak yayılma alanı buldu. 1922'de yönetimi ele geçiren ve 1926'da faşist kanunlarla şahsi iktidarını kuran Mussolini, rejimin sembolü oldu. Faşizmin temel özelliği bireyin tamamen reddedilmesi; devletin ekonomik, siyasal, kültürel alanlarda mutlak üstünlüğünün kabul edilmesidir. İtalya'da devleti kutsayan ideolojinin en önemli gayesi Akdeniz'e hâkim olmak, eski Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına ulaşmak ve Mare Nostrum [Mar Nostro (Bizim Deniz)] Projesi'ni gerçekleştirmektir.

ETKİLERİ

İdeallerine ulaşmada savaşı ve yayılmayı kutsayan bu yaklaşım, İtalya'nın yayılma politikası izlemesinde ve II. Dünya Savaşı'nın çıkmasında etkili oldu. Ayrıca iki savaş arası dönemde İspanya, Japonya, Macaristan gibi ülkelerin yönetiminde yer buldu.

NAZİZM

ÖZELLİKLERİ

Nasyonal-Sosyalist Alman İşçi Partisinin (Nazi) lideri Adolf Hitler (Adolf Hitler) önderliğindeki partinin ideolojisidir. Irkçılık ve antisemitizm (Yahudi karşıtlığı) sebebiyle ortaya çıkmıştır.

Nazi ideolojisi, Alman ırkının üstünlüğünü ve Versay'ın yok edilmesini savunur. Tek partili totaliter ideoloji, herkesin üstün Alman ırkına hizmet etmesi gerektiğini ileri sürer. Bu ideolojiye göre ülkede olumsuzluğa yol açan her şeyin sorumlusu Yahudilerdir.

Dış politikada Almanya'nın refah seviyesinin artırılması, bütün Almanların birleştirilmesi ve Hayat Sahası [Lebensraum (Libinsraum)] politikası doğrultusunda yayılma amaçlanmıştır.

ETKİLERİ

Almanya'nın Nazi ideolojisi karşısında SSCB ve Fransa birbiriyle iyi ilişkiler geliştirerek ABD'ye yakınlaştılar. Almanya'nın Avrupa'da "Hayat Sahası" politikası doğrultusundaki yayılma süreci II. Dünya Savaşı'na giden yolun başlangıcı oldu.

SOSYALİZM

ÖZELLİKLERİ

Sanayi Devrimi sonucunda ortaya çıkan işçi sınıfının haklarını savunmaktadır. Özel mülkiyet, piyasa ekonomisi ve kâr esaslı kapitalizme karşıdır. Sosyalizm, sermaye sahipleriyle işçiler arasındaki eşitsizliği, servet ve refah farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlar. Sosyalizmde üretim araçlarının toplumun mülkiyetine geçirilmesi ve özel mülkiyet yerine ortaklaşa mülkiyetin oluşturulması düşüncesi hâkimdir.

ETKİLERİ

1917'de Rusya'da Ekim Devrimi (Bolşevik İhtilali) ile hayat bulan sosyalist ideoloji, daha sonra farklı inanç, kültür ve coğrafyalara yayıldı; Doğu Avrupa, Uzak Doğu, Latin Amerika gibi pek çok Üçüncü Dünya ülkesinde farklı uygulamalarla hayata geçirildi.

İDEOLOJİLER

KOMÜNİZM

ÖZELLİKLERİ

Ortak mülkiyete dayalı yaşamı amaçlayan toplumsal, ekonomik ve siyasi bir ideolojidir. Karl Marx (Karl Marks) ve Friedrich Engels (Firidrik Engıls) tarafından kaleme alınan "Komünist Parti Manifestosu" ile komünist ideolojinin kuralları ortaya konmuştur (1847-1848). Komünizmde fabrika, çiftlik vb. üretim araç gereçleri ortaklaşa kullanılırken tüketim de devlet tarafından düzenlenir. Ülkedeki tek parti olan komünist partiler devletle bütünleşmiştir. Komünist düzenin kurulmasında isyan ve ihtilal meşru yöntemlerdir. Komünizm, ekonomik bir sistem olan sosyalizmin hem ekonomik hem de politik açıdan ulaşmak istediği son aşamadır.

ETKİLERİ

Çarlık Rusyası'nda 1917 Ekim Devrimi ile Lenin liderliğindeki Bolşevikler, ülke yönetimini ele geçirerek dünyadaki ilk komünist idareyi kurdu.
Ardından Rusya liderliğinde 1919'da Komintern, 1947'te Cominform;
Çin, Arnavutluk, Doğu Almanya, Yugoslavya, Küba, Afganistan, Yemen gibi ülkelerde de komünist idareler kuruldu.

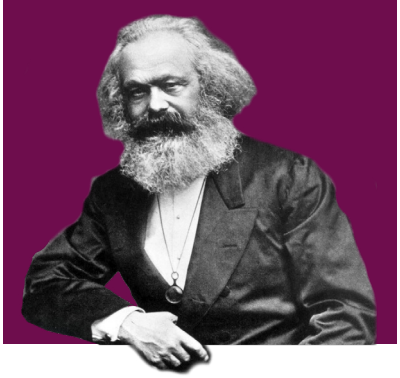

LİBERALİZM

ÖZELLİKLERİ

Fikir babalığını John Locke (Can Lak) ve Adam Smith'in (Edım Simit) yaptığı liberalizmde temel insan hakları, hukukun üstünlüğü, serbest piyasa ekonomisi gibi değerler savunuldu. Amerikan ve Fransız Devrimleri, temel hak ve özgürlükleri anayasal güvence altına alarak liberalizmin temelini teşkil eden hürriyet düzenini inşa etmeye çalıştı. 19. yüzyılın ortalarından itibaren sosyal liberalizm düşüncesi ön plana çıktı. Sivil haklarını, siyasi hakları ve bireylerin eşitliğini savunan bu yaklaşım devlete sınırlı alanlarda sorumluluk verdi.

ETKİLERİ

Amerika ve Avrupa'da ihtilallere sebep olan liberalizm; siyasi, ekonomik, kültürel birçok alanı şekillendirdi.
Modern dünyadaki demokrasinin temel kavramları "hukukun üstünlüğü, güçler ayrımı, çok partili sistem, temsilî sistem, serbest seçimler, özgürlük, hukuk önünde eşitlik" liberalizm ile yayıldı. Bu anlayış serbest piyasa ekonomisini yaygınlaştırdı.

KAPİTALİZM

ÖZELLİKLERİ

16. yüzyılın sonlarına doğru sömürgecilik yoluyla elde edilen sermayenin Avrupa'ya aktarılmasıyla ortaya çıktı.
Sermayeye ve özel teşebbüse dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan kapitalizm; özgür iş gücü, sınırsız sermaye, kâr, tekelleşme ve maddecilik kavramlarını ön plana çıkarır. Özel mülkiyet ve rekabeti teşvik eder. Kapitalizmde devlet, gerekmedikçe ekonomiye müdahale etmez.

ETKİLERİ

Avrupa'da ortaya çıkan bu ideoloji özellikle I ve II. Dünya Savaşlarının çıkmasında etkili oldu, II. Dünya Savaşı sonrası bütün dünyaya yayıldı.
Büyük sermaye sahibi uluslararası şirketler önem kazanarak dünya siyaseti ve ekonomisi üzerindeki etkilerini artırdı.

TARİHSEL DÜŞÜNME

Yukarıdaki ideolojilerin benzer ve farklı yönlerini açıklayınız.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Tablo A'daki ifadelerle Tablo B'deki kelime veya kelime gruplarını eşleştirerek doğru harfi Tablo A'daki boşluklara yazınız.

1.

TABLO A		
1		Cumhuriyet Dönemi'nin ilk siyasi partisi
2		Cumhuriyet Dönemi'nin ilk muhalefet partisi
3		Türkiye'nin II. Dünya Savaşı'ndan önce Batı sınırının güvenliğini sağlamak için imzaladığı antlaşma
4		Almanya'nın yeniden Avrupa'nın büyük devletleri arasında yer almasını sağlayan antlaşma
5		Şeyh Said İsyanı'nı bastırmak için çıkarılan kanun
6		Alman ırkının üstünlüğünü savunan ideoloji
7		Mal ve fiyatların sürekli artış göstermesi
8		Türkiye'nin 1932'de üye olduğu uluslararası barış örgütü
9		Bağımsız Hatay Devleti'nin cumhurbaşkanı

TABLO B	
A	Tayfur Sökmen
B	Takrir-i Sükûn
C	Milletler Cemiyeti
Ç	Balkan Antantı
D	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
E	Cumhuriyet Halk Fırkası
F	Locarno Antlaşması
G	Enflasyon
Ğ	Nazizim
H	Sadabat Paktı
I	Faşizm

Aşağıdaki 2-6. soruları cevaplayınız.

2. Cumhuriyet'in ilk yıllarında çok partili hayata geçiş denemelerinin siyasi etkileri nelerdir?

.....
.....

3. Lozan Barış Antlaşması sonrası Türk dış politikasındaki temel sorunlar nelerdir?

.....
.....

4. II. Dünya Savaşı öncesi Türk dış politikasında hangi gelişmeler yaşanmıştır? Açıklayınız.

.....
.....

5. 1929 Ekonomik Bunalımı'nın siyasi ve ekonomik etkileri nelerdir? Açıklayınız.

.....
.....

6. İki savaş arasındaki dönemde dünya barışının tesisi için atılan siyasi adımlar nelerdir?

.....
.....

Aşağıdaki 7-16. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

7. Aşağıdakilerden hangisi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın sonuçları arasında gösterilemez?

A) İktisadi bunalım, parlamenter rejimleri sarsmıştır.
B) Liberalizm her alanda gerilerken yürütme gücünün yetkileri genişlemiştir.
C) Amerika Birleşik Devletleri'nde başkanın yetkileri artmıştır.
D) Faşist partilerin iktidarda olduğu ülke sayısı artmıştır.
E) SSCB ekonomisinde yeni uygulamalar yürürlüğe girmiştir.

8.
- Musul Sorunu, Türkiye ile İngiltere arasında çözülemeyince Milletler Cemiyetine taşındı. Milletler Cemiyeti, Musul'u İngiliz mandası altındaki Irak'a bıraktı.
- Türkiye ve Yunanistan arasındaki nüfus değişimi sorunu 1930'da imzalanan bir antlaşmayla çözüldü.
- Osmanlı borçlarından kaynaklanan sorunlar, 1928'de Türkiye'nin bu borçların büyük bölümünü üstlenmesiyle çözüme kavuştu.

Lozan Barış Antlaşması sonrası Türk dış politikasına dair verilen yargılardan hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Lozan Barış Antlaşması bazı sorunların çözümünü ikili görüşmelere bırakmıştır.
B) Türkiye'nin Batılı devletlerle yakınlaşması SSCB ile ilişkilerinin kopmasına yol açmıştır.
C) Uluslararası sorunların çözümünde etkili bir örgütlenme sağlanmıştır.
D) Türkiye bazı konularda mevcut güç dengelerini gözetmek durumunda kalmıştır.
E) 1930'a gelindiğinde Lozan kaynaklı birçok sorun çözüme kavuşturulmuştur.

9. Karadeniz ve Akdeniz'i birbirine bağlayan İstanbul ve Çanakkale Boğazları jeostratejik yönüyle dünyanın en önemli su yollarındandır. Boğazların denetimi ve korunması Lozan Barış Antlaşması ile uluslararası bir komisyona ve garantör devletlere bırakılmıştı. Garantör devletler öngörülen tehlikelere karşı Milletler Cemiyeti tarafından belirlenen önlemleri almak ve Boğazları her türlü saldırıdan korumakla yükümlüydü. Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile uluslararası komisyon kaldırılarak Boğazların egemenlik hakları Türkiye'ye bırakıldı.

Bu bilgiden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) İstanbul Boğazı, stratejik olarak Çanakkale Boğazı'ndan daha önemlidir.
B) Boğazlar Sorunu Lozan Barış Antlaşması'nda çözülmüştür.
C) Milletler Cemiyeti, Boğazlar konusunda Türkiye'den yana bir tavır sergilemiştir.
D) Milletler Cemiyetinin Boğazlar konusunda hiçbir yükümlülüğü yoktur.
E) Boğazların denetimi ve kontrolü Montreux Sözleşmesi ile Türkiye'ye bırakılmıştır.

10. Aşağıdakilerden hangisi 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'nın sonuçlarından biri değildir?

A) Devletler, dış ticaret politikalarını yeniden gözden geçirmiştir.
B) Dünya ticaret hacminde daralmalar yaşanmıştır.
C) Dış ticarette kliring, kota, gümrük tarifesi gibi kısıtlayıcı uygulamalardan vazgeçilmiştir.
D) ABD'de New Deal olarak bilinen ekonomik politikalar hayata geçirilmiştir.
E) Kapitalizmin çöktüğü düşüncesi faşizmin güç kazanmasına neden olmuştur.

11. "Mustafa Kemal, ölümünden sonra ayakta durabilecek ve ülkesinin yararına olarak Batı biçiminde bir demokrasi gibi gelişecek bir sistem oluşturmayı istiyordu. Ayrıca yabancıların görüşlerine de önem veriyordu. (...) Avrupalı yazarların, Türk sisteminin görünüşte Batılı olsa da Doğulu olduğunu söylemeleri onu kızdırıyordu. Hem bu eleştirileri önlemek hem de asıl amacına varmak için bugünkü hoşnutsuzluğun demokrasiye daha uygun bir biçimde ama hâlâ kendi otoritesini zedelemeyecek bir yolla su yüzüne çıkmasını sağlamayı düşündü."

Verilen açıklama aşağıdaki olayların hangisinden önce yapılmış olabilir?

A) Cumhuriyet Halk Fırkasının kurulması
B) Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kurulması
C) 1924 Teşkilât-ı Esasiye'nin kabulü
D) Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulması
E) Atatürk ilkelerinin anayasaya dâhil edilmesi

12. Türkiye 1932'de Milletler Cemiyetine katıldı. 1934'te Balkan Antantı'nın oluşturulmasında etkin rol oynadı. Diğer yandan Türkiye'nin girişimleri ile Irak, İran ve Afganistan arasında 1937'de Sadabat Paktı imzalandı. 1936'da Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazlar rejimi yeniden düzenlenerek Türkiye'nin güvenliğine zarar verecek maddeler kaldırıldı. 1936'dan itibaren yoğun diplomatik mücadele sonucu Hatay 1939'da ana vatana katıldı.

Bu bilgiden hareketle Türkiye ile ilgili aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Batılı devletler ile ilişkilerini geliştirmeye yönelik bir siyaset izledi.
B) Orta Doğu ile Balkanlarda barışın kurulması ve korunmasında etkili oldu.
C) Elde ettiği kazanımlarla Misak-ı Millî'yi gerçekleştirmiş oldu.
D) Uluslararası hukuk kurallarına uygun bir politika takip etti.
E) Dış siyasetini Atatürk'ün "Yurtta sulh cihanda sulh!" ilkesi etrafında şekillendirdi.

13. Mustafa Kemal Paşa öncülüğünde açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi ile 1920'den itibaren egemenliğin tamamen mecliste olduğu bir dönem başladı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında siyasi parti olgusunun önemi arttı. Mustafa Kemal bu sebeple Meclis içindeki muhaliflerin Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kurmasına müsaade etti. Ancak o dönemde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kapatıldı. Daha sonraki yıllarda muhalefet partisine gereksinimin gittikçe arttığını gören Mustafa Kemal, Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasının önünü açtı. Hatta kız kardeşi Makbule Hanım'ın fırkaya katılmasını destekledi. Parti yöneticilerinin bütün iyi niyetine rağmen istenmeyen olaylar sonucu Serbest Cumhuriyet Fırkası çok geçmeden kapatıldı.

Bu bilgiye göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) Serbest Cumhuriyet Fırkası yöneticileri mevcut rejime karşıdır.
B) Mustafa Kemal, Meclis içindeki muhalefete tepki göstermiştir.
C) Siyasi partiler I. TBMM Dönemi'nde kurulmuştur.
D) Cumhuriyet Halk Fırkası ülkeyi tek başına yönetmek istemektedir.
E) Ülkedeki iç sorunlar çok partili hayatı olumsuz etkilemektedir.

14. "Kapitalizm özel mülkiyete, kâr esasına ve piyasa ekonomisine dayanır. Tarihin her döneminde var olan servet birikimi ve sömürü hırsı kapitalizme de temel teşkil etmiştir. Coğrafi Keşifler ile başlayan ticari kapitalizm, Sanayi İnkılabı ile yerini sanayi kapitalizmine bırakır.

Fransız İhtilali kapitalist düzene geçişin önemli aşamalarındandır. Devam eden süreçte Avrupa toplumunda burjuva ve işçi sınıfı ayrımı ağırlık kazanmış, bu düzende ezilenlerin işçiler olması kapitalizm karşısında sosyalizmin güçlenmesine neden olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan sonra gücün Avrupa'dan Amerika'ya kayması da kapitalizmin merkezini yeni kıtaya taşımıştır."

Buna göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Kapitalizm tarihî süreç içerisinde değişmiş ve gelişmiştir.
B) Kapitalizmin doğurduğu sonuçlar sosyalist ideolojinin oluşmasına zemin hazırlamıştır.
C) Avrupa, birçok ideolojinin gelişimine sahne olmuştur.
D) Devletin sosyal ve ekonomik hayattaki etkisi esastır.
E) Dünya, fikrî olarak iki kutuplu dünya düzenine geçmiştir.

15. Fransa'nın Hatay'ı Suriye idaresine bırakması Türkiye tarafından tepkiyle karşılandı. Türkiye, Hatay'a bağımsızlık verilmesi için konuyu Milletler Cemiyetine taşıdı. Mustafa Kemal ilerleyen hastalığına rağmen Mersin ve Adana'daki sınır birliklerini denetlemek üzere bölgeye gitti. Türkiye'nin kararlı tutumu üzerine Fransa, 2 Eylül 1938'de kurulan Hatay Cumhuriyeti'ni tanımak zorunda kaldı. Hatay Meclisi 29 Haziran 1939'da Türkiye'ye katılma kararı aldı.

Verilen bilgilere göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Türkiye, Hatay Sorunu'nun yaşandığı süreçte askerî tedbirler almıştır.
B) Milletler Cemiyeti Türkiye'nin menfaatlerine uygun davranmıştır.
C) Türkiye, Hatay'ın bağımsızlığından taviz vermemiştir.
D) Türkiye, meseleyi öncelikle barışçıl yollarla çözmek istemiştir.
E) Türkiye, Misak-ı Millî'den taviz vermemiştir.

16. "Dünya görüşü kan ve ırk kavramlarına dayalıdır. İnsanlık Aryen ırkıdır ve saflığını korumalıdır. Siyasal bakımdan Fransız Devrimi'nin ilkelerine karşıdır. İktidarın kaynağı, bireyler değil halktır. Yaşam alanı olmayan bu halk; doğuya, güneye, Avrupa'nın batısına yayılmalıdır."

I. Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın yürüttüğü politikayla ilgili metinden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) Hürriyet, özgürlük, hukukun üstünlüğü gibi değerler önceliklidir.
B) Toplumda burjuva ve işçi sınıfı ağırlık kazanmıştır.
C) Versay Antlaşması'na büyük bir tepki vardır.
D) Totaliter ve yayılmacı bir politika izlemiştir.
E) Savaş sonrasında iktidara Faşist Parti hâkimdir.

Daha fazla "Ölçme ve Değerlendirme" sorusuna ulaşmak için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorulara ulaşmak için karekodu okutunuz.

5. ÜNİTE

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE VE DÜNYA

ÜNİTE İÇERİĞİ

5.1. II. Dünya Savaşı
5.2. II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye
5.3. II. Dünya Savaşı'nın Sonuçları

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Revizyonist**
- **Mihver**
- **Müttefik**
- **Yatıştırma Politikası**
- **Siyonizm**

Ünite karekodu

Ünite sunumuna ait karekod

Bu ünitede

- II. Dünya Savaşı'nın sebepleri, başlaması ve yayılmasıyla ilgili başlıca gelişmeleri,
- II. Dünya Savaşı sürecinde Türkiye'nin izlediği siyaset ile savaşın Türkiye üzerindeki ekonomik ve toplumsal etkilerini,
- II. Dünya Savaşı'nın sonuçlarını öğreneceksiniz.

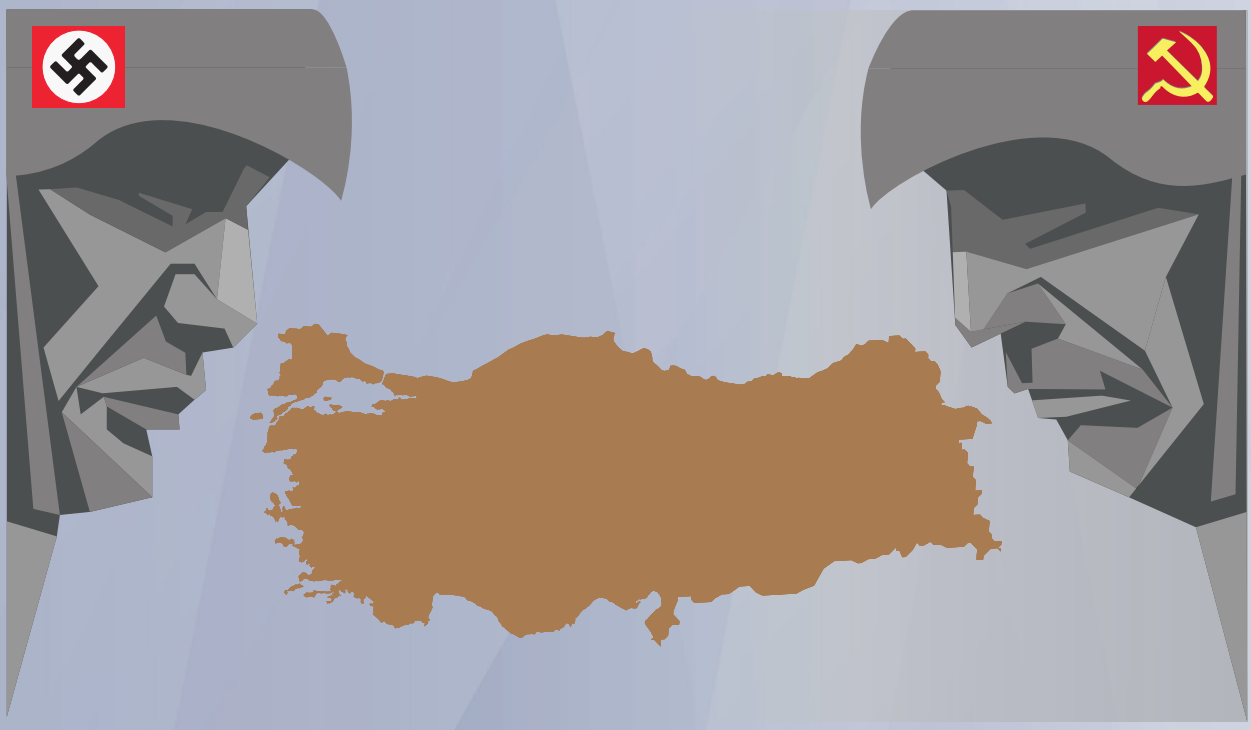

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Görselden yararlanarak II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin siyasi durumu hakkında neler söylenebilir?
2. Milletler Cemiyetinin varlığına ve barışa yönelik antlaşmalara rağmen II. Dünya Savaşı neden çıkmış olabilir?
3. II. Dünya Savaşı'na girmeyen Türkiye'nin savaştan etkilenmesini nasıl açıklarsınız?
4. II. Dünya Savaşı uluslararası sistemi nasıl etkilemiş olabilir?

II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE VE DÜNYA ÜNİTESİ ZAMAN DİZİNİ

1. KONU

1932
- Japonya Mançurya'yı işgal etti.

1933
- Almanya'da Nazi Partisi iktidara geldi.

1936
- Anti-Komintern Paktı kuruldu.

1937
- Roma-Berlin-Tokyo Mihver Bloku kuruldu.

1938
- Almanya Avusturya'yı ilhak etti.

1939
- İtalya Arnavutluk'u işgal etti.
- Almanya Polonya'yı işgal etti.
- II. Dünya Savaşı başladı.
- İngiltere ve Fransa Almanya'ya savaş ilan etti.

1940
- Almanya-İtalya-Japonya Üçlü Paktı kuruldu.
- İtalya savaşa katıldı.

1941
- Almanya SSCB'ye saldırdı.
- Pearl Harbor Baskını düzenlendi.
- Atlantik Bildirisi imzalandı.

1942
- Stalingrad Kuşatması gerçekleştirildi.

1944
- Normandiya Çıkarması yapıldı.

1945
- Hitler intihar etti ve Almanya teslim oldu.
- Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombaları atıldı.
- Japonya teslim oldu ve Pasifik'te savaş sona erdi.
- Birleşmiş Milletler (BM) Teşkilatı kuruldu.

2. KONU

1940
- Millî Korunma Kanunu çıkarıldı.
- Köy Enstitüleri Kanunu çıkarıldı.

1941
- Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalandı.

1942
- Varlık Vergisi çıkarıldı.

1943
- Adana Görüşmeleri yapıldı.
- Moskova Konferansı düzenlendi.
- I. Kahire Konferansı düzenlendi.
- Tahran Konferansı düzenlendi.
- II. Kahire Konferansı düzenlendi.

1944
- Toprak Mahsulleri Vergisi çıkarıldı.
- Türkiye ile Almanya ilişkileri kesildi.

1945
- Türkiye, Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti.

1946
- Demokrat Parti kuruldu.

3. KONU

1945
- Yalta Konferansı düzenlendi.
- San Francisco Konferansı düzenlendi.
- Potsdam Konferansı düzenlendi.

1948
- İsrail Devleti kuruldu.

5.1. II. DÜNYA SAVAŞI (1939-1945)

BAŞLANGIÇ SORUSU

I ve II. Dünya Savaşı'ndaki bloklaşmaların büyük oranda aynı devletler etrafında oluşması nasıl açıklanabilir?

5.1.1. II. Dünya Savaşı'nın Nedenleri

I. Dünya Savaşı sonrası toplanan Paris Barış Konferansı (Görsel 5.1), büyük devletler arasındaki anlaşmazlıkların devamına, ABD'nin ise yalnızlık politikasına (Monroe Doktrini) geri dönüşüne şahitlik etti. Konferansta barışın tesisi için hazırlanan antlaşmalar, ağır maddeler ve cezalandırıcı hükümler içeriyordu. Bu nedenle konferans, barış ortamı oluşturmaktan ziyade bazı yeni sorunlara yol açtı. Almanya ile imzalanan Versay Antlaşması, sonraki yıllarda Almanya'da **Versay Diktası** olarak adlandırıldı ve haksız bulunarak reddedildi.

Görsel 5.1: Paris Barış Konferansı

I. Dünya Savaşı'nın galip devletleri tarafından kurulan **Milletler Cemiyeti**, uluslararası sorunların çözümünde ve saldırgan ülkelere karşı yaptırımlarda etkisiz kaldı. Ortak güvenlik ve silahsızlanma çabaları büyük oranda başarısızlığa uğradı. 1925'te imzalanan **Locarno Antlaşması** ve 1928'deki **Briand-Kellogg Paktı** ile oluşturulmaya çalışılan barış ortamı 1930'larda bozuldu.

1929'da yaşanan **Dünya Ekonomik Bunalımı**; sanayi, tarım, bankacılık gibi birçok sektörde daralmaya sebep oldu. Sosyal ve ekonomik yapıyı etkiledi, politik sistemleri yeniden biçimlendirdi, farklı siyasi akım ve ideolojiler doğurdu. Ekonomik krizle ortaya çıkan sorunlar karşısında radikal çözümler öneren politikacılar öne çıktı. Diktatörlerin, ideolojileri kendi hedeflerine ulaşmak için kullanmaları yeni ittifaklara ve çıkar çatışmalarına yol açtı. Özellikle I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılan Almanya, savaşın ardından beklentilerine ulaşamayan İtalya ve Japonya'da bu etkiler daha fazla görüldü. Büyük güçlerden İngiltere ve Fransa statükonun devamına yönelik politikalar izlerken Almanya, İtalya ve Japonya **revizyonist** politikaları hayata geçirmeye çalıştı. Savaştan sonra kurulan Sovyetler Birliği diğer Avrupalı devletler tarafından tehdit olarak algılandı.

Revizyonist

Uluslararası alanda statükoyu, güç dağılımını değiştirmeye yönelik yenilikçi tutum yanlısı.

Almanya ve Japonya, ülkelerindeki komünist faaliyetlere karşı çözüm arayışına girerek iş birliğine yöneldi ve SSCB tehlikesini bertaraf etmek amacıyla 1936'da **Anti-Komintern Paktı**'nı kurdu. 1937'de İtalya'nın da katılımıyla **Roma-Berlin-Tokyo** Mihver Bloku üç totaliter başkentte kurulmuş oldu. 1940'ta Berlin'de Almanya-İtalya-Japonya tarafından Üçlü Pakt imzalandı (Görsel 5.2). Böylece "Yeni Düzen"i kurma görevini Avrupa'da Almanya ve İtalya, Asya'da ise Japonya üstlendi. Mihver Devletler'in yayılmacı politikaları tepkilere yol açtı ve karşı oluşumu doğurdu.

Görsel 5.2: Üçlü Pakt imzalanırken

Mihver Devletler ve Politikaları

Almanya

Almanya'da 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'na kadar pek etkili olamayan Nazi Partisi 1933'te iktidara geldi. Partinin lideri Adolf Hitler, ülkedeki olumsuzlukların yurt dışı ve Versay Antlaşması kaynaklı olduğunu ileri sürerek üç aşamalı planını yürürlüğe koydu. Buna göre Almanya Versay Antlaşması'nın ağır kısıtlamalarından kurtarılacak, Almanya sınırları dışında yaşayan bütün Almanlar sınırlar içine alınacak (Harita 5.1) ve Hayat Sahası politikası ile Almanya'nın refah ve mutluluğu artırılacaktı.

Mihver

1936'da Mussolini tarafından İtalya ile Almanya arasındaki ilişkiyi, zamanla da Japonya'yı içine alan birliği anlatmak için kullanılan kavram.

Müttefik

II. Dünya Savaşı yıllarında Britanya, Fransa, SSCB, ABD ve Çin tarafından Mihver Devletler'e karşı oluşturulan blok.

ADOLF HİTLER
(1889-1945)

1933'ten 1945'e kadar Almanya şansölyesi ve iktidardaki Nazi Partisinin lideri olarak görev yaptı. Versay Antlaşması'nı eleştirdi. Marksizm ve Yahudi karşıtı konuşmalarıyla öne çıktı. 1924'teki dokuz aylık hapis cezası sırasında otobiyografisi ve siyasi manifestosu *Kavgam*'ı [Mein Kampf (Mayn Kampf)] yazdı. 1933'te Führer (Lider) olarak atandı. Hükûmetin yasama, yürütme organları üzerinde tam kontrol sahibi oldu ve Nazi Partisi, Almanya'daki tek yasal siyasi parti ilan edildi. 1939'a kadar Yahudileri toplumdan dışlamak, hak ve özgürlüklerini kısıtlamak için yasa ve yönetmelikler çıkardı. 1939'da Polonya'nın işgali emrini vererek II. Dünya Savaşı'nın başlamasına neden oldu.

Genel ağdan alınmıştır.

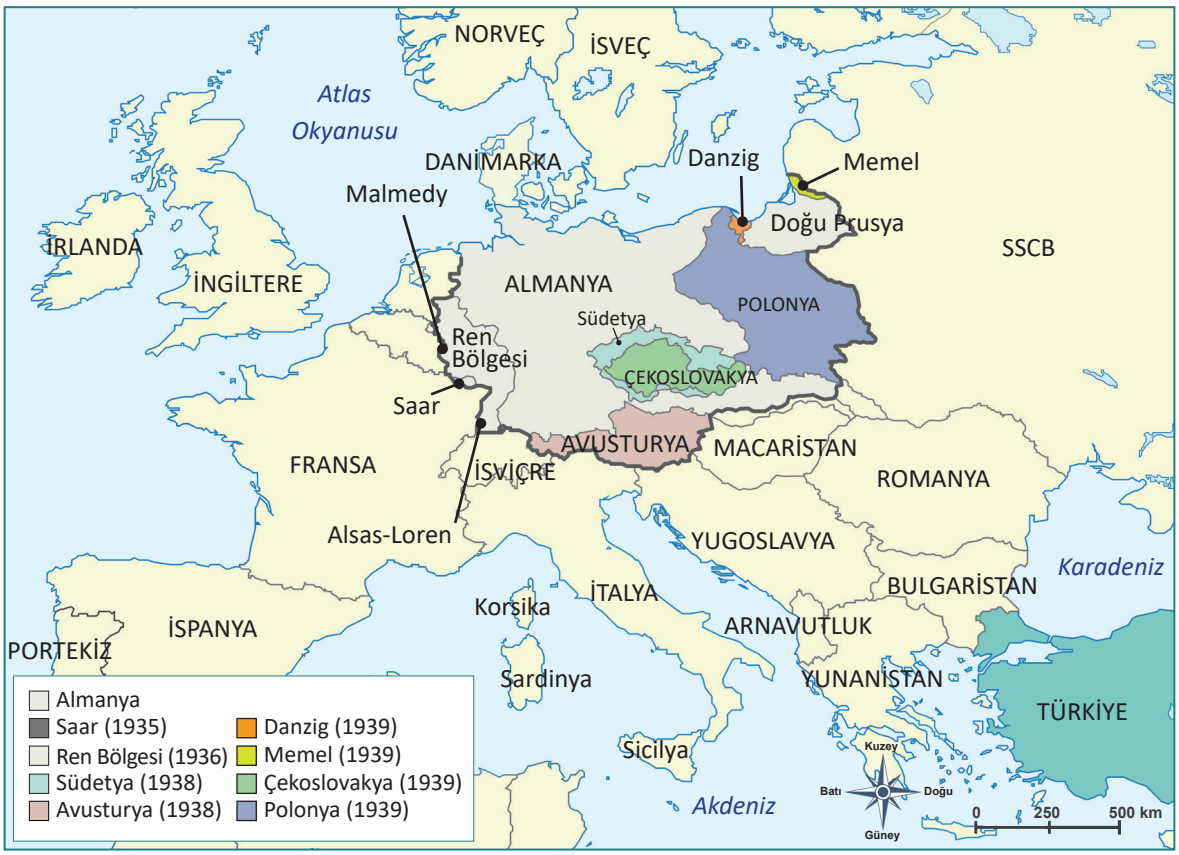

Harita 5.1: II. Dünya Savaşı öncesi Alman yayılmacılığı

İtalya

I. Dünya Savaşı'nda İtilaf Devletleri tarafından İtalya'ya vaat edilen toprakların verilmemesi ve bu ülkenin yeni dünya sisteminden dışlanması, İtalya'da totaliter bir sistemi, "faşizm"i doğurdu. Mussolini tüm İtalya'yı ortak bir hedef etrafında birleştirmek gayesiyle "Roma İmparatorluğu'nun yeniden doğması" ütopyasını ön plana çıkardı. Bu doğrultuda Akdeniz çevresinde sömürgeler elde etmeye yöneldi.

İtalya'daki faşist idare, 1935'te Habeşistan'ı (Etiyopya) işgal etti. Böylece İtalya, Milletler Cemiyetinden uzaklaştı. 1939'da Arnavutluk'u egemenliği altına alarak Doğu Akdeniz ve Balkanlardaki statükoyu bozdu.

Japonya

1929 Dünya Ekonomik Bunalımı'ndan olumsuz etkilenen Japonya'da 1931'den itibaren siyasete militarist hükûmetler hâkim oldu ve savaş yoluyla genişleme politikası takip ettiler. 1932'de Mançurya'yı işgal eden ve 1933'te Milletler Cemiyetinden çekilen Japonya, Batılı güçleri bölgeden uzaklaştırarak Doğu Asya'da kendi nüfuzunu hâkim kıldı. "Asya Asyalılarındır." sloganı ile kendi için refah alanı oluşturmaya çalıştı. Ülkede komünizm karşıtlığı ve ırkçılık gelişti.

Müttefik Devletler ve Politikaları

İngiltere (Britanya)

İki dünya savaşı arasındaki dönemde İngiltere, Fransa ile genel anlamda iş birliğinde bulunmadı. Avrupa'daki sorunlardan uzak durdu ve sömürgeleri ile ilişkisini korudu. Savaş öncesi Alman yayılmacılığına karşı **yatıştırma politikası** takip etti.

Fransa

Fransa, tarihî hesaplarından ve rekabetten dolayı Almanya'yı baskı altında tutmaya yönelik bir tavır sergiledi. Almanya Fransa sınırı boyunca savunma amacıyla Maginot (Majino) Hattı'nı oluşturdu. Akdeniz'deki varlığı açısından İtalya'yı da önemli bir tehdit olarak gördü. Müttefiklere ait Pasifik ve Uzak Doğu'daki bazı sömürgelerin ele geçirilmesi ve ekonomik çıkarlarının engellenmesi üzerine Japonya'ya karşı politikalar geliştirdi, ittifaklar kurdu.

BENİTO MUSSOLİNİ
(1883-1945)

1921'de Faşist Partiyi kurarak 1922-1943 yılları arasında ülkenin başbakanı göreviyle İtalya'daki tüm gücü elinde tuttu.

I. Dünya Savaşı sonrası kaosa sürüklenen İtalya'da düzeni sağlayabileceğini iddia etti ve 1922'de başbakan olarak görevlendirildi. 1925'te Duce (Lider) ünvanını alarak kendisini diktatör ilan etti. Roma-Berlin Mihveri'nin kurulmasından sonra Hitler eksenli bir siyaset takip etti. İspanya iç savaşı sırasında İspanya'daki faşistlere destek gönderdi. II. Dünya Savaşı'nda yaşanan başarısızlıkların ardından 1943'te görevden alındı ve 1945'te idam edildi.

Genel ağdan alınmıştır.

HİROHİTO (1901-1989)

İmparator Hirohito Dönemi'nde Japonya, 1931'de Mançurya'yı, 1937'de Çin'in kalan kısımlarını işgal etti. II. Dünya Savaşı'nda Almanya ve İtalya'nın yanında yer aldı. Eylül 1945'te Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombalarının ardından Hirohito, ülkenin Müttefik Devletler'e koşulsuz teslim olduğunu duyurdu. İmparatorun bu tarihten sonraki yönetiminde Japonya büyük gelişme kaydetti.

Genel ağdan alınmıştır.

Yatıştırma Politikası

1930'larda Hitler'in Alman topraklarını kontrolsüz biçimde genişletmesine Britanya'nın izin verme politikası.

BİLGİ KUTUSU

Maginot Hattı

Fransız devlet adamı Andre Maginot (Andre Majino) tarafından tasarlanmış, Almanya-Fransa sınırı boyunca uzanan bir savunma hattıdır. I. Dünya Savaşı'nın ardından yapımına başlanan sınır; düzinelerce kale, yer altı sığınağı ve silah bataryası barındırır. Ağır topçu ateşi, zehirli gaz vb. tehditlere dayanıklıdır. Fransa'nın kurtuluşuna hizmet etmesi planlanan güçlendirilmiş sınır, II. Dünya Savaşı'nın ardından başarısız stratejinin sembolü hâline gelir. Hitler'in kuvvetleri, Maginot Hattı'nın etrafından dolanır ve tanklarını Fransızların geçilmez olduğunu varsaydığı komşu Belçika'daki bir bölgeden geçirir.

Genel ağdan alınmıştır.

Maginot Hattı'ndan bir görüntü

SSCB

SSCB, İtalya'nın Akdeniz egemenliğinden, dolayısıyla İstanbul ve Çanakkale Boğazlarına yönelmesinden endişe duyuyordu.

1938'deki Münih Antlaşması'na davet edilmediği için Müttefik Devletler'den uzaklaşarak 23 Ağustos 1939'da Almanya ile Saldırmazlık Paktı'nı imzaladı. Japonya'nın Uzak Doğu'daki yayılmacı siyasetinden tedirginlik duydu.

ABD

ABD, Monroe Doktrini ile Avrupa siyasetinden uzak durma politikasını devam ettirirken ekonomik açıdan çıkarlarını gözetmeyi sürdürdü.

JOSEPH STALİN
(Yozıf Sıtalin)
(1878–1953)

Sovyet Rusya'da Komünist Parti genel sekreteri olarak iktidara geldi ve Lenin'in ölümünden sonra diktatör oldu. Sovyetler Birliği'ni yirmi yıldan fazla yönetti. Kızıl Ordu, II. Dünya Savaşı sırasında Nazi Almanyası'nın yenilmesinde etkili oldu. Stalin; zorunlu çalışma kampları, kollektifleştirme, aç bırakma ve infaz yoluyla doğrudan veya dolaylı milyonlarca insanın ölümüne sebep oldu.

Genel ağdan alınmıştır.

KANIT SORGULAMA 1

1. soruyu 1. kanıta; 2. soruyu 2. kanıta; 3. soruyu 3. kanıta; 4. soruyu 1, 2 ve 3. kanıta göre cevaplayınız.

1. KANIT

Tablo 5.1: *Güçlerin 1937'deki Ulusal Gelirleri ve Bunların Savunmaya Harcanan Yüzdeleri*

	Ulusal Gelir (Milyar Dolar)	Savunmaya Harcanan (%)
Birleşik Devletler	68	1,5
Britanya İmparatorluğu	22	5,7
Fransa	10	9,1
Almanya	17	23,5
İtalya	6	14,5
SSCB	19	26,4
Japonya	4	28,2

Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri, s. 399.*

(Tablo, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

YAŞAM ALANI

Irkçı devletin dış işleri politikasının, bir tarafta sayı ve nüfus artışı, diğer taraftan toprağın genişliği ve değeri arasındaki doğal kanunlara uygun ve sağlıklı bir ilişki kurarak devleti oluşturan ırkın bu küre üzerindeki varoluş araçlarını sağlaması gerekiyor. Üstelik halkın kendi topraklarının kaynaklarıyla beslendiği durumu sağlıklı bir ilişki olarak görmeliyiz. Yüzyıllarca, binlerce sene sürecek diğer bütün rejimler er ya da geç zarara neden olacaktır, aksi takdirde kendi halklarının yıkımına yol açacaklardır.

Sadece bu küre üzerinde yeterli bir yaşam alanı halka varoluş özgürlüğünü sağlayabilir.

Biz nasyonel-sosyalistler savaş öncesi dış politikalarının yönelişinin altını azimle çiziyoruz. 600 yıl önce bitirdiğimiz noktadan başlıyoruz. Almanların güneye ve batıya doğru sonsuz yürüyüşünü durduruyoruz. Ve dikkatlerimizi doğuya çeviriyoruz.

Savaş öncesi sömürge ve ticaret politikalarına son veriyoruz ve geleceğin toprak politikasını açıyoruz. Fakat eğer bugün Avrupa'da yeni topraklardan bahsediyorsak, her şeyden önce Rusya ve ona bağlı devletleri düşüneceğiz. (...) Doğunun dev devleti çöküş için hazır. Ve Rusya'daki Yahudi hâkimiyetinin sonu, Rusya'nın devlet olarak sonu olacaktır. İnsan ırkları konusunda ırkçı teorinin doğruluğunun en sağlam delili olacak bu yıkıma şahit olmak için kader tarafından seçildik.

Hitler

Georges Langlois, *20. Yüzyıl Tarihi, s. 225.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

Amerika Birleşik Devletleri, Büyük Britanya ve Hollanda'nın Uzak Doğu'daki ekonomik hâkimiyet ve tesir derecesi, yıllardır Japonları düşündürmekteydi. Çünkü herhangi bir siyasi anlaşmazlık sonunda, adı geçen devletler tarafından ekonomik ambargo altına alınmak işten bile değildi ve böyle bir durum, doğal kaynaklardan yoksun olan Japonya için mahvolmak anlamına geliyordu. 1928'de ülke içindeki ekonomik bunalımın korkunç bir düzeye çıkması ve 1930'da dış ticaretteki müthiş düşüş, Japonlardaki bu endişeyi daha da artırmış ve tek kurtuluş yolunun toprak ele geçirme olduğu fikrinde birleştiriyordu. Washington, yenilgisi henüz unutulmamıştı ve özellikle ordu bu yenilginin intikamını almaya kararlıydı. Üstelik, Japonya'nın güçlü ve endişesiz bir devlet olarak varlığını sürdürebilmesi için, Asya ve Batı Pasifik'te Batılı rakiplerine karşı üstünlük sağlaması özellikle gerekliydi. Daha fazla beklemek zamanı rakipler lehine çalıştırmak demekti.

Levon Panos Dabağyan, *Pearl Harbor'dan Hiroşima'ya, s. 117-118.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Savaşa en fazla hazırlık yapan devletler hangileridir?
2. II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya nasıl bir politika takip etmiştir? Açıklayınız.
3. Japonya'yı savaşa sürükleyen sebepler nelerdir?
4. Revizyonist devletlerin ortak özellikleri nelerdir? Açıklayınız.

5.1.2. Savaşın Başlaması (1 Eylül 1939) ve Seyrini Etkileyen Gelişmeler

II. Dünya Savaşı 1 Eylül 1939'da Almanya'nın Polonya'yı işgali ile başladı. Bu işgal karşısında 3 Eylül'de İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etti. SSCB, 23 Ağustos 1939'da Almanya ile imzaladığı Saldırmazlık Paktı ile Müttefik Devletler'e savaş ilan etmese de 17 Eylül 1939'da Polonya'nın doğu kısmına saldırarak savaşa dâhil oldu. Bunu izleyen yirmi bir ay içinde savaş, Avrupa ve Asya'daki çatışmalarla genişledi. 1940'tan başlayarak Almanya; Blitzkrieg (Bilitskrig) adı verilen Yıldırım Harekâtı ile Polonya, Danimarka, Norveç, Fransa, Hollanda, Belçika ve Lüksemburg'u işgal etti. Almanya'nın İngiltere'yi işgale yönelik hava harekâtı (Kartal Hücumu) ise başarısızlıkla sonuçlandı. İtalya, 10 Haziran 1940'ta Almanya saflarında savaşa girdi. Almanlar, kısa sürede Balkanlarda Yugoslavya ve Yunanistan'ı işgal etti. Bu sırada Alman-Sovyet antlaşmasının bozulmasıyla savaşın seyri tümüyle değişti. Almanya, Barbarossa (Barbarosa) Harekâtı adlı yeni bir taarruz planı ile 22 Haziran 1941'de SSCB'ye saldırdı. Japonlar, 7 Aralık 1941'de Pearl Harbor'daki (Pörl Harbır) Amerikan filosunu batırdı ve ABD'ye savaş ilan etti. Bu şekilde savaş bütün dünyaya yayıldı.

Mihver Devletler'in ilerleyişi 1942'nin sonunda durduruldu ve Mihver kuvvetleri bütün cephelerde başarısızlığa uğramaya başladı. Müttefik Devletler, Kuzey Afrika'da üstünlüğü sağladıktan sonra Sicilya ve Güney İtalya'yı ele geçirdi. Bunun bir sonucu olarak Mussolini, 1943'te iktidardan düşürüldü ve İtalyan Hükûmeti savaştan resmen çekildi. 13 Ekim 1943'de İtalya, Almanya'ya savaş ilan etti. İtalya toprakları, Avrupa'da savaşın sona ermesine kadar savaş alanı olmayı sürdürdü.

Aşağıdaki haritada (Harita 5.2) II. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren gelişmeler verilmiştir.

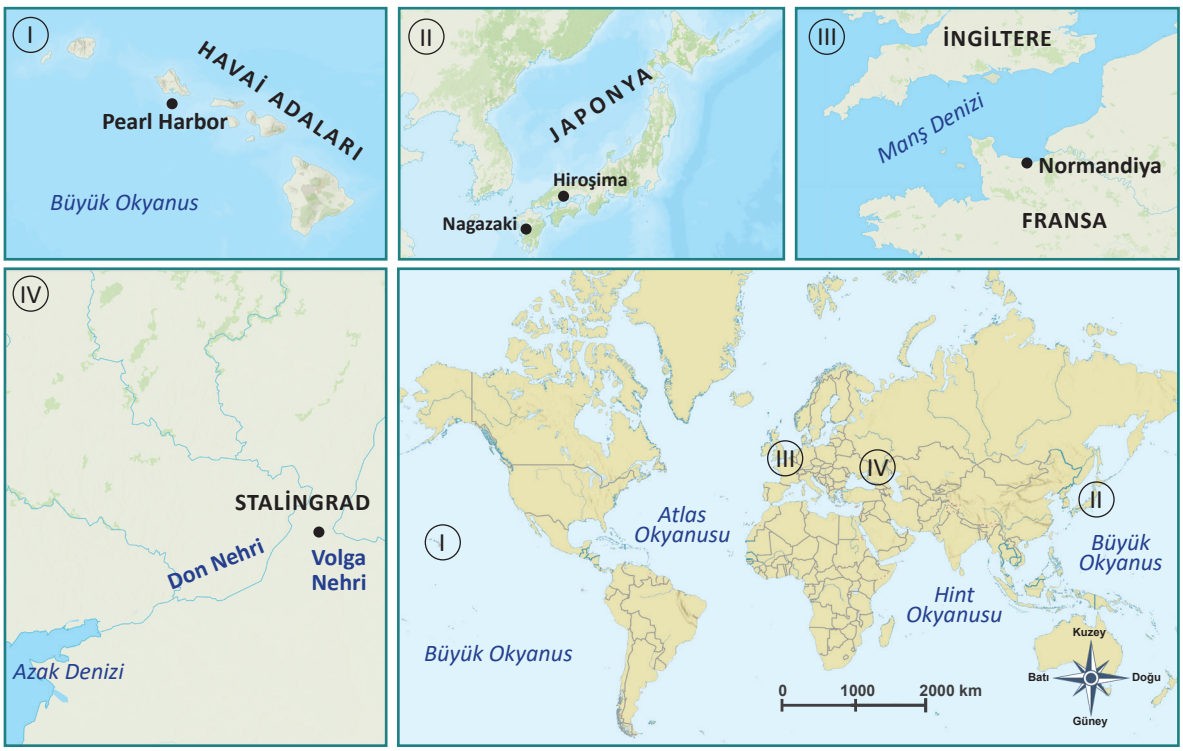

Harita 5.2: II. Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren gelişmeler

Pearl Harbor Baskını (7 Aralık 1941)

ABD, Japon yayılmacılığına karşı bu ülkeye uygulamakta olduğu petrol ambargosunu daha da sıkılaştırdı. Japonya'nın, ambargonun kaldırılması ve Çin'e yardım yapılmaması talebini reddetti. Bunun üzerine Japonya, ABD'nin Pasifik'teki üstünlüğünü simgeleyen lojistik ve askerî öneme sahip Havai Adası'ndaki Pearl Harbor Deniz ve Hava Üssüne saldırdı (Görsel 5.3). Üssün yok edilmesi, ABD'nin Pasifik'teki etkinliğini zayıflatacaktı. Japonya'nın bu hava saldırısı, ABD'nin Pasifik filosuna büyük hasar verdi ve ABD ile Japonya savaşı başladı. Almanya da 11 Aralık 1941'de ABD'ye savaş ilan etti.

Görsel 5.3: Pearl Harbor Baskını

Stalingrad Kuşatması (1942)

Stalingrad (Sıtalingırad), Volga Nehri boyunca yaklaşık 50 km uzanan, silah ve traktör üretiminin yanı sıra Kafkasya bölgesinden gelen petrolün işlendiği önemli bir sanayi şehriydi. SSCB'nin savaş dışında kalmasını

isteyen Almanya, bu cepheyle petrol kaynaklarını ele geçirmeyi ve Hazar kıyılarına kadar ulaşmayı amaçlıyordu. Ayrıca Sovyet lideri Stalin'in adını taşıyan şehri ele geçirmek, büyük bir kişisel zafer sayılacak ve Alman propagandasına hizmet edecekti.

1942'nin Temmuz ayında Stalingrad Muharebeleri başladı (Görsel 5.4). Kızıl Ordunun savunmada yetersiz kaldığı zamanlarda işçilerin de devreye girmesiyle Stalingrad'da Almanlara karşı büyük bir şehir direnişi gösterildi. Bir milyon civarında insanın öldüğü bu savunma savaşında elde edilen başarı, Avrupa'daki direnişlerin canlanıp kuvvetlenmesini sağladı. Ruslar taarruza geçti ve 1943 Mart'ında Kafkasya'yı Almanlardan geri aldı. Leningrad ve Moskova üzerindeki Alman tehdidini ortadan kaldırdı. Bu yönüyle Stalingrad Muharebeleri II. Dünya Savaşı'nın dönüm noktası kabul edilir.

Görsel 5.4: Stalingrad Kuşatması

Normandiya Çıkarması (6 Haziran 1944)

Almanlar karşısında yalnız kalan SSCB, savaşın ağır yükü altında ezildiği için müttefiklerden Avrupa kıtasında yeni bir cephe açmalarını talep ediyordu. Müttefik ordularının lojistik ikmaline elverişliliği ve Paris'e ulaşımın güvenliliği bakımından kara çıkarması yapmaya en uygun yer Normandiya'ydı.

Normandiya Çıkarması, 6 Haziran 1944'te, Amerikan ve İngiliz kuvvetlerinin Fransa'nın Normandiya bölgesine asker çıkarması ile başladı (Görsel 5.5). Bu harekât, tarihin gördüğü en büyük deniz çıkarmalarından biriydi. Normandiya'da yaklaşık bir milyon askeri olan Müttefik orduları üç yüz bin civarında askeri olan Alman ordusuna büyük bir darbe vurdu. Fransa ve bütün Avrupa kısa sürede Alman işgalinden kurtarıldı, Almanya teslim olmak zorunda bırakıldı.

Görsel 5.5: Normandiya Çıkarması

Hiroşima ve Nagazaki'ye Atom Bombalarının Atılması (1945)

Temmuz 1945'te Almanya'nın teslim olmasıyla Avrupa'da sona eren savaş, Pasifik'te devam etti. Müttefiklerin kayıtsız şartsız teslimiyet talebi Japonya'dan karşılık görmedi. Bu koşullar altında ABD'de Manhattan (Menhettın) Projesi ile üretilen "atom bombası" kullanıma hazır hâle getirildi. Ardından verilen kararla ilk atom bombası, bombardıman uçağı Enola Gay (Enola Gey) tarafından 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya atıldı (Görsel 5.6). Little Boy [Lidıl Boy (Küçük Oğlan)] adı verilen uranyum içerikli bomba, yaklaşık 300 bin derece ısı meydana getirdi ve 240 bin civarında insanın ölümüne neden oldu. 9 Ağustos 1945'te Nagazaki'ye atılan plütonyum içerikli atom bombası, Fat Man [Fet Men (Şişman Adam)] ile de benzer bir felaket yaşandı ve yaklaşık 80 bin insan daha hayatını kaybetti (Görsel 5.7). Japonya teslim oldu ve altı yıl süren savaş sona erdi. Böylece ABD, gücünü bütün dünyaya gösterdi.

Görsel 5.6: Atom bombası atıldıktan sonra Hiroşima

Görsel 5.7: Atom bombası atıldıktan sonra Nagazaki

KRONOLOJİK DÜŞÜNME

Zaman dizininde verilen II. Dünya Savaşı ile ilgili gelişmelerden yararlanarak soruları cevaplayınız.

MİHVER DEVLETLER

Almanya **İtalya** **Japonya**

Paris Barış Konferansı

Almanya'nın Polonya'yı işgali

Paris Barış Konferansı'nda savaşın bütün sorumluluğu Almanya'ya yüklendi.

Almanya'nın Polonya'yı işgali ile II. Dünya Savaşı başladı. İngiltere ve Fransa, Almanya'ya savaş ilan etti.

Dünya Ekonomik Bunalımı yaşandı ve parlamenter sistemler güç kaybetti.
Faşist ve militarist partiler güç kazandı.

1919 — 1922 — 1929 — 1933 — 1939

İtalya'da Mussolini iktidara geldi.

Adolf Hitler, Nazi Partisi ile Almanya'da iktidar oldu.

Mussolini

MÜTTEFİK DEVLETLER

İngiltere Fransa Çin SSCB ABD

1940 – Fransa, Belçika, Norveç, Danimarka ve Hollanda, Almanya tarafından işgal edildi.

1941 – Barbarossa Operasyonu başlatıldı. SSCB topraklarının bir kısmı işgal edildi. Japonya, Pearl Harbor Baskını'nı düzenledi. ABD savaşa girdi ve Pasifik Savaşı başladı.

Pearl Harbor Baskını

1942 – Stalingrad Kuşatması gerçekleştirildi.

1943 – Mussolini iktidardan düşürüldü.

1944 – Amerikan ve İngiliz kuvvetleri Fransa'nın Normandiya bölgesine çıkarma yaptı. Kısa sürede Fransa ve tüm Avrupa, Alman işgalinden kurtarıldı.

Normandiya Çıkarması

1945 – Hitler intihar etti ve Almanya teslim oldu. ABD, Japonya'nın Hiroşima ve Nagazaki şehirlerine atom bombası attı. Japonya teslim oldu ve Pasifik'te savaş sona erdi.

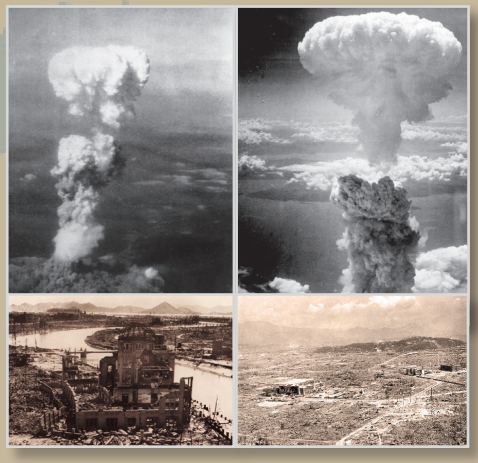

Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atılması

1. II. Dünya Savaşı'nın başlamasında Paris Barış Konferansı'nın ne tür etkileri olabilir?
2. I. Dünya Savaşı ile II. Dünya Savaşı arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?
3. II. Dünya Savaşı'nın seyrini etkileyen önemli gelişmeler nelerdir?

5.1.3. Birleşmiş Milletler Teşkilatının Kuruluşu (1 Ocak 1942)

II. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere ve ABD'nin yayımladıkları **Atlantik Bildirisi**'ndeki kararlar, 1 Ocak 1942'deki **Birleşmiş Milletler Bildirisi**'nde aynen kabul edildi. Böylece Birleşmiş Milletler (BM) Teşkilatının temelleri atıldı (Görsel 5.8).

BİLGİ KUTUSU

Atlantik Bildirisi

1. Savaş sonunda toprak kazanımı olmayacaktır.
2. İlgili devlet ve ulusların onayı olmadan sınır değişikliği yapılmayacaktır.
3. Uluslar geleceklerini kendileri belirleyeceklerdir.
4. Uluslararası iş birliği kurulacaktır.
5. Doğal kaynak ve ham maddelerden tüm uluslar eşit şekilde yararlanacaktır.
6. Dünya halkları güvensizlik ve açlık tehlikesinden kurtarılacaktır.
7. Mihver Devletler (Almanya, Japonya ve İtalya) silahsızlandırılacak ayrıca savaştan sonra bütün devletleri içeren bir silahsızlanma projesi başlatılacaktır. Buna bağlı olarak genel güvenliği sağlayacak geniş ve sürekli bir sistemin kurulmasına çalışılacaktır.

Genel ağdan alınmıştır.

Çin, SSCB, İngiltere ve ABD delegeleri Ağustos-Ekim 1944'te ABD'nin Dumbarton Oaks (Dumbartın Oaks) şehrinde bir araya gelerek Birleşmiş Milletler Ana Sözleşmesi'nin temel ilkelerini belirlediler. 1945'te düzenlenen Yalta Konferansı'nda Güvenlik Konseyinin daimî üyeleri Rusya, Amerika, Fransa, İngiltere ve Çin için veto ilkesi kabul edildi. San Francisco (San Fıransisko) Konferansı'na kadar Mihver Devletler'e savaş ilan eden ülkelerin kurucu üye sayılmaları kararlaştırıldı.

Birleşmiş Milletler Teşkilatı, 24 Ekim 1945'te 20. yüzyılın ilk yarısında yaşanan savaşların, barışa yönelik tehditlerin tekrarını önlemek amacıyla kurulmuştur. Türkiye'nin de dâhil olduğu 51 devlet, New York'ta toplanmıştır. Milletler Cemiyetinden daha etkili olması beklenen bu örgüt, uluslararası barışı ve güvenliği sağlamanın yanı sıra temel insan haklarını korumak; cinsiyet eşitliği ve bütün halkların sosyal, ekonomik refahını temin etmekten sorumludur. Birleşmiş Milletler günümüzde uluslararası barışı ve güvenliği korumak, ihtiyacı olanlara insani yardım sağlamak, insan haklarını gözetmek ve uluslararası hukuku desteklemek hedefini gütmektedir.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda her ülke tek oy kullanma hakkına sahiptir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinde (BMGK) herhangi bir kararın alınması için veto hakkı olan 5 daimî üyeden hiçbirinin buna itiraz etmemesi ve 15 üyeden en az dokuzunun kararı onaylaması gerekmektedir. Soğuk Savaş Dönemi'nde bloklar arasında yaşanan çatışmalardan ve sonrasında devletler arasındaki güç mücadelelerinden dolayı BM'nin bazı konulardaki işlevselliği beklenen seviyede olmamıştır.

Görsel 5.8: Birleşmiş Milletler Teşkilatının kuruluşu

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. Birleşmiş Milletler Teşkilatının karar mekanizmasını Teşkilatın kuruluş amacına uygunluk açısından değerlendiriniz.
2. Size göre evrensel barış tesis edilebilir mi? Gerekçelendiriniz.

5.2. II. DÜNYA SAVAŞI SÜRECİNDE TÜRKİYE

BAŞLANGIÇ SORUSU

II. Dünya Savaşı'na Türkiye'nin fiilen katılmamasının sebepleri neler olabilir?

5.2.1. II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Türkiye'nin Dış Politikası

Türkiye, Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra dünya barışı ve güvenliğinin devamını sağlamaya yönelik bir politika takip etmişti. Bu politikasını İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu II. Dünya Savaşı yıllarında da sürdürdü ve tüm ülkelere eşit mesafede durarak denge politikası izledi. Stratejik konumu sebebiyle hem Müttefik hem de Mihver Devletler'in kendi saflarında savaşa sokmak için uyguladıkları baskılara maruz kaldı. Türkiye, hem askerî ve ekonomik nedenler hem de toprak bütünlüğünü koruyabilme gayesiyle başından itibaren savaşa girmeme kararlılığını sürdürdü.

Almanya ve İtalya'nın saldırgan politikaları, Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'yü Mihver Devletler'e karşı güvenlik arayışına yöneltti. 12 Mayıs 1939'da İngiltere ile Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu yayımlandı. Benzeri bir deklarasyon Fransa'yla da yapıldı. 19 Ekim 1939'da Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında imzalanan Ankara Paktı ile bu ülkelerin savunma gereksinimlerini karşılamak ve Balkanların güvenliğini sağlamak amaçlandı. Böylece Türkiye'nin siyasi tercihi belli oldu. Savaşın Akdeniz'e sıçraması üzerine müttefikler, Türkiye'den savaşa girmesini istedi ancak Türkiye bu isteği reddetti.

Savaşın ilk yıllarında Almanların Fransa'yı kısa sürede savaş dışı bırakması, Mihver Devletler'in Balkanları işgal etmesi ve Almanya'nın kuvvetlerini Bulgaristan-Türkiye sınırına yerleştirmesi Türkiye'yi tedirgin etti. Almanya, bu hareketinin Türkiye'ye yönelik olmadığını söyleyerek güvence verdi. 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Saldırmazlık Paktı imzalandı. 9 Ekim 1941'de savunma sanayinde büyük önem taşıyan kromun Almanya'ya satışını öngören bir antlaşma imzalandı. Böylece Türk-Alman ticari ilişkilerinde önemli bir adım atıldı.

Müttefikler, savaşı kısa sürede bitirmek niyetiyle Balkanlar üzerinden Almanya'ya yeni bir cephe açarak Türkiye'yi savaşa girme konusunda ikna etmeye çalıştılar. İngiltere Başbakanı Churchill (Çörçil), Türkiye'yi savaşa sokabilmek için 30-31 Ocak 1943'te müttefikler adına Adana'da İnönü ile görüştü (Görsel 5.9). Ancak Adana Görüşmeleri'nden istediği sonucu alamadı.

18 Ekim-1 Kasım 1943 arasında İngiltere, ABD ve SSCB temsilcilerinin katıldığı Moskova Konferansı'nda Sovyetler, Türkiye'nin savaşa girmesi hususunda kararlı bir tutum sergiledi. Bu konferansta 1943 yılı bitmeden Türkiye'nin savaşa dâhil edilmesine karar verildi. Konferansta alınan kararların Türkiye'ye iletilmesi için 22-26 Kasım 1943 arasında I. Kahire Konferansı düzenlendi. Müttefikler, Ege'deki havaalanı ve üslerden yararlanma hakkı talep ederek Türkiye'nin savaşa dâhil olmasını istedi. Türkiye, askerî yardım yapılmadıkça ve savaş sonrası toprak bütünlüğü garanti edilmedikçe savaşa girmeyeceğini belirtti.

Müttefik Devletlerce 28 Kasım-1 Aralık 1943 arasındaki Tahran Konferansı'nda Türkiye'nin bir an evvel savaşa girmesi isteği yinelendi. Türkiye Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İngiltere Başbakanı Churchill ve ABD Başkanı Roosevelt'in katıldığı II. Kahire Konferansı 4-6 Aralık 1943 arasında toplandı. Artan baskılar üzerine Türkiye, gerekli silah ve donanımın temin edilmesi şartıyla savaşa prensip olarak katılmaya razı oldu. Türkiye'nin askerî ihtiyaçlarının giderilmesi için yürütülen görüşmeler-

Görsel 5.9: Churchill ve İsmet İnönü Adana Görüşmeleri'nde

den sonuç alınamadı ve Türkiye ile müttefikler arasındaki ilişkiler zayıflamaya başladı.

Müttefik Devletler'in Türkiye'ye Almanya ile ticari ve diplomatik ilişkilerini kesmesi yönünde yaptığı baskılar üzerine Türkiye, 20 Nisan 1944'te Almanya'ya yaptığı krom sevkiyatını durdurdu. 2 Ağustos 1944'te Mecliste aldığı kararla Almanya ile tüm ilişkilerini kesti.

Türkiye, savaşın başında İngiltere ve Fransa ile ittifak yaparak tercihinin Batı dünyasından yana olduğunu göstermişti. Bu durum Türkiye'yi Sovyet tehdidi ve istekleri ile karşı karşıya bıraktı. Türkiye, savaş sonrası kurulacak dünya düzeninin inşa edileceği San Francisco Konferansı'na katılabilmek ve Birleşmiş Milletler Teşkilatının asli üyeleri arasında yer alabilmek amacıyla 23 Şubat 1945'te Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti fakat savaşa fiilen girmedi.

KRONOLOJİK DÜŞÜNME

Zaman dizinindeki bilgilerden yararlanarak Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarındaki dış politikasını anlatan kısa bir metin yazınız.

II. Dünya Savaşı Dönemi Türk Dış Politikası

12 Mayıs 1939	Türk-İngiliz Ortak Deklarasyonu
19 Ekim 1939	Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında Ankara Paktı
18 Haziran 1941	Türk-Alman Saldırmazlık Paktı
9 Ekim 1941	Krom satışını öngören Türk-Alman Ticaret Antlaşması
30-31 Ocak 1943	Adana Görüşmeleri
22-26 Kasım 1943	I. Kahire Konferansı
4-6 Aralık 1943	İsmet İnönü, Churchill ve Roosevelt arasında II. Kahire Konferansı
20 Nisan 1944	Almanya'ya yapılan krom sevkiyatının durdurulması
2 Ağustos 1944	Almanya ile bütün ilişkilerin kesilmesi
23 Şubat 1945	Almanya ve Japonya'ya savaş ilan edilmesi

5.2.2. II. Dünya Savaşı Sürecinde Türkiye'deki İç Politik Gelişmeler

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'nin dış politikası ve uluslararası siyasi koşullar, iç politikaya yönelik karar ve uygulamaların temel belirleyicisi oldu. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanı olduğu ve tek parti yönetiminin devam ettiği bu yıllarda Türkiye, savaşa fiilen katılmamasına rağmen savaşın getirdiği bütün olumsuzlukları yaşadı.

İnönü Dönemi'nin önemli siyasi ve kültürel adımlarından biri 17 Nisan 1940'ta **Köy Enstitüleri Kanunu**'nun çıkarılması oldu. Kanuna göre tarıma uygun devlet arazileri üzerinde Köy Enstitüleri kurulmaya başlandı. Temel amaç, köy okullarına öğretmen yetiştirmekti. Ayrıca enstitülerde kendisine ait tarlası, bağı, besi hayvanları, arı kovanları ve atölyeleri olan köylülere yeni tarım tekniklerinin öğretilmesi de hedefleniyordu. Enstitüler, dönemin Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel tarafından geliştirilen modern eğitim programının bir parçasıydı. 1944'ten 1947'ye kadar devam eden süreçte Turancı gruplara yönelik tutuklamaların gerçekleştirildiği "Irkçılık-Turancılık Davası" başlatıldı. Ayrıca bazı aydınlar üniversitelerden tasfiye edildi. Bazı gazete ve dergiler kapatıldı.

II. Dünya Savaşı sonrasında faşizmin ve tek particiliğin ağır bir yenilgi alması sonucu bütün dünyada demokrasi düşüncesi öne çıktı. Bu durumdan Türk siyasi hayatı da etkilendi ve 7 Ocak 1946'da **Demokrat Parti** (DP) kuruldu.

5.2.3. II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'deki Ekonomik ve Toplumsal Yansımaları

Türkiye, II. Dünya Savaşı'na fiilen girmemesine rağmen bulunduğu coğrafi konum nedeniyle âdeta iki ateş arasında kaldı. Savaşın olumsuz ekonomik yansımalarından da şiddetli biçimde etkilendi.

Ekmek Bugün Karne İle Verilecek

Karne Almamış Bulunanlar Nahiyelerle Karakollardan Muvakkat Karne Alabilirler

Refah Tahkikatı Eski İki Vekilin de Sorgusu İsteniyor

ALMANLARIN İLKBAHAR HAZIRLIĞI

TELÂŞA LÜZUM YOKTUR

EKMEK 12,5 KURUŞ

Ağır İşlerde Çalışanlara 750, Çocuklara 187,5, Diğerlerine 375 Gram Ekmek Verilecek

Başvekil Partide İzahat Verdi

Tahkikat Evrakı Bu Maksatla Millet Meclisine Verilecek

Görsel 5.10: Ekmek karnesi ile ilgili gazete haberi

Savaşın ortaya çıkmasıyla Türkiye'de seferberlik ilan edildi, üretim yapan nüfusun büyük bölümü silahaltına alındı ve bütçenin %60'ı askerî harcamalara ayrıldı. Buna karşılık sağlık, bayındırlık gibi kalemlere ayrılan pay düşürüldü. Seferberlik nedeniyle devletin mevcut nakliye araçlarına el koyması ülke içi ticareti ve sevkiyatı da zora soktu. Hükûmet savunma harcamalarıyla artan masrafları karşılamak amacıyla "sağlam para" politikasını terk ederek fazla miktarda para bastı. Bu durum enflasyonun ve hayat pahalılığının artmasında önemli bir etken oldu.

Savaş, Türkiye'de zaten hassas olan ekonomik ve toplumsal dengeleri sarsarak özellikle dar gelirli kesimi mağdur etti. Artan hayat pahalılığına ve karaborsacılığa bağlı olarak temel gıda ve tüketim mallarına ulaşmada sıkıntılar yaşandı. Bu durum; asayişin bozulması, hırsızlık, aile içi geçimsizlik, salgın hastalık ve bebek ölümlerinde artış gibi toplumsal sorunları da beraberinde getirdi. Hükûmet; narh sistemi, fiyat denetimi, karaborsacılıkla mücadele, karne uygulaması gibi çeşitli önlemlerle ekonomiye müdahale etmeye çalıştı. Buna karşılık büyük toprak sahipleri, ellerindeki tarım ürünlerini yüksek fiyatlardan satarak büyük kâr etti. Böylece savaş zenginleri sınıfı oluştu.

1942'ye kadar fiyat ve kâr sınırlamalarıyla iaşe sorunu çözülmeye çalışıldı ancak sonuç alınamadı. Fiyatları sınırlandırılan mallar karaborsaya düştü. Devletin elindeki hububat stokları eridi, iaşe ihtiyacının karşılanması daha da zorlaştı. Ekmek başta olmak üzere gıda fiyatlarındaki artış hız kazandı. Zamanla bir milyon kişiye ulaşan ordunun ekmek ihtiyacı, ekmek sorununun yaşanmasında önemli bir etken oldu. Bunun üzerine hükûmet ekmek satışını karneye bağladı (Görsel 5.10). 1943'ten itibaren şeker, kahve, çay, pamuklu kumaş, gaz vb. mallar karneyle alınır oldu.

Hükûmet, memurlara temel ihtiyaç maddelerini düşük fiyatlarla verdi ve çeşitli yardımlar yaptı. Özellikle büyük şehirlerde aşevleri kurularak dar gelirlilere yiyecek yardımı yapıldı. Bu dönemde birçok ürün gibi ilaç ithalatının kesintiye uğraması, yetersiz beslenme gibi nedenlerle birleşince bulaşıcı hastalıklarda artış oldu. Savaş yıllarında nüfus artış hızı, cumhuriyet tarihinin en düşük seviyesinde kaldı. II. Dünya Savaşı sürecinde ülkede tek parti uygulaması devam etti ancak TBMM'de hükûmeti denetlemek amacıyla müstakil bir grup kuruldu.

Savaş öncesinde planlanan yatırım programları hayata geçirilemedi. Yatırım yapmak ve mevcut yatırımları genişletmek için gerekli makine ve parçaların ülkeye getirilememesi II. Beş Yıllık Sanayi Planı'nın uygulanmasını da engelledi.

Savaş döneminde bütçeye kaynak oluşturmak için başvurulacak diğer bir yöntem mevcut vergilerin artırılması, yeni vergilerin konulması oldu. Bu süreçte vergilerde herhangi bir fiyat ve gelir esnekliği sağlanmadı. Bu yaptırım, özellikle dar gelirli kesimlerin vergi yükü altında daha da ezilmesine yol açtı. Savaşın tek olumlu ekonomik sonucu 1943-1945 arasında Türkiye'nin Müttefik Devletler'e yaklaşıp ödünç verme, kiralama düzeninden yararlanarak üretim ve ihracatını artırması oldu. Bu dönemde yapılan bazı düzenlemeler:

1. Millî Korunma Kanunu (18 Ocak 1940)

Millî Korunma Kanunu Kabul Edildi

Tatbikata Geçilirken Bir Plân Dairesinde Hareket Edilecektir

Başvekil, Dahilî Ve Haricî Siyasete Dair Beyanatta Bulundu

R. Saydam Bu Kanunun Derhal Tatbikini Icap Ettiren Sebebi Anlattı

Felâket Görenler İçin Mümkün Olan Yardım Yapılıyor ve Yapılacak

Görsel 5.11: Millî Korunma Kanunu konulu gazete manşeti

Millî Korunma Kanunu (Görsel 5.11), Bakanlar Kuruluna olağanüstü hâllerde devleti iktisadi açıdan güçlendirmek ve millî savunmaya katkıda bulunmak için birtakım yetkiler verdi. Kanun'la savaş döneminde ortaya çıkan aşırı fiyat artışlarını önlemek, mal darlığı ve karaborsacılıkla mücadele etmek, halk arasında oluşabilecek sosyal adaletsizlikleri yok etmek ve savunma giderlerine kaynak bulmak için olağanüstü önlemler almak amaçlanıyordu.

Millî Korunma Kanunu'yla narh uygulamasına geçildi ve ekonomi üzerindeki devlet müdahalesi arttı. Üretimde yaşanan sorunlar ve fiyatların artması engellenemedi. Fiyatlara yapılan müdahale de yeterli olmayınca fiyatlar serbest bırakıldı. Sanayici ve tüccarların ekonomik durumları iyileşirken dar gelirli vatandaş daha fazla sıkıntı çekmeye başladı.

2. Varlık Vergisi (11 Kasım 1942)

Kanun'la II. Dünya Savaşı sürecinde olağanüstü kazanç ve servet edinen savaş zenginlerinden bir defaya mahsus olmak üzere vergi almak, fiyat artışlarının önüne geçmek ve Türk parasının değerini artırmak amaçlanıyordu. Bu verginin mükellefleri, emlak ve büyük toprak sahipleriyle tüccarlar olacaktı.

Komisyonlar tarafından belirlenen vergiyi bir ay içinde ödemeyen mükellefler önce toplama merkezine sonra da çalıştırılmak üzere Erzurum'un Aşkale ilçesine gönderildi. Varlık Vergisi, gelen tepkiler üzerine 1944'te kaldırıldı.

3. Toprak Mahsulleri Vergisi (7 Haziran 1943)

Savaşın sarsıcı etkileri tarımla uğraşan köylü kesim tarafından oldukça fazla hissedildi. Asker sayısı bir milyonu bulan ordunun ve kentlerin iaşe ihtiyacını karşılamak için devletin izlediği politika çiftçinin belini daha da büktü. 1941-1943 arasında hububatın piyasa fiyatının altında ve zorunlu olarak devlete satılması yanında tarımsal ürünler üzerinden vergi alınması kararlaştırıldı. Çiftçiler yetiştirdikleri ürünün %10'unu ayni ya da nakdî vergi olarak verecekti. Vergilendirmede amaç devlete gelir sağlamak, gıda sorununu çözmek, toplumsal sıkıntıları hafifleterek hükûmete duyulan memnuniyetsizliği azaltmaktı. Sadece kendine yetecek kadar üretim yapabilen yoksul çiftçiler, üç yıl boyunca uygulanan bu vergi nedeniyle ekonomik açıdan daha da zorlanmaya başladı. Bu durum çiftçilerin hükûmete tepki göstermesine sebep oldu.

BİLGİ KUTUSU

Tablo 5.2: Temel Tüketim Maddelerinin 1938 Yılı Fiyatlarıyla 1944 Yılı Fiyatlarının Karşılaştırmalı Listesi ve Fiyatlardaki Artış Oranı

Temel Tüketim Maddeleri	1938 Fiyatı (Kuruş)	1944 Fiyatı (Kuruş)	Artış Oranı (%)
Et	45.52	225.00	494.5
Taze sebze	7.51	27.50	366.2
Fasulye	18.61	82.50	443.3
Nohut	17.62	88.50	502.3
Zeytinyağı	51.58	294.50	568.0
Şeker	28.00	208.50	744.0
Pirinç	26.64	155.50	583.7
Peynir	48.78	183.50	376.2
Yumurta	1.71	7.00	409.7
Süt	14.70	60.00	405.7
Kömür	5.33	13.75	258.0

Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye, s. 63.*

(Tablo, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

ARAŞTIRALIM

II. Dünya Savaşı yıllarında yaşanan sosyal ve ekonomik sorunların Türk edebiyatına yansımalarını araştırınız. Elde ettiğiniz bilgilerle iki sayfayı geçmeyecek bir rapor hazırlayarak EBA'da arkadaşlarınızla paylaşınız.

KANIT SORGULAMA 2

Kanıttan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

KANIT

Karne Uygulaması

Karne sistemi, savaş ya da ekonomik kriz gibi olağanüstü dönemlerde insanların zorunlu ve piyasada az bulunan bir tüketim maddesine görece eşit bir biçimde ulaşmasını garanti edebilirdi. (...) Devlet, karne uygulaması yoluyla piyasada bulunması zorlaşan ve pahalılaşan tüketim maddelerinin talebini ve tüketim seviyesini azaltabilir, böylelikle fiyatlardaki artışı da önleyebilirdi. Karne sisteminin bir diğer işlevi, halkın tüketimini sistemli bir biçimde kısıtlayarak ordunun iaşesini kolaylaştırmaktı.

(...)

Karne sisteminden beklenen sadece tüketimi sınırlandırması değildi; ayrıca herkesin karne kapsamına alınan maddeye erişimini garanti etmesiydi. Toplumun geniş kesimlerinin temel maddelere görece eşit seviyede ulaşması, savaş döneminde gerek toplum sağlığı gerekse iş gücünün üretkenliği açısından kritik bir öneme sahipti. Aynı zamanda, toplumun haletiruhiyesi açısından, savaşın getirdiği sıkıntıların toplumun tüm üyelerince eşit bir biçimde paylaşıldığı düşüncesini yaratarak olumlu etkilerde bulunabilirdi.

(...)

Ekmeğini karne ile tedarik etmek zorunda kalanlar için ekmek yemek savaş yıllarında zor ve zevksiz hâle gelmiş, hatta onların yoksulluğunu hatırlatan bir simge, kötü beslenmenin, gıda darlığının ve fakirliğin bir sembolü olmuştu.

Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşında Türkiye, s. 111-127.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Karne uygulamasına hangi amaçlarla geçilmiştir? Belirtiniz.

5.3. II. DÜNYA SAVAŞI'NIN SONUÇLARI

BAŞLANGIÇ SORUSU

II. Dünya Savaşı, uluslararası sorunların çözümünde hangi yeni yaklaşımları ortaya çıkarmış olabilir? Açıklayınız.

5.3.1. Barışı Sağlama Çabaları

II. Dünya Savaşı, önce Afrika'da sonra Almanya'nın yenilgisiyle Avrupa'da ve son olarak da Japonya'nın teslimiyetiyle Asya'da sona erdi. Müttefik Devletler 1945'te Yalta, San Francisco ve Potsdam (Görsel 5.12) Konferanslarını düzenleyerek barışı tesis etmeye çalıştı. Savaş sonrası dünya bu konferanslarla şekillendi.

Görsel 5.12: Potsdam Konferansı

Yalta Konferansı

4-11 Şubat 1945

Franklin Roosevelt, Winston Churchill ve Joseph Stalin Kırım Yarımadası'nın Yalta şehrinde toplandı.

AMAÇLAR

Savaş sonunda devletler arasındaki iş birliğini geliştirmek ve dünyanın geleceğini planlamak.

KARARLAR

- Almanya'nın savaş sonrasında silahsızlandırılması
- Berlin'de Almanya'yı kontrol edecek bir kontrol komisyonunun kurulması
- Almanya'nın SSCB'ye savaş tazminatı ödemesi
- Birleşmiş Milletler Teşkilatının kurulması için San Francisco'da bir konferansın toplanması
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyine üye ülkelere veto hakkı verilmesi
- 1 Mart 1945'e kadar Mihver Devletler'e savaş ilan edenlerin Birleşmiş Milletler Teşkilatına dâhil edilmesi
- SSCB'nin Japonya'ya karşı savaşa girmesi
- SSCB'nin Boğazların statüsünde kendi lehine değişim talebinde bulunması

San Francisco Konferansı

25 Nisan-26 Haziran 1945

Almanya ve Japonya'ya savaş açan ülkeler, Yalta'da alınan kararlar doğrultusunda ABD liderliğinde San Francisco'da bir araya geldi.

AMAÇ

Birleşmiş Milletlerin kurulmasını sağlamak.

KARARLAR

- Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun işleyişinde devletlerin eşitliği ilkesine uyulması
- Güvenlik Konseyinde ABD, SSCB, İngiltere, Fransa ve Çin'in üyeliklerinin daimî olması
- Daimî üyelere veto hakkı verilmesi

Potsdam Konferansı

17 Temmuz-2 Ağustos 1945

Almanya'nın Potsdam şehrinde düzenlendi ve Müttefik Devletler'in son büyük konferansı oldu.

AMAÇLAR

Almanya'nın teslim olmasından sonra yaşanan sorunları görüşmek ve barış koşullarını belirlemek.

KARARLAR

- Almanya'nın dört işgal bölgesine ayrılarak ABD, İngiltere, SSCB ve Fransa yönetimlerine bırakılması
- Almanya'ya askerî ve ekonomik alanda sınırlandırmalar getirilmesi
- Nazi liderlerinin Uluslararası Savaş Suçları Mahkemesinde yargılanması
- İtalya ile barış görüşmelerine öncelik verilmesi
- Avusturya'nın işgal bölgelerine ayrılması
- Fransa'nın Alsas-Loren ve Çekoslovakya'nın Südetler bölgesini geri alması

5.3.2. II. Dünya Savaşı'nın Sonuçları ve İki Kutuplu Dünya Düzeni

II. Dünya Savaşı'nın son dönemlerinde konferanslar, dünyada barışı ve güvenliği tesis etmek için toplandı. Ancak hem ABD hem de SSCB toplantılarda kendi çıkarlarını gözetmek istedi. Konferanslarda alınan iş birliği kararlarına rağmen müttefikler arasında birliktelik sağlanamadı. II. Dünya Savaşı'nın bitiminde Avrupa, dünya siyasetinde belirleyici güç olma özelliğini kaybetti ve yeni bir dünya düzeni oluştu.

II. Dünya Savaşı boyunca uluslararası savaş hukuku askıya alındı ve insan hakları ihlalleri yaşandı. Yahudiler başta olmak üzere birçok insan toplama kamplarına gönderilerek insanlık dışı koşullarda yaşamaya ve etnik kıyıma maruz bırakıldı. Savaş sonunda, savaş suçlularını cezalandırmak için Nürnberg Mahkemeleri kuruldu. BMGK 9 Aralık 1948'de "Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına İlişkin Sözleşme"yi, 10 Aralık 1948'de İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul etti.

Tablo 5.3: *II. Dünya Savaşı'nın Sonuçları*

Siyasi ve Askerî Sonuçlar	• Birleşmiş Milletler Teşkilatı kuruldu. • Nazizm, faşizm gibi akımlar tasfiye edildi. • Almanya ve Avusturya dört işgal bölgesine ayrıldı. • Japonya, 14 Ağustos 1945'te kayıtsız şartsız teslim oldu. • ABD, geliştirdiği nükleer teknolojiyle dünya siyasetinin en önemli gücü hâline geldi. • SSCB, 1949'da atom bombasını, 1953'te hidrojen bombasını geliştirdi. • ABD-SSCB arasında yaşanan ideolojik ayrılık ile Batı ve Doğu Bloklarının ortaya çıkması, dünyada Soğuk Savaş Dönemi'nin başlamasına neden oldu. • Komünist ülkelerin kapalılık ve gizlilik siyasetini belirtmek amacıyla ilk kez Winston Churchill tarafından "demir perde" kavramı kullanıldı. • Savaşı takip eden yıllarda İngiltere, Hollanda, Fransa, Belçika ve Portekiz sömürge imparatorlukları dağıldı.
Ekonomik Sonuçlar	• Ülkeler arasındaki bloklaşma ile blokların dışa kapalı bir ticarete yönelmeleri uluslararası ticarete olumsuz yansıdı. • Ülkelerin savaş öncesindeki millî gelirleri savaş sonrasında düştü. Savaşa katılan ülkelerin paraları dolar karşısında değer kaybetti. • ABD, özellikle SSCB ile komünist rejimin dünyaya yayılmasını engellemek amacıyla Truman (Tıruman) ve Marshall (Marşal) Planı'nı uygulamaya koydu. Türkiye'nin de içinde bulunduğu Avrupa kıtasına ciddi boyutlarda ekonomik ve askerî yardımlarda bulundu. • ABD liderliğinde, uluslararası düzeyde para temini ve akışını sağlamak için Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası gibi kurumlar kuruldu.
Sosyo-Kültürel Sonuçlar	• Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin askerî amaçlı kullanılması, cephe gerisindeki milyonlarca sivilin hayatını kaybetmesine yol açtı. • II. Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa'da kültürel ilerleme kaydedildi. Sanat ve bilimin özgürlük gerektirdiği anlayışı ağırlık kazandı. • Savaş karşıtı hareketler özellikle 7. sanat kabul edilen sinema alanında kendini hissettirdi. Amerika'daki bazı yönetmen ve oyuncuların komünizm suçlamasıyla sürülmesi Hollywood sinemasının sanat düzeyinde düşüş yaşanmasına sebep oldu. • Savaş sonrasında yazarlar, geleneksel değerlerin ve içinde yaşadıkları toplumun genel kabullerinin dışına çıkan edebî eserler vermeye başladı. • Sanatsal arayışlar olabildiğince genişledi ve çağdaş sanayinin sunduğu yeni malzemelerle sanatın gelişme hızı arttı.

TARİHSEL DÜŞÜNME

Size göre II. Dünya Savaşı'nın sonuçlarından hangileri günümüz dünyasının şekillenmesinde daha etkili olmuştur? Değerlendiriniz.

5.3.3. Orta Doğu'nun Yeniden Şekillenmesi

II. Dünya Savaşı sonrası süper güç hâline gelen ABD ve SSCB, Orta Doğu'ya hâkim olabilmek amacıyla büyük bir rekabete girişti. Bu devletlerin uyguladığı politikalar Orta Doğu'da gruplaşmalara, siyasi kaosa, ayaklanmalara ve askerî darbelere kapı açtı.

Orta Doğu'da yaşanan çatışmalar Filistin sorunu etrafında şekillenmişti. İlk kongresini 1897 yılında düzenleyen Dünya Siyonist Örgütü, Filistin'i Yahudilere vermesi karşılığında Padişah Abdülhamit'e Osmanlı dış borçlarının bir kısmını ödemeyi teklif etmiş ancak teklif padişah tarafından kabul edilmemişti. I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin bölgedeki etkisi azalınca İngiliz Hükûmeti, Balfour (Balfur) Deklarasyonu (2 Kasım 1917) ile Filistin topraklarında bağımsız bir İsrail Devleti kurulmasını desteklediğini duyurmuştu. İngilizler, Dünya Siyonist Örgütünü ve özellikle onun yerel uzantısı Yahudi Ajansını Filistin Yahudilerinin temsilcisi kabul etti. Bu süreçte planlı göçlerle bölgedeki Yahudi nüfusu giderek artırıldı. Filistin coğrafyasında 1917'de 50 bin civarında Yahudi yaşarken 1948'de bu rakam 650 bine ulaştı. Filistin'e Siyonist Örgütün bir projesi kapsamında gerçekleştirilen Yahudi göçü, Arap topluluklarında öfke ve isyana yol açtı. Siyonistlerle Araplar arasındaki düşmanlık, Ağustos 1929'da kanlı çatışmalara dönüştü.

Temmuz 1937'de İngiltere bu bölgeyi Yahudi ve Arap devletleri arasında ikiye bölmeyi önerdi. Filistinli ve Arap temsilciler teklifi reddettiler. Göçün durmasını ve azınlık haklarına saygılı, üniter bir devlet kurulmasını istediler. İngiltere, bölgedeki manda yönetimlerine son verme kararı alarak sorunu 2 Nisan 1947'de BM'ye devretti.

BM'nin girişimleriyle kurulan Filistin Özel Komitesi, hazırladığı raporla çözüm için çoğunluk ve azınlık planları olmak üzere iki seçenek ortaya koydu. Çoğunluk planına göre Yahudilerin ve Arapların çoğunlukta bulunduğu bölgeler göz önünde tutularak taksim yapılacak, bu çerçevede birer Arap ve Yahudi devleti kurulacaktı. Kudüs BM tarafından yönetilecekti. Azınlık planına göre ise Kudüs merkezli bir Filistin Federal Devleti kurulacaktı.

BM Genel Kurulu, 29 Kasım 1947'de yapılan oylama sonucunda Arapların muhalefetine rağmen çoğunluk planını kabul etti. Alınan bu karar Arap-Yahudi çatışmasını artırdı. 14 Mayıs 1948'de Yahudi Geçici Konseyi, Ben Gurion (Ben Goryın) başkanlığında bağımsız bir İsrail Devleti'nin kurulduğunu ilan etti (Görsel 5.13). Kurulan yeni devlet aynı gün ABD, iki gün sonra da SSCB tarafından tanındı. İsrail Devleti'nin kuruluşunun ilanı bölgedeki Arap ülkelerinin İsrail'e savaş açmasını beraberinde getirdi. Böylece ardı arkası kesilmeyecek Arap-İsrail gerilimi ve savaşları başladı. Soğuk Savaş Dönemi'nde Filistin'deki gelişmeler bloklar arasında soruna dönüştü. Taraflar, petrole hâkim olmak ve silah satışını artırmak için bölgedeki mezhep farklılığını ve ülkeler arasındaki yapay çekişmeleri körükledi. Bu durum bölge ülkeleri arasında günümüze kadar uzanan gerilime ve sıcak çatışmalara yol açtı. Orta Doğu'da büyük güçlerin etkisiyle kurulan yönetimler, sahip oldukları imkânları halklarının refahı için kullanamadıklarından bölgenin geri kalmasına sebep oldular.

Görsel 5.13: İsrail Devleti'nin kuruluşu

BİLGİ KUTUSU

Balfour Deklarasyonu

İngiliz Dışişleri Bakanı Lord Balfour, 2 Kasım 1917'de **Siyonizm** Hareketi'nin liderlerinden Lord Rothschild'e (Lord Rotşaylıd) gönderdiği mektupla Filistin'de bir yurt kurulmasına ilişkin faaliyetlerin ülkesi tarafından destekleneceğini bildirdi. Bölgede kurulacak İsrail Devleti'nin temeli bu bildiriyle atıldı.

Genel ağdan alınmıştır.

Siyonizm

Dünyanın çeşitli ülkelerindeki Yahudilerin ortaya attığı, Filistin topraklarında bir Yahudi devleti kurmayı amaçlayan siyasi oluşum.

Aşağıdaki haritalarda günümüzdeki Orta Doğu devletleri (Harita 5.3) ve kuruluşundan günümüze İsrail'in genişlemesi (Harita 5.4) verilmiştir.

Harita 5.3: Günümüzde Orta Doğu devletleri

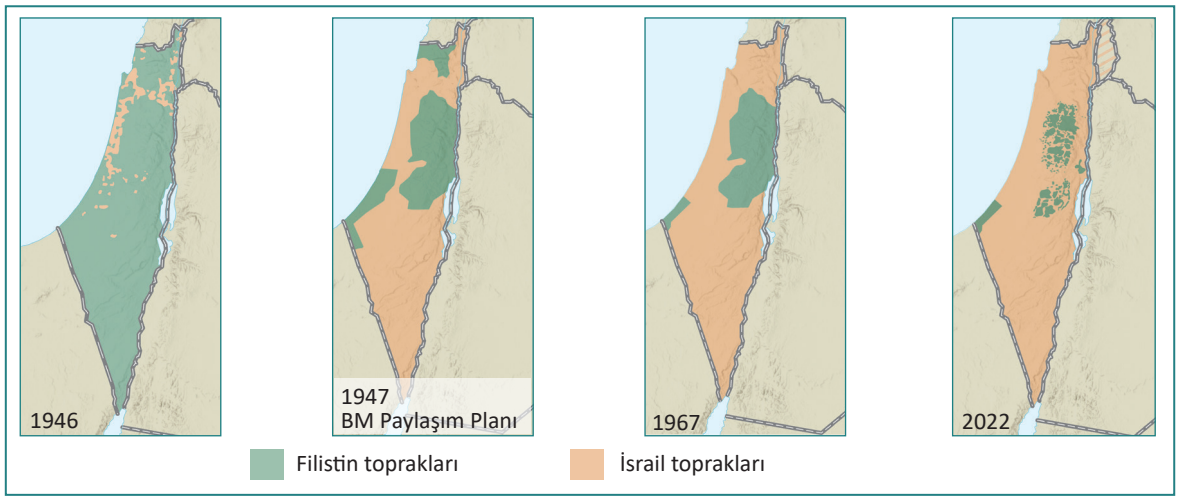

Harita 5.4: Kuruluşundan günümüze İsrail'in genişlemesi

KANIT SORGULAMA 3

Kanıttan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

KANIT

Bu dönemdeki çatışmalara ilişkin Yahudi önderlerden biri olan İsrail'in ilk Başbakanı Ben Gurion şu değerlendirmeyi yapmaktaydı: "Gerçek şuydu ki siyasal olarak saldırgan durumda olan biziz, onlar kendilerini savunuyorlar... Ülke onların, çünkü orada yaşıyorlar. Oysa biz buraya gelmek ve yerleşmek istiyoruz ve onlara göre hâl-i hazırda dışında bulunduğumuz ülkelerini ellerinden almak istiyoruz... Bu ayaklanma, Filistinlilerin, ana vatanlarının Yahudiler tarafından gaspedilmesi olarak gördükleri şeye karşı aktif bir direnişidir... Ve... Terörizmin ötesinde bir harekettir." Elbette Arapların topraklarını Siyonistlere açmamalarını ahlaki bulmayanlara karşı Siyonist olmayan herkes, Bavyera'daki insanları boşaltıp orada bir Yahudi devleti kurmanın neden daha uygun bir çözüm olamayacağını, ya da haklılık konusunda bu kadar çok ahlak dersi veren ABD'nin neden bu planı Massachusetts [Masaçuses] ya da New York'ta uygulamadığını merak etmiştir.

Prof. Dr. Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu, s. 259-260.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Yahudi göçlerini uluslararası hukuk ve insani değerler açısından değerlendiriniz.

OKUYORUM

Metinden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

KELİMELER ARASINDA ELLİ YIL

Akik rengi donukluğu yüzünden insanı daha ziyade hayata bağlayan bir kış sabahının ışıkları içinde gazetemi açtım. Milyonlarca insanın bu anda, veya biraz evvel, bir dakika sonra benim gibi bir gazete arasından dünya ile temasa gireceğini düşüne düşüne başlıklara bakıyorum. İnsanlık yüz elli seneden beri hâdiselerin içinde uyanıyor.

Evvelâ en masum görünenleri, bu yüzden istikbal için en tehlikeli olanlarını okuyorum. Milletlerarası konferanslar, sulh teşebbüsleri, imzalanan ve imzalanacak paktlar, Marshall [Marşal] Plânı'nın gişeleri önünde sıra bekleyen devletlerin büyükleri bir yığın mühim meseleyi durmadan konuşuyorlar. Bu demektir ki bir sivilceyi azdırır gibi hepsini azdırıyorlar. Fakat konuşmasalar meseleler ortadan kalkacak mı?

(...) bu elli senenin tarihini, bizim gibi onu gün gün yaşamadan ve onun tarafından değiştirilmeden, sadece uzak şahadetlerle yazacak bir tarihçiyi düşündüm. Acaba devrimizi ifade için bizim kullandığımız kelimeler arasından hangisini seçer? diye kendi kendime sordum ve derhal cevab verdim: Bu şüphesiz buhran kelimesi olacaktır.

Vâkıa zamanımızda moda olan başka kelimeler de yok değil. Huzursuzluk bunlardan biridir. Asrımıza ait bütün ruh halleri onunla, ifade edilir. Absürde vasfı, asrımızın kendi için bulduğu belli başlı vasıftır. Şüphesiz onun da zamanımızda mühim bir hissesi olacak. Bunların yanı başında da dün hayatı kuran, işleten, insan ruhunu değiştiren, bize bir yığın hayat standardı hazırlayan teknik kelimesini de elbette unutamayız. (...)

Nihayet atom kelimesi var. O belki de bizi yeni bir çağın eşiğine götürecek. Demir devrinden sonra onun devrine gireceğiz. Artık tahlilinin peşinde koşmayacağız; onunla, ona dayanarak işe başlıyoruz. Fakat bunların hiç birisi buhran kelimesi kadar devrimizi benimsemiş değildir. O, zamanımızın âdeta tek izahı, yahud mihveri olmuştur.

Tababetin insanlığa bu son ve hemen hemen sihirli hediyesi, birdenbire bünye veya ruha ait ârızaların ötesine geçmiş, hayatın her safhasını benimsemiştir. Zihniyet buhranı, iktisat buhranı, kültür buhranı, değerler buhranı, aile buhranı.

(...) son derecede iyimser, ilmin her ilerleyişinin insanlara yalnız saadet getireceğine inanan, havagazı lâmbalarının yumuşak ışığında her an biraz daha tatmin edilmiş bir insanlık hayali ile avunan, buhar makinelerinin gürültüsünde nabzının sabırsızlığını sayan asrımızın başı, daha çok başka kelimelere inanırdı. O medeniyet ve terakki devriydi. O kadar çok sıçrayışla dolu on dokuzuncu asırdan kendisine miras kalan bu iki kelime, ona hayatını bir emniyet âbidesi gibi gösteriyordu.

(...)

Ahmet Hamdi Tanpınar, *Yaşadığım Gibi, s. 90-93.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Sizce Tanpınar'ın bahsettiği tarihçi, o devri anlatmak için hangi kelimeyi seçmelidir? Gerekçelendirerek açıklayınız.

Tablo A'daki ifadelerle Tablo B'deki kelime veya kelime gruplarını eşleştirerek doğru harfi Tablo A'daki boşluklara yazınız.

1.

TABLO A		
1		II. Dünya Savaşı'nda Almanya, İtalya ve Japonya'nın yer aldığı blok
2		II. Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan uluslararası barış örgütü
3		Savaş yıllarında olağanüstü kazanç ve servete sahip savaş zenginlerinden bir defaya mahsus alınan bedel
4		İçeriği bakımından II. Dünya Savaşı'na sebep olan antlaşma
5		Almanya'nın dört işgal bölgesine ayrılarak ABD, İngiltere, SSCB ve Fransa yönetimlerine bırakılmasına karar verilen konferans
6		Birleşmiş Milletler Teşkilatının kuruluş antlaşmasının imzalandığı konferans
7		İsrail Devleti'nin temeli kabul edilen bildiri
8		Almanların Doğu Cephesi'nde aldıkları yenilgi ile II. Dünya Savaşı'nın kaderini değiştiren olay
9		Türkiye'yi savaşa girmeye ikna etmek üzere İngiltere Başbakanı Churchill ve İnönü arasında gerçekleşen diplomatik gelişme
10		"Asya Asyalılarındır." sloganı ile kendi için refah alanı oluşturmaya çalışan ülke

TABLO B	
A	Birleşmiş Milletler
B	Versay
C	Japonya
Ç	Balfour Deklarasyonu
D	Mihver Devletler
E	Adana Görüşmeleri
F	Potsdam Konferansı
G	Yalta Konferansı
Ğ	Varlık Vergisi
H	San Francisco Konferansı
I	Stalingrad Kuşatması

2 ve 3. soruların cevaplarını aşağıdaki metinden yararlanarak boş bırakılan alanlara yazınız.

II. Dünya Savaşı, tarih boyunca görülen en geniş etki alanına sahip ve en kanlı savaştır. Bu savaşta milyonlarca insan hayatını kaybetti. 1930'lu yıllardan beri yaşanan ABD-Japonya çekişmesi, II. Dünya Savaşı sırasında daha da arttı. Özellikle iki ülkenin Çin üzerindeki menfaat çatışmaları amansız bir mücadeleyi beraberinde getirdi. Japonya 7 Aralık 1941'de gerçekleştirdiği Pearl Harbor Baskını ile Amerikan askerî üslerini vurdu, Amerikan gemilerini ciddi şekilde hasara uğrattı. Buna karşılık Amerika, bu baskının intikamını almak ve Japonya'nın teslim olmasını sağlamak için 6 Ağustos 1945'te Hiroşima'ya, 9 Ağustos 1945'te ise Nagazaki'ye atom bombası attı. Atom bombası, merkezinde 3 bin santigrat derece ısı oluşturarak 1,5 kilometre çapındaki alanı tahrip etti. Hiroşima'nın %70'ini Nagazaki'nin de yarısını yok eden bomba, Hiroşima'da 240 bin, Nagazaki'de 80 bin kişinin ölümüne yol açtı. Tıbbi yardım alamayan çok sayıda yaralı, ölüme terk edilirken şehre yardım götüren insanlar da bomba sonrası oluşan radyoaktif yağmura maruz kalarak can verdi. Japonya kayıtsız şartsız teslim oldu. Sonraki yıllarda bombaların atıldığı bölgelerde engelli doğum oranları arttı ve başta kanser olmak üzere tedavisi zor pek çok hastalık ortaya çıktı.

2. ABD ile Japonya mücadelesinin temel sebebi nedir?

.....

.....

.....

.....

3. ABD'nin attığı atom bombalarının Japonya üzerindeki etkileri neler olmuştur?

.....

.....

.....

.....

4 ve 5. soruların cevaplarını aşağıdaki metinden yararlanarak boş bırakılan alanlara yazınız.

"Türkiye, II. Dünya Savaşı'na katılmadı ve aktif tarafsızlık politikasını benimsedi. Bu politikanın gereği olarak hem Mihver Devletlerle hem de Müttefik Devletlerle ilişkilerini sürdürdü. II. Dünya Savaşı'nı Müttefik Devletlerin kazanacağının anlaşılması üzerine Türkiye, kurulacak yeni dünya düzeninde yalnız kalmamak ve Birleşmiş Milletlere kurucu üye olarak katılabilmek için sembolik de olsa Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. II. Dünya Savaşı boyunca tarafsızlık politikasını sürdürmek ve her iki tarafın da baskılarına rağmen savaşa girmemek Türkiye açısından oldukça zor bir süreçti. Ancak Türkiye için asıl zorluk II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Rusya'nın taleplerine karşı koyabilmekti. II. Dünya Savaşı'ndan galip çıkmış olmanın da verdiği güçle harekete geçen Sovyet Rusya, 1925 yılında imzalanan ve her beş yılda bir yenilenen Türk-Rus Dostluk Antlaşması'nı yenilemeyi reddettiği gibi Türkiye'den toprak ve üs talebinde bulundu. Sovyet Rusya Türkiye'ye verdiği notalarla Boğazlardan üs ve Kars-Ardahan'ı istedi. Oysa Rusya, Montrö ile Boğazlarda; Brest Litovsk, Moskova ve Kars Antlaşmaları ile de Kars ve Ardahan'da Türkiye'nin egemenliğini kabul ve tescil etmişti. Bu süreçte Amerika ve İngiltere'nin de desteğini alan Türkiye, Sovyet Rusya'nın taleplerini reddetti; emellerinden vazgeçmesi hâlinde Sovyet Rusya ile iyi ilişkilerini sürdüreceğini belirtti ve egemenlik haklarını korumak için gerekirse savaşa bile hazır olduğunu ilan etti. Ancak Sovyet Rusya'nın emellerinden vazgeçmemesi Türk-Rus ilişkilerinin kopma noktasına gelmesine sebep oldu."

4. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda Almanya ve Japonya'ya sembolik de olsa neden savaş ilan etmek zorunda kalmıştır?

.....

.....

.....

.....

5. Savaş yıllarındaki Türk-Rus ilişkileri hakkında neler söylenebilir?

.....

.....

.....

.....

Aşağıdaki 6-15. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

6. II. Dünya Savaşı Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'ya saldırmasıyla başladı. Savaş başladığında Türkiye'nin en çok kaygılandığı husus, savaşa dâhil olmak zorunda kalması ve dolayısıyla toprak bütünlüğünün zarar görmesiydi. Bu nedenle Türkiye, savaşan tarafların yoğun baskılarına rağmen altı yıl boyunca savaşın dışında kalmasını sağlayan bir denge siyaseti izledi. Ayrıca kendi topraklarına olası bir saldırıya karşı gerekli tedbirleri almaya büyük bir özen gösterdi.

Bu bilgiye göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Savaşan devletler Türkiye'yi savaşa sokmak istemiştir.
B) Türkiye savaş dışı kalmak için çaba göstermiştir.
C) Savaş Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etmiştir.
D) Türkiye savaş tehdidi karşısında güvenlik tedbirleri almıştır.
E) Türkiye savaşa Almanya'nın yanında girmek için hazırlık yapmıştır.

7. "I. Dünya Savaşı 1918'de sona erse de Avrupa devletleri aralarındaki hesaplaşmayı tam anlamıyla bitirmemişlerdi. Özellikle Almanya, hem savaşın intikamını almanın hem de Versay Antlaşması ile dayatılan yükümlülüklerden kurtulmanın yollarını aramaya başladı. Hitler, 1933'te Almanya'da iktidara gelince güçlü bir ordu kurarak Avrupa'yı egemenliği altına almaya hazırlandı. Almanya'nın bu faaliyetleri karşısında I. Dünya Savaşı'ndaki rakipleri İngiltere, Fransa, Rusya gibi devletler ve sonraları da Amerika, Müttefik ülkeler grubunu oluşturdular. Almanya, Japonya ve İtalya Mihver grubunu meydana getirdiler."

Buna göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) Almanya, savaş öncesinde barış yanlısı bir politika izlemiştir.
B) Hitler'in iktidara gelmesi Avrupa'nın gelişimi için önemli bir adımdır.
C) Almanya I. Dünya Savaşı'ndaki rakipleri ile yeniden karşı karşıya gelmiştir.
D) I. Dünya Savaşı devletler arasındaki sorunları çözmüştür.
E) Almanya Versay Antlaşması'nı imzalayarak barışı kalıcı kılmıştır.

8. II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye'de ülke içi mal sevkiyatında büyük güçlükler yaşandı. Pahalılık, karaborsa yaygınlaştı. Fiyatları artan temel tüketim ve gıda maddelerinin kalitesi düştü. Halkın önemli bölümü peynirin, yoğurdun, sütün tadını unuttu. Yetersiz beslenme ve ilaç yokluğu nedeniyle akciğer hastalıkları arttı. Çöp kutularını karıştıran, ekmek dilenen insanlar sokağın sıradan görüntüleri oldu. Başta ekmek olmak üzere birçok gıda maddesi karneye bağlandı. Pahalılık ve karaborsaya karşı önlemler alındı, rüşvet ve yolsuzluğa karışan memurlara yaptırımlar uygulandı.

Bu bilgilerden hareketle aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Türkiye, savaş yıllarında karaborsacılık ile mücadele etmiştir.
B) Türkiye'nin aldığı tedbirler olumlu sonuç vermiştir.
C) Savaş koşulları Türkiye'de hastalıkların artmasına sebep olmuştur.
D) Temel tüketim mallarından yoksunluk açlığa sebep olmuştur.
E) Temel gıda maddeleri devlet tarafından karne ile dağıtılmıştır.

9. **II. Dünya Savaşı yıllarına ait gazete manşetinden aşağıdaki bilgilerden hangisine ulaşılabilir?**

NİHAYET HARB BAŞLADI!
Alman orduları dört koldan Leh topraklarına hücuma geçtiler
İNGİLTERE - FRANSA, ALMANYAYA ÜLTİMATOM VERDİ
Varşova dün 6 defa bombardıman edildi
Leh devlet merkezindeki Türk vatandaşları elçiliğimiz tarafından muhafaza ediliyor; halk yurdun müdafaasına koşmaktadır
(Varşovada bulunan arkadaşımız bildiriyor)

A) Almanya'nın yayılmacı bir politika izlediği
B) İngiltere ve Fransa'nın Almanya ile anlaşmaya varmak istediği
C) Alman ordularının savunmaya dayalı bir mücadeleye başvurduğu
D) Hitler iktidarının anlaşma tekliflerine olumlu karşılık verdiği
E) Leh (Polonya) ordularının saldırılar karşısında teslim olduğu

10. II. Dünya Savaşı başladığında birbirlerini müttefik ilan eden Hitler ile Stalin'in dostluğu 1941'de Alman ordularının Sovyetler Birliği topraklarına girmesiyle sona erdi. Savaşın en önemli sebeplerinden biri, Hitler'in Bakü petrollerine, dolayısıyla kendisine yakıt sağlayacak enerji kaynaklarına ulaşma isteğiydi. Enerji kaynaklarına uzanan bu uzun yol kuzeydeki Kafkasya topraklarından geçiyordu.

Buna göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) Almanya ve SSCB dostluğu savaş yıllarında da devam etmiştir.
B) Almanya'nın çıkarları SSCB ile ilişkilerini bozmuştur.
C) Bakü petrolleri Almanya tarafından ele geçirilmiştir.
D) Kafkasya, Alman egemenliğine girmiştir.
E) Hitler ve Stalin savaşın başından beri mücadele hâlindedir.

11. **Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin II. Dünya Savaşı yıllarında ekonomik sıkıntıları aşmak amacıyla aldığı önlemlerden biri değildir?**

A) Toprak Mahsulleri Vergisi'nin çıkarılması
B) Varlık Vergisi'nin toplanması
C) Millî Korunma Kanunu'nun çıkarılması
D) Aşar vergisinin kaldırılması
E) Karne uygulamasının başlatılması

12. II. Dünya Savaşı devam ederken İngiltere Başbakanı Churchill ile ABD Başkanı Roosevelt arasındaki müzakereler sonucunda yayımlanan Atlantik Bildirisi'ne göre

- Savaştan sonra toprak kazanılmayacak.
- Uluslar kendi geleceklerini kendileri belirleyecek.
- Temel ham maddelerden eşit biçimde yararlanılacak.
- Açık denizlerde ticaret serbest olacak.
- Mihver Devletler savaş sonrası topyekûn silahsızlanacak.

Bu maddelerden hareketle ilgili bildiri için aşağıdakilerden hangisi söylenemez?

A) Mevcut durumu korumayı amaçlamıştır.
B) Ham madde kaynaklarının eşit kullanılmasını esas almıştır.
C) Dünya barışını koruma amacı taşımaktadır.
D) Ulusların geleceğini kendi kararlarına bırakmıştır.
E) Birleşmiş Milletlerin temelini oluşturmuştur.

13. II. Dünya Savaşı yıllarında askerî harcamaların ve büyük bir ordunun beslenme giderlerinin artması yanı sıra ithalatın daralması Türkiye ekonomisini olumsuz etkiledi. Yetişkin erkeklerin önemli bir bölümünün üretim alanından çekilmesinden sonra doğan ihtiyaç kadın ve çocuk emeğiyle ancak bir ölçüde karşılanabildi. Nüfusun %10'una yakın bir bölümünün silahaltına alınması, tüketim gereksinimlerini büyük ölçüde artırdı. Ordunun ihtiyaçlarını karşılamak üzere ithalat da kesintiye uğradı.

Aşağıda verilenlerden hangisi bu açıklama ile uyuşmamaktadır?

A) Tarımsal üretim düştü.
B) İaşe sorunu ortaya çıktı.
C) Devlet bütçesinde açıklar meydana geldi.
D) Ürün fiyatları arttı.
E) İhracat değerleri yükseldi.

14. "Kimini vurguncu yaptı 39 Harbi
Kimini karaborsacı
Laf olur diye dost çayı içmeyenler
Mahkemelik oldu rüşvet yüzünden..."

Yukarıdaki şiir II. Dünya Savaşı yıllarının Türkiye'sinde sosyal ve ekonomik durumun edebî eserlerdeki yansımalarına ait bir örnektir. Buna göre hangisine ulaşılamaz?

A) Karaborsa ve karaborsacılık dönemin yaygın kavramlarındandır.
B) Sosyal ve ekonomik hayatta olumsuzluklar yaşanmıştır.
C) Yasal düzenlemeler zamanla değişikliklere uğramıştır.
D) Devletin aldığı bazı tedbirler yetersiz kalmıştır.
E) Karaborsa kavramı sosyal hayatta yer bulmuştur.

15. Adana Görüşmesi sonucu yayımlanan bildiride "Türk devlet adamları son buhranlı seneler esnasında güdülen Türk politikasının cereyan seyrini izah etmişler ve Başvekil Churchill, Majeste Kral Hükûmetinin bu politikayı sempati ve tam anlayışla takip ettiğini kendilerine temin eylemişlerdir. Büyük Britanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nin, Türkiye'nin umumi bakımdan tedafüi emniyetini (savunma güvenliğini) kuvvetlendirmek için malzeme itibarıyla yapabilecekleri yardımın şekli üzerinde mutabık kalınmış ve bu mevzuu üzerinde iki taraf askerî mütehassısları arasında görüşmeler vuku bulmuştur." ifadesi yer almaktadır.

II. Dünya Savaşı yıllarındaki Türk dış politikasına dair yukarıda verilen açıklama ile aşağıdakilerden hangisi arasında bir ilişki kurulabilir?

A) Churchill, Türkiye'yi kendi saflarında harbe sokabilmek için Adana'da İsmet İnönü ile görüşmeler yapmıştır.
B) Mihver ve Müttefik Devletlerin Türkiye'yi kendi taraflarına çekmek için yaptıkları baskı politikasını Türkiye uzlaşı ile atlatmıştır.
C) Mihver ve Müttefik Devletlerin Türkiye'yi savaşa dâhil etme konusundaki baskılarına karşı Türkiye zaman kazanmaya çalışmıştır.
D) Türkiye, II. Dünya Savaşı'nda tarafsızlık politikası takip etmiştir.
E) Türkiye, Mihver ve Müttefik Devletlerin Türkiye'yi savaşa sokma gayretiyle gösterdikleri baskılara karşı direnmiştir.

Daha fazla "Ölçme ve Değerlendirme" sorusuna ulaşmak için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorulara ulaşmak için karekodu okutunuz.

6. ÜNİTE

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE VE DÜNYA

ÜNİTE İÇERİĞİ

6.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye
6.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Oluşan Güç Dengeleri ve Türkiye
6.3. 1950'lerde Türkiye

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Dörtlü Takrir**
- **Devalüasyon**
- **Soğuk Savaş**
- **Gecekondu**

Ünite karekodu

Ünite sunumuna ait karekod

Bu ünitede

- 1945-1950 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeleri,
- II. Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası ilişkilerde ve Türk dış politikasında meydana gelen gelişmeleri,
- 1950'ler Türkiye'sinde meydana gelen siyasi, sosyal ve ekonomik gelişmeleri öğreneceksiniz.

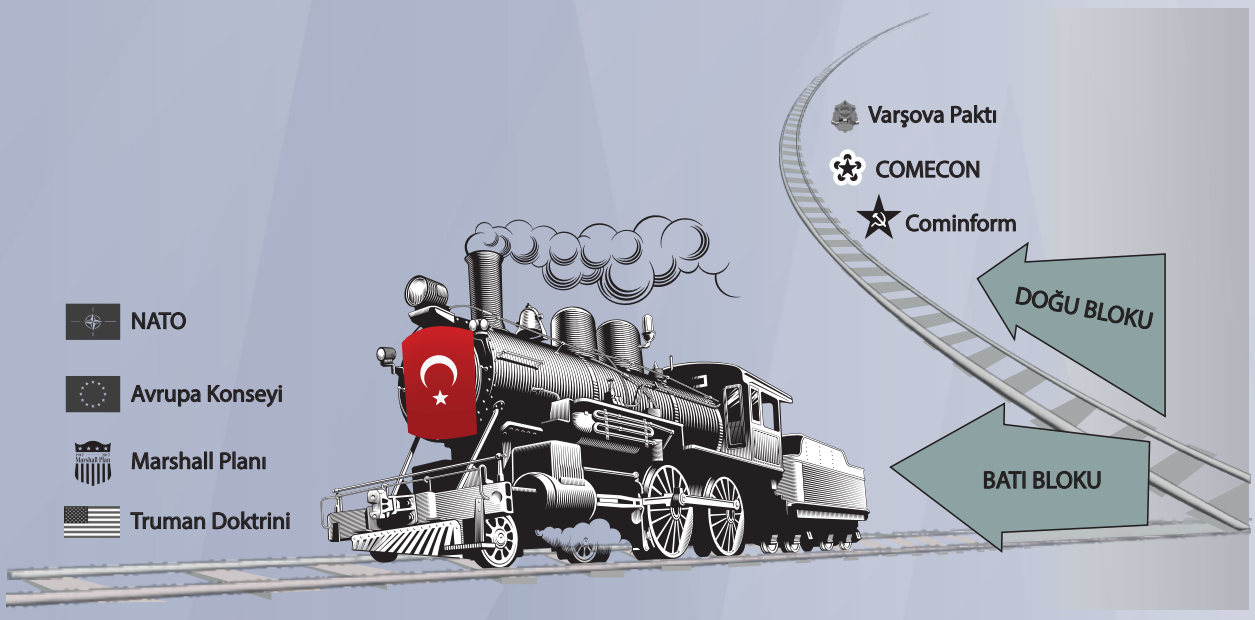

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Görselden yararlanarak Türk dış politikası hakkında neler söylenebilir?
2. İki kutuplu dünya düzeninin Türkiye üzerindeki etkileri neler olabilir?
3. Yeni bir dünya düzenini belirleyecek güçlerin sahip olması gereken özellikler neler olabilir?
4. Tarımda makineleşme ile göç ve kentleşme arasında nasıl bir ilişki kurulabilir?

II. DÜNYA SAVAŞI SONRASINDA TÜRKİYE VE DÜNYA ÜNİTESİ ZAMAN DİZİNİ

1. KONU	2. KONU	3. KONU
1945 • Türkiye kurucu üye sıfatıyla Birleşmiş Milletlere katıldı. • Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çıkarıldı. • Dörtlü Takrir verildi.		
1946 • Demokrat Parti kuruldu. • Cumhuriyet tarihinin ilk büyük ölçekli devalüasyonu gerçekleştirildi.	**1947** • Truman Doktrini ilan edildi. • Marshall Planı uygulandı. • Cominform kuruldu. • Molotof Planı uygulandı.	
	1949 • COMECON kuruldu. • NATO kuruldu. • Türkiye Avrupa Konseyine katıldı.	
	1950 • Türkiye, Kore Savaşı'na asker gönderdi.	**1950** • Demokrat Parti iktidar oldu. • Celal Bayar cumhurbaşkanı seçildi. • Adnan Menderes başbakan oldu.
	1952 • Türkiye NATO'ya üye oldu.	**1954** • Petrol Yasası çıkarıldı.
	1955 • Varşova Paktı kuruldu.	**1955** • 6-7 Eylül Olayları yaşandı.
	1957 • Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) kuruldu.	
		1960 • 27 Mayıs Askerî Darbesi yapıldı.

6.1. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE

BAŞLANGIÇ SORUSU

Türkiye'de liberal ekonomi ve demokratik yaşamın oluşmasında belirleyici iç ve dış etkenler neler olabilir?

II. Dünya Savaşı sonrasında Kars ve Ardahan bölgesinin yanı sıra Boğazlarda üs talebinde bulunan SSCB, Türkiye için en önemli tehditti. 1945'te Birleşmiş Milletlere kurucu üye sıfatıyla katılan Türkiye, iki kutuplu dünyanın şekillenmeye başlamasıyla tercihini ABD eksenli Batı Bloku'ndan yana kullandı. Türkiye'nin Batı Bloku'nda yer bulabilmesi ekonomide liberalizm ve demokrasiyi uygulayabilmesinden geçiyordu. Bu dönemde Türkiye'nin Marshall Planı ve Truman Doktrini kapsamındaki yardımlara dâhil edilmesiyle siyasi, ekonomik, sosyal pek çok alanda kendini gösteren değişimler Türk toplumunu derinden etkiledi.

6.1.1. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Siyasi Hayat

Türkiye siyasetinde demokratikleşme ve liberalleşme iki kademeli yürütüldü. Bir taraftan yeni partiler kurularak çok partili hayata geçildi. Diğer taraftan bu gelişmelere uygun ortamı sağlayacak seçim sistemi ve usullerinde değişime gidildi.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Türkiye'nin en önemli sorunlarından biri devlete ve toprak ağalarına ait büyük toprakların topraksız köylülere dağıtılamamasıydı. 14 Mayıs 1945'te sorunu çözmek adına Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu teklifi meclise sunuldu. Bu kanunla arazisi olmayan köylüyü toprak sahibi yapmak ve tarımsal üretimi artırmak hedeflendi. Ancak teklif, Nazi Almanyası'ndan izler taşıdığı ve Türkiye gerçekleri ile uyuşmadığı gerekçesiyle hem kamuoyunun hem de CHP içindeki bazı milletvekillerinin muhalefetine neden oldu. Büyüyen tartışmalarla CHP içerisinde şartların olgunlaştırdığı muhalif hareket partileşmeye doğru gitmekteydi. Bütçe görüşmelerinde ortaya çıkan muhalif seslerden dolayı güven oylamasına giden hükûmete bazı milletvekilleri ret oyu verdi. Bu durum parti içinde baskı ve ayrışmalara sebep oldu. Bunun üzerine Adnan Menderes, Celal Bayar, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan tarafından grup başkanlığına **Dörtlü Takrir** verildi. Önerge sahipleri, toplumun demokrasiye hazır hâle geldiğini, Meclisin hükûmeti fiilen kontrol etmesini ve çok partili siyasi faaliyetlerin önünün açılmasını teklif ediyordu. Teklif, parti yetkili kurulları tarafından reddedildi. Adnan Menderes, Fuat Köprülü ve Refik Koraltan partiden ihraç edildi. Olayın ardından Celal Bayar milletvekilliğinden istifa etti.

ADNAN MENDERES
(1899–1961)

I. Dünya Savaşı'nda yedek subay göreviyle Filistin'e gönderildi. İzmir'in Yunanlar tarafından işgalinden sonra Aydın'da Ayyıldız Kuvâ-ı Milliye Birliği'ni kurdu. Ardından düzenli birliklere katılarak İstiklal Savaşı'nda yer aldı.

Siyasette ilk olarak Serbest Cumhuriyet Fırkasında görevler üstlendi. 1931-1945 arasında CHP Aydın milletvekilliği yaptı. Siyasi hayatına arkadaşlarıyla 1946'da kurduğu Demokrat Partide devam etti. 1950 seçimleri ile "Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. başbakanı" oldu. 1960 Askerî Darbesi'ne kadar önemli atılımlar gerçekleştirdi. Darbe sonrası Yassıada Mahkemelerinde yargılanarak idam edildi.

Genel ağdan alınmıştır.

Dörtlü Takrir

7 Haziran 1945'te CHP grubuna verilmek üzere hazırlanan, anayasa ve demokrasiye uygun hareket edilmesi çağrısını içeren önerge.

İç siyasette yaşanan gelişmeler ve dış siyasette ortaya çıkan zorunluluklar Türkiye'de yeni partilerin kurulmasına zemin hazırladı. 1945'ten 1950'ye kadar ilki Millî Kalkınma Partisi olmak üzere TBMM içinde ve dışında 12 yeni parti kuruldu.

Demokrat Parti, 7 Ocak 1946'da Celal Bayar'ın genel başkanlığında Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi önemli isimler tarafından kuruldu. Parti, siyasi ve toplumsal hayatta demokrasiyi; ekonomide liberalizmi hâkim kılmayı hedefliyordu.

Demokrat Partinin kurulmasıyla Türkiye'de her alanda önemli değişim ve gelişmeler yaşanmıştır. Siyasette etkili isimleri barındıran parti, geniş halk kitlelerine ulaşmayı başarmış; uzun yıllar devam eden tek parti iktidarı ve uygulamalarına halkın desteğini de alarak karşı bir duruş sergilemiştir. Kuruluşundan itibaren her seçim dönemi daha da demokratik bir Türkiye için iktidarı zorlayan güç olmuştur. Demokratik bir seçim kanununun yürürlüğe girmesi Demokrat Partinin daha iktidara gelmeden sağladığı bir başarı olarak görülmüştür. Demokrat Parti, demokrasinin yerleşmesi adına iktidara gelişinden sonra da önemli adımlar atmıştır.

KANIT SORGULAMA 1

Kanıttan yararlanarak soruyu cevaplayınız.

KANIT

(...) Uzun dönem süren hazırlıklardan sonra 11 Haziran 1945 tarih ve 4753 sayılı "Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu" Türkiye Büyük Millet Meclisinde sert ve yoğun tartışmalardan sonra kabul edilmiştir. Sekiz bölümde toplanmış olan 66 maddeden oluşan tasarıda "Toprağı işleyenlerin ona sahip olması, toprağa sahip olanların da topraklarını işlemesi esası üzerinden Türkiye yürümek zorundadır." ifadesi ilke edinilmiştir. Ayrıca, dağıtılan arazinin sürekli işletilmesi için de gerekli donatımın devlet tarafından sağlanacağı belirtilmiştir. Ancak ÇTK'deki düzenlemeler, çeşitli nedenlerle hayata geçirilememiş, yeterli toprak dağıtımı yapılamamış, dağıtım yapılan çiftçilere de fonlar yetersiz olduğundan makine-donatım ve kredi desteği verilememiştir. Böylece küçük ve verimsiz toprak sahibi çiftçi sayısı artmıştır. İşletme büyüklükleri açısından verimli olmayan bölünmeler toprakların kiralama veya satış yoluyla varlıklı arazi sahiplerinin eline geçmesine imkân vermiş (...). Sonuç olarak ÇTK, özünde haklı ve içerik olarak doğru, ama yeterli fonlarla ve ek yasal düzenlemelerle desteklenmediğinden uygulamada yararsız kalmış; Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) iktidarının iktisadi, siyasi ve sosyal açıdan beklentilerini de karşılayamamıştır. Bu kanun büyük toprak sahiplerini tedirgin etmiş, parti içindeki muhalefeti güçlendirmiş ve Demokrat Parti (DP)'nin kurulmasına yol açan faktörlerden biri olarak da tarihe geçmiştir.

Mehmet Kayıran ve Mustafa Yahya Metintaş, *1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması, s. 647.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun çıkarılmasındaki sosyal ve ekonomik hedefler nelerdir? Aşağıdaki ilgili boşluklara yazınız.

SOSYAL HEDEFLER	EKONOMİK HEDEFLER

Seçim Sistemi ve Usullerinde Yaşanan Değişimler

1876'daki ilk seçimin esasları ve 1908'de kabul edilen Geçici Seçim Kanunu, Türkiye'de bazı değişikliklerle 1946'ya kadar yürürlükte kalmıştı. Muhalefetin baskısı ve dış telkinler nedeniyle 21 Temmuz 1946'da yapılacak seçimler öncesinde seçim sistemi ve usulleri yenilendi. Ancak yeni usullerle yapılan seçimlerden sonra da muhalefetin eleştirileri devam etti. Eleştirileri ortadan kaldıracak ve demokratikleşme ortamına katkıda bulunacak yeni yasa 1950'de TBMM'de kabul edildi.

1946-1950 SEÇİMLERİ

1946 Seçimleri

Seçime Katılan Partiler

- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)
- Demokrat Parti (DP)
- Liberal Demokrat Parti
- Millî Kalkınma Partisi
- Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi
- Yalnız Vatan İçin Partisi

Seçim Sistemi ve Usulleri

- Uygulayıcı, meclis ve hükûmettir.
- "Nispi temsil" sistemi esastır.
- Tek dereceli seçimdir.
- Seçimlerin yargı güvencesi yoktur.
- Oylama açık, sayım gizlidir.
- Seçmen pusulaları sayımdan sonra yakılır.
- Sandık görevlileri, devlet memurları ve iktidar temsilcileridir.
- Radyodan yayın hakkı sadece iktidar partisindedir.
- Seçme yaşı 22, seçilme yaşı 30'dur.
- Seçim sonuçları zamana yayılarak ilan edilmiştir.

Tablo 6.1: *Temmuz 1946 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları*

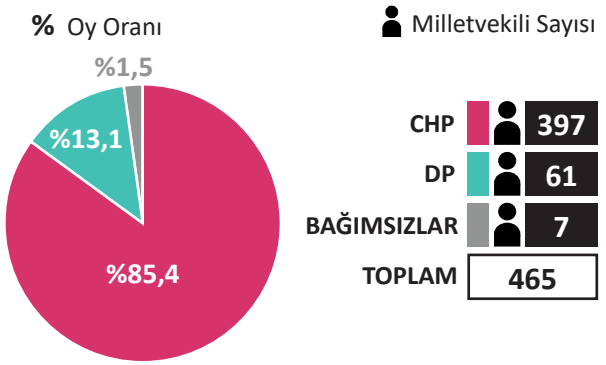

Pervin Demirci, *1946 ve 1950 Seçimleri: Siyaset, Bürokrasi, Propaganda ve Demokrasiye Geçiş Eğilimleri, s. 129.*

8.551.549 seçmenin 6.373.543'ü oy kullanmış ve seçimlere katılım %75 olmuştur.

1950 Seçimleri

Seçime Katılan Partiler

- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)
- Demokrat Parti (DP)
- İşçi Çiftçi Partisi (Sadece İstanbul'da)
- Millet Partisi (MP)
- Millî Kalkınma Partisi (3 ilde)
- Toprak Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi
- Türk Sosyal Demokrat Partisi

Seçim Sistemi ve Usulleri

- Uygulayıcı, Yüksek Seçim Kuruludur.
- "Çoğunluk" sistemi esastır.
- Tek dereceli seçimdir.
- Seçimlerin yargı güvencesi vardır.
- Oylama gizli, sayım açıktır.
- Seçmen pusulaları Sulh Hukuk Mahkemelerinde korunur.
- Sandık başlarında siyasi partiler ve bağımsız adaylar gözlemci bulundurabilirler.
- Radyoda yayın hakkından muhalefet partileri de yararlanabilirler.
- Seçme yaşı 22, seçilme yaşı 30'dur.
- Seçim sonuçları hemen açıklanmıştır.

Tablo 6.2: *Mayıs 1950 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları*

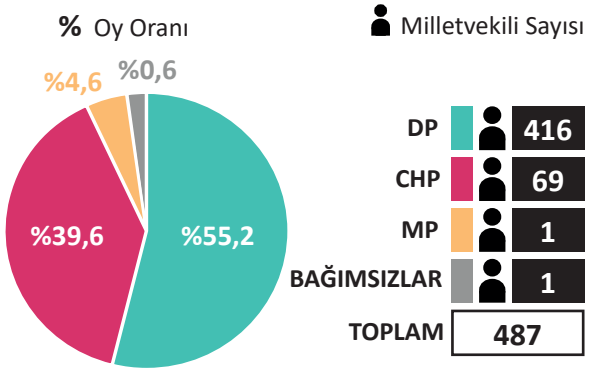

https://www.ysk.gov.tr

8.905.743 seçmenin 7.953.085'i oy kullanmış ve seçimlere katılım %89,3 olmuştur.

ARAŞTIRALIM

1950 seçimlerinin sonuçlarına toplumun farklı kesimlerinden gelen tepkileri araştırınız. Araştırmanızı 1. Ek'te verilen Öz Değerlendirme Formu'na göre değerlendiriniz.

6.1.2. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Ekonomik Hayat

Savaş sonrasında Batı Bloku'ndan yana tavır alan Türkiye, ABD'nin Marshall Planı'na dâhil edildi. Buna karşılık bazı yükümlülüklere tabi tutuldu. Marshall Planı, temelde Batı Avrupa'yı sanayi ve ticarette ön plana çıkarmayı amaçlarken Türkiye'ye bu sanayi ve ticari atılımın ham madde ve gıda sağlayıcısı rolünü biçti. Bu dönemde Thornburg (Tornburg), Barker (Barkır) gibi bazı yabancı uzmanlar Türkiye'nin sanayi ve kalkınmasına dair Marshall Planı doğrultusunda raporlar hazırladı. ABD'den alınan krediler; kara yolu ulaşımı, tarımda altyapı ve makineleşmeye yönelik yatırımlara dönüşmeye başladı (Görsel 6.1).

Görsel 6.1: Marshall Planı ile Türkiye'de tarımda makineleşme

Uluslararası Para Fonuna üye olma çabasındaki hükûmet, 1946'da Cumhuriyet tarihinin ilk büyük oranlı **devalüasyon**una gitti. Türk lirası, dolar karşısında iki kattan fazla değer kaybına uğradı. Türk lirasında yaşanan bu değer kaybı ihracatta artış sağladı. Ancak ihracattan elde edilen gelirden daha fazlası ABD'den yapılan ithalata harcandı ve Türkiye'ye tüketim malı olarak döndü.

Türkiye, ABD ve Batı ile ittifakın sağladığı öz güven ve dışa açılım fırsatlarıyla ekonomik bir atılım gerçekleştirdi, pek çok alanda ilerlemelere sahne oldu. Coğrafi yakınlığı dolayısıyla tercih edilen SSCB ile ithalat, yerini ABD ile denizaşırı ithalata bırakmaya başladı. Türkiye'de bu ithalat o kadar ileri safhalara ulaştı ki "Amerikan malıdır." ibaresi ürünlerde kalitenin göstergesi oldu. ABD'den malzeme ithalatı, Türkiye'nin yedek parça temini ve onarımında dışa bağımlılığına, sanayisinin gelişememesine ve dış ticaret açığının artarak devam etmesine yol açtı.

Devalüasyon

Bir ülkenin resmî parasının değişim değerinin yabancı ülkelerin paraları karşısında idari bir kararla düşürülmesi.

BİLGİ KUTUSU

1945-Şirket-i Hayriye devlet tarafından satın alındı.
1945-İskenderun Limanı hizmete açıldı.
1945-Türkiye'de ilk defa yerli ampul üretildi.
1947-İlk çay fabrikası Rize'de üretime başladı.
1948-İlk yerli uçak motor fabrikası Ankara'da hizmete açıldı.
1948-Köprüağzı-Maraş demir yolu açıldı.
1949-İstanbul'da Kartal-Yalova arabalı vapuru hizmete girdi.

Genel ağdan alınmıştır.

6.1.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye'de Sosyal Hayat

Ekonomide liberalleşme ile siyasette demokratikleşmeye yönelik adımlar sosyal ve siyasi hayatı değiştirdi. Okullarda din eğitimine verilen önem artmaya başladı ve din eğitimi 1947'de okul dışında da serbest bırakıldı. Üniversitelere özerklik verildi. Oluşan liberal ve demokratik havada pek çok kitap, dergi, gazete yayımlandı ve sivil toplum örgütü kuruldu.

Savaş sonrası dünyada ortaya çıkan yeni yaklaşımlar Türkiye'de sanat alanında da değişimlere zemin hazırladı. Geleneklerin dışına çıkan ve günlük hayatın içindeki her şeyi konu edinen yeni sanat anlayışları gelişti.

Silah sanayisindeki gelişmeler teknolojinin diğer alanlarına ve fen bilimlerine uyarlanarak konforlu, sağlıklı yaşama katkıda bulundu. Bu durum ise insan ömrünü uzatırken nüfus artış hızını yükseltti. Silahaltındaki erkek nüfusun terhisinin de etkisiyle nüfus artış hızı 1945'te %1.06 iken 1950'de %2.17'ye çıktı. Böylece ülke nüfusu 20.947.188'e ulaştı. Savaş yıllarında tarım dışı alanlardaki yatırım ve üretim artışı neticesinde köylerden sanayileşmeye başlayan kentlere doğru bir göç hareketi başladı. Bu durum zamanla Türkiye nüfusunun büyük şehirlerde yoğunlaşmasına neden oldu. Göçler zamanla çarpık kentleşme, altyapı yetersizliği, kültürel çatışmalar vb. pek çok sorunu da beraberinde getirdi.

BİLGİ KUTUSU

1945-Ormanlar, koruma amacıyla devletin mülkiyetine geçirildi.
1946-İş ve İşçi Bulma Kurumu hizmete başladı.
1946-İşçi Sigortaları Kurumu Kanunu yürürlüğe girdi.
1946-Ankara Üniversitesi kuruldu.
1947-İstanbul'da İnönü Stadyumu açıldı.
1948-Millî Kütüphane hizmete girdi.
1949-Türkiye, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ni kabul etti.
1949-Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü kuruldu.

Genel ağdan alınmıştır.

6.2. II. DÜNYA SAVAŞI SONRASI OLUŞAN GÜÇ DENGELERİ VE TÜRKİYE

BAŞLANGIÇ SORUSU

İki kutuplu bir dünyada devletlerin konumlanmasında etkili unsurlar neler olabilir?

6.2.1. İki Kutuplu Dünya

II. Dünya Savaşı, devletler ve toplumlar üzerinde yıkıcı sonuçlara sebep oldu. Savaş; beraberinde yıkımı, açlığı, yoksulluğu ve ekonomik çöküşü getirdi. Savaş sonrasında Doğu ve Batı Blokları, dünyada üstünlüğü ele geçirmek için mücadeleye girişti. Avrupa kıtasından en büyük payı, Doğu Avrupa'da ilerleyen SSCB aldı ve birçok Avrupa ülkesini işgal etti. Bazı Avrupa ülkeleri (Doğu Almanya, Çekoslovakya, Macaristan, Polonya, Romanya ve Bulgaristan) SSCB'nin uydusu hâline geldi. Küresel anlamda sıcak savaş yaşanmadı. Ancak Doğu Bloku'nun lideri SSCB ile Batı Bloku'nun lideri ABD arasındaki **Soğuk Savaş** SSCB'nin dağılmasına kadar devam etti.

ABD savaş sonrası dönemde gerek ekonomik gerek askerî açıdan oldukça güçlü durumdaydı. Savaşa katılmasına rağmen kendi coğrafyasını savaştan uzak tutmayı başarmıştı. Ayrıca dönemin büyük nükleer gücüydü. Bu nedenlerle savaş sonrasında süper güçlerden biri olarak uluslararası arenada yerini aldı.

Soğuk Savaş

II. Dünya Savaşı'ndan sonra süper güç olarak ortaya çıkan ABD ve SSCB'nin 1947 ile 1991 arasında silaha başvurmaktan kaçındıkları; ideolojik, jeopolitik, ekonomik savaş süreci.

ABD, savaş sonrasında SSCB ve uydularındaki komünist yönetimleri önemli bir tehdit olarak görüyordu. Üstelik dünyayı felaketlerden kurtaracak yegâne gücün kendisi olduğuna inanıyordu. Aldığı bazı tedbirlerle askerî gücünü daha da pekiştirdi. Her iki taraf da birbirini yok edecek nükleer ve kimyasal silahlara sahipti. İki devlet arasındaki bu rekabet dünyayı iki kutuplu hâle getirdi (Görsel 6.2).

Görsel 6.2: Soğuk Savaş'ı sembolize eden Kennedy (Kenedi) ve Kruşçev (Kuruşçev) afişi

6.2.2. ABD ve SSCB Tarafından Kurulan Teşkilatlar ve Atılan Ekonomik Adımlar

II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki kutuplu hâle gelen dünyada bloklar birbirine üstünlük kurmak amacıyla siyasi ve ekonomik birtakım adımlar attılar.

ABD Liderliğindeki Batı Bloku	SSCB Liderliğindeki Doğu Bloku
Truman Doktrini (1947) SSCB ve komünist tehdidine karşı ihtiyaç sahibi devletlere ekonomik ve askerî yardımda bulunarak komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla ABD başkanı Harry S. Truman (Hery S. Tıruman) tarafından ortaya atıldı ve uygulamaya kondu.	**Cominform [Kominform (1947)]** SSCB'nin uydu ülkeleriyle bağını güçlendirmek, dünyadaki komünist hareketi kontrol altında tutmak, Truman Doktrini ve Marshall Planı ile mücadele etmek amacıyla kuruldu.
Marshall Planı (1947) ABD Dışişleri Bakanı George Marshall'ın (Corç Marşal) hazırladığı planın öncelikli amacı ekonomik açıdan kötü durumdaki Avrupa ülkelerinin Sovyet etkisi altına girmesini önlemekti. Bu plana göre aralarında Türkiye'nin de olduğu 16 Avrupa devleti, kendi içlerinde bir ekonomik plan hazırlayıp uygulayacak; eksik kalan noktalarda ABD, bu devletlere yardımda bulunacaktı.	**Molotof Planı (1947)** ABD'nin Marshall Planı'nı uygulamaya koymasıyla Sovyet karşıtı Avrupa ülkelerinde mali alanda iyileşme yaşandı. Bu gelişmeler üzerine SSCB, kendine yakın komünist uydu ülkelere yapacağı ekonomik yardımı artırmak ve ticareti geliştirmek amacıyla Molotof Planı'nı uygulamaya koydu.
Avrupa Ekonomik Topluluğu [AET (1957)] 1951'de Paris Antlaşması ile Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda tarafından Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT); 1957'de Roma Antlaşması ile kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla AET kuruldu. Avrupa'da "mal, iş gücü, hizmet ve sermayenin serbest dolaştığı ortak bir pazar" kurmak ve siyasi birliği sağlamak hedefindeki topluluğun adı 1992'de Avrupa Birliği olarak değiştirildi.	**COMECON [Komekon (1949)]** SSCB tarafından ABD'nin Marshall Planı'na karşı sosyalist ülkelerin ekonomik dayanışmasını sağlamak amacıyla kuruldu.
Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (1949) [NATO (North Atlantic Treaty Organization) (Nort Atlantik Tıriti Organizeyşın)**]** SSCB ve komünizmin Avrupa'da yayılmasını engellemek, üye ülkelerin özgürlük ve güvenliğini sağlamak amacıyla ABD öncülüğünde kuruldu. Uluslararası bir askerî savunma ve ittifak kuruluşudur.	**Varşova Paktı (1955)** Komünizme karşı en güçlü cephe olan NATO'nun etkinliğini azaltmak, silahlı gücünü kırmak amacıyla SSCB ve Doğu Bloku'na üye devletlerce savunma örgütü olarak kuruldu.

TARİHSEL DÜŞÜNME

Doğu ve Batı Blokları arasında yaşanan rekabet dünya siyasetini nasıl etkilemiştir? Yorumlayınız.

6.2.3. İki Kutuplu Dünyada Türkiye

II. Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'da güçlü bir devletin kalmaması SSCB'ye yayılmacı politikalar izleme fırsatı vermişti. SSCB'nin Doğu Anadolu'dan (Kars, Ardahan) toprak, İstanbul ve Çanakkale Boğazlarından üs talep etmesi iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirdi. Bu durum, Soğuk Savaş yıllarında Türk-Amerikan ilişkilerinde yakınlaşma sağladı ve iki ülke arasındaki iş birliğini güçlendirdi.

Türkiye; Batı güvenlik sisteminde kendine yer edinebilmek, Sovyet tehdidi karşısında güvenlik sorununu çözmek, ABD ile ilişkileri ilerleterek çağın gerisinde kalan ordusunu modernize etmek, demokrasisini ve ekonomisini geliştirmek için birtakım girişimlerde bulundu.

Truman Doktrini'nin Uygulanması

Amerika, SSCB'nin Akdeniz'e inmesini engellemek adına politikalar geliştirmeye başladı. Bu amaçla 22 Mayıs 1947'de dönemin Amerikan başkanının adı ile anılan Truman Doktrini'ni uygulamaya koydu. Bu doktrin Amerika tarafından Türkiye ve Yunanistan'a yapılacak 400 milyon dolar değerindeki yardım paketini içeriyordu. Yardımın amacı bu iki ülkenin askerî açıdan güçlenmesini sağlayarak SSCB'nin Akdeniz'e inmesini engellemekti.

Türkiye'nin ABD yardımını kabul etmesinin başlıca sebebi, SSCB tehdidi karşısında ABD'nin desteğini almaktı. Bu nedenle ABD'nin yapacağı yardım Türk siyasetçileri tarafından olumlu karşılandı. Truman Doktrini'nin uygulanmasından sonra Türkiye, tamamen Batı Bloku yanlısı bir dış politika izlemeye başladı ve NATO'ya katılma isteğini bildirdi.

Türkiye'nin Avrupa Konseyine Üye Olması (1949)

Merkezi Fransa'nın Strazburg (Sıtrazburg) kentinde olan Konsey; İngiltere, Fransa, Danimarka, İtalya, İrlanda, Norveç, İsveç ve Benelüks ülkeleri (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) tarafından 5 Mayıs 1949'da kuruldu. Avrupa Konseyi, II. Dünya Savaşı'ndan büyük kayıplarla çıkan Avrupa toplumları arasında uzlaşmayı sağlamak; kıtada süregelen gerginliğin yerine ortak kurumlara, sözleşmelere dayalı güven ve iş birliği ortamı tesis etmek amacı taşıyordu. İnsan hakları, hukukun üstünlüğü, ırkçılıkla mücadele Konseyin üzerinde durduğu diğer konulardı.

Türkiye, Avrupa Konseyine 12 Aralık 1949'da Marshall Planı kapsamına girebilmek ve NATO'ya üye olabilmek amacıyla katıldı. Bu hamlesiyle Konseyin kurucu üyeleri arasında yerini aldı.

Kore Savaşı (1950) ve Türkiye'nin NATO'ya Katılması (1952)

Görsel 6.3: Türk Askeri Kore Savaşı'nda

II. Dünya Savaşı'nın ardından Kore'nin kuzeyini SSCB, güneyini ise ABD denetim altına aldı. Kore, 38. enlem sınır kabul edilerek Güney Kore ve Kuzey Kore olmak üzere ikiye ayrıldı. Siyasi olarak ikiye bölünen Kore'de yaşanan gerginlikler zamanla savaşa dönüştü. Kore Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye, SSCB tehdidi karşısında ABD desteğini almak ve NATO'ya üye olabilmek amacıyla Birleşmiş Milletler Komutanlığı emrine 6.000'den fazla asker gönderdi (Görsel 6.3). Türkiye, savaşa ABD'den sonra en fazla asker gönderen ülke oldu. Birleşmiş Milletler Barış Gücü Komutanlığına bağlı Türk askerinin Kore Savaşı'nda gösterdiği başarı dünyanın takdirini kazandı. Bu durum Türkiye'nin NATO'ya katılma sürecinde bir dönüm noktası oldu.

SSCB'nin 1949'da atom silahına sahip olduğunu resmen açıklaması üzerine SSCB'ye yakın bölgelerde askerî üslere ihtiyaç duyan ABD, Türkiye'nin NATO'ya alınmasını istedi. 15 Eylül 1951'de Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya davet edilmesine karar verildi. TBMM'nin 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşması ve Protokolü'nü onaylamasıyla Türkiye'nin NATO'ya üyeliği resmen gerçekleşti. Bu üyeliğe SSCB sert tepki gösterdi ancak Türkiye tepki ve tehditlere boyun eğmedi.

6.3. 1950'LERDE TÜRKİYE

BAŞLANGIÇ SORUSU

Mustafa Kemal Atatürk'ün demokrasiye dair idealleri ile 1950 seçimleri arasındaki ilişki hakkında neler söylenebilir?

6.3.1. Demokrat Partili Yıllarda Siyasi Hayat

Başkanlığını İsmet İnönü'nün yaptığı Cumhuriyet Halk Partisi, 1950 seçimlerini kaybederek muhalefet partisi durumuna geldi. Demokrat Parti 1950-1960 arasındaki üç seçimi de kazandı. Adnan Menderes başbakanlık, Celal Bayar cumhurbaşkanlığı yaptı. Beyaz İhtilal olarak adlandırılan bu iktidar değişimi ile ülkenin siyasi ve toplumsal hayatında önemli bir dönüşüm yaşandı. Demokrat Partinin programında halk için daha fazla hürriyet, liberal ekonomik politika, özel sektöre daha çok destek ve dinî konularda daha az sınırlama vurguları yer aldı. Partinin ilk yıllarında basın üzerindeki baskılar azaltıldı, düşünce hürriyeti konusunda hukuksal düzenlemelere gidildi. Ancak bu özgürlükçü ortam, ilerleyen yıllarda bozulmaya başladı. Ülkenin içinde bulunduğu iktisadi koşullar da söz konusu değişime paralel bir seyir izledi.

CELAL BAYAR
(1883-1986)

(...) İzmir'in işgali tehlikesi belirince, Galip Hoca takma adıyla zeybek ve köy hocası kılığında bölgeyi dolaşarak işgale karşı propaganda yaptı. (...) 1924 yılında İş Bankası'nın kurulmasında önemli rol oynadı ve 1932'ye kadar genel müdürlüğünü yaptı. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunda politika becerisi ve iktisatçı kimliği ile parladı. (...) Çok partili siyasi yaşamın başlaması üzerine 1946 yılında Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan ile Demokrat Partiyi kurdu ve başkanlığa getirildi. Partisinin 1950 seçimlerini kazanmasından sonra 22 Mayıs 1950'de Türkiye Büyük Millet Meclisince Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı seçildi. (...)

Genel ağdan alınmıştır.

Demokrat Partili Yıllardaki İç Siyasi Gelişmeler

- Genel Af Kanunu ve Yeni Basın Kanunu çıkarıldı.
- Okullarda din dersleri zorunlu hâle getirildi.
- Yüksek İslam enstitüleri ve imam hatip okulları açıldı.
- Köy enstitüleri, öğretmen okullarına dönüştürüldü.
- Millet Partisi kapatıldı.
- "Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun" kabul edildi.
- Yabancı dille eğitim veren kolejler açıldı.
- Amerikan üniversite modeline göre Orta Doğu Teknik Üniversitesi kuruldu.
- Ezanın Türkçe okunması mecburiyeti kaldırıldı.

DP iktidarının ilk yıllarında dış politikada önemli gelişmeler yaşandı. Türkiye, kendinden binlerce kilometre uzakta olan Kore'de savaşa katıldı. Bağımsızlığını ve demokratik prensiplerini muhafaza edebilmek için NATO'ya girdi. Ayrıca İran, Irak, Pakistan ve İngiltere ile birlikte SSCB tehdidine karşı Bağdat Paktı'nı (CENTO) 1955'te kurdu. Kıbrıs Sorunu'nun çözümü için çaba gösterdi.

DP iktidarının ikinci dönemi olan 1954-1957 arasında birçok ciddi gelişme yaşandı. Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki emelleri karşısında bir protesto gösterisi gerçekleştirildi ancak eylemler, kısa sürede yıkıcı etkiler yaratan bir toplumsal harekete dönüşerek 6-7 Eylül Olayları'na yol açtı. Ayrıca Türk Ceza Kanunu'na eklenmek istenen **İspat Hakkı** tasarısı tartışmaları DP içerisinde muhalif seslerin ortaya çıkmasına sebep oldu.

BİLGİ KUTUSU

İspat Hakkı

Hukukta hakaret davalarında, hakarete konu olan olguyu kanıtlayarak faile ceza almaktan kurtulma imkânı sunan hak olarak tanımlanır. "İspat hakkı" ile gazeteci ortaya attığı iddiayı ispat etme ve bunu basında yayımlama hakkına kavuşmaktadır. Muhalefet ve DP içi muhalefet, gazetecilere böyle bir hakkın tanınmasını isterken hükûmet bu görüşe karşı çıktı.

Genel ağdan alınmıştır.

1957 seçimlerine siyasi gerilim ve ekonomik olumsuzluklar içinde gidildi (Görsel 6.4). DP, düşen oylarına rağmen seçimi kazandı. Bu seçimde de çoğunluk sistemi uygulandığı için DP'nin milletvekili sayısında önemli bir azalma olmadı.

DP'nin 10 yıllık iktidarı döneminde iktidar-muhalefet gerilimleri yaşandı (Görsel 6.5). Hükûmetin CHP'ye ait bazı mal varlıklarının kamulaştırılmasına ilişkin teklifi iktidar ile muhalefet arasında tartışmalara yol açtı. Muhalif kanadın birleşerek kurduğu Millî Muhalefet Cephesi'ne karşılık DP, Vatan Cephesi'ni kurdu. İnönü'nün yurt gezilerinde olaylar yaşandı. Ülkede artan gerilimi azaltmak, muhalefet ve basının faaliyetlerini soruşturmak üzere 18 Nisan 1960'ta DP milletvekillerinden oluşan Tahkikat Komisyonu kuruldu. İktidar ile muhalefet arasındaki gerilim birçok kuruluşun yanı sıra üniversitelere de sıçradı. 1957'den sonra ordu içinde darbeci oluşumlar arttı ve ordu 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi ile yönetime el koydu. Yönetimi ele alan Millî Birlik Komitesi DP'yi tasfiye etti. Bu durum Türkiye Cumhuriyeti'nin çıktığı demokrasi yolculuğunu kesintiye uğrattı.

Görsel 6.4: Adnan Menderes oy kullanırken

Görsel 6.5: Parti afişleri

SEÇİM SONUÇLARI

1954 Seçimleri

Seçime Katılan Partiler

- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)
- Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)
- Demokrat Parti (DP)
- Türkiye İşçi Partisi (TİP)
- Türkiye Köylü Partisi (TKP)

Tablo 6.3: 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

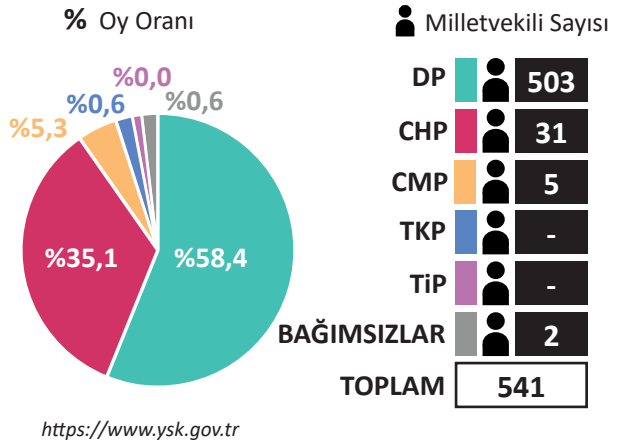

https://www.ysk.gov.tr

10.262.063 seçmenin 9.095.617'si oy kullanmış ve seçimlere katılım %88,6 olmuştur.

1957 Seçimleri

Seçime Katılan Partiler

- Cumhuriyet Halk Partisi (CHP)
- Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP)
- Demokrat Parti (DP)
- Hürriyet Partisi (HP)
- Türkiye Köylü Partisi (TKP)
- Vatan Partisi

Tablo 6.4: 27 Ekim 1957 Milletvekili Genel Seçim Sonuçları

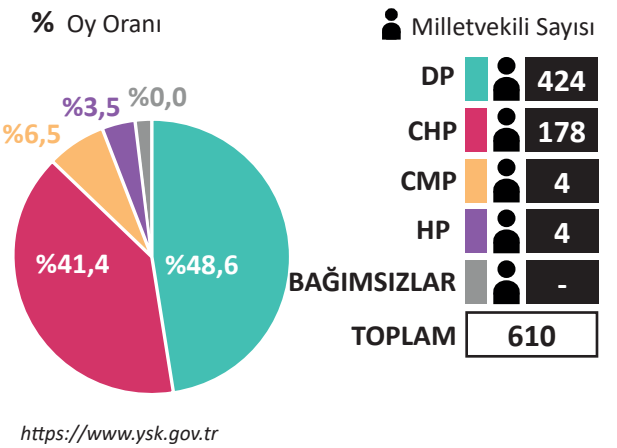

https://www.ysk.gov.tr

12.078.623 seçmenin 9.250.949'u oy kullanmış ve seçimlere katılım %76,6 olmuştur.

6.3.2. Demokrat Partili Yıllarda Sosyal ve Ekonomik Hayat

1950 seçimlerinden başarı ile çıkan DP, iktidarının ilk yıllarında iç ve dış politikada önemli adımlar attı. Liberal yaklaşımlar sergileyerek ülkenin çehresini değiştirdi. Demokrat Parti Dönemi'nde tarımın gelişmesine öncelik verildi. Marshall Planı'ndan elde edilen sermaye ile traktör, makine ve tarımsal araç ithalatı desteklendi. Yapılan yasal düzenlemeler ve traktör sayısındaki artış, ülkedeki ekili arazilerin çoğalmasında önemli rol oynadı. 1950'lerin başlarındaki hava koşullarının tarımsal verimliliği artırması, Kore Savaşı'na bağlı olarak tarım ürünlerindeki talep artışı ve ürün fiyatlarının yükselmesi Türkiye ekonomisinin güçlenmesini sağladı. Ülke 1950'ye kadar buğday ithalatçısıyken 1954'te buğday ihracatında dünya dördüncüsü oldu. 1950'lerin ilk yıllarında tarım sektörünün yanı sıra kent ekonomisi de büyümeden payını aldı.

Kore Savaşı'nın sona ermesi ve yaşanan kuraklık, tarım gelirlerinin düşmesine yol açtı. Hükûmetin çiftçiye destek vermek için takip ettiği destekleme alımları enflasyona sebep oldu. İthalatta sınırlamalara gidilirken bolluk dönemi yerini yokluk dönemine bıraktı. Ekonomik bunalım döneminde Demokrat Parti, liberalizmden vazgeçerken giderek devletçi bir politika izlemeye yöneldi. Büyük altyapı projeleri hazırladı; barajların, fabrikaların temellerini attı. Yapılan yatırımlarla kasaba ve köylere elektrik verilmeye başlandı. Devlet bir yandan çimento, şeker, enerji ve inşaat sektörlerinde yüksek miktarda yatırım yaparken diğer yandan özel girişimi teşvik etmeye çalıştı. Sanayinin millî gelirdeki payı yükseldi ve devlet tarafından önemli kuruluşlar açıldı.

BİLGİ KUTUSU

1950-1960 Yılları Arasında Açılan Kurum ve Kuruluşlar

- Makina Kimya Endüstrisi Kurumu
- Denizcilik Bankası
- Et ve Balık Kurumu
- Türkiye Çimento Sanayi Anonim Şirketi
- Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı
- T.C. Turizm Bankası
- Ereğli Demir Çelik Fabrikaları
- Devlet Malzeme Ofisi
- Türkiye Demir Çelik Fabrikaları
- Karayolları Genel Müdürlüğü

Genel ağdan alınmıştır.

Bu dönemde yabancı sermayeye vergi muafiyetleri ve ayrıcalıklı koşullar sunuldu. 1954 Petrol Yasası ile yabancı şirketlerin Türkiye sınırları içerisinde petrol arama çalışmaları yapmasına izin verildi. Muhalefet, Petrol ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasalarının kapitülasyonları hatırlattığı gerekçesiyle hükûmeti eleştirdi. Ekonomideki tablonun kötüleşmesi sonucu 1958'de ekonomik istikrarı sağlamak amacıyla devalüasyona gidildi, Türk lirasının değeri %320'ye yakın oranda düşürüldü. 1 ABD doları 2,80 liradan 9 lira seviyesine yükseldi.

Demokrat Parti ülkenin ulaşım politikasında değişikliğe giderek kara yolu yapımı ve taşımacılığına ağırlık verdi. Köyleri kentlere, kentleri birbirine bağlayan gelişmiş kara yolu ağları oluşturdu. Yeni kara yolu ağları kırsal kesimdeki küçük üreticilerin ticari hayata doğrudan katılmalarını sağlayarak ekonomik ve sosyolojik yapıyı değiştirdi. Öte yandan Türkiye'yi petrole bağımlı hâle getirdi. Sosyal ve ekonomik beklentiler, yapılan yollar, topraksızlık, tarımda makineleşme sonucu ortaya çıkan işsizlik gibi etkenler kırsal bölgelerden kentlere göçü hızlandırdı. 1950'de %78,3 olan kırsal nüfus, 1960'ta %71,2'ye düştü. Pek çok farklı beklentiyle geçekleştirilen bu göçler; geniş çaplı sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi sorunlar doğurdu. Köyden kente gelenler barınma ve iş bulma yanında kente uyum sağlama konusunda da sosyal, kültürel pek çok sorun yaşadılar. Öte yandan barınma amacıyla kurulan altyapıdan mahrum **gecekondu** mahalleleri şehirlerin kontrolsüz büyümesine yol açtı. Türkiye'de 1948'de 30.000 olan gecekondu sayısı 1950'de 50.000, 1960'ta 240.000, 1965'te ise 430.000'e yükseldi.

Gecekondu

Genellikle kırsal kesimden göç eden insanlar tarafından kentin çeşitli bölgelerinde kümeler hâlinde ve yasa dışı inşa edilen barınak, semt, bölgeler.

1950'lerden itibaren köyden kente göçün biçimlendirdiği sosyal yapı, 1970'lerde doğacak arabesk müziğe zemin oluşturdu. Radyodaki müzik yayınları konusunda tek parti döneminden farklı bir uygulamayla serbestliğe gidildi ve çeşitlilik sağlandı. Radyoların program akışında Türk müziği yayınlarına ağırlık verildi. Klasik Türk müziğine Sadettin Kaynak, özellikle besteleriyle önemli katkılarda bulunurken aynı sahada bestekâr ve icracı Münir Nurettin Selçuk'un da yıldızı parladı. Sanat hayatına radyoda başlayan Zeki Müren, Türk sanat müziğini geniş kitlelere sevdiren sanatçı oldu. Dünyada popüler olan jaz (caz) ve rock'n rooll (rakın rol) türleri Türkiye'de de takip edilmeye başlandı. Hızla değişen Türkiye'ye paralel biçimde Türk edebiyatına da yenilik ve çeşitlilik hâkim oldu, farklı türlerde çok başarılı eserler kazandırıldı. Savaşlar bunalımla şekillenen bazı sanat akımlarını doğururken bu akımların etkisindeki İkinci Yeni, şiire damgasını vurdu. Öykü, gerçek anlamda "modern" kimliğine 1950 kuşağı ile kavuştu. Savaş sonrasındaki sosyal, siyasi ve ekonomik gelişmeler Yaşar Kemal, Kemal Tahir gibi pek çok romancı tarafından sağlam bir teknikle kaleme alındı. Türk sineması, tiyatrodan ayrı bir sanat olarak gelişme imkânı bulurken çekilen filmlerde Anadolu yaşamı başarıyla canlandırıldı. Ömer Lütfi Akad'ın polisiye filmi *Kanun Namına* ve Muhsin Ertuğrul'un yönettiği Türk sinemasının ilk renkli filmi *Halıcı Kız* ile sinema sanatında önemli adımlar atıldı.

OKUYORUM

Edebî metinden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

GURBET KUŞLARI

Taa Kurtalan'dan kalkıp, yolu üzerindeki irili ufaklı istasyonlardan topladığı çeşitli yolcularla tıka basa dolu «Kuşluk treni» Haydarpaşa garına çığlık çığlığa girdi. Ağırlaştı. Sonra da ıslak fışıltılarla rayların üzerine upuzun serildi kaldı.

Koşanlar, koşuşanlar... Koşan, koşuşanlar arasında istasyon görevlilerinden başka gar hamalları, yolcularını karşılamağa gelmiş fötr şapkalılar, mantolu, tayyörlüler. İlk şaşkınlık, ilk heyecandan sonra her şey durur gibi oldu. Vagonlardan, bavul, sepet, heybeleriyle inenler, öteberilerini vagon pencerelerinden hamallara uzatanlar...

«Gurbet kuşları» katarın en arka vagonlarından iniyorlardı, kara kara, kuru kuru. Ne karşılamağa gelenler vardı, ne de çoğunun bavullarıyla sepeti, hatta yorganı. Yorganı olanlar, yorganlarını birer er kaputu gibi dürmüş, kınnapla çeke çeke bağlamışlardı. Bir beş, on değil, yirmi, otuz, kırk, elli belki de daha çoktular. Anadolu içlerinden kopup gelen her tren, her «Kuşluk treni», her gelişinde gurbet kuşlarını toparlayıp getiriyordu İstanbul'a. Yol, yıkım, yapım üzerine çok iş vardı İstanbul'da. Karınlar doyuyor, sılaya para bile salınıyordu. Köy yerinde şonun şunun tarlasında üç gün iş, beş gün duvar diplerinde barbut atacaklarına, bir tren parası denkleştirip İstanbul'un yolu tutulmalıydı. Ne yapıp yapıp gidenler, birkaç ay sonra değişmiş dönüyorlardı. Taralı saçları, kopçalı sarı kalemleri, karton kaplı cep defterleri (...) Tahtakale'den uydurulmuş üst başlarıyla köy yerinde dolanıyor, köy kahvelerinde, delikanlı meclislerinde İstanbul'u dillerinden düşürmüyorlardı. İstanbul da bir İstanbul'du. Dil ile tarifi mümkünsüz. O taksiler, o dolmuşlar, o tramvaylar, otobüsler, vapurlar...

Orhan Kemal, *Gurbet Kuşları, s. 5-6.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

"Gurbet Kuşları" sizce İstanbul'da hangi sosyo-kültürel sorunlarla karşılaşmıştır? Yorumlayınız.

KANIT SORGULAMA 2

1. soruyu 1. kanıta; 2. soruyu 2. kanıta; 3. soruyu 3. kanıta; 4. soruyu 1, 2 ve 3. kanıta göre cevaplayınız.

1. KANIT

Tablo 6.5: *1950-1960 Yıllarında Türkiye'de Tarımsal Alet, Buğday Tarımı ve Motorlu Taşıtlarla İlgili Veriler*

	Türkiye'de Tarımsal Alet ve Makine Sayısı			**Türkiye'de Buğday Tarımı**			**Türkiye'de Motorlu Taşıt Sayısı**		
Yıl	Karasaban	Traktör	Biçerdöver	Ekilen Alan (hektar)	Üretim (ton)	Verim (kg/ha)	Otomobil	Otobüs	Kamyon
1950	1.981.550	31.415	3.222	4.477 191	3.871.926	864	13.405	3.755	15.404
1954	2.030.996	37.743	4.706	6.405 000	4.900.000	765	28.599	6.671	30.250
1957	1.968.187	44.144	6.523	7.157 000	8.300.000	1.159	36.755	8.291	36.919
1960	1.991.259	42.136	5.554	7.700 000	8.450.000	1.097	45.767	10.981	57.460

TÜİK İstatistik Göstergeler (1923-2012)

(Tablo, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

2. KANIT

Türkiye'de iç ve dış politikada hararetli günler yaşanırken aynı zamanda ülkenin çehresi de değişiyor, kara yollarına verilen önem sayesinde mübadele aracı maldan paraya dönüşüyordu. Köylerin kasabalara ya da kentlere olan bağlantısı köylünün ürününü pazarda sergilemesini sağlıyor, bu da köylünün parayla tanışması sonucunu doğuruyordu. Para, Sümerbank'tan pazen alınması, pabuç alınması, basma alınması demekti. Para, kaliteli tohum, gübre hatta traktör demekti. (…) Para, köylünün kenti keşfetmesi demekti. Nitekim, 1950 yılında 1 milyar lira olan para arzı, 1960 yılında 5 milyar liraya çıkmıştı.

M. Serhan Yücel, *Menderes Dönemi ve Demokrasiye Geçiş, s. 1547.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

(…) Ancak iktisadi hayat ilk dört yıl gibi yolunda gitmeyecek, 1954-1958 yılları arasında, Anadolu'da 30-35 yılda bir görülen kuraklık yaşanacaktı. Ayrıca, 1952'de Kore Harbi'nin sona ermesi sebebiyle ihraç mallarının fiyatı yarı yarıya düşecek, ticaret hadleri 1960 yıllarının ortalarına kadar Türkiye'nin aleyhine olacaktı. Son olarak da 1954 yılından sonra Soğuk Savaş şartları her yıl bütçenin %30'unun millî savunma giderlerine ayrılması zorunluluğunu doğuracaktı.

M. Serhan Yücel, *Menderes Dönemi ve Demokrasiye Geçiş, s. 1549.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Tarımsal üretim ve teknoloji arasında nasıl bir ilişki vardır?
2. Ekonomi ile sosyal hayat arasındaki ilişkiyi yorumlayınız.
3. Ekonomiyi etkileyen unsurlar nelerdir? Yorumlayınız.
4. Kanıtlardan hareketle DP'nin ekonomideki genel politikası hakkında neler söylenebilir?

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Tablo A'daki ifadelerle Tablo B'deki kelime veya kelime gruplarını eşleştirerek doğru harfi Tablo A'daki boşluklara yazınız.

1.

TABLO A		
1		7 Ocak 1946'da Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan gibi önemli isimler tarafından kurulan siyasi parti
2		ABD'nin Batı Bloku ülkelerinde komünizmin yayılmasını engellemek amacıyla hazırladığı ekonomik yardım planı
3		Doğu Bloku'na üye devletlerin ortak askerî savunma örgütü
4		ABD öncülüğünde kurulan uluslararası askerî savunma ve ittifak kuruluşu
5		Türkiye'nin NATO'ya üye olmak amacıyla asker gönderdiği savaş
6		SSCB'nin komünist uydu ülkelere yaptığı ekonomik yardım planı
7		İnsan hakları ve hukukun üstünlüğünü savunmak, ırkçılıkla mücadele etmek amacıyla kurulan uluslararası kuruluş

TABLO B	
A	Avrupa Konseyi
B	Demokrat Parti
C	Truman Doktrini
Ç	Kore Savaşı
D	Marshall Planı
E	Molotof Planı
F	NATO
G	Varşova Paktı

Aşağıdaki 2-8. soruları cevaplayınız.

2. Cumhuriyet'in ilk dönemi ile Demokrat Parti Dönemi'ni ulaşım politikaları açısından karşılaştırınız.

.....

3. Türkiye'nin çok partili hayata geçişinde etkili unsurları açıklayınız.

.....

4. 1946 ve 1950 yıllarındaki seçim sistemlerini karşılaştırınız.

.....

5. İki kutuplu dünya düzeninde ortaya çıkan örgütlenmeleri yazınız.

.....

6. Türkiye'nin Batı Bloku'nda yer alma gerekçelerini yazınız.

.....

7. Türkiye'nin Batı Bloku'na dâhil olduğunu gösteren adımları yazınız.

.....

8. Demokrat Parti Dönemi'ndeki iç göç hareketlerinin nedenlerini yazınız.

.....

Aşağıdaki 9-17. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

9. "II. Dünya Savaşı'nı izleyen ilk yılda Türkiye'nin dış politikasının en önemli sorunu, savaş içinde düştüğü yalnızlıktı. Savaş içinde Batılı müttefiklerin Birleşik Amerika'nın etrafında ve 'Birleşmiş Milletler' adı altında yapmış oldukları sıkı iş birliğinin savaştan sonra da devam ettirilebilmesi için birçok çalışmalar yapılmıştı. Bu çalışmalar sonunda alınan iş birliği kararlarına Sovyetler Birliği'nin de katılmış olması, bu devletin muhtemel tehditleri ve Türkiye aleyhine genişleme teşebbüsleri karşısında Türkiye'nin diğer büyük devletlerin desteğini aramasını çok güçleştirmişti."

Bu bilgilere göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) SCCB, savaştan sonra Türkiye için tehdit unsuru hâline gelmiştir.
B) Türkiye, II. Dünya Savaşı yıllarında siyasi yalnızlık yaşamıştır.
C) Müttefik Devletler savaş sırasında teşkilatlanmaya çalışmıştır.
D) Sovyet tehdidi karşısında Türkiye, Batı'dan yardım almıştır.
E) ABD, Müttefik Devletler'in lideri konumuna gelmiştir.

10.
- Ekilen topraklar 1948'de 9,5 milyon hektar iken 1956'da 14,6 milyon hektara yükseldi.
- II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD'nin özendirmesiyle 1948'de başlayan geniş çaplı kara yolu yapımı sürdürülerek kırsal bölgelere ulaşım imkânı sağlandı.
- 1952'de Türkiye NATO üyeliğine kabul edildi.

Bu bilgilere göre Demokrat Parti Dönemi ile ilgili ulaşılabilecek genel yargı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Tarımsal faaliyetlerde teknoloji kullanımı ekilen toprakları artırmıştır.
B) Kırsal alandan kentlere göçlerde artış yaşanmıştır.
C) Türkiye, Doğu Bloku'nda yer alacak adımlar atmıştır.
D) Türkiye'nin kalkınmasında ve dış siyasette olumlu adımlar atılmıştır.
E) Cumhuriyet'in ilk yıllarındakine benzer ulaşım politikaları izlenmiştir.

11.
I. SSCB'nin Doğu Anadolu'dan toprak, Boğazlardan üs istemesi
II. Türkiye'nin ordusunu modernize etmek istemesi
III. Türkiye'nin ABD'nin izlediği yayılmacı politik sistem içinde yerini almak istemesi
IV. Türkiye'nin Milletler Cemiyetine üye olmak istemesi
V. Türkiye'nin SSCB karşısında güvenlik sorununu çözmek istemesi

Yukarıdaki ifadelerden hangileri, Türkiye'nin Batı Bloku yanlısı bir dış politika izlemesinin sebepleri arasında gösterilebilir?

A) I, II ve III B) II, III ve IV C) III, IV ve V D) I, II ve V E) I, IV ve V

12.
- Marshall Planı'ndan sağlanan fonlar ile tarımsal araç, makine ve özellikle de traktör ithalatı desteklendi.
- Devlet mülkiyetindeki topraklar ve meralar küçük üreticilere veya topraksız köylülere dağıtıldı.

Yukarıdaki bilgiden yararlanarak ulaşılabilecek genel yargı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Ekonomide tarıma dayalı büyüme hedeflendi.
B) DP bütün gücünü iktisadi kalkınmaya verdi.
C) Ekonomide liberal bir anlayış takip edildi.
D) Daha önce ekim imkânı olmayan araziler üretime açıldı.
E) Büyük topraklar Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu çerçevesinde dağıtıldı.

13. Türkiye, II. Dünya Savaşı sonrasında demokratik bir ülke olma yolunda önemli adımlar atmıştı. Dünyayı etkisi altına alan savaşın ve savaş ekonomisinin ortaya çıkardığı tepkilerin bu sürecin hızlanmasında payı büyüktü. Yıpranan iktidar partisi CHP, aydın kesimin desteğini kaybederken yürüttüğü ekonomik politikalar nedeniyle köylü kesimde de huzursuzlukların artmasına neden oldu. 7 Ocak 1946'da Demokrat Partinin kurulmasıyla çok partili hayata geçişte önemli bir adım atıldı. Partinin programında öne çıkan unsurlar, demokrasi ve liberalizmdi. Demokrat Parti ile somutlaşan çok partili hayata geçiş süreci, 22 Mayıs 1950'de Demokrat Partinin iktidara gelmesiyle önemli bir seviyeye geldi.

Metne göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Türkiye'de siyasete 1950'ye kadar tek parti iktidarı hâkim olmuştur.
B) Çok partili hayata geçiş, demokratikleşme ihtiyacından doğmuştur.
C) Demokrat Parti, demokrasiye ve özgürlüklere önem vermiştir.
D) Yaşanan ekonomik zorluklar demokratikleşme sürecini etkilemiştir.
E) Çok partili hayata geçişle seçim usullerinde değişiklik yapılmıştır.

14. Türkiye, II. Dünya Savaşı'ndan sonra ekonomik güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Hükûmet, ihraç mallarının savaş sırasında yükselen fiyatlarını savaştan sonra düşürdü. Yeni çalışma alanları oluşturmak ve bu ekonomik darboğazdan çıkmak için ABD ile iktisadi bir yakınlaşmaya yöneldi. ABD, hazırladığı bir plan ile ekonomik açıdan kötü durumdaki Türkiye'ye yardım yapacak; böylece Türkiye'nin Sovyet etkisi altına girmesini önleyecekti.

Metinde bahsedilen ekonomik plan aşağıdakilerden hangisidir?

A) COMECON B) Cominform C) Marshall D) NATO E) Truman

15. II. Dünya Savaşı'ndan önce uluslararası politikanın sahnesi Avrupa'ydı. II. Dünya Savaşı bu durumu değiştirdi. ---- ve ---- yerkürenin iki başat gücü hâline geldi.

Parçada boş bırakılan yere aşağıdakilerden hangileri gelmelidir?

A) İngiltere-Fransa B) İngiltere-İtalya C) ABD-Fransa D) ABD-SSCB E) SSCB-İngiltere

16. 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimlerde DP oyların %55'ini, CHP %41'ini aldı. Milletvekillerinin ise %85'ini DP, %15'ini CHP elde etti. DP'liler seçim başarılarını yeni bir çağın başlangıcı olarak selamlıyorlardı. Genel seçimde iktidar, muhalefet partisinin eline kavgasız gürültüsüz teslim ediliyordu.

Buna göre aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Türkiye, iktidar değişimi olgunluğuna ulaşmıştır.
B) Oy oranları ile milletvekili temsil oranları farklılık göstermiştir.
C) İktidar değişimi yeni bir devrin başlangıcı kabul edilmiştir.
D) Demokratik yaşamın önemli unsurlarından biri hayata geçirilmiştir.
E) Seçmenlerin büyük çoğunluğu seçimlere katılım göstermiştir.

17. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'nin çok partili hayata geçmesinin sonuçları arasında gösterilemez?

A) Hükûmet modeli değişmiştir.
B) Demokratik yapı güçlenmiştir.
C) Mecliste farklı fikirler temsil hakkı bulmuştur.
D) Hükûmetin denetlenmesi kolaylaşmıştır.
E) İktidar partisi güç kaybetmiştir.

Daha fazla "Ölçme ve Değerlendirme" sorusuna ulaşmak için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorulara ulaşmak için karekodu okutunuz.

7. ÜNİTE

TOPLUMSAL DEVRİM ÇAĞINDA DÜNYA VE TÜRKİYE

ÜNİTE İÇERİĞİ

7.1. 1960 Sonrasında Dünyada Yaşanan Siyasi Gelişmeler
7.2. 1960 Sonrasında Türk Dış Politikası
7.3. Türkiye'deki Siyasi, Ekonomik, Sosyo-Kültürel Hayat

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Bağlantısızlar Hareketi**
- **Yumuşama (Detant) Dönemi**
- **Çoğunluk Planı**
- **ENOSİS**
- **Diaspora**
- **Cunta**
- **Askerî Darbe**
- **Muhtıra**
- **Stand-by Antlaşması**

Ünite karekodu

Ünite sunumuna ait karekod

Bu ünitede

- 1960 sonrasında dünya siyasetinde ortaya çıkan gelişmeleri,
- 1960'lardan itibaren Türk dış politikasını etkileyen önemli gelişmeleri,
- 1960'lardan itibaren Türkiye'de meydana gelen siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel gelişmeleri öğreneceksiniz.

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Görselden yararlanarak 1960-1990 yılları arasındaki Türkiye hakkında neler söyleyebilirsiniz?
2. Darbelerin demokratik hayat üzerindeki etkileri neler olabilir?
3. Kıbrıs'ı Türkiye için önemli kılan sebepler neler olabilir?
4. Sizce insanlar neden göç eder?

TOPLUMSAL DEVRİM ÇAĞINDA DÜNYA VE TÜRKİYE ÜNİTESİ ZAMAN DİZİNİ

1. KONU	2. KONU	3. KONU
1948 • İsrail Devleti kuruldu. • Arap-İsrail Savaşı başladı.		
1955 • Bandung Konferansı düzenlendi.	**1955** • EOKA kuruldu.	
1956 • Süveyş Krizi yaşandı.	**1958** • Türk Mukavemet Teşkilatı kuruldu.	
	1960 • Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.	**1960** • Askerî darbe yapıldı.
1962 • Küba Krizi patlak verdi.		**1961** • Yeni anayasa hazırlandı. • Devrim otomobili üretildi.
1967 • Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı) yaşandı.	**1967** • Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi kuruldu.	
1972 • SALT-I Antlaşması imzalandı.		**1971** • Askerî muhtıra verildi.
1973 • Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı) yaşandı.	**1974** • Kıbrıs Barış Harekâtı düzenlendi.	
1978 • Camp David Antlaşması imzalandı.		
1979 • SALT-II Antlaşması imzalandı. • İran İslam Cumhuriyeti kuruldu.		
1980 • İran-Irak Savaşı başladı.		**1980** • 24 Ocak Kararları ilan edildi. • Askerî darbe yapıldı.
1986 • İrangate Olayı patlak verdi.	**1983** • Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu.	**1982** • Yeni anayasa hazırlandı.
1988 • İran-Irak Savaşı sona erdi.		

7.1. 1960 SONRASINDA DÜNYADA YAŞANAN SİYASİ GELİŞMELER

BAŞLANGIÇ SORUSU

1960 sonrasında dünyada bölgesel çatışmalara rağmen küresel bir savaş çıkmamasını nasıl açıklarsınız?

7.1.1. Bloklar Arası Rekabet ve Yumuşama Dönemi

II. Dünya Savaşı'nın ardından dünyada yeni bir dönem başladı. Soğuk Savaş olarak adlandırılan bu dönemde ABD ile SSCB'nin siyasi ve askerî gücü etrafında şekillenen dünya, blokların güç mücadelesine sahne oldu. Doğu ve Batı Blokları her alanda teşkilatlandılar ve kutuplar arasındaki ayrışma daha da belirgin hâle geldi. Devletlerin çoğu Batı ya da Doğu Bloku'na dâhil olmak zorunda kaldı. Bununla birlikte II. Dünya Savaşı sonrası sömürgeciliğin etkisinden henüz kurtulan bazı devletler, ABD ile SSCB'nin başını çektiği bloklara dâhil olmak istemedi. Bu devletler, 1955'te **Bandung Konferansı**'nda (Görsel 7.1) bir araya geldi ve Soğuk Savaş yıllarının iki kutuplu dünya düzenine alternatif bir yol arayışına girdi. Bandung Konferansı, ilerleyen yıllarda **Bağlantısızlar Hareketi** ismiyle anılacak bir hareketin başlangıcı olması bakımından oldukça önemlidir.

Doğu Bloku'nda meydana gelen anlaşmazlıklar, ABD ile SSCB arasında 1962'de yaşanan Küba Krizi ve uluslararası düzeyde bir nükleer savaş tehdidinin ortaya çıkması Soğuk Savaş Dönemi'nin yerini **Yumuşama Dönemi**'ne bırakmasına zemin hazırladı. ABD ile SSCB, 1972'de SALT-I ve 1979'da SALT-II Antlaşmalarıyla nükleer silahlarını azaltma girişiminde bulunurken Helsinki Sözleşmesi'yle de birbirlerinin varlığına saygı göstereceklerini taahhüt ettiler. Bütün bu adımlar Doğu-Batı ilişkilerindeki çatışma ve gerginliği azalttı. Öte yandan ABD, SSCB'ye karşı denge unsuru olarak gördüğü Çin ile ilişkilerini güçlendirdi.

Görsel 7.1: Endonezya'da toplanan Bandung Konferansı'na katılan liderler
Soldan Sağa: Nehru (Hindistan), Nkrumah (Gana), Abdünnâsır (Mısır), Sukarno (Endonezya), Tito (Yugoslavya)

Bağlantısızlar Hareketi

1955 Bandung Konferansı ile resmiyet kazanan, Doğu ve Batı Blokları arasındaki çatışmaların dışında kalan devletlerin hareketi.

Yumuşama (Detant) Dönemi

Soğuk Savaş yıllarında Doğu ve Batı Blokları arasında savaş tehlikesinin azaldığı; siyasi, ekonomik, kültürel ve teknolojik antlaşmaların arttığı dönem.

BİLGİ KUTUSU

Küba Krizi (1962)

SSCB, Florida kıyılarından 90 mil mesafedeki Küba'ya Amerika'nın haberi olmaksızın füzeler yerleştirdi. ABD Başkanı Kennedy bu duruma büyük bir tepki göstererek Küba'yı abluka altına aldı. Krizin doğurduğu gerginlikle Amerika ya da SSCB'nin düğmeye basarak nükleer silahlarını ateşlemeleri an meselesi hâline geldi. Bu kriz, dünyanın ne kadar hassas bir denge üzerinde durduğunu ve bir nükleer savaşın eşiğine ne denli hızla gelebildiğini gösterdi. Küresel düzeydeki bu tehlikeden sonra Doğu ve Batı Blokları yumuşama istikametinde yavaş yavaş birtakım adımlar atmaya başladı.

Genel ağdan alınmıştır.

I. haritada Soğuk Savaş Dönemi'nde NATO üyesi devletler, II. haritada Soğuk Savaş Dönemi'nde Varşova Paktı üyesi devletler, III. haritada Soğuk Savaş Dönemi'nde Bağlantısızlar Hareketi'nde yer alan devletler verilmiştir.

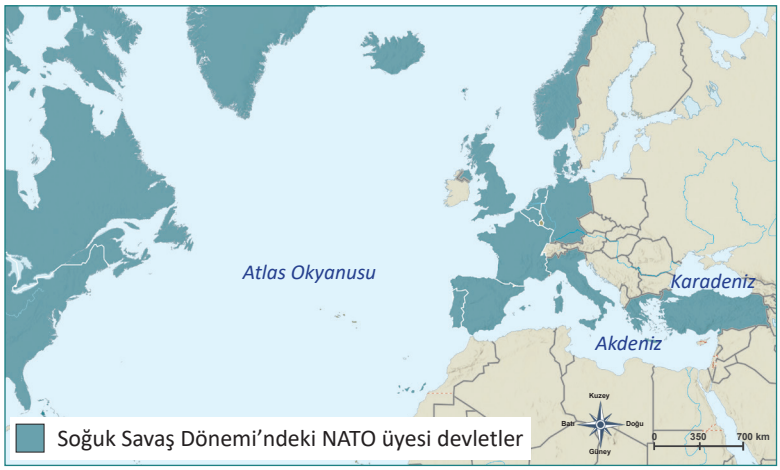

I. Harita

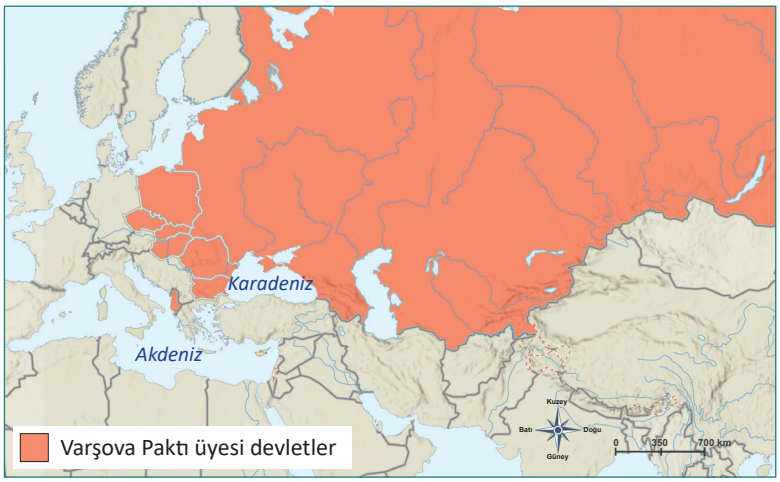

II. Harita

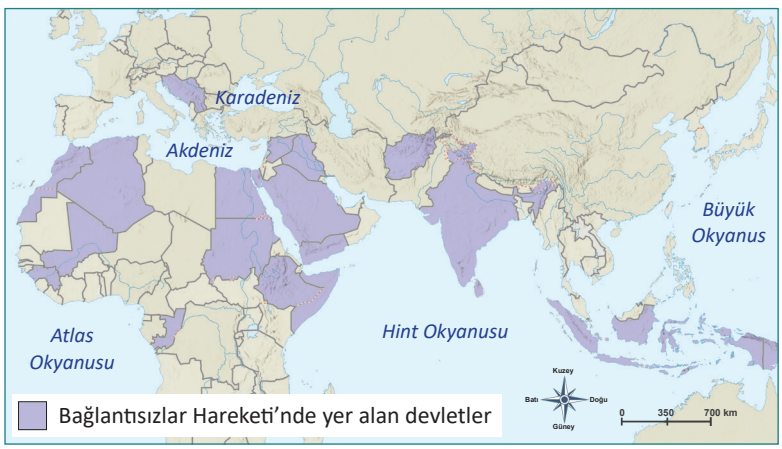

III. Harita

Buna göre haritalarda farklı renklerle verilen ülkelerin isimlerini tarih atlasından faydalanarak ilgili alanlara yazınız.

7.1.2. Arap-İsrail Savaşları

Filistin toprakları üzerinde 1948'de İsrail Devleti kuruldu. Bu durum Araplar ile Yahudiler arasındaki ayrışmaları derinleştirdi ve savaşlara yol açtı. 1948, 1956, 1967 ve 1973 yıllarında Arap-İsrail Savaşları yaşandı.

1948 Arap-İsrail Savaşı

ABD'nin İsrail'i tanıması ve BM'nin İsrail lehine olan **Çoğunluk Planı**'ndan yana tavır alması nedeniyle Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Irak kuvvetleri İsrail'e savaş açtı. Arapların yenilgisiyle sonuçlanan savaşın sonunda Arap milliyetçiliği, sosyalist ve cumhuriyetçi bir kimliğe büründü. Yüz binlerce Arap'ın farklı ülkelerde mülteci durumuna düşmesi yıllarca devam edecek siyasi ve sosyo-kültürel sorunlara zemin hazırladı.

Çoğunluk Planı

Filistin'in Yahudiler ile Araplar arasında paylaştırılmasını, Kudüs'ün ortak bölge konumunda olmasını ve uluslararası güçlerin kontrolüne bırakılmasını öngören Birleşmiş Milletler planı.

1956 Süveyş Krizi

Mısır, Süveyş Kanalı'nı millîleştirdi (Harita 7.1) ve İngiltere'den bölgeyi boşaltmasını istedi. Millîleştirme kararına karşı çıkan İngiltere ve Fransa, içinde İsrail'in de yer aldığı bir plan çerçevesinde Mısır üslerini havadan vurdu ve Süveyş Kanalı'nı işgal etti. ABD ve SSCB, harekâta karşı çıktıklarını belirterek Mısır'dan yana tavır sergilediler. BM kararı üzerine İngiltere, Fransa ve İsrail işgal ettikleri Mısır topraklarından çekildiler. Bölgede İngiltere ve Fransa'nın nüfuzu azalırken ABD ve SSCB etkin güç hâline geldi.

Harita 7.1: Süveyş Kanalı

1967 Arap-İsrail Savaşı (Altı Gün Savaşı)

Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnâsır, İsrail karşısında 1948 ve 1956'daki yenilgilerini telafi etmek amacıyla Suriye, Ürdün ve Irak ile askerî ittifak yaptı. Altı gün süren savaş, Filistinli direnişçilerin İsrail'e saldırmasıyla başladı. Arap devletleri yenilgiye uğradı (Harita 7.2). Savaş sonrasında Arap ülkeleri, Batılı devletlere petrol sevkiyatını durdurdu ve bu devletlerle ilişkilerini askıya aldı. İsrail; Golan Tepeleri, Batı Şeria, Sina Yarımadası, Gazze, Doğu Kudüs gibi önemli yerleri ele geçirerek topraklarını dört kat genişletti. Arap ülkelerinin lideri olmak isteyen Abdünnâsır'ın Arap dünyasındaki itibarı sarsıldı. Arap ülkeleri arasında birliği sağlayacak güçlü bir teşkilatın gerekliliği ortaya çıktı.

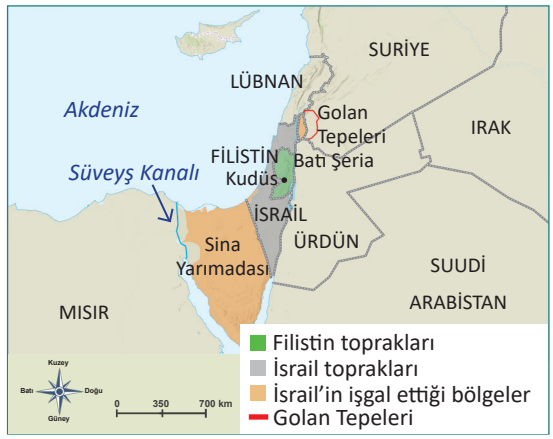

Harita 7.2: Arap-İsrail Savaşı

1973 Arap-İsrail Savaşı (Yom Kippur Savaşı)

1967 Arap-İsrail Savaşı'nın ardından Arap ülkeleri ve İsrail arasında yapılan görüşmelere rağmen uzlaşma sağlanamadı. 1973'te Mısır, Suriye ve Ürdün kaybettikleri toprakları geri almak amacıyla Yahudilerin kutsal günü Yom Kippur'da (Yom Kipur) İsrail'e savaş açtı. Savaşın başlarında Mısır ve Suriye, İsrail karşısında ilerleme sağladı. Ancak toparlanan İsrail kuvvetleri Mısır ordusunu durdurdu. Süveyş Kanalı'nın batısına geçerek savaşı lehine çeviren İsrail, Mısır'ın ateşkes teklifini reddetti. Ateşkes ancak 1974'te Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyinin çağrısıyla gerçekleşti.

Ağır kayıpların verildiği bu savaş sonrasında Arap ülkeleri, İsrail'i destekleyen Batı ülkelerine karşı petrol fiyatlarını siyasi bir koz olarak kullanma kararı aldı ve ham petrol fiyatlarını yükseltti. Bu durum küresel ölçekte bir petrol krizine yol açtı.

Camp David Antlaşması (17 Eylül 1978)

Arap-İsrail Savaşlarının ardından Mısır ve İsrail arasında imzalanan Camp David (Kemp Deyvid) Antlaşması (Görsel 7.2) ile yeni bir sürece girildi. Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın ABD'ye yaklaşması yanında ABD'nin Mısır-İsrail barışının sağlanması için ara buluculuk yapması iki ülke arasında birtakım antlaşmaları beraberinde getirdi. Camp David Antlaşması'na göre İsrail, Sina Yarımadası'ndan çekilerek bölgeyi Mısır'a geri verecek; Mısır da İsrail'in varlığını resmen tanıyacaktı. Böylece ilk kez bir Arap devleti İsrail'in varlığını siyasi olarak kabul etmiş oldu. Ancak bu adımı taviz sayan 18 Arap devleti, antlaşmaya karşı çıkarak Mısır'la ilişkileri kesti; ABD'ye tepki olarak da SSCB ile yakınlaştı.

Görsel 7.2: Camp David Antlaşması imzalanırken soldan sağa: Enver Sedat (Mısır), Jimmy Carter (ABD), Menahem Begin (israil)

7.1.3. İran-Irak Savaşı (1980-1988)

İran ile Irak arasında sınır anlaşmazlıkları ve mezhep farklılıkları nedeniyle süregelen bir çatışma mevcuttu. Irak, ülkesindeki Şii nüfusun İran tarafından Sünni yönetime karşı kışkırtılmasından çekiniyordu. Öte yandan İran'ın zengin petrol yataklarına sahip Hûzistan bölgesi üzerinde hak talep ediyordu. 1975'te Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin ve İran Şahı Rıza Pehlevî arasında imzalanan Cezayir Antlaşması ile Hûzistan sorunu çözüldü. Ancak 1979'da Ayetullah Humeynî'nin önderliğinde İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla iki ülke arasındaki kriz yeniden alevlendi.

Saddam Hüseyin, İran Devrimi sonrasında zayıflayan İran ordusunun durumundan yararlanarak Şattülarap su yolunun denetimini eline almak istedi. Bu amaçla Irak 22 Eylül 1980'de İran'a saldırdı. İki ülkenin bütün kaynaklarını seferber ettiği kıyasıya bir mücadeleye rağmen taraflar birbirine üstünlük sağlayamadı. Türkiye savaş boyunca tarafsızlığını korurken Suriye ve Libya, İran'a; Suudi Arabistan, Ürdün ve Körfez ülkeleri, Irak'a destek verdi. Küresel güçler ise bu süreçte her iki devlete de silah sattılar.

İran-Irak Savaşı, 1988'de Birleşmiş Milletlerin ara buluculuğu ile sona erdi. 8 yıl süren savaşın sonucunda sınırlar değişmedi. Bir milyona yakın asker ve sivil hayatını kaybetti. Savaş giderleri, tarafları ciddi mali sıkıntılara soktu. Petrol bölgelerine yapılan saldırılar petrol üretimini büyük oranda düşürürken petrol fiyatlarını yükseltti. Arap ülkelerinin savaşın farklı aktörlerini desteklemelerinden dolayı yaşanan ayrılıklar, İsrail'in daha rahat hareket etmesine yol açtı. Ayrıca savaş, Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgalinde etkili oldu.

BİLGİ KUTUSU

İrangate Olayı (1986)

ABD ve Avrupa, İran'a ambargo uyguladığını bütün dünyaya ilan etmesine rağmen ABD el altından İran'a silah satmış ve bu olay açığa çıktığında büyük yankı uyandırmıştır.

Genel ağdan alınmıştır.

KRONOLOJİK DÜŞÜNME

Grafik bilgiden yararlanarak İran-Irak Savaşı'nın sebepleri ve gelişimi konulu kısa bir metin yazınız.

İRAN-IRAK SAVAŞI

1937
Şattülarap su yolu iki ülke arasında sınır anlaşmazlıklarına sebep oldu.

1975
Saddam Hüseyin ve İran Şahı Pehlevî arasında imzalanan Cezayir Antlaşması ile sorun çözüldü.

1979
İran'da yaşanan rejim değişikliği ilişkileri gerginleştirdi.

1980
Saddam Hüseyin'in Abadan ve Hürremşehr'e saldırmasıyla savaş başladı.

1988
BMGK kararı ile savaş sona erdi.

Humeynî, İran Devrimi'nden sonra Saddam'ın Körfez'deki Arap ülkelerinin desteğiyle İran'ı işgal edeceğini düşünmekteydi.

Saddam Hüseyin

Ayetullah Humeynî

Saddam Hüseyin, Şattülarap'ı bahane ederek İran'a savaş açtı. Asıl amacı Humeynî'nin İran'da yaptığı devrimin benzerini Irak'ta yapmasını engellemekti.

7.2. 1960 SONRASINDA TÜRK DIŞ POLİTİKASI

BAŞLANGIÇ SORUSU

1960 sonrasında Türkiye ile Yunanistan arasında sorunlar yaşanmasının sebepleri neler olabilir?

Türkiye, 1960 sonrasında da Türk dış politikasını "Yurtta sulh, cihanda sulh!" anlayışıyla sürdürdü. Ancak Lozan Antlaşması ile olumlu seyretmeye başlayan Türk-Yunan ilişkileri, 1954'e gelindiğinde Kıbrıs; sonraki yıllarda ise Batı Trakya, Ege Adaları ve Kıta Sahanlığı sorunlarının ortaya çıkmasıyla yerini gerginliğe bıraktı. Ermeni diasporasının dayanaksız iddiaları ve eylemleri ise bir diğer soruna kapı araladı.

7.2.1. Kıbrıs Sorunu ve Kıbrıs Barış Harekâtı

Stratejik açıdan Doğu Akdeniz'in düğüm noktasını teşkil eden Kıbrıs; Ege Denizi'nin kontrolüne etkisi ve Anadolu, Suriye, Mısır kıyılarına ve Süveyş Kanalına yakınlığı sebebiyle son derece önemli bir konumdadır. 1571'de Osmanlı Devleti topraklarına katılan Kıbrıs, Anadolu'nun ve Doğu Akdeniz'in güvenliğini sağlayarak bölgede Osmanlı hâkimiyetini güçlendirmekteydi. Bunun yanı sıra ticaret açısından da stratejik öneme sahip-

Kıbrıs Sorunu ile ilgili videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

ti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında Kıbrıs, hükümranlık hakkı Osmanlı'da kalmak kaydıyla İngiltere'ye bırakıldı. I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ve İngiltere farklı saflarda yer alınca İngiltere Kıbrıs'ı topraklarına kattığını duyurdu. 1923'te Lozan Barış Antlaşması'yla Türkiye, Ada'nın İngilizlere ilhakını tanıdı.

1950'li yıllarda İngiltere'nin Kıbrıs'tan çekilme kararı alması üzerine Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar Megali İdea çerçevesinde Kıbrıs'ı Yunanistan'a katma politikasına (ENOSİS) ağırlık verdiler. Yunanistan'ın Birleşmiş Milletlere başvurarak Ada'da halk oylaması yapılmasını talep etmesi Türkiye'nin de sorunla ilgilenme sürecini başlattı. Rumlar, **ENOSİS** idealini gerçekleştirmek amacıyla 1955'te Kıbrıs Mücadelesi Ulusal Örgütünü (EOKA) kurdu. **EOKA**'nın silahlı saldırılarına ve terör girişimlerine Türkler de Volkan Teşkilatı ve **Türk Mukavemet Teşkilatını (TMT)** kurarak karşılık verdi. Yunanistan'ın ENOSİS ideali üzerine Türkiye, Kıbrıs'ta iki toplumun iki ayrı devlet kurmasını öneren Taksim tezini savunmaya başladı. Bu doğrultuda 27 Ocak 1958'de Kıbrıs Türklerinin Ada'daki varlığını ve bağımsız yaşama mücadelelerini duyuran "Ya Taksim Ya Ölüm Mitingi" gerçekleştirildi. Bu mitingin ardından Ada'da taraflar arasında yaşanan çatışmalar, Türkiye ile Yunanistan'ı savaşın eşiğine getirdi. NATO üyesi iki ülke, gerginliği ortadan kaldırmak için ABD'nin ara buluculuğuyla 11 Şubat 1959'da Zürih Antlaşması'nı imzaladı. Bu antlaşmayla Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'ye Kıbrıs üzerinde garantörlük hakkı tanındı.

19 Şubat 1959'da bu üç devletin temsilcilerinin yanı sıra Kıbrıs Türk toplumu adına Dr. Fazıl Küçük ve Rum toplumu adına Kıbrıs Ortodoks Kilisesi Başpiskoposu Makarios'un (Makaryos) katıldığı toplantı sonrasında Londra Antlaşması imzalandı. Taraflar arasında sağlanan uzlaşmayla 6 Ağustos 1960'ta Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu. Yürürlüğe giren Kıbrıs Anayasası'na göre

- Cumhurbaşkanı Rum, yardımcısı Türk
- Temsilciler Meclisinin %70'i Rum, %30'u Türk
- Bakanlar Kurulunun 7 üyesi Rum, 3 üyesi Türk
- Resmî dil Rumca ve Türkçe olacaktır.

Seçimler sonucunda Kıbrıs Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanlığına Makarios, cumhurbaşkanı yardımcılığına Dr. Fazıl Küçük getirildi. Ancak Rum yöneticilerin Anayasa'daki bazı kararları uygulamaması ve uzlaşmaz tavırları barış ortamının bozulmasına sebep oldu. Rumların egemenliklerini güçlendirmeye yönelik teklifleri Türkiye tarafından reddedildi. Yaşanan bu süreci yakından takip eden Türk gençliği, Kıbrıs için savaşmaya hazır olduğunu ilan etti. Türk halkı, kadınıyla erkeğiyle Kıbrıs için birçok yardım kampanyası düzenledi.

ENOSİS

Yunan Megali İdeası'nın değişmeyen hedeflerinden biridir. Balkan Savaşları sırasında Girit'in, sonrasında ise Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması anlamında kullanılmıştır.

EOKA

Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amacıyla Yorgo Grivas (Yorgo Girivas) liderliğinde kurulan ve Türkleri hedef alarak masum insanların ölümüne sebep olan örgüt.

BİLGİ KUTUSU

TMT

1958'de Rauf Denktaş ve Dr. Fazıl Küçük önderliğinde terör örgütü EOKA'ya karşı kuruldu. Kıbrıs Türklerinin can ve mal güvenliğini sağlamak, ENOSİS'e karşı çıkmak, Türklere karşı saldırıları püskürtmek ve ana vatana bağlılığı sürdürmek Türk Mukavemet Teşkilatının amaçları arasındaydı. Teşkilat, 20 Temmuz 1974'e kadar Kıbrıs Türklerinin bekası için mücadele verdikten sonra 1976'da Kıbrıs Türk Güvenlik Kuvvetleri Komutanlığına dönüştürüldü.

Genel ağdan alınmıştır.

DR. FAZIL KÜÇÜK
(1906-1984)

1944'te bir grup arkadaşıyla Kıbrıs Millî Türk Halk Partisinin (KMTHP) kurulmasına öncülük etti. Parti programındaki ana hedeflerden biri Ada'nın Yunanistan'a katılmasını önlemekti. 1955'te EOKA'nın Kıbrıs'ta kanlı terör eylemlerini başlatmasının ardından Kıbrıs Türk halkının EOKA'ya karşı direnmesine yardımcı olmak amacıyla Kıbrıs Türk Mukavemet Birliği (KTMB) adlı örgütü, 1955'te ise EOKA'nın silahlı saldırılarına karşı VOLKAN Teşkilatını kurdu. 1959'da Kıbrıs'ın ilk cumhurbaşkanı yardımcısı seçildi. 1967'de kurulan Geçici Kıbrıs Türk Yönetiminde başkanlığa getirildi. 1973'te cumhurbaşkanı yardımcılığından ayrılarak yerini Rauf Denktaş'a bıraktı. Ancak mücadelesini gazetesinde sürdürerek Halkın Sesi'ni Kıbrıs Türklerinin davasına bayrak yapmaya devam etti.

Genel ağdan alınmıştır.

BİLGİ KUTUSU

ABD Başkanı Johnson'ın Mektubu

Sayın Bay Başbakan,

"Kıbrıs'a yapılacak olan Türk müdahalesi Türk-Yunan kuvvetleri arasında askerî bir çatışmaya sebep olabilir. Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı askerî bir müdahale, SSCB tarafından aynı şekilde bir müdahaleye yol açabilir. NATO'nun rızası olmadan Türkiye'nin girişeceği bir hareket sonunda doğabilecek bir Sovyet müdahalesine karşı müttefiklerin Türkiye'yi savunma konusunu müzakere etmedikleri kanaatindeyim. Türkiye ile aramızda mevcut bulunan askerî yardımın maksatlarının dışında kullanılması için hükûmetinizin, ABD'nin olurunu alması gerekmektedir. (...)

Mevcut şartlar altında Türkiye'nin Kıbrıs'a yapacağı bir müdahalede ABD tarafından temin edilmiş olan askerî malzemenin kullanılmasına ABD'nin olur vermeyeceğini size bütün samimiyetimle ifade etmek isterim..."

Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih, s. 755.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Akritas Planı dâhilinde Kıbrıs'taki Türk varlığını yok ederek Ada'yı Yunanistan'a bağlamayı amaçlayan Rumlar, Türklere yönelik saldırıları artırdı. Kanlı Noel olarak bilinen 21 Aralık 1963'teki saldırılarda 24, olayların devamında 300'ün üzerinde Türk şehit edildi. Kıbrıs'taki Türk Alayı'nda doktor olarak görev yapan Binbaşı Nihat İlhan'ın eşi ile 3 çocuğu da bu saldırılarda vahşice katledildi. Olayları sakinleştirmek amacıyla İngiltere tarafından 1963'te Lefkoşa'nın Rum ve Türk tarafını birbirinden ayıran Yeşil Hat adlı bir sınır çizildi (Harita 7.3). Rumlar 6 Ağustos 1964'te Erenköy'e saldırıya geçti. Rumların ağır saldırıları Erenköy'deki Türklerin direnişi karşısında sonuçsuz kaldı. Rumların saldırıları Türk Hava Kuvvetlerinin gerçekleştirdiği uyarı uçuşları ile sona erdirildi. Bu çatışmalar sırasında Yüzbaşı Cengiz Topel'in kullandığı jet düşürüldü. Paraşütle yere sağ salim inen Cengiz Topel, Rumlar tarafından işkenceyle öldürüldü. Kıbrıs'taki Türk Alayı, Türkleri korumak için Lefkoşa'nın Türk mahallelerine yerleşti.

Harita 7.3: Kıbrıs ve Yeşil Hat (1963)

Kıbrıs Sorunu ile ilgili videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

Türkiye, Yunanistan ve Rumlara Ada'da federasyon veya paylaşım önerisinde bulundu ancak bu teklif reddedildi. Türkiye'nin, "Ada'daki olayların devam etmesi hâlinde garantör olarak müdahale edeceğini dünya kamuoyuna duyurması" Yunanistan ile ilişkileri gerginleştirdi. ABD Başkanı Johnson (Cansın), Başbakan İsmet İnönü'ye bir mektup yazarak Türkiye'nin müdahale fikrinden vazgeçmesini ve bu durumun endişe verici olduğunu söyledi. Başbakan İsmet İnönü, Başkan Johnson'a verdiği cevapla Türkiye'nin kararlılığını dile getirdi.

MEHMETÇİK KIBRIS'TA..

Harekât, sabaha karşı saat 5'de başladı

Türk paraşütçüleri Yeşil Ada'ya indi

14 İlde sıkıyönetim ilân edildi

KARARI ECEVİT AÇIKLADI

"Kıbrıs'a barış için gidiyoruz,,

Görsel 7.3: Türk Askeri Kıbrıs'ta gazete haberi

Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

EOKA'cı çeteler, Türklerin yoğun olduğu Boğaziçi ve Geçitkale köylerinde 15 Kasım 1967'de bir katliam yaptı. Yaşananlar üzerine 28 Aralık 1967'de başkanlığını Fazıl Küçük, yardımcılığını Rauf Denktaş'ın üstlendiği Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi kuruldu. 1971'de yönetimin ismi Kıbrıs Türk Yönetimi şeklinde değiştirildi. 1974'te Yunanistan'daki Albaylar Cuntası, darbe ile Makarios'un yerine EOKA üyesi Sampson'ı (Sempsın) cumhurbaşkanlığına getirdi ve Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti. Kıbrıs'ın Yunanistan'a bağlanması anlamına gelen bu gelişme üzerine Bülent Ecevit'in başbakan, Necmettin Erbakan'ın başbakan yardımcısı olduğu koalisyon hükûmeti garantörlük hakkını kullanarak Ada'ya askerî müdahale kararı aldı. Bu karar, Bülent Ecevit'in "Biz aslında savaş için değil, barış için ve yalnızca Türklere değil, Rumlara da barış getirmek için Ada'ya gidiyoruz." tarihî açıklamasıyla dünyaya ilan edildi. Türk askeri, 20 Temmuz sabahı erken saatlerde Hava Kuvvetlerinin himayesinde Girne kıyılarına çıkarken aynı zamanda Lefkoşa yakınlarındaki Gönyeli'ye de havadan indirme yapıldı. Durumun Türkiye ve Yunanistan arasında bir savaşa dönüşmesi tehlikesi karşısında Birleşmiş Milletler, taraflara ateşkes çağrısında bulundu. 25 Temmuz 1974'te taraflar Cenevre Konferansı'nda toplandı. Konferanstan beklenen sonucun alınamayacağının anlaşılması üzerine Türkiye, 14 Ağustos 1974'te Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in "Ayşe tatile çıksın!" parolasıyla Kıbrıs'a ikinci bir askerî harekât düzenledi. İkinci Barış Harekâtı ile Lefke-Lefkoşa-Magusa hattı çizildi. Kıbrıs Barış Harekâtı ile Ada'da yaşayan Türklerin güvenliği sağlandı (Görsel 7.3), Yunanistan'ın ENOSİS'i gerçekleştirme isteği engellendi. 13 Şubat 1975'te Ada'daki Türk toplumu Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurdu, devlet başkanlığına Rauf Denktaş seçildi.

RAUF DENKTAŞ
(1924-2012)

Kıbrıs'ın Baf kasabasında doğdu. Hukuk eğitimi aldı, avukatlık ve savcılık görevlerinde bulundu. 1955'ten itibaren EOKA terör örgütünün faaliyetlerine karşı mücadele verdi. Arkadaşlarıyla Türk Mukavemet Teşkilatını kurdu. Mücadele süreci boyunca Türkiye ile irtibatı sürdürerek Kıbrıs Türklerinin direniş harekâtında ön saflarda yer aldı. 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'ndan sonra kurulan Kıbrıs Türk Federe Devleti'nde başkanlık görevini üstlendi. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilanından sonra Kasım 1983'te cumhurbaşkanı seçildi.

Genel ağdan alınmıştır.

Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

SSCB ve ABD, Türkiye'nin düzenlediği Barış Harekâtı'ndan rahatsızlıklarını açıkça dile getirdiler. ABD yönetimi Türkiye'ye askerî ve ekonomik ambargo kararı aldı. Yunanistan, Kıbrıs'ta istediğini elde edemeyince Lozan'a aykırı olmasına rağmen Ege Adaları'nı silahlandırmaya başladı. Buna karşılık Türkiye tarafından İzmir merkezli Ege Ordusu kuruldu. İlerleyen yıllarda Türkiye, ABD'nin uyguladığı ambargo ve dünyayı etkileyen petrol krizi sebebiyle ekonomik açıdan çok zor günler geçirdi.

BM Genel Kurulu 1983'te Kıbrıs Hükûmeti ve Ada'nın temsilcisi olarak Kıbrıs Rumlarını tanıma kararı aldı. Türk tarafı da 15 Kasım 1983'te Rauf Denktaş başkanlığında, Türkiye'nin desteği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurdu. Türkiye, KKTC'yi kurulduğu gün tanıdı.

Grafik bilgiden yararlanarak Kıbrıs sorununun sebepleri ve gelişimini yorumlayınız.

Kıbrıs Barış Harekâtı ile ilgili videoya ulaşmak için karekodu okutunuz.

KIBRIS SORUNU

- **1914** - I. Dünya Savaşı'nda İngiltere Kıbrıs'ı ilhak etti.
- **1923** - Lozan Barış Antlaşması ile Türkiye Kıbrıs'ın İngilizler'e ilhakını tanıdı.
- **1950** - ... Yunanistan ve Kıbrıslı Rumlar Megali İdea çerçevesinde Kıbrıs'ı Yunanistan'a katma politikasına (ENOSİS) ağırlık verdiler.
- **1959** - Zürih ve Londra Antlaşmaları imzalandı.
- **1960** - Kıbrıs Cumhuriyeti kuruldu.
- **1963** - Rumlar Kanlı Noel olarak bilinen saldırıları gerçekleştirdi.
- **1963** - İngiltere tarafından Rum ve Türk tarafını birbirinden ayıran Yeşil Hat adlı bir sınır çizildi.
- **1964** - Türkiye'yi Kıbrıs'a müdahale fikrinden vazgeçirmek için Johnson Mektubu yazıldı.
- **1967** - EOKA, Türklerin yoğun olduğu Boğaziçi ve Geçitkale köylerinde 15 Kasım 1967'de bir katliam yaptı.
- **1974** - Yunanistan'daki Albaylar Cuntası Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti.
- **1974** - Bülent Ecevit'in başbakan, Necmettin Erbakan'ın başbakan yardımcısı olduğu koalisyon hükûmetinin kararı ile 20 Temmuz 1974'te I. Kıbrıs Barış Harekâtı düzenlendi.
- **1974** - 14 Ağustos 1974'te Dışişleri Bakanı Turan Güneş'in "Ayşe tatile çıksın" parolasıyla İkinci Kıbrıs Barış Harekatı düzenlendi.
- **1975** - Ada'daki Türk toplumu Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni kurdu, devlet başkanlığına Rauf Denktaş seçildi.
- **1983** - Rauf Denktaş başkanlığında, Türkiye'nin desteği ile Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu.

BÜLENT ECEVİT
T.C. Başbakanı

NECMETTİN ERBAKAN
T.C. Başbakan Yardımcısı

RAUF DENKTAŞ
KKTC Cumhurbaşkanı

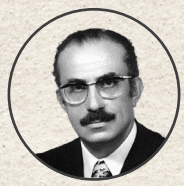

TURAN GÜNEŞ
T.C. Dışişleri Bakanı

Harita 7.4: Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (1983)

OKUYORUM

Edebî metinden yararlanarak aşağıdaki soruyu cevaplayınız.

(…)
1958 yılı bütün hışmı ile girdiğinde, Naciye ilk oğluna hamileydi. 27-28 Ocak olaylarında, "Taksim" lehine gösteriler yapan Türklere, ilk kez ateş açtı İngiliz polisi. Bir sonraki günün "Halkın Sesi" gazetesi, yedi Türk'ün öldüğünü ve yetmişe yakın Türk'ün de yaralandığını bildiriyordu. 30 Ocak'ta, siyah başlıklarla çıkan Türkiye gazetelerinde, sayılar daha da artmıştı ve isimlerin arasında Ali Tahsin de vardı. Kimin attığı belli olmayan bir bombayı, halkın arasında patlamadan kapmış, uzağa, boş bir okulun bahçesine savurmuştu. Orada patlayan bomba, civardaki tüm camları kırdı ve bir hesaba göre yüzlerce insanın canını kurtardı. Görenler öyle anlattılar. Ali'nin fotoğrafı, yıllarca mücahitlerin ceplerinde, evlerin duvar aynalarının kenarlarında sıkıştırılmış kaldı.
O gün, bacağından sızan kanlara rağmen avucunun içi gibi bildiği sokaklardan, duvar diplerinden, kapı içlerine sine sine eve gelmeyi başardığında, Ali'nin ilk tedavisini yapan Naciye oldu.
(…)
Aynı gece, sanki binlerce yıl önce duyduğu çuval seslerini yeniden duydu Eleni. Duvardan yine üç adam atladı, yine maskeliydiler üçü de ve yine duvar diplerine sindiler. Eleni, bu kez onların Ali'nin odasına girdiğini gördü ama bağıramadı, kocasını uyandıramadı. EOKA'cı olduklarını sanmıştı, Arif'ini de öldürürler diye korktu. Taş kesildi, bekledi, yine.
(…)
Gelen, Türk Mukavemet Teşkilatının ileri gelenlerindendi, doktordu, Ali'nin yarasına bakmaya gelmişti. O gece orada sabahladı, sokağa çıkma yasağının bitiminde, erkenden gitti ertesi gün.
(…)
Temmuz'da, olaylar daha da şiddetlendi. Bir ay içinde kırk üç Türk öldü. Her gün, en az bir ev vardı ağıtla inleyen. Uykulu Türk mahallesi, sürekli kabusların yaşandığı karabasanlara gömüldü.
Peyker Hanım'ın ölüm haberi, Naciye'nin ilk oğlunun erken doğumuna neden oldu. Anlatıldığına göre, Lefkoşa'daki kız kardeşini ziyarete geldiği bir zamanda, kapı çalınmış, iki Rum delikanlı su istemişlerdi kendisinden. Peyker Hanım, tulumbaya, suya giderken, arkasından ateş açmışlar, evin koridorunda öldürmüşlerdi. Öyle yatmış kalmıştı soğuk taşların üstünde ışıl ışıl Peyker Teyze.

Alev Alatlı, *Yaseminler Tüter mi Hâlâ?, s. 94-95.*
(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

Metinde geçen "Uykulu Türk mahallesi, sürekli kabusların yaşandığı karabasanlara gömüldü." sözünden hareketle Kıbrıs anlaşmazlığının Türk toplumu üzerindeki etkilerini açıklayınız.

KANIT SORGULAMA 1

1. soruyu 1 ve 2. kanıta; 2. soruyu 3. kanıta; 3. soruyu 4. kanıta göre cevaplayınız.

1. KANIT

Fatin Rüştü Zorlu, Londra Konferansı'nda şu görüşleri dile getirmişti: "Kıbrıs, coğrafi olarak Anadolu Yarımadası'nın bir uzanışıdır. Bu nedenle Ada, Türkiye'ye ya da Türkiye çevresindeki Doğulu ülkelerin kaderiyle en az Türkiye kadar yakından ilgili olan bir devlete ait olmalıdır. Bir savaş durumunda Türkiye'nin ikmali ancak güney limanlarından mümkün olabilecektir; ancak, bu limanların tümü Kıbrıs'ın gölgesi altındadır. (Büyük Atatürk'ün görüşleri) Eğer bu adayı elinde bulunduran aynı zamanda Türkiye'nin batısındaki adaları da elinde bulunduran bir devlet ise, o zaman söz konusu devlet Türkiye'yi çevrelemiş olacaktır. Türkiye, statükodan hoşnuttur. Eğer statükoda bir değişiklik yapılmak isteniyorsa o zaman en doğru yol Ada'nın eski sahibi olan Türkiye'ye verilmesidir."

Hüner Tuncer, *Türk Dış Politikası, s. 395.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Adnan Menderes, Büyük Millet Meclisinin 28 Aralık 1956 tarihli toplantısında verdiği cevapta: "... Türk hükûmeti, taksim meselesini şayanı iltifat bir teklif olarak telakki etmektedir. (...) adanın taksimi oradaki soydaşlarımızın Türk bayrağı altında yaşamalarını temin edecek ve Kıbrıs Türkiye için herhangi bir tehdit sahası olmaktan tamamıyla çıkacaktır..."

Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 355-356.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

Kıbrıs Rumları Yunanistan'dan aldıkları yardımlar ile Kıbrıs'ta ilk önce İngiliz yönetimine ve sonradan Türk cemaati mensuplarına karşı tedhiş hareketine girişmişlerdir. Hareketin amacı Kıbrıs uyuşmazlığını milletlerarası bir uyuşmazlık niteliğine büründürerek Birleşmiş Milletlerde konuşulmasını sağlamak ve İngiliz halkoyunu etkileyerek İngiliz Hükûmetini isteklerini kabule zorlamak olmuştur. Türklere karşı girişilen tedhiş ise ilk önce Türklerin güvenlik kuvveti içinde ada düzenini korumak için görev almalarını önlemek ve daha sonra da Türk cemaatini yıldırarak adadan ayrılmalarını sağlamak amacıyla yapılmıştır.

Mehmet Gönlübol, *Olaylarla Türk Dış Politikası, s. 348.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

4. KANIT

Birinci Barış Harekâtı

20 Temmuz saat: 04.00'te Türk Silâhlı Kuvvetleri genel alarm verdi. Adana, Antalya, Konya askerî havaalanlarından kalkan jetler saat: 05.25'te Lefkoşa'ya ulaştılar ve bir süre sonra ilk paraşütçüler Ada'ya inmeye başladı. Denktaş, o anı şu cümlelerle anlatır: "Gecikmeyle de olsa evvela derinden top sesleri gelmeye başladı, sonra arkasından uçakların, paraşütçüleri indirmeye başladıkları görüldü. O an, etrafımda olanların kapanıp toprağı öptüklerine ve şükürler olsun dediklerine tanık oldum!" Ecevit ise Ankara Radyosu'nda yaptığı açıklamasında "Biz savaş için değil, barış için; yalnız Türklere değil, Rumlar'a da barışı getirmek için Ada'ya geliyoruz." diyordu.

Galip Alçıtepe, *Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı, s. 202.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Türkiye'nin Kıbrıs politikasını açıklayınız.
2. Rumların Kıbrıs konusundaki yaklaşımları nelerdir?
3. Kıbrıs Barış Harekâtı'nın Kıbrıs ve Türkiye'deki yankılarını açıklayınız.

7.2.2. Kıta Sahanlığı Sorunu

Yunanistan, 1961'de Ege Denizi'nin Türkiye'ye yakın bölgelerinde petrol aramak isteyen şirketlere sondaj ruhsatı verdi. Türkiye ise Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığına (TPAO) 1973'ten itibaren Ege Denizi'nin ortasından geçen bir çizgiyi esas alan bölgede petrol arama ruhsatı tanıdı. Yunanistan bir nota ile Türkiye'nin arama ruhsatı verdiği alanların Yunan kıta sahanlığına girdiğini ve bu sebeple ruhsatların geçersiz olduğunu savundu. Buna karşılık Türkiye, petrol arama ruhsatı verdiği bölgelerin Anadolu'nun doğal uzantısı ve Türk kara sularında olduğunu bildirdi. Böylece Türkiye ve Yunanistan arasında Kıta Sahanlığı gerginliği ortaya çıktı. Taraflar, sorunu uluslararası hukuk kuralları çerçevesinde çözmek için girişimde bulundular ancak kalıcı bir sonuca ulaşamadılar.

Günümüzde Türkiye ile Yunanistan arasında uluslararası antlaşmalarla kesinleşmiş bir deniz sınırı mevcut değildir. Ege Denizi'ndeki Türkiye ve Yunanistan sahilleri coğrafi konum itibarıyla birbirinin yanında ve aynı zamanda karşısındadır. Bu durum bir sınırlandırmayı gerekli kılmaktadır. Türkiye ve Yunanistan kara sularının genişliği 6 deniz milidir. Yunanistan tek taraflı olarak kara sularının sınırlarını on iki mile çıkardığını ilan etmiştir. Türkiye ise ilanı tanımadığı ve bu yaklaşımın bir savaş sebebi olacağı beyanında bulunmuştur. Sahip olduğu adalar sebebiyle Ege Denizi'nin yaklaşık yüzde kırkı Yunan kara suyu durumundadır. Kara sularının on iki mile çıkması, Ege Denizi'nin yaklaşık yüzde yetmişinin Yunan kara suyu hâline dönüşmesi anlamına gelmektedir.

Türkiye ve Yunanistan arasında 2000'li yılların başından itibaren Akdeniz'de deniz yetki alanlarına dair sorunlar ortaya çıktı. Sorunların temelini kıta sahanlığıyla deniz yetki alanları yani münhasır ekonomik bölge alanlarının ülkeler arasındaki paylaşımı oluşturdu. 27 Kasım 2019'da Türkiye ile Libya arasında imzalanan deniz yetki alanlarını sınırlandıran antlaşma, Yunanistan ve Mısır'ın tepkisine neden oldu. 24 Aralık 2020'de iki ülke, Doğu Akdeniz'i kapsayan Münhasır Ekonomik Bölge Antlaşması yaptı. Bu antlaşma Türkiye ve Libya'nın egemenlik haklarını ihlal eden ifadeler taşımaktadır. Türkiye, bu oldubittiye asla müsaade etmeyeceğini taraflara bildirerek **Mavi Vatan** politikasını uygulamaya koydu; araştırma gemilerini Ege ve Akdeniz'de bilimsel çalışma yapmak üzere görevlendirdi. Yunanistan donanmasının Türk araştırma gemilerini rahatsız etmesi üzerine bölgeye bu kez de Türk donanması gönderildi. Türkiye, bölgede gerginliği artıran Yunanistan ile Mısır'ın uluslararası hukuku ihlal ettiğini ve Türkiye'nin geri adım atmayacağını bütün dünyaya duyurdu.

BİLGİ KUTUSU

Mavi Vatan

Türkiye Cumhuriyeti'nin Karadeniz, Akdeniz ve Ege'de ilan ettiği deniz yetki alanları, "deniz vatanı", "Mavi Vatan" kavramlarıyla ifade edilmiştir. Türkiye, Kıta Sahanlığı ve Münhasır Ekonomik Bölge tanımlarından kaynaklanan anlaşmazlıkları uluslararası hukuk çerçevesinde ortadan kaldırmak amacıyla güvenliğini tehdit eden unsurlara karşı Mavi Vatan politikasını uygulamaktadır. Bu politikayla Doğu Akdeniz'deki muhtemel iş birliği mekanizmaları ile hem küresel ticaretin korunmasına hem de enerji kaynaklarının en verimli şekilde kullanılmasına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Genel ağdan alınmıştır.

Uluslararası Deniz Hukuku Terimleri

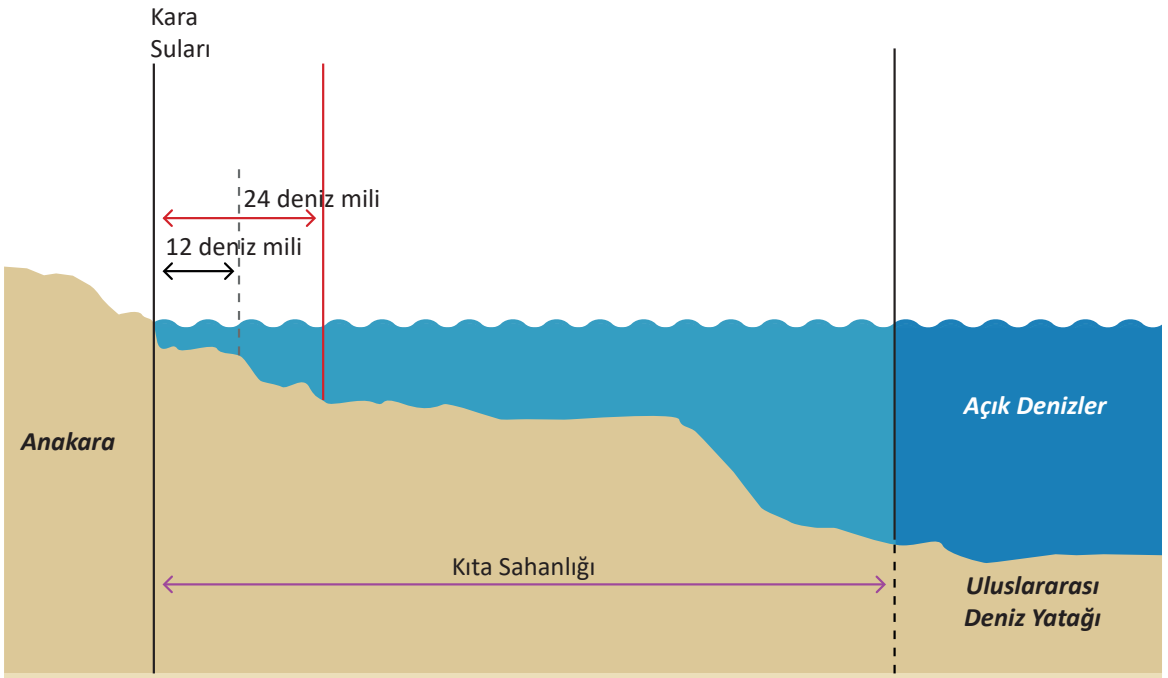

Kara Suları

Bir kıyı devletinin tam egemenliğe sahip olduğu deniz alanıdır. Devletler, Uluslararası Deniz Hukuku'na göre kara sularının genişliğini özel durumlar haricinde 12 deniz miline kadar belirleme hakkına sahiptir. Türkiye ile Yunanistan arasındaki deniz sınırı henüz belirlenmemiştir. Türkiye ve Yunanistan'ın Ege Denizi'ndeki kara sularının genişliği 6 deniz mili olarak uygulanmaktadır.

Kıta Sahanlığı

Bir ülkeyi oluşturan kara parçasının deniz altındaki doğal uzantısıdır. 1982 Birleşmiş Milletler Deniz Hukuku Sözleşmesi, kıta sahanlığını "kıyı devletinin kara sularının ölçülmeye başlandığı esas hatlardan itibaren 200 mile kadar uzanan su altı alanlarının deniz yatağı ve toprak altı" şeklinde tanımlamıştır. Ülkeler, hukuken kıta sahanlığı içerisinde bulunan deniz yatağı ile toprak altındaki canlı cansız bütün kaynakları araştırma ve işletme hakkına sahiptir. Bu nedenle kıta sahanlığı, bir devletin açık denizler üzerindeki egemenliğini ifade eder.

7.2.3. Ege Adaları Sorunu

1923'te imzalanan Lozan Antlaşması'yla Bozcaada ve Gökçeada Türkiye'ye, On İki Ada ve Meis İtalya'ya, diğer Ege Adaları Yunanistan'a bırakılmıştı. Müttefiklerle İtalya arasında 1947'de imzalanan Paris Antlaşması'na göre On İki Ada ve Meis Yunanistan'a verilmiş; Türk kıyılarına yakın Ege Adaları, Lozan ve 1947 Paris Antlaşmalarıyla silahsızlandırılmıştı.

Yürürlükteki antlaşmalara göre Türkiye'ye yakın adaların silahlandırılmaması gerekirken Yunanistan, Türkiye'nin itirazlarına rağmen uluslararası hukuku ihlal ederek 1960'lardan beri Ege Adaları'nı (Harita 7.5) silahlandırmaktadır. Ege Denizi'nde adaların yanı sıra hukuken aidiyeti belli olmayan binlerce kayalık da sorun oluşturmaktadır. Bu kayalıklar sebebiyle iki ülke ilişkilerinde defalarca gerginlik yaşanmıştır.

Harita 7.5: Ege Adaları

7.2.4. Batı Trakya Türklerinin Sorunları

Balkan Savaşları sonrasında Osmanlı Devleti, 1913'teki İstanbul Antlaşması ile Batı Trakya'yı Bulgaristan'a bırakmıştı. Batı Trakya, 1923 Lozan Antlaşması ile de Yunanistan'a devredilmişti. Türkiye ve Yunanistan arasındaki antlaşmalar gereği Batı Trakya'daki Türk nüfus ile İstanbul, Gökçeada ve Bozcaada'daki Rum Ortodoks nüfus mübadelenin dışında bırakılmıştı.

Türkiye'nin 1923 Lozan Barış Antlaşması ile Müslüman olmayan azınlıklara tanıdığı haklar, Yunanistan tarafından da topraklarında bulunan Müslümanlara tanındı. Batı Trakya Türklerine azınlık statüsü verildi. Ancak Yunanistan'da yaşayan Türkler azınlık statüsü bağlamında özellikle 1960'lardan sonra ciddi zorluklar yaşadı. Yunanistan bazı Türkleri yasa dışı yollarla vatandaşlıktan çıkardı. Türklerin gayrimenkul satın almalarını hatta kiralamalarını yasakladı. Türklere ait taşınmazları satın almak isteyen Yunanlara ise düşük faizli ve uzun vadeli kredi-

DR. SADIK AHMET
(1947-1995)

Batı Trakya Türklerinin hakları için mücadele eden tıp doktoru, siyasetçi. 1985'te Batı Trakya Türklerinin sesini dünyaya duyurmak amacıyla bir imza kampanyası başlatması üzerine hapis cezası aldı. 1989'da Yunan Parlamentosuna bağımsız milletvekili olarak girdi. Konuşmalarında "azınlık" yerine "Türk" kelimesini kullanması nedeniyle 1990'da iki ay hapis yattı. 1991'de Batı Trakya'daki Türkleri temsil eden Dostluk Eşitlik ve Barış Partisini kurdu.

Genel ağdan alınmıştır.

ler verdi. Anayasaya eklenen bir madde ile Hristiyan olmayanların devlet memuru olamayacağı kararı alındı. 1967'den itibaren Türkler vakıf yönetimlerinden de uzaklaştırıldı. 1970'lerden sonra isminde "Türk" kelimesi taşıyan azınlık sivil toplum kuruluşları yasa dışı ilan edildi. Türkçe yer adlarının yanı sıra Türkçe yayın yapan radyoların dinlenmesi ve televizyonların izlenmesi yasaklandı. Türklerin Lozan'a dayanan eğitim hakları çerçevesinde Türkçe eğitim almalarını sağlayacak çift dille eğitim veren anaokulları ve Türk okullarının açılmasına ilişkin talepleri Yunan makamlarınca cevapsız bırakıldı.

1989'da yapılan seçimler sonucunda Dr. Sadık Ahmet, Türk azınlığın ilk temsilcisi sıfatıyla Yunanistan Parlamentosuna bağımsız milletvekili olarak girdi. Ancak Yunanistan, seçim yasasında yaptığı değişiklikle getirilen %3'lük ülke barajı uygulamasının bağımsız adaylar için de geçerli olduğuna hükmetti. Böylece Batı Trakya (Harita 7.6) Türklerinin elinden Parlamentoya bağımsız temsilci gönderme imkânı fiilen alındı. %3'lük ülke barajı uygulaması, bağımsız adayları milletvekili seçilebilmek için diğer siyasi partilerle iş birliği yapmak zorunda bıraktı. 24 Kasım 2020'deki genel seçimlerde Batı Trakya Türkleri üç milletvekili çıkardı.

Harita 7.6: Batı Trakya Bölgesi

BİLGİ KUTUSU

Dr. Sadık Ahmet, Selanik Cezaevi'ne gönderilirken şöyle der: "Ben bir Türk olduğum için hapse götürülüyorum. Eğer Türk olmak suç ise burada bir kez daha tekrar ediyorum: Ben bir Türk'üm ve öyle kalacağım."

https://www.ytb.gov.tr

7.2.5. ASALA ve Ermeni Diasporası

Diaspora

Ana vatanlarının dışında kalıcı biçimde yerleşmiş, ortak bir kökene ya da inanca mensup grup.

1915 Olayları, 1960'lı yıllarda ABD ve SSCB'de yaşayan Ermeni grupların önayak olduğu asılsız iddialar ve çeşitli propaganda faaliyetleriyle dünya gündemine taşındı. Ermeni **diaspora**sı, asılsız iddialarla yurt dışında yaşayan Ermenileri kışkırttı ve Türkiye'yi dış politikada zor duruma düşürmeye çalıştı.

1965'te Ermeni diasporası, Büyük Ermenistan'ın ve asılsız iddiaların tanınması isteklerini dillendirdi. Türkiye'nin komünizm tehdidine karşı NATO'ya girmesi ve Batılı devletlerin Ermeni diasporasını dikkate almaması diaspora Ermenilerini Ruslara daha da yakınlaştırdı. Tezlerini yaymak ve uluslararası alanda destek bulmak için strateji değiştiren

diaspora, sesini Ermenistan'ın Kurtuluşu İçin Gizli Ermeni Ordusu (ASALA) adlı terör örgütüyle duyurmaya çalıştı. Bu bağlamda ASALA terör örgütünün 1973-1984 arasında yurt dışındaki Türk temsilciliklerine yönelik saldırılarıyla birçok Türk diplomat ve temsilci şehit edildi. Diaspora Ermenileri Türkiye aleyhindeki her türlü oluşum ve başta PKK olmak üzere pek çok terör örgütüyle iş birliğinde bulundu.

Ermeni diasporasının planına göre asılsız Ermeni iddialarının bütün dünyada tanınması sağlanacak ve Türkiye tazminat ödemeye, ardından toprak vermeye zorlanacaktı. Diaspora Ermenileri, bulundukları ülkelerin parlamentolarını etkileyerek sözde soykırım iddialarını tanıyan kararlar alınması doğrultusunda çalışmalar yaptı. ABD, Almanya ve Fransa'nın da aralarında bulunduğu birçok ülkenin parlamentosu tarafından sözde soykırım iddiaları kabul edildi. Parlamentoların tanıma kararları, sadece gündelik siyasi iradeyi yansıtmakta dolayısıyla hukuki bağlayıcılık taşımamaktadır.

1991'de bağımsızlığını ilan eden Ermenistan'ı ilk tanıyan ülkelerden biri Türkiye oldu. Türkiye iki taraf arasındaki sorunların çözülmesine, ilişkilerin geliştirilmesine yönelik önemli adımlar attı. Ancak Ermenistan'ın Azerbaycan'a ait Dağlık Karabağ'ı işgal etmesi ile ilişkiler kesildi.

Türkiye, ilişkilerin normalleşmesi ve Dağlık Karabağ da dâhil olmak üzere sorunların çözümü için 2005'te yeni adımlar attı. Ermenistan'a asılsız Ermeni iddialarıyla ilgili gerçeklerin ortaya çıkması için bilimsel araştırmalar yapacak bir komisyonun kurulması ve her iki ülkenin arşivlerini araştırmacılara açması teklifinde bulundu. Bu süreçte Türkiye, Van Gölü'ndeki Akdamar Kilisesi'ni restore etti ve Türkiye-Ermenistan arasında uçak seferlerini başlattı. Ermeni Hükûmeti, Türkiye'nin bilimsel araştırma teklifine Ermeni diasporasının da etkisiyle cevap vermeyince 2011 itibarıyla ilişkiler durakladı. Azerbaycan'ın Ermeni işgalindeki topraklarını geri alması konusunda Türkiye'nin Azerbaycan'a destek vermesiyle Türkiye-Ermenistan ilişkilerinde yeni bir sürece girildi.

KANIT SORGULAMA 2

Kanıtlardan hareketle soruları cevaplayınız.

1. KANIT

ASALA

Siyasi merkezler, propaganda çalışmalarında açık ve kapalı olmak üzere iki ayrı yol izlemekte; açık uygulamalarda siyasi merkez, kanuni sınırları içinde ve genellikle öğrencileri kullanarak dergi, broşür, gazeteler yayınlamakta; toplantı, konferans, seminer ve yürüyüşler düzenlemektedirler. Ayrıca siyasi merkezler, kendi bulundukları ülkelerde, ideolojik yakınlığı olan örgütlerle açık ya da kapalı ortak bir platform oluşturma; bulundukları ülkede kamuoyu oluşturmada yararlı olabilecek kişilerle (gazeteciler, yazarlar, sanatçılar, tarihçiler, öğretim üyeleri, milletvekilleri), meslek kuruluşu temsilcileri, sendikacılar vb. ile birlik çalışması yaparlar. Siyasi merkezin bir başka görevi ise önemli eylem ve çalışmalar yapabilmek için mali finans kaynakları bulmaktır.

Askerî cephe ise merkez komite tarafından belirlenen eylemleri gerçekleştirmek üzere vurucu timleri genellikle eylemin konulacağı ülkede, eğer güvenli saklanma ve barınma olanakları yoksa eylemden kısa bir süre önce ülkeye sızdırmakta ve eylemden hemen sonra ülke dışına çıkararak güvence altına almaktadır. Barınma ve saklanma olanağı olan yerlerde ise hücre elemanları, eylemden sonra ülkede kalmayı sürdürmekte, eyleme komuta edecek lider ise dışarıdan gelmekte, gerektiğinde eyleme katılacak militanlar bulundukları ülkelerden de seçilebilmektedir.

Reyhan İşeri, *Türkiye'de Etnik Terör: ASALA ve PKK Örneği, s. 49, 50.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

Viyana suikastından iki gün sonra...

2. SUİKAST

PARİS ELÇİMİZ ÖLDÜRÜLDÜ

Otomobilin Seine nehri üzerindeki bir köprüde yavaşlamasından yararlanan katiller otomatik tabancayla Erez'i ve şoförünü öldürüp kaçtı

Paris Emniyet Müdürü, elki cinayet bir rastantı değil.. Uluslararası bir tedhiş plannyla karşı karşıya olabilirize dedi

NİGEL PERMAN PARİSTEN BİLDİRİYOR

Gazetede terör haberi

Ermeni katiller yine sahnede

41'inci şehidimizi verdik!

Birleşmiş Milletler'de görevli Türk diplomatı Evner Ergun, bir Ermeni teröristin silahlı saldırısı sonucu otomobili içinde şehit oldu

Gazetede terör haberi

SORULAR

1. Terör örgütleri amaçlarına ulaşmak için hangi yöntemleri kullanmaktadır?
2. Devlet, terör eylemlerinin önlenmesi için neler yapabilir?

7.3. TÜRKİYE'DEKİ SİYASİ, EKONOMİK, SOSYO-KÜLTÜREL HAYAT

BAŞLANGIÇ SORUSU

Demokratik yönetimlerin kesintiye uğratılmasının sosyal ve kültürel hayata etkileri neler olabilir?

Türkiye'nin 19. yüzyılda başlayan demokratikleşme süreci 1946'daki genel seçimle önemli bir ivme kazandı. 1950'de iktidara gelen DP, 1954 ve 1957 seçimlerini de kazanarak iktidarını sürdürdü. Ancak iktidar-muhalefet ilişkileri siyasi çekişmeleri beraberinde getirdi. Siyasetteki bu çekişmeler ekonomik ve sosyo-kültürel hayatı derinden etkiledi.

7.3.1. 1960-1990 Arasındaki Askerî Darbeler

DP iktidarının ilk dönemlerinde yaşanan dönüşüm ve yenileşmeler DP'yi halkın gözünde yüceltti. Fakat DP iktidarının ikinci döneminde baş gösteren bazı olumsuzluklar siyasi ortamın gerilmesine sebep oldu. Muhalefetin iktidara yönelik sert eleştirileri partiyi yıprattı. DP'nin basın üzerinde baskı kurması zamanla ülkedeki çatışmaları artırdı, yaşanan huzursuzluktan dolayı ordu da DP'ye karşı tavır aldı. 1960'a gelindiğinde iktidar-muhalefet ilişkileri iyice sertleşti. DP, 18 Mayıs 1960'ta muhalefet ve basının faaliyetlerini araştırmak üzere bir "Tahkikat Komisyonu" kurdu. Bu duruma muhalefet, basın ve üniversiteler çok sert tepki gösterdi. Ülke siyasi ve sosyal açıdan büyük bir krize doğru sürüklendi. İstanbul ve Ankara'da öğrenci olayları yaşandı. Kutuplaşmaların artarak devam ettiği bu dönemde ordu içerisinde darbeci oluşumlar ortaya çıktı. Gerginliklerin yerini sıcak çatışmalara bırakmasını bahane eden ve kendisine Millî Birlik Komitesi (MBK) adını veren bir grup subay, komuta kademesini ve milletin egemenliğini hiçe sayarak 27 Mayıs 1960'ta askerî bir darbe yaptı. MBK'nin müdahalesiyle devlet idaresi ordunun kontrolüne geçti. Cumhuriyet tarihinin bu ilk askerî darbesi Türkiye'nin demokratikleşme sürecini ciddi bir kesintiye uğrattı. DP'nin siyasi hayatına darbeyle son veren askerî **cunta**, parti idarecilerine yönelik bir yargılama süreci başlattı. Yassıada'da kurulan mahkemelerle yargılama tamamlandı; Başbakan Adnan Menderes, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu idam edildi.

1960 Askerî Darbesi sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası ile verilen özgürlükler, fırsata dönüştürülemedi ve dünyadaki gelişmelere bağlı olarak toplum, siyasetten eğitime her alanda kutuplaşmaya gitti. 1968'deki gençlik hareketleri ve öğrenci eylemleri kavgalarla hatta ölümlerle neticelendi. 1968'deki Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde çıkan kavgalarda 15 kişi öldü, grev ve lokavtlar üretimin yanı sıra hizmeti de durma noktasına getirdi, bazı bölgelerde sıkıyönetim idareleri kuruldu. Hükûmetler kutuplaşmaları çözmekte yetersiz kaldı ve toplumu uzlaşıya götüremedi.

Cunta

Bir ülkede yönetime genellikle silah zoruyla el koyan kimselerden oluşan kurul.

Askerî Darbe

Bir ülkede ordu mensuplarının baskı kurarak veya demokratik yolları kötüye kullanarak rejimi değiştirecek biçimde yönetimi devirme işi.

Durumun sorumlusu olarak Süleyman Demirel Hükûmetini gören kuvvet komutanları, 12 Mart 1971'de TBMM'ye **muhtıra** vererek iktidarın görevi bırakmasına sebep oldu. Hükûmetin düşmesi sonrasında tüm partilerin katılımıyla oluşturulan millî mutabakat hükûmetleri de istenen istikrarı sağlayamadı hatta durum daha da kötüye gitti.

12 Mart Muhtırası sonrası Türkiye'de siyasi istikrarsızlıklar, ekonomik bunalımlar, sosyal çalkantılar daha önce görülmemiş seviyelere çıktı; anarşi daha da arttı, binlerce insanın öldüğü terör olayları yaşandı. Durumun sorumlusu olarak TBMM'yi gören ordu komutanları, 12 Eylül 1980'de darbe yaparak ülke yönetimine tekrar el koydu. Darbenin hemen ardından siyasi liderler tutuklandı, partiler kapatıldı ve bir kez daha askerî vesayet hükûmeti başladı. Yeni anayasa hazırlanarak 1982'de yürürlüğe kondu. 1983'te yapılan seçimler sonucunda Turgut Özal Hükûmeti kuruldu. Böylece ülke yönetimi 3 yıl aradan sonra halkın iradesiyle yeniden sivil idareye geçmiş oldu.

1960-1980 arasında yaşanan darbelerin Türkiye'ye siyasi ve sosyo-ekonomik açıdan önemli etkileri oldu.

SÜLEYMAN DEMİREL
(1924-2015)

Isparta/İslamköy'de doğdu. 1949'da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesinden mezun oldu. 1955'te Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğüne atandı. Siyasi hayatı 1962'de Adalet Partisinin Genel İdare Kurulunda üyelikle başladı. 1965 genel seçimleri sonucunda Türkiye'nin 12. başbakanı oldu. 12 Eylül Darbesi sonrası siyasi yasaklı ilan edildi. 1987'de yasaklar kaldırılınca Doğru Yol Partisi genel başkanı, 1991'deki genel seçimlerle yeniden başbakan, 1993'te Türkiye'nin 9. cumhurbaşkanı seçildi.

Genel ağdan alınmıştır.

Muhtıra

Türk siyasetinde daha çok askerî kesimin hükûmeti uyarmak için yolladığı yazı.

Darbelerin Türkiye'ye Etkileri

Tablo 7.1: *Darbelerin Türkiye'ye Siyasi ve Sosyo-Ekonomik Etkileri*

	Siyasi Etkileri	Sosyo-Ekonomik Etkileri
27 Mayıs 1960 Darbesi	Cumhuriyet Dönemi askerî darbeler süreci başladı. Darbe sonrası kurulan Kurucu Meclisin hazırladığı anayasa 1961'de kabul edildi. Siyaseti denetlemek ve kontrol altında tutmak için Anayasa Mahkemesi, Millî Güvenlik Kurulu, Cumhuriyet Senatosu, Devlet Planlama Teşkilatı gibi kurumlar kuruldu. Üniversitelere ve 1964'te kurulan TRT'ye özerklik verildi.	147 akademisyen görevden uzaklaştırıldı. 1961 Anayasası'nın sağladığı özgürlüklerle Türkiye'de sivil toplum örgütlerinin sayısında artışlar yaşandı. Öte yandan bu ortam toplumun politize olmasına yol açtı. Yaşanan ideolojik kamplaşmanın yanı sıra sanayileşmeyle ortaya çıkan işçi-işveren çatışmaları toplumsal ayrışmaları derinleştirdi. Kutuplaşmalar şiddet içeren sokak eylemleriyle meşru olmaktan çıktı, gerilim ve çatışmalar kaosa dönüşerek sıkıyönetime zemin hazırladı. Sosyal devlet anlayışı gelişti, toplu sözleşme ve grev hakkı getirildi. Karma ekonomi modeline geçildi. Darbe sonrası Devrim otomobilinin üretilmesi gibi birtakım millî atılım hamleleri yapılmışsa da siyasi istikrarsızlıklar yatırımların devamlılığını sekteye uğrattı.

12 Mart 1971 Muhtırası	1961 Anayasası'nın topluma tanıdığı özgürlüklerin devlet otoritesini güçsüzleştirdiği gerekçesiyle temel hak ve özgürlüklerde kısıtlamalara gidildi. Sosyalizm, üniversite ve sivil toplum kuruluşları (STK) yoluyla etkili olmaya başladı. Siyaset iki kutuplu olmaktan çıkarak çoklu bir yapıya büründü. Adalet Partisi (AP) ve Cumhuriyet Halk Partisinin yanı sıra Alparslan Türkeş liderliğinde Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Necmettin Erbakan liderliğinde Millî Selamet Partisi (MSP) kuruldu. Siyasal cepheleşme ve terör eylemleri 12 Eylül 1980 Darbesi'ne zemin hazırladı.	1971 Muhtırası sonrasında kurulan koalisyon hükûmetleri istikrarlı bir ekonomik program uygulayamadı. 1973'te küresel petrol krizinin de etkisiyle Türkiye'de döviz darboğazı yaşandı. Enflasyon %100 seviyelerine çıktı. TL, dolar karşısında büyük oranda değer kaybetti. Siyasetteki çok kutupluluk sanata ve üniversiteler başta olmak üzere eğitim kurumlarına da yansıdı.
12 Eylül 1980 Darbesi	TBMM ve siyasi partiler kapatıldı, tutuklanan liderler siyasi yasaklı ilan edildi. Cumhurbaşkanlığı görevine Kenan Evren getirildi. Yasama, yürütme ve yargı yetkileri Millî Güvenlik Konseyi tarafından kullanıldı. 1983'te yapılan seçimlerle TBMM yeniden işlerlik kazandı. Ancak getirilen %10 seçim barajı ile küçük partilerin etkisi kırıldı. 1984'te yerel yönetimler sivil ve demokratik hayata başladı.	Sendikal faaliyetler ertelendi veya durduruldu. Bankerler halkın mevduatlarını toplamada bankaların önüne geçti. Toplumsal kargaşanın ve darbelerin getirdiği tedirgin edici ortam göçlere sebep oldu.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. Darbelerin sosyo-ekonomik alanda meydana getirdiği olumsuzlukları yorumlayınız.
2. Darbelerin Türk siyaseti üzerindeki etkileri nelerdir? Yorumlayınız.

KANIT SORGULAMA 3

1. soruyu 1 ve 3. kanıta göre; 2. soruyu 2. kanıta göre cevaplayınız.

1. KANIT

70'li yılların özellikle ikinci yarısını tarihsel olarak da diğer yıllardan ayıran faktör, günlük hayatta "siyasi dozun" giderek artmış olmasıydı. 12 Eylül 1980'e kadar sürecek olan, siyasetin hayatın her alanına nüfuz etme eğilimi, 70'lerde sıradan insanların bile yaşama biçimlerini değiştirmiş, giyim kuşamdan, arkadaşlık anlayışına, spordan müziğe kadar birçok alanı etkilemişti.

Ayfer Tunç, *Bir Mâniniz Yoksa Annemler Size Gelecek, s. 176.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

12 Eylül Darbesi ise, hem öncekine göre daha sınırlı özgürlükler içeren 82 Anayasası'nın ilanından önce hem de sonrasında, sinema örgütlerinin ve sinema kulüplerinin kapatılması, film, seyirci, sinema salonu ve yapımevi sayılarının düşmesine sebep olması, sinema filmlerine, yönetmenlere ve sinema emekçilerine yasaklar getirmesi nedeniyle Türk sineması açısından olumsuz bir dönemi ifade eder. Bu dönemde toplumsal eleştiri temalı filmlerin yerini, daha bireysel konuların ele alındığı arabesk ve kadın filmleri almıştır.

Yalçın Lüleli, *27 Mayıs ve 12 Eylül Askerî Darbelerinin Türk Sinema Sektörüne Etkileri, s. 183.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

Darbe kargaşaya son vermiş fakat yoğun bir zulüm uygulamasına kapı açmıştır. 650.000 kişi gözaltına alınmış, 230.000 kişi yargılanmış, 517 kişi idam cezasına çarptırılmış, 49 kişi idam edilmiş, 171 kişi işkence sonucu ölmüştür. 30.000 kişi güvenilmez diye işten atılmış, 30.000 kişi yurt dışına kaçmıştır. Gazeteciler toplam 3315 yıl hapse mahkum edilmişlerdir.

Sina Akşin, *Kısa 20. Yüzyıl Tarihi, s. 432.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORULAR

1. Siyasi kutuplaşmanın ve askerî darbelerin sosyal hayata etkilerini yorumlayınız.
2. Askerî darbelerin sanat üzerindeki etkilerini tartışınız.

7.3.2. 1961-1982 Anayasaları

Yeni Türk devletinin ilk anayasası Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu anayasası kabul edilen 1921 Anayasası'ydı (Teşkilât-ı Esasiye). II. TBMM'de kabul edilen 1924 Anayasası ise Türkiye'de Cumhuriyet devrimlerinin tamamlanmasını ve yerleşmesini sağlamıştı.

1960 ve 1980 yıllarında yaşanan askerî darbeler sonrası yürürlükteki anayasalar kaldırıldı, 1961 ve 1982 Anayasaları kabul edildi. Bu anayasalar askerî müdahaleleri meşru zemine oturttu, sivil idareyi biçimlendirdi.

1961 ve 1982 Anayasalarının Yapıları ile İnsan Haklarına Yaklaşım Tarzları	
1961	**1982**
Bazı Genel Özellikler	
• 27 Mayıs 1960 Askerî Darbesi sonrası hazırlandı. • Halk oylamasıyla kabul edildi (%61,7 kabul). • Askerî ve sivil kurullar tarafından oluşturuldu. • Halk oylamasında siyasi partiler propaganda yaptı. • "Başlangıç, Genel Esaslar, Temel Haklar ve Ödevler, Devletin Temel Kuruluşu, Geçici Hükümler ve Son Hükümler" kısımlarından oluşur. • Yüksek Hâkimler Kurulu, Anayasa Mahkemesi, Millî Güvenlik Kurulu kuruldu.	• 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi sonrası hazırlandı. • Halk oylamasıyla kabul edildi (%91,37 kabul). • Askerî ve sivil kurullar tarafından oluşturuldu. • Halk oylamasında aleyhte propagandaya izin verilmedi. • "Başlangıç, Genel Esaslar, Temel Haklar ve Ödevler, Devletin Temel Kuruluşu, Geçici Hükümler ve Son Hükümler" kısımlarından oluşur. • Yükseköğretim Kurulu kuruldu.
Devletin Genel Nitelikleri ile Kişi Hak ve Ödevlerine Dair Bazı Maddeler	
Cumhuriyetin Nitelikleri **MADDE 2**–Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, millî demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.	**Cumhuriyetin Nitelikleri** **MADDE 2**–Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, millî dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir.
Temel Hakların Niteliği ve Korunması **MADDE 10**–Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Devlet, kişinin temel hak ve hürriyetlerini, fert huzuru, sosyal adâlet ve hukuk devleti ilkeleriyle bağdaşamayacak surette sınırlayan siyasî, iktisadî ve sosyal bütün engelleri kaldırır; insanın maddî ve mânevî varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlar.	**Temel Hak ve Hürriyetlerin Niteliği** **MADDE 12**–Herkes, kişiliğine bağlı, dokunulmaz, devredilmez, vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlere sahiptir. Temel hak ve hürriyetler, kişinin topluma, ailesine ve diğer kişilere karşı ödev ve sorumluluklarını da ihtiva eder.
Temel Hakların Özü **MADDE 11**–Temel hak ve hürriyetler, Anayasanın sözüne ve ruhuna uygun olarak ancak kanunla sınırlanabilir. Kanun kamu yararı, genel ahlâk, kamu düzeni sosyal adâlet ve millî güvenlik gibi sebeplerle de olsa bir hakkın ve hürriyetin özüne dokunamaz.	**Temel Hak ve Hürriyetlerin Sınırlanması** **MADDE 13**–(Değişik: 3.10.2001-4709/2 md.) Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasanın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasanın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik Cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz.

Eşitlik

MADDE 12–Herkes, dil, ırk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.
Hiçbir kişiye, aileye, zümreye veya sınıfa imtiyaz tanınamaz.

Temel Hak ve Hürriyetlerin Kötüye Kullanılamaması

MADDE 14–(Değişik: 3.10.2001-4709/3 md.) Anayasada yer alan hak ve hürriyetlerden hiçbiri, Devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmayı ve insan haklarına dayanan demokratik ve lâik Cumhuriyeti ortadan kaldırmayı amaçlayan faaliyetler biçiminde kullanılamaz.
Anayasa hükümlerinden hiçbiri, Devlete veya kişilere, Anayasayla tanınan temel hak ve hürriyetlerin yok edilmesini veya Anayasada belirtilenden daha geniş şekilde sınırlandırılmasını amaçlayan bir faaliyette bulunmayı mümkün kılacak şekilde yorumlanamaz.
Bu hükümlere aykırı faaliyette bulunanlar hakkında uygulanacak müeyyideler, kanunla düzenlenir.

https://www.anayasa.gov.tr/

(Maddeler, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

1961 Anayasası'nda "Türkiye devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür." denerek devletin varlığı ön koşul olarak görülmüş fakat haklar, özgürlükler yönünden öncelik kişiye verilmiş; devlet, "kişinin özgürleştirilmesi" için görevli ve yükümlü kılınmıştır. 1982 Anayasası'nda ise öncelik devletindir.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. Verilen bilgilerden hareketle 1961 ve 1982 Anayasalarının yapısal farklılıklarını açıklayınız.
2. 1961 ve 1982 Anayasalarının verilen maddelerini insan haklarına yaklaşımları bakımından karşılaştırınız.

7.3.3. Sosyo-Kültürel Gelişmeler

Türkiye'de 1950'lerden itibaren hızla artan ekonomik değişim ve gelişmelerin etki alanı çok geniş oldu. Üretim tarımdan sanayiye evrildi, ihracat odaklı üretim şehirlerde yoğunlaştı.

Kömür, petrol vb. maden kaynaklarına dayalı yeni işletmelerin; demir-çelik fabrikaları, rafineriler gibi ağır sanayi fabrikalarının açılması küçük yerleşim yerlerinin şehirlere dönüşmesini sağladı. Trabzon, Erzurum, Samsun, Konya, İzmir, Malatya, Adana, Bursa gibi şehirlerde üniversitelerin, hastanelerin ve kamu iktisadi teşekküllerinin (KİT) açılmasıyla bu şehirlerin bazı bölgeleri plan dâhilinde büyüdü. Gelişen şehirlerin üretim ve hizmet sektörlerinde eleman ihtiyacı doğdu.

Tarımda makineleşmenin yaygınlaşması sanayide kullanılacak tarım ürünlerinin üretimini artırdı. Öte yandan bu ürünlerin işlenebilmesi için fabrikalar kuruldu. Karadeniz'de çay ve fındık; Anadolu'nun farklı yerlerinde şeker pancarı, yağ, pamuk vb. fabrikaların kurulması iş gücü ihtiyacını artırdı. Ayrıca ulaşımda yeni kara yolu ağlarının, limanların yapılması yeni lojistik merkezlerin oluşmasını ve var olan merkezlerin de daha fazla önem kazanmasını sağladı. Ulaşıma yapılan yatırımlar, bölgeler arasındaki gidiş gelişleri kolaylaştırarak seyahat ve göçü cazip hâle getirdi.

Ekonomik gelişmeler köyden kente göçlere neden oldu. Kentlerde kısa zamanda gerçekleşen olağan dışı nüfus artışları ise altyapı yetersizliğine, gecekondulaşmaya, köy kültürü ile şehirlerdeki yerleşik kültür arasında çatışmalara yol açtı. Bir taraftan da farklı kültürel birikimlerin tanışması ve kaynaşmasına zemin hazırladı. Köyden gelip kente uyum sağlayamayan, gelir sıkıntısı çeken kitlelerin yaşadığı gecekondu mahallelerinde arabesk müzik kültürü ortaya çıktı.

Nüfus artışının ve genç nüfusun Avrupa'ya göre daha fazla olduğu Türkiye'de, sanayileşme de istihdam da istenen oranda olmadı. Avrupa'da ise hızla büyüyen sanayiye karşın yaşlı nüfusun artması işçi ihtiyacını ortaya çıkardı. Türkiye, Avrupa'nın işçi talebi üzerine 1961'den itibaren Avrupa'ya göç verdi. Başlangıçta kısa süreli çalışma niyetiyle planlanan göçler Türklerin Avrupa'ya kalıcı olarak yerleşmeleri ile sonuçlandı. Avrupa'nın dışında ABD, Kanada, Avustralya gibi pek çok ülkeye de benzer göçler yaşandı. Bu göçlerle yurt dışına gidip Türkiye ile bağını koparmayan "gurbetçiler", Türkiye'ye ciddi sermaye ve bilgi birikimi aktarmanın yanı sıra farklı sosyo-kültürel unsurları da taşıdılar. 1960'lı yıllarda aile özellikle yurt dışına göçün hızlanması, gelir düzeyinin artması ile değişimden doğrudan etkilenen kurumlardan biri oldu.

Siyasette yaşanan kutuplaşmalar ve derinleşen fikir ayrılıkları; sinema, edebiyat gibi sanatlarda da kendini gösterdi. Siyasi ve sosyal bunalımlara eklenen ekonomik sıkıntılar bütün dünyayı etkisi altına alan gençlik hareketlerinin Türkiye'de de görülmesine neden oldu. 68 Kuşağı ile özdeşleşen özgürlük ve antiemperyalizm kavramları, gençler arasında özellikle üniversitelerde karşılık buldu. Sol görüşlü gençlik, ABD'ye ait 6. Filo'nun Türkiye'yi ziyareti üzerine büyük bir protesto gösterisi düzenledi, istek ve fikirlerini mitinglerle, eylemlerle ifade etme yoluna gitti.

Özünü Anadolu'dan alan halk müziği; Âşık Veysel, Neşet Ertaş (Görsel 7.4), Âşık Mahzuni Şerif gibi halk ozanları tarafından temsil edildi. Arabesk müzik; Orhan Gencebay, Müslüm Gürses, Ferdi Tayfur gibi isimlerle geniş kitlelere ulaştı. Türk halk müziği ile rock müziğin sentezi Anadolu pop-rock adlı yeni bir tarz doğdu ve Cem Karaca (Görsel 7.5), Barış Manço, Erkin Koray gibi öncü isimlerle yayıldı. 1975'te Semiha Yankı, Türkiye'yi Eurovision (Yurovijın) Şarkı Yarışması'nda temsil etti.

Bu dönemde bilgi ve iletişim teknolojilerinde önemli gelişmeler yaşandı. 1960'larda radyo oldukça yaygın ve etkin bir kitle iletişim aracıydı. 1968'de TRT ilk televizyon yayınını gerçekleştirdi ve yaygınlaşmaya başlayan televizyon, zamanla en popüler yayın aracı durumuna geldi. Türkiye'ye ilk bilgisayar 1960'ta Karayolları Genel Müdürlüğünde kullanılmak üzere alındı. Masaüstü şeklinde tasarlanan bilgisayarlar ise ilerleyen yıllarda Turgut Özal Dönemi'nde Türkiye'ye getirildi (Görsel 7.6).

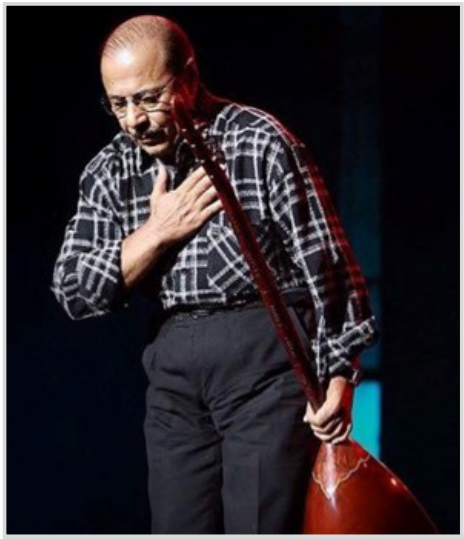

Görsel 7.4: Neşet Ertaş

Görsel 7.5: Cem Karaca

Görsel 7.6: Turgut Özal Dönemi'nde Türkiye'ye getirilen bilgisayarlar

ARAŞTIRALIM

1960 sonrası Batı Avrupa'daki göçmen Türk ailelerinin uyum ve bütünleşme sürecini araştırınız. Elde ettiğiniz bilgilerle iki sayfayı geçmeyecek bir rapor hazırlayarak EBA üzerinden arkadaşlarınızla paylaşınız.

KANIT SORGULAMA 4

Kanıtlardan yararlanarak aile ve toplum ilişkisine yönelik bir metin yazınız.

1. KANIT

Aile; eğitim, bilim, sanat, din, devlet, siyaset, ekonomi, hukuk vb. diğer bütün toplumsal kurumlar gibi hem toplum hem de birey için önemlidir. Üstelik ailenin bireyin temel beşeri ihtiyaçlarını birinci elden karşılayan tek kurum olması nedeniyle diğer kurumlara göre artı bir önemi vardır. Aileyi kurum yapan da bu özelliğidir. Sosyalleşme süreci, bir kurum olarak ailenin önemini daha da arttırmaktadır.

https://www.aile.gov.tr

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

2. KANIT

İhtiyaçlar ve Kurumsal İşlevler	
Yakın İnsan İlişkilerindeki İhtiyaçlar	**Ailenin İşlevleri**
Sevgi, dayanışma, korunma ve güven ihtiyacı	Psikolojik işlev
Ekonomik ihtiyaçlar	Ekonomik işlev
Çocukların korunması, yetiştirilmesi ve kültürün yeni kuşaklara aktarılması ihtiyacı	Sosyalleştirme ve eğitim işlevi
Toplum hayatında yer edinme ihtiyacı	Statü sağlama işlevi
Yakın insan ilişkilerinin kurulması ve sürdürülmesi ihtiyacı	Akraba ve komşuluk işlevleri
Boş zamanları yakın insan ilişkileri ile değerlendirme ihtiyacı	Boş zamanları değerlendirme işlevi
Toplum hayatına katılma ihtiyacı	Sosyal ve kültürel işlevler

https://www.aile.gov.tr

(Tablo, aslına sadık kalınarak kısaltılmıştır.)

7.3.4. Ekonomik Gelişmeler

1983 seçimleriyle iktidara gelen Anavatan Partisinin (ANAP) Başbakanı Turgut Özal'ın önünde 12 Eylül Askerî Darbesi'nin neden olduğu ulusal ve uluslararası sorunlar vardı. Darbe idaresinin oluşturduğu, sivil iktidara engel teşkil edecek kurum ve kuruluşların varlığı da ayrı bir sorundu. Ancak Özal'a göre Türkiye'nin önceliği ekonomik kalkınmaydı. Türkiye'yi refaha kavuşturacak, uluslararası ekonomik sisteme entegre edecek adımlar, darbe öncesinde hazırlanan 24 Ocak Kararları'nın uygulanmasından geçiyordu. Bu nedenle Başbakan, hızla kararları uygulamaya yönelik adımlar attı.

Özal Dönemi'nde hayata geçirilen projelerde enerji, iletişim, otoyollar ve kent yatırımları ön plana çıktı. Ekonomide liberalleşme kapsamında telefon, renkli televizyon ve otoyollar halkın hizmetine sunuldu; özel televizyon kanalları açıldı.

TURGUT ÖZAL
(1927-1993)

Malatya'da doğdu. 1950'de İstanbul Teknik Üniversitesi Elektrik Mühendisliği Bölümünü bitirdikten sonra ABD'de mühendislik ekonomisi alanında eğitim aldı. Devlet Planlama Teşkilatında müsteşarlık, Dünya Bankasında danışmanlık görevlerini yürüttü. 24 Ocak Kararları'nın hazırlanmasında önemli rol oynadı. 12 Eylül 1980 Askerî Darbesi'nden sonra kurulan hükûmete başbakan yardımcısı olarak atandı. 1983'te Anavatan Partisini kurdu. 1983 ve 1987'de Türkiye Cumhuriyeti'nin başbakanı, 1989'da ise 8. cumhurbaşkanı oldu.

Genel ağdan alınmıştır.

24 Ocak Kararları

1980'de ekonomik dengelerin ve kalıcı istikrarın sağlanması amacıyla Başbakan Süleyman Demirel tarafından Devlet Planlama Teşkilatı Başkanı Turgut Özal ve ekibine hazırlatılan rapordur. Orta ve uzun vadede yapısal dönüşüm hedefine yönelik tedbirleri içerir. Bu tedbirlerle enflasyonun aşağıya çekilmesi, serbest piyasa ekonomisinin harekete geçirilmesi, ekonomiyi dışa açarak döviz gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir.

Serbest Piyasa Ekonomisi

Devletin ekonomideki payı azaltılırken özel teşebbüsün payının artırılması amaçlandı. İhracata dayalı sanayileşmeyi gerçekleştirecek liberal ekonomik model benimsendi. Bu modelde serbest piyasa koşulları ekonomik gelişmeyi yönlendirecek güç olarak görüldü. Üreten, ihracat odaklı, yabancı sermayeyi çeken ve küresel rekabette yer bulan bir ekonomik yapı hedeflendi.

İthalat Yasaklarının Kaldırılması

İhracat odaklı sanayileşmeyle ithalat-ihracat dengesi kurulmaya çalışılarak ithalattaki kısıtlamalar kaldırıldı. İthalatta serbestlikle muhtemel ham madde kısıtlılığını ve spekülatif fiyat artışlarını engellemek, stokçuluğun önüne geçerek piyasayı rahatlatmak hedeflendi.

Katma Değer Vergisi (KDV) Uygulaması

İlk kez 1954'te Fransa'da gündeme gelen vergilendirme sistemi Türkiye'de 1 Ocak 1985'te uygulandı. KDV tercihinde ekonomik gerekliliklerin yanında küresel ekonomiye ve Avrupa Birliği'ne uyum da etkendi. Devlet ödemelerinin dengeli ve devamlı olabilmesi için vergi gelirlerinin istikrarlı ve istenilen düzeyde olması hedeflendi.

Özelleştirme

Serbest piyasa ekonomisi gereği kamu iktisadi teşekküllerinin işletme hakkı veya tamamı özel teşebbüse devredildi. "Yap-işlet-devret" gibi modellerle devletin ekonomideki payı küçültüldü. Devlet kaynaklarının israfını engelleyerek tasarruf sağlama ve sağlanan kaynakları altyapı yatırımlarına dönüştürme hedeflendi.

Uluslararası Para Fonu (IMF) ile İlişkiler

Türkiye, yaşanan finans sorununu gidermek için ilk olarak 1961'de stand-by (sitend-bay) antlaşması yaparak IMF'den borç aldı. Ülkenin finans ihtiyacı 19 antlaşmanın ardından 1984-1994 arasında borç yerine doğrudan dış yatırım almak suretiyle karşılandı. IMF'nin borç sonrası oluşturduğu ağır yükümlülük ve müdahaleler nedeniyle on yıllık Özal Dönemi'nde stand-by antlaşmasından uzak duruldu.

Stand-by Antlaşması

Dış ödemeler dengesi açığı veren ülkelere IMF tarafından yapılacak yardımın şartlarını içeren antlaşmadır.

TARİHSEL DÜŞÜNME

1. 24 Ocak Kararları'nın ekonomiye etkilerini yorumlayınız.
2. 1980'li yıllardaki ekonomi politikalarının günlük hayata etkilerini sosyo-kültürel bağlamda yorumlayınız.

Tablo A'daki ifadelerle Tablo B'deki kelime veya kelime gruplarını eşleştirerek doğru harfi Tablo A'daki boşluklara yazınız.

1.

TABLO A		
1		Bağlantısızlar Hareketi'nin resmîleşmesini sağlayan gelişme
2		ABD ve SSCB'yi nükleer savaşın eşiğine getiren olay
3		Filistin'in Yahudiler ile Araplar arasında paylaştırılmasını öngören BM planı
4		İsrail'in siyasi varlığını tanıyan ilk Arap devleti
5		Kıbrıslı Rumların Kıbrıs'ı Yunanistan'a katma ideali
6		Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı
7		Türkiye'nin Karadeniz, Akdeniz ve Ege'de ilan ettiği deniz yetki alanlarını ifade etmek için kullanılan kavram
8		Türkiye'de ekonomik dengelerin sağlanması ve istikrarın kalıcı hâle getirilmesi amacıyla 1980'de hazırlanan rapor

TABLO B	
A	24 Ocak Kararları
B	Akritas Planı
C	Bandung Konferansı
Ç	Çoğunluk Planı
D	ENOSİS
E	Küba Krizi
F	Mavi Vatan
G	Mısır
Ğ	Rauf Denktaş

Aşağıdaki 2-8. soruları cevaplayınız.

2. Bağlantısızlar Hareketi'nin ortaya çıkmasının sebepleri nelerdir?

.....

.....

3. Arap-İsrail Savaşlarının dünya siyaseti üzerindeki etkileri neler olmuştur?

.....

.....

4. Türk-Yunan ilişkilerinin gerginleşmesine sebep olan etmenler nelerdir?

.....

.....

5. Ermeni diasporasının Türk-Ermeni ilişkileri üzerindeki etkileri nelerdir?

.....

.....

6. Darbelerin Türk siyasi yaşamı üzerindeki etkileri nelerdir?

.....

.....

7. 1961 ile 1982 Anayasalarının benzer ve farklı yönleri nelerdir?

.....

.....

8. Turgut Özal Dönemi ekonomi politikasının temel özellikleri nelerdir?

.....

.....

Aşağıdaki 9-18. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

9. Bağlantısızlar Hareketi ile ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Barışı sağlamaya yönelik adımlar atmıştır.
B) ABD ve SSCB politikalarına gösterilen tepkidir.
C) Bütün devletlerin dâhil olduğu bir harekettir.
D) Uluslararası sorunları çözüme kavuşturmuştur.
E) Dünyayı yeni bir savaşın eşiğine getirmiştir.

10. 1970'li yıllardan itibaren Türkiye'de iç sorunların artmasında aşağıdakilerden hangisinin etkili olduğu söylenemez?

A) Ekonominin kötüye gitmesi
B) Köyden kente yaşanan göçler
C) Üniversitelerde yaşanan öğrenci olayları
D) DP iktidarının uyguladığı politikalar
E) İstihdamın yeterli olmaması

11. Türkiye'de 1960-1980 arasında demokratik süreci kesintiye uğratan iki askerî darbe yapılmış ve bir muhtıra verilmiştir.
Aşağıdakilerden hangisi bu olayların ortak sonuçlarından biridir?

A) Siyasi partiler ve TBMM kapatılmıştır.
B) Darbe sonrası yeni anayasalar ilan edilmiştir.
C) Emir komuta zinciri içinde yapılmıştır.
D) Toplumsal birlikteliğe katkıda bulunmuştur.
E) Ordunun siyasetteki etkisini artırmıştır.

12. İthalatın piyasa ekonomisi gereği serbest bırakılmasıyla aşağıdakilerden hangisi hedeflenmiş olamaz?

A) Sanayide ham madde kısıtlılığını engellemek
B) Spekülatif fiyat artışlarını engellemek
C) Stokçuluğun önüne geçmek
D) Piyasada bolluğun oluşmasını sağlamak
E) Fiyat artışını sağlamak

13. 1956 Süveyş Krizi genellikle Soğuk Savaş'ı Orta Doğu'ya taşıyan olay olarak kabul edilir. Yenilgiye uğrayan eski sömürge devletleri Fransa ve İngiltere'nin bölgede bıraktığı iktidar boşluğu, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği tarafından hızla doldurulmuştur.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi 1956 Süveyş Krizi sonrasında meydana gelmiştir?

A) Soğuk Savaş Dönemi'nde dünyaya çok kutuplu bir sistem hâkim olmuştur.
B) Orta Doğu dünyadaki çatışmaların merkezi hâline gelmiştir.
C) Orta Doğu'daki güç dengeleri değişmiştir.
D) Bölgesel güçler küresel güçlerin piyonu olmuştur.
E) Süveyş Krizi Arap dünyasını ikiye bölmüştür.

14. II. Dünya Savaşı sonrasında hızlı bir toparlanma ve büyüme süreci yaşayan Batı Avrupa ülkeleri, 1960'lardan itibaren Türkiye'den giderek artan sayıda işçi talep etmeye başladılar. Avrupa'ya göç eden işçi sayısı her yıl artarken Avrupa ülkelerinde işsizlik baskısı hafiflemeye başladı. İşçiler sayesinde ülkeye giren dövizler bir yandan ödemeler dengesi sorunlarını yumuşatıyor ve ithalatı kolaylaştırıyor öte yandan da iç pazarı büyütüyordu.

Türkiye'den Avrupa'ya göçlerle ilgili verilen bilgilerden yararlanılarak aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren ülkeler hızlı toparlanmıştır.
B) Türkiye'de işsizlik sorunları yaşanmıştır.
C) Yurt dışına yapılan göçler Türk ekonomisine katkıda bulunmuştur.
D) Göçler aile ilişkilerinin güçlenmesini sağlamıştır.
E) Türkiye yurt dışı göçleri ile iş gücü kaybına uğramıştır.

15.

Türkiye İçin Temel Toplumsal ve İktisadi Göstergeler	1950	1980
Toplam nüfus (milyon)	20,8	44,7
Nüfusu 10.000'den fazla kentlerin nüfusunun toplam nüfusa oranı (%)	24	44
Doğumda yaşam beklentisi (yıl)	44	57
Okuryazarlık oranı (%)	33	68
25 yaş üstü nüfusun ortalama okul süresi (yıl)	1,7	2,9
Tarımın iş gücü içindeki payı (%)	75-80	50
İmalat sanayisinin GSYH içindeki payı	13	17

Tabloda verilenlerden yararlanarak aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) Doğumda yaşam beklentisini tıptaki ilerlemeler yükseltti.
B) Sağlık ve eğitim hizmetlerine kolay ulaşılmasında iktisadi büyüme etkili oldu.
C) Türkiye'de okuryazarlık oranı azaldı.
D) II. Dünya Savaşı sonrası sağlık ve eğitim alanında iyileşmeler yaşandı.
E) Sağlık ve eğitim alanında varlıklı-yoksul, kır-kent eşitsizlikleri devam etti.

16. Tarımda makineleşme ile kırsal kesimde işsiz kalan köylüler, ağır sanayinin kurulduğu şehirlere göç etti. Kentlerde kısa zamanda gerçekleşen olağan dışı nüfus artışları bazı sorunları da beraberinde getirdi.

Aşağıdakilerden hangisi kentlerdeki nüfus artışıyla ortaya çıkan sorunlardan biri değildir?

A) İş gücü ihtiyacı
B) Altyapı yetersizliği
C) Gecekondulaşma
D) Kültürel çatışmalar
E) Uyum sorunu

17. Savaşın daha ilk gününde Arap güçlerinin %80'ini etkisiz hâle getiren İsrail; savaş sonunda Ürdün'ün elindeki Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü , Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni ve Mısır'a ait Gazze Bölgesi ve Sina Yarımadası'nı işgal etti.

Verilen olaylar aşağıdakilerden hangisinin sonucunda yaşanmıştır?

A) 1948 Arap-İsrail Savaşı
B) 1956 Süveyş Krizi
C) 1967 Arap-İsrail Savaşı
D) 1973 Arap-İsrail Savaşı
E) İran-Irak Savaşı (1980-1988)

18. Aşağıdakilerden hangisi Arap-İsrail Savaşları'nın sonuçlarından biri değildir?

A) İsrail, topraklarını genişletti.
B) Binlerce Arap mülteci durumuna düştü.
C) Bölgede ABD ve SSCB'nin etkinliği arttı.
D) Arap milliyetçiliği sosyalist kimliğe büründü.
E) Bölgede mezhep çatışmaları ortaya çıktı.

Daha fazla "Ölçme ve Değerlendirme" sorusuna ulaşmak için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorulara ulaşmak için karekodu okutunuz.

8. ÜNİTE

21. YÜZYILIN EŞİĞİNDE TÜRKİYE VE DÜNYA

ÜNİTE İÇERİĞİ

8.1. 1990 Sonrasında Türkiye
8.2. 1990 Sonrasında Meydana Gelen Siyasi Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri

ANAHTAR KAVRAMLAR

- **Reel Sektör**
- **Postmodern Darbe**
- **Mülteci**

Ünite karekodu

Ünite sunumuna ait karekod

Bu ünitede

- 1990 sonrasında Türkiye'de meydana gelen ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel gelişmeleri,
- 1990 sonrasında meydana gelen siyasi gelişmelerin dünya siyasi konjonktürü bağlamında Türkiye'ye etkilerini öğreneceksiniz.

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Görselden yararlanarak Türkiye'nin gelişimini engelleyen unsurlar hakkında neler söylersiniz? Yorumlayınız.
2. Ekonomik krizlerin nedenleri neler olabilir?
3. İnsanlar neden mülteci durumuna düşer?

21. YÜZYILIN EŞİĞİNDE TÜRKİYE VE DÜNYA ÜNİTESİ ZAMAN DİZİNİ

1. KONU

1994
- Türkiye'de ekonomik kriz yaşandı.

1997
- 28 Şubat Askerî Müdahalesi yapıldı.

2001
- Ekonomik kriz yaşandı.
- ABD'ye 11 Eylül Saldırıları düzenlendi.

2007
- 27 Nisan E-Muhtırası yayımlandı.

2008
- Ekonomik kriz yaşandı.

2013
- 17/25 Aralık bürokratik darbe girişimi yapıldı.

2015
- Aziz Sancar, Nobel Kimya Ödülü'nü aldı.

2019
- COVİD-19 bütün dünyayı etkisi altına aldı.

2021
- TURKOVAC için ilk onay verildi.

2. KONU

1987
- Türkiye, AET'ye tam üyelik başvurusunda bulundu.
- Filistin İntifada Hareketi başladı.
- SSCB, Glasnost ve Perestroika politikalarını uygulamaya koydu.

1990
- I. Körfez Savaşı başladı.

1991
- SSCB dağıldı.
- Slovenya, Hırvatistan ve Makedonya bağımsızlıklarını ilan etti.
- Bağımsız Devletler Topluluğu kuruldu.

1992
- Bosna-Hersek Devleti kuruldu.
- Bosna-Hersek Savaşı başladı.
- Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı kuruldu.

1993
- AET, Avrupa Birliği adını aldı.
- Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı kuruldu.

1995
- Srebrenica Katliamı yapıldı.
- Dayton Barış Antlaşması imzalandı.

1996
- Gümrük Birliği Antlaşması imzalandı.

1999
- Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin AB'ye adaylığı onaylandı.

2001
- ABD, Afganistan'ı işgal etti.

2003
- II. Körfez Savaşı başladı.

2004
- Brüksel Zirvesi yapıldı.

2007
- Yunus Emre Enstitüsü kuruldu.

2008
- Kosova bağımsızlığını ilan etti.

2010
- Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı kuruldu.
- Arap Baharı başladı.

2011
- Türkiye'nin AB'ye Katılım Ortaklığı Belgesi onaylandı.
- Türkiye, Avrupa Birliği Bakanlığını kurdu.

2016
- 15 Temmuz Darbe Kalkışması yaşandı.

8.1. 1990 SONRASINDA TÜRKİYE

BAŞLANGIÇ SORUSU

Bir ülkede toplumsal ve siyasi barışa zarar verecek gelişmeler neler olabilir?

8.1.1. Ekonomik Krizler Sarmalında Türkiye

Türkiye, 1980'lerden sonra ekonomide attığı liberal adımlarla dünya piyasasındaki dalgalanmalara açık hâle geldi. 1990'larda takip edilen ekonomi politikalarıyla sağlanan sıcak para girişi Türk ekonomisinin büyüme hızını artırdı. Öte yandan harcamaların iç borçlanma ile karşılanması ve terörle mücadelede devletin daha fazla kaynağa ihtiyaç duyması, faiz ödemelerinin yükselmesine yol açtı. Ayrıca Türkiye'de yaşanan siyasi istikrarsızlıklar iç ve dış kaynaklı çeşitli ekonomik krizlere sebep oldu.

Ekonomide zor dönem

Haydi hayırlısı

Ekonomiyi çökme noktasına getiren krizden çıkaracak 5 Nisan kararları dün açıklandı. Ekonomide yepyeni bir sayfa açılırken, birçok KİT kapatılıyor. Türk halkı tarihinin en büyük kemer sıkma dönemine hazırlanıyor.

İşte 5 Nisan kararları

1. ÖNLEMLER

KİT OPERASYONU

Görsel 8.1: 1994 Krizi konulu gazete haberi

1994 Krizi

Ekonomide yaşanan liberalleşme ile Türkiye ekonomisine giren sermaye yatırımlarında 1990'lı yılların ilk yarısında dalgalanmalar görüldü. Bu dalgalı yapının sonucunda enflasyon, faiz oranı, döviz kuru gibi göstergelerde iniş çıkışlar yaşandı. 1993'te hükûmet; daha az borçlanarak, kamunun borçlanma ihalelerini iptal ederek ve daha fazla para basarak kamu kesimi açıklarını finanse etti. Bu durum büyük miktarda sermayenin Türkiye'den çıkmasına sebep oldu. 1994'ün ilk aylarında faizler hızla yükselirken TL, dolar karşısında büyük oranda değer kaybetti. Bazı bankalarda para çekme kuyrukları oluştu, borsa çöktü. Faizlerdeki yükseliş, tüketimin azalmasına ve yatırım kararlarının ertelenmesine de neden olunca ekonomi durma noktasına geldi ve Türkiye, tarihinin en büyük krizlerinden birini yaşadı.

Tansu Çiller başbakanlığındaki koalisyon hükûmeti, 1994'te 5 Nisan Kararları adı ile anılan bir ekonomik program hazırladı (Görsel 8.1). Programın amacı bozulan dış ticaret dengesini ve döviz piyasasını yeniden istikrara kavuşturarak krizi atlatabilmekti. KİT ürünlerine ortalama %50'ye varan zam yapıldı. Kamu gelirlerinin artırılması için yeni vergiler konurken mevcut vergi oranları yükseltildi. Banka mevduatları devletçe garanti altına alındı. Savunma ve güvenliğin dışındaki harcama kalemlerinde %30 tasarrufa gidildi. IMF ile stand-by antlaşması yapıldı, Türkiye'nin uygulaması gereken ekonomik program belirlendi. Ancak alınan tedbirler yetersiz kaldı, düzenlemeler ve 5 Nisan Kararları ekonomik krizi önleyemedi. Enflasyon %100'ü aştı, TL %100 seviyelerinde değer kaybetti ve gecelik faizler %1000'lere ulaştı. Kriz; işsizliğin artmasına, yoksulluğun yaygınlaşmasına, toplumda alt ve üst gelir düzeyindeki makasın açılmasına yol açtı.

2001 Krizi

Kronik enflasyonun hüküm sürdüğü Türkiye ekonomisinde döviz rezervi yetersiz ve faiz oranları yüksekti. Ekonomik büyüme için gerekli kaynak ise yabancı sermaye girişleri yoluyla finanse edilmeye çalışılıyordu. Ancak yatırım ortamından kaynaklanan sorunlar ve siyasi istikrarsızlıklar nedeniyle ülkeye uzun vadeli sermaye girişi sınırlı oldu.

KRİZ içinde KRİZ

Faizde ürküten REKOR %7500

Zirvedeki kriz piyasayı sarsarken gecelik faizler tarihinin en yüksek seviyesine çıktı, borsa 7180'e indi

DURUM

Ekonomi bülteni

Görsel 8.2: 2001 Krizi konulu gazete haberi

2000'in sonbaharında bankalar, TL sıkıntısına düştü ve faizleri artırdı. Bankalar arası para piyasasında gecelik faizler %316'lara yükseldi. Bankaların TL'den sonra hızla döviz almaları Merkez Bankasının döviz rezervlerini düşürdü. Döviz sıkıntısının ortaya çıktığı ve yurt dışına sermaye akışının hareketlendiği piyasalarda bir panik yaşandı. 19 Şubat 2001'de Millî Güvenlik Kurulu toplantısında yaşanan siyasi kriz, ekonomik krizi daha da derinleştirdi (Görsel 8.2).

Finansal alanda başlayan sarsıntı, etkisini kısa sürede **reel sektör** üzerinde de gösterdi. Milyarlarca dolarlık yabancı sermaye ülkeden çıktı. Dövize aşırı talep borsayı çökertti, gecelik faizler %7.500 seviyesine yükseldi. TL %130 değer yitirirken enflasyon %90 oldu. 1,5 milyon insan işsiz kaldı.

Reel Sektör

Ekonomide tarım, sanayi ve hizmet alanında üretici ile tüketici konumundaki bireylerin tümünü temsil eden kesim.

Krizin ardından Nisan 2001'de Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı uygulamaya kondu. 2002 başlarında üç yıllık stand-by antlaşması imzalandı. Hükûmet, Dünya Bankasının genel müdür yardımcılarından Kemal Derviş'i ekonomiden sorumlu devlet bakanı olarak görevlendirdi. Yürürlüğe konan ekonomik program ile bütçe açıkları ve enflasyon göstergelerinde beş yıl içinde olumlu sonuçlar alındı. Buna karşın ekonomide dışa bağımlılık devam etti. Tarım ürünlerine fiyat desteği uygulamasının kaldırılması çiftçileri olumsuz etkiledi. Bu uygulama bir kez daha köyden kente göçün artmasına neden oldu.

2008 Krizi

ABD'de başlayan ve bütün dünyayı etkileyen ekonomik kriz, Türkiye ekonomisi üzerinde de etkili oldu. Krizden sonra dış borçlanma imkânlarının azalması dış kaynağa ihtiyaç duyan Türkiye'yi olumsuz etkiledi. Ayrıca Avrupa'da küresel kriz sebebiyle yaşanan ekonomik durağanlık da Türkiye'nin ihracat değerlerinin ve ekonomik göstergelerinin düşmesine yol açtı.

Krizin ilk aylarında ihracatta, yatırımlarda ve tüketimde düşüşler yaşandı. Ancak kriz, bankacılık sektörünün güçlü kalabilmesi, önceki yıllarda izlenen sıkı maliye politikaları ve kamu kesiminin borçluluk oranlarının düşürülmesi sayesinde kontrol altına alınabildi. Türkiye ekonomisi özellikle büyüme oranı itibarıyla krizden olumsuz etkilendi.

Türkiye, kriz sonrası takip ettiği para politikası ile hızlı ve yüksek ölçekli faiz indirimlerine gitti. Ekonomiyi canlandırmak için küçük ve orta büyüklükteki işletmelere (KOBİ) verilen destek artırıldı, ihracat destekleri uygulamaya kondu, vergi indirimlerine gidildi, vergi borçları yapılandırıldı. Yurt dışındaki para, altın, döviz gibi sermaye araçlarının ekonomiye kazandırılması amacıyla Varlık Barışı yürürlüğe kondu. 2010'da ihracatta olmasa da üretim ve istihdamda kriz öncesi düzeyler yakalanabildi.

TARİHSEL DÜŞÜNME

Türkiye'yi etkileyen 1994, 2001 ve 2008 Ekonomik Krizlerinin benzer ve farklı yönleri nelerdir? Açıklayınız.

8.1.2. Darbeler Sarmalında Türkiye

Türkiye 1990 ve 2000'li yıllarda bir askerî darbeye ve darbe girişimlerine maruz kaldı. Bu girişimler Türkiye'de siyasi, sosyal, ekonomik ve demokratik hayatı olumsuz etkiledi.

28 Şubat Müdahalesi

Türkiye, 28 Şubat 1997'de Millî Güvenlik Kurulu (MGK) toplantısında alınan kararların uygulanması ile tarihe **postmodern darbe** olarak geçen "28 Şubat" sürecini yaşadı. Millî Güvenlik Kurulunda tavsiye niteliğinde alınan kararlar, iktisadi ve sosyo-kültürel hayat yanında eğitim hayatında da belirleyici oldu. Muhalif bazı gazeteciler tutuklandı, bazı siyasi partiler kapatıldı. Yükseköğretim Kurulunun (YÖK) katsayı konusunda aldığı karar, üniversiteye girişte mağduriyetlere neden oldu. İlköğretimde 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulamasına geçilmesi eğitimin devamlılığı açısından bazı kesimlerin desteğini alırken imam hatip ortaokullarının kapatılmasını gerektirdiği için

Postmodern Darbe

Ordunun yönetime el koymak yerine hükûmete özellikle medya yoluyla baskı uygulayarak yaptığı müdahale.

bazı kesimlerce eleştirildi. MGK Kararları; bazı sivil toplum kuruluşlarının yanı sıra basın yayın kuruluşları, üniversiteler, sermaye çevreleri, sivil bürokrasi ve yargı mensuplarının desteğiyle hükûmete dayatıldı (Görsel 8.3). Koalisyon ortakları üzerindeki baskıların yoğunlaşması sonucu Başbakan Necmettin Erbakan, 30 Haziran 1997'de istifasını sunmak zorunda kaldı. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel hükûmet kurma görevini ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz'a verdi. Ardından Refah Partisi kapatıldı, Necmettin Erbakan'a siyaset yasağı getirildi. Mesut Yılmaz tarafından kurulan koalisyon hükûmeti 18 Nisan 1999'da yapılan seçime kadar ülkeyi yönetti.

Tank sesleri
Sincan'da dün sabah 15 tank ve 20 kadar kamyon ilçeden geçerek, Yenikent'teki tatbikat alanına gitti.

Görsel 8.3: 28 Şubat sürecini konu alan gazete haberi

27 Nisan E-Muhtırası

2007'de yapılacak cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde bazı görüş ayrılıkları yaşandı. Hukukçuların bir kısmı cumhurbaşkanı seçmek için toplantı yeter sayısının meclisin üçte ikisine denk gelen 367 milletvekiline ulaşması gerektiğini ifade etti. 27 Nisan 2007 günü saat 23.17'de Genelkurmay Başkanlığının internet sitesinde daha sonraları "e-muhtıra" olarak adlandırılacak bir bildiri yayımlandı. Laiklik karşıtı olduğu düşünülen uygulamalardan örnekler verildi ve cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde laiklik konusunun tartışılıyor olmasından duyulan rahatsızlık dile getirildi. Ayrıca TSK'nin kendisine kanunlarla verilen açık görevleri eksiksiz yerine getirme kararlılığında olduğu vurgulandı. TSK'nin resmî sitesinde yayımladığı bildiriye hükûmet, bu tavrın kendisine karşı bir tutum olarak algılandığı ve açıklamanın demokratik devlet düzeni bakımından yadırganması gerektiği cevabını verdi.

Ana muhalefet partisinin cumhurbaşkanı seçiminin iptaline yönelik müracaatı, Anayasa Mahkemesinde görüşüldü ve seçim iptal edildi. Ardından erken seçim kararı alındı ve 22 Temmuz'da seçime gidildi. Seçim sonucunda oluşan yeni mecliste Abdullah Gül cumhurbaşkanı seçildi. 2007'de yapılan referandum ile cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi kabul edildi. Bu karar doğrultusunda 2014'te halk ilk defa cumhurbaşkanlığı seçimi için sandık başına gitti ve Recep Tayyip Erdoğan seçimi kazanarak Türkiye'nin 12. cumhurbaşkanı oldu.

15 Temmuz Darbe Kalkışması ve Milletin Zaferi

15 Temmuz 2016'da TSK içindeki Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ)/Paralel Devlet Yapılanması (PDY) mensubu bir grup subay tarafından Genelkurmay Başkanlığı Karargâhı'nda darbe kalkışması başlatıldı. Türkiye; hoşgörü, kardeşlik, dinler arası diyalog, ilahi bir nizam kurmak vb. söylemlerle halkın dinî duygularını istismar eden FETÖ'nün silahlarını millete doğrultmasına şahitlik etti. Doğrudan rejime ve iktidara yönelen darbe kalkışmasında Türkiye, milleti ve devleti ile büyük bir direniş mücadelesi verdi.

Türk demokrasisini hedef alan bu girişim, Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın çağrısıyla meydanlara inen Türk milletinin gösterdiği cesaretle engellendi. Millet, demokrasiyi ve seçilmiş iradeyi koruma hassasiyetini kararlılıkla ortaya koydu. Demokrasi timsali hâline gelen Ömer Halisdemir, büyük bir kahramanlık örneği göstererek darbe kalkışmasının seyrini değiştirdi. 251 kişinin şehit olduğu ve binlerce vatandaşın yaralandığı kalkışma yaklaşık 22 saatte kontrol altına alındı.

15 Temmuz Darbe Kalkışması'nda siyasi partiler ve yüzlerce sivil toplum kuruluşunun darbeye karşı bildiri yayımlaması Türkiye'de demokrasi açısından önemli bir kazanım oldu. Ülkede düzenin hızlı bir şekilde sağlanması için TBMM'nin hükûmete verdiği yetkiyle olağanüstü hâl ilan edildi. Örgüt yapılanması içinde yer alanlar hakkında yargı süreci başlatıldı. Örgütle bağlantılı işletme, şirket, okul, vakıf ve derneklere el kondu. Örgütle ilişkili şahısların yurt dışında hareket alanı bulmaları ve adaletten kaçmaları engellenmeye çalışıldı. O tarihten itibaren Türk demokrasisinin kazandığı zafer "15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü" olarak anılmaktadır.

15 TEMMUZ KRONOLOJİSİ

22.00

Genelkurmay Başkanlığından silah sesleri duyuldu ve dışarıda bulunanların üzerine bir helikopterden ateş açıldı. İstanbul'da Boğaziçi Köprüsü ve Fatih Sultan Mehmet Köprüsü bir grup asker tarafından geçişe kapatıldı.

00.00

Güvenlik kaynaklarınca "Askerî kalkışma, ordu içerisindeki Fetullahçı Terör Örgütü/Paralel Devlet Yapılanması mensubu bir grup subay tarafından yapılmaya çalışılmaktadır." açıklamasında bulunuldu.

00.13

TRT'yi işgal eden kalkışmacı askerler, spikere korsan darbe bildirisi okuttu.

00.30

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın çağrısı ve Diyanet İşleri Başkanlığının talimatı üzerine 81 ilde birlik selaları okundu. Vatandaşlar bütün Türkiye'de sokağa çıkarak darbe girişiminde bulunanlara tepki göstermeye başladı.

Başbakan Binali Yıldırım, bir televizyon kanalına bağlanarak "bir kalkışma girişimi"nin yaşandığını belirtti ve "Bu girişime izin verilmeyecektir." dedi.

23.05

Cumhurbaşkanı Erdoğan, özel bir tv kanalında canlı yayına bağlanarak askerî kalkışmaya tepki gösterdi ve halkı meydanlara davet etti.

00.26

15 Temmuz Darbe Kalkışması'na karşı direniş (Temsilî)

01.01

Ankara Emniyet Müdürlüğü, savaş uçağı ve helikopterlerin saldırısına uğradı.

02.20

Darbeciler, Gölbaşı Özel Harekât Daire Başkanlığını ve TÜRKSAT'ı havadan hedef aldı.

03.00

TRT yeniden normal yayınına döndü. TRT Genel Müdürlüğü binasını ele geçirmeye çalışan FETÖ mensubu askerler gözaltına alındı.

03.20

Cumhurbaşkanı Erdoğan İstanbul'a geldi.

06.30

FETÖ mensuplarınca darbe girişiminde kullanılan ve TÜRKSAT'ı bombalayan askerî helikopter Gölbaşı'nda düşürüldü.

20.02

Ankara Akıncı 4. Ana Jet Üssündeki FETÖ darbe kalkışmasına yönelik operasyon sona erdi.

Özel Kuvvetler Komutanlığına saldırı düzenlendi.

02.16

Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı, darbe girişiminde bulunan terör örgütü FETÖ/PDY irtibatlı yargı görevlileri ve sözde "Yurtta Sulh Komitesi" mensubu askerler hakkında gözaltı kararı verdi.

04.00

TBMM'ye atılan bomba nedeniyle bazı polis memurları ve Meclis görevlileri yaralandı, kulis camları kırıldı.

02.42

Genelkurmay Başkanlığından çıkan 200'e yakın silahsız er ve erbaş, polise teslim oldu.

09.40

KANIT SORGULAMA 1

Kanıttan hareketle soruyu cevaplayınız.

KANIT

Dört Partinin Mutabakatıyla TBMM Ortak Bildirisi

Bizler, Adalet ve Kalkınma Partisi, Cumhuriyet Halk Partisi, Halkların Demokratik Partisi ve Milliyetçi Hareket Partisi Grupları olarak Aziz milletimizin kendisine, millî iradeye, devletimize, özellikle de millet iradesinin temsilcisi olan milletvekilleri ve gazi meclise yönelik 15 Temmuz gecesi başlatılan ve 16 Temmuz sabahı etkisiz hâle getirilen darbe girişimini ve Meclise yönelik saldırıları şiddetle kınıyoruz.

Milletimiz, bütün dünyaya örnek olacak şekilde darbenin karşısında durmuş ve kanlı darbe girişimini engellemiştir. Türkiye Cumhuriyetini ve kurumlarını canı pahasına koruyan bu aziz millet her türlü övgü ve takdiri ziyadesiyle hak etmektedir. Bu uğurda canlarını veren şehitlerimize milletçe minnettarız ve o kahramanlarımızı da asla unutmayacağız.

Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu aziz ve kahraman milletin temsilcisi olarak, milletimizin verdiği yetkiyle, bombaların ve kurşunların altında görevini ifa etmiş, bir kez daha milletimize layık bir Meclis olduğunu göstermiştir.

(...) Dört parti olarak farklı görüşlerimiz olsa da hepimiz, tüm milletvekillerimizle, tüm teşkilatlarımızla millî iradenin yanındayız, millî iradeye hep birlikte sahip çıkıyoruz ve ebediyen sahip çıkacağız.

Milletimiz müsterih olsun. Millet Meclisi ve milletvekilleri milletin emanetini yere düşürmemiştir ve düşürmeyecektir.

https://www.tccb.gov.tr/assets/dosya/15Temmuz/15temmuz_tr.pdf

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

Darbe girişimi üzerine yayımlanan yukarıdaki bildiriyi ülkenin birlik ve beraberliği bağlamında yorumlayınız.

8.1.3. Terör Sarmalında Türkiye

Korkudan dehşete düşmeye sebep olma anlamına gelen terör kavramı, "politik, dinî veya ideolojik hedeflere ulaşmak için korku salma, zorlama, tehdit gibi usullerle şiddetin planlı kullanılması" ile terörizme dönüşmektedir.

Soğuk Savaş Dönemi'nde iki blok, birbirinin etki alanına müdahale eden ya da bağımsız bir duruş sergilemek isteyen devletlere karşı, terör örgütlerine destek vermişlerdi.

1990'lı yıllarda bütün dünya küresel terörizm olarak adlandırılan yeni bir döneme girdi. 2001'de ABD'de gerçekleştirilen 11 Eylül Saldırıları terörizmi daha farklı boyutlara taşıdı. Bu saldırılar sonrası terörle mücadele bahanesiyle girişilen savaşlar, bazı devletlerin insan hakları, demokrasi ve ulusal güvenlik adına terörizmi kullanmasının önünü açtı. Bu dönemdeki terör faaliyetlerinin oluşmasında büyük devletlerin dinsel ve etnik kimlikleri öne çıkarmaları, "Böl, Parçala, Yönet!" anlayışıyla yeni bir dünya düzeni yaratmak istemeleri etkili oldu.

Terör faaliyetlerinde küresel güçlerin ilgi odaklarından biri de Türkiye'ydi. Jeopolitik konumu nedeniyle Türkiye, 1980'lerin başından itibaren PKK başta olmak üzere pek çok terör örgütünün hedefi oldu.

Marksist ve Leninist ideolojilerden beslenen PKK, etnik kökenleri kullanarak dış güçlerin de desteğiyle Türkiye'yi bölmeyi amaçlamaktadır. Örgüt genellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde saldırılarıyla halka korku vererek varlığını kabul ettirme yöntemi izlemektedir. Güvenlik güçlerinin yanı sıra sivilleri de hedef almakta; yaş ve cinsiyet ayrımı gözetmeksizin çok sayıda insanı öldürmekte; ilçe, köy, mezra baskını, bombalı sal-

dırı, intihar saldırısı, adam kaçırma, yol kesme, askerî birlik ve karakollara saldırı eylemlerinde bulunmaktadır (Görsel 8.4).

Görsel 8.4: Şehit Eren Bülbül konulu gazete haberi

PKK/KCK terör örgütü, hedefleri doğrultusunda varlığını Suriye'de devam ettirmek amacıyla 17 Ekim 2003'te PYD'yi kurdu. PKK/KCK mensubu birçok terörist, özellikle Suriye iç savaşının başlamasının ardından PYD'nin silahlı kolu durumundaki YPG saflarına kaydırıldı.

2014'ten sonra çoğunlukla Suriye ve Irak'ta faaliyet gösteren DEAŞ terör örgütü, Suriye iç savaşının ortaya çıkardığı kargaşadan faydalandı ve bölgede örgütlendi. Örgüt, sözde hilafet devleti kurmak maksadıyla bölgede çok kanlı ve kitlesel eylemler yaptı. Amaçlarına ulaşmak için toplumda korku ve endişe uyandıran katliamlar yapmak, bomba yüklü araçlarla saldırılar düzenlemek, intihar bombacıları kullanmak gibi yöntemlere başvurdu. DEAŞ terör örgütünce Türkiye'de 2017'ye kadar 14 terör saldırısı gerçekleştirildi. Bu saldırılarda 304 kişi şehit edildi ve 1.338 kişi yaralandı.

1960'lardan sonra Türkiye'nin yaşadığı süreçlerden beslenen paralel devlet yapılanması FETÖ, 1999'dan beri ABD'de yaşayan Fetullah Gülen tarafından kuruldu. Terör örgütünün amacı devlet kurumlarının kontrolünü ele almak, kurumlarda tam hâkimiyeti sağladıktan sonra ekonomik, toplumsal ve politik güçleri oligarşik bir zümre tarafından yönetmekti. FETÖ; en üst düzey kademelere kadar sızmak, takiye, görünmezlik, din sömürüsü, güçlü olmak, güçlü kalmak gibi yöntemlere başvurdu. Bir yandan toplumsal tabanını geliştirmeye çalışırken diğer yandan da adliye, mülkiye, askeriye, eğitim ve emniyet başta olmak üzere bütün devlet kurumlarında kadrolaştı. 17/25 Aralık 2013'te bürokratik bir darbe girişimi ile siyasi iktidarı devirmeye kalkıştı. 2015'te Ankara Cumhuriyet Başsavcılığının talimatıyla FETÖ'ye yönelik operasyonlar başlatıldı. Devlet kurumlarını özellikle de orduyu örgüt mensuplarından temizleme yolunda adımlar atıldı.

FETÖ, devlet içine sızmış elemanları vasıtasıyla yasa dışı dinleme ve kaset kumpaslarında bulundu. Elde ettiği belgeleri kendine alan açma, rakiplerini tasfiye etme, gerektiğinde pazarlık gücünü artırma gibi amaçlarla kullandı. Terör örgütü, 15 Temmuz Darbe Kalkışması ile devleti ele geçirmeye çalıştı (Görsel 8.5).

Türkiye; PKK, FETÖ, DEAŞ gibi dinî ve etnik kimlikleri istismar eden terör grupları başta olmak üzere terörizmin farklı biçimleriyle bir yandan sınırları içinde bir yandan da sınır ötesinde mücadelesini kararlılıkla sürdürmektedir. Terörizme karşı başarı ile verdiği silahlı mücadelenin yanında sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda çalışmalar yürütmekte, terör örgütleri tarafından uluslararası dolaşıma sokulan maksatlı ve çarpıtılmış bilgilere de karşılık vermektedir. Türkiye, çeşitli dillerde hazırlanan yazılı ve görsel içeriklerle uluslararası topluma terörizmle mücadeledeki yaklaşımını ve terör örgütlerinin iç yüzünü göstermeye çalışmaktadır. İç ve dış merkezli güvenlik operasyonlarının yanında terör finansmanının önlenmesine yönelik faaliyetlerini de kararlılıkla sürdürmektedir.

Görsel 8.5: 15 Temmuz FETÖ Darbe Kalkışması'nda halkın direnişi

Türkiye, terörizme tek taraflı yaklaşılmaması, terörle uluslararası iş birliği içinde mücadele edilmesi gerektiğini sürekli vurgulamakta; bu yaklaşımını terörizmle mücadele için oluşturulan uluslararası oluşumlara katkıda bulunarak göstermektedir. Uluslararası iş birliğinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalar kapsamında BM ve bölgesel kuruluşların evrensel bir hukuki çerçeve geliştirme çabalarına destek vermektedir. Ayrıca talep eden ülkelerle ikili düzeyde kapasite geliştirme programları gerçekleştirmektedir.

BİLGİ HARİTASI

Bilgi haritasından yararlanarak soruları cevaplayınız.

Terör ve Terör Örgütlerinin Ortaya Çıkış Sebepleri

SORULAR

1. Verilen sebeplerden hangileri terörün ortaya çıkması ve yayılmasında öncelikle etkili olmuştur?
2. Terörizmin yayılmasını engellemek için alınacak tedbirler neler olabilir? Açıklayınız.

8.1.4. Bilim, Sanat ve Spordaki Gelişmeler

Küreselleşme olumlu ve olumsuz yanlarıyla bütün dünyayı olduğu gibi Türkiye'yi de etkisi altına aldı. Ülkeler arasındaki bilgi ve kültür alışverişi bilim insanlarını ve sanatçıları besledi. Bunun sonucunda bilimsel ve sanatsal faaliyetler zenginleşti, yaygınlaştı. Türkiye'de Turgut Özal Dönemi'nin liberal ekonomi politikaları ile başlayan değişim, 1990'lı yıllarda özellikle iletişim ve teknolojide kaydedilen gelişmelerle daha da hız kazandı.

Görsel 8.6: Aziz Sancar, Nobel Ödülü alırken

Türk bilim insanlarından Oktay Sinanoğlu kimya, Gazi Yaşargil tıp, Fuat Sezgin İslam bilim tarihi alanındaki çalışmalarıyla bilime çok önemli katkılarda bulundular. 2015'te Aziz Sancar, moleküler biyoloji alanındaki çalışmalarıyla Nobel Kimya Ödülü'nü alan ilk Türk bilim insanı oldu (Görsel 8.6).

Türkiye'de yerli imkânlar kullanılarak ASELSAN (Askeri Elektronik Sanayi), ROKETSAN (Roket Sanayi ve Ticaret A.Ş.), TÜBİTAK (Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu), TUSAŞ (Türk Uçak Sanayii Anonim Ortaklığı) gibi kurumlar tarafından savunma sanayisinde çeşitli projeler hayata geçirildi. Havacılıkta ATAK helikopterleri, İHA (İnsansız Hava Aracı), SİHA (Silahlı İnsansız Hava Aracı, Görsel 8.7) üretilerek pek çok ülkeye ihraç edildi.

Görsel 8.7: SİHA

Özellikle İHA ve SİHA'lar savaş stratejilerini değiştirebilecek kadar etkili oldu. Deniz savunmasında çok amaçlı amfibi hücum gemisi TCG Anadolu'nun üretilmesi ve Türk Silahlı Kuvvetlerinin envanterine sunulmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu süreçte Türkiye, 5'i haberleşme, 3'ü gözlem (Göktürk-1, Göktürk-2 ve RASAT) olmak üzere uzaya 8 uydu gönderdi. Ayrıca otomotiv sanayisinde de yerli ve millî imkânlarla elektrikli otomobil (Görsel 8.8) üretme çalışmaları devam etmektedir.

Görsel 8.8: Yerli otomobilin suv modeli

2019'un sonlarından itibaren COVİD-19 bütün dünyayı etkisi altına aldı. Pandemi karşısında Türkiye aşı çalışmalarıyla mücadeleye katıldı. 2020 Mart ayında Türk bilim dünyası harekete geçti. TÜSEB (Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı) ve TÜBİTAK'ın desteği ile yurdun dört bir yanında başlayan aşı çalışmaları Erciyes Üniversitesinde nihayet buldu. TURKOVAC aşısı ile Türkiye, dünyada dokuzuncu aşı üreticisi oldu.

1996'da Yavuz Turgul'un yönettiği ve başrolünü Şener Şen'in oynadığı *Eşkıya* adlı film Türk sinemasında bir dönüm noktası oldu, yerli sinema canlanma sürecine girdi. Uluslararası film festivallerinden Cannes'da (Kan) Türk yönetmen Nuri Bilge Ceylan adını başarıyla duyurdu; 2008'de *Üç Maymun*'la En İyi Yönetmen Ödülü, 2011'de *Bir Zamanlar Anadolu* ile Büyük Jüri Ödülü, 2014'te *Kış Uykusu* ile Altın Palmiye Ödülü aldı. 2019'da Haluk Bilginer, Uluslararası Emmy (Emi) En İyi Erkek Oyuncu Ödülü'nün sahibi oldu.

Türkiye yıllardır katıldığı Eurovision Şarkı Yarışması'nda başarıya 2003'te ulaştı ve Sertab Erener, *Everyway That I Can* isimli şarkısıyla birinci seçildi. 2006'da Orhan Pamuk aldığı Nobel Edebiyat Ödülü ile bu alandaki en önemli uluslararası başarıya imza attı.

1990'lardan itibaren spor tesislerinin yaygınlaşması ve sporcuya verilen değerin artmasıyla spor tarihi açısından önemli başarılar elde edildi. Olimpiyatlarda farklı yıllarda güreş, halter, judo, tekvando, okçuluk ve boks branşlarında madalyalar kazanıldı. Naim Süleymanoğlu 1992'de Barcelona (Barselona), 1996'da Atlanta Olimpiyatları'nda halter alanında dünya şampiyonu oldu. Aynı spor dalında Halil Mutlu birçok altın madalya kazandı. 1992 Barcelona Olimpiyatları'nda Mehmet Akif Pirim'in grekoromen güreşte dünya şampiyonluğunun ardından Türkiye, 1994 Dünya Serbest Güreş Şampiyonası'nda takım hâlinde dünya şampiyonu oldu. 1996 Atlanta Olimpiyatları'nda ise farklı branşlarda olmak üzere son 36 yılın en başarılı sonucunu elde etti. 2012'de Londra'da Servet Tazegül, Türkiye'ye tekvandoda ilk olimpiyat madalyasını kazandırdı.

NAİM SÜLEYMANOĞLU
(CEP HERKÜLÜ)
(1967-2017)

Bulgaristan'da dünyaya geldi. Çocuk yaşlarda haltere başladı, 15 yaşında Brezilya'da düzenlenen Dünya Gençler Halter Şampiyonası'nda 52 kiloda iki altın madalya alarak şampiyon oldu. "Halter tarihinde en genç dünya rekortmeni" ünvanını aldı.

1984-1985 arasında Bulgaristan'da yaşayan Türklere yönelik baskılar ve uygulanan asimilasyon politikası nedeniyle adı Naum Şalamanov olarak değiştirildi. 1986'da Melbourne'deki (Melbörn) Dünya Halter Şampiyonası'nda Türkiye'de yaşama, Türk Millî Takımı adına müsabakalara katılma talebiyle Türk büyükelçiliğine sığındı ve Türkiye'ye iltica etti.

1988 Seul Olimpiyatları'nda Türkiye'ye olimpiyatlarda güreş dışında altın madalya kazandıran ilk sporcu oldu. 1984, 1985 ve 1986'da Uluslararası Halter Federasyonu tarafından "Yılın Haltercisi" seçildi. 1988'de Seul, 1992'de Barcelona ve 1996'da Atlanta Olimpiyatları olmak üzere üç kez olimpiyat şampiyonu, 8 kez dünya şampiyonu oldu.

Genel ağdan alınmıştır.

Galatasaray Futbol Takımı, 2000'de UEFA Kupası'nı ardından UEFA Süper Kupası'nı kazandı. Türk Millî Futbol Takımı, 2002 FIFA Dünya Şampiyonası'nda üçüncü oldu. 2008 Avrupa Futbol Şampiyonası'nda yarı final oynadı. "Filenin Sultanları" olarak tanınan Türkiye Bayan Millî Voleybol Takımı 2003'teki Avrupa Şampiyonası'nda ikinciliği, 2021 CEV Avrupa Kadınlar Voleybol Şampiyonası'nda üçüncülüğü elde etti. "12 Dev Adam" lakaplı Türkiye Erkek Millî Basket-

bol Takımı 2010 Dünya Şampiyonası'nda ikinci oldu. 2019 Dünya Şampiyonası'nda altın madalya kazanan İbrahim Çolak, jimnastik branşı büyükler kategorisinde dünya şampiyonluğuna ulaşan ilk Türk sporcu olarak tarihe geçti. 2021'de Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenen Aerobik (Ayrobik) Cimnastik (Jimnastik) Dünya Şampiyonası'nda Ayşe Begüm Onbaşı, bireysel kadınlar finalinde altın madalya kazandı.

Türkiye Bedensel Engelliler Spor Federasyonu sporcuları, uluslararası müsabakalarda değişik dallarda 2017'de 172, 2018'de 246 madalya kazandı. Türkiye, Avrupa 22 Yaş Altı Erkekler Tekerlekli Sandalye Basketbol Şampiyonası'nda 2017 ve 2018'de şampiyonluğa ulaşırken Türkiye Ampute Futbol Millî Takımı (Görsel 8.9) 2017 ve 2021'de üst üste iki kez Avrupa şampiyonu oldu. Ayrıca Türkiye, 2018 Ampute Futbol Dünya Kupası'nda dünya ikincisi oldu.

Görsel 8.9: Türkiye Ampute Futbol Millî Takımı (2021)

Busenaz Sürmeneli (Görsel 8.10) 2020 Tokyo Olimpiyatları'ndaki başarısıyla Türkiye'ye boks branşında altın madalya kazandıran ilk kadın sporcu oldu. Ayrıca 2022 Dünya Kadınlar Şampiyonası'nda millî boksörler Buse Naz Çakıroğlu, Hatice Akbaş, Busenaz Sürmeneli ve Şennur Demir dünya şampiyonu olarak altın madalya kazandı. Millî yüzücü Emre Sakçı 2021'de 50 metre kurbağalama finalinde elde ettiği dere-

Görsel 8.10: Busenaz Sürmeneli

BİLGİ KUTUSU

İbrahim Çolak, 2017'de düzenlenen Avustralya Dünya Kupası'nda halka branşında yaptığı hareketle uluslararası alanda soyadıyla literatüre geçti. "The Colak" olarak adlandırılan bu hareketi ile Türk sporunun gurur kaynağı oldu.

Genel ağdan alınmıştır.

İbrahim Çolak

Tablo 8.1: *1990'dan Sonra Olimpiyatlarda Altın Madalya Kazanan Türk Sporcular*

Mehmet Akif Pirim	1992	Barselona	Güreş
Naim Süleymanoğlu	1992	Barselona	Halter
Hamza Yerlikaya	1996	Atlanta	Güreş
Mahmut Demir	1996	Atlanta	Güreş
Halil Mutlu	1996	Atlanta	Halter
Naim Süleymanoğlu	1996	Atlanta	Halter
Hamza Yerlikaya	2000	Sidney	Güreş
Hüseyin Özkan	2000	Sidney	Judo
Halil Mutlu	2000	Sidney	Halter
Halil Mutlu	2004	Atina	Halter
Taner Sağır	2004	Atina	Halter
Nurcan Taylan	2004	Atina	Halter
Ramazan Şahin	2008	Pekin	Güreş
Servet Tazegül	2012	Londra	Tekvando
Taha Akgül	2016	Rio de Janeiro [Janeryo]	Güreş
Mete Gazoz	2020	Tokyo	Okçuluk
Busenaz Sürmeneli	2020	Tokyo	Boks

https://shgm.gsb.gov.tr/Sayfalar/124/162/AltinMadalyaKazananSporcular

(Veriler, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

8.2. 1990 SONRASINDA MEYDANA GELEN SİYASİ GELİŞMELERİN TÜRKİYE'YE ETKİLERİ

BAŞLANGIÇ SORUSU

İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesini dünya barışı açısından nasıl değerlendirirsiniz?

8.2.1. SSCB'nin Dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin Bağımsızlıklarını Kazanmaları

1980'li yıllardan itibaren Sovyet halkları; küreselleşme, iletişim ve ulaşım imkânlarının gelişmesi sonucunda diğer ülkelerdeki yaşam kalitesi, özgürlükler ve demokratik uygulamalardan haberdar oldu. Ardından komünist yönetimi sorgulamaya başladı. Farklı milletlerden ve kültürlerden oluşan siyasi yapısını bir arada tutmakta güçlük çeken SSCB, sorunu çözmek için 1987'de Mihail Gorbaçov'un (Mihal Gorbaçov) önderliğinde Glasnost [Gılasnost (Açıklık)] ve Perestroyka [Perestiroyka (Yeniden Yapılandırma)] politikalarını uygulamaya koydu. Bu politikalarla siyasi iktidar veya devlet yapısını yeniden düzenleyerek daha özgürlükçü ve demokratik hâle getirmek, ekonomide köklü değişimler gerçekleştirmek amaçlanıyordu. Glasnost ve Perestroyka, bütün bastırılmış görüşler için özgürlükçü bir ortam sağladı. Başta Baltık ülkeleri olmak üzere SSCB'nin her yerinde bağımsızlık düşünceleri dillendirildi. SSCB'nin Afganistan'daki başarısızlığı dağılma sürecini daha da hızlandırdı. SSCB Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un 1991'de görevinden istifa etmesiyle SSCB dağıldı ve birliği oluşturan ülkeler bağımsızlıklarını kazandı (Harita 8.1). Böylelikle iki kutuplu dünya düzeni sona erdi. 1991'de bir araya gelen Belarus, Rusya ve Ukrayna başkanları tarafından Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) kuruldu. Daha sonra Azerbaycan, Ermenistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Tacikistan, Türkmenistan ve Özbekistan da BDT'ye katıldı.

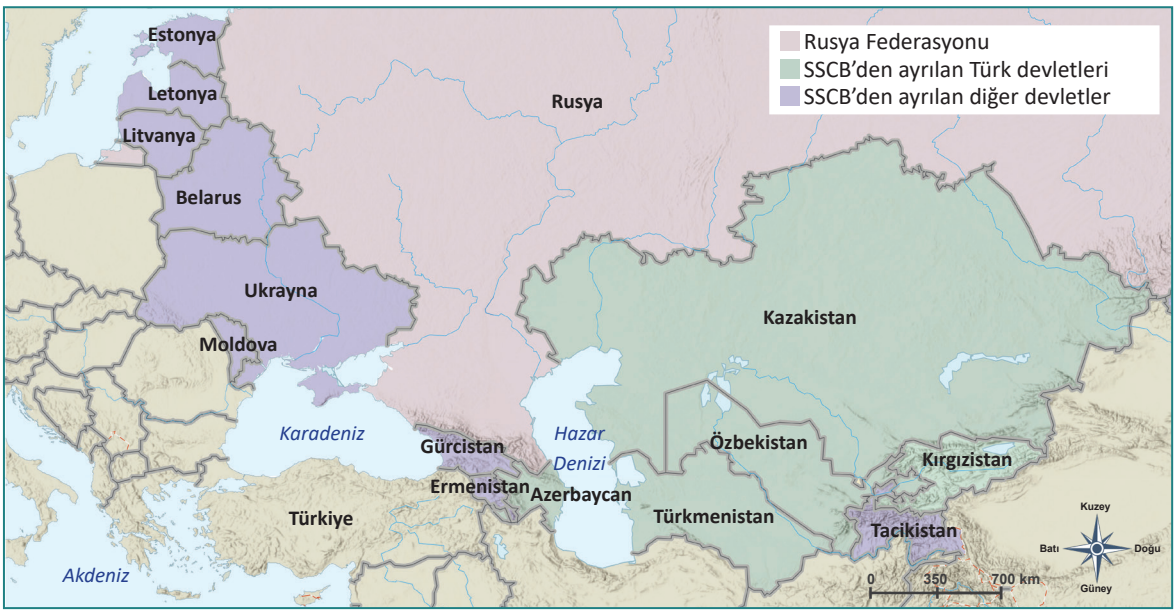

Harita 8.1: SSCB'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkeler

Türk Cumhuriyetleri ve Türkiye

SSCB'nin dağılması sürecinde Azerbaycan, Kazakistan, Türkmenistan, Kırgızistan ve Özbekistan bağımsızlıklarını ilan etti. Türkiye, Türk cumhuriyetlerini tanıyan ilk devletlerden biri olurken bu devletlerin uluslararası zeminde de tanınmasına yönelik çalışmalar yaptı. Siyasi ve ekonomik istikrara sahip olmaları, demokratik değerleri benimsemeleri ve uluslararası topluma uyum sağlamaları için Türk cumhuriyetlerini destekledi. Soy, dil, inanç, kültür birliği içinde olduğu bu devletlerle siyasi, ekonomik ve özellikle kültürel iş birliğini geliştirmeye

önem verdi. Türkiye'de ilişkileri güçlendirmek ve yapılacak çalışmaları organize etmek gayesiyle hem devlet hem de sivil toplum kuruluşları tarafından teşkilatlar kuruldu.

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA, 1992)

TİKA, Türkiye'nin Türk cumhuriyetleri başta olmak üzere tarihî ve kültürel bağlarla sıkı sıkıya bağlı olduğu tabii coğrafyası ile ilişkilerini geliştirmek üzere kuruldu.

Görsel 8.11: TİKA logosu

Türk cumhuriyetlerinin kimliklerini sağlıklı bir şekilde inşa etmesi, kültürel ve siyasi haklarını geliştirmesi, teknik altyapı konusunda eksiklerini gidermesi için çalışmalar yaptı. Öncelikle Türk dünyası ile ortak değerleri geliştirmek amacıyla eğitim ve kültür faaliyetleri gerçekleştirdi.

TİKA (Görsel 8.11) aracılığı ile dost, kardeş ve akraba ülkelere yönelik çalışmaların temelinde bir barış kuşağı oluşturma çabası bulunmaktadır. Bu çaba doğrultusunda 5 kıtada, 150'ye yakın ülkede kalkınma merkezli iş birliği çalışmaları yapılmaktadır. 2020'deki BM verilerine göre Türkiye, TİKA aracılığı ile yaptığı insani yardımlarla dünyada ABD'den sonra ikinci sırada yer almaktadır.

Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (2010)

Yurt dışındaki Türk vatandaşları, soydaş ve akraba topluluklar ile Türkiye'de öğrenim gören uluslararası burslu öğrencilere yönelik çalışmaları koordine etmek, bu alanlarda verilen hizmetleri ve yapılan faaliyetleri geliştirmek için kuruldu (Görsel 8.12). Başkanlığın çalışmalarıyla yurt dışında yaşayan Türk vatandaşların, soydaş ve akraba toplulukların sorunlarına çözüm üretilmekte; onlarla ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan daha yakın ilişkiler tesis edilmektedir.

Görsel 8.12: Yurtdışı Türkler Başkanlığı logosu

Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı (TÜRKSOY, 1993)

Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan ve Türkiye Kültür Bakanlıklarının imzaladığı bir antlaşma ile kuruldu. Türk halklarının kardeşliğini güçlendirmeyi, Türk milletinin ortak değerlerini gelecek nesillere aktarmanın yanı sıra dünyaya tanıtmayı amaçlamaktadır.

Ergenekon'dan Çıkış ve Nevruz Bayramı kutlamaları TÜRKSOY'un (Görsel 8.13) geleneksel kutlamalarının başında gelmektedir. Her yıl resim, fotoğraf, şiir, tiyatro, müzik ve dans dallarında geniş katılımlı etkinlikler düzenlenmekte; Türk dünyasındaki sanatçıların eserlerini, tecrübelerini dünyayla paylaşmalarına imkân sağlanmaktadır.

Görsel 8.13: TÜRKSOY logosu

Yunus Emre Enstitüsü (2007)

Yunus Emre Vakfına bağlı Enstitü (Görsel 8.14), yurt dışında kurduğu merkezlerde yabancılara Türkçe öğretiminin yanı sıra Türkiye'yi tanıtacak kültür, sanat faaliyetleri yürütmek ve bilimsel faaliyetlere destek vermek için kuruldu.

Enstitü, yurt dışında altmışın üzerinde kültür merkezinde Türkçe eğitimi verirken farklı ülkelerden eğitim kurumlarıyla iş birliğine giderek Türkoloji bölümlerini ve Türkçe öğretimini desteklemektedir. Türk kültür ve sanatını tanıtmak üzere kültür merkezleri aracılığıyla birçok ulusal ve uluslararası etkinlik düzenlemektedir.

Görsel 8.14: Yunus Emre Enstitüsü logosu

TARİHSEL DÜŞÜNME

Türkiye'nin kurduğu, Türk ve akraba topluluklara yönelik teşkilatlar Türk kültürüne uzun vadede hangi katkıları sağlayabilir? Yorumlayınız.

8.2.2. Avrupa Birliği (AB) ve Türkiye

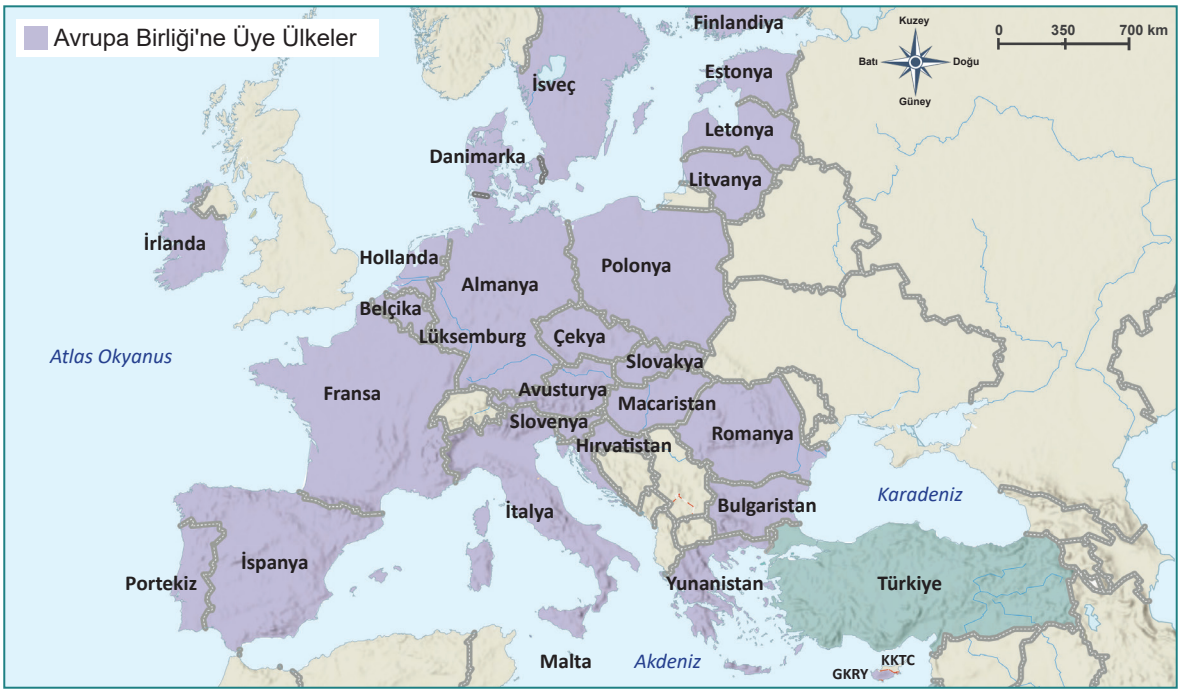

Harita 8.2: Avrupa Birliği ülkeleri

II. Dünya Savaşı sonrası tercihini Batı Bloku'ndan yana kullanan Türkiye, Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ve NATO'ya üye olarak uluslararası sistemde etkin rol almaya çalıştı. Avrupa'da barışı sağlamak ve ekonomik iş birliğini geliştirmek amacıyla kurulan AET'ye 1959'da ortaklık başvurusunda bulundu. Bu teklifin ardından 12 Eylül 1963'te imzalanan Ankara Antlaşması ile ortaklık süreci başladı. Ancak Türkiye'deki siyasi belirsizlik, ilişkilerde aksaklıkların yaşanmasına sebep oldu. Türkiye, 1987'de AET'ye tam üyelik başvurusunda bulundu. AET, Maastricht (Mastriht) Antlaşması'nın yürürlüğe girmesiyle 1993'te Avrupa Birliği adını aldı (Harita 8.2).

1993 Kopenhag Zirvesi'nde gerekli şartları sağlayan ülkelerin tam üye olarak AB'ye kabul edilecekleri belirtildi. Türkiye için ise sadece ilişkilerin ve iş birliğinin geliştirilmesi ve Gümrük Birliğinin kurulması gibi konulara değinildi. Türkiye AB'ye giriş için önemli bir kriter olan Gümrük Birliğine Giriş Antlaşması'nı 1995'te imzaladı. 1999'da Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin adaylığı resmen onaylandı ve adaylığı sürecinde müzakerelerin temel şartı olan siyasi uyum yasaları TBMM'de kabul edildi. Bu bağlamda temel hak ve özgürlüklerin genişletilmesine yönelik düzenlemeler yapıldı. 2004 Brüksel Zirvesi'nde Türkiye'nin siyasi kriterleri karşıladığı belirtilerek müzakerelerin başlatılması kararı alındı. 2005'te Lüksemburg'da üyelik müzakerelerine başlandı. Türkiye'nin AB'ye Katılım Ortaklığı Belgesi 2011'de AB Konseyi tarafından onaylandı. Ancak bazı üye ülkelerin siyasi girişimleri ve Kıbrıs Sorunu, müzakere sürecinin tamamlanmasını engelledi. AB ile ilişkilerin daha planlı ve etkili olması için Türkiye tarafından 2011'de Avrupa Birliği Bakanlığı kuruldu. 2018'de Bakanlık, Dışişleri Bakanlığına bağlı Avrupa Birliği Başkanlığına dönüştürüldü.

ARAŞTIRALIM

Türkiye'nin AB'ye üyelik talebiyle ilgili farklı bakış açılarını araştırarak aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. AB'ye tam üyelik durumunda Türkiye neler kazanabilir? Açıklayınız.
2. Türkiye'nin AB'ye üyeliği konusunda üye ülkelerin farklı görüşlere sahibi olmasının sebepleri neler olabilir? Açıklayınız.

8.2.3. Bosna-Hersek Savaşı (1992-1995 ve Balkanlardaki Gelişmeler)

Yugoslavya; Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Slovenya, Kosova, Makedonya, Karadağ Cumhuriyetlerinden oluşan federal bir devletti. Doğu Bloku'nda 1989'da başlayan demokratikleşme sürecinden Yugoslavya'yı oluşturan cumhuriyetler de etkilendi. 1991'de Slovenya, Hırvatistan ve Kuzey Makedonya bağımsızlıklarını ilan etti (Harita 8.3). Aynı yıl bağımsızlığını ilan eden Karadağ ile Sırbistan birleşerek Yugoslavya Devleti'ni kurdu. 1992'de Aliya İzzetbegoviç liderliğindeki Boşnaklar (Bosnalı Müslümanlar) ve Hırvatlar anlaşarak Bosna-Hersek Devleti'ni kurdu. Bosnalı Sırplar bu durumu tanımadıklarını bildirip isyan etti. Sırbistan'ın desteğini alan Sırp milislerin saldırıları ile 1992-1995 yılları arasında devam edecek Bosna-Hersek Savaşı başladı. Sırp kuvvetleri savaşın ilk günlerinden itibaren Boşnak yerleşim yerlerini ele geçirdi ve sivilleri katletti. Sırp saldırılarına karşı başlangıçta Boşnak ve Hırvat kuvvetleri birlikte mücadele etti. Hırvatların Bosna-Hersek Hırvat Devleti'ni kurduğunu ilan etmesiyle Boşnaklar mücadelede yalnız kaldı.

Harita 8.3: Yugoslavya'nın dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan ülkeler

Avrupa'nın merkezinde cereyan eden bu katliama dünyanın duyarsız kalmasından cesaret alan Sırplar, BM Barış Gücünün varlığına rağmen Srebrenica (Srebrenitsa) başta olmak üzere ülkenin birçok yerinde soykırım yaptı. Sırplar, savaş boyunca Bosna-Hersek'te İslam kültürü adına her ne varsa yok etmeye çalıştı. Osmanlı Dönemi'nden kalma Mostar Köprüsü başta olmak üzere cami, vakıf, medrese, tekke gibi yüzlerce mimari eser Sırplar tarafından tahrip edildi; kütüphaneler yakıldı. Rusya'nın desteğini alan Sırpların bölgeye gönderilen insani yardımları engellemesi bütün dünyada başat güçlere karşı yoğun eleştirilere sebep oldu. Türkiye'nin BM ve NATO nezdindeki girişimlerinden gecikmeli de olsa sonuç alındı. NATO'nun 1995'te düzenlediği hava harekâtı ile Sırplara ait askerî altyapı imha edildi.

ABD'nin girişimiyle Kasım 1995'te Boşnak, Hırvat, Sırp liderleri arasında Dayton Barış Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre oluşturulan Bosna-Hersek Federasyonu'nda Boşnak, Hırvat ve Sırplar "ülkenin kurucu halkları" kabul edildi. Bosna-Hersek Devleti, Bosna-Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti'nden oluştu. Ülkede Boşnak, Sırp ve Hırvat olmak üzere üç üyeli konseyin dönüşümlü biçimde yönetimde yer aldığı bir sisteme geçildi. Dayton Antlaşması'yla savaş sona erdi fakat Bosna-Hersek, siyasi yapısı ile dünyanın en karmaşık ülkelerinden biri hâline geldi. Bölgede yeni siyasal düzeni ve barışı korumak için NATO önderliğinde çok uluslu bir barış gücü kuruldu.

Bosna-Hersek Savaşı'nda 200 binin üzerinde Boşnak hayatını kaybetti. Milyonlarca insan topraklarından göç etmek zorunda kaldı. Savaş sonrasında tespit edilen yüzlerce toplu mezarın açılmasıyla Sırpların uyguladığı soykırım ortaya çıktı.

ALİYA İZZETBEGOVİÇ
(1925-2003)

Bilime verdiği önem ve çalışkanlığıyla tanınan Aliya, henüz 16 yaşındayken arkadaşlarıyla Mladi Müslimani (Genç Müslümanlar) adlı kulübü kurdu. Kulüpte okumaya ağırlık verdi ve toplum yararına faaliyetlerde bulundu. Yayımladığı *İslam Deklarasyonu* eseri sebebiyle 1983-1988 arasında hapis yattı. Serbest kalınca siyasete atılan Aliya, 1992-1996 arasında Bosna-Hersek Cumhurbaşkanlığı görevini yürüttü. Bosna-Hersek Savaşı'ndaki liderliği ve bilgi birikiminden dolayı ''Bilge Kral'' adıyla tanındı. *Tarihe Tanıklığım, İslam Deklarasyonu, Doğu Batı Arasında İslam* yazarın başlıca eserleridir.

Genel ağdan alınmıştır.

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde Makedonya ve Kosova da bağımsızlık mücadelesine girdi. 1991'de bağımsızlığını ilan eden Makedonya, 1993'te BM tarafından tanındı; 2018'de adı Kuzey Makedonya olarak değiştirildi.

1995'te Sırp ordusu Kosova'ya girdi ve Bosna'da olduğu gibi sivilleri katledip kültür varlıklarını tahrip etti. Yüz binlerce Kosovalı göç etmek zorunda kaldı. Bosna-Hersek Savaşı'nda eleştirilen uluslararası kuruluşlar kendileriyle ilgili olumsuz izlenimi ortadan kaldırmak için 1999'da NATO vasıtasıyla bölgeye asker gönderdi. Kosova 17 Şubat 2008'de bağımsızlığını ilan etti.

KANIT SORGULAMA 2

Kanıtlardan hareketle soruyu cevaplayınız.

1. KANIT

Mostar Köprüsü

2. KANIT

Srebrenica Katliamı (1995)

Srebrenitsa katliamı insanlığın İkinci Dünya Savaşından sonra tanık olduğu en büyük vahşettir. Yugoslavya'nın sancılı parçalanışında en çok zarar gören ve en büyük kayıpları verenler arasında yer almıştır Bosna Hersek. Avrupa'nın göbeğinde binlerce insan katledilmiş, işkence görmüş, çok daha fazlası yerinden edilmiştir ve tüm bu süreç boyunca pasif kalan Birleşik Milletlerin sessiz ve çözümden uzak tavırları günümüzde de hala tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Katliamın temel aktörleri olarak gösterilen Sırp generaller yakalanmış ve mahkemede hakim karşısına çıkarılmışlardır. Ancak Srebrenitsa'nın yaralarının kapanmaktan uzak ve kolay kolay unutulabilecek bir olay olmadığı aşikârdır.

Halime Pehlivan, *Srebrenitsa Katliamı, s. 6858-6862.*

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

3. KANIT

"Mavi Kelebekler"in İzinde

Mavi Kelebekler: İnsanlık ve savaş suçlarının işlendiği Bosna Savaşı sırasında katliamları saklamak isteyen savaş suçluları, onlarca kilometre uzaklarda yeşillendirerek gizlemek istedikleri toplu mezarlar oluşturdular. Bu mezarlar, normalden derin kazılarak mezar içine bırakılan metal parçalar ile manyetik değişkenlik taraması yapılması (uydu resimleri vs.) engellemek suretiyle gizlenmek istendi. Bölgede inceleme yapan uzmanların toplu mezarların üzerinde yetişen yaban çiçeği Artemis ve bu çiçekten beslenen mavi kelebeklerin nüfusunda bir artış gözlemeleriyle bugüne kadar 370'den fazla toplu mezar tespit edildi. Bosna-Hersek'te mavi kelebeğin izinde her geçen gün yeni toplu mezarlar açığa çıkarılmaktadır.

https://globalaid.ku.edu.tr/tr/events/bosna-savas-ve-baris-mavi-kelebeklerin-izinde

(Metin, aslına sadık kalınarak alınmıştır.)

SORU

20. yüzyılın sonunda Avrupa'da meydana gelen Srebrenica Katliamı'nı dünya barışı ve insan hakları bağlamında yorumlayınız.

8.2.4. 1990 Sonrası Orta Doğu

Medeniyetlerin beşiği Orta Doğu; tarihin her döneminde kültürel özellikleri, jeopolitik konumu, yer altı ve yer üstü zenginliklerinden dolayı bazı devletlerin ilgi odağı oldu. Bu özellikler büyük güçlerin bölgede hâkimiyet kurma veya nüfuz oluşturma mücadelelerine yol açtı. SSCB'nin 1991'de dağılmasıyla tek süper güç olarak kalan ABD'nin dünyayı yeniden biçimlendirme girişimlerinden Orta Doğu da etkilendi. Bu etkiler şu şekilde sıralanabilir:

Görsel 8.15: İsrail'in Mescid-i Aksa'ya girmesiyle ilgili gazete haberi

Siyonizm Sorunu

19. yüzyılda Avrupa'da Yahudi karşıtlığının artması Yahudilerde tarihî yurtlarına geri dönme ve İsrail Devleti kurma fikrini güçlendirdi. Bu fikir zamanla tüm dünya Yahudileri arasında yayılan **siyonizm** adlı siyasi bir görüşe dönüştü. Siyonistler süreç içerisinde kurulacak devlete belirgin bir sınır çizmedi. Hedef olarak gösterilen Arz-ı Mevûd'a ulaşmak için daha fazla Yahudi'nin Filistin'e göçünü sağlamaya çalıştı. İngiltere'nin zaman zaman Yahudi göçlerini sınırlandırmasına rağmen Haganah ve İrgun adlı örgütler, gizli faaliyetlerle Filistin'e kaçak göçleri organize etti.

Nazi Almanyası'nda yaşanan antisemitist uygulamaların oluşturduğu mağduriyet sonucunda dünyada Yahudiler lehine bir kamuoyu oluştu. 1948'de İsrail Devleti'nin kurulmasıyla Arap-Yahudi çatışmaları başladı. 1948-1986 arasında yaklaşık 1.800.000, SSCB'nin dağılmasıyla yaklaşık 1.000.000 Yahudi Filistin'e yerleştirildi. Dünyadan gelen tepkilere rağmen İsrail Devleti, işgal altındaki Filistin topraklarında Yahudi yerleşimciler için konut inşa etmeye devam etmektedir.

İsrail'in siyonist uygulamaları karşısında Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ) tarafından Gazze Şeridi'nde kitlesel bir halk direnişi olan intifada hareketi başladı. Bu ilk intifada 1987'den 1993'e kadar devam etti. 2000'de Ariel Sharon'ın (Eryıl Şerın) Mescid-i Aksa'ya girmesiyle El Aksa İntifadası başladı ve 2005'e kadar devam etti (Görsel 8.15).

BİLGİ KUTUSU

1964'te ilan edilen Filistin (Millî) Sözleşmesi'ne göre

Siyonizm; hedefleri açısından saldırgan ve yayılmacı, oluşumu bakımından ırkçı, maksat ve vasıtaları yönünden faşist bir harekettir.

BM Genel Kurulunun 10 Kasım 1975'te aldığı karara göre

Bütün ırkçı ayırımcılıklar ortadan kaldırılmalıdır. Siyonizm ise "ırkçılık ve ayırımcılığın bir biçimi"dir.

Genel ağdan alınmıştır.

Küresel güçlerin desteğiyle 1993'ten itibaren Filistin sorununu çözmek için düzenlenen Oslo Görüşmeleri'ne rağmen İsrail, siyonist politikalarından vazgeçmemiştir. Bu durumu gösteren bazı olaylar şunlardır:

- 2010: İsrail askerleri, "Rotamız Filistin, yükümüz insani yardım!" sloganıyla Gazze'ye doğru yola çıkan Mavi Marmara gemisine uluslararası sularda bir operasyon düzenledi. Saldırıda 9 Türk yardım gönüllüsü öldürüldü, 50'yi aşkın gönüllü de yaralandı.
- 2017: Mescid-i Aksa abluka altına alındı.
- 2018: Zihinsel engelli Filistinli Mohammad Hossam Abdel Latif Habali, İsrail askerleri tarafından öldürüldü.
- 2019: İsrail askerlerinin eşlik ettiği bazı yerleşimciler Nebi Yunus Camisi'ne saldırdı.
- 2020: Dokuz yaşındaki Filistinli Malik Eissa, İsrail polisi tarafından yüzünden vuruldu ve sol gözünü kaybetti.

Bazı İslam ülkelerinin İsrail'e karşı geçmiş dönemlere kıyasla daha ılımlı bir politika sergilemeleri İslam dünyasında ayrılıklara neden oldu. İsrail saldırılarına İslam dünyasında özellikle Türkiye tarafından tepki verilmek-

tedir. 1993'te özerk bir yapıya kavuşan Filistin, BM'ye başvurarak bağımsızlığının tanınmasını talep etti. BM Genel Kurulunda, ABD'nin başını çektiği 9 "hayır" oyuna karşılık Türkiye, Rusya ve AB'nin 138 "evet" oyu ile bağımsız Filistin Devleti tanındı. Filistin halkının refaha kavuşması amacıyla yapılan bu girişim başarıya ulaştı. Fakat siyonizmin etkisindeki İsrail ve Yahudilerin her alanda uyguladığı baskı, tecrit, abluka, ambargo ve yok saymalarla Filistin Devleti işlevsiz hâle getirilmekte ve Filistin halkı büyük sorunlar yaşamaktadır.

1990-2003 Körfez Savaşları

Irak, İran'la yapılan savaşın zararını karşılama amacı ve Kuveyt'in kendi topraklarının parçası olduğu iddiasıyla petrol zengini Kuveyt'i 1990'da işgal etti (Görsel 8.16). ABD ve müttefikleri, 17 Ocak 1991'de BM Güvenlik Konseyinin kararına dayanarak Çöl Fırtınası Harekâtı'yla I. Körfez Savaşı'nı başlattı. Mart ayında savaş sona erdi ve Kuveyt işgalden kurtarıldı. Irak, ambargolarla etkisizleştirilmeye çalışıldı. Ardından Saddam Hüseyin yönetimine karşı 1993, 1996, 1998, 2001 yıllarında askerî operasyonlar yapıldı. 2003'teki II. Körfez Savaşı'nda ise ABD ve İngiliz kuvvetleri, 11 Eylül Saldırılarını düzenleyen El Kaide terör örgütü liderinin Irak'ta olduğuna ve Irak'ta kitle imha silahlarının varlığına dair belgeleri gerekçe göstererek Irak'ı işgal etti. Müttefik kuvvetler savaşın kazanılmasıyla Irak'ta kontrolü ele aldı ve Saddam Hüseyin yargılanarak idam edildi. Böylece Baas Partisinin Irak'taki varlığı sonlandırılmış oldu.

İşgalin ardından ABD ve İngiliz güçlerinin Irak'a yerleşmesiyle Irak ve Orta Doğu'da ardı arkası kesilmeyen terör eylemleri, zulümler, ölümler yaşandı. Etnik çatışmalar, mezhep mücadeleleri ve terör eylemleri arttı. Bölgede ve dünyada ABD'ye rağmen aktör olmaya çalışan devletlere, benzer durumlara düşmemeleri için açık mesajlar verildi. ABD, bölgedeki doğal kaynakların tek hâkimi hâline geldi. Bölgede ve dünyada kurallarını kendisinin belirlediği bir yapılanmanın adımlarını attı. SSCB'nin dağılmasının ardından ABD ve müttefikleri tarafından dünyayı yeniden biçimlendirmenin gerekliliği yönünde atılan bu ilk adımdan sonraki gelişmeler de bu düzenin kurulmasında önemli gerekçeler oldu.

Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı'nın çalışmaması ve Irak'a ihracatın durma noktasına gelmesi, Türkiye'yi ekonomik açıdan olumsuz etkilemiştir. PKK terör örgütünün Kandil başta olmak üzere Irak'ın kuzeyine yerleşmesi, Kuzey Irak Bölgesel Yönetiminin ilan edilmesi, Kerkük ve Musul bölgesinden Türkmen göçleri Türkiye'yi endişelendiren başlıca güvenlik sorunlarıdır.

Görsel 8.16: Kuveyt'in işgali

Arap Baharı

Dünyanın önemli petrol ve doğal gaz tedarik bölgelerinden Orta Doğu coğrafyası, Osmanlı idaresinden sonra Batı'nın menfaatlerine hizmet edecek şekilde düzenlendi. Bu girişimler Orta Doğu'da totaliter, baskıcı yönetimlerin kurulmasının önünü açtı.

Her türlü fikir ve gelişmenin kısa sürede yayılma gösterdiği küreselleşen dünyada Arap halkları da yeni yaşam tarzları, demokrasi ve özgürlüklerden etkilendi. Arap toplumlarında daha fazla özgürlük, demokrasi ve insani hak talep eden kitleler oluştu.

17 Aralık 2010'da Tunuslu Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan olaylar, kısa sürede ülke genelinde mevcut siyasi rejimi hedef alan isyanlara dönüştü. Tunus'ta daha demokratik bir idarenin kurulmasını sağlayan bu halk hareketine Yasemin Devrimi adı verildi. Tunus Devlet Başkanı Zeynel Abidin bin Ali görevinden istifa etti ve Tunus'ta daha demokratik bir yönetim kuruldu.

Yasemin Devrimi ile başlayan Arap Baharı; Mısır, Libya, Yemen gibi birçok Arap ülkesinde de etkili oldu. 25 Ocak 2011'de Mısır'da Tahrir Meydanı'nda, Arap Baharı'nın rüzgârı esmeye başladı. Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek 11 Şubat 2011'de istifa etti. Mısır'daki demokratik seçimleri Muhammed Mursi kazandı. 2013'te yapılan darbe ile Mursi yönetimi devrildi ve Mısır Genelkurmay Başkanı Abdülfettah El Sisi, Mısır devlet başkanı oldu.

Libya'da başlayan protestolar, hükûmeti zayıflattı ve muhalif güçler başkent Trablus'u ele geçirdi. Libya lideri Muammer Kaddafi, 20 Ekim 2011'de muhalif milisler tarafından linç edilerek öldürüldü.

Arap Baharı'nın etkilerinin en sert yaşandığı ülkelerden biri de Suriye oldu. Baas Partisinin baskıcı yönetimine karşı halk, protestolara başladı. Devlet Başkanı Beşar Esad yönetiminin protestolara müdahalesi çok sertti. Bunun üzerine Suriye'de iç savaş başladı ve milyonlarca Suriyeli **mülteci** durumuna düştü. Arap Baharı'nın etkisiyle bölgede oluşan otorite boşluğu terör örgütlerinin yayılmasına zemin hazırladı.

Arap Baharı, Orta Doğu'da mülteci sorununun artmasında önemli bir etken oldu. Bu sorunla karşı karşıya kalan ülkelerin başında Türkiye gelmektedir. AB ülkeleri, sınırlı sayıda Suriyeli mülteci kabul ederken Türkiye; din, ırk, mezhep ayrımı gözetmeksizin sığınmacılara kapılarını açarak milyonlarca insana ev sahipliği yapmaktadır (Görsel 8.17, 8.18).

Mülteci

Vatanını terk edip başka bir ülkeye sığınan kimse, sığınmacı.

Görsel 8.17: Ukraynalı çocuklar Türkiye'de

Görsel 8.18: Türkiye'de Suriyeli çocuklar eğitim görürken

8.2.5. 11 Eylül Saldırıları ve Küresel Terör

Terör faaliyetlerinin hedefleri, eylemleri ve yapılarındaki değişikliklerden dolayı terör ile terörizm tanımlarında mutabakata varılamamıştır. Bu konuda anlaşmaya varamamak ise örgütlerdeki eylemcilerin farklı ülkelerce terörist veya direnişçi olarak adlandırılmasına dolayısıyla terörle ilgili tedbirlerin alınmasında çifte standartlı yaklaşımlara neden olmaktadır. Ülkelerin terör gruplarına verdiği üst düzey teknolojik ve stratejik destek, terör eylemlerinin küresel boyutlara ulaşmasına yol açmaktadır.

ABD, SSCB'nin dağılmasıyla dünyanın en büyük küresel gücü hâline geldi. Ancak dünya siyasetine yön veren bir ülke konumuna eriştiği dönemde büyük bir terör saldırısına maruz kaldı. 11 Eylül 2001'de **El Kaide**li teröristler, kaçırdıkları uçaklarla ABD'deki Dünya Ticaret Merkezi binaları olan İkiz Kuleler ve ABD Savunma Bakanlığının merkezi Pentagon'a ölüm dalışı yaptı (Görsel 8.19). Bu saldırılar küresel çaptaki terör saldırılarında milat oldu. Saldırılarda toplam 2.977 kişi hayatını kaybetti. Saldırılar sonrasında ABD'nin küresel düşman algısı değişerek "radikal İslam", "İslami terör" yakıştırmaları yaygınlaştı. Yapılan propaganda dünyada İslamofobinin yayılmasına yol açtı. ABD, saldırıların hemen ardından terörizme karşı savaş politikası yürüttü. Bu süreçte "Ya benimlesiniz ya karşımızdasınız." şeklindeki meydan okuyuşuyla politikasının sınırlarını uluslararası arenada ilan etti.

Görsel 8.19: 11 Eylül Saldırıları

11 Eylül Saldırılarını bir savaş ilanı kabul eden ABD yönetimi, saldırıların sorumlusu olduğuna inandığı ülkelere savaş açtı. Önce El Kaide'nin konumlandığı Afganistan'a karşı askerî bir operasyon başlatarak 2001'de Afganistan'ı işgal etti. Ardından 11 Eylül Saldırılarını desteklediği ve kitle imha silahları bulundurduğu iddiasıyla 2003'te Irak'ı işgal etti. Saldırıların sorumlusu kabul edilen Usame bin Ladin,

BİLGİ KUTUSU

El Kaide, SSCB'nin Afganistan'ı işgali sırasında Usame Bin Ladin liderliğinde SSCB'ye karşı kurulan terör örgütüdür.

Genel ağdan alınmıştır.

2011'de Pakistan'da yapılan bir operasyonla etkisiz hâle getirildi (Görsel 8.20).

Görsel 8.20: Usame bin Ladin ile ilgili gazete haberi

Terörün küresel boyutlara ulaşması ABD başta olmak üzere bütün dünyanın ulusal güvenlik algısını değiştirdi. Güvenlik sorununun sınırların çok ötesinde olduğu anlaşıldı ve terörizme getirilen tanımlar değişti. Pakistan'da kurulan Taliban ve Afganistan'da kurulan El Kaide örgütleri, küresel güçlerin gözünde süreç içinde konum değiştirdi. Bir zamanlar özgürlük savaşçısı olarak anılan bu örgütler zamanla terörist olarak tanımlandı. Türkiye'nin ulusal güvenliğini tehdit eden PKK ve onun Suriye ile Irak'taki uzantısı PYD/YPG de aynı şekilde küresel güçler tarafından desteklendi.

8.2.6. Irak ve Suriye'deki Siyasi Gelişmelerin Türkiye'ye Etkileri

1991'de I. Körfez Savaşı'yla dünya gündemine yerleşen Irak sorunu; Türkiye'yi siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan olumsuz etkiledi. Savaş sürecinde Irak'a uygulanan ambargoya riayet eden Türkiye, hava üslerinin kullanımına izin verdi. Sınırları içerisinde ABD ve müttefiklerine ait "Çekiç Güç" adlı askerî birliklere müsaade etti ve Irak'tan gelen yüz binlerce mülteciye kucak açtı. 2003'teki II. Körfez Savaşı öncesinde TBMM, ABD ordusunun Türkiye üzerinden Irak'a girmesini öngören 1 Mart Tezkeresi'ni kabul etmedi. Karar, AB ve İslam ülkeleri nezdinde takdirle ABD'de ise şaşkınlıkla karşılandı. Egemenlik haklarına sahip çıkan Türkiye'nin bu tavrı Türkiye-ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası oldu.

Saddam Hüseyin'in yargılanarak idam edilmesiyle siyasi istikrara kavuşacağı düşünülen Irak'ta beklentiler karşılık bulmadı. Irak, 32 ve 36. kuzey paralelleri esas alınarak fiilen üç bölgeye ayrıldı. Böylece ABD'nin bölgedeki en önemli müttefiki, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetim oldu. Türkiye'nin kırmızı çizgisi Türkmenler ve Kerkük'ün statüsü, PKK terör örgütünün Irak'ın kuzeyindeki varlığı, Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması gibi meseleler göz ardı edildi. Güvenliğin en önemli sorun hâline geldiği Irak'ta yaklaşık 4 milyon insan mülteci durumuna düştü ve bunların yarısı çevre ülkelere göç etti. ABD ve AB ise mülteciler konusunda gerekli hassasiyeti göstermedi.

Suriye; Hatay üzerindeki emelleri, terör örgütlerini ülkesinde barındırması, su kaynaklarının kullanımı gibi konulardan dolayı Türkiye ile sorunlar yaşadı. Lübnan Devlet Başkanı Hariri'nin suikastla öldürülmesi, Iraklı mülteciler ve terör örgütlerinin oluşturduğu tehlike karşısında Suriye, Türkiye ile yakınlaştı. Ancak ilişkiler Arap Baharı ile durma noktasına geldi. Türkiye, Arap Baharı'nın uzantısı olarak Suriye'de başlayan halk gösterilerinde Suriye yönetiminin orantısız güç kullanmasına tepki gösterdi. Suriye'deki terör yapılanmalarının oluşturduğu güvenlik sorunları ve Türkmenlerin varlığı Türkiye'nin Suriye siyasetindeki başlıca konular oldu.

Türkiye, kendi güvenliğine dair ciddi endişelerinden dolayı 2015'te Şah Fırat, 2016'da Fırat Kalkanı (Görsel 8.21), 2017'de İdlip, 2018'de Zeytin Dalı, 2019'da Barış Pınarı, 2020'de Bahar Kalkanı Harekâtlarını gerçekleştirdi ve böylece sınır güvenliğini sağlamak için adımlar attı. Suriye'de ise iç savaş ortamına bağlı olarak göçler yaşandı. Türkiye, ortak bir geçmişe sahip olduğu Suriye halkını açık kapı ve geçici koruma politikaları izleyerek insani sorumluluk gereği ülkesine kabul etti. Bu kabullenme yüz milyarlarca liralık maliyete ve toplumsal sorunlara yol açtı. Nisan 2022 itibarıyla Türkiye'deki Suriyeli sayısı 3 milyon 762 bin 385 kişiye ulaştı ve yaklaşık 502 bin Suriyeli de Türkiye'nin Suriye'de oluşturduğu güvenli bölgelere geri döndü.

Görsel 8.21: Fırat Kalkanı Harekâtı

Mültecilerin önemli bir kısmı AB ülkelerine gitmek istemesine rağmen bu talepleri geri çevrilmiştir. Diğer ülkeler, Türkiye'nin mülteciler karşısındaki duruşunu takdir etmekte fakat üzerlerine düşen sorumlulukları tam olarak yerine getirmemektedir.

ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Tablo A'daki ifadelerle Tablo B'deki kelime veya kelime gruplarını eşleştirerek doğru harfi Tablo A'daki boşluklara yazınız.

1.

TABLO A		
1		Türk halklarının kardeşliğini güçlendirmeyi, Türk milletinin ortak değerlerini gelecek nesillere aktarmayı ve dünyaya tanıtmayı amaçlayan kuruluş
2		1994 Ekonomik Krizi'ni atlatabilmek için hazırlanan ekonomik program
3		Sözde hilafet devleti kurmak maksadıyla Suriye ve Irak bölgesinde çok kanlı ve kitlesel eylemler gerçekleştiren terör örgütü
4		"Cep Herkülü" olarak bilinen ünlü halterci
5		Moleküler biyoloji alanındaki çalışmalarıyla Nobel Kimya Ödülü'nü kazanan Türk bilim insanı
6		11 Eylül Saldırılarını düzenleyen terör örgütü

TABLO B	
A	Kemal Derviş
B	Naim Süleymanoğlu
C	TÜRKSOY
Ç	El Kaide
D	5 Nisan Kararları
E	Aziz Sancar
F	DEAŞ
G	TİKA

Aşağıdaki 2-5. soruları cevaplayınız.

2. 1994, 2001 ve 2008 Ekonomik Krizlerinin toplum üzerindeki etkileri neler olmuştur?

.....

.....

3. 28 Şubat Müdahalesi, 27 Nisan E-Muhtırası ve 15 Temmuz Darbe Kalkışması'nın Türk demokrasisi üzerindeki etkileri nelerdir?

.....

.....

4. SSCB'nin dağılması sonrası Türkiye tarafından kurulan, Türk cumhuriyetlerine yönelik kuruluşların ortak özellikleri nelerdir?

.....

.....

5. 21. yüzyılın başında Suriye ve Irak'ta yaşanan siyasi gelişmelerin Türkiye üzerindeki etkileri neler olmuştur?

.....

.....

Aşağıdaki 6-15. çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

6. Aşağıdakilerden hangisi 1994 Ekonomik Krizi'nin etkilerinden biri değildir?

A) Dış ticaret dengesini ve döviz piyasasını yeniden istikrara kavuşturmak için ekonomik program hazırlanması.
B) Kamu gelirlerinin artırılması için zamlar yapılması, yeni vergiler konulması ve tasarruf uygulamalarına gidilmesi.
C) Ekonomik programla ilgili olarak IMF ile stand-by antlaşması yapılması.
D) Kamu kesimi açıklarının daha az borçlanarak ve daha fazla para basarak finanse etme yolunun takip edilmesi.
E) Sosyal ve ekonomik hayatta eşitsizliklerin artması.

7. Türkiye, SSCB'nin dağılmasından sonra kurulan Türk cumhuriyetleri ile siyasi, ekonomik ve özellikle kültürel iş birliğini geliştirmeye önem verdi. İlişkileri güçlendirmek için hem devlet hem de sivil toplum kuruluşları tarafından teşkilatlar kuruldu.

Aşağıdakilerden hangisi bu amaçla kurulan kuruluşlardan biri değildir?

A) Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
B) Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
C) Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı
D) Yunus Emre Enstitüsü
E) İslam Konferansı Örgütü

8. 20. yüzyılın sonlarında Avrupa ve Orta Doğu'da hızla gelişen olaylar Balkanlara da sıçramış; Yugoslavya'nın dağılması ile yaşanan süreçte Bosna-Hersek'te Sırplar, savunmasız insanları katlederek Yarımada'yı kana bulamışlardır. Ardından SSCB parçalanmış ve onu izleyen yıllarda Rusya toparlanmıştır. Bu arada Orta Asya ve Kafkaslarda dünya güvenliğini etkileyebilecek siyasi ve ekonomik kıpırdanmalar başlamıştır. Doğal olarak barışın korunması için önemli olan "teyakkuz" ve "caydırma" politikalarına ek olarak ülkelerin kendi bünyelerinde ve çevrelerinde istikrarın korunması bir ihtiyaç hâlini almıştır.

Metne göre 1990 sonrası dünyadaki siyasi durum ile ilgili aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Avrupa 20. yüzyılın sonlarına doğru soykırım ve insan hakları ihlallerine sahne oldu.
B) Dünyadaki siyasi dönüşüm terörizm hareketlerinin temel sebebi oldu.
C) Balkan Yarımadası, Kafkasya ve Orta Asya'nın siyasi görünümü değişmiştir.
D) İki kutuplu dünya sisteminden tek kutuplu dünya sistemine geçişte barışın tesisi için kullanılan savlar çeşitlendi.
E) Asya, Avrupa ve Orta Doğu toplumları bu dönemde dünyada yaşanan değişimlerden doğrudan etkilendi.

9. I. TİKA
II. TÜRKSOY
III. AB
IV. NATO

Türkiye bu kuruluşlardan hangilerine üyedir?

A) I ve II B) II ve IV C) I, II ve III D) I, II ve IV E) III ve IV

10. "Terörizmle mücadele konusunda ABD ile Avrupalı müttefikler arasında uyuşmazlıklar çıkması ihtimali yüksektir. Terörizmin tanımı bir uyuşmazlık nedeni olabileceği gibi mücadele yöntemleri konusunda da uzlaşma kolay olmayacaktır. ABD, teröristleri cezalandırmayı öne çıkarırken Avrupa terörü önleyici tedbirleri vurgulayacaktır. ABD idam cezasını uygularken Avrupa idam cezasından ötürü Amerika'yı kınamaya devam edecektir. ABD, askerî tedbirlerin yararına inanırken Avrupa siyasi ve ekonomik tedbirleri öne çıkaracaktır."

Terörizm ile ilgili metinden hareketle aşağıdaki yargılardan hangisine ulaşılabilir?

A) Terörizmin önlenmesinde siyasi, sosyal ve askerî tedbirler birlikte uygulanmalıdır.
B) Uluslararası zeminde terör tanımında uzlaşı sağlanmıştır.
C) ABD ve Avrupa, terörün önlenmesinde temelde farklı yaklaşımlara sahiptir.
D) Terörizme yaklaşımda evrensel bir mutabakat sağlanmıştır.
E) Terör konusundaki farklı yaklaşımlar terörizmi önlemede olumlu sonuçlar doğurmuştur.

11. Türkiye, kuruluşundan bugüne terör örgütlerinin sistematik saldırılarıyla mücadele etmektedir. PKK/YPG ve DEAŞ başta olmak üzere bütün terör örgütlerinin saldırı girişimlerini önlemek amacıyla silahlı mücadelesini yürütmektedir. Bunun yanı sıra bilgi savaşlarının yaşandığı günümüzde terör örgütleri tarafından uluslararası dolaşıma sokulan maksatlı ve çarpıtılmış bilgilerle de mücadele etmektedir. Türkiye, sınırları içinde ve ötesinde terör örgütleriyle kararlı mücadelesini sürdürürken diğer yandan da uluslararası topluma terör örgütlerinin gerçek yüzünü ve hedefini göstermeye yönelik girişimlerde bulunmaktadır.

Metne göre Türkiye'nin terörle mücadelesinde ulaşılabilecek en genel yargı aşağıdakilerden hangisidir?

A) Terörle mücadele ülke sınırları içerisinde verilmektedir.
B) Terörle mücadelesini çok yönlü yürütmektedir.
C) Terörle mücadelesinde uluslararası toplumla mutabakat içindedir.
D) Terörle mücadele PKK/YPG ve DEAŞ'a karşı verilmektedir.
E) Terörle mücadelede askerî yöntemler kullanmaktadır.

12. Tunus'ta başlayarak Kuzey Afrika ve Orta Doğu ülkelerine yayılan Arap Baharı adlı halk hareketinin arkasında, ekonomik zorluklar ve halkların demokrasi talepleri yer almaktadır. Bu ayaklanmalar Tunus, Mısır ve Libya'da hükûmetlerin devrilmesine, Suriye ve Libya'da iç savaşa neden olmuş; Cezayir, Fas, Suudi Arabistan, Ürdün gibi ülkelerde küçük çapta da olsa reformlar yapılmasını sağlamıştır. Türkiye'nin tarihî ve sosyal bağlarının güçlü olduğu bölgede yaşanan bu olaylarda ülkelerin iç dinamikleri kadar, uluslararası kuruluşların bölgedeki çıkarları ve tutumları da belirleyici olmuştur. Ayrıca bu bölge Türkiye'nin güvenliği ve ekonomik ilişkileri açısından da oldukça önemlidir. Bu nedenle bölgede yaşanan gelişmeler, öncelikli olarak Türkiye'yi ilgilendirmektedir.

Metne göre Arap Baharı ile ilgili aşağıdakilerden hangisine ulaşılamaz?

A) Etki ettiği devletlerde iç karışıklıklara neden olmuştur.
B) Türkiye'nin sosyal bağlarının güçlü olduğu bir coğrafyada yaşanmıştır.
C) Dış dinamiklerin de etkisiyle yaşanmıştır.
D) Arap Baharı küresel bir harekete dönüşmüştür.
E) Siyasi ve ekonomik gerekçelerle ortaya çıkmıştır.

13. 17 Ocak 1991'de I. Körfez Savaşı'nın başlamasıyla Türkiye, aktif olarak savaşta yer almasa da mültecilerin sığınması sonrasında mülteci sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Irak'ın yenilgisinin ardından PKK terör örgütü, Kuzey Irak'ta meydana gelen otorite boşluğundan faydalanarak bölgeye yerleşmiştir.

Buna göre aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

A) Türkiye Körfez Savaşı'nın ana aktörlerinden biridir.
B) Türkiye 1990'lı yıllarda başarılı bir dış politika izlemiştir.
C) Irak'ta yaşanan savaş Türkiye'nin güvenliğini tehdit etmiştir.
D) Irak, PKK ile mücadelesinde Türkiye'den yana tavır almıştır.
E) Türkiye, Körfez Savaşı'na katılmadığı için sorunların uzağında kalmıştır.

14.

2020'de dünyada mültecilerin yayılımı

Rusya-Ukrayna Savaşı'nda Ukraynalı mülteciler

Verilen haritalardan yararlanarak aşağıdakilerden hangisine ulaşılabilir?

A) Savaş, mülteci olmanın en önemli sebebidir.
B) En çok mülteci kabul eden ülkeler, genellikle komşu ülkelerdir.
C) Avrupa'da en çok mülteciyi Almanya barındırmaktadır.
D) Dünyanın tüm kıtalarında mülteci sorunu yaşanmaktadır.
E) Türkiye, dünyada en çok mülteciyi barındıran ülkedir.

15. 1992'de Bosna-Hersek Devleti'nin kurulmasına öncülük eden ve tarihe "Bilge Kral" olarak geçen lider aşağıdakilerden hangisidir?

A) Sadık Ahmet
B) Ebulfez Elçibey
C) Aliya İzzetbegoviç
D) Mehmet Emin Resulzâde
E) İsmail Gaspıralı

Daha fazla "Ölçme ve Değerlendirme" sorusuna ulaşmak için karekodu okutunuz.

Etkileşimli sorulara ulaşmak için karekodu okutunuz.

1. Ek: Öz Değerlendirme Formu

Bu form, kendinizi değerlendirebilmeniz amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmalarınızı en doğru yansıtan seçeneğe (X) işareti koyunuz.

ÖZ DEĞERLENDİRME FORMU			
Değerlendirilecek Davranışlar	**Evet**	**Hayır**	**Kısmen**
Çalışma takvimi oluşturdum.			
Çalışmalarım sırasında zamanımı verimli biçimde kullandım.			
Araştırmalarımda bilimsel kaynaklardan yararlandım.			
Araştırmaya dayalı analiz yaptım ve bilgileri yorumladım.			
Edindiğim bilgileri metne aktardım.			
Yazım ve noktalama kurallarına uydum.			
Çalışmalarımı sunarken görsel/işitsel materyalleri kullanmaya çalıştım.			
Ulaştığım sonuçları doğru açıkladım.			

CEVAP ANAHTARI (EŞLEŞTİRME SORULARI)							
1. ÜNİTE	2. ÜNİTE	3. ÜNİTE	4. ÜNİTE	5. ÜNİTE	6. ÜNİTE	7. ÜNİTE	8. ÜNİTE
1-Ğ	1-Ç	1-B	1-E	1-D	1-B	1-C	1-C
2-C	2-Ğ	2-Ğ	2-D	2-A	2-D	2-E	2-D
3-E	3-I	3-F	3-Ç	3-Ğ	3-G	3-Ç	3-F
4-A	4-A	4-I	4-F	4-B	4-F	4-G	4-B
5-H	5-F	5-E	5-B	5-F	5-Ç	5-D	5-E
6-D	6-İ	6-G	6-Ğ	6-H	6-E	6-Ğ	6-Ç
7-B	7-B	7-C	7-G	7-Ç	7-A	7-F	
8-F	8-H	8-D	8-C	8-I		8-A	
9-Ç	9-C	9-A	9-A	9-E			
10-G	10-J	10-Ç		10-C			
	11-D						
	12-E						
	13-G						

CEVAP ANAHTARI (ÇOKTAN SEÇMELİ)							
1. ÜNİTE	2. ÜNİTE	3. ÜNİTE	4. ÜNİTE	5. ÜNİTE	6. ÜNİTE	7. ÜNİTE	8. ÜNİTE
7.A	9.C	10.A	7.E	6.E	9.D	9.B	6.D
8.D	10.D	11.B	8.B	7.C	10.D	10.D	7.E
9.A	11.E	12.E	9.E	8.B	11.D	11.E	8.B
10.A	12.B	13.E	10.C	9.A	12.A	12.E	9.D
11.B	13.E	14.C	11.B	10.B	13.E	13.C	10.C
12.C	14.A	15.D	12.C	11.D	14.C	14.D	11.B
13.E	15.B	16.A	13.E	12.E	15.D	15.D	12.D
14.E	16.E	17.E	14.D	13.E	16.E	16.A	13.C
15.D	17.D	18.E	15.B	14.C	17.A	17.C	14.B
	18.C	19.C	16.D	15.A		18.E	15.C
		20.B					

SÖZLÜK

A

aksülamel : Karşı hareket, tepki.
alayiş : Gösteriş.
ambargo : Bir malın serbest sürümünü engellemek için konulan yasak.
amil : Etken, etmen, sebep, faktör.
antisemitist : Yahudilere karşı düşmanca duygular besleyen ve Yahudilere karşı ayırt edici önlemler alınmasını isteyen görüş yanlısı.
Arz-ı Mevûd : Allah'ın Hz. İbrâhim'e ve onun soyundan gelenlere vermeyi vadettiği yer için kullanılan terim.
ataşemiliter : Askerî ataşe.
aza : Herhangi bir topluluğu oluşturan bireylerden her biri, üye.

B

bâgî : Doğru ve hak olan yoldan ayrılan kimse.
beynelmilel : Çeşitli milletlerin arasında yapılan, milletlerin arasında çok yönlü ilişkilerle ilgili olan, uluslararası.
binaenaleyh : Bundan dolayı, bundan ötürü.

C

cari : Geçerli olan, yürürlükte olan.
cemiyet : Belirli ve ortak bir amacı gerçekleştirmek için kurulan yasal topluluk, dernek.

D

deklarasyon : Bildirme, duyurma, ilan etme.
doktrin : Bilimde, felsefede bir görüşü bir sistem içinde belli bir anlayışa, düşünceye dayalı olarak oluşturan ilke ve dogmalar bütünü.
dominyon : İngiliz Uluslar Topluluğu'na üye olmalarının ve İngiliz Krallığı'na bağlı bulunmalarının yanı sıra kendi kendilerini yöneten ülkelere verilen genel ad.
dretnot : 20. yüzyılın başlarında kullanılan bir zırhlı savaş gemisi.
düçar : Uğramış, yakalanmış.

E

edevat : Bir iş için gerekli olan malzemelerin, parçaların tümü.
emperyalist : Emperyalizm yanlısı olan, yayılmacı, yayılımcı.
enstitü : Bir üniversiteye bağlı veya bağımsız bir kuruluş olarak genellikle araştırma yapan ve bazı durumlarda öğretime de yer veren eğitim kurumu.
etnik : Kavimle ilgili, kavmî.

F

fariza-i dinîye : Yapılması gerekli dinî ödev, görev.
fasletme : Ayırma, bölme.
ferik : Korgeneral.
feshetmek : Kapatmak, dağıtmak.

fetva : İslam hukuku ile ilgili bir sorunun dinî hukuk kurallarına göre çözümünü açıklayan, şeyhülislam veya müftü tarafından verilebilen belge.
fiilen : Gerçekten yaparak.
filinta : Namlusu kısa, kurşun atan bir tür küçük tüfek.

G

garantör : Güvence veren ve bunun gerçekleşmesini gözeten ve denetleyen (kimse, kuruluş veya devlet).
garp : Batı.
gülzar : Gül bahçesi.

H

hâkimiyet : Egemen olma durumu, egemenlik.

İ-J

icraî : Yürütme gücü ile ilgili.
ideoloji : Siyasal veya toplumsal bir öğreti oluşturan, bir hükûmetin, bir partinin, bir grubun davranışlarına yön veren politik, hukuki, bilimsel, felsefi, dinî, moral, estetik düşünceler bütünü.
ifa : Bir işi yapma, yerine getirme.
ihracat : Bir ülkenin ürettiği malları başka bir ülkeye veya ülkelere satması, dış satım.
ihraz etmek : Kazanmak, elde etmek.
ikame : Yerine koyma.
ilâ : Yükseltme, yukarıya kaldırma.
ilga : Bir şeyin varlığını ortadan kaldırma.
ilhak : 1. Katma. 2. Egemenliği altına alma.
iltihak : Katılma.
iltizam : Kayırma, bir tarafı tutma.
imtiyaz : Başkalarına tanınmayan özel, kişisel hak veya şart, ayrıcalık.
inhisar : Bir malın yapımının yalnızca bir kuruluşun elinde bulunduğu durum, tekel.
intac : Doğurma.
intifada : Filistin halkının başkaldırısı.
ismet : Dürüstlük, temizlik.
istihkâm : Düşman saldırısını durdurmak, düşmana karşı savunma yapmak amacıyla düzenlenmiş yer.
istirahatgâh : Dinlenme yeri.
ithalat : Başka bir ülkeden mal getirme veya satın alma, dış alım.
ittifak : Anlaşma, uyuşma, bağlaşma.
jeopolitik : Bir devlette bir bölgede uygulanan politikayla o yerin coğrafyası arasındaki ilişki.

K-L

katafalk : Önünden geçilerek kendisine saygı gösterilmek istenen ölünün tabutunun konulması için yapılmış yüksek yer.
kıyye : 1,282 kilogram veya 400 dirhemlik ağırlık ölçüsü birimi, okka.

kitle-i kahire : Baskın gelen insan topluluğu.
komite : Alt kurul.
kota : Bir ülkede ithal edilecek mallar için getirilen sınırlama.
kruvazör : Deniz yollarını gözetmek, deniz ve hava filolarına kılavuzluk etmek amacıyla topla silahlandırılmış hızlı savaş gemisi.
küresel : Dünya ölçüsünde geniş bir bakış açısıyla benimsenen, global.
küreselleşme : Küreselleşmek durumu, globalleşme.
lokavt : İşverenin işçilere karşı iş yerini kapatma kararı.

M

makûs : 1. Ters çevrilmiş, baş aşağı getirilmiş. 2. Uğursuz, kötü.
malik : Sahip, iye.
masun : Korunan, korunmuş.
matuf : Yöneltilmiş.
mebus : Milletvekili.
medrese : İslam ülkelerinde, genellikle İslam dini kurallarına uygun bilimlerin okutulduğu yer.
meşkûr : Beğenilmiş, övülmüş.
meşrutiyet : Hükümdarlıkla yönetilen bir ülkede hükümdarın başkanlığı altında parlamento yönetimine dayanan hükûmet etme biçimi.
metropolit : Ortodokslarda patrikten sonra gelen ve bir bölgenin din işlerine başkanlık eden din adamı.
metruk : Bırakılmış, terk edilmiş.
meyus : Üzülmüş, üzüntü duymuş.
milis : Savaş sırasında orduya yardımcı olarak toplanan silahlı halk gücü.
militarist : Her tür sorunu askerî yöntemlere başvurarak çözme, bundan dolayı silahlı kuvvetlere öncelik tanıma taraftarlığı.
misyonerlik : Hristiyan olmayan ülkelerde teşkilatlanarak Hristiyanlığı yayma faaliyeti.
muahedename: Antlaşma metni.
muavenet : Yardım.
mucip : Gerektiren, gerektirici.
muhacir : Kendi ülkesinden ayrılarak yerleşmek için başka ülkeye giden (kimse, aile veya topluluk), göçmen.
mukavemet : Karşı koyma, direnç.
musir (musır) : Bir söz veya düşüncede direnen, ayak direyen (kimse).
muvazaa : Danışık, danışıklık.
muvazzaf : Bir görev ve hizmetle yükümlü olan (kimse).
mutabakat : Herhangi bir konu üzerinde uzlaşma, anlaşma.
müessesat : Kurumlar.
müfreze : Türlü askerî görev ve hizmetlerin yapılması amacıyla küçük birliklerden, belli bir kuruluşa bağlı kalmadan geçici olarak oluşturulan grup.
mülevves : Kirli.
mülhakat : Bir bütüne katılanlar, ekler.
münbit (mümbit): Verimi iyi ve bol olan.

mütecanis : Birbirlerine benzer karakterlere veya yapıya sahip parça veya birimlerden oluşan bütün veya topluluk.

müttefik : Bağlaşık.

N

narh : Tüketiciyi korumak amacıyla özellikle temel ihtiyaç maddeleri için resmî makamlarca belirlenen ve her yerde geçerli olan fiyat.

nazariyat : Kuramlar.

nekahet : Hastalıktan yeni kurtulmuş zayıf ve hâlsiz kimsenin durumu.

nispi temsil : Çoğunluk partisi dışındaki partilerin de kuvvetleri oranında üye seçmelerini sağlayan seçim biçimi.

nükleer : Atom çekirdeğiyle ilgili, çekirdeksel.

Ö

örfi : Yasalarla belirlenmeyen, halkın kendiliğinden uyduğu gelenekle ilgili.

özerk : Bir üst organa bağlı olmakla beraber ayrı bir yasayla kendini yönetme yetkisi olan (kuruluş, devlet vb.).

P-R

pakt : İki veya daha çok devletin saldırmazlık, savaşta iş birliği vb. konularda kararlaştırdıkları ilkelere uygun davranmayı kabul etmeleri durumu, antlaşma.

parlamento : Başlıca görevi yasama, devlet bütçesini çıkarma, hükûmeti denetleme olan ve üyeleri halkoyu ile belirli bir süre için seçilen meclis veya meclisler, yasama kurulu, yasama meclisi, yasama organı.

periskop : Denizaltılarda, tanklarda, siperlerde kullanılan, gözlemcinin güvenli bir biçimde çevreyi araştırmasını sağlayan mercekli araç.

propaganda : Bir öğreti, düşünce veya inancı başkalarına tanıtmak, benimsetmek ve yaymak amacıyla söz, yazı vb. yollarla gerçekleştirilen çalışma.

rejim : Yönetme, düzenleme biçimi, düzen.

S

salâhiyet : Bir görevi, bir işi yasaların verdiği imkânlara göre, belli şartlarla yürütmeyi sağlayan hak, yetki.

sarfı nazar : Saymama, dikkate almama.

sarih : Açık, kolay anlaşılır.

sa'y : Çalışma, emek.

sıkıyönetim : Olağanüstü zamanlarda ve durumlarda ülkede güvenliğin sağlanması için ordunun yardımıyla gerçekleştirilen yönetim, örfi idare.

spekülatif : Spekülasyonla ilgili bir iddiadan ibaret olan, farazi.

statüko : Süregelen düzenin korunması durumu, sürer durum.

Ş

şansölye : Almanya ve Avusturya'da hükûmet başkanı.

şark : Doğu.

şeri : İslam hukukuyla ilgili.

şiar : Ülkü, düstur.
şûra : Bir alanla ilgili olarak oluşturulan danışma kurulu.

T

tabya : Bir bölgeyi savunmak için yapılan ve silahlarla güçlendirilen yapı.
takiye : Olduğundan farklı görünme.
tavzif : Görevlendirme.
tedhiş : Dehşet verme, yıldırma.
teessüs : 1. Kurulma, ortaya çıkma. 2. Yerleşme, temelleşme, kökleşme.
tefrika : Birbirine kötülük etmeye kadar varan sürekli anlaşmazlık, ikilik.
tekke : Tarikattan olanların barındıkları, ibadet ve tören yaptıkları yer, dergâh.
tenvir : Bilgi verme, aydınlatma.
teşrii : Yasa yapma ile ilgili.
tez : İspatlanması gereken önerme, sav.
totaliter : Demokratik hak ve özgürlüklerin baskı altında tutulduğu, bütün yetkilerin bir elde veya küçük bir yönetici grubunun elinde toplandığı demokratik olmayan (devlet düzeni).

U-Ü

uhde : Birinin yapmakla yükümlü olduğu iş, görev.
ümran : Bayındır olma durumu, mamurluk.

V-Y-Z

vazıh : Açık, aydın, belli.
veliaht : Bir hükümdarın ölümünden veya tahttan çekilmesinden sonra tahta geçmeye aday olan kimse.
vüs' : Bir işi yapabilme gücü, kuvvet.
yeknesak : Değişmeksizin, düzenli, aynı biçimde tekrarlanan, sürüp giden, tekdüze.
zaviye : Küçük tekke.

KAYNAKÇA

Akçura, Y. (1991). *Üç Tarz-ı Siyaset*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Akşin, S. (2010). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
Akşin, S. (2018). *Kısa 20.Yüzyıl Tarihi*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
Akyol, T. (2012). *Atatürk'ün İhtilal Hukuku.* İstanbul: Doğan Kitap.
Akyüz, Y. (2008). *Türk Eğitim Tarihi.* Ankara: Pegem.
Alatlı, A. (1992). *Yaseminler Tüter mi Hâlâ?* İstanbul: Boyut.
Alçıtepe, G. (2002). Kıbrıs Bunalımı ve Barış Harekâtı (1963-1974). *Türkler Ansiklopedisi,* C. 17, 116-122.
Alpaslan, T. (2008). *Sarıkamış*. İstanbul: Kum Saati.
Alpay, Y. (2008). *Türkiye Ekonomi Tarihi.* İstanbul: Akademi.
Arabacı, H. M. (2007). Millî Mücadele'nin Hazırlık Safhasında Halide Edip Adıvar'ın Faaliyetleri ve Mustafa Kemal Atatürk, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 19, 271-294.
Arıdemir, H. ve Acar, A. (2018). Türkiye'nin Orta Doğu Politikasına Yönelik Sürekliliğin I. Körfez Savaşı Bağlamında Değerlendirilmesi. *Akademik Bakış Dergisi,* (65), 82-93.
Arıburnu, K. (1975). *Millî Mücadele'de İstanbul Mitingleri.* İstanbul: Yeni Desen Matbaası.
Arı, T. (2012). *Uluslararası İlişkilere Giriş*. Bursa: MKM.
Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*. Bursa: Dora.
Arı, T. (2014). *Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset ve Savaş Diplomasisi,* C. 1. Bursa: Dora
Armaoğlu, F. (2000). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi,* C. 1-2. İstanbul: Alkım.
Atatürk Araştırma Merkezi (2006). *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,* C. 1-3.
Atatürk, M. K. (2005). *Nutuk.* Ankara: Kültür Bakanlığı.
Atatürk, M. K. (2006). *Nutuk.* İstanbul: Atatürk Araştırma Merkezi.
Atay, F. R. ve Soydan, M. (1926). Büyük Gazi'nin Hatırat Sayfaları, Gözcü, Alev (2016, Bahar). I. Dünya Savaşı ve Osmanlı Devleti'nin Gündelik Hayatından Kesitler. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XVI(32), 133-169
Aslan, E. (2014). *Türkiye'nin İç Siyasetinde Demokrat Parti (1950-1960).* (Yüksek Lisans Tezi). Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi.
Aydemir, Ş. S. (1999). *Tek Adam*. C. 2. İstanbul: Remzi.
Aydın, M. K. (2001). Malatya Halk Evi Öncülüğünde Kutlanan Tasarruf ve Yerli Malı Haftası Etkinlikleri (1932-1951), *Pamukkale Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve Inkılâp Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi,* 2(11), 115.
Ayverdi, İ. (Haz.). (1992). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyat.
Bars, M. E. (2017). Ziya Gökalp ve Türkçülük Üzerine Bazı Değerlendirmeler. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4(2), 38-51.
Best, A., Hanhimaki, J. Maiolo, J., Shulze, K. (2008). *20. Yüzyılın Uluslararası Tarihi.* (T. U. Belge, Çev.). Ankara: Siyasal.
Bıyıklıoğlu, T. (2000). *Atatürk Anadolu'da (1919-1921).* İstanbul: Yenigün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık Anonim Şirketi.
Bilge, A. S. ve Sezer, D. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası.* Ankara: Siyasal.
Birlik, G. K. (2020). İstanbul Hükûmetlerinin Bursa'da Millî Mücadele'yi Önleme Girişimleri, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sosyal Bilimler Dergisi, 21(39),* 1059-1108.
Bozdağlıoğlu, Y. (2014). Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Sonuçları. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 180(180), 9-32.
Bozkurt, G. (2003). Sevr'i Bilmek Lozan'ı Anlamak. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 19(56), 483-505.
Buğra, T. (1998). *Yağmur Beklerken*. İstanbul: Ötüken.
Büyüktolu, R. ve Ateş, O. (2021). Birinci Dünya Savaşı'nda Mustafa Kemal Paşa'nın 16'ncı Kolordu Komutanlığı ve Muharebelerinin Harp Prensipleri Bakımından Değerlendirilmesi. *CTAD,* (33), 409-440.
Cantenar, Ö. F., Tümlü, F. (2016). PKK Terör Örgütünün Eylemlerinin Güvenlik Güçleri Zayiatı Açısından Analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi, 26(1)*, 1-22.
Çakır, S. (2011). Türkiye'de Göç, Kentleşme/Gecekondu Sorunu ve Üretilen Politikalar. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 23,* 209-222.
Çalen, M. K. (2012). 1909 Kanun-i Esasi Tadilâtı. *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 2(4)*, 129.
Çapa, M. ve Çiçek, R.(2001). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi.* Trabzon: Serander.
Çelik, E. T. (2016). Türk Kadın Kahramanlarından Kara Fatma. *Journal of Turkish Studies, 11,* 131-158.
Çelikçi, A. S. ve Kakışım, C. (2013). İtalyan Faşizmi ve Tarihsel Gelişimi, *Muş Alpaslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 1(2),* 83-99.

Çetinkaya, G. (2009). *Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye ve Eisenhower Doktrini,* 3(2), 1-14.
Çetin, N. (2014). Lozan Barış Konferansı Arifesinde İstanbul-Ankara Münasebetleri ve İstanbul Hükûmeti'nin İstifası, *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, 4(7),* 87-113.
Çoğal, N. (2014). *Kıbrıs'ta Nafile Çözüm Arayışları.* Ankara: Sage.
Çokum, S. (2002). *Bizim Diyar.* İstanbul: Kapı.
Çulha, İ. (2019). Türk Rum Mübadelesi'nde "Etabli" Sorunu, İstanbul'un Sınırları Konusundaki Anlaşmazlık ve Türkiye'nin İzlediği Politika. *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi,* 4, 155-202.
Dabağyan, L. P. (2004). *Pearl Harbor'dan Hiroşima'ya 1941-1945.* İstanbul: Kum Saati.
Dalay, F. (1988). Atatürk, Ankara Orman Çiftliği'ni Nasıl ve Niçin Kurdu?, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,* 4(11), 503-510.
Davies, N. (2011). *Avrupa Tarihi.* (M. A. Kılıçbay, Çev.). Ankara: İmge.
Davin, C. (1991). *Hitler ve Nazizm,* (H. Boysan, Çev.) İstanbul: İletişim.
Demircioğlu, A. (2007). Millî Mücadele'de Mustafa Kemal Paşa ve Büyük Millet Meclisi Hükûmetleri'nin Barşcı Politikası ve İstikbâl Gazetesi (1919-1922), *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstütüsi Dergisi*, (33), 281.
Demircioğlu, İ. H., Özcan, A., Yiğit, Y., Çencen N., (2019). *Çağdaş Türkiye Tarihi.* Ankara: Pegem Akademi.
Demircioğlu, İ. H., Çiçek, R., Okur, M., (2020). *Karadeniz'de İsyan Mübadele ve Propaganda.* İstanbul: Yeditepe.
Demirci, P. (2021). 1946 ve 1950 Seçimleri: Siyaset, Bürokrasi, Propaganda ve Demokrasiye Geçiş Eğilimleri. *ÇKÜ Edebiyat Fakültesi Dergisi,* 9(1), 119-142.
Demir, Ö ve Acar, M. (1992). S*osyal Bilimler Sözlüğü.* İstanbul: Ağaç.
Dinç, M. E., (2016). Halil Kut Paşa ve Kut Zaferi. *Kutü'l-Amâre Zaferi'nin 100. Yılı Münasebetiyle I. Dünya Savaşı'nda Irak Cephesi Uluslarası Sempozyumu Bildirileri (s. 468) içinde.* Mardin: Atatürk Araştırma Merkezi.
Emek, D. (2021). *Bağlantısızlar Hareketi ve Silahsızlanma.* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Edirne.
Engin, V. (2016). İ*kinci Dünya Savaşı ve Türk Dünyası*. İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği.
Engin, V. (2017). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Devamlılık ve Modernleşme Mücadelesi. İmparatorluktan Ulus Devlete Türk İnkılap Tarihi.* (C. Öztürk, Ed.) Ankara: Pegem.
Erdem, Ş. C. (2009). Tayfur Sökmen. *İslam Ansiklopedisi.* C. 37, s. 391-392. İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı.
Ergüç, A. (2015). *1939-1945 Yılları Arasında İzlenen Türk Dış Politikası Ekseninde Türk-Yunan İlişkileri.* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
Evcin, E. (2011). Atatürk'ün Güzel Sanatlara ve Sanatçılara Bakışı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* (47), 521-555.
Gönlübol, M., Kürkçüoğlu, Ö. (1985). *Atatürk Dönemi Türk Dış Politikasına Genel Bir Bakış,* 1(2).
Gönlübol, M., Sar, C., Esmer, A. Ş., Sander, O., Ülman, A. H. , Bilge, A. S., … Sezer, D. (1996). *Olaylarla Türk Dış Politikası.* Ankara: Siyasal.
Halaçoğlu, Y. (2002). Ermeni Tehciri ve Gerçekler. *Türkler Ansiklopedisi.* C.13, s. 482-502.
İnan, A. (1971). *M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım. İstanbul*: Türk Tarih Kurumu.
İşeri, R. (2008). *Türkiye'de Etnik Terör: ASALA ve PKK Örneği.* (Yüksek Lisans Tezi). Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Kalca, M. (2008). *Tarihteki Ünlü Komutanlar-Liderler.* İstanbul: Karma Kitaplar.
Kalyon, L. (2010). Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz. *Güven Stratejileri Dergisi,* 6(11).
Kara, A. (2017). Hatay'ın Anavatana Katılması Hakkında Yeni Bir Belge, *U.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 10(2), 124.
Karabekir, K. (2011). *Birinci Dünya Savaşı Anıları.* İstanbul: Yapı Kredi.
Karabekir, K. (2014). *İstiklâl Harbimiz.* C.1. İstanbul: Yapı Kredi.
Karabulut, U. (2007). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sağlık Hizmetlerine Toplu Bir Bakış: Dr.Refik Saydam'ın Sağlık Bakanlığı ve Hizmetleri (1925-1937). *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 6(15), 151-160.
Karpat, K. H. (2012). *Türk Dış Politikası Tarihi.* İstanbul: Timaş.
Karpat, K.H. (2016). *Türkiye'de Toplumsal Dönüşüm.* İstanbul: Timaş.
Kartal, A. B. (2018). Uluslararası Terörizmin Değişen Yapısı ve Terör Örgütlerinin Sosyal Medyayı Kullanması: Suriye'de DAEŞ ve YPG Örneği. *Güvenlik Stratejileri Dergisi,* 14(27), 39-77.
Kayıran, M. ve Metintaş, M. Y. (2018). 1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ve Uygulanması. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi,* 10(19), 647-666.
Kayıran, M. ve Saygın, S. (2019). İzmir İktisat Kongresi, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dünyası Uygulama ve Araştırma Merkezi Yakın Tarih Dergisi,* 2(5), 27-70.
Kemal, C. (2010). Osmanlı'nın Filistin Cephesi'ndeki Son Muharebesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi*

Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, (45), 37-69.
Kemal, O. (1973). *Gurbet Kuşları.* İstanbul: Varlık.
Kemiksiz, N. N. (2018). Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları, *Journal Of Awareness.* 3, Özel Sayı, 127-144.
Kennedy, P. (2017). *Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri.* İstanbul: Türkiye İş Bankası.
Kıllıoğlu, M. E. (2021). 1956 Süveyş Krizi ve Ortadoğu'ya Etkisi, *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi,* (2) 726-757.
Kinross, L. (2007). *Atatürk.* İstanbul: Altın Kitaplar.
Komisyon, (2009). Seçme Seçilme Hakkı Hangi Ülkede, Ne Zaman Verildi? *NTV Tarih Dergisi,* (11), 32.
Kubilay, Ç., Pelivan, M. (2019). Demokrat Parti ve Radyo: Bir Islahat Girişimi (1954) *Ankara Üniversitesi İlef Dergisi.* 6(1), 27-60.
Kutay, C. (1963). *Trablusgarp'ta Bir Avuç Kahraman.* İstanbul: Tarih.
Langlois, G. (2000). *20.Yüzyıl Tarihi.* İstanbul: Nehir.
McCarthy, J. (2019). *Türkler ve Ermeniler* (F. Sarıkaya, Çev.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Metin, H. (1997). *Türkiye'nin Siyasi Tarihinde Ermeniler ve Ermeni Olayları*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı.
Metinsoy, M. (2016). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye.* İstanbul: Türkiye İş Bankası.
Murat, T. (2018). Bandung Konferansı ve Türkiye, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi,* 28(2), 363-379.
Olgun, A. (1991). *Kıbrıs Gerçeği.* Ankara: Demircioğlu Matbaası.
Oral, M. (2011). Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Toplumsal Koşullar ve Toplum Anlayışında Değişim. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi,* (47), 585-597.
Oral, O. (2019). Millî Mücadele'de Çıkarılan Ankara Fetvası'nın Psikososyal Dinî Temelleri. *Millî Mücadelenin 100. Yılı Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi ve Kongreler Uluslararası Sempozyumu* (s. 279-305) içinde. Erzurum: Atatürk Araştırmaları Merkezi.
Ortaylı, İ. (1981). *İkinci Abdülhamit Dönemi'nde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu.* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Üniversitesi Yayınları.
Ortaylı, İ. (2020). *Türkiye'nin Yakın Tarihi.* İstanbul: Kronik.
Özakman, T. (2016). *Şu Çılgın Türkler.* İstanbul: Bilgi.
Özçelik, A. (2009). Fevzi Çakmak, *TDV İslam Ansiklopedisi, C. 8, 190-192.*
Özçelik, M. (2010). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası.* Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1(29), 253-269.
Özdemir, S. (2020). İran-Irak Savaşı: Türkiye Sınırlarında Terörizme Etkisi. *Gazi Akademik Bakış Dergisi, 13(26)*, 49-77.
Özkan, A. (Haz.) (2007). *Kurtuluş Savaşı ve Atatürk Dönemi,* C. 3, 615. Boyut.
Özlü, H. (2019). İstiklal Savaşı'nda Bir Yol: İstiklal Yolu ve Kastamonu Bölgesindeki Lojistik Faaliyetlerin Değerlendirmesi. *Savunma Bilimleri Dergisi,* 18(36), 157-158.
Özyaşar, E. (2018). *Bandung Konferansı'nın ABD-Sovyet Rusya'nın Bölge Politikalarına Etkisi.* (Yüksek Lisans Tezi). T.C Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Elazığ.
Pamuk Ş. (2018). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisat Tarihi.* İstanbul: İş Bankası Kültür.
Pehlivan, H. (2019). Srebrenitsa Katliamı. *İnternational Social Sciences Studies Journal, 5(51*), 6858-6865.
Sander, O. (2012). *Siyasi Tarih 1918-1994.* İstanbul: İmge.
Sanders, L. (1999).*Türkiye'de Beş Yıl* (Ö. Uğurlu, Çev.). Ankara: İş Bankası Kültür.
Sarıçoban, G. (2020). İkinci Dünya Savaşı Dönemi'nde (1939-1945) Türk Dış Politikası, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 24(4),1755-1777.
Selek, S. (1982). *Kurtuluş Savaşı.* C. 1. İstanbul: Örgün.
Serbest, M. B. (2017). Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 6(4).
Server Tanilli, S. (1999). *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası.* C. VI. İstanbul: Adam.
Sitembölükbaşı, Ş. (2004). Adnan Menderes. *TDV İslâm Ansiklopedisi,* 29, 125-128.
Sommerville, D. (2012). *II. Dünya Savaşı.* İstanbul: Türkiye İş Bankası.
Şahan, M. (2010). *Sevr Antlaşması'nın Hâkimiyet-i Millîye ve İkdam Gazetelerine Yansımaları.* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Ankara.
Şahin, C. ve Şahin, M. (2013). Osmanlı Son Dönemi ile Millî Mücadele Yıllarında Türk Kadınının Sosyal, Siyasi ve Askerî Faaliyetleri, *NEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 67.*
Tahir, K. (2005). *Esir Şehrin İnsanları.* İstanbul: İthaki.
Takım, A. (2012). Demokrat Parti Döneminde Uygulanan Ekonomi Politikaları ve Sonuçları. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi,* 67(2), 157-187.

Tanpınar, A. H. (2019). *Yaşadığım Gibi.* İstanbul: Dergâh.
Tansel, S. (1991). *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar.* C.1. İstanbul: MEB.
TBMM Zabıt Ceridesi. I. Dönem, C. 12, https://www5.tbmm.gov.tr./tutanaklar/TUTANAK/TBMM/d01/c012/tbmm01012074.pdf (12.02.2022, 12.25)
T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 14.
T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı, Yayın No: 130.
Tekin, S. ve Dolu, M. T. (2020). Güney-Güney İşbirliğinin İdeolojik Temelleri: Bağlantısızlar Hareketi ve Küresel Güçler. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* (24), 65-81.
Tekin, Y. ve Okutan, M. Ç. (2011). *Türk Siyasi Hayatı.* Ankara: Orion.
Tuncer, H. (2017). *Türk Dış Politikası.* Ankara: Kaynak.
Tunç, A. (2005). *Bir Mâniniz Yoksa Annemler Size Gelecek.* İstanbul: Can Sanat.
Turan, Ş. (1989). *Atatürk'ün Düşünce Yapısını Etkileyen Olaylar, Düşünürler, Kitaplar.* Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Turgut, H. [Der. (2016)]. *Kılıç Ali'nin Anıları.* İstanbul: İş Bankası Kültür.
Türkler Ansiklopedisi (2002). C. 1-24. Ankara: Yeni Türkiye.
*Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi. (*t.y.). C. 5. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.
Toker, H. (2018). Komutanların Kaleminden Balkan Savaşları Sürecinde Ordu-Siyaset İlişkisi ve Bozguna Etkisine Yönelik Eleştiriler, T*ürkiye Siyaset Bilimi Dergisi,* 1(1), 9.
Toparlı, R. [Haz. (t.y.)]. *Sivas Kongresi Tutanakları.* Sivas: Sivas Valiliği.
Uçar, F. (2019). Birinci TBMM'de Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisi Açış Konuşmalarında "Millî İrade" Kavramına Yaklaşımı. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 31, 709-738.
Uçarol, R. (2015). *Siyasi Tarih (1789-1914).* İstanbul: Der.
Ulman, A. H. (2002). *I. Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş.* İstanbul: İmge.
Uyar, H. (2020). Türkiye'de Askeri Darbeler ve Nedenleri Üzerine Bir Analiz Denemesi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi,* XX/Özel Sayı, 77-96.
Uzman, N. (2018). II. Dünya Savaşı Sonrasında Sovyet Talepleri ve Türkiye'nin Tepkisi. *Gazi Akademik Bakış,* 11(22).
Ülker Erkan, B. A. (2010). Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği Arasındaki Soğuk Savaş Yıllarında Amerikan Dış Politikası. *Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 183-194.
Yalman, A. E. (2019). *Birinci Dünya Savaşı'nda Türkiye*. İstanbul: İş Bankası Kültür.
Yatak, S. (2009). *Fahreddin Paşa, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 12, 87-89.*
Yazıcı, H. (2020). 1919 Paris Barış Konferansı'nda Türk Tezleri. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi.* 9(2). 1039-1064.
Yentürk, Y. (2016). *II. Dünya Savaşı Dönemi'nde Türk Dış Politikası ve Denge Siyaseti.* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
Yıldırım, S. (2012). Balkan Savaşları ve Sonrasındaki Göçlerin Türkiye Nüfusuna Etkileri. *Hacettepe Üniversitesi Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 8(16), 86-87.
Yıldırım, Z. (2005). *Türk Basınında İran-Irak Savaşı.* (Doktora Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
Yücel, M. S. (2002). Menderes Dönemi ve Demokrasiye Geçiş. *Türkler Ansiklopedisi*, 16, 1547-1549.
**Kaynakça APA 6.0'a göre düzenlenmiştir.*

Kitabın Görsel Ağ Kaynakçası, Genel Ağ Kaynakçası ve E-İçerik Kaynakçasına ulaşmak için karekodu okutunuz.

TÜRKİYE'NİN MÜLKİ İDARE BÖLÜMLERİ İLE
KARA VE DENİZ KOMŞULARI HARİTASI
BAŞKENT
Ankara
İL MERKEZİ
Elâzığ
GÖL
ÜLKE SINIRI
ÖZERK BÖLGE SINIRI
AKARSU
0 50 100 200 300 400
km
Harita Genel Müdürlüğü tarafından üretilmiştir.
KARADENİZ
AKDENİZ
EGE DENİZİ
MARMARA DENİZİ
HAZAR DENİZİ
ROMANYA
UKRAYNA
RUSYA FEDERASYONU
BULGARİSTAN
YUNANİSTAN
GÜRCİSTAN
ERMENİSTAN
AZERBAYCAN
İRAN
SURİYE
IRAK
LİBYA
MISIR
İSRAİL
LÜBNAN
FİLİSTİN
Batı Şeria
Doğu Kudüs
FİLİSTİN
Gazze Şeridi
KUZEY KIBRIS
TÜRK CUMHURİYETİ
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ
Lefkoşa
Erenköy
Sofya
Bükreş
Atina
Beyrut
Şam
Bağdat
Tel Aviv
Tiflis
Erivan
Sinop
Samsun
Trabzon
Rize
Artvin
Ardahan
Kars
Iğdır
Ağrı
Erzurum
Erzincan
Giresun
Ordu
Gümüşhane
Bayburt
Tokat
Amasya
Çorum
Sivas
Yozgat
Tunceli
Bingöl
Muş
Bitlis
Van
Hakkâri
Şırnak
Siirt
Batman
Diyarbakır
Mardin
Şanlıurfa
Gaziantep
Adıyaman
Kahramanmaraş
Osmaniye
Adana
Hatay
Kilis
Malatya
Elâzığ
Kayseri
Nevşehir
Kırşehir
Aksaray
Niğde
Konya
Karaman
Mersin
Antalya
Isparta
Burdur
Denizli
Muğla
Aydın
Afyonkarahisar
Uşak
Manisa
İzmir
Kütahya
Eskişehir
Balıkesir
Bursa
Çanakkale
Gökçeada
Bozcaada
Yalova
İstanbul
Tekirdağ
Kırklareli
Edirne
Kocaeli
Sakarya
Düzce
Bolu
Bilecik
Ankara
Çankırı
Karabük
Kastamonu
Zonguldak
Bartın
ACARA Ö.C.
NAHÇIVAN Ö.C.
(AZERBAYCAN)
Tuz Gölü
Van Gölü
Urumiye Gölü
Kızılırmak N.
Yeşilırmak N.
Sakarya N.
Fırat N.
Dicle N.
Aras N.
Kura N.
Çoruh N.
Seyhan N.
Ceyhan N.
Göksu N.
Büyük Menderes N.
Küçük Menderes N.
Gediz N.
Bakırçay N.
Meriç N.
Tuna N.
Asi N.
Süveyş K.
25°D
30°D
35°D
40°D
45°D
50°D
40°K
35°K
40°I
35°I

TÜRK DÜNYASI HARİTASI
Bağımsız Türk Devletleri
Türk Cumhuriyetleri, Türk Bölgeleri
Türk Toplulukları
0 250 500 1.000 1.500 2.000 km
TÜRK CUMHURİYETLERİ, TÜRK BÖLGELERİ
1 GAGAVUZ YERİ
2 KARAÇAY-ÇERKESYA
3 KABARDİN-BALKARYA C.
4 DAĞISTAN C.
5 ÇUVAŞİSTAN C.
6 TATARİSTAN C.
7 BAŞKURT C.
8 KARAKALPAKİSTAN C.
9 ALTAY C.
10 HAKASYA C.
TÜRK TOPLULUKLARI
a Avrupa'daki Türkler
b Kosova Türkleri
c Yunanistan Türkleri
ç Bulgaristan Türkleri
d Romanya Türkleri
e Suriye Türkmenleri
f Irak Türkmenleri
g İran Türkleri
h Afganistan Türkmenleri
ı Pakistan Türkmenleri
i Hindistan Türkmenleri
j Çin H. C. Türkleri
k Moğolistan Türkleri
l Rusya Federasyonu Türkleri
ÜLKE KISALTMALARI
ARNAVUTLUK ARN
BELÇİKA BEL
BOSNA - HERSEK BH
GÜNEY KIBRIS RUM YÖNETİMİ GKRY
HIRVATİSTAN HRV
İSVİÇRE İSV
KARADAĞ KRD
KOSOVA KSV
KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ KKTC
KUZEY MAKEDONYA KMKD
LİHTENŞTAYN LİH
SIRBİSTAN SRB
TÜRKİYE
KAZAKİSTAN
RUSYA FEDERASYONU
MOĞOLİSTAN
ÇİN HALK CUMHURİYETİ
İRAN
AFGANİSTAN
PAKİSTAN
HİNDİSTAN
SURİYE
IRAK
SUDİ ARABİSTAN
YEMEN
UMMAN
Akdeniz
Karadeniz
Hazar Denizi
Kızıldeniz
Umman Denizi
Yemen Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Kara Denizi
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
Kuzey Denizi
Manş Denizi
Baltık Denizi
Tiren Denizi
Cebelitarık B.
SAHA (YAKUT) C.
TUVA C.
SİNCAN UYGUR ÖZERK BÖLGESİ
Moskova
Astana
Taşkent
Bişkek
Aşkabat
Duşanbe
Kabil
İslamabad
Yeni Delhi
Dakka
Ulanbator
Pekin
Tahran
Bağdat
Ankara
Sofya
Bucuresti
Varşova
Minsk
Kiev
Berlin
Paris
Londra
Madrid
Roma
Atina
Lizbon
Dublin
Amsterdam
Brüksel
Kopenhag
Stokholm
Helsinki
Oslo
Reykjavik
Cezayir
Tunus
Trablus
Kahire
Amman
Şam
Riyad
Muskat
Doha
Sana
Khartum
Nil N.
Don N.
Volga N.
Ural N.
Obi N.
Yenisey N.
Lena N.
Indigirka N.
Amur N.
Sarı N.
Hoang N.
Ganj N.
Hint Okyanusu
Kara Denizi
Baykal G.
Balkaş G.
Aral G.
Hulun G.
Ladoga G.
Onega G.
Peçora N.
Usa N.
Ural N.
Irtiş N.
Sırdarya N.
Amu Darya N.
Sarısamık G.
Çaçu G.
Van G.
Urmiye G.
Ribinsk Bfl. G.
Baltık Denizi
Adriyatik Denizi
Ege Denizi
Akdeniz
Kızıldeniz
Umman Denizi
Yemen Denizi
Hazar Denizi
Karadeniz
Kara Denizi
Barents Denizi
Norveç Denizi
Kuzey Denizi
Manş Denizi
Baltık Denizi
Tiren Denizi
Cebelitarık B.
Ohotsk Denizi
Bering Denizi
30°B 20°B 10°B 0° 10°D 20°D 30°D 40°D 50°D 60°D 80°D 100°D 120°D 130°D 140°D 150°D 160°D 170°D 180°
30°D 40°D 50°D 60°D 70°D 80°D 90°D 100°D 110°D 120°D
40°K 30°K 20°K 10°K
50°K 40°K 30°K 20°K 10°K